Kulturstad/ Stadskultur

Idéer om kulturens
värden i Malmö
stadsomvandling
1990-2012

Per Möller

Linköping Studies in Arts and Sciences No. 821

Kulturstad/Stadskultur

Idéer om kulturens värden i Malmös
stadsomvandling 1990–2012

Per Möller

Faculty of Arts and Sciences
Tema Kultur och samhälle
Linköpings universitet, SE-581 83 Linköping, Sweden
Linköping 2021

Vid Filosofiska fakulteten vid Linköpings universitet bedrivs forskning och ges forskarutbildning med utgångspunkt från breda problemområden. Forskningen är organiserad i mångvetenskapliga forskningsmiljöer och forskarutbildningen huvudsakligen i forskarskolor. Gemensamt ger de ut serien Linköping Studies in Arts and Sciences. Denna avhandling kommer från Tema Kultur och samhälle (Tema Q) vid Institutionen för Kultur och samhälle (IKOS)

Distribueras av:
Tema Kultur och samhälle
Campus Norrköping
Linköpings universitet
601 74 Norrköping

Per Möller
Kulturstad/Stadskultur:
Idéer om kulturens värden i Malmös stadsomvandling 1990–2012

Omslagsbild: Skånes Dansteaters föreställning *Dockplats 2010*, 9–12 september 2010 i Malmö.
Fotograf: Malin Arnesson

© Per Möller
Tema Kultur och Samhälle, 2021

This work is licensed under the Creative Commons Attribution 4.0 International License. To view a copy of this license, visit <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>

Printed in Sweden by LiU-Tryck, 2021

ISBN 978-91-7929-099-3 (print)
ISBN 978-91-7929-100-6 (PDF)
<https://doi.org/10.3384/9789179291006>
ISSN 0282-9800

Förord

Äntligen! Det finns nog inget mer passande uttryck för hur det känns att nu få skriva förordet till en färdig avhandling. Det har varit en lång och utdragen process som rymmer hela känsloregistret från lust till ångest, utsträckt över en tonårings hela levnadstid.

Efter så lång tid blir det så klart svårt att komma ihåg att tacka alla de människor som har varit del i mitt arbete med den här avhandlingen. Hellre då tacka ett fåtal personer och missa många, än att tacka många och missa få.

Först och främst vill jag rikta min allra största uppskattning till min handledare Josefina Sysner. Ditt stöd har varit fantastiskt och din förmåga att hitta röda trådar och struktur i ett mindre kaos av tankar och text har utan tvekan varit en av de starkast bidragande faktorerna till att det här arbetet till slut blev färdigt. En annan ovärderlig insats i sluttampen av arbetet gjordes av Inger Lindstedt. Förutom att språkgranska manuset och komma med rätt ordval och korrekta meningsbyggnader innebär det många roliga samtal som också gav mig ytterligare skjuts i arbetet.

Tack till opponenter under mitt slutseminarium, Thomas Boréus, som kom med många konstruktiva kommentarer på viktiga delar av arbetet. Detsamma gäller Magnus Dahlstedt och Jenny Johannisson som satt med i slutseminariekommittén och vars läsning och synpunkter verkligen var hjälpsamma för att ro det här i land. Ett extra tack till Jenny. Förutom denna insats har du alltid funnits till hands för uppmuntran och stöttning vad det gäller min plats på det kulturpolitiska forskningsfältet.

Jag är också mycket tacksam för handledningen i, och perspektiven på, kulturpolitikens problem (jo, det skulle visst uttalas så) som jag fick från Erling Bjurström och Svante Beckman i ett tidigare skede av min doktorandtid.

När jag och Johanna Dahlin började som doktorandtvillingar vid Tema Q kunde vi – som tur var – inte ana att det skulle skilja nio år mellan våra disputationer. Däremot förstod vi ganska snart att vi hade funnit

en vänskap långt större än en forskarutbildning. Jag vill även skicka ett stort tack för en rolig tid på Tema Q till bland andra Martin Fredriksson, Ann Werner, Anna Eskilsson, Mats Brusman, Magdalena Hillström, Sofia Lindström, Marit Johansson och Ann-Charlotte Gilboa Runnvik. Likadant till Bodil Axelsson, Kosta Economou, Michael Godhe, Lars Jons-son, Anna Berglind och andra KSM:are som förgyllde min tid i Norrkö- ping. Ett särskilt tack också till de alltid så tillmötesgående, omtänk- samma och kompetenta administratörerna Cecilia Åkerman, Monica Bödker-Pedersen och Sofie Gustafsson.

Till mina nuvarande, och några utflugna, kollegor på MKV i Malmö skickar jag ett hjärtevärmande tack. Bo Reimer, Margareta Melin, Kajsa Lindskog, Ulrika Sjöberg, Tina Askanius, Erin Cory (thanks so much for helping out with the texts in English), Jenny Wiik, Michael Krona, Pille Pruulman-Vengerfeldt, Jakob Svensson, Tindra Thor, Emil Stjernholm, Isak Klasson. Jag vill också särskilt tacka några andra nuvarande och före detta kollegor på K3 och Malmö universitet. Maria Hellström Reimer, Ylva Gislén, Gunnel Pettersson, Kathrine Winkelhorn, Staffan Schmidt, Petra Ragnerstam, Sara Bjärstorp, Sara Gottschalk, Marika Hedemyr, Annika Olsson, Åsa Harvard Maare, Cecilia Hultman, Louise Löfqvist, Josefin Waldenström, Martin Reissner och Malin McGLinn.

En liten hälsning till Lund också. Mer specifikt till Magnus Anders-son, Michael Rübsamen, Fredrik Schoug och Mia-Marie Hammarlin.

Tack även till Ståle Holgersen, Dalia Mukhtar-Landgren, Linnéa Lindsköld och Anders Frenander. På olika sätt har ni har allihop bidragit mycket till den här avhandlingens tillkomst.

Min mamma vill jag tacka för hennes aldrig sinande entusiasm och orubbliga tro på mig och det jag gör i livet.

Sist och naturligtvis viktigast. All min kärlek till dig, Pamela. Du har lika tveklöst som jag själv ändå tänkt att det här arbetet någon gång fak- tiskt skulle bli färdigt, även om det har varit slitsamt. Lättnaden är därför lika mycket din som min egen. Tack för att du är den du är, världens bästa. Och till Topper, Sassa och Ivi: Den där boken är färdig nu!

Per Möller

Malmö, oktober 2021

Innehåll

Förord	iii
--------------	-----

Inledning	9
Bakgrund: Malmö i kulturskymning och framgång	15

DEL I

Kultur, stad och politik som problemområde	27
Kultur och politik	28
Kulturpolitik som välfärdsideologi	36
Kulturpolitik som tillväxtideologi	46
Den kulturpolitiska sektorns platslöshet	52
Kulturpolitik som forskningsfält	57
Kultur, stad och kulturpolitiska problematiker	61
Syfte och frågeställningar	65
Avgränsningar	66

En ideologikritisk analysram	69
1. Ideologi som symbolisk och materiell verklighet	70
2. Ideologi som politiskt och socialt meningsskapande	74
3. Ideologins funktionssätt	77
4. Ideologin som asymmetriskt meningsskapande	80
5. Ideologisk dominans och makt	84
Sammanfattning av ideologikritiska utgångspunkter	88

Metod och material	93
Malmö som fall	93
Ett omfattande material	96
Metod för analys	101
Kritik och reflektion	105
Genomförande	111
Disposition	113

DEL II

Kapitel 1. Kulturstaden Malmö tar form	117
Institutionerna kraftsamlar.....	119
Kulturpolitisk mobilisering	127
Kulturstadens konfliktytor.....	141
En nygammal kultursyn träder in.....	148
Avslutande reflektioner.....	159
Kapitel 2. Visionen om det nya Malmö	163
Visionsarbetets nulägesanalys	166
Visionsarbetets värden.....	171
Visionsarbetets processer.....	187
Avslutande reflektioner.....	194
Kapitel 3. Från upplevelseindustri till upplevelsestad.....	199
Upplevelseindustrins genomslag och dubbelhet	201
Kunskapsstad med kulturprofil	206
Upplevelsestaden	220
Avslutande reflektioner.....	236
Kapitel 4. Det dubbla åtagandet: Om tillväxt och välfärd	241
Välfärd för alla.....	243
Kulturen och VFA.....	254
Det dubbla åtagandets ideologi.....	271
Avslutande reflektioner.....	279
Kapitel 5. Rum för tillväxt och rum för välfärd:	
Västra Hamnen och strategier för att ”hela” staden	285
Västra hamnen: Tillväxtrummet.....	288
Den polariserade staden som möjlighet och problem	306
Kulturen: Välfärdsrummet.....	318
Det dubbla åtagandets ideologiska rum.....	322
Avslutande reflektioner.....	327
Kapitel 6. Kulturen mellan husen:	
Kreativitet, produktivitet och spontanitet i stadsrummet	331
Kulturens urbana värden	333
Exempel 1: Andrastaden Malmö	337
Exempel 2: Idén om det fjärde stadsrummet	342
Exempel 3: Laboratorium för spontankultur.....	349
Den kontroversiella urbaniteten.....	358
Avslutande reflektioner.....	366

Kapitel 7. Kulturen på plats:	
Om stadsomvandling i Norra Sorgenfri.....	371
Norra Sorgenfri som plats.....	373
Stadsomvandling, samverkan och kultur	379
Stadsomvandling och platsbundenhet.....	383
Konst som pådrivare och broms för utveckling.....	390
Avslutande reflektioner.....	402

DEL III

Idéer om kulturens värden som ideologiskt meningsskapande	409
Idéer om kulturens värden i Malmös	
stadsomvandling 1990–2012	410
En ideologikritisk förståelse av idéer om kulturens värden	415
Malmö som kulturstad/Stadskultur i Malmö	433
Kulturpolitikens ideologiska dimension.....	438
English Summary	445
Käll- och litteraturförteckning	459
Presentation av Tema Kultur och samhälle	515
Avhandlingar vid Tema Kultur och samhälle:	516

Inledning

Malmös möjligheter och problem har varit en mycket omskriven fråga under längre tid. Staden har genomgått en genomgripande omvandling under en period på drygt 25 år, från en krisdrabbad industristad på väg mot ekonomisk och social utarmning, till en stad som istället profileras genom attraktiva bostads- och kontorsmiljöer och ett kreativt näringsliv i framkant. Malmös välgång förefaller i vissa avseenden till och med överglänsa den tid, långt före den industriella krisen, då staden stoltserade med en världsledande varvsindustri. Samtidigt ingår det i bilden av Malmö att det är en stad som dras med stora sociala och ekonomiska problem, tydliga samhällsklyftor, en påtaglig segregation och som är belastad av kriminalitet. Staden är på flera sätt delad mellan dessa ytterligheter. Dess framgångar och attraktiva framtoning är också i flera avseenden tätt förbundna med stadens många problem.

Förändringarna i Malmö har varken varit plötsliga eller enhetliga. Det är en förvandling typisk för sin tid, och inrymmer också alla de motsättningar och spänningar som ingår i urbana förnyelseprocesser under den här tidsperioden. Det är en ojämn utveckling där goda tendenser varvas med illavarslande, där ekonomisk tillväxt samsas med ökade sociala klyftor, där attraktiva stadskärnor och områden med svåra levnadsförhållanden delar utrymme, där lokala kulturer präglas lika mycket av sammanhållning som av polarisering.

Just "kultur" har kommit att etableras som ett centralt begrepp i dessa processer, och det har riktats ett stort intresse mot kulturområdet med idéer om kulturens värden i stadsutvecklingen. Den här avhandlingen syftar till att skapa en ökad förståelse för sådana idéer och vad de betyder i den omgivande politiska kontexten, vilken i det här fallet utgörs av stadsförnyelsearbetet i Malmö under en tidsperiod som sträcker sig över drygt två decennier. Den angivna tidsramen mellan 1990 och 2012 är ungefärlig. Precis som i andra fall är Malmös stadsförnyelse en kontinuerligt pågående process som inte kan avgränsas med exakta mått. Det finns idéer, händelser och beslut både före och efter dessa årtal som är betydelsefulla för avhandlingens kontext och som behandlas i analysen.

Med det sagt innebär den angivna perioden någonting väsentligt. Den inbegriper en rad viktiga politiska och ideologiska förändringar, både i Malmö som stad och i det omgivande samhället, med stor betydelse för vilka föreställningar om kulturens värden som är med och formar samtida urbana omvandlingsprocesser.

Den här avhandlingen är i grunden en kulturpolitisk studie. Men utgångspunkten är att kulturpolitik utgör ett politikområde i både *explicit* och *implicit* betydelse. Till den *explicita* formen av kulturpolitik räknas i det här fallet kulturpolitikens existens som ett politikområde bland andra i den offentliga politiken och förvaltning, där kulturfrågorna adresseras explicit i ett politiskt sammanhang. Med andra ord åsyftas det som vi vanligtvis avser när vi talar om det kulturpolitiska området, vilket också sammanfaller med det politikområde som enkelt sagt utger sig för att vara kulturpolitiskt. *Implicit* kulturpolitik innebär i det här fallet en mer utvidgad förståelse för kulturpolitik som en politisk praktik som innefattar idéer om kulturens värden men som inte nödvändigtvis tar plats inom det explicita kulturpolitiska området.

Gränserna mellan dessa två domäner ofta är otydlig. Därigenom framkommer att kulturpolitik kan uppfattas som ett kraftfält som innefattar en mängd olika aktörer vars idéer om kulturens värden, som kan vara samstämmiga eller motsatta, vara mer eller mindre bestämmande för kulturpolitikens utformning och inriktning och som kan samverka i mindre eller högre grad med dominerande ideologiska föreställningar i samhället.

Utöver att fungera som en analytisk infallsvinkel är ett sådant perspektiv empiriskt motiverat av den kulturpolitiska utvecklingen inom avhandlingens tidsmässiga ram. Det kulturpolitiska området har genomgått en successiv förändring till att utvecklas i en riktning där en del av dess tidigare sektoravgränsning har suddats ut för att istället komma in i olika former av nya politiska och ekonomiska sammanhang som inte är lika tydligt avgränsade.

Inte minst har den här processen varit tydlig sett till de förväntningar som har ställts på "kulturen" att driva på en lyckosam omställning av städer, och andra mer eller mindre urbana platser, i framväxten av en kunskapsbaserad kreativ ekonomi. Kulturområdet har härigenom lyfts fram som en uppbygglig kraft i otaliga lokala utvecklingsprojekt för att skapa nya arbetstillfällen, attrahera besökare och nya bosättare, stärka

nya sociala gemenskaper och stimulera ekonomisk tillväxt. Det har inneburit att kulturfrågorna också har blivit alltmer angelägna för beslutsfattare, policymakare, tjänstemän, konsulter, forskare och andra intressenter i den lokala utvecklingen. Pådrivna av en rad inflytelserika diskurser som nått global spridning om kulturens värden för den urbana utvecklingen har sådana lokala intressekoalitioner alltmer engagerats i olika former av kulturella strategier – med mer eller mindre bäring på den explicita kulturpolitikens område – för att möta de sociala och ekonomiska utmaningar som ingår i den lokala platsens utveckling.

De här förändringarna leder till att det finns ett större antal utgångspunkter att ta hänsyn till i studiet av kulturpolitik än vad den kulturpolitiska forskningen av tradition har uppvisat. Den har till stor del har varit lika uppbyggd vid en sektoriell uppbyggnad och avgränsning som den explicita kulturpolitiken självt. Den stora uppmärksamheten som har riktats mot kulturens betydelse för stadsutveckling har dock burit med sig förändringar även inom kulturpolitikforskningen. Inspirerade av ett bredare fält av kulturstudier som inkluderar bland annat geografi, sociologi och statsvetenskap har det kommit fram ett flertal undersökningar och studier som specifikt intresserar sig för det kulturpolitiska områdets utveckling i förhållande till staden som plats.

Idéer om kulturens värden, som utgör den här avhandlingens huvudsakliga analytiska fokus, betraktas här kort sagt som idéer vilka tillskriver "kulturen" ett värde av något slag. Det existerar givetvis otaliga sådana idéer beroende på den stora variationen i kulturbegreppets användning, och många tänkbara värden finns till hands i olika sammanhang. Det är därför avgörande att förstå idéer om kulturens värden kontextuellt. Oavsett om de förefaller uttrycka generella och vedertagna förhållningssätt till "kultur" bidrar alltid det specifika sammanhanget till att dessa idéer får en alldeles särskild innebörd. Avhandlingens koncentration på stadsförnyelsearbetets processer innebär att produktionen av idéer om kulturens värde inom detta sammanhang specifikt analyseras som del i ett politiskt motiverat betydelsesystem där idéer om "kulturen" tillika bildar idéer om "staden" och vice versa. I vilken utsträckning olika idéer om kulturens värden framstår som ideologiskt meningsfulla i det här sammanhanget beror därför i mångt och mycket på graden av förbindelse med politiska krafter som är med och formar stadens utveckling.

Idéer om kulturens värden är i den här förståelsen nära besläktade med det som i kulturpolitiska sammanhang brukar benämnas en *instrumentell kultursyn*, det vill säga att kulturen betraktas som ett medel för att uppnå målsättningar som i viss mån ligger utanför dess primära praktiker eller inneboende betydelser. I egenskap av politiskt sakområde för kulturfrågorna är kulturpolitiken i den här bemärkelsen per definition instrumentell i sitt förhållande till kulturområdet och i sin idéproduktion om kulturens värden. Men det innebär även att andra politiska områden och aktörer som inte traditionellt ingår i kulturpolitiken också ger uttryck för en instrumentell kultursyn när de ställer förväntningar på vad "kulturen" kan, och bör, bidra med i olika slags utvecklingsprocesser. Med det sagt är en instrumentell kultursyn så till vida inget specifikt värderande omdöme om "kultur" i sig. Det är snarare en grundläggande premiss för kulturpolitikens själva existens, oavsett om denna begränsas till ett explicit sakområde eller om kulturpolitikens omfång breddas till att också innefatta andra, mer implicita, politiska målsättningar och styrningsformer i förhållande till kulturfrågorna.

Intresset behöver därför riktas mot *vad* "kulturen" ska fungera som ett instrument för, för vilket ändamål kulturen är tänkt att verka som ett medel, och på vilka förutsättningar sådana förväntningar och önskningar vilar. Det förhåller sig likadant när det gäller idéer om kulturens värden, vilka kommer att analyseras i avhandlingen. De avgörande frågorna som avhandlingen syftar till att besvara är *vilka* värden det är som tillskrivs kulturen och varför några idéer om kulturens värden framträder som särskilt betydelsefulla under vissa specifika förhållanden. Det sistnämnda pekar mot en för avhandlingens del avgörande problemställning, nämligen att idéerna om kulturens värden, som framkommer i det studerade materialet, analyseras kontextuellt utifrån vilka politiska förhållanden som de formuleras mot. Genom detta perspektiv utvecklas ytterligare en fråga för avhandlingen att söka svar på: hur kan idéer om kulturens värden förstås som politiskt betydelsefulla och som del i ett ideologiskt meningsskapande i formandet av samhällets utveckling?

Den här avhandlingen bidrar till att ytterligare befästa kulturpolitiken som ett forskningsområde för att förstå urbana förändringsprocesser med långtgående verkningar. Det görs genom att med en kritisk ansats uppmärksamma vilka ideologiska föreställningar som är med och driver på dessa processer och belysa de konflikter och motsägelser som existerar bakom de ofta förekommande förgivettagandena om kulturens

positiva effekter för urban tillväxt. Vidare undersöks hur dessa effekter förs fram i ett synbart harmoniskt förhållande med andra idéer om kulturens värden i stadsutvecklingen. Det i sin tur innebär att studien motiveras med en blick på kulturpolitik som ett dynamiskt och stridbart område där det går att iaktta framträdande samhälleliga utvecklingsprocesser, samtidigt som det uppvisar ett spänningsförhållande mellan olika idéer om kulturens värden i samhällsutvecklingen. I förlängningen ger detta också uttryck för de spänningar, motsättningar och inneboende konflikter som ryms i samhällets utformning och utveckling i stort.

Bakgrund: Malmö i kulturskymning och framgång

Det finns en berättelse om Malmö som en historiskt sett kulturfattig stad. I den beskrivs stadens historia som dominerad av industriarbete, arbetarklass och en socialdemokratisk politik som prioriterat storskaliga lösningar med liten känsla för skönhet och känslighet. Malmöpoeten Hjalmar Gullberg gestaltar den här berättelsen i förordet till *Malmö – Ett bildverk* (1954):

Ty med den enskildes inre angelägenheter hade detta samhälle på frammarsch inte mycken tid att befatta sig, upptaget som det var av ekonomiska planeringar, av nödvändigheten att hävda sig i konkurrensen. Den växande befolkningens försörjningsproblem gav bekymmer nog; näring åt hjärtats onyttiga drömmar åtog man sig inte att tillhandahålla. I alla frågor förstod man att lugnt och sansat vädja till förnuftet, men ovanligt litet fanns i denna miljö som talade till skönhetssinnet. (Gullberg 1954:9)

Gullberg skaldade på ett likartat sätt i sitt invigningstal vid öppnandet av Malmö Stadsteater 1944: "Mot verkligheten finns ett hemligt vapen / Din vardag kan bli fylld av sång och syn / fast denna stad är styrd av köpenskapen / och grå fabriker sänder rök mot skyn." (Gullberg 1970[1944]:9)

Den här berättelsen är inte bara typisk för Malmö. Den avspeglar en kulturidealism som formades under, och i stor del i motsättning till, det moderna industrisamhällets framväxt under sent 1800-tal med förespråkare som den brittiske poeten och kulturkritikern Matthew Arnold. Den idealistiska kultursynen framhöll kulturens högre värden (bildning, kultivering, förfining) i kritik mot industrialismens nyttoprincip, materi-

alism, ekonomiska tänkande och rationalism (Eagleton 2001). För Arnold var dessutom en av kulturens huvudfiender de led i arbetarrörelsen som genom demonstrationer och strejker reste krav på politiskt inflytande och social förändring, vilket han ansåg ytterligare hotade samhällets ordning och harmoni (Williams 2005[1970]; Mitchell 2003; McGuigan 1996). Denna kulturidealism har haft stort inflytande på hur kulturpolitiken även i Sverige kom att formuleras under 1900-talet (Frenander 2005). Bland annat genom att dess företrädade kultursyn har inneburit att kulturbegreppet i hög utsträckning reserverades för den så kallade finkulturen. Dels i termer av vilka kulturella aktiviteter som räknats in som kulturpolitiskt värdefulla (de skapande konstarna, den andliga, sköna kulturen). Dels i förhållande till vad man med kulturpolitiken ville åstadkomma för slags utveckling bland landets medborgare, nämligen bildning, intellektuell stimulans och förståelse för konstens symboliska språk och de högre värden som denna förknippas med (Klockar Linder 2014; Nilsson 1981). Genom att innesluta dessa kulturella uttryck och strävanden i kulturpolitiken har många andra uttryck och strävanden samtidigt uteslutits. Raymond Williams nämner exempelvis arbetarklassens utestängning från den kulturella gemenskap som formats av kulturidealismens kulturbegrepp. Till stor del beror denna exkludering, enligt Williams, på att den kultur som arbetarklassen har grundlagt genom politisk organisering och utbildning i första hand är en social, kollektiv kultur som får sitt utlopp genom skapande av institutioner, inte en individuell kultur som skapar konst eller andra intellektuella arbeten (Williams 1963).

Den här konflikten i kulturbegreppet är också väsentlig med tanke på Malmös historia, och gör att berättelsen om Malmö som en kulturfattig stad får en delvis annan, och mer ideologiskt laddad, innebörd. Malmö har en särskilt betydelsefull ställning i den svenska arbetarhistorien och utvecklingen av den svenska socialdemokratin. I Malmö höll 1881 August Palm det som brukar räknas som det första socialistiska föredraget i landet, "Hvad vilja socialdemokraterna". I anslutning till detta var han med i bildandet av en agitationskommitté för att verka för de svenska arbetarnas sammanslutning i egna föreningar (Gunnarsson 1970). I Malmö bildades sedan landets första socialistiska organisation, Allmänna Svenska Arbetarföreningen (1882), den första socialistiska kvinnoföreningen, Kvinnliga arbetarförbundet (1888), tidningsorganet Arbetet (1887) och Sveriges första Folkets Park (1891) och Folkets Hus

(1893). Som institutioner betraktat har dessa föreningar, organ och arenor varit högst värdefulla för arbetarrörelsens organisering och kollektiva identitet. De har dock inte, annat än i undantagsfall, tillerkänts något högre kulturellt värde, och därför heller inte betraktats som delar i den mer prestigefulla karakteriseringen av Malmö som kulturstad (se t.ex. Sundgren 2007; Nyzell 2005; Billing 1991; Andersson 1987).

En delvis annan form av kulturkonflikt, som också har haft stor inverkan på gestaltningen av Malmö som en kulturskymningens stad, ägde rum under 1970-talet. Denna handlade om de nya kulturrörelsernas spänningsfyllda relation till den socialdemokratiska ledningen och som kulminerade med den så kallade Victoriastriden. Ett par av de nya teatergrupperna som hade bildats i kölvattnet av den då pågående avinstitutionaliseringen på teaterområdet hade på grund av avsaknaden av spelplatser och verksamhetslokaler ansökt om, och fått beviljat, att få nyttja den före detta biografen Victoria för ett antal föreställningar under några veckor.

När man efter den korta perioden på nytt ansökte om att få fortsätta använda lokalerna fick man avslag från kommunen. Detta föranledde bildandet av ett samarbetsorgan kallat Victoriakommittén med representanter från bland annat de fria teatergruppernas samarbetsorganisation Teatercenter Syd och ett antal aktionsgrupper som under ett par år redan hade kämpat för etablerandet av ett alternativt kulturhus. Kommittén hade det uttalade kravet att Victoria skulle göras till ett permanent kulturhus för den alternativa kulturen och att det skulle drivas i kommitténs regi. Kraven avfärdades från kommunen. Istället utarbetades ett förslag att Victoria, efter renovering, skulle upplåtas till kulturorganisationen Skådebanan som hade sina rötter i arbetarrörelsen och verkade för att öka tillgängligheten till kulturlivet genom bland annat informationsarbete och biljettförsäljning. Förslaget möttes med protester och demonstrationer till stöd för Victoriakommittén. När kommunen slutligen, trots protesterna, fattade beslutet den 27 februari 1976 att Victoria skulle tilldelas Skådebanan genomförde några personer från Victoriakommittén en tillfällig ockupation av byggnaden som fick stor uppmärksamhet (Billing & Stigendal 1994; Gertten 1992; Rynell & Åberg (red.) 1977).

Victoriastriden illustrerar den i många fall friktionsfyllda kulturpolitiska utvecklingen under 1970-talet. Den ”nya” kulturpolitiken som utarbetades under 1960- och 1970-talen och som slutligen resulterade i

1974 års kulturproposition förordade till stora delar en demokratisering av kulturlivet, och låg på så sätt i linje med den förändring av kulturlivet som drevs på av den fria kulturrörelsen. Samtidigt var kulturpolitiken i sin organisering och sitt innehåll fast förankrad i välfärdsstatens institutionella uppbyggnad, vilket i praktiken gav litet utrymme för den mer radikala förnyelse av kulturområdet som kulturrörelsen och de fria grupperna representerade (Bergman 2010; Hoogland 2005).

Striderna om Victoriabiografen sträckte sig över flera år men ebbade så småningom ut, till stor del i favör för kommunledningens linje. Händelserna präglade dock kulturklimatet i Malmö under lång tid och lämnade ett eftermäle om ett konfliktfyllt förhållande mellan kommunledningen och kulturlivet i Malmö och förstärkte ytterligare den redan grundmurade förställningen om Malmö som en stad i ”kulturens” bakvatten (Möller 2020; Åberg 2017; Gertten 1992).

En helt annan uppfattning Malmös kulturpolitik verkar framträda i mer närliggande tid. I december 2010 tilldelades Malmö stad fackförbundet SKTF:s utmärkelse ”Årets kulturkommun 2011”. Utmärkelsen motiverades enligt följande:

Genom ett brett och fördjupat kulturutbud av hög kvalitet så får allt fler med olika förutsättningar lust och möjlighet att i större omfattning uppleva och utöva kultur. Detta står i kommunens vision. Genom en långsiktig satsning på den egna kulturen och det fria kulturlivet har resultatet blivit ett brett och varierat kulturliv. (SKTF 2010)

Det rör sig alltså om en till synes total förvandling av Malmös kulturella profil och stadens kulturpolitik som är i paritet med hur Malmös omvandling som dynamisk och framgångsrik postindustriell stad brukar omtalas. Några andra, nutida exempel från Malmö hjälper till att fördjupa, men också problematisera, en sådan uppfattning, och belyser samtidigt de både många och spridda idéerna om kulturens värden i stadsutvecklingsarbetet.

Ett planprogram för Sofielunds verksamhetsområde skickades under våren 2021 ut på remiss av kommunens stadsbyggnadskontor (Malmö stad 2021a). Området som det gäller utgörs av industrier och verksamheter med stor inbördes variation. Här finns också sedan länge flertalet kulturföreningar och kulturella verksamheter etablerade. Genom området löper Norra Grängesbergsgatan, vilken under flera år har fått mycket uppmärksamhet. Den har kallats ”Sveriges coolaste gata”

(Ponnert 2009), men också pekats ut som en central punkt för den svarta ekonomin i Malmö. 2016 startades föreningen NGBG, som med stöd av bland annat Fastighetsägarna Sofielund och Malmö stad, årligen sedan dess har anordnat en gatufest på Norra Grängesbergsgatan, ett arrangemang som snabbt har lockat stor publik. Festivalen har dock samtidigt kritiserats för att aktivt påskynda gentrifieringen i området och medverka till att tränga bort affärsverksamheter och kulturyttringar som från början varit med och gett området sin särprägel. I det aktuella planprogrammet är målbilden att Sofielunds verksamhetsområde ska bli "Malmös mest betydelsefulla och dynamiska kultur-, fritids- och näringslivscentrum" (Malmö stad 2021a:3). För att nå detta mål ger man bland annat förslag om upprättandet av en så kallad "symbolisk kulturljudzon" som ska säkerställa att "kulturen ska få låta högt" (tillsammans med industri- och transportbuller) och därmed inte begränsas av de bullernivåer som gäller för bostadsområden (Malmö stad 2021b).

Ett nytt konsthall i Malmö höll vernissage i november 2017. Galleriet var placerat utomhus på gång- och cykelvägen på Norra Parkgatan, längs med Folkets Park. På en begränsad sträckning sattes särskilt formgivna skärmar upp, vilka bildade ett mindre regnskydd, på de befintliga lyktstolparna. Tillsammans med de mindre bord som monterades på samma lyktstolpar skapades en plats för människor att tillfälligt uppehålla sig. På motsatta sidan av stråket sattes det upp upplysta skärmar där konstverken visades. Initiativet var ett samarbete mellan Malmös stad gatukontor och det privata fastighetsbolaget Stena Fastigheter. Intentionen förklarades vara att ge boende och besökare i området möjlighet att ta del av spännande konst i stadsrummet och därigenom också skapa tillfälle för möten mellan människor. "Mer stadsliv helt enkelt" menade kommunikationschefen på Stena Fastigheter (Stena fastigheter 2017).

En annan bakgrund till det nya utomhusgalleriet var att det på samma plats hade pågått en förhållandevis omfattande och öppen narkotikaförsäljning under en längre tid, vilket bidragit till ökad otrygghet i området. Under sommaren samma år fick polisen tillstånd att montera sex övervakningskameror med en räckvidd som täckte in hela stråket längs med Norra Parkgatan. Tillståndet gällde ursprungligen 30 dagar, men i september tog länsstyrelsen beslutet att förlänga det med ytterligare två år (Strand 2017).

Konstgalleriet var således också tänkt som en trygghetsåtgärd. Genom att aktivera platsen som ett annat slags uppehållsrum ingick galleriet i en strategi att ”skapa flöden som skulle tränga bort den oönskade aktiviteten”, enligt gatukontorets representant (Gillberg 2017). Konstgalleriet kom på detta sätt också att inbegripas i ett mer övergripande stadsutvecklingsarbete: ”Vi ser det som att vi alla har ett ansvar att skapa den stad vi alla vill leva i, en stad där vi gemensamt mobiliserar positiva och konstruktiva krafter.” (Stena fastigheter 2017)

Den 4 juni 2015 invigdes Malmös nya hotell, kongress- och konsert- huset, *Malmö Live*, under storartade former. Treenigheten av verksamheter visar sig i såväl arkitekturen som i ägandestrukturen. Huskroppen är tredelad, en del för hotellverksamheten, en del för kongresser och en del för konserthuset. Huvudmän är Clarion Hotel, Malmö kommun och Malmö Symfoniorkester. Byggprojektet är ett av dyraste som någonsin gjorts i Malmö, med en slutnota på minst 1,3 miljarder (Ivarsson & Persson 2015). Men så är det också ett bygge med ovanligt stora förväntningar fästa vid sig. *Malmö Live* tänktes uppfylla en rad olika önskningar som ansågs helt avgörande för stadens utveckling: att kunna erbjuda fler hotellplatser till turister (hotell), att skapa en mötesplats för näringslivet (kongress), att bygga ett nytt konserthus i världsklass (kultur).

Dessa önskningar speglas i hur man önskar sig en lyckosam utveckling av staden i stort. *Malmö Lives* lokalisering är ett fortsatt led i profileringen av Malmös äldre centrala hamnområden som en ny innerstadsmiljö med attraktiva boendemiljöer, upplevelsekonsumtion och kunskapsproduktion. Det är också ytterligare en investering för att ladda stadens attraktionskraft och locka till sig uppmärksamhet utanför både staden och regionen, vilket i förlängningen förväntas inbringa ökad ekonomisk tillväxt i form av nya företagsetableringar, fler attraktiva arbetstillfällen, mer välutbildade människor och ökade skatteintäkter. Samtidigt är förhoppningen att *Malmö Live* också ska fungera som en naturlig mötesplats för Malmöborna. En plats öppen och tillgänglig för alla, och med funktion att vara en samlande, demokratisk kraft i en stad som också är präglad av starka gränser av ekonomisk, social och kulturell art. *Malmö Live* är förvisso ett konserthus för symfoniorkestern, men det är också ett kulturhus där man vill samla alla möjliga uttryck i ett och samma hus och därmed vidga publikens sammansättning: popmusik, rockmusik, världsmusik, barnkultur, cirkus, teater- och dansföreställningar. Man arbetar också aktivt för att skapa nya kontaktytor mellan

olika genrer och uttryck. Idéen om mötesplats är också en idé om *Malmö Live* som ett demokratiskt rum, en offentlig miljö som man vill ska kännas inbjudande för alla att besöka, röra sig i, stanna, sitta ned och prata, läsa, studera, fundera, kort sagt "vara i".

Den 17 juni 2014 antog kommunfullmäktige en ny kulturstrategi för Malmö som skulle gälla fram till år 2020. Själva strategidokumentet är relativt kortfattat. Det anger fem delar med tillhörande målformuleringar som tillsammans bildar en sammanhållen strategi för kulturområdets verksamheter och dess roll i Malmös utveckling:

1. I Malmö skapar konstnärliga och kulturella uttryck möjligheter för att "öka människors delaktighet, makt över sina egna liv, inflytande, livskvalitet och livsmöjligheter".
2. Konstnärliga och kulturella uttryck hjälper Malmö att "utveckla stadens attraktionskraft" och skapa "en stad där man vill leva, bo och verka".
3. Konstnärer och kulturaktörer i Malmö ska ha "goda villkor att verka, utvecklas och synas".
4. I det offentliga samtalet ska konstnärliga och kulturella uttryck ha friheten att "ge perspektiv på och reflektera över vart staden och samhället är på väg".
5. Konstnärliga och kulturella uttryck är ett viktigt bidrag för "att utveckla den samlade kreativiteten och kunskapsutvecklingen" i Malmö (Malmö stad 2015, u.s.).

Bakom de översiktliga formuleringarna finns en grundläggande tanke i kulturstrategin att kultur "gör skillnad" och bildar en oundgänglig kraft i utvecklingen av Malmö som stad. Dessa anspråk på kulturen förstärks också av kulturstrategins övergripande mål att "konstnärliga och kulturella processer och uttryck" ska bidra till att stärka "Malmös hållbarhet" genom att bland annat stärka förutsättningarna för "delaktighet", "samhörighet", "välbefinnande", "meningsfulla sammanhang" och "jämlika möjligheter" för stadens befolkning (Malmö stad 2015, u.s.).

Ett tidigare kommissionsarbete spelade en viktig roll för sättet som den nya kulturstrategin formulerade sina mål om kultur och hållbar stadsutveckling. Kommunstyrelsen beslutade 2010 att tillsätta en kommission för ett socialt hållbart Malmö mot bakgrund av vilka stora skillnader i levnadsförhållanden som kunde iakttagas bland Malmös befolk-

ning, i synnerhet vad det gällde hälsofrågor. Den så kallade Malmökommissionen bestod av ett större antal forskare som i sitt arbete också engagerade aktörer från civilsamhället, näringslivet samt kommunala, regionala och nationella instanser. I mars 2013 avslutade Malmökommissionen sitt arbete genom att överlämna slutrapporten *Malmös väg mot en hållbar framtid* till kommunstyrelsen (Malmö stad 2013a). Rapporten innehöll såväl nulägesbeskrivning och analys som omfattande målbeskrivningar och åtgärdsförslag och har sedan dess legat till grund för Malmö stads arbete för social hållbarhet i hela den kommunala organisationen. Kommissionen visade på en utveckling där den sociala ojämlikheten, trots att den varit känd, kontinuerligt hade ökat under flera decennier. Forskarna ställde sig närmast frågande till varför konsekvenserna inte var *ännu* mer kännbara och *ännu* mer förödande än vad de faktiskt var och varför de stora skillnaderna i levnadsvillkor inte i *ännu* högre grad hade stärkt de sociala motsättningarna i Malmö. Ett möjligt svar, menade de, stod att finna hos "kulturen". Dels hur kulturlivet i ihop med föreningsverksamheten i civilsamhället bildade kontaktytor i staden där olika människor kunde mötas och förenas i gemensamma aktiviteter och upplevelser. Dels, och i förlängningen av detta, att kulturen i bredare bemärkelse fungerade som ett "sammanbindande kitt" som "väver ihop staden och som påverkar människors hälsa, delaktighet och känsla av sammanhållning" (Malmö stad 2013a:47).

Ett annat viktigt dokument med relevans för kulturstrategin var Malmö stads översiktsplan från 2014. I översiktsplanens analys av Malmös utvecklig återfanns också ett kulturperspektiv. Här framhölls vikten av att se "kulturell hållbarhet" som en särskild aspekt vid sidan av de mer etablerade diskussionerna om ekonomiskt, ekologiskt och socialt hållbar utveckling. Med "kulturell hållbarhet" syftade man i det här fallet på "såväl bevarande och främjande av kulturell mångfald och respekt för nedärvda värderingar och traditioner (kulturarv) som öppenhet för det nyskapande, det annorlunda och avvikande" (Malmö stad 2014a:35). Man gav också särskild uppmärksamhet åt kulturens värden i förhållande till stadsrummets utformning och betydenhet:

Stadsrummet ska vara en arena för kultur i bred bemärkelse, en plats för aktivitet och evenemang, konst, installationer, ljus och ljud. Det kan också handla om mänskliga relationer som tar sig uttryck som gemenskap, demokrati, kulturell mångfald, kulturarv – ett gott stadsrum kan bidra till att skapa en känsla av sammanhang

och identitet och förmedla humanistiska värden som öppenhet, tolerans och ansvar. (Malmö stad 2014a:38)

I egenskap att utgöra två tungt vägande dokument för kommunens övergripande utvecklingsarbete bidrog översiktsplanen och Malmökommissionens rapport till att stärka den nya kulturstrategins relevans för Malmös fortsatta stadsförnyelsearbete. Dess betydelse bekräftades också genom att antagandet av kulturstrategin innebar att den skulle gälla för hela Malmö stads organisation och inte enbart kulturnämnden och kulturförvaltningen. Aldrig tidigare hade ett kulturpolitiskt policydokument fått en sådan central funktion i det kommunala arbetet i Malmö. Alla nämnder och förvaltningar inom Malmö stad är därmed ålagda att förhålla sig till kulturstrategins mål ”i syfte att öka livskvaliteten och livsmöjligheter för Malmöbor och på så sätt bidra till att skapa ett jämställt och jämlikt Malmö” (Malmö stad 2017:5).

Dessa nedslag i Malmös kulturpolitik ger en bild av på vilka sätt idéer om ”kultur” är del av stadsutvecklingen i Malmö, hur de är integrerade i den större idéproduktionen om vilken slags stad Malmö är, vilken slags sociala förhållanden som råder i staden och vad för slags stadsutveckling som är önskad och oönskad i såväl den materiella som den symboliska omvandlingen av staden. Mer precist handlar dessa idéer om olika *värden* som ”kulturen” tilldelas som gör att den framträder som en kraft för att stärka en önskad riktning för stadsutvecklingen, liksom för att motverka mindre önskade tendenser i denna utveckling.

Idéer om kulturens värden är alltså inbäddade i den övergripande politiska meningsproduktionen om Malmö som stad, inkluderat föreställningarna om i vilken riktning staden bör utvecklas och vilka åtgärder som krävs för att driva utvecklingen i en sådan riktning. I de olika exemplen ovan formuleras flera olika idéer om kulturens värden: kultur som utveckling, attraktivitet, demokrati, mötesplats, trygghet, uttryck, meningsfullhet, konst, kreativitet, reflektion osv. Sådana idéer lutar sig mot såväl etablerade som nyare kulturpolitiska motiv som har formats både inom och utanför det explicita kulturpolitiska området, och som i sin tur har olika legitimeringsgrunder och förhåller sig till skiljaktiga ideologiska föreställningar och politiska utvecklingslinjer.

I förhållande till stadsutvecklingens kontext formerar sig dessa värden i huvudsak i två läger, där idéer om kulturens värden å ena sidan uppfattas i relation till stadens attraktionskraft, ökad ekonomisk tillväxt,

som del i det kreativa näringslivet etc. och, å andra sidan, idéer om kulturens värden i relation till stadens sociala sammanhållning, jämlikhet, delaktighet etc. I den nya kulturstrategin uppträder de olika idéerna ihop och utan några synbara motsägelser. I motsats till ett sådant synsätt kan man istället se idéerna om kulturens värden som i själva verket problemfyllda, både i sin enskilda uppbyggnad och sett till de förbindelser som ställs upp mellan olika de olika idéerna. Det är sådana underliggande motsägelsefullheter och spänningar som jag intresserar mig för att undersöka i avhandlingen. Genom att analysera idéer om kulturens värden som har formulerats inom ramen för Malmös stadsförnyelsearbete under tidsperioden 1990–2012 framträder nödvändiga perspektiv för att förstå de idéer som omnämns i ovanstående, aktuella kulturpolitiska diskussion.

DEL I

Kultur, stad och politik som problemområde

I den här avhandlingen undersöks idéer om kulturens värde som förekommer i samband med stadsförnyelsen av Malmö från en krisdrabbad, tidigare industristad till vad som beskrivs som ett dynamiskt, urbant centrum i en framväxande kunskapsbaserad och kreativ ekonomi. Undersökningen innefattar frågor om politiskt motiverade idéer om kulturens värden i ett urbanpolitiskt sammanhang. Analysen riktas därmed mot det kulturpolitiska området, i vidare såväl som mer avgränsad mening. Mer specifikt fokuseras det kulturpolitiska områdets position i ett utvecklingsskede där städer likt Malmö på flera olika sätt har hamnat i fokus för möjligheter såväl som problem gällande det senmoderna samhällets ekonomiska och sociala liv. I dessa diskussioner möts idéer om en övergång till en ekonomi präglad av tjänste-, service- och kunskapsbaserad produktion och konsumtion, och idéer om den urbana miljöns politiska, ekonomiska och sociala betydelser för hur denna utveckling ter sig.

Kultur har i olika former lyfts fram som ett värdefullt område i denna omställning och kommit att ingå som komponent i en urban omvandling som också inrymmer påtagliga ideologiska förskjutningar och omprioriteringar i den lokala politiken (Franzén, Hertting & Thörn 2016; Judd & Swanstrom 2008; Bell & Jayne (red.) 2006; Sernhede & Johansson 2006; Granberg 2004; Macleod 2002; Hall & Hubbard (red.) 1998; Zukin 1995; Mayer 1994; Harvey 1989). Föreställningarna om kulturens värden är i dessa sammanhang många, med högst varierande grad av bäring på det etablerade kulturpolitiska områdets organisation och idémässiga innehåll. Innebörden av denna utveckling för det kulturpolitiska området har därmed varken varit tydlig eller enhetlig. Genom att kulturområdet växer och blir mer centralt i samhällsutvecklingen utsätts det också för allt hårdare tryck från krafter, som traditionellt inte ingår i dess värdering, i form av marknadsanpassning och tillväxtkrav (Belfiore

2004; Sörlin 2003). Denna förändring har också stor inverkan på kulturpolitikens ställning som område för att behandla kulturfrågorna i både smalare och bredare bemärkelse. Ju mer den etablerade kulturpolitiken anpassar sig till och blir hemmahörande på de andra samhällsområdena som formulerar nya idéer om kulturens värden, desto mer hemlös tenderar kulturpolitiken att framstå som (Beckman 2010).

Den här utvecklingen avspeglas även på det kulturpolitiska *forskningsfältet* som uppvisar en stor variationsrikedom, men också en rad betydelsefulla gränsdragningar med effekter på hur den kulturpolitiska forskningen förhåller sig till de förändringstendenser som nämns ovan.

Det här kapitlet utgör en genomgång av några av de centrala begrepp och distinktioner som definierar såväl det kulturpolitiska området som studiet av detta område. Kapitlet beskriver vidare ett antal tematiker som det kulturpolitiska området är uppbyggt av och som medför en dynamik i kulturpolitikens organisation och innehåll, såväl historiskt som i samtiden. Dynamiken inom dessa teman är en viktig aspekt av framställningen, därför den bidrar till en förståelse för kulturpolitiken som ett område fullt av inre spänningar, stridigheter och motsägelsefullheter som analysen i avhandlingen sedan riktar särskild uppmärksamhet åt och reflekterar kring. Inte minst gäller detta förhållandet mellan social välfärd och ekonomisk tillväxt, och hur detta kommer till uttryck genom olika idéer om kulturens värden. I det här kapitlet ringas även det aktuella forskningsläget in gällande de kulturpolitiska frågor som avhandlingen orienterar sig kring, och som här behandlas med en kritisk utgångspunkt. Slutligen i det här kapitlet formuleras avhandlingens syfte och frågeställningar.

Kultur och politik

Förhållandet mellan kultur och politik, eller politisk styrning, är minst sagt ett brett ämne. På den punkten har den brittiska kulturpolitikforskaren Tony Bennett sökt ge termen *kulturpolitik* en mer avgränsad definition som, även om den är generell i sin betydelse, är tänkt att göra ämnet mer hanterligt:

To speak of cultural policies [...] is to speak of relations of culture and governance which take a more specific form; it is to speak of

the ways in which, through a variety of means (legal, administrative, and economic), governments seek (through a range of specially constructed entities: ministries of culture, departments of heritage, arts councils) to provide, regulate and manage cultural resources and the uses to which they are put. (Bennett 2001:13)

Bennetts definition ringar in både centrala kulturpolitiska aktörer och olika former av styrning som är av stor vikt för uppbyggnaden av kulturpolitiska system. Men oavsett graden av träffsäkerhet i en sådan förklaring fortsätter uppfattningen om kulturpolitik att i övervägande fall vara beroende av vilka betydelser som läggs in i respektive begrepp *kultur* och *politik*. För att börja med kulturbegreppet står det klart att kultur är långt ifrån ett fastlagt eller entydigt ord, även om det på något sätt ändå verkar äga en allmän betydelse, som om vi vet vad det är vi pratar om fastän vi inte kan, behöver, eller vill definiera vad exakt det är för något. Det är mot denna bakgrund som Raymond Williams (1976) ofta refererade beskrivning av *kultur* som ett av det engelska språkets allra mest problematiska ord bör uppfattas, och allt tyder på att detsamma gäller också för det svenska språket (jfr Fornäs 2012). *Kultur* förefaller på en och samma gång kunna omfamna både allting och ingenting (Nilsson 2003), och varje försök till definition tycks, som antropologen Robert Borovsky beskrivit det, vara ett lika hopplöst försök som att försöka bura in vinden (Karlsson 2010). Kultur framstår utan tvivel som ett hyperkomplext begrepp, genom att det uppträder som varken entydigt, tvetydigt eller flertydigt, men ändå, och till stor del på grund av just detta faktum, som *både* entydigt, tvetydigt *och* flertydigt (Fink 1988). Den begreppsliga förvirringen är mer eller mindre ett grundvillkor för kulturteorin (Nielsen 1993).

De många lagren av mening i kulturbegreppet, och glidningarna mellan dessa, är självfallet en ständigt närvarande problematik att hantera för det kulturpolitiska området (Beckman 2003). I sin analys av den svenska kulturpolitiska debatten under 1900-talet beskriver Anders Frenander det som att kulturen kontinuerligt har uppträtt ”som en mask på kulturpolitikens krok” (Frenander 2005:56). Särskilt påtaglig visade sig denna problematik i takt med att kulturpolitiken från och med efterkrigstiden antog fastare form som ett självständigt sakområde (Frenander 2005).

I huvudsak utspelar sig svårigheterna kring de två vittomfattande betydelser som återfinns i den estetiska definitionen av kultur som *konst*,

i det ena fallet, och den antropologiska definitionen av kultur som *levnadssätt*, i det andra fallet. Den förstnämnda, snävare, uppfattningen om kultur som konst ger en tillika snäv uppfattning om kulturpolitik som främst är inriktad på stödet och regleringen av konstarna och de förmedlande kulturverksamheterna. Det senare, och vidare, antropologiska kulturbegreppet som betraktar kultur som ett helt levnadssätt, innebär att kulturpolitikens område växer sig mycket större och ter sig snarare som ett övergripande system vilket förser samhället och dess medlemmar med värden och redskap för tillägnandet av en kollektiv identitet och samhällstillhörighet (se t.ex. Duelund (red.) 2003; Miller & Yúdice 2002). Dubbelheten finns inbegripen i den särskilda del av den offentliga politiken som vi traditionellt identifierar som kulturpolitik (Frenander 2011a). Men det sistnämnda och mer generella perspektivet är dock långt ifrån reserverad en avskild kulturpolitisk sektor. Snarare utgör detta en väsentlig del i all typ av statsbildning och politik utifrån den grundläggande strävan och funktionen i statskonsten att forma en kulturell identitet bland befolkningen (Bjurström 2008a; Solhjell 2005; Lewis & Miller 2003; Hall 1997) samt organisera, utveckla och/eller reglera den kulturella offentligheten (McGuigan 1996; Nielsen 1993). Givet att kulturpolitiken verkar för att garantera medborgarnas demokratiska rättigheter och delaktighet i samhällslivet kan det sålunda också argumenteras för att det idealt sett är ett område som har till uppgift att inte bara bedriva sakpolitik utan också säkra själva förutsättningarna för en demokratisk politik över huvud taget (Karlsson 2010).

De olika definitionerna av kulturpolitik beror i sin tur också på olika uppfattningar om politik. Även gällande politikbegreppet finns en snävare och en vidare betydelse. Ett snävare politikbegrepp förlägger kulturpolitiken till de aktörer och institutioner som innehar en politisk roll och ställning på kulturområdet. Kulturpolitiken placeras därigenom helt och hållet in i en politisk-administrativ apparat som utgår från statens offentliga styrning och dess funktion att styra kulturområdet genom beslut, regleringar, direktiv, stödfunktioner etc. Särskilt gör sig en sådan inskränkning av kulturpolitiken gällande i en kontext som den svenska med en kulturpolitisk modell som i nästan uteslutande grad baseras på offentlig styrning (Mangset 2011; Hillman-Chartrand & McCaughey 1989). Det snävare politikbegreppet kan breddas mot att innefatta implementeringen av politiska beslut och det förvaltningsmässiga policyarbetet. Även ideella krafter, intresseorganisationer, fackföreningsarbete

och andra politiska aktörer, praktiker och institutionella sammanhang som egentligen befinner sig utanför statsapparaten kan också räknas in i den här kulturpolitiska gemenskapen. Den snävare betydelsen förblir dock begränsad av sin i grunden konventionella definition av politik.

Mot denna betydelse kan ställas ett utvidgat politikbegrepp som betecknar en dimension av makt där politiska aktörer i konventionell betydelse *ingår* men inte nödvändigtvis är bestämmande för uppfattningen om politik (Gustafsson & Johannesson 2016). Roland Barthes beskriver en sådan djupare betydelse av politik som ”summan av de mänskliga relationerna i deras verkliga och sociala sammanhang, i deras möjlighet att skapa världen” (Barthes 1970:241). Chantal Mouffe använder benämningen *det politiska* som ett begrepp för den här mer allomfattande betydelsen av politik. *Det politiska* utgör i hennes mening ett ontologiskt betingat politikbegrepp som kan betraktas som en sfär av frihetssträvan och offentlig debatt, likaväl som en dimension av makt, konflikt och antagonism i den sociala världen där den lokaliserade betydelsen av *politiken* endast utgör en mycket liten del (Mouffe 2008). Ur forskningssynpunkt kan skillnaden i syn på politik exemplifieras av de olika infallsvinklar som utgörs av statsvetenskapens fokus på *politikens empiriska fält* och den politiska filosofins intresse för *det politiskas innersta väsen* (Mouffe 2008). Variationerna mellan dessa perspektiv är dock många och leder in studiet av politik, inkluderat kulturpolitik, på flera olika och korsande vägar.

Företrädelsevis är det utifrån en snävare och konventionell betydelse som bestämningen av kulturpolitik i Sverige görs, vilket avspeglar hur den svenska kulturpolitiken formaliserades som ett eget sakområde i statsapparaten under 1970-talet (Kleberg & Forsell 2019; Frenander 2011b; Nilsson 2003). Genom denna formalisering befästes det kulturpolitiska området med en särskild uppfattning om såväl kultur som politik, vilket begränsar dess omfattning både språkligt och praktiskt.

Kulturpropositionen 1974, som ledde till inrättandet av det kulturpolitiska sakområdet, betraktade ett bredare antropologiskt kulturbegrepp som en alltför vag utgångspunkt för det kulturpolitiska arbetet (Kleberg & Forsell 2019). Istället pekades en kultursektor ut som skulle utgöra föremålet för statens kulturpolitiska insatser. Sektorn bestod huvudsakligen av de konstnärliga uttrycksformerna, biblioteken, massmedierna, kulturarvet samt förenings- och folkbildningsverksamheter vilka

innehöll skapande kultur och kulturförmedling (Frenander 2005; Nils-son 2003). Genom en sådan utpekande definition fogades samtidigt kulturbegreppet in i en funktionell, politisk praktik där kulturområdet blev administrativt hanterligt och skilt från andra samhällssektorer (Karlsson 2003). I kölvattnet av denna formaliseringsprocess har en diskurs, som närmast kan benämnas *kulturpolitikens kultur* (Beckman 2011), uppstått som fortsätter reproducera dessa utgångspunkter som kulturpolitikens självklara grund. Samtidigt existerar det diskurser, bortanför denna vanligaste uppfattning om vad kulturpolitik är och handlar om, andra kontrasterande diskurser som är med och bidrar till en ständig diskussion om kulturbegreppets mångtydighet och hur denna kan, och bör, operationaliseras i en politisk kontext (se t.ex. Enocksson & Tibell 2019; Karlsson 2010).

Explicit och implicit kulturpolitik

Mot denna bakgrund bör kulturpolitiken förstås utifrån både en bredare och en smalare definition. I den bredare betydelsen är kulturpolitik ett övergripande begrepp för all form av påverkan på förutsättningarna för det kulturella livet i stort, och därmed samhället som sådant, inbegripet produktionen, distributionen, tillgodogörandet och konsumtionen av kultur i vid betydelse. I den smalare betydelsen är kulturpolitik i de flesta sammanhang tilldelad en mer avgränsad definition och funktion. Det är ett område med ansvar för kulturfrågor i en snävare omfattning. För avhandlingens vidkommande är det viktigt att lyfta fram att dessa två definitioner inte är uteslutande, utan måste förstås i relation till varandra i ett kontextuellt förhållande. Den smalare, gängse, kulturpolitiken utgör således, som Henrik Kaare Nielsen påpekar, endast *en* del av det kulturpolitiska fältet, om än en särskilt viktig del, i och med att den är det tydligaste och mest konkreta uttrycket för kulturpolitikens plats i den formella politiska processen. Den gängse kulturpolitiken innehar på så sätt en överordnad status på det större kulturpolitiska fältet, men är samtidigt för sin legitimitets skull och sin möjlighet till realisering tvungen att förhålla sig till det bredare fältets övriga delar och aktörer med olikartade intressen (andra politikområden, marknaden, civilsamhället etc.) (Nielsen 1993).

Det finns därför skäl att tänka på kulturpolitik som både något *explicit* och *implicit* och att uppmärksamma det kontextuella förhållandet

mellan dessa delar. Jeremy Ahearne har delat in det kulturpolitiska fältet i dessa termer. Han beskriver *explicit kulturpolitik* som den kulturpolitik som uttryckligen benämns som kulturpolitik, och då särskilt den som ett styrelsesätt självmant utnämner som sådan (Ahearne 2009). Till den *implicita kulturpolitiken* räknar Ahearne de övriga politiska och ekonomiska strategier som påverkar det kulturella livet i det område som den styrande makten verkar inom (Ahearne 2009). Ahearne baserar sin uppdelning bland annat utifrån Raymond Williams skillnad mellan vad han kallar *egentlig kulturpolitik* (*culture policy proper*) respektive *kulturpolitik som uppvisning* (*cultural policy as display*) (Williams 1984, svensk översättning från Frenander 2009). En "egentlig" kulturpolitik utgörs enligt Williams av det offentliga stödet till konstarterna, regleringen av medier och förhandlandet kring ett kulturellt identitetsskapande. Kulturpolitik som "uppvisning" bygger snarare på ekonomisk reduktionism och iscensättandet av nationella eller lokala politiska ambitioner (Williams 1984). Williams begrepp sätter således framförallt fingret på skillnader i kulturpolitikens innehåll och ändamål. Detta har senare också använts för att påvisa en utveckling mot ökad anpassning inom det kulturpolitiska området inför marknadsekonomin och konsumtionens drivkrafter (McGuigan 2004). Ahearnes begreppspar *explicit – implicit* berör snarare kulturpolitikens *organisering*, även om det finns starka beröringspunkter till dess innehållsliga utformning. Begreppen är i den bemärkelsen mindre normativt formulerat än Williams uppdelning och mer flexibelt att applicera på olika kulturpolitiska sammanhang.

En uppfattning som ofta kommer till uttryck är att svensk kulturpolitik har sin startpunkt 1974, i och med riksdagens antagande av propositionen *Den statliga kulturpolitiken* (Kungl. Maj:ts prop. 1974:28; även Reg. prop. 1975:20; Reg. prop. 1975/1976:135). Ibland utvidgas tidshorisonten ett par år för att också inbegripa den tidigare utredningen *Ny kulturpolitik* (SOU 1972:66), vilken lades fram 1972. Utredningens slutbetänkande utgjorde en väsentlig grund för propositionens utformande. Med en sådan uppfattning blir kulturpolitiken begränsad till dess explicita domäner. I förlängningen leder uppfattningen till en lika begränsad uppfattning om kulturpolitikens fortsatta utveckling, som då i princip utgörs av två ytterligare kulturpropositioner (Reg. prop. 1996/1997:3; Reg. prop. 2009/2010:3), vidhängande kulturutredningar (SOU 1995:84; SOU 1995:85; SOU 2009:16), samt utredningar och rapporter inom spe-

cifika konst- och verksamhetsområden som ingår i den explicita kulturpolitiken. Uppfattningens omfång sträcker sig också till den lokala styrningen av kulturområdet och utspelar sig då i de styrdokument som upprättas inom ramen för den nationella kulturpolitikens flernivåstyrning i regionala och lokala kulturnämnder och förvaltningar (se även SOU 2010:11).

En sådan hårdragen avgränsning av kulturpolitiken till dess explicita form förbiser dock betydelsefulla aspekter av idéer om kulturens värden och dess politiska implikationer. En sådan uppfattning utesluter exempelvis den hundratals år långa perioden innan den folkstyrda demokratin etablerades då kyrkan, kungamakten och överheten utövade sin auktoritet på samhällets kulturella praktiker och föreställningar (Larsson 2003; Löfgren 1994). Den utesluter likaså perioden fram till efterkrigstiden då begreppet *kulturpolitik* förekom i den politiska debatten som uttryck för en högre moralisk ordning utan någon egentlig sektoriell innebörd (Klockar Linder 2014). Den utesluter vidare de inneboende konflikterna i sådana tongivande kulturpolitiska strävanden som det tidiga 1900-talets bildningspolitik som utgick från arbetarrörelsens kulturföreträdare och de ledande socialdemokraterna (Sundgren 2007). Dessa och andra historiska, politiska idéer och företeelser, vilka gett kulturpolitiken en flertydig innebörd, blir med 1974 års kulturproposition som den givna startpunkten snarast kategoriserade som tillhörande förhistorien, det vill säga reducerade till "ett ännu outvecklat stadium, till det som ska bli 1974 års kulturpolitik" (Sundgren 2007:20f.).

Detsamma gäller senare tids utveckling, vilken visar att den implicita kulturpolitikens område är mångfacetterat och dynamiskt. Det är tydligt att det i kölvattnet av en samhällsutveckling mot att kulturområdet har uppmärksamrats på nya sätt i ekonomiska och politiska sammanhang också har uppstått nya organiseringsformer för kulturfrågorna. Sven Nilsson har i det här sammanhanget talat om framväxten av en *kulturpolitik av andra ordningen*, ett begrepp som han har hämtat från den danska kulturpolitikforskaren Ingelise Konrad, och som avser en behandling av kulturfrågorna som går på tvärs med den politiskt-administrativa strukturen som kulturpolitiken sedan den inrättades som ett eget sakområde har byggts upp kring (Nilsson 2003). Istället förespråkas ett tvärsektoriellt förhållningssätt som engagerar fler aktörer, och som därigenom påverkar det kulturpolitiska området med fler tolkningsmöjlig-

heter, förslag och tänkbara mål utan att dessa nödvändigtvis har förankring i den explicita kulturpolitikens etablerade styrformer och normer. I synnerhet på lokal och regional nivå har framförallt idéer om kulturens ekonomiska värden bistått utvecklingen av nya intressekoalitioner och samarbeten som i denna bemärkelse uppmanas att tänka samman kulturområdet med andra samhällsområden och utvecklingsprocesser (Bjurström, Fredriksson & Möller 2013; Brusman 2012; Lindeborg & Lindkvist 2010).

Den explicita kulturpolitiken har även på egen hand varit delaktig i att driva på en sådan utveckling. Särskilt har detta skett när en bredare uppfattning om kultur har getts ett ökat inflytande på formuleringarna av kulturpolitikens verkningskraft i samhället. Kulturutredningen 1972 motiverade exempelvis kulturpolitikens omfång som en del av en *social miljöpolitik* vilket strävade efter att överbrygga snarare än att dra gränser mellan kulturpolitik och andra politikområden (Kleberg & Forsell 2019; Frenander 2005). Ett senare exempel är kulturutredningen 2009 och dess förslag om kulturpolitik som *aspektpolitik* (SOU 2009:16). Utgångspunkten i den senare var vad man från kulturutredningens sida identifierade som ett sektoriseringsproblem i den politiska organiseringen av kulturområdet (SOU 2009:16, II:97). Genom avgränsningen som ett explicit politikområde hade, enligt kulturutredningen, kulturpolitiken ”måhända stärkts genom en egen tydlig identitet” (SOU 2009:16, II:97). Samtidigt såg man att denna avgränsning ”säkert också tappat kraft genom att dess ändamål och verksamheter inte kunnat dra full nytta av de utvecklingsmöjligheter som mer långtgående integration och samspel med företrädare för andra samhällsområden erbjuder” (SOU 2009:16, II:97). Genom att uppfatta kulturpolitiken som en aspekt på andra politik- och samhällsområden, och därmed fungera i mer implicita termer, hoppades kulturutredningen att kulturpolitiken kunde bidra med nya kunskaper och perspektiv även inom dessa andra områden. Därigenom förväntades kulturpolitiken också bli ett mer centralt och viktigt politikområde i större harmoni med det postindustriella samhällets ”betoning på frågor om kultur i vid mening” (SOU 2009:16, I:230). Som kulturutredningen uttryckte det handlade det om ”att öppna för det nya” (SOU 2009:16, I:230).

Varken diskussionen om social miljöpolitik eller aspektpolitik fick något fäste i de efterföljande kulturpropositionerna 1974 respektive

2009. I båda fallen menades anpassningen av kulturpolitiken till en sådan utvidgning vara både problematisk och svårhanterlig, även om det också ansågs finnas förtjänster med att öka kulturpolitikens anspråk och verkningskraft på sådana sätt. Dessa exempel illustrerar att gränserna mellan explicit och implicit kulturpolitik inte kan sägas vara renodlade och för alltid fastställda. Snarare rör det sig om ett förhållande som innebär en dynamisk relation mellan olika idéer om kulturens värden och som ger upphov till ständiga förhandlingar kring kulturpolitiken som innehåller såväl försvar som ifrågasättanden av etablerade kulturpolitiska föreställningar. Denna dynamik utspelar sig på flera nivåer och i flera avseenden och kan spåras i både kulturpolitikens utformning och den kulturpolitiska forskningen.

Kulturpolitik som välfärdsideologi

Formaliseringsprocessen under 1970-talet innebar att kulturpolitiken normaliserades i den bemärkelsen att den kom att utformas med samma organisatoriska struktur som den statliga politiken i övrigt (Nilsson 2003). I och med inrättandet av Statens Kulturråd, i kölvattnet av propositionen 1974, stärktes denna likhet ytterligare genom att därmed knytas till statsapparatusens gängse förvaltningsmodell med en tydlig ansvarsfördelning mellan beslutsfattande och utförande organ (Frenander 2011b; Nilsson 2003). Förutom att på detta sätt infogas i den offentliga styrningen på strukturella grunder bidrog formaliseringen till att ytterligare slå fast en inriktning för det kulturpolitiska arbetet som var i enlighet med statens ideologiproduktion (Karlsson 2003). I synnerhet handlade detta under 1970-talet om att inlemma kulturpolitiken i de statliga välfärdsåtagandena (Nilsson 2003). På den punkten var ansvarige ministern för kulturpropositionen 1974, Bertil Zachrisson (s), tydlig: "De övergripande mål som styr arbetet med att förändra samhället måste även gälla kulturpolitiken som därmed får ses som ett av flera instrument för att skapa ett samhälle som präglas av jämlikhet och som ger människor möjligheter till ett rikare liv." (citerad i Kleberg & Forsell 2019:79) Utgångspunkten var att kulturell jämlikhet var något lika angeläget som ekonomisk och social jämlikhet. Även om ett brett fördelat materiellt välstånd var en förutsättning för en sådan utveckling betonade Zachrisson

att den kulturella utvecklingen och jämlikheten inte kan antas följa automatiskt med bättre materiella förhållanden, utan det krävdes särskilda insatser för en ökad demokratisering av kulturområdet. Därigenom kan kulturpolitiken sägas bli motiverad genom, och i sin tur motivera, en utvidgning av välfärdspolitiken som syftar till att utöka människors handlingsfrihet och utvecklingsmöjligheter i anslutning till ekonomisk och social jämlikhet (Kleberg & Forsell 2019; Bakke 2006; Vestheim 2003).

Den kulturpolitiska folkhemstanken

Den kulturpolitiska välfärdsideologin har sin utgångspunkt i en längre idéproduktion inom den svenska kulturpolitiken som, även innan den formaliserades, ingick som del i folkhemspolitiken och dess strävan efter att innesluta befolkningen i detta projekt om nationell social utjämning (Frenander 2005). Som en del av folkhemstanken och dess kringliggande politiska förutsättningar förstärktes i det socialdemokratiska politiska arbetet två redan påtagliga kulturpolitiska dispositioner. Dels betecknade folkhemspolitiken socialdemokratins ideologiska svängning från ett klassbärande parti till ett folkbaserat regeringsparti (Korpi 1994). Uppgörelsen med delarna av arbetarrörelsen som framhärddade klasskampens konfrontativa grunder till förmån för ett mer samförståndsinriktat politiskt arbetet reflekterades också i en officiell kultursyn bland socialdemokratins och bildningsförbundens företrädare som snarare kretsade kring borgerlig kulturassimilation än proletär separationskultur (Vulovic 2013; Sundgren 2007; Bohman 1985; Engel 1982). Kulturpolitiken ämnade därmed inte heller företräda särskilda, klassbaserade intressen utan betraktades som ett medel att skola hela befolkningen i en kultur som till stora delar uppfattades som en sfär utanför de politiskt-ekonomiska klassförhållandena (Larsson 2003). Dels förstärktes med folkhemspolitikens utgångspunkt, i synen på nationen som ett gemensamt hem, en nationalistisk kärna i den kulturpolitiska argumentationen (Harding 2007). Nationalismen som tanke hade förvisso haft en storhetsperiod tidigare men kom genom folkhemspolitiken att bindas ihop med samhället på ett nytt sätt och bilda grund den sociala utjämningen över hela landet som landsattes med folkhemsidén (Frenander 2005; Nilsson 2003). Kulturpolitiken spelade också in i detta genom en

rad decentraliseringsåtgärder. Framförallt med grundandet av Riksteatern 1934 som genom turnerande verksamhet skulle sprida teater av hög kvalitet över hela landet och därigenom utjämna skillnader i den kulturella nivån som rådde mellan landsbygd och stad. Målet med Riksteatern, att decentralisera kulturen, var samtidigt motsägelsefullt eftersom den som en statlig inrättning bidrog till dels en ökad centralisering av kulturlivet (Larsson 2003), dels en reglering av vad nationens kultur kan anses bestå i.

De kulturpolitiska insatserna förblev dock sporadiska under 1930-talet och efterkrigstiden och kulturpolitiken fortsatte att vara ett område som till stora delar saknade någon sammanhållen inriktning (Klockar Linder 2014). Den ekonomiska tillväxten under 1950- och 1960-talen bidrog ytterligare till att tränga undan kulturpolitiken. Istället sattes tilltron till att det ökade välståndet i sig själv förväntades höja även den kulturella utvecklingen och utjämna de sociala skillnaderna på det kulturella området (Frenander 2005). Den teknologiska utvecklingen som erbjöd nya sätt att producera och distribuera kultur billigare och med större räckvidd sågs också kunna bidra till en kulturell demokratisering och spridning, även om denna utveckling inverkade på olika kulturuttryck i mycket olika utsträckning och samtidigt motsattes av dem som ansåg att massmedierna snarare urholkade konstnärlig kvalitet och den kulturella smaken (Bjurström 2016; Williams 1995; Baumol & Bowen 1993[1966]).

Under 1960-talet stärktes dock åter argumenten för en aktiv statlig inblandning i kulturfrågorna när det konstaterades att denna utjämning inte hade skett. Ett betydelsefullt bidrag till debatten gjordes av sociologen Harald Swedner och dennes publikundersökningar på bland annat Malmö stadsteater under mitten av 1960-talet (Swedner 1969). Resultaten visade en påtaglig överrepresentation av de mer välbärgade och välutbildade samhällsklasserna bland teaterpubliken utom vid operetter och populära musikalföreställningar. Utifrån detta argumenterades för att insatserna att höja den kulturella nivån bland de underrepresenterade samhällsklasserna behövde förstärkas. Samtidigt var Swedner också kritisk mot en alltför elitistisk kultursyn i det här sammanhanget eftersom han menade att en sådan snarare riskerade att förstärka än att överbrygga den barriär mot den så kallade finkulturen som ekonomiskt och kulturellt svagare grupper visade sig uppleva (Swedner 1971). Det viktigaste målet var enligt Swedner "ett samhälle där alla har möjlighet

att utnyttja sin fria tid på ett sätt som de själva upplever som meningsfullt” (Swedner 1969:141). En offensiv kulturpolitik kunde verka stödjande i detta, medan ett elitistiskt förhållningssätt inför människors kulturvanor enligt Swedner direkt skulle motverka målet (Swedner 1971). Kritiken hade medhåll i den allmänna kulturdebatten under 1960-talet och in i 1970-talet då traditionstyngda estetiska och kulturella ideal blev ifrågasatta på bred front (Bjurström 2016; Bergman 2010; Jonsson 2002; Forser 1999; Skot-Hansen 1999; Sauter 1996; Ringby 1995; Nilsson 1970).

De flesta kontroverserna som utspelade sig i den tidens kulturdebatt kring smak, estetisk kvalitet och kulturella preferenser utelämnades i 1974 års kulturproposition (Bjurström 2008a). En del av debatten fick dock fäste, vilket ledde in det kulturpolitiska arbetet på att i större utsträckning också uppmärksamma värdet av insatser för eget kulturskapande och möjligheter till nya sociala kulturgemenskaper (Vestheim 2003; Skot-Hansen 1998). Det kulturpolitiska området öppnades delvis upp för fler verksamheter och arenor som inte tidigare hade inkluderats, t.ex. amatörkultur, viss populärkultur och andra former av kultur- och fritidsaktiviteter (Frenander 2011a; Nilsson 2003). Därigenom fördjupades kulturpolitikens välfärdsideologi mot att inte enbart betrakta kulturen som något alla borde ta del av, utan också som något envar faktiskt var en del av i den sociala produktionen av samhället (Skot-Hansen 1998). En stor del av de socialpolitiska ideal som kulturpolitiken härigenom gjorde anspråk på förblev dock just ideal. I praktiken fullföljdes i stort den redan utstakade linjen om att stärka demokratiseringen av kulturen med utgångspunkt i det snävare kulturbegreppet (Bjurström 2008; Skot-Hansen 1998).

Den kulturpolitiska fördelningstanken

Influerat av Swedners undersökningar och uttalanden kom det kulturpolitiska arbetet, i synnerhet under 1970-talet, att styras in på frågor om *distribution* och kulturförmedling. Därigenom leddes kulturpolitiken bort, inte bara från kulturbegreppets svårigheter, utan också från de mer brännande ideologiska stridigheterna kring själva de samhälleliga betingelserna för kulturområdets beskaffenhet (Aspelin 1975). Demokrati-tanken, som genomsyrade den nya kulturpolitiken under 1970-talet, vägledades av ett ökat fokus på de som *inte* deltog i det etablerade kulturlivet

(Frenander 2011a; Nilsson 2003). Detta har sedan dess förblivit en kulturpolitisk stötesten, då deltagandet i kulturlivet återkommande har rapporterats vara ojämnt fördelat över olika befolkningsgrupper (Myndigheten för kulturanalys 2017; Beckman & Månsson (red.) 2008).

I 1974 års proposition formulerades det som att kulturpolitiken för demokratiseringens skull behövde rikta särskild uppmärksamhet åt samhällets "eftersatta grupper" (Kungl. Maj:ts prop. 1974:28). Senare, i samband med kulturutredningen 1995, ansågs dock en sådan benämning vara alltför generaliserande (SOU 1995:84; SOU 1995:85) och ersattes i kulturpropositionen 1996 istället med en formulering att stödja "kulturell mångfald" (Reg. prop. 1996/1997:3). I det tidigare fallet hade invandrare och etniska minoriteter uppfattats som en av många grupper i samhället i behov av särskilt stöd för att ges bättre förutsättningar för att ingå i samhällets kulturella och sociala gemenskap, däribland barn, ungdomar, lågutbildade, funktionsnedsatta och handikappade (Kleberg & Forsell 2019). Med omformuleringen 1996 blev frågor om etnicitet och integration särskilt belysta i förhållande till det övergripande strävandet efter vidgat deltagande i kulturlivet (Nilsson 2003). Samtidigt framkom det i denna diskussion också ett större fokus på den enskilde individen. Det individuella perspektivet beskrevs som en viktig del i att lägga betoning på *skillnader* snarare än likheter vad det gällde exempelvis invandrare av olika etniskt ursprung (SOU 1995:84). Det öppnade också upp för ett kulturbegrepp som var mindre färgat av en tidigare framträdande nationell och samhällelig likhetsideologi (Egeland 2007), och därmed också mindre fokuserat på frågan om distribution. Med mångfaldsbegreppets hjälp kombinerades riktade åtgärder till befolkningen med invandrarbakgrund och en mer allmän hållning där kulturella och etniska olikheter erkändes och det individualistiska perspektivet upprätthölls. Syntesen innebar att kulturpolitiken, liksom integrationspolitiken generellt, på olika sätt kom att betona *mötet* som en central utvecklingsfaktor i samhället (Wittrock 2011). Kulturpolitikens välfärdsideologi blev härigenom allt mer uttryckt i termer av mötesplatser, med en syn på kulturlivet som en arena för möten, dialog och utbyten (Wittrock 2011; Egeland 2007). Samtidigt ökade också kraven på att i större utsträckning "synliggöra" och "spegla" den kulturella mångfalden i det svenska samhället (Reg. prop. 1996/1997:3; SOU 2000:118) vilket bland annat låg till grund för det av regeringen instiftade mångkulturåret 2006 (SOU 2005:91; SOU 2007:50).

Autonomi och instrumentalisering

En förutsättning som råder på det kulturpolitiska området är att dess legitimitet vid sidan av det politiska fältet också härrör från det kulturproducerande fältet själv (Mangset 2011; Vestheim 2009; Johannisson 2006). Det här förhållandet bidrar till en inneboende motsägelsefullhet i den kulturpolitiska ideologin. Å ena sidan byggs den upp av stora krav på autonomi och finner sitt existensberättigande i en lång historia av försvaret för konstens inneboende egenvärden och egenintresse. Denna grundläggande idé har konsekvent reproducerats i den kulturpolitiska diskussionen och blivit formulerad, såväl explicit som implicit, ihop med olika kvalitets- och smakomdömen som det lämnas upp till det konstproducerande fältet själv att bestämma, i enlighet med en grundläggande princip om styrning på armlängds avstånd på kulturens område (Frenander 2011b; Hillman-Chartrand & McCaughey 1989). Å andra sidan innebär den stora offentliga inblandningen på kulturområdet att det, likt andra samhällssektorer, otvivelaktigt blir föremål för politiskt formulerade målsättningar. De idéer om kulturens värden som uttrycks i en kulturpolitisk kontext är därmed per definition instrumentella till sin karaktär eftersom kulturen härigenom blir betraktat som ett medel, verktyg eller instrument för att uppnå förutbestämda politiska målsättningar (Vestheim 2008). Detta förhållande bildar grund för en av kulturpolitikens mest grundläggande och långlivade konflikter, vilken har att göra med kulturpolitikens, i mångt och mycket, dubbla bevekelsegrunder (Nilsson 2003). Å ena sidan dess förmodat *oavhängiga motiv* som på olika sätt kommer till uttryck i synen på kulturens egenvärden. Å andra sidan de *avhängiga motiven* där de förstnämnda sätts i sammanhang med ett mer omfattande politiskt arbete (Lindroth 1970). Denna dubbelhet avspeglar kulturbegreppets snävare och bredare aspekter, och kan också sammanfattas som i det förstnämnda fallet *konstpolitik* och, i det senare, *kulturpolitik* (Jacobsson 2014) även om kulturpolitik också är den övergripande benämningen på den politiska praktiken där båda dessa aspekter möts och sätts i förbindelse med varandra.

Alltmedan detta beroendeförhållande ger uttryck för den per definition instrumentella karaktären av kulturpolitiken behöver det uppmärksammas att de två bevekelsegrunderna också representeras av olika fält, det kulturproducerande fältet och det politiska fältet, vars aktörers skiljaktiga logiker, värden och målsättningar inte sällan befinner sig i mot-

sättning till varandra (Vestheim 2009; Forser 1999). Det kulturproducerande fältets olika dispositioner och praktiker för att nå professionellt erkännande bland fältets egna aktörer (Bourdieu 1993) hamnar lätt i konflikt med lokala makthavares kulturpolitiska drivkrafter och målsättningar (Gemzöe, Lindgren & Fornäs 2006). Även när man delar vissa grundläggande strävanden, exempelvis att offentliga kulturverksamheter ska vara angelägna för antingen en bredare eller i andra fall en mer specificerad målgrupp, står detta arbete ofta i kontrast med upplevelsen av konstnärlig frihet och det professionella fältets estetiska kvalitetsomdömen bland kulturproducenterna (Wittrock 2011). Samtidigt är det politiska fältet också starkt påverkat av denna typ av värdering av kulturen. Inte minst från tjänstemannahåll framkommer ofta idéer om kulturens konstnärliga, intellektuella och bildande värden som ett av de mest framhållna kulturpolitiska argumenten, även när de uppträder tillsammans med en mer instrumentell kultursyn (Johannisson 2014; Onsér-Franzén 1999).

Kulturpolitiken uppvisar på detta sätt en viss inneboende motståndskraft inför den politiska styrningen, samtidigt som det är ett område som, för svenska förhållanden, är starkt präglat av den offentliga styrningens åtaganden och regleringar. Dynamiken, som det här förhållandet ger upphov till, är i detta fall framförallt intressant gällande kulturpolitikens ideologiproduktion sett i ljuset av samhällets generella utveckling. Den intressantaste frågan är därmed inte *om* kulturpolitiken är instrumentell, utan vilka idéer som definierar kulturens värden och på vilket sätt kulturens värden förväntas bistå en viss, politiskt formulerad, samhällsutveckling (Vestheim 2008). I denna kontext framstår även värderingen av kulturen i termer av autonomi som ett ideologiskt ställningstagande, som är med och bidrar till en kontinuerlig, spänningsfylld dynamik på området (jfr Hylland 2009; Belfiore & Bennett 2007).

Nyliberala tendenser och avvikelser

Den kulturpolitiska utvecklingen, från att denna formaliserades under 1970-talet, kan förutom att ses som ett stärkande av kulturpolitikens område i förhållande till välfärdsstaten också betraktas som ett sätt att förstärka legitimiteten för den statliga välfärdspolitiken i sig (Vestheim 2003). När kulturpropositionen antogs 1974 var det vid en tid av minskande politisk stabilitet för välfärdsstatens expansion som hade pågått i

takt med att efterkrigstidens ekonomiska optimism gradvis avtog. I ett internationellt perspektiv utgör den globala oljekrisen som uppstod 1973 slutpunkten för den relativt stabila perioden av ekonomisk tillväxt, som uppbackad av en intervenerande statsapparat, präglade de utvecklade industriländerna under efterkrigstiden (Hardt & Negri 2003; Harvey 1997; Jameson 1986). I Sverige parerades detta brott av en kontinuerlig utbyggnad av den offentliga sektorn och en fortfarande offensiv intervenerande statsapparat (Esping-Andersen 1990). Dock uppträdde det under denna tid, även i Sverige, en gryende stagnation av den expansiva statliga välfärdspolitiken (Esping-Andersen 1990). Närheten mellan välfärdsstatens mål om social utjämning och formulerandet av de kulturpolitiska målen 1974 innebar emellertid att kulturpolitiken också tedde sig delvis eftersläpande och som ett sista utslag av denna välfärdspolitik, i en tid när den redan var på upphållningen (Nilsson 2003).

Kulturpolitikens förhållande till den politiska välfärdsproduktionen uppvisar en viss ambivalens som gör det kulturpolitiska området intressant att studera i relation till det allmänpolitiska sammanhanget. Det samma gäller för kulturpolitikens del i de politiska förändringarna, som med upprinnelse i den stora omstruktureringen av industrisamhället sedan åtminstone 1980-talet och framåt, har inneburit betydelsefulla förskjutningar i välfärdsideologin. Under den här perioden växer sig nyliberalismen som politiskt projekt allt starkare på såväl överstatlig, nationell som lokal nivå. Det är ett svar på den ekonomiska avmattningen som följde på industrisamhällets gradvisa, och kring 1990-talet allt mer kritiska, nedgång (Therborn 2018; Harvey 2005; Brenner & Theodore (red.) 2002; Thörn 2002). Med stöd i den nyliberala ideologin avreglerades i de avancerade industrinationerna en stor del av den statliga styrningen och kontrollen över de samhällssektorer som tidigare sorterats ut som nödvändiga och beroende av offentlig balansering i förhållande till den fria marknadens mekanismer, däribland vård, utbildning, omsorg, men också kultur (McGuigan 2005). Jämfört med de särskilt aggressiva formerna av nyliberal politik som fördes av Reagan- respektive Thatcherregimerna i USA respektive Storbritannien under 1970- och 1980-talen var förändringarna mindre påfallande i Sverige. Den historiskt starka socialdemokratin i Sverige och de nordiska länderna har en betydande del i att skillnaderna är stora vid sådana internationella jämförelser (Piketty 2020; Wacquant 2009; Harvey 2005; Peck & Tickell 2002).

Icke desto mindre ersattes expansionen av den offentliga sektorn i Sverige, som genomdrivits för att mota avmattningstendenserna i ekonomin och sysselsättningen under 1970-talet, av omfattande avregleringar och privatiseringar under slutet av 1980-talet och inledningen av 1990-talet. På bred front genomdrevs i svenska kommuner förändringar mot en mer marknadsanpassad styrning och förvaltning i form av köp- och säljmodeller, utförsäljningar och privatiseringar av den kommunala servicen (Allelin, Kallifatides, Sjöberg & Skyrman 2021). En sådan utveckling drevs på av både socialdemokratiska och borgerliga regeringar och kommunledningar, vilket pekar på att den nyliberala ideologin inte i första hand bestäms av politisk beteckning, även om genomdrivandet av privatiseringar i en del fall har setts som mer nödvändigt än gott i det socialdemokratiska lägret (Sunnercrantz 2021; Billing 2000). Därefter har marknadskrafterna tilldelats ett allt större handlingsutrymme på allt fler samhällsområden och de offentliga åtagandena har allt mer riktats in mot att harmonisera privata och offentliga intressen i gemensamma projekt (Baeten, Berg & Lund Hansen 2015; McGuigan 2004; Peck & Tickell 2002).

Den grundläggande premissen för en sådan utveckling är en tilltro till marknaden som garant för frihet och välbefinnande, vilken i det här fallet appliceras på såväl individuell som samhällelig nivå. Statens roll blir i ett sådant sammanhang att skapa och upprätthålla institutioner och praktiker som verkar i linje med en sådan princip (Harvey 2005). Det innebär vidare att medborgarnas delaktighet i samhället modelleras enligt samma princip, och att graden av social inkludering till stor del beror på i vilken utsträckning den enskilde medborgaren strävar efter och har möjligheter att vara ekonomiskt produktiv (Stevenson 2004). Utbildning och framgångar i entreprenöriella verksamheter och kreativt, självständigt arbete är därmed en premierad drivkraft och faktor för inkludering, vilket i högsta grad även spelar in på kulturområdet (McRobbie 2016; Hesmondhalgh 2008). En annan faktor är konsumtion, och då i synnerhet den livsstilskonsumtion som varumärkesekonomin drivs av och som bygger på lika delar kulturell identifikation och ekonomisk framgång (McGuigan 2014; Aronczyk & Powers (red.) 2010). I andra änden av detta spektrum som har med social inkludering, trygghet och egenförsörjning att göra visar sig istället politiska krafttag av mer repressivt slag

som ökade sociala kontrollåtgärder, förstärkt straffbekämpning och kriminalisering av oönskade beteenden som tiggeri och hemlöshet (Wacqaunt 2009; Mitchell 2003).

Under 2000-talet sker en fördjupning av den nyliberala ideologin genom att den blivit allt mer verkningsfull i takt med att dess ideologiska positionering blivit mindre offensiv och uttalad. Snarare har nyliberalismen kommit att foga in sig som en till synes allmängiltig och neutral politisk utgångspunkt (Sunnercrantz 2021). Samtidigt har motreaktioner också ökat i styrka. Från olika håll har det förespråkats en återgång till förstärkt intervenerande politik för att justera den globala ekonomins, och den förda politikens, negativa verkningar. Beroende på utifrån vilka ideologiska grunder denna kritik formuleras är målsättningarna bland annat en mer rättvis och demokratisk fördelning av resurser (Hall, Massey & Rustin 2015), eller ökad politisk kontroll och försvar av konservativa ideal (Hellström & Nilsson 2010).

Det kulturpolitiska området har påverkats av denna utveckling på flera sätt (Gray 2007). Samtidigt uppvisar kulturpolitiken en iögonfallande kontinuitet, om man ser till formuleringen av de nationella kulturpolitiska målen. När en ny kulturproposition antogs 1996 behölls de kulturpolitiska målformuleringarna från 1974 i princip intakta (Frenander 2011a). Målsättningarna i den senare kulturpropositionen 2009 var inte heller nämnvärt olika i sina formuleringar (Beckman 2010). Bakom samstämmigheten har dock det kulturpolitiska området varit ställd inför samma politiska och ekonomiska krafter som samhället i övrigt. 1980- och 1990-talen innebar en ständigt ökande kostnadsutveckling på kulturområdet som de offentliga kulturbidragen inte kunde parera. Efter den kraftiga ökningen i samband med kulturpropositionen 1974 hade de offentliga bidragen till kulturområdet sedan mitten av 1980-talet avstannat och legat på en så gott som oförändrad nivå (SOU 1995:85; SOU 1991:71). Relativt besparingsåtgärderna och åtstramningarna på andra statliga politikområden konstaterades ändå att det rådde en viss uthållighet och stabilitet på kulturområdet trots utplaningen (SOU 1995:85).

Likafullt gjorde sig idéerna i den rådande samhällsdebatten också hörda på kulturområdet, vilket gjorde kulturpolitiken till ännu en arena för de pågående ideologiska omförhandlingarna kring den offentliga politikens utformning och innehåll. Nyliberala politiska utspel förekom under slutet av 1980- och början av 1990-talet. På en grundläggande nivå ifrågasatte utspelen värdet av offentligt finansierade kulturinstitutioner

och verksamheter. Dessa ansågs kunna skötas mer effektivt av privata aktörer (Andersson & Mancheno-Gren 2003). Liknande argument har sedermera återkommit i perioder för att tillbakavisa att offentliga kulturbidrag i högre grad skulle gynna kulturskapandet än vad stimulerande av marknadskrafterna och en allmän ekonomisk tillväxt som bidrar till ökad konsumtionskraft gör (Nylander 2008).

De vanligaste kulturpolitiska argumenten har dock varit mindre omstörtande och mer inriktade på att förespråka mer blandade finansieringsformer, för att inte belasta de offentliga utgifterna för mycket, samtidigt som de demokratiska jämlikhetssträvandena i den offentliga kulturpolitiken inte går förlorade (Mangset 2011; Myerscough 1990). Ur detta perspektiv utvecklades under 1990-talet en bred diskussion på det kulturpolitiska området kring bland annat kultursponsring (Andersson & Lindau 1998) men också förtjänsterna i de ekonomiska spridningseffekter som kulturen kunde ge i förhållande till företagande och näringslivsutveckling (Bjurström, Fredriksson & Möller 2013; Köping Olsson, Lantz & Stenström 2008), liksom inom andra samhällsområden, om de samorganiserades i exempelvis turistsatsningar, festivaler eller andra arrangemang som samlade och drevs på av flertalet intresseaktörer (Aronsson, Bjälesjö & Johansson (red.) 2007; Bradley & Hall 2006; Nilsson 1999; Lindeborg 1991).

Kulturpolitik som tillväxtideologi

Kulturens potential att på flera olika sätt kunna bidra till att skapa ekonomisk tillväxt är ett kulturpolitiskt argument som hänger nära samman med de nya förhoppningarna, men också farhågorna, inför vad som beskrivits som samhällets tilltagande *kulturaliseringsprocess*. Begreppet *kulturalisering* är vittomfamnande och betecknar en process på flera nivåer där "kultur" i en rad olika betydelser ses överskrida tidigare gränsdragningar och sprida sig över allt fler områden i samhället (Fornäs m.fl. 2007). Kanske allra mest påtagligt har denna process visat sig i en kulturalisering av ekonomin där kulturella uttryck, praktiker och värden av olika slag har kommit att ingå som framträdande element i en förändrad arbetsprocess och kapitalackumulation som präglar det senkapitalistiska produktionssättet (Sennett 2007; Hardt & Negri 2003; Scott 2001; Ray

& Sayer (red.) 1999; Thrift 1999; Lash & Urry 1994; 1987). Tidigare synsätt på kultur som en förskönande och intellektuell faktor, med en autonom ställning i förhållande till mer påtagliga utvecklingskrafter, blir härmed grundligt ifrågasatta. Till exempel menade en tänkare som Daniel Bell, vars tidiga idéer om det postindustriella samhällets framväxt under 1960- och 1970-talen har haft stor inflytande på senare diskurser om ekonomins och arbetets förändringsprocesser, att den kulturella dimensionen av samhället borde sättas på undantag från de faktorer som han förutspådde skulle driva på samhällsomställningen. Bell, som bekände sig till en uppfattning om kultur som andlighet och förfining som känns igen i en lång tradition av kulturidealism och moralism, ansåg att en integrering av kulturen i en teknisk, politisk och ekonomisk utveckling mest av allt skulle leda till att samhället berövades sin moraliska grund (Bell 1986; se även Bell 1999[1973]). Skillnaden mellan ett sådant resonemang och senare diskurser, vilka bygger vidare på de tankar om en radikal samhällsomställning som Bell och andra framtidsforskare hade förutspått är påtaglig (se t.ex. Toffler 1971; Andersson & Strömqvist 1988). När exempelvis en av de största förespråkarna för framväxten av en kreativ ekonomi, den amerikanske regionalekonomen Richard Florida, lade fram sina idéer under tidigt 2000-tal gjorde han det mot bakgrund av att han såg de två tidigare åtskilda värdegrunderna kultur och ekonomi som nu inneslutna i en sammansmältning ”så total att man inte längre kan urskilja de gamla komponenterna” (Florida 2006:255).

Sammansmältningen av kultur och ekonomi innebär dock att kulturaliseringen av ekonomin parallellt måste förstås utifrån motsatt håll, det vill säga som en samtidig ekonomisering av kulturen. Kulturella verksamheter, praktiker och aspekter, betraktade som värdekomponenter inom ekonomiska processer, blir genom denna process alltmer behäftade med förväntningar och press att fungera kompatibelt med de krafter som finns i den ekonomiska värdeökningen (Bjurström, Fredriksson & Möller 2013; Aronczyk & Powers 2010; Ellmeier 2003; Ray & Sayer (red.) 1999; Wernick 1991).

Under slutet av 1990-talet och ingången i 2000-talet blev denna process föremål för olika föreställningar om en framväxande, ny ekonomi som på bred front också fick stort genomslag i politiskt motiverade strategier för att stärka den ekonomiska tillväxten. Diskurser som de kring *kulturella industrier* (DCMS 1998), *kreativa industrier* (Hartley (red.) 2005; Caves 2000), *kreativa näringar* (Kolmodin 2008; KEA 2006),

kreativ ekonomi (Howkins 2002; Florida 2006), *uppmärksamhetsekonomin* (Davenport & Beck 2001), *upplevelseekonomin* (Pine & Gilmore 1999) och *upplevelseindustrin* (KK-stiftelsen 2001; 2003; Almquist 1999) har på olika sätt bidragit till ett synsätt som placerar kulturområdet i centrum för den nya ekonomins utveckling och tillväxtmöjligheter (Bjurström, Fredriksson & Möller 2013; Blomgren 2008; Hesmondhalgh 2008; Healy 2002). Uppbackat av i flera fall omfattande politiska och ekonomiska resurser har detta synsätt väglett etableringen av ett nytt sektorsövergripande sammanhang där kulturfrågorna på olika sätt ingår i samverkan mellan det offentliga och aktörer från såväl näringslivet, kulturfältet som civilsamhället. Bland dessa initiativ har bland annat ingått riktade näringsstöd och stimulansmedel för kunskaps- och kompetensutveckling i skärningspunkten av kulturskapande och företagande (KK-stiftelsen 2006).

Den kreativa staden

Allra starkast verkningskraft har den här typen av diskurs tenderat att ha i uppfattningar som rör kultur i förhållande till *plats*, och då särskilt urbana platser. En särskilt uppburen talesperson för sådana idéer under 2000-talets första år blev Richard Florida i och med det stora genomslaget för hans bok *The rise of the creative class: and how it's transforming work, leisure, community and everyday life* (Florida 2002; på svenska *Den kreativa klassens framväxt* (2006)). I denna sammanförde Florida en rad föreställningar, som varit i omlopp under längre tid, om samhällets individualisering, flexibilitet i arbetslivet och en ökad betydelse av kreativitet, kunskap och innovation i den generella produktionsprocessen, vilka han satte i förbindelse med städers möjligheter att växa och utvecklas framgångsrikt. Utgångspunkten var att den kreativa ekonomin enligt Floridas iakttagelser förde med sig en utveckling där *platsen* alltmer ersatte företagets tidigare centrala position i skapandet av jobb och produktutveckling. Den drivande faktorn i denna utveckling var enligt Florida den så kallade kreativa klassens annorlunda syn på arbete. I jämförelse med tidigare generationer var den drivande faktorn mer orienterad kring självvalda livsmönster och konsumtionspreferenser än någonting nyttobaserat eller tvunget. Eftersom den kreativa klassen utgjorde själva kärnan i den kreativa ekonomins framväxt var det också, menade Florida, avgörande för städer som ville nå en mer framskjuten position

och lyckosam utveckling att attrahera denna grupp av människor och tillgodose deras önskemål om en attraktiv och upplevelserik miljö där de trivdes att leva och arbeta. Städer uppmanades därmed investera i sin *platskvalitet*, med vilket Florida avsåg ”den unika uppsättning attribut som definierar en plats och som gör den attraktiv” (Florida 2006:277). Särskilt lockande för den kreativa klassen var enligt Florida ”en mångfald av människor som integrerar och skapar möjligheter” för delaktighet i kreativa gemenskaper; ”ett livligt gatuliv, kafékultur, konst, musik [...] enkelt uttryckt en mängd aktiva, spännande och kreativa sysselsättningar” (Florida 2006:277).

Floridas urbana fokus visade sig bland annat i hans synsätt på staden som ett ekosystem som ”tar vara på mänsklig kreativitet och omvandlar den till ekonomiskt värde” (Florida 2006:15). Hans resonemang sammanföll med andra samtida framställningar av den kreativa staden som på liknande sätt framhöll en slags urban renässans till följd av de stora förändringarna i de postindustriella produktions- och konsumtionsförhållandena (se t.ex. Landry 2000; Landry & Bianchini 1995). I denna nya urbaniseringsprocess ansågs städers utvecklingsförmåga i allt större utsträckning bero på i vilken grad de hade kapacitet att förädla olika former av kreativitet och upplevelser. Det gällde att kunna vara konkurrenskraftig på en hårdnande global marknad där städer tävlar om att locka till sig välutbildad arbetskraft, turister och kapital. I grund och botten innehöll dessa skildringar en idealiserad bild av staden som påminner om de historiska betraktelserna över det urbana livets särskildhet och städers karaktistik som marknads- och mötesplats för en enorm mångfald av varor, tjänster, uttryck och identiteter. Förutom de globala strukturernas betydelse låg den stora skillnaden i hur den kreativa staden fungerade som ett koncept, vilket i sina framställningar riktade sig till stadsplanerare, ansvariga politiker och representanter för näringslivet med en uppmaning att de med rätt medel kunde stärka förutsättningarna för att denna kapacitet kunde generera ökad ekonomisk tillväxt. Om städer tidigare hade *råkat* bli platser för nya, kulturella impulser och strömningar till följd av någonting spontant och okontrollerat i den urbana miljön som låg utanför, och inte sällan i motsättning med, den officiella stadsplaneringen fanns det i dessa idéer om den kreativa staden snarare ett imperativ som utifrån ett ekonomiskt motiv uppmanade städer att de måste *bli* kreativa i denna bemärkelse (Krätke 2012; Oudenampsen 2007). Inte sällan har denna strävan dock visat sig både problemfylld och

i en del fall kontraproduktiv i sitt syfte då utrymmet för otyglade, kreativa impulser och uttryck tenderar att krympa när de blir föremål för mer tillrättalagda strategier och planer (Arvidsson 2011; Zukin 2011; Waitt 2006; Miles & Miles 2004).

Florida fick många efterföljare som utifrån hans förklaringsmodeller på olika sätt sökte bekräfta korrelationen mellan den kreativa klassens preferenser och framgångsrik stadsutveckling (se t.ex. Antoni & Mellander 2013). Inte minst fick hans idéer fäste bland lokala makthavare och andra utvecklingsaktörer som sökte stärka positionen för "sin" stad i den hårdnande globala konkurrensen om välutbildad arbetskraft, turister och riskkapital. Samtidigt väckte Floridas tankegångar också en strid ström av kritik. I synnerhet vände sig kritiken mot hur hans beskrivningar av den kreativa ekonomin varit alltför svepande och oproblematiska. Dessa beskrivningar tillämpades genom snabba och förenklade lösningar på städers problem i form av byggandet av spektakulära kulturhus och andra exklusiva satsningar som framförallt har gynnat en köpstark medelklass (McGuigan 2009; Peck 2007; Malanga 2004; Chatterton 2000). På senare år har Richard Florida till viss del instämt i denna kritik och medgett att den stora populariteten för hans idéer också har lett till förenklade tolkningar som snarare har bidragit till att förvärra de problem som han med kreativitetens lov ville komma till bukt med (Florida 2017).

Kultur och stadsplanering

Den *kreativa staden* har möjligen varit den mest omsusade föreställningen om vilken betydelse kultur i vid bemärkelse har för stadsutvecklingen. Föreställningen griper framför allt in i en mer övergripande idé om kulturens förhållande till det ekonomiska fältet, och mer specifikt hur detta förhållande har förändrats i takt med den urbana omställningen i efterdyningarna av industrisamhällets avmattning. Från att främst ha blivit betraktad som en förskönande faktor där kulturen gav uttryck för vissa städers högre civilisation och rikedom har kulturområdet alltmer intensivt kommit att ingå som en komponent i ett aktivt urbant förändringsarbete (Stevenson 1998; Zukin 1995). Det innebär en i grunden förändrad syn på vad kultur är. Från att traditionellt ha betraktats som en tärande samhällssektor eller som någonting sekundärt eller

avvikande i förhållande till andra mer primära utvecklingskrafter övergår den till att bli sedd som en kraftkälla till urban förändring i sig själv (Zukin 1995).

Flera idéströmningar som har vunnit internationell spridning 1990-talet och framåt ger uttryck för en sådan integrering av det kulturella området i processer som går i bräschen för förändring: *strategier*, *utveckling* och *planering* (Gibson & Stevenson 2004). En av dessa idébildningar som haft en uttalad målsättning att utveckla den traditionella kulturpolitiken är *cultural planning*. I sin mest distinkta form erbjuder *cultural planning* en metod och ett strategiskt tillvägagångssätt för att länka samman kulturområdet med andra samhällsområden i lokala utvecklingsprojekt i syfte att bemöta de utmaningar som samhällsplaneringen är ställd inför i ett alltmer heterogent samhälle. Grundläggande är att bredda kulturområdet från den organiserade konst- och kulturproduktionen mot frågor som i större utsträckning berör människors olika behov, aktiviteter, erfarenheter och upplevelser i den lokala miljön. Genom att vara lyhörda inför olika kulturella uppfattningar och behov är förhoppningen att samhällsplaneringen kan öka sin relevans bland grupper av befolkningen som man tidigare har haft svårt att nå ut till. *Cultural planning* tar därmed sin utgångspunkt, dels i ett vidgat kulturbegrepp som uppfattar kultur i termer av levnadssätt snarare än specialiserade konstnärliga praktiker, dels i en *platsmässig* snarare än sektoriell uppfattning om kulturfrågorna. De senare går ifrån traditionella styrmodeller och planeringsförfaranden i den offentliga planeringen till en mer sammansatt syn på en plats beskaffenhet, vilken kan utvecklas i dialog med olika brukare och intressenter (Lundberg & Hjorth 2011; Lindkvist & Månsson 2008; Garcia 2004a; Evans 2001; Ghilardi 2001a; Bianchini 1999).

I mindre distinkta former ingår det synsätt som företräds inom *cultural planning* i en kader av andra närbesläktade begrepp och strategier som på liknande sätt riktar uppmärksamhet åt kulturområdet som en platsmässig resurs. Föreställningarna om kultur som ingår i dessa idéströmningar är många och ibland skiljaktiga. Därigenom är de också i varierande grad förankrade i de etablerade synsätten på kulturens värden, organisatoriska uppbyggnad och former av styrning som återfinns på det kulturpolitiska området (O'Brien 2014; Lysgård 2013; Agedal, Egeland & Villa 2009; Gibson & Stevenson 2004; Nilsson 2003; Skot-

Hansen 1998). Betoningen på kulturens betydelse att stärka platsens attraktivitet och dess förmåga att lokalisera kapital och öka den ekonomiska tillväxten har länge varit särskilt framträdande i den här typen av diskussion (Skot-Hansen 2009; Stevenson 2004). I dessa fall är kopplingarna till det etablerade kultur- och kulturpolitiska området oftast mer diffusa och ingår, inte sällan outtalat, i mer generella resonemang om platsets förmåga att utvecklas med hjälp av olika kulturella och kreativa resurser (Bjurström, Fredriksson & Möller 2013). Idéerna om kulturens värde i förhållande till plats som har utarbetats inom bland annat *cultural planning* har dock enligt vissa röster markerat en övergång till en mer socialt inriktad policydiskussion med större hänsyn till lokala aktörers behov och de sociala sambanden kring en plats utveckling än vad som konceptet om den kreativa staden och andra mer tillväxtinriktade kulturella strategier rymmer (Gibson 2008; Bayliss 2004). Några tydliga skiljelinjer av det slaget är dock svåra att dra. Inte sällan uppträder dessa idéer om kulturens sociala respektive ekonomiska värden tillsammans och sammanflätade med varandra, samt med en rad politiska implikationer fästa vid sig (O'Brien & Matthews (red.) 2016), något som också visar sig med tydlighet i denna avhandling.

Den kulturpolitiska sektorns platslöshet

Den explicita kulturpolitiken har historiskt sett haft en relativt svag anknytning till konkreta platsets beskaffenhet. Snarare har kulturpolitiken traditionellt utformats inom två abstrakta rum med universella anspråk på värdet av konst och bildning, vilka ingendera har några starka beröringspunkter till en mer konkret platsmässighet. I det ena fallet handlar det om ett *konstnärligt, estetiskt rum* som historiskt har byggts upp av föreställningar om konstnärlig autonomi och kvalitet. I det andra fallet om ett *välfärdsrum* som utifrån ett bredare kulturbegrepp kring bildning och kulturell tillhörighet har bidragit till att forma föreställningar om nationell identitet. Det senare har effektivt anpassats till regional och kommunal nivå genom den modell av flernivåstyrning som antogs i den svenska kulturpolitiken i och med 1974 års proposition (Johannisson 2006; 2009).

Förutsättningarna för denna ordning förstärktes av att kulturpolitikens formalisering tidsmässigt sammanföll med den omfattande kommunindelningsreformen som riksdagen fattade beslut om 1962 men som inte avslutades förrän en bit in på 1970-talet. Genomförandet av kommunreformen fungerade som en viktig legitimerande faktor för viljan att låta den nationella kulturpolitiken få en lokal förankring och skapa enhetlighet i den kommunala strukturen även på kulturområdet (Karlsson 2003). Ett led i detta var bland annat etableringen av en centraliserad organisation i kommunerna i form av lokala kulturnämnder. Även om en sådan inrättning inte var ett obligatorium från statens sida så följde så gott som samtliga kommuner denna linje (Viirman & Johannisson 2008; Karlsson 2003; Nilsson 2003). Undantag gjordes i några av de större städerna – däribland Malmö – där kulturinstitutionerna fortsatt drevs med egna självständiga nämnder och styrelser (Nilsson 2003; Gemzöe m.fl. 2006). Genom sin sektoriella uppbyggnad och styrning blev den lokala kulturpolitiken infogad i den starkt sektoriserade välfärdspolitiken även på kommunal nivå (Viirman & Johannisson 2008). Formaliseringen av ansvarsfördelningen mellan stat och kommun grundade sig därvidlag också på en uppslutning kring den rådande välfärdsideologin, väl förankrad i den allmänna tidsandan med stor tilltro till det offentligas möjligheter på olika politiska nivåer att tillhandahålla social välfärd för befolkningen på likvärdigt sätt (Kleberg & Forsell 2019). Det ideologiska samförståndet spillde alltså över även på kulturområdet och manifesterade sig bland annat i att de målformuleringar på kulturområdet som antogs ute i kommuner och landsting närmast ordagrant kopierades vad som uttrycktes i den statliga kulturpropositionen, särskilt vad det gällde dess fördelningspolitiska strävanden (Viirman & Johannisson 2008). Genom denna utveckling förblev anknytningen stark mellan den lokala kulturpolitiken och de nationella målen, samt den abstrakta rumslighet som dessa formulerades inom, medan förhållandet till konkreta lokala platser fortsatte vara svag (Johannisson 2006; 2009; 2010).

Kulturpolitik och plats

Förbindelserna mellan kulturpolitik och plats har dock förstärkts väsentligt i takt med de utvecklingstendenser som har tecknats här. Dels har intensifierade globaliseringsprocesser splittrat upp den sammanhållna

föreställningen om en nationellt baserad, kulturell identitet, vilket ifrågasätter en sådan rumslig utgångspunkt (Hellström, Cory & Möller 2020; Singh 2010; Alasuutari 2009; Bjurström 2008b). Dels har lokala platser fått en förändrad position i denna utveckling, inte minst hos lokala krafter som använt lösgörandet från centralstaten som en offensiv strategi för att positionera den lokala platsen i detta nya sammanhang (Brenner 1999). Ett uttryck för denna utveckling var den tilltagande regionaliseringen under 1990-talet som följde på etablerandet av nya överstatliga politiska gemenskaper. Härigenom framträdde regionalt självstyre som en allt mer avgörande drivkraft, vilket också visade sig i en regionalpolitisk offensiv gentemot centralstaten som även tog sig uttryck på det kulturpolitiska området. Skrivelser som Landstingsförbundets *Offensiv regional kulturpolitik* (Landstingsförbundet 1991) och *Kultur som resurs: Om den lokala kulturpolitikens möjligheter* utgiven av Svenska kommunförbundet (Svensson & Lundberg (red.) 1996) var symptomatiska för den diskussion som uppstod och som innehöll önskingar om stora förändringar inom kulturpolitiken inom ramen för ett ökat regionalt självstyre.

Kulmen på denna process inom kulturpolitiken skedde i och med genomförandet av den så kallade kultursamverkansmodellen 2010 (SOU 2010:11). Modellen innebar en viss eftergift från statens sida för att låta regionerna i högre grad bestämma över fördelningen av statens regionala kulturstöd. Detta skulle ske genom att regionerna i särskilda kulturplaner lade fram förslag och motiv för fördelningen av kulturbidragen i den enskilda regionen som sedan beslutades i samverkan med staten. Införandet av kultursamverkansmodellen möttes inte oväntat av stor entusiasm från politiker och tjänstemän på regional och lokalpolitisk nivå med en förväntan på stora möjligheter till förändringar av kulturpolitikens inriktning (Harding & Nathansson (red.) 2012). På liknande grunder hade samma aktörer bemött den statliga kulturutredningens förslag 2009 om att betrakta kulturpolitiken i termer av *aspektpolitik* (SOU 2009:16). Detta sågs både som en form av erkännande för arbetet som försiggick ute i regionerna och kommunerna, där kulturpolitiken av tradition varit mer integrerad i andra närliggande samhällsområden än på den statliga nivån (Johannisson 2006; Nilsson 2003), och som en möjlighet att ytterligare stärka det kulturpolitiska arbetet till lokala platsrelaterade utvecklingsprojekt (SKL 2009a).

I kontrast till denna benägenhet till förändring och möjlighet till lokala variationer uppvisade dock de första regionala kulturplanerna som presenterades en stor likriktning och reproduktion av de av staten formulerade kulturpolitiska målen. Senare kulturplaner som använde sig av dessa förelöpare som en gångbar modell kom att förstärka kontinuiteten ytterligare (Johannisson 2012). Den tidigare oppositionella positionen inför den statliga kulturpolitiken bland regionerna tenderade alltså att snarast neutraliseras när de intog rollen som ansvarig dialogpart.

Inom den explicita kulturpolitikens ramverk har regioner och kommuner, inklusive de större städerna, till synes ett fortsatt begränsat utrymme att formulera en mer självständig kulturpolitik med utgångspunkt i den konkreta platsens beskaffenhet. Otvivelaktigt har ändå *platsen* kommit att bilda en mer och mer markant tredje rumslighet i den kulturpolitiska diskussionen (Johannisson 2006; 2009; 2010). Denna utspelar sig dock i hög grad i skärningspunkten av explicita och implicita kulturpolitiska argumentationer och har symptomatiskt utarbetats i sammanhang som söker överbrygga kulturpolitikens traditionella sektorsgränser och andra, som det uppfattas, hinder för effektivitet och utveckling. Jenny Johannisson beskriver i enlighet med detta hur en sådan rumslighet i den kulturpolitiska diskussionen är formad av en *alliansdiskurs* som både idémässigt och organisatoriskt överskrider traditionella gränsdragningar i kulturpolitikens strukturer. I dessa allianser samlas en rad olika aktörer och intressen i en ny slags kulturpolitisk gemenskap utifrån den gemensamma utgångspunkten att stärka *platsens* utveckling (Johannisson 2006). Inom den urbana kontexten i synnerhet tar sig denna strävan uttryck i en rad olika spridda strategier där kultur i en eller annan form oftast tilldelats ett stort värde, både i form av lokala identitetsprojekt för att stärka den sociala gemenskapen kring platsen och i egenskap av en fördel gentemot andra platser utifrån tanken om en konkurrenssituation mellan städer om lokaliseringen av kapital, arbetskraft och uppmärksamhet (Scott 2006; Stevenson 2003; Macleod 2002; Zukin 1995; Harvey 1989).

Kulturpolitikens konsensusorientering

Den utveckling som beskrivs ovan har försett både kulturpolitiken och kulturpolitikforskningen med såväl nya möjligheter som nya problem (Mercer 2009; Stenström 2008; Throsby 2008; Hesmondhalgh & Pratt

2005; Garcia 2004a; O'Regan 2001; Parkinson & Bianchini (red.) 1993). Det finns dock, som nämnts ovan, en viss motståndskraft och tröghet i den explicita kulturpolitikens uppbyggnad som gör att den har visat sig svårmottaglig för större förändringar (Frenander 2011a). Denna situation kan också uttryckas som en till synes inbördes "osamtidighet" mellan historiskt överenskomna idéer om kulturens värden inom den kulturpolitiska diskussionen och de kompromisser som kulturpolitiken för sin legitimitets skull ställs inför i takt med förändrade samhälleliga förutsättningar (Nielsen 1993).

En betydelsefull del i kulturpolitikens till synes oföränderliga karaktär faller alltså tillbaka på en stark konsensusorientering som återfinns på det kulturpolitiska området (Frenander 2007). Över de politiska block- och partigränserna har det rått en påfallande och bred uppslutning kring kulturens värden som har gjort att kulturpolitiken, sett över tid, är ett politikområde som uppvisar en osedvanligt liten grad av politisk konflikt (Beckman 2008; Frenander 2005). Därmed har kulturpolitiken inte heller, annat än i undantagsfall, varit föremål för explicita ideologiska positioneringar (Karlsson 2010). En sådan tendens bottnar också i uttalanden om kulturpolitiken som ett eftersläpande, kraftlöst och marginellt område i förhållande till större förändringsprocesser. Ett välkänt exempel är kommentaren som Per Lysander och Agneta Pleijel inledde tidskriften *Ord & Bilds* temanummer om kulturpolitik med våren 1973: att ingen regering någonsin lär falla på grund av en misslyckad kulturpolitik, och inget parti lär komma till makten till grundval av sina kulturpolitiska ambitioner, därför att "kulturen är en ganska perifer politisk angelägenhet" (Lysander & Pleijel 1973:162). Signifikativt nog fälldes alltså denna dom under den allra mest intensiva perioden av kulturpolitisk offensiv i modern svensk politik som ledde fram till 1974 års kulturproposition och etableringen av kulturpolitiken som ett enskilt politikområde.

Samsynen kring kulturens egenvärde är inte den enda källan till konsensusorienteringen inom kulturpolitiken. Denna samsyn har också kopplingar till det större politiska sammanhanget och de korporativa inslagen i den svenska modellen som grundlades under 1900-talet, vilket innebar etablerandet av en uttalad samförståndsanda mellan arbetare, arbetsgivare och politiken (Billing & Stigendal 1994; Esping-Andersen 1994). Härigenom neutraliserades de mer radikala strömningarna i den tidiga arbetarrörelsen, som var mer konfliktorienterade, till förmån för

kompromisser som ledde in rörelsen på en mer reformistisk linje. Denna fick stöd av det socialdemokratiska partiets successiva förändring från ett parti för klasskampen till ett statsbärande parti (Korpi 1994) vilket också speglades i partiets officiella kulturideologi (Frenander 2005).

Korporativa inslag kan också spåras inom kulturpolitiken. Särskilt i form av de legitimerade förhandlingar mellan politiken och de professionella kulturutövarnas intresseorganisationer som finns inbyggda i den explicita kulturpolitikens struktur (Lindsköld 2013; Mangset 2009). Genom att äga ett formellt inflytande på kulturpolitikens utformning har kulturfältets professionella yrkesutövare kunnat vidmakthålla kulturens autonoma ställning i förhållande till politiskt formulerade mål, ibland mer och ibland mindre framgångsrikt (Mangset 2009). Kulturens egenvärde och den konstnärliga kvalitetsdiskussionen som dessa förhandlingar berör har dock historiskt sett i mycket liten omfattning varit omstridda (Lindsköld 2013; Bjurström 2008). Snarare uppvisar det kulturpolitiska området ett mycket brett samförstånd kring kulturens värden som under lång tid har förenat skiljaktiga politiska ideologier (Frenander 2005). Det har också format en stark uppfattning om kulturpolitiken som ett i mångt och mycket avpolitiserat sakområde i den offentliga styrningsapparaten (Karlsson 2010). I motsats till en sådan karakterisering kan dock påpekas att det kulturpolitiska området präglas av den kanske mest ideologiskt laddade frågan inom offentlig politik och styrning, nämligen hur stort det offentliga bör vara i förhållande till det privata (Karlsson 2003). Det här, menar David Karlsson, kan inte betraktas enbart som en formfråga utan skapar ett ideologiskt innehåll i kulturpolitiken baserat på politikens allra mest ideologiska grund, att välja mellan att handla och inte handla, samt att välja mellan olika värderande motiv för sitt handlande eller icke-handlande (Karlsson 2003).

Kulturpolitik som forskningsfält

En stor del forskning kring den explicita kulturpolitiken kan relateras till studiet av politik i konventionell betydelse och har ägnats frågor om förvaltning, implementering, måluppfyllelse och utvärdering. Den här typen av kulturpolitisk forskning kan närmast sägas bilda en förvaltningsgren i sig själv och som med sin nära anslutning till det praktiserande

fältets egna normer också bidragit till att ytterligare förstärka den avpolitiserade och avideologiserade uppfattningen om kulturpolitik (Čopić 2009; Engberg 2004). I den meningen är kulturpolitikforskningen, vilken tar sin utgångspunkt hos den explicita kulturpolitikens beslut och handlingar, också i sig själv medskapande till den explicita ställningen för dylika aktörer, institutioner och idéer på det kulturpolitiska fältet. I ett sådant sammanhang minskar också utrymmet för den kritiska forskningen att ställa frågor som inte är utformade efter de konkreta behov som kulturpolitiken artikulerar (Aspelin 1975). I sin tur leder det till ett osynliggörande av många av de konfliktlinjer som uppträder dels inom den explicita kulturpolitiken själv, dels, och kanske i synnerhet, i relationen mellan den explicita och implicita kulturpolitiken (jfr Nielsen 1993).

Den kulturpolitiska forskningen är dock långt ifrån enhetlig. Ahearne (2009) beskrivning av kulturpolitikens explicita och implicita former skulle också kunna appliceras på forskningsfältets olika formationer. Den explicita eller *nominella* formen av kulturpolitisk forskning, det vill säga den som i direkta termer *benämns* som kulturpolitisk forskning är förhållandevis ung. Dess uppbyggnad, likt andra forskningsfält kring normativa förhållningssätt om vad som ingår i ett sådant studium, kanoniserade texter, nätverk av nationella och internationella konferenser och vetenskapliga tidskrifter, formaliserades egentligen så sent som i mitten och slutet av 1990-talet (Isar 2008; Scullion & Garcia 2005; Miller & Yúdice 2002; Schuster 2002). Den explicita kulturpolitikforskningen inrymmer dock i sig en mångfald av olika ämnestillhörigheter, teoretiska hemvistelser och en stor gradskillnad i förhållandet mellan nämnda förvaltningsorienterade forskning och mer kritiskt formulerade perspektiv (Henningsen & Stavrum 2014; Lewis & Miller (red.) 2003).

Ett bredare kulturpolitiskt forskningsfält återfinns inom det större fältet av kulturstudier (för en översikt av kulturstudiefältet i Sverige, se Axelsson & Fornäs (red.) 2007). I dessa fall vecklar sig det kulturpolitiska ämnet ut över grundläggande identitets- och rättighetsfrågor som är långt mer övergripande än vad styrningen och organisationen av den kulturpolitiska sektorn greppar över. Spridningen i denna forskning gör den naturligtvis långt svårare att kartlägga och i mängder av fall adresseras inte ens det kulturpolitiska området som något huvudsakligt, eller ens sekundärt, studieobjekt i de studier som görs. De gånger en sådan

bredare infallsvinkel ändå närmar sig den explicita formen av kulturpolitik för att undersöka hur dessa frågor ter sig, formuleras, tolkas och drivs igenom på detta område, erbjuder den i många fall en mer kritisk blick på kulturpolitiken som ett fält av politiska maktordningar som går utöver den funktionella politikens förvaltningsapparat (McGuigan 2004; Lewis & Miller (red.) 2003; Miller & Yúdice 2002; Nielsen 1993).

Även med en bred och kritisk infallsvinkel på kulturområdets politiska kontext är det dock inte med lätthet som kulturpolitikens ideologiska dimension och de mest grundläggande frågorna om hur kulturpolitik som politikområde anpassar sig och bidrar till upprätthållandet (eller inte) av genomgripande ideologiska strömningar och idéer om samhället och människan kan nås. Den politiska samförståndsandan och den breda uppslutningen kring kulturens inneboende kärnvärden bildar helt enkelt ett slags immunitet mot den typ av studier som är mer konflikto-rienterade.

Kulturpolitikens konfliktytor

Konsensusorienteringen i den svenska kulturpolitiken kan i det hänseendet kontrasteras mot exempelvis brittiska förhållanden och dess mer framträdande klasspolitik under modern tid. Den brittiska kulturpolitikforskningen uppvisar också en tradition av mer konfliktfyllda, eller konfliktsökande, perspektiv (Belfiore 2009; McGuigan 2004). Denna tradition kan till stor del spåras till Raymond Williams arbeten och hans grundläggande uppmaning att med hjälp av kulturanalysen uppmärksamma och utkāmpa de "verkliga striderna" bakom utformningen av kulturpolitiska ansatser (Williams 2007a[1981]). I likhet med hur den gängse kulturpolitiken ovan beskrevs som ett delområde i det större kulturpolitiska fältet var kulturpolitiken för Williams en bitvis sekundär politisk arena för de primära och mer omfattande stridigheterna som utspelar sig runt kulturens politik (Eagleton 2001). Samtidigt kunde studiet av kulturpolitiken motiveras med betoning på just denna egenskap att utgöra en sådan arena.

Genom anläggandet av ett mer utpräglat kontextuellt perspektiv på det kulturpolitiska området, där förhållandet mellan explicit och implicit kulturpolitik sätts i fokus, framträder en mer omfattande förståelse av kulturpolitiken. När den gängse kulturpolitiken på sådant sätt analyse-

ras i förhållande till en annan kontext än dess eget inmutade sammanhang blir analysen alltigenom mer konfliktorienterad och det går att blottlägga stridigheter även inom den förgivettagna konsensus som framträder inom den explicita kulturpolitiken (Nielsen 2006). Ett sätt att göra detta är exempelvis att ta utgångspunkten hos aktörer som på politisk grund uttrycker idéer om kultur utanför, och i strid med, den etablerade kulturpolitiken. En sådan kategori utgörs av kulturaktörer som inte ingår i den kulturpolitiska gemenskapen på grund av den kultur de utövar eller representerar (Fornäs 2008). En annan kategori är politiska aktörer som på en grundläggande nivå är i konflikt med överenskomna och försvarade värden om kultur i den etablerade kulturpolitikens utformning och som därigenom står i motsättning till det politiska systemet (Lindsköld 2015). Naturligtvis kan dessa kategorier också sammanfalla hos aktörer, rörelser eller grupper som befinner sig i konflikt med den etablerade kulturpolitiken på grundval av både kulturella och politiska motiv. Det är också värt att notera att dessa olika aktörer kan vilja påverka kulturpolitikens utformning på väldigt olika sätt och med vitt skilda bevekelsegrunder för sitt handlande.

Ett annat sätt att fästa uppmärksamheten på kulturpolitiken som ett spänningsfält är genom att analysera det tillsammans med andra politikområden, fält och utvecklingskrafter som äger inflytande på kulturpolitikens utformning eller position i samhället i såväl direkt som indirekt mening. Det kan exempelvis rymmas en större dynamik bland idéerna om kultur och dess politiska utformning innan det kulturpolitiska sakområdet väl formaliserades i den offentliga styrningen eftersom det då rådde mindre samstämmighet kring, men fler positioner inför, kulturpolitiken som område (Klockar Linder 2014).

Ett sentida exempel, som utspelar sig under den tidsmässiga period som den här avhandlingen undersöker, är nypositioneringen av det kulturpolitiska området som skett i och med att kulturområdet i allt större utsträckning blivit uppmärksammat som en ekonomisk faktor i samhällsutvecklingen. Därigenom har den traditionella kulturpolitiken och dess position inom samhällets styrning kommit att ifrågasättas, både inom den explicita kulturpolitiken i syfte att stärka sin samhälleliga relevans, och utifrån av andra aktörer som förespråkade förändringar i denna riktning. I denna typ av utvecklingsprocess uppenbarar sig de mest grundläggande argumenten om kultur och politik mer tydligt än

annars eftersom det etablerade systemets normer och förgivettagna värden blir satta under förhandling och måste försvaras eller anpassas till förändrade förhållanden. Den största delen av de idéer om kulturens ekonomiska effekter som har framkommit under de senaste decennierna har sin grund i andra kunskapssystem, idéproduktioner och politiska sammanhang än de som traditionellt byggt upp det kulturpolitiska området. Dessa förändringstendenser leder till att det finns ett större antal utgångspunkter att ta hänsyn till i studiet av kulturpolitik, men också att kulturen och dess politiska aspekter blir föremål för en större grad av motsättningar, skiljaktigheter och dilemman (Svensson & Tomson (red.) 2016).

Kultur, stad och kulturpolitiska problematiker

Mot bakgrund av de ovan tecknade utvecklingstendenserna tar den här avhandlingen sin utgångspunkt i en process av *förändring*. Mer precist ett förändringsskede inom lokal kulturpolitik i Malmö som utspelar sig i en kontext av ett aktivt stadsomvandlingsarbete med vidhängande politiska och ideologiska aspekter. Begreppen *explicit kulturpolitik* och *implicit kulturpolitik* är varken tydliga eller konstanta, men används i avhandlingen som ett sätt att uppfatta dynamiken mellan idéer om kulturens värden som uttrycks dels från formellt kulturpolitiskt håll, dels från andra håll med betydelse för hur kulturfrågorna har behandlats i Malmös stadsförnyelsearbete.

Därmed tar studien sin utgångspunkt i en blick på kulturpolitik som ett dynamiskt område där framträdande samhälleliga utvecklingsprocesser går att iakttä, samtidigt som det uppvisar ett spänningsförhållande mellan olika idéer om kulturens värden i samhällsutvecklingen som i förlängningen också ger uttryck för de spänningar, motsättningar och inneboende konflikter som ryms i samhällets utformning och utveckling i stort.

En aspekt av detta som särskilt fokuseras i avhandlingen är hur denna dynamik utspelar sig tillsammans med frågor om *plats*, och mer specifikt med *staden som plats*. Denna aspekt har fram till relativt nyligen inte varit särskilt framträdande inom kulturpolitisk forskning, men har växt sig allt starkare under senare tid som del i den så kallade rumsliga vändningen inom en rad olika forskningsområden (Warf & Arias

(red.) 2009; Crang & Thrift (red.) 2000). Denna vändning har vägletts av en större betoning på de rumsliga och platsmässiga dimensionerna av kulturella uttryck, praktiker och förhållanden utifrån den basala utgångspunkten att dessa inte existerar i ett intet utan sker någonstans specifikt och i högsta grad är sammanflätade med de möjligheter och begränsningar som rummet eller platsen konstitueras av och är behäftade med (Pike (red.) 2011; Johannisson 2009; Falkheimer & Jansson (red.) 2006; Massey 2005). Tillsammans med den redan omnämnda kulturaliseringsprocessen har detta ökade fokus på rumslighet bidragit med nya synsätt på frågor om kultur, platsmässig identitet och makt (se t.ex. Gren, Hallin & Molina (red.) 2000).

Idéer om kreativa städer, upplevelseekonomi och andra tillväxtmotiverade idéer om kulturens värden i stadsutvecklingen har stärkt kopplingarna mellan kulturpolitik och plats och har fungerat vägledande för många politiskt motiverade utvecklingsprojekt som sökt dra nytta av värden som tillskrivs kulturen i förhållande till den enskilda platsen. Denna platsmässiga förstärkning i den kulturpolitiska diskussionen kan också kopplas till de förändringar i den politiska styrningen, i form av sektorsövergripande samarbeten och nätverksstyrning som sådana koncept förespråkar, vilket gör gränsen mellan kulturpolitiken och andra politikområden mindre tydlig. Sådana tendenser har även stor betydelse för forskningsfältet som öppnar upp sig kring *kultur* och *stad* och dess koppling till det kulturpolitiska forskningsläget (Anheier, Isar & Hoelscher (red.) 2012).

En stor del av kulturpolitikforskningen som intresserat sig för frågor kring plats har varit koncentrerad kring enskilda stora kulturevenemang i stadsmiljön. I synnerhet drog EU:s kulturhuvudstadsår under en period till sig ett stort intresse för kritiska frågor om relationen mellan kulturpolitik och stadsutveckling. Inte minst i de fall där kandidaturen till arrangemanget, eller dess genomförande när utmärkelsen väl hade tilldelats, tog plats i städer som tydligt profilerades som stadda i förändring och härmed med kulturens hjälp sökte en ny identitet (Lähdesmäki 2013; Gray 2010; Palonen 2010; Wharton, Fenwick & Fawcett 2010; Tretter 2009; Jones & Wilks-Heeg 2004; Garcia 2004b; Mooney 2004). Temat om kulturens roll i sådana omvandlingsprocesser har till stor del varit avgörande för den kulturpolitiskt orienterade stadsforskningen, antingen de koncentreras till enskilda arrangemang eller tagit ett större grepp, i den mån sådana avgränsningar låter sig göras. Kulturpolitisk

forskning, i bred bemärkelse, kan i relation till den här tematiken spåras i bland annat: studier av historiebruk och omvandling av historiska kulturmiljöer (Holmberg 2006; Legnér 2009; Brusman 2008); spontana eller offentligt–privat stödda kluster av kulturproduktion, kulturkonsumtion och kreativa verksamheter (Bayliss 2004; Mommaas 2004; Montgomery 2003); stadsförnyelseprojekt runt nya kulturinstitutioner (Grodach 2008; Silvanto, Linko & Cantell 2008; Zukin 1995); lokala och regionala satsningar på kulturområdet inom ramen för kulturella och kreativa näringar och upplevelseindustrier (Bille 2013; Aronsson, Bjälesjö & Johansson (red.) 2007; Jakobsson 2009); samspel mellan politiska, ekonomiska och kulturella processer på flera nivåer i stadsutvecklingen (Grodach & Silver (red.) 2013; Chatterton & Unsworth 2004); kulturområdets involvering i gentrifieringsprocesser och andra rumsliga förändringar i stadens livs- och konsumtionsmönster (Holgersson & Thörn (red.) 2014; Harris 2011; Ley 2003); konstnärers och andra professionella kulturutövers sociala och ekonomiska villkor i urbana miljöer och positionering i urbana kulturella strategier (Borén & Young 2017; McRobbie 2016; Forkert 2013; Markusen 2006); kulturella strategier som adresseras för olika sociala befolkningsgrupper i staden (Clavier & Kauppinen 2014); mobilisering och kulturella praktiker bland urbana motståndsgupper (Thörn, Wasshede & Nilson (red.) 2011; Valli 2015); strategier, mekanismer och politisk organisering kring imageskapande, platsmarknadsföring och stadsvarumärkningsarbete (Jensen 2007; Waitt 2006; Evans 2003); samt flera andra områden.

Spridningen bland nämnda studier är stor, såväl ämnesmässigt som i teoretisk och metodologisk mening. I anslutning till diskussionerna ovan om kulturpolitikens konsensusorientering, och hur denna tenderar att färga av sig på den kulturpolitiska forskningen, är det för avhandlingens del särskilt viktigt att lyfta fram de kritiska studierna av förhållandet mellan kultur, stad och politik i de här sammanhangen. En stor del av problematiken i hur kulturfrågorna har kommit att framställas inom ramen för den redogjorda utvecklingen i det här kapitlet har i grunden att göra med frånvaron av politik. De flesta framställningarna av kulturens, och kulturpolitikens, nya värden i omställningen av samhället bortser ifrån att det kan finnas skiljaktiga motiv och resurser bakom olika aktörers inblandning i kulturella strategier och urbana förnyelseprogram. Många till och med förespråkar en apolitisk hållning till de här frågorna

och förordar därmed en syn på kulturområdet som någonting som befinner sig utanför en i bred bemärkelse politisk diskussion (Landry 2000). Kulturen framkommer i sådana framställningar till och med som ett medel för att överbrygga befintliga politiska och ideologiska skiljelinjer på andra områden, men fortsatt utan att betraktas som någonting i sig politiskt. De kritiska perspektiven som återfinns i en rad studier av kulturella strategier i en urban kontext motsätter sig en sådan uppfattning, och har tvärtom visat att de här frågorna i själva verket utgör ett kraftfält för flertalet politiska stridigheter. Förtjänsten i den kritiska utgångspunkten är därmed en politisering av hur förhållandet mellan kultur och stad ter sig i skenet av den här utvecklingen. I linje med denna ansats har urbana kulturella strategier blivit beskrivna som en *friktyonsyta* där toppstyrda politiska idéer stöts mot ideella initiativ eller andra idéer om kulturens värden (De Beukelaer 2021), ett område för *motsättnings* mellan olika intressenters föreställningar om kulturella praktiker (McLean 2014), och som ett sätt att påföra staden och dess medborgare specifika ideologiska föreställningar om kultur och stadsutveckling genom skenbart politiskt neutrala begrepp, visioner, policyinitiativ och prioriteringar (Romein & Trip 2013; Krätke 2012; Pratt 2011). Den allra mest grundläggande kritiska frågan som behöver ställas i förhållande till idéerna om kulturens värden i dessa sammanhang förefaller därför vara ”vems stad, vems kultur” (Zukin 1995)?

Även om utvecklingen inom både forskningen och den politiska praktiken har kommit att öppna upp ett nytt och större sammanhang för en kulturpolitiskt orienterad forskning är denna dock fortsatt i avsaknad av någon given position i förhållande till den kritiska urbanforskningens andra ämnen. Alltmedan denna ambivalenta position blir problematisk för kulturpolitikforskningen bildar den också en fruktbar utgångspunkt för ett perspektiv på de politiska förutsättningarna och processerna kring kulturen och staden.

Avhandlingen riktar in sig på detta område genom anläggandet av ett kritiskt och kontextuellt perspektiv på den lokala kulturpolitiken som del i ett större urbanpolitiskt sammanhang där utformningen av kulturpolitiken både influeras och utmanas av andra politiska krafter än de som med lätthet kan pekas ut som tillhörande kommunens explicita kulturpolitiska område. Genom denna ansats fokuseras den lokala kulturpolitiken som en politisk kraft i ett sammanhang av urban förnyelse men

med lyhördhet inför att den explicita kulturpolitiken inte ensamt är bestämmande för det kulturpolitiska områdets utformning i detta sammanhang. Härigenom vänder sig analysen mot en tradition inom den kulturpolitiska forskningen att utifrån en institutionell och funktionell definition förlägga studiet av kulturpolitiken till enbart de aktörer och institutioner som i förutbestämd mening innehar en explicit kulturpolitisk roll och ställning. Med en sådan snäv definition begränsas kulturpolitiken till vilka idéer om kulturens värden som formuleras och formaliseras av den explicita kulturpolitikens aktörer och institutioner. Genom kontextualiseringen av den lokala kulturpolitiken i det urbana sammanhanget och med ett utvidgat politikbegrepp kan en sådan begränsning överbryggas till förmån för en mer dynamisk förståelse av det explicita kulturpolitiska området i förhållande till andra implicita kulturpolitiska formationer. Mot ett politikbegrepp som i huvudsak utgår från politik som en institutionell verksamhet ställs därmed en betydelse av det *politiska* som en dimension av maktförhållanden vilken vida överskrider den konventionella betydelsen av *politik* samtidigt som den konventionella politiken, exempelvis explicit kulturpolitik, utgör en självklar arena där dessa maktförhållanden kommer till uttryck och låter sig kritiskt analyseras. På så sätt ges större uppmärksamhet åt samspelet, men också motsättningarna och spänningarna, mellan olika idéer om kulturens värden som framkommer i stadsförnyelsearbetet i Malmö under den studerade tidsperioden och hur dessa förhåller sig till bakomliggande politiska och ideologiska anspråk i ett sådant sammanhang.

Syfte och frågeställningar

Avhandlingens övergripande syfte är att fördjupa förståelsen för de idéer om kulturens värden som framträder i Malmös stadsomvandling under perioden 1990-2012. Genom kontextualisering och ett ideologikritiskt perspektiv bidrar avhandlingen med en ökad kritisk förståelse för de anspråk som görs på kulturens roll i urban omvandling samt vilka mönster av idémässigt samförstånd och konflikt som uppträder inom ett utvidgat kulturpolitiskt område. Avhandlingen utgör därmed ett bidrag till det forskningsfält som överbryggar kulturpolitik och kritiska analyser av urbana politiska processer. Av detta följer frågeställningarna:

- Vilka idéer om kulturens värden framkommer i stadsförnyelsearbetet i Malmö under den tidsperiod som studeras och vilka mönster av samförstånd respektive konflikt framträder i dessa idéer?
- Hur kan idéer om kulturens värden förstås som en form av ideologiskt meningsskapande i det specifika fallet med stadsförnyelsearbetet i Malmö och när det gäller kulturpolitik och samhällsutveckling i stort?

Avgränsningar

Staden Malmö bildar en fallstudie för avhandlingen. Ett särskilt intresse ägnas åt den kommunala organisationens idéproduktion kring kulturens värden för stadens omvandling. Avhandlingen avgränsar sig tidsmässigt mellan åren 1990 och 2012, vilket motiveras genom att den här perioden utgör en tid då kommunen på ett mycket tydligt sätt bedrev ett stadsutvecklingsarbete som hade ett nytt Malmö för ögonen. I takt med att industrisamhällets ekonomiska och sociala grundvalar allt mer urholkades under 1980- och 1990-talen ställdes ansvariga politiker och tjänstemän i Malmö inför svåra utmaningar gällande stadens utveckling. Historikerna Lars Berggren och Roger Johansson beskriver följdriktigt Malmös 1990-tal som "en central vridningspunkt i stadens samtidshistoria" (Berggren & Johansson 2020:15). Denna kritiska period sammanföll med en brytningstid i det politiska landskapet och synen på offentlig förvaltning som utmanade tidigare etablerade politiska idéer. Omvandlingen av staden är i den bemärkelsen sammanflätad med en omstöpning av den lokala politiken och kommunala organisationen som också kan spåras på kulturpolitikens område. Den bortre gränsen för studiens tidsmässiga avgränsning motiveras genom att stadsförnyelsearbetet härifrån sett kom att ta en delvis ny inriktning. Detta märks bland annat i kommunens framtagande av en ny översiktsplan som var planerad att gälla från just 2012, men som senarelades och istället antogs 2014 (Malmö stad 2014a). I denna formulerades utgångspunkterna för Malmös utveckling till stor del i (förhållandevis) nya termer, vilket samtidigt markerade att det arbete som hade företagits tidigare var så pass väletablerat att det inte längre behövde adresseras lika tydligt. Alltmedan den

tidsmässiga avgränsningen är såväl representativ som praktisk för avhandlingens undersökning betyder det dock naturligtvis inte att det går att upprätta en lika tydlig gräns i stadsutvecklingsprocessen som sådan.

Avhandlingen fokuserar särskilt på *formulerandet* av idéer om kulturens värden i stadsutvecklingen och undersöker vilka konfliktytor sådana idéer vilar på. Det innebär att tolkningen koncentreras till främst *produktionen* av idéer, och bara i mindre utsträckning hur denna betraktas, tas emot, besvaras, uttolkas, bekräftas, kritiseras utifrån ett mottagarperspektiv bland berörda parter (i synnerhet med Malmös befolkning i åtanke).

Avhandlingen avgränsar sig därmed delvis från graden av *genomslag* för de idéer om kulturens värden som identifieras, annat än i förhållande till hur de är med och skapar en fortsatt idéproduktion och på olika slag manifesterar sig i stadsförnyelsearbetet i form av politiska samarbeten och processer och i enstaka fall i stadens fysiska miljö.

En ideologikritisk analysram

I avhandlingens kritiska ansats ingår att undersöka mönster av samförstånd respektive konflikt vad gäller kulturens värden i förhållande till Malmös stadsutveckling. I det här sammanhanget betraktas idéer om kulturens värden som del i en kontinuerlig ideologiproduktion med återverkan på rådande politiska och sociala maktförhållanden i den urbana samhällsutvecklingen. Det ideologikritiska perspektivet är således centralt och bärande för avhandlingens analytiska arbete. I huvudsak uppfattas här den ideologiska produktionen som ett politiskt meningsskapande genom vilket olika föreställningar om *kultur* och *stad* knyts samman i ett inbördes förhållande som sammanför idéer om kulturens värden med idéer om staden, sett till vad den är, hur den bör utvecklas och i vilken utsträckning dess kultur kan och bör bidra till en sådan utveckling. Det finns därmed en central maktaspekt att ta i beaktande, och som är föremål för den ideologikritiska analysen. Oavsett vilka värden kulturen tillskrivs, eller hur smalt eller brett kulturen definieras, blir det avgörande att undersöka hur dessa värden förhåller sig till vilka maktförhållanden som stadsutvecklingen sker mot bakgrund av (jfr Zukin 1995).

Med *ideologi* avser jag preliminärt *ett meningsskapande som inrymmer idéer om samhällets utveckling, vars föreställningar ger uttryck för, eller på andra sätt står i förbindelse med, samhällets politiska beskaffenhet och maktförhållanden*. Det innebär att idéer, uttryckta genom språk och andra symboliska former, förstås som inbäddade i och medskapande till samhällets politiska och sociala konstitution och utformning. Ideologi utgör därmed ett värderingssystem som inrymmer avgörande materiella förhållanden och som tar sig uttryck i symboliska former.

Nivåerna, *den materiella* och *den symboliska*, utgör ett centralt begreppspar i min uttolkning av ideologibegreppet och har stor betydelse för det ideologikritiska projektet i avhandlingen. Förhållandet mellan dessa nivåer är dock samtidigt källa till en rad teoretiska problem som

har präglat ideologibegreppets historiska utveckling. Dessa problem behöver diskuteras för att nå fram till en konstruktiv utgångspunkt för mitt ideologikritiska projekt. Detta görs särskilt med stöd hos Raymond Williams och dennes uttolkning av ideologibegreppet som kan hjälpa till att leda bort ideologikritiken från några av dess teoretiska återvändsgränder, samtidigt som det kritiska projektet behålls intakt att förstå de sociala och kulturella processerna i samhället som sammanbundna med samhällets maktförhållanden. Jag kommer fortsättningsvis i det här kapitlet att beskriva utgångspunkterna för en sådan ideologikritisk analys i fem sammanhängande punkter som har att göra med: 1) ideologibegreppets ontologiska och epistemologiska grunder, 2) ideologins sociala och politiska betydelse, 3) ideologins funktion och verkan, 4) ideologins karaktär av asymmetriskt meningsskapande, och 5) ideologisk makt och hegemoni.

1. Ideologi som symbolisk och materiell verklighet

När ideologibegreppet först formulerades under slutet av 1700-talet vilade det på en renodlad idealistisk ontologi och epistemologi. En grupp franska upplysningstänkare kring filosofen Destutt de Tracy ämnade med begreppet etablera en exakt vetenskap om idéer i syfte att systematiskt observera, kartlägga och säkerställa vilka idéer som styrde det mänskliga handlandet. Baserat på upplysningstänkandets ideal menades denna vetenskap tillika kunna ersätta felaktiga idéer med ett beteende istället styrt av förnuftet (Liedman 1999; Thompson 1990; Williams 1980). När begreppet senare under 1800-talet fördes in i den historiematerialistiska vetenskapen av Marx och Engels innebar det att tanken om en självständig vetenskap om idéer omöjliggjordes. Människans idéer om sig själv och världen var enligt det historiematerialistiska perspektivet sekundära i förhållande till det materiella livet alla vedermödor och de materiella krafter som låg till grund för bestämmandet av samhällets utveckling (Marx 2003[1859]). Idéer och tänkande som rymdes i medvetandets sfär var enligt historiematerialismen produkter av materiella förhållanden och kunde bara räknas som verkliga i sådana fall de motsvarade de verkliga livsförhållanden som människan levde under. En föreställning om idéer som frigjorde sig från den verkliga världen kunde i den bemärkelsen inte tänkas som annat än en villfarelse. Utifrån detta

1. Ideologi som symbolisk och materiell verklighet

växte den allra mest välkända karakteriseringen av ideologi inom marxismen som *falskt medvetande* fram:

Uppbyggandet av ett ideologiskt system är visserligen en medveten tankeprocess, men det rör sig knappast om någon total medvetenhet hos den så kallade tänkaren. De verkliga drivkrafterna förblir obekanta för honom; annars skulle det helt enkelt inte röra sig om något ideologiskt tänkande. Vad han tror sig uppfatta är alltså falska eller skenbara drivkrafter. (Engels 1893, u.s.)

Uppfattningen om historiematerialismens syn på ideologin som en helt igenom falsk, förvrängd och felaktig form av medvetande har ytterligare förstärkt med hänvisning till andra liknande formuleringar om den ideologiska processen, som liknelsen med en *camera obscura* genom vilken människors villkor och föreställningar "ställs på huvudet" (Marx & Engels 2003[1845-46]), eller skrivelserna om varuformens *fetischkaraktär* och dess *fantasmaform* som gör att människor förirrar sig att tro att varor besitter egna krafter och värden, när de i själva verket är resultat av ett bestämt samhälleligt förhållande mellan människorna själva (Marx 1997[1867]).

Betydelsen av ideologi som *falskt medvetande* inom marxismen har dock till stor del kommit att överdrivas. Marx använde själv aldrig någon sådan formulering utan det var Engels som i efterhand kom att göra en sådan beskrivning (Liedman 2015). Historiematerialismens brott med idealismen kan också delvis avdramatiseras. Först och främst kan det sägas att historiematerialismen delade ett vetenskapsideal med sina föregångare när det kom till upplysningsfilosofins primära syfte att genom vetenskapen grundlägga ett förnuftsstyrt samhälle där människan levde fri från villfarelser (Bauman 2000; Žižek 1994). Detta har också visat sig tydligt i hur senare orienteringars kritiska förhållningssätt inför marxismens ideologibegrepp också med nödvändighet har inbegripit en uppgörelse med dess vetenskapliga sanningsanspråk (Barrett 1994). I och med denna uppgörelse har ideologikritiken sedan dess blivit föremål för en motfråga som är till synes omöjlig att besvara: hur ett fördömande av ideologin utifrån en kritisk ståndpunkt kan undkomma att vara ideologiskt i sig? (se t.ex. Rorty 1998). Motsvarande fråga har också ställts till dem som i olika perioder har förkunnat "ideologins död" till förmån för ett mer "rationellt" synsätt på ekonomi och politik (Bell 1960; Tingsten 1966; Fukuyama 1992): är detta inte i själva verket just en ideologi om ideologins död? (Lefebvre 2005)

För Raymond Williams framstod striden mellan idealism och materialism i den historiska framväxten av ideologibegreppet som till stora delar missriktad. Dels menade han att begreppsdiskussionen ledde till onödiga överdrifter när de olika kunskapssynerna till varje pris framställdes i polemik med varandra. Dels ansåg han, i förlängningen av detta, att en nödvändig vidareutveckling av det marxistiska tänkandet därmed förhindrades.

Enligt Williams låg Marx främsta vetenskapliga förtjänst i upptäckten av den materiella historien, det vill säga den mänskliga produktionens, och arbetets, historia. Historiematerialismen gav härigenom teoretisk vägledning mot vad Williams kallade "en återerövring av historiens totalitet" (Williams 1980:20). Genom att framhäva den mänskliga förmågan till skapande och kapaciteten att frambringa sina egna existensmedel omöjliggjordes varje uppfattning om en naturlig eller av annan kraft given ordning och utveckling. Istället framträdde historien, liksom det samtida, som en process med flertalet motsträviga och disharmoniska tendenser.

Historiematerialismens kategoriska förkastande av medvetandet som inget mer än ett, i de flesta fall felaktigt, återsken av materiella faktorer gjorde dock att den, enligt Williams, förlorade en stor del av sin kritiska potential. Williams hänvisade bland annat till den klassiska passagen i *Den tyska ideologin* där Marx och Engels kungjorde historiematerialismens credo att "nå fram till de livs levande människorna" genom att bortse "från vad människorna säger, föreställer sig eller uppfattar" och inte utgå "ifrån människorna såsom man berättar om dem, tänker om dem, föreställer sig dem eller uppfattar dem" (Marx & Engels 1845-46, citerad i Williams 1980:53). Ett sådant synsätt var för Williams direkt orimligt och bildade närmast en "objektivistisk fantasi", att hela den "verkliga livsprocessen" skulle kunna förstås oberoende av språket ("vad människorna säger") och separerat från dess vittnesbörd ("människorna som man berättar om dem") (Williams 1980:54). Betraktat som ett argument om att "det finns andra och ibland tydligare bevis" på människornas prestationer och mödor än vad som ryms i berättelserna om dem var enligt Williams visserligen värdefullt (Williams 1980:54). Men när historiematerialismen låste sig fast vid materiella förhållanden som den enda förklaringen till människans och samhällets utveckling gjorde man egentligen samma misstag som sina tankemotståndare, att separera "idéer" från "materiell verklighet", fast denna gång i omkastad mening

(Williams 1980:53). Motsvarigheten återfanns i Marx och Engels välkända gestaltning av samhället som uppdelat i en bas och en överbyggnad. De materiella produktivkrafterna och produktionsförhållandena tänktes bilda samhällets "reella bas" ovanpå vilken en överbyggnad bestående av "former av det samhälleliga medvetandet" utvecklade sig (Marx 2003[1859]:240). Den avgjort viktigaste punkten i denna gestaltning var att förhållandena i den materiella basen "betingar den sociala, politiska och andliga livsprocessen överhuvudtaget" (Marx 2003[1859]:240).

Ett sådant tänkande ledde enligt Williams "direkt till förenklad reduktionism" där "medvetandet" och "dess" produkter inte kan "*vara någonting annat än en 'återspeglings'* av det som redan förekommer i den materiella sociala processen" (Williams 1980:55, org. kurs.). Detta var också hans huvudsakliga kritik mot hur ideologibegreppet hade behandlats i den marxistiska traditionen: "I mycket av det följande marxistiska tänkandet är denna förvirring källan till [...] reduceringen av medvetandet, fantasin, konsten och idéerna till 'reflexer', 'ekon', 'dimbildningar' och 'sublimat', och som en följd därav en djup förvirring kring begreppet 'ideologi'." (Williams 1980:54).

För att förverkliga återerövringen av historiens totalitet som Williams menade historiematerialismen hade möjlighet till, men inte infriat, behövde den här separationen av materiella förhållanden och symboliska former med nödvändighet överbryggas. Marx antydde själv att det inom ramen för en generell tanke om de materiella krafternas överbestämmande också kunde finnas utrymme för att se olika, och mindre bestämda, former av utveckling i det här förhållandet (Williams 1980; 1963). Den här dynamiken behövde dock enligt Williams ges en mycket större plats i förståelsen av samhället så att komplexiteten i de symboliska formernas sociala och historiska uppbyggnad inte gick förlorad (Williams 1980; 1963). För Williams egen del var kulturbegreppet en av de viktigaste byggstenarna i ett sådant projekt. Kulturen och begreppsliggörandet av denna inrymde enligt honom "otaliga möjligheter" att på en lika grundläggande nivå kunna utgöra och beteckna en konstitutiv samhällsprocess som materiella förhållanden gjorde (Williams 1980:20). Alla de idéer, medvetandefigurer, meningsskapande, fantasier, representationer och andra symboliska former som ingick i det kulturella betydelsesystemet behövde enligt Williams således föras tillbaka

till det "verkliga livet". (Williams 1980:63) Inte som något sekundärt, bestämt av processer utanför kulturen själv, utan som inbyggt i den totala materiella sociala betydelseprocessen som verkligheten utgörs av.

Detta var nästa radikala steg marxismen enligt Williams behövde ta. Efter upptäckten av den materiella historien måste också kulturhistorien göras materialistisk vilket skulle innebära att se kulturen och hela dess spektrum av meningsskapande som något, i egen rätt, konstitutivt och konstituerande i samhällets historiska utveckling (Williams 1980).

För att ett sådant steg ska kunna tas krävs att samhällets materiella förhållanden och de symboliska formerna som bildar dess *kultur* tänks samman i en ontologisk och epistemologisk enhet. De symboliska formerna blir därigenom betraktade som en lika avgörande faktor i den sociala processen som de materiella utvecklingskrafterna. Följaktligen går det inte att se den ideologiska processen, det vill säga produktionen av idéer i samhället och dess förbindelser med samhällets politiska beskaffenhet, som en direkt avspiegling av på annat håll etablerade maktförhållanden. Som del av det kulturella meningsskapandet är ideologin en aktiv kraft i formandet av dessa förhållanden. Med en sådan innebörd kan ideologibegreppet, "hur komprometterad termen än är", användas för att betona vilka betydelser, värden och värderingar som ingår i produktionen av idéer, samt för att vidare undersöka den centrala process som det här meningsskapandet utgör i den sociala erfarenheten (jfr Williams 1980).

2. Ideologi som politiskt och socialt meningsskapande

För att studera ideologi är en analys av de symboliska former där idéer kommer till uttryck och kommuniceras – språk, text, konst och andra former av representationer – avgörande. Diskussionen ovan om ett holistiskt förhållningssätt till materiella omständigheter och symboliska former får direkta konsekvenser även för detta förhållande. Williams betraktade exempelvis språket som en faktor oupplösligen förenad med den mänskliga kulturen och det mänskliga självskapet. Så länge en ontologisk och epistemologisk separation mellan en primär, materiell, och en sekundär, symbolisk, verklighet upprätthålls förblir dock språkets, och de övriga symboliska formernas, konstitutiva kraft i den sociala processen outvecklad. Språket förblir inom sådana kunskapssystem en

form av återspeglning eller enkel förmedling av en verklighet som uppfattas redan skapad någon annanstans. Denna betydelse av språket som en renodlat reproduktiv aktivitet följde också med in i den traditionella, *negativt* bestämda, ideologikritiken som återfinns inom såväl den idealistiska filosofin som historiematerialismen och senare förnuftstyrda idéströmningar (Bergström & Boréus 2012). Dess grundläggande antagande är att det vilar på vetenskapen att avgöra i vilken grad idéer om och språkliga framställningar av världen är sanna eller falska i förhållande till en utanförliggande och objektivt bestämbar verklighet. I nästa steg förväntades ett bättre vetande baserat på ett objektivt, vetenskapligt och realistiskt förnuft kunna ersätta motbevisade idéer, vilka då framkom som ideologiska i bemärkelsen verklighetsförvrängda (Bauman 2000).

I sin kritik av sådana synsätt menade Williams att språket och andra symboliska former inte kunde göras oberoende av själva den *aktivitet* som det innebär att med språk och symboliska former skapa världen omkring sig. Språket behövde istället betraktas som en i allra högsta grad verklig praxis i samhällsprocessen som används praktiskt för att i aktiv mening förstå och artikulera (snarare än "förmedla") den individuella och sociala erfarenheten i världen. "Verkligheten" i form av den "materiella sociala processen" och att "tala om verkligheten" i betydelsen "språk" kunde i den bemärkelsen inte betraktas som åtskilda saker enligt Williams utan behövde ses som "oupplösliga beståndsdelar" i en process som hela tiden är "inbegripen i både produktion och reproduktion" (Williams 1980:85). Härmed försvåras också tanken om en absolut distinktion mellan idé/verklighet och ideologi/vetenskap och ideologikritikens syfte blir med nödvändighet ett annat än att avgöra vad som kan säkerställas vara sant och inte sant i framställningarna av verkligheten.

Williams förebådade härigenom en stor del av det kritiska tänkandet som senare har utvecklats inom bland annat den kritiska diskursteorin och diskursanalysen vilka under 1980- och 1990-talen i stora drag kom att överskugga ideologikritikens kritiska projekt i samband med att de ontologiska och epistemologiska grundvalarna hos den traditionella ideologikritiken på bredare front övergavs till förmån för en radikal socialkonstruktivism (Laclau & Mouffe 2001; Sparks 1996; Barrett 1994). Den kritiska diskursanalysen har en tydlig utgångspunkt i att se språk, och kultur i stort, inte som en reflektion av materiella förhållanden utan som i sig själv inrymmande sådana förhållanden (Fairclough 1995; van

Dijk 1998). I neutral betydelse är diskursbegreppet ett sätt att beskriva ett samtal, berättelse eller diskussion där vissa språkliga uttryck gör sig mer meningsfulla än andra och där diskursen därigenom bidrar till formandet av olika språkliga gemenskaper. I sin mer specifika och kritiska form bildar diskursen på likartade grunder bestämda sätt att tala om och förstå fenomen i världen, och i förlängningen världen i stort, som formar vår kunskap och vårt förhållande till vad som finns runtomkring oss (Winther Jørgensen & Philips 2000).

Det finns både likheter och skiljaktigheter mellan de båda begreppen *ideologi* och *diskurs* som gör dem användbara på olika sätt i en kritisk analys (van Dijk 1998; Eagleton 1991). Båda begreppen kan beteckna ett kollektivt baserat system av idéer, och uttryck för dessa idéer, som delas av en social gemenskap (Hall 1996). En diskurs kan å ena sidan innehålla olika ideologiska ståndpunkter och ställningstaganden som strävar efter att förändra samhället i en eller annan riktning (van Dijk 1998). Å andra sidan kan ideologiproduktionen sammanföra flertalet disparata diskurser genom att dess mening fixeras till en viss ideologisk utsiktspunkt och de i grund och botten mångtydiga diskursiva betydelserna överskuggas av en specifik och avgränsad mening i enlighet med det ideologiska antagandet (Höijer 2007). Den viktigaste likheten mellan begreppen ligger för mig i dess gemensamma inriktning på materiella förhållanden och symboliska former som en *social process*. Ideologins, såväl som diskursens, funktion och verkan har att göra med ett möjliggörande av en gemensam tolkning, förståelse och framställning av samhällseliga förhållanden där komplexiteten i samhället framstår som mer eller mindre begriplig för samhällets medlemmar. En sådan begriplighet är dock avhängig att komplexiteten i sig förminskas och att dimensioner av skiljaktigheter och konflikt i det sociala meningsskapandet begränsas genom olika former av inne- och uteslutningsmekanismer (jfr Höijer 2007; Nohrstedt 2007). Som Chantal Mouffe skriver skulle varje form av social ordning egentligen alltid kunna vara annorlunda än vad den är (Mouffe 2008). Den bygger därmed på att alternativa möjligheter utesluts. Mouffe menar att skälet till varför det sociala meningsskapandet i grunden är politiskt ligger i att det är inbegripet i och ger uttryck för specifika uppsättningar av maktförhållanden som inte möjliggör vilken social ordning som helst: "Makten är konstitutiv för det sociala, eftersom det sociala inte skulle kunna existera utan de maktförhållanden som skänker det form." (Mouffe 2008:25).

3. Ideologins funktionssätt

Inom den kritiska diskursanalysen är det just denna fulla betydelse av en diskurs som är avgörande, när en viss språklig framställning sätts i relation till den omgivande sociala praktiken med de maktförhållanden och institutionella sammanhang som ingår i denna praktik (Fairclough 1995). För min egen del ger jag istället företräde åt ideologibegreppet när det kommer till denna form av kontextualisering. Under förutsättning att bearbetningen av ideologikritikens ontologiska och epistemologiska grundantagande som företräds av Raymond Williams tas i beaktande rymmer i min mening det ideologikritiska projektet fortsatt i princip samma möjligheter som den kritiska diskursanalysen. Utan att förringa det sistnämnda ser jag dock i ideologibegreppet den tydligaste kopplingen mellan hur idéer och andra symboliska former på en grundläggande nivå formas av "ett möte mellan makt och mening" (Eagleton 2001:129) i förbindelse med samhällets politiska förhållanden. Ideologikritiken innebär i den bemärkelsen att analysera på vilka sätt makten får inflytande på meningen och hur det sociala meningsskapandet sker ihop med att särskilda maktförhållanden i samhället upprättas och/eller upprätthålls (Thompson 1990). Med det följer en dubbel uppgift. Dels att uppdaga de förbindelser som finns mellan det ideologiska meningsskapandet och de övergripande politiska förhållandena som bidrar till dess innebörd. Dels att uppdaga *bristen* på förbindelser mellan det ideologiska meningsskapandet och de övergripande politiska förhållandena eftersom dess fulla innebörd annars inte framträder (jfr Prendergast 2000).

3. Ideologins funktionssätt

I omedelbar anslutning till att söka reda på de sociala och politiska omständigheterna som ideologin verkar inom syftar också ideologikritiken till att analysera det ideologiska meningsskapandets särskilda funktion och verkan. En av de tänkare som allra mest ingående skildrat ideologins funktionssätt är den psykoanalytiskt influerade marxisten Louis Althusser. Även om Althusser eftermäle har varit hårt kritiserat bland annat på grund av hans långt gångna deterministiska hållning inför människors (bristande) handlingsmöjligheter medger en del av hans skildringar av ideologi fortfarande en konstruktiv, teoretisk utgångspunkt (Andersson 2004; Storey 2001; Chaney 1994). För Althusser var ideologi

att betrakta som ett konceptuellt ramverk genom vilket människor i ett samhälle tolkar, förstår och erfar samhällets beskaffenhet och sin egen position i denna samhällsformation (Althusser 1976). Ideologin, menade Althusser, "är en 'avbildning' [représentation] av det imaginära förhållandet mellan individerna och deras reella existensbetingelser" (Althusser 1976:135, org. kurs.). Med detta syftade han till den grundläggande tanken att ideologin i egenskap som representation endast ger oss tillgång till en version av verkligheten, inte till verkligheten som sådan. Det är inte människornas faktiska livsbetingelser som representeras utan just deras "förhållande" till "sina reella existensvillkor" (Althusser 1976:136f.). Även om Althusser på annat håll höll fast vid tanken på ett motsatsförhållande mellan *verklighet* och *representation* som återspeglade dikotomin *vetenskap/ideologi* (Althusser 1968) hade han också uppfattningen att ideologin samtidigt hade sin funktion som en *nödvändig* representation av verkligheten därför det var i denna som människan *upplevde* sina verkliga villkor (Althusser 1976). Ideologin var i den meningen enligt Althusser "evig" därför den, om än med varierande innehåll, hade en funktion i såväl alla tidigare som framtida samhällen (Anderson 1984).

Framförallt menade Althusser att ideologin fungerade genom vad han benämnde *interpellation*, vilket närmast kan förklaras som att ideologins representationer innehåller ett "anrop" till individerna i samhället att känna igen sig i det identifikationssystem som representeras för dem (Althusser 1976). Igenkänningen vilar dock samtidigt i Althusser skildring på ett *misskännande* eftersom individerna genom att känna igen sig själva och sin position i det ideologiska identifikationssystemet på samma gång träder in i ett dominansförhållande där de i egenskap av ideologiska subjekt underkastar sig ideologin (Althusser 1976). Ideologin interPELLERAR enligt Althusser samtidigt på två nivåer. Den första nivån inbegriper en specifik händelse där interpellationen sker genom ett direkt tilltal (Althusser exemplifierar detta med att en polis på gatan ropar "Du där!" och individen som förstår att detta tilltal är riktat till honom/henne vänder sig om och bekräftar anropet genom att besvara det, "Det är jag!"). Den andra nivån av interpellation som Althusser redogör för är mer omfattande och grundläggande. I det fallet har ideologin *alltid-redan* interPELLERAT individerna (den interPELLERAR alla). Individerna är i den bemärkelsen i själva verket "abstrakta" i förhållande till att de

3. Ideologins funktionssätt

”alltid-redan” är infogade i ideologin som dess subjekt (Althusser 1976:145).

Althussters determinism blir i det här fallet (alltför) tydlig. Den ideologiska subjektiveringsprocessen framstår som total i sina verkningar och gör det till synes omöjligt för samhällets medlemmar att tänka eller agera på något annat sätt än i enlighet med de av ideologin redan förutbestämda och igenkännbara (men misskända) föreställningarna om sig själva och samhällets beskaffenhet (Hall 1996). Samtidigt ringas här också en av ideologins kanske mest uppmärksammade, men också omtvistade, verkningar in. En dominerande ideologi förefaller nämligen ha allra mest genomslagskraft när den framstår som allra minst ideologisk (Žižek 2001; Althusser 1976; Barthes 1970). Althusser beskriver exempelvis det som en central funktion hos ideologin att ständigt *förneka* sig själv (Althusser 1976), vilket den kan göra inom detta stängda system av meningsskapande eftersom den endast förefaller bekräfta vad vi redan tror oss veta. Det är också i den meningen som ideologin tycks utgöra en passiv återspeglings av verkliga förhållanden, när den i själva verket genom sina representationer utgör en aktiv kraft i formandet av den sociala verkligheten (Prendergast 2000; Hall 1996; Williams 1980).

Från annat håll, men med likartade utgångspunkter, beskriver Roland Barthes *mytens* funktion i vidmakthållandet av ett samhälles sociala och politiska förhållanden. Enligt Barthes är alla former av meddelanden (yttranden, utsagor, representationer) som människor tar del av kodade med mening. Denna mening tas emot av den som möter det utifrån redan etablerade teckensystem, både i språket som sådant och i förhållande till de kulturella referensramar som människor har utifrån sina levda erfarenheter. Merparten av de kodade meddelandena utgörs av det Barthes benämner som myter. Genom att anspela på i samhället rådande och överenskomna konventioner har myten förmågan att producera en underförstådd mening i ett meddelande som bekräftar dessa rådande konventioner. Det innebär utifrån Barthes kritiska förståelse av samhället som historiskt formad av en maktkamp att myten också har inbyggt i sig ett vidmakthållande av de dominansförhållanden som råder i samhället. Denna historia kommer dock aldrig till uttryck i myten, vilket är vad som utgör själva dess ideologiska funktion. Mytens historia (de konventioner som den vilar och anspelar på) är politisk, men den framkommer som ett *avpolitiserat yttrande* (Barthes 1970). Denna tömning på politiskt innehåll (det som ligger i suffixet *av-*) menar Barthes alltid

måste uppfattas som en aktiv handling. Ju mer myten tycks tala för sig själv, desto mer har den aktivt blivit tömd på detta innehåll, och desto mer kraftfullt verkar därmed den ideologiska funktionen. Den paradoxala effekten som härigenom uppnås är att myten tycks framstå som själv-refererande trots att den i själva verket bygger på betecknande referenser utanför sig själv. Detta sammanbrott i den betecknande kedjan bidrar till att upprätta hinder för att uppfatta världen som myten berättar om på något annat sätt än den berättelse som myten själv har ställt till förfogande (jfr Jameson 1986), eller att uppfatta andra möjliga ideologiska utsiktspunkter än den som en i samhället dominerande ideologi representerar. Genom denna form av ideologiskt meningsskapande kommer "en försvagning av sakernas historiska egenskap" till stånd, där sakerna "förlorar [...] minnet av sin tillkomst" och "verkliga" historia för att istället framställas som en myt som till synes "återställer [...] en *naturlig* bild av detta verkliga" (Barthes 1970:241).

Stuart Hall har i dessa tankebanor beskrivit åtminstone tre kritiska processer gällande ideologins "verklighetseffekter" (Hall 1982). För det första *naturaliseringen* som beskrivs i Barthes skildring ovan och som gör att ideologiska representationer, i sin framställning som icke-ideologiska, förefaller legitimeras av något som verkar naturligt istället för att problematiseras som en historisk produkt. För det andra mångtydigheten och godtyckligheten i språket och andra symboliska formers representationssystem som tar sin utgångspunkt i att ord, tecken och andra gestaltningar endast uppträder med en bestämd mening som ett resultat av aktiva handlingar. Med denna utgångspunkt betvivlas i grunden den föreställda naturaliseringen. För det tredje ansatsen att utöka denna förståelse för språk och symboliska former som i grunden godtyckliga och bestående av komplexa betydelsystem till samhällsformationen i stort och se ideologins verklighetseffekt som ett resultat av en ständigt pågående social kamp (Hall 1982; Hall 1996; Downey, Titley & Toynbee 2014).

4. Ideologin som asymmetriskt meningsskapande

Utöver att rikta in sig på de ovanstående tre processerna gällande det ideologiska meningsskapandets funktioner och verkningar behöver ideologikritiken i sin analys också söka reda på *vilken* slags makt den

4. Ideologin som asymmetriskt meningsskapande

ideologiska makten egentligen utövar. Det finns en påtaglig tendens inom den traditionella ideologikritiken att i strävan efter att förstå förhållandet mellan makt och mening uppfatta denna relation som helt igenom dominerad av maktens avsikter. Det ideologiska meningsskapandet framstår med en sådan uppfattning som präglad av symmetri och regelbundenhet genom att meningen alltid framkommer som den är avsedd utifrån de dominerande krafternas position. I förlängningen leder detta till en syn på den ideologiska makten som absolut där den dominerande ideologin i ett samhälle är alltigenom förhärskande och total i sina verkningar. Althusser's ideologiteori är typexemplet på detta, med vilken människans hela tankevärld, erfarenhet och känsloliv blir betraktat som styrd av den dominerande ideologin. Göran Therborn har utvecklat Althusser's interpellationsbegrepp för att omfatta flera nivåer och flera sätt på vilka samhällets medlemmar blir "anropade" som subjekt i en maktordning (Therborn 2008[1978]). Therborn skildrar i den bemärkelsen ideologin som ett konceptuellt ramverk som på olika nivåer och i olika former innehåller representationer av samhället eller "verkligheten" utifrån: a) *vad som finns* (representationer som anropar samhällets individer utifrån vad de antas vara och hur samhället fungerar), b) *vad som är möjligt* (representationer som erbjuder olika individuella och kollektiva möjligheter till utveckling i förhållande till vad som finns), och c) *vad som är riktigt* (representationer av moraliska och etiska handlingar som anropar individer i egenskap av goda medborgare och samtidigt bidrar till att legitimera maktförhållanden) (Therborn 2008[1978]). Genom denna utvidgning av interpellationsteorin menar Therborn även att möjligheterna för hur de anropade subjekten "svarar" mot den dominerande ideologin blir fler (Therborn 2008[1978]). Därigenom öppnas upp för andra förklaringar än att ideologin är allomfattande till varför de som interPELLERAS som behärskade subjekt inte sätter sig emot den styrning som de utsätts för, vilken är en under alla omständigheter underliggande paradox i teorier som beskriver en dominerande maktordning. Enligt Therborn kan det exempelvis handla om en övergripande ignorans eller ett ointresse inför den styrning som de behärskade är föremål för, en bristande kännedom om vilka alternativ som finns till hands, eller en kraftlöshet att kunna mobilisera ett motstånd (Therborn 2008[1978]).

Även Terry Eagleton poängterar att en dominerande ideologi aldrig kan vara så total som den ibland utmålas vara, såväl av dess företrädare som av dess motståndare (Eagleton 1991). Det finns, som även Stuart

Hall betonade, alltid utrymme för en kamp om mening som motsätter sig den naturaliserande funktionen hos en dominerande ideologi och som därigenom kan ge upphov till formulerandet av alternativa och kontrahegemoniska idéer och strömningar (Hall 1982; Hall 1996).

Hos Raymond Williams finns utgångspunkter för en mer nyanserad och konstruktiv uppfattning om ideologisk makt. För att undvika reduktionismen, som det innebär att se den kulturella och ideologiska processen som statisk eller helt igenom symmetrisk, behöver enligt Williams uppmärksamheten också fästas på ojämnheter och asymmetrier i hur dessa förbindelser ser ut i det specifika fallet och hur den institutionella uppsättningen kring speciella processer är utformad (Williams 1980; 1995). De specifika funktionerna hos "det dominerande" måste enligt Williams alltid understrykas, "men inte så att det antyder någon totalitet *a priori*" (Williams 1980:95). Ideologikritikens analys av dominansens verkningar och de symmetriska dragen i en struktur behöver *också* behandla dess asymmetrier och ge akt på de kontinuerliga och inneboende spänningarna i en kultur eller ideologi. För att förstå ett dominerande ideologiskt system i sin helhet var det enligt Williams nödvändigt att vid varje tillfälle beakta komplexiteten i detta förhållande, sett till både de inre spänningarna hos den verksamma maktens dominans och vilka tendenser som utvecklades utanför denna (Williams 1980).

Det kanske tydligaste exemplet på denna ansats hos Williams återfinns i hans beskrivning av det kulturella området som uppbyggt av ständigt närvarande, inneboende spänningar mellan olika verksamma element. Med denna utgångspunkt menade han att det rädde ett kontinuerligt verksamt förhållande som var spårbart i alla samhällsformationer mellan dominerande (*dominant*), kvarlevande (*residual*) och framträngande (*emergent*) kulturella former. Det *dominerande* är i grund och botten den etablerade, officiella eller hegemoniska kulturen som kännetecknar (och söker bevara) en viss samhällsordning. Det *kvarlevande* påminner om arkaiska kulturella former, dvs. att de tillhör det förgångna. Men om det arkaiska är något "som helt och hållet betraktas som en del av det förflutna, något som kan iakttas, undersökas, eller t o m vid vissa tillfällen 'återupplivas'" så har det kvarlevande "definitionsmissigt verksamt formats i det förflutna men är fortfarande aktivt i kulturprocessen inte bara, och ofta inte alls, som något ur det förflutna utan som något verksamt i det närvarande" (Williams 1980:102). I den meningen tenderar det kvarlevande att införlivas i den dominerande kulturen "särskilt

4. Ideologin som asymmetriskt meningsskapande

om kvarlevan kommer från något viktigt område i det förflutna [och] om den verksamma dominerande kulturen skall kunna verka förnuftig inom dessa områden” (Williams 1980:102f.). Men det kvarlevande kan även stå i ett alternativt eller till och med oppositionellt förhållande gentemot den dominerande kulturen, vilket ifrågasätter legitimiteten hos den senare. Samma ambivalenta förhållande går att se mellan det Williams kallar *framträngande* former och den dominerande kulturen. Med detta betonade Williams att ”nya betydelser och värderingar, nya praktiker, nya relationer och nya slags relationer hela tiden skapas” (Williams 1980:103). Samtidigt såg han detta förhållande som väldigt komplext eftersom ”det är oerhört svårt att skilja mellan dem som utgör verkliga beståndsdelar i en ny fas av den dominerande kulturen [...] och dem som är väsentliga alternativ till eller i opposition till den – framträngande i en striktare mening än endast nymodig” (Williams 1980:103). De försök till införlivning av de framträngande formerna som görs av den dominerande kulturen ”görs mest direkt mot de tydliga alternativa eller oppositionella” formerna (Williams 1980:104). Dessa former riskerar således att oskadliggöras ”genom att mycket av införlivandet ser ut som ett erkännande och därmed som ett slags *accepterande*” (Williams 1980:104, org. kurs.). Införlivandet är samtidigt riskfyllt för den dominerande kulturen i fråga om hur mycket alternativ och opposition som är möjligt att införliva utan att den dominerande kulturens hegemoni urholkas.

Dessa begrepp kan i bibehållen mening förhållas till den ideologiska dimensionen och därigenom ge uppmärksamhet åt den pågående idéutvecklingen i samhället på likartat sätt, som ett lager av olika idéer om samhället som vinner olika inflytande på samhällsutvecklingen i en ideologisk meningsstrid om hegemoni. Därigenom låter sig analysen vägledas av en öppenhet inför att studera ideologiska förhållanden ”i dess aktiva och formativa men också omvandlande processer” (Williams 1980:96). På så vis undviks den inom ideologikritiken inte sällan närvarande reduktionismen att se det ideologiska meningsskapandet som alltid präglad av koherens, och i förlängningen att se uttrycken för och verkningarna av en dominerande ideologi utveckla sig likartat ”överallt och i allting” (Gamble 2001).

Ett exempel är den kritiska litteraturen om nyliberalismens framväxt som dominerande ideologi och politiskt projekt från 1980-talet och framåt, vars verkningar har tenderat att framställas som överbestämmande för den politiska styrningen på alla samhällsområden, inkluderat

kulturpolitiken, oavsett nationella och lokala förhållanden och utan utrymme för variationer, avvikelser och motsättningar (Larner 2003). Mer fruktbart än att utmåla nyliberalismen som en homogeniserande kraft är dock i det här sammanhanget att, som Neil Brenner och Nikolas Theodore menar, tala om "actually existing neoliberalization" (Brenner & Theodore 2002). "Nyliberalisering" betecknar då en utveckling som i viss mån karakteriseras av en dominerande ideologi, men med betoningen på att denna utveckling är en *process* som är inbäddad i och beroende av redan etablerade institutionella ramverk, policyaktörer, regleringar, politiska motsättningar och idéströmningar i olika kontexter.

Med ett sådant perspektiv öppnas analysen av de ideologiska förhållandena upp mot att se det som Williams talade om, både aktiva och formativa men också den omvandlande processen som gör att en dominerande ideologisk strömning vare sig kan vara totalt samstämmig eller utan variationer som påverkar dess utformning och inflytande. Det bidrar också till att den kontextuella förståelsen av ideologiska förhållanden betonas. Analysen behöver i den bemärkelsen ta i beaktande krafter och omständigheter som är såväl avlägsna som mer omedelbart lokala och som tillsammans präglar utvecklingen. Dock på mindre obestämda sätt än vad ett, något förenklat, insorterande av idéer i särskilda fack märkta "ideologi x" och där något av facken dessutom ges etiketten "dominerande" ger sken av.

5. Ideologisk dominans och makt

Ideologins dominans och makt är en given punkt för ideologikritiken att koncentrera sig på eftersom det ideologiska meningsskapandet i grund och botten kännetecknas av en strävan efter inflytande och makt över samhällsproduktionen. Hur den ideologiska dominansen och makten ska definieras finns det dock olika svar på, beroende på vilken inriktning själva maktanalysen tar sig. Makt existerar som en dominansrelation i en rad olika former i samhället. John B. Thompson nämner fyra stycken sådana former av makt: den *ekonomiska* makten som utövar en dominans över produktionsförhållanden, materiella och finansiella relationer; den *politiska* makten som utspelar sig i politiska institutioner för maktutövning; den *tvingande* makten som vidmakthålls av rättssystem och våldsmonopol; samt den *symboliska* makten som utövar dominans över

5. Ideologisk dominans och makt

tankemönster, medvetande och meningsskapande, och som ges uttryck i symboliska former och representationer (Thompson 1995). Var och en av dessa områden har sitt eget sätt att fungera och en specifik uppsättning institutioner och relationer fäst vid sig. Det finns också till varje område knutet olika slags möjligheter för förhandlingar, motstånd och stridigheter om makten utifrån de premisser som råder inom respektive sammanhang. Maktens själva agens har dock som slutgiltigt mål att göra dessa sammanhang koherenta. De aktörer som verkar för att inneha ekonomisk, politisk, tvingande och symbolisk makt, och utöva dominans över dessa områden, strävar alltså kontinuerligt för att de olika formerna av makt ska vara samstämmiga och ömsesidigt bekräfta varandra. Först då uppnår de dominerande idéerna och intressena total hegemonisk ställning i samhället (jfr Nohrstedt 2007).

Traditionellt har ideologikritiken i huvudsak riktat in sin maktanalys på den förstnämnda av dessa områden, den ekonomiska makten, och uppfattat de övriga som uttryck och instrument för utövandet och vidmakthållandet av de maktrelationer som etableras i samhällets ekonomiska förhållanden. Ideologins funktion och verkningskraft har därmed helt och hållet blivit förpassad till den symboliska maktens domäner och betraktats som enbart reproducerande den ekonomiska maktens dominansförhållanden. Med den bearbetning av ideologibegreppet som här har gjorts kan en annan utgångspunkt tas, där ett sammansatt perspektiv på de symboliska och materiella aspekterna av makt- och resursfördelningen gör ideologins dominans och makt mer genomgripande, men också mindre självklar.

För en sådan form av maktanalys är hegemoni ett central begrepp, som då betecknar någonting annat än total dominans och oinskränkt makt. Kortfattat beskriver hegemoni det moraliska herraväldet i ett samhälle, som en slags makt över tänkandet, vars dominerande ställning uppstår genom att utöva inflytande på hur människor i allmänhet upplever vad som är moraliskt riktigt och rättrådigt i samhällets utformning. Dominansen verkar på det här sättet i form av acceptans, genom samtycke och formandet av vad som förefaller vara ett sunt förnuft kring sakernas tillstånd. Väl etablerade kan dominerande idéer sedan bibehålla sin hegemoniska ställning genom fortsatt anspelning på sådana till synes allmängiltiga föreställningar om världen och samhället (Hall & O'Shea 2013). Med detta inflytande på tänkandet besitter hegemonin också den

ideologiska dominansen över vilka frågor som överhuvudtaget blir föremål för diskussioner och beslut samt vilka idéer som förefaller realistiska och inte, såväl på institutionell nivå som i vardagliga sammanhang. Mats Alvesson och Stanley Deetz beskriver följaktligen hegemoni som "en komplex väv av begreppsliga och materiella arrangemang som bildar själva strukturen i vardagslivet" och att dess dominans verkar "genom att bli del av det vanliga sättet att se på världen, förstå sig själv och uppleva behov" (Alvesson & Deetz 2000:101).

Den här förståelsen av hegemoni har till stora delar sitt ursprung hos Gramsci, vars tänkande, trots sina många inre motsägelser och oklarheter (Barrett 1994), har varit ett viktigt bidrag till att utveckla det marxistiska tänkandet mot en mer organisk analys av maktförhållanden i samhället (Butler 2000; Larrain 1996). Framförallt har hegemonibegreppet i Gramscis eftermäle kommit att beteckna en form av makt som dels är kontingent, dvs. den "inrättar sociala relationer i primär mening, inte som en effekt av någon apriorisk social ordning" (Laclau 1996, citerad i Mouffe 2008:24f.), och, till följd av detsamma, dels uppfattas som verksam i *hela* samhället. Kanske i synnerhet bortanför de politiska och ekonomiska institutionerna i den kulturella sfär som den ortodoxa marxismen förpassade till överbyggnadens domäner. En sådan uppdelning som föreslås i figuren *bas-överbyggnad*, med de materiella utvecklingskrafterna i basen och bestämmande över de kulturella och symboliska uttrycks- och medvetandeformerna i överbyggnaden (vilket just föreslår en "apriorisk social ordning") förlorar därmed sin teoretiska slagkraftighet i att kunna förklara samhällets maktförhållanden (Hall 1996). Gramsci talade i denna bemärkelse om "historiska block" som ett samlande begrepp för summan av utvecklingstendenserna och förhållandena i både bas och överbyggnad, eller "struktur" och "superstruktur", under olika faser. Ett "historiskt block" kunde enbart förstås med hänsyn till båda dessa sidor, som Gramsci också beskrev i termer av "innehåll" och "form": "de materiella krafterna är innehållet och ideologierna formen – varvid distinktionen mellan form och innehåll är rent didaktisk, eftersom de materiella krafterna inte skulle vara historiskt tänkbara utan form, och ideologierna utan de materiella krafterna skulle vara individuella hjärnspöken (Gramsci 1967:81).

Synen på hegemoni som en form av kontingent makt leder vidare till att varken ideologisk dominans eller hegemoni kan betraktas som något absolut tillstånd utan framkommer istället som en arena för kamp (jfr

Massey 2012). Den här kampen utgör ett fortlöpande ”ställningskrig” om socialt tolkningsföreträdare riktat mot det civila samhällets institutioner (Gustavsson 2007). Dominerande idéer behöver kontinuerligt skapas och återskapas i strid med andra idéer och intressen för att bibehålla sin dominans och vidmakthålla sin hegemoniska ställning i samhället. Allt medan de dominerande idéerna i samhället intar en överordnad position i denna maktkamp, eftersom det aktiva elementet i hegemonins verkningkraft innebär att dess idéer förefaller allmängiltiga snarare än drivna av särskilda maktintressen, karakteriseras hegemonin därmed av en hel mängd motsättningar, både i förhållande till andra idéströmningar och i sin egen uppbyggnad. Kampen om hegemoni förblir därigenom konstant, antingen om motsättningarna bekämpas aktivt eller om de genom en mer subtil maktutövning framställs som till synes harmoniska i sin motsättning (Hall & O’Shea 2013).

Det är av denna anledning som hegemonibegreppet framträder som betydelsefullt också hos Williams, därför att det ”på samma gång inbegriper och sträcker sig bortom” begreppen kultur respektive ideologi (Williams 1980:91). I förhållande till kulturbegreppet går hegemoni bortom en abstrakt idé om att människor helt igenom själva definierar och formar sina egna liv eftersom det enligt Williams i varje samhälle finns ”specifika ojämlikheter ifråga om tillgångar och därför också ifråga om förmåga att förverkliga denna process” (Williams 1980:91). Genom att med hegemonibegreppet belysa den ständiga – men inte absoluta eller automatiska – formationen av överhöghet och underlydnad i samhället och kulturen framkommer enligt Williams en omistlig dimension av makt till denna process (Williams 1980). Den abstrakta förståelsen av kultur som social process kan därigenom snarare relateras ”till en speciell fördelning av makt och inflytande” i en specifik, och mer konkret, samhällsformation (Williams 1980:91). Med andra ord behöver *kulturen* ses som en aktiv kraft i samhällets politiska utformning med förmåga att, i direkt mening, inrymma alla de lager av överhöghet och underlydnad som är verksamma i striden om makt.

Med denna förståelse av hegemoni skapas också nya förutsättningar i förhållande till ideologibegreppet. Den tillåter i högre grad att såväl kulturen som den ideologiska makten är mer mångfacetterad än att den kan jämföras med någon dominerande ideologis relativt formella och ”tydligt formulerat system av betydelser, värderingar och föreställningar av ett slag som i abstrakta termer kan kallas ’världsåskådning’” (Williams

1980:91f.). Istället tas större hänsyn till ideologins asymmetrier och de "relativt blandade, förvirrade, ofullständiga eller oartikulerade" (Williams 1980:92) uttrycken för idéer om samhället som *också* existerar, både inom och vid sidan av en dominerande ideologi, och som är med och bildar lager av mening och förståelse av det omkringliggande samhället och oss själva.

Sammanfattning av ideologikritiska utgångspunkter

Inledningsvis angav jag som en preliminär definition av ideologi att jag med det avsåg *ett meningsskapande som inrymmer idéer om samhällets utveckling, vars föreställningar ger uttryck för, eller på andra sätt står i förbindelse med, samhällets politiska beskaffenhet och maktförhållanden*. Genom diskussionen kring några av de teoretiska dilemman som ideologibegreppet och ideologikritiken under längre tid har varit präglade av kan denna inledande definition utvecklas till att bilda utgångspunkt för en konstruktiv ideologikritisk analys. De mest centrala aspekterna som har behandlats och som bildar det teoretiska perspektiv med vars hjälp min analys genomförs är följande.

För det första betraktar jag ideologi som ett begrepp för hur symboliska former som språk, representationer eller kultur utgör en konstitutiv och konstituerande kraft i skapandet av samhället. Det innebär att dessa former varken betraktas som bestämda av eller skilda från samhällets materiella omständigheter, utan som medskapande av samhället, inkluderat de maktförhållanden som råder i samhällets sociala relationer och meningsskapande. Med stöd hos Raymond Williams, och flera efter honom, vänder jag mig därmed mot en syn på ideologi som avspeglades en på annat håll bestämd verklighet. Över huvud taget överges härmed tanken om ideologi som någon form av avspegling till förmån för en syn på idéproduktionen i samhället, och dess symboliska uttrycksformer, som en aktivt verksam kraft i samhällets utformning.

För det andra, och till följd av detta, syftar jag med ideologibegreppet till att det finns en inbyggd politisk dimension i det sociala meningsskapandet eftersom detta är uppbyggt kring en rad mekanismer för inneslutning och uteslutning av vilka idéer, erfarenheter, perspektiv och värden som äger inflytande på samhällets utveckling. I en sådan situation blir

ideologikritikens uppgift att kritiskt närma sig hur dessa mekanismer tar sig uttryck och under vilka förhållanden.

För det tredje kommer analysen därmed handla om att uppmärksamma uttrycken för och funktionen i dessa symboliska formers inflytande. Vilket slags ideologiskt antagande vilar de idéer på som framkommer i studien? Vilken slags samhälle ger dessa idéer uttryck för i sin representation? Vem är det som får komma till tals? Vem omtalas, vem utesluts och vad förväntas dessa subjekt göra, känna och agera kring? Vad är det för utveckling som beskrivs som möjlig, och vad framstår som moraliskt riktigt i hur samhället bör utvecklas? För att söka svar på sådana frågor är det centralt att se till den ideologiska processens olika *verklighetseffekter* där det framkommer *hur* ideologin utövar ett inflytande på upplevelsen av samhällets sociala ordning och det gemensamma sociala meningsskapandet. Dessa verklighetseffekter – som ju understryker att ideologins symboliska former äger en reell existens i vår uppfattning om verkligheten – har bland annat att göra med hur samhällets medlemmar på olika sätt interPELLERAS och förväntas agera på ett visst sätt i enlighet med de idéer som kommer till uttryck. Dessa verklighetseffekter är också kopplade till några andra begrepp som här har diskuterats och som blir centrala för analysen, nämligen den ideologiska processens tendens till *naturalisering* och *neutralisering* vilket aktivt bekämpar representationer i grund och botten mång- och godtycklighet i syfte att fästa en specifik betydelse till ett visst uttryck. Det blir följaktligen analysens kritiska uppgift att ställa de idéer om kulturens värden som studeras i ljuset av en komplexitet som den ideologiska processen annars söker undslippa sig. Detta görs genom att kritiskt reflektera över de mångtydigheter, godtyckligheter och inneboende motsägelser som omger det ideologiska meningsskapandet och, inte minst, att analysera de ideologiska antagandena i förhållande till samhällets politiska process.

För det fjärde vill jag i dessa analytiska reflektioner samtidigt ge uppmärksamhet åt ideologins asymmetriska meningsskapande. Det innebär att ideologi som begrepp och process uppfattas som ett mer mångfacetterat och oregelbundet system av idéer än vad som vanligtvis ryms i den traditionella ideologikritiken, vilket ger en både mer nyanserad och mer dynamisk utgångspunkt för analysen. Utöver de likheter, kontinuiteter och andra samstämmigheter som går att utläsa i förhållandet mellan vilka idéer som framkommer som dominerande och de dominerande krafter som är med och driver samhällsutvecklingen i en viss riktning

kommer härigenom också de inneboende spänningar, motsättningar och avvikelser som finns närvarande i ideologiproduktionen i ljuset. De lager av kulturella processer som Williams diskuterar i termer av *dominerande*, *kvarlevande* och *framträngande* och som han menar på olika sätt och i olika grader alltid är närvarande och verksamma i ett samhälles kulturella medvetande är behjälpliga även i en analys av vilka idéer om kulturens värden som äger inflytande på den kulturpolitiska diskussionen som analyseras, och för samhällets ideologiska utveckling i stort.

För det femte sammanstrålar avslutningsvis de ovan nämnda utgångspunkterna i perspektivet på makt som rymts i diskussionen kring hegemonibegreppet. I detta ingår den dialektiska synen på materiella och symboliska krafterns ömsesidiga verkningar som redan har diskuterats i anslutning till att se på det kulturella meningsskapandet som mer än en avspiegling av materiella förhållanden. Med hegemonibegreppet bekräftas den kulturella aspektens del i uppbyggnaden av samhällets maktförhållanden istället för att reducera denna till något avhängigt en på annat håll apriorisk överbestämmande kraft. Analysens utgångspunkt är att hegemoni är det ideologiska meningsskapandets mål, då det skulle innebära att ideologins verkan vore fullbordad – att *inte* framkomma som en ideologisk utsaga i relation till samhällets maktförhållanden utan som ett utslag av något till synes förgivettaget och moraliskt riktigt utan vidare politiska implikationer. Den ideologikritiska analysens målsättning är att belysa just denna aspekt av meningsskapandet och göra de underliggande politiska implikationerna explicita. Från horisonten att hegemoni är en form av makt i ständig kamp och tillblivelse betonas fortsatt det ideologiska meningsskapandets asymmetriska drag. Med detta synsätt upprättas nödvändiga kritiska förbindelser mellan idéer om samhället, här representerat i form av idéer om kulturens värden, och samhällets politiska beskaffenhet för en ökad förståelse för dessa idéers fulla betydelse. Men utan att för den delen förbehållslöst reducera varje enskild idé till uttryck för en utanför sig själv överordnad och sammanhållen struktur i form av en annars ogenomskinlig ”dominerande ideologi”, ”världsåskådning” eller ”tidsanda”. Den ideologikritiska analysen ledsagas i den bemärkelsen av reflexivitet, inte reduktionism, och med en definition av makt som är organisk, inte statisk.

Sammantaget bildar dessa utgångspunkter en ideologikritisk analysram för att förstå en social process betingad av en ideologisk strid kring vilka idéer som har störst möjlighet att utöva inflytande på samhällets

utveckling, och vilka som inte har det, i förhållande till samhällets rådande politiska beskaffenhet och maktförhållanden. Mer specifikt skapar denna ideologikritiska analysram möjligheter för att studera idéer om kulturens värden inom ramen för Malmös stadsförnyelseprocess på ett sätt som förhåller dessa till de verksamma politiska krafterna i stadsförnyelsearbetet, samtidigt som det ges akt på den dynamik som det innebär att idéerna om kulturens värden inte med nödvändighet är samstämmiga med och underordnade dominerande politiska krafter i stadsförnyelsearbetet utan också ger uttryck för spänningar och motsättningar i samhällets beskaffenhet. På så sätt bibehålls det allra mest grundläggande ändamålet med ideologikritiken intakt – att söka förstå verkningskraften hos rådande maktförhållanden i samhället – samtidigt som det lämnas utrymme för att blotta såväl mångtydigheter som inneboende spänningsförhållanden och stridigheter i den ideologiska formationen. I enlighet med avhandlingens syfte riktas analysen således in på mönster av både samförstånd och konflikt vad det gäller förhållandet mellan idéer om kulturens värden och de materiella såväl som symboliska krafterna som äger inflytande på stadsförnyelsearbetet i Malmö under den studerade tidsperioden.

Metod och material

Malmö som fall

Staden Malmö bildar en fallstudie för avhandlingen. Syftet att undersöka idéer om kulturens värden i en urbanpolitisk kontext lokaliseras därmed till Malmö som plats och hur denna idéproduktion formuleras i förhållande till lokala förhållanden. I fokus för undersökningen är Malmö stads kommunala organisation, även om jag närmar mig denna organisation med en bred kontextualiserande ansats. Kommunen har varit viktig för stadsomvandlingen under den tidsperiod som studeras. Man har i samverkan med andra aktörer bidragit till att etablera en dominerande berättelse om hur denna omvandling har kommit till stånd och genomförts (se t.ex. Möllerström 2011).

Min analys har i huvudsak varit koncentrerad på det meningsskapande som kommit till uttryck i kommunala texter och policydokument, och som på olika sätt har berört idéer om kulturens värden inom ramen för stadsförnyelsearbetet. Därmed har den huvudsakliga analysmetoden varit textorienterad, med fokus på kritisk tolkning, reflektion och kontextualisering av de analyserade texternas meningsproduktion. Med den ideologikritiska ansatsen har jag tagit min utgångspunkt i att texternas fulla mening återfinns i ett övergripande politiskt sammanhang. Att Malmö står i fokus innebär i metodologiska termer också att jag kombinerar textanalys som metod med en fallstudie som även integrerar en "utomtextlig domän" (jfr Bergström & Boréus 2012:149). Platsen Malmö uppfattas så till vida delvis som en textuell konstruktion, en idé, bild och representation av Malmö. Men det är också en faktisk plats i form av ett geografiskt sammanhang med sin fysiska utformning, aktörer av olika slag, institutioner och människor. Genom att närma mig Malmö som fall kan dessa olika dimensioner uppfattas tillsammans, vilket bidrar till kontextualiseringen i analysen av idéer om kulturens värden.

I metodlitteraturen omtalas gärna fallstudiens pluralistiska karaktär och tillvägagångssätt. Den inkorporerar flera olika metoder och ger ett

variationsrikt material att analysera. Fallstudier består oftast av fördjupande studier av enskilda geografiska områden, institutioner, aktörer och/eller processer (Østbye 2004). Ansatsen kan beskrivas som att vilja ”borra sig ner” i ett eller ett fåtal avgränsade fall för att ta reda på så mycket som möjligt om de processer och förhållanden som det/de inrymmer (Lindstedt 2017:93). En fallstudie bildar därigenom en ”intensiv” forskningsstrategi genom att den kartlägger och analyserar många egenskaper och förhållanden begränsat till ett fall (Ekström & Larsson 2010; Østbye 2004).

Ett sådant angreppssätt underlättar för att visa upp och betona komplexiteten i det undersökta fallet, vilket följs upp av nyansrika beskrivningar och analyser (Lindstedt 2017). Intensiteten och fördjupningen i det enskilda fallet kan på detta sätt också leda väg till förståelser av mer generell karaktär och teoretisk generalisering, även om fallstudien är avgränsat till ett separat fall. Mats Ekström och Larsåke Larsson betonar denna dubbla målsättning med fallstudien som metod. Å ena sidan att beskriva ”det för fallet specifika, komplexa och situationella” (Ekström & Larsson 2010:19). Å andra sidan att kombinera detta med ansatsen att söka ”urskilja de generella och mer grundläggande förhållanden som kommer till uttryck i de specifika fallen” (Ekström & Larsson 2010:19).

Det viktigaste med fallstudien i mitt fall är att den skapar förståelse för den kontext inom vilken idéerna om kulturens värden för stadsutvecklingen analyseras. Det går genom denna ansats att ta hänsyn till flera nivåer av idéproduktion kring kulturens värden som existerar parallellt i stadsförnyelsearbetet och vars kontextuella samband har betydelse för meningsskapandet kring kulturen och stadens utveckling. Vidare ger fallstudien upphov till en fördjupad analys med nyansrika beskrivningar som synliggör komplexiteten och de inneboende spänningarna i dessa kontextuella samband. Fortsatt ger en studie av Malmö som fall konkret uttryck åt idéer om kulturens värden som florerar också i andra och större sammanhang. Med stöd av reflektion och teoretisering skapar fallstudien förutsättningar för att uppmärksamma denna idéproduktion i sammanhang som överskrider den lokala kontexten. Det som går att iaktta i Malmö som fall bör alltså *förstoras* genom att ställa frågor om vilka förhållanden av mer grundläggande och generell art som kommer till uttryck. Det intensiva studiet av det specifika fallet bildar på så vis en resonansbotten för dessa grundläggande och generella förhållanden som bidrar till att identifiera inte bara lokala och konkreta uttryck, men också

de inneboende motsättningar och spänningar som de bär på, och som konkretiseras i det specifika fallet.

En bred kontextuell ansats

En stor fördel med fallstudiens tillvägagångssätt är att den tar hänsyn till ett brett utbud av olika sorters material relaterade till fallet (Østbye 2004). Det ger mig möjlighet att arbeta med ett brett och varierat material som vid en första anblick kan förefalla spretigt men som bidrar med olika perspektiv och meningsskapande diskurser när det sammanförs i fallstudien. Idéer om kulturens värden i en stads utveckling sprids genom en mängd olika informationskanaler med olika avsändare och tilltänkta målgrupper. Även om man begränsar sig till den mest officiella representationen av dessa idéer: politiska dokument, konsultrapporter, tidningsartiklar, informationsbroschyrer, reklamkampanjer, hemsidor så är det potentiella materialet mycket omfattande. Eftersom jag har strävat efter att belysa det studerade ämnet som ett komplext fall med flera olika slags aktörer inblandade och uppbyggt av en variationsrik idéproduktion kring ”kulturen” och ”staden” har materialavgränsningen varit mer flytande än statisk, mer inkännande än utpekande.

Avhandlingens tidsram 1990–2012 utgör en avgränsning. Denna motiveras som tidigare har nämnts av att det under den här tidsperioden pågår ett urbanpolitiskt förnyelsearbete i Malmö som också har återverkningar på idéproduktionen kring kulturens värden. Men de idéer om kulturens värden i Malmös stadsutveckling som formuleras innanför denna tidsmässiga ram uppstår inte plötsligt. I de flesta fall har jag behövt flytta mig tillbaka längre i tiden för att mot bakgrund av tidigare framträdande idéer förstå den meningsproduktion som sker inom den angivna tidsramen. I en del fall har också en framtida tidshorisont betydelse för förståelsen av de idéer om kulturens värden som formuleras vid en viss tidpunkt. En stor del av det studerade materialet utgörs av olika former av visioner, där idéer om kulturens värden är formulerade med en föreställd framtidshorisont för ögonen. Dessa idéer analyseras som symptom på ett visst tänkesätt, vilket kan öka förståelsen för med vilket perspektiv aktörerna bakom dessa idéer ser på världen (jfr Gilje & Grimen 2007). Oavsett om dessa idéer i ett senare skede uppvisar någon form av korrelation med en ”faktisk” utveckling tolkas de som symptomatiska för vilka framtider som ansågs möjliga när de formulerades.

För min egen del har framtiden – min egen samtid – oundvikligen varit viktig eftersom den utgör en del av kontexten som bildar min utgångspunkt när jag har närmat mig undersökningsobjektet. I det avseendet är det också värt att uppmärksamma min egen förförståelse för och närvaro i fallstudien. Jag har sedan 2001 varit bosatt i Malmö och därigenom under väldigt lång tid levt i samma miljö som studeras i avhandlingen. Även om min levda erfarenhet i flera bemärkelser befinner sig långt från fallstudiens verklighet är gränserna ibland flytande. Vid vilka tillfällen den analytiska blicken har varit påkopplad och inte i mitt eget fall kan jag omöjligt redogöra för. Bästa sättet att beskriva det är att den systematiska undersökningen i avhandlingen har gått hand i hand med serendipitet i någon form, oväntade upptäckter och reflektioner som korsbefruktat det systematiska arbetet på olika sätt.

Ett omfattande material

Det material som inkluderats i studien har bedömts vara relevant för diskussionen om kulturens värden i förhållande till stadsförnyelsearbetet i Malmö har formats. Materialet speglar på olika sätt hur företrädare för olika intressen sätter ord på vad som är viktigt för Malmös utveckling samt dessas idéer om kulturens värden i denna utveckling. I en del fall återfinns sådana idéer explicit uttryckta i materialet. I andra fall är de mer implicita till sin karaktär. Oavsett kan dessa idéer spåras utöva inflytande eller i annan form bilda en resonansbotten för dels *vilka* idéer om kulturens värden som låter sig komma till tals, dels vilket *betydelse* idéerna om kulturens värden tillskrivs i det här sammanhanget.

Materialet som har analyserats är i huvudsak textbaserat, eller utläses som text. Merparten av det har kommunen som avsändare. Textmaterialet är varierat och inrymmer exempelvis *politiska programförklaringar, handlingsprogram, rapporter, visionsdokument, planprogram, verksamhetsberättelser* och olika former av *policydokument* som utgör resultatet av en policyprocess eller med intentionen att påbörja eller vidareutveckla en sådan process. Vid sidan av inbördes skiljaktiga ändamål, verkningsområden och uppsättningen involverade aktörer, har dessa textmaterial den gemensamma nämnaren att de utgör olika former av verklighetsbeskrivningar som innehåller idéer, föreställningar, diskurser och representationer om och av Malmö som stad och plats. I den

bemärkelsen fungerar dessa textmaterial som arenor för den typen av ideologisk diskussion som avhandlingen ämnar studera. Detta gäller också för övrigt textmaterial som analyseras i avhandlingen som inte har kommunen som direkt avsändare: *utredningar, visioner, informationsmaterial, projekt och rapporter* som kommunen antingen är beställare av eller på andra sätt delaktig i att ta fram, utforma eller utveckla. I dessa fall inbegrips också andra aktörer än kommunen själv i analysen, vilket delvis också återspeglar sig i en empiriskt iakttagbar utveckling i den offentliga styrningen att röra sig mot mer nätverksbaserade styrformer som samlar ett större antal intressenter och aktörer med inflytande på stadens utveckling.

En annan sorts material som avhandlingen använder sig av är *debattinlägg, tidskrifts- och tidningsartiklar* och andra framställningar av aktörer inom ett medieproducerande fält. Detta material skiljer sig från de tidigare nämnda textmaterialen eftersom de utformas på en annan grund än de som kommunen beslutar om, skapar eller medskapar. I fallet med debattinlägg i dagspressen utgör det mediala utrymmet en annan slags arena för politiker och andra aktörer att föra fram idéer på andra sätt än vad som är möjligt i exempelvis policydokument. Mediematerialet erbjuder också i övrigt andra perspektiv och positioneringar som i allra högsta grad bidrar till ideologiproduktionen av Malmö som plats. De fungerar således också som arenor för den diskussion som avhandlingen koncentrerar sig på. I egenskap av sådan arena kan det sägas att medierna under lång tid har setts äga en särskild funktion. Dels att utifrån en egen medielogik utöva stort inflytande på den politiska debatten att anpassas till mediernas form och innehåll, men dels också att politikerna härigenom får en ny arena att verka på och förmedla sina politiska ståndpunkter (Altheide & Snow 1979). Till största delen förhåller sig den empiriska analysen i avhandlingen till det sistnämnda när det gäller hur materialet behandlas. Det är således inte mediernas funktion för diskussionen som analyseras, utan hur det mediala utrymmet ger plats åt de idéer om kulturens värden som här kommer till uttryck från politiska representanter eller andra involverade aktörer i framställningen av Malmö som stad och plats.

Den kommunala organisationens idéer

Malmö stads kommunala organisation intar en särskilt framskjuten ställning i den idéproduktion som analyseras. I synnerhet den lokala kulturnämnden och kulturförvaltningen i dess egenskap som den explicita kulturpolitikens aktörer i den lokala politiken. Vidare inkluderas utsagor från kulturinstitutionschefer, representanter för det fria kulturlivet och andra relevanta aktörer inom eller med koppling till kommunens stadsförnyelsearbete och som utifrån sitt verksamhetsområde behandlar kulturområdet i bred eller snävare bemärkelse som en urban resurs och därigenom ger uttryck för idéer om kulturens värden i stadsomvandlingsprocessen.

Det finns ett antal centrala policyinitiativ som varit vägledande i Malmös stadsförnyelsearbete under den analyserade tidsperioden. Betydelsen av dessa har reproducerats i såväl kommunens egna förmedlade omvandlingsberättelse som inom forskningen om Malmös omvandling (se t.ex. Stigendal 2021; Holgersen 2017; Mukhtar-Landgren 2012; Möllerström 2011; Dannestam 2009). Det kommunala visionsarbetet *Malmö 2000/2015* är ett sådant initiativ och beskrivs i vissa fall (från i huvudsak kommunens sida) som själva "startskottet" för stadens omvandling (Malmö stad 1996a; 1996b; 1996c; 1996d; 1996e; se kapitel 2). Ett annat, men i efterhand mer ifrågasatt, centralt initiativ var det fyraåriga handlingsprogrammet *Välfärd för alla – det dubbla åtagandet* som hela den kommunala organisationen involverades i arbetet med mellan 2004 och 2008 (Malmö stad 2004a; 2009a; se kapitel 4). Båda dessa initiativ analyseras i avhandlingen utifrån det textmaterial som producerades inom ramen för dem. I det här fallet har dess centrala funktion i idéproduktionen om Malmös utveckling och kulturens värden inom denna utveckling, tillsammans med dess betydelse som praktiskt vägledande för kommunens arbete, varit avgörande för urvalet. Till skillnad från merparten av andra studier av dessa initiativ har jag dock särskilt fokuserat på vilka idéer om kulturens värden som kom till uttryck i dessa fall, och därmed särskilt riktat analysen mot de delar i policyprocessen som omtalar *kultur* på olika sätt, dock med hänsyn till den kontext som bidrar till dessa utsagors meningsproduktion.

Annat material som har valts ut på samma grunder att utgöra centrala styrdokument för kommunens arbete, och därigenom också utgöra en central idégrund för synen på Malmös utveckling, är de två översiktsplanerna som antogs av kommunstyrelsen 2000 respektive 2005 (den

senare en revidering av den förra) samt annan textproduktion i direkt förbindelse med arbetet med översiktsplanerna (Malmö stad 2001a; 2004b; 2004c; 2006a; 2007a; se kapitel 5). Ett policydokument som inte hade en formell styrfunktion, men som varit betydelsefullt för både kommunens arbetssätt i nya nätverksbaserade styrformer och för idéer om kulturens värden för stadens utveckling, var handlingsplanen *Mötesplats Malmö* som lämnades in till kommunstyrelsen 2004 av den förvaltningsövergripande marknadsföringsgruppen MINT (Malmö stad 2004d; se kapitel 3).

Centrala styrdokument för den lokala kulturnämnden och kulturförvaltningen utgör också ett viktigt textmaterial. Dessa utgörs framförallt av det kulturpolitiska programmet som föreslogs av kulturnämnden 1996 och som antogs av kommunstyrelsen 1997 (Malmö stad 1997; se kapitel 1) samt visionsdokumentet *Vision, Huvudmål, Ledstjärnor och Verksamhetsidé för Kulturen i Malmö* som antogs 2005 (Malmö stad 2005a; se kapitel 4). Utöver dessa har andra styrdokument för kulturförvaltningens beaktats, identifierade som centrala för förvaltningens arbete och även tematiskt relaterade till övergripande utvecklingstendenser. Bland dessa ingår det förberedande arbetet med en ny kulturstrategi i Malmö som resulterade i ovan nämnda visionsdokument som antogs 2005 (Malmö stad 2002a; 2003a; se kapitel 3), och arbetet med att identifiera nya målgrupper för kulturförvaltningens verksamheter som bland annat innefattade projektrapporten *Mångfald i Malmö* och handlingsplanen samt dokumentationen av strategiområdet att vidga deltagandet i Malmös kulturliv (Malmö stad 2007b; 2007c, 2007d; 2010a; 2010b; se kapitel 4).

Utöver centrala dokument med en tydlig styrfunktion består materialet av olika typer av planeringsdokument. Främst i den vanliga betydelsen inom stadsplaneringen som planer för utveckling. Men i denna betydelse ryms både planer för särskilda geografiska områden, exempelvis planprogram för utvecklingen av det avrivna industriområdet Norra Sorgenfri (Malmö stad 2006b; 2006c; 2008a; se kapitel 7), och planer för själva planeringsverksamheten. Till det senare fallet kan räknas olika former av skrivelser och utsagor som ger uttryck för en strategisk inriktning och positionering av arbetet inom ett visst verksamhetsområde i förhållande till rådande, förväntade eller önskade utvecklingstendenser. Denna typ av plandokument består av visionsdokument som kan vara

vägledande eller fungera som inspel i verksamheten för att ge nya perspektiv. I det senare fallet har Malmö stad exempelvis anlitat externa konsulter för att få inspiration för sitt arbete med stadsutvecklingen. Produktionen av sådant material sker dock också kontinuerligt inom förvaltningarna i den kommunala organisationen, och i synnerhet under vissa perioder när någon form av vägledning för arbetets inriktning eller positionering förefaller särskilt viktig. Utöver olika former av visionsdokument återfinns denna form av plandokument också i exempelvis förvaltningarnas årsberättelser, där rapportering av utfört arbete ramas in av berättelser om hur det egna verksamhetsområdet förstås i relation till en större omvärld.

Kulturförvaltningen i Malmö har med start 2006 utkommit med årsberättelser som syftar till att vara mer publika än vad denna typ av berättelser vanligtvis brukar vara. Dåvarande kulturdirektören beskrev i förordet till den första årsberättelsen av detta slag att man ville öka synligheten för kulturområdet och de insatser kommunen står för på detta område eftersom man var ”övertygade om att kulturen har en stor betydelse för de flesta människor, ibland utan att de är medvetna om det, och att det därför är viktigt att synliggöra det kulturella utbudet på ett så tydligt och systematiskt sätt som möjligt. Kort sagt låta synligheten motsvara betydelsen.” (Malmö stad 2006d:6) Kulturförvaltningens årsberättelser som utkommit under avhandlingens tidsperiod har utgjort material för analys mot denna bakgrund, att de har en funktion att vilja synliggöra kulturens värden och ger uttryck för hur man från förvaltningshåll betraktar dessa värden (se kapitel 4, 5, 7).

Det finns särskilda utvecklingsprojekt som har haft betydelse för analysen. I kapitel 6 uppmärksammas två sådana projekt. Dels konceptet *Det fjärde stadsrummet* som utgjorde ett strategiskt projekt i Malmös stadsplanering (Malmö stad 2008b; 2009b; 2013b). Dels projektet *Laboratorium för spontankultur* som innebar en undersökning av kulturlivet i Malmö med betoning på aktiviteter och verksamheter som försiggick utanför det etablerade och offentligt stödda kulturområdet (Malmö stad 2009c). Dessa två projekt pågick under samma tidsperiod, men hade inga direkta förbindelsepunkter i sitt genomförande. Med fokus på hur båda projekten intresserade sig för ett värdeskapande kring kultur och urbanitet sammanför dock analysen dem i en gemensam tematik. Materialet som har valts för analys består i det fallet av projektdokumentation och andra textmaterial som antingen tillhörde projektet i sig

eller på annat sätt hänvisade till det. Även kapitel 5 och 7 koncentrerar sig på särskilda utvecklingsprojekt. I det första fallet på utvecklingen av Västra Hamnen. I det andra fallet omvandlingen av Norra Sorgenfri. I dessa fall har urvalet av material också grundat sig på att det berör utvecklingen och utformningen av dessa specifika platser.

Urvalet av tidningsartiklar följer delvis det övriga urvalet, dvs. att de förhåller sig till diskussionen kring ett centralt styrdokument eller visionsdokument som upptar det kommunala arbetet eller att de förhåller sig till ett aktuellt utvecklingsprojekt eller utveckling av en plats. I kapitel 1 har tidnings- och tidskriftsartiklar en mer framskjuten position och utgör ett mer primärt material. Kapitlet behandlar en period under 1990-talets första hälft när en profilering av Malmö som framstående kulturstad fungerade som en tydlig drivkraft inom det politiska beslutsfattandet och förvaltningen av kulturområdet. I denna profilering intog medierna på både lokal och nationell nivå en mycket aktiv roll i att dels på egen hand stärka en sådan profilering av staden, dels att fungera som en arena för politikerna och tjänstemännen att föra fram sina idéer om kulturens värden i ett sådant projekt. Profileringen av Malmö som kulturstad var i den bemärkelsen också i allra högsta grad en mediehändelse, även om den hade grund i det politiska styret i kommunen. I takt med utvecklingen kom medierna, med samma funktion, att också fungera som en arena för motsättningar och spänningar som visade sig på kulturområdet och den offentliga styrningen av detta.

Metod för analys

Det utvalda materialet har fungerat som empiri för ideologikritisk analys. Den ideologikritiska analysen inbegriper kritisk tolkning och reflektion, samt en förståelse för materialet som ideologiskt betydelsefullt. Utgångspunkten för analysen är att idéer om kulturens värden vilar på ideologiska antaganden om samhället och är således delaktiga i produktionen och reproduktionen av samhällets materiella och symboliska betingelser. Som ideologi betraktat förblir i många fall denna ideologiska innebörd outtalad i materialets utsagor. Med det ideologikritiska perspektivet kan det ideologiska meningsskapandet synliggöras. Det handlar i grunden om att ställa frågor som annars riskerar att förbli oställda

för att på så sätt öka förståelsen kring de sociala och politiska förhållandena som finns inrymda i idéerna om kulturens värden som analyseras (jfr McGuigan 2004).

Text

Den huvudsakliga analysmetoden tar sin utgångspunkt i textanalytisk metod. Metodvalet är också ämnesmässigt motiverat. Den norske kulturpolitikforskaren Ole Marius Hylland beskriver kulturpolitiken som det kanske allra mest textberoende politikområdet, vilket han menar är en följd av kulturpolitikens i någon mån vanskliga politiska status: ”Kombinasjonen av kulturpolitikens notorisk problematiske målbarhet og et permanent legitimeringsbehov gjør at det skrevne ord kan vurderes som en grunnmur for den kulturpolitiske praksis.” (Hylland 2009:8)

Grundläggande för all form av textanalys är att förstå en text som en *representation*. Det innebär att text per definition aldrig kan utgöra ett oförmedlat utsnitt av verkligheten. En text är aldrig en direkt avspiegling av något utan representerar detta något genom att framställa det i språklig form. I den aktiva handling som framställningen utgör ingår att textens skapare gör ett antal semantiska val som bidrar till att texten utformas på det sätt som den görs, vilket samtidigt innebär att den *inte* utformas på andra sätt (jfr Ledin & Moberg 2019).

Inom den *kritiska* textanalysen anses dessa val bära på en mer dramatisk historia än vad vissa andra textanalytiska metoder ger uppmärksamhet åt. Den kritiska textanalysen ser textens färdiga utformning som ett resultat av en rad politiska, ekonomiska, sociala och kulturella motsättningar där någon aktör och/eller ståndpunkt i slutändan har gått vinnande ur striden (Berglez 2019; Jameson 1994). En sådan infallsvinkel *kan* leda till en reduktionistisk syn på text, och språk i stort, som betraktar den som en representation utan något eget värde. Det är därför viktigt att uppfatta att de motsättningar som utspelar sig bortom texten också, och samtidigt, uppträder på representationens nivå. Representationen är i sig en arena för motsättningar utan några tydliga avgränsningar var dessa börjar eller slutar (Laclau & Mouffe 2001). Raymond Williams beskriver en sådan utgångspunkt som ontologiskt nödvändig för förståelsen av språk, kommunikation, konst och andra former av meningsbärande praktiker:

Many people seem to assume as a matter of course that there is, first, reality, and then, second, communication about it. We degrade art and learning by supposing that they are always second-hand activities: that there is life, and then afterwards there are these accounts of it. [...] The struggle is not begun, at second-hand, after reality has occurred. It is, in itself, a major way in which reality is continually formed and changed (Williams 1976:10f.)

Texten äger i den betydelsen en meningsproducerande kraft som även går utanför sig själv och den direkta kommunikationssituation som den är inblandad i. Den kritiska textanalysen arbetar därmed genom att förstora textens betydelse genom att sätta den i förbindelse med en kontext. Det är i kontexten som texten får sin fullständiga mening, och det är också i kontexten som textens potentiella motsättningar framkommer tydligast. Den kritiska textanalysen handlar med andra ord om att läsa texten på ett sådant sätt att dess konfliktfyllda tillblivelse kan urskiljas och förstås (Berglez 2019).

Med utgångspunkten att söka synliggöra sådana betydelser utgör *kontextualisering* ett av de viktigaste metodverktygen för avhandlingen. Det innebär att jag har uttolkat de idéer om kulturens värden för stadsutvecklingen som kommer till uttryck i stadsförnyelsearbetet i Malmö i en kontext där dessa idéer sätts i aktiv förbindelse med andra, både uttalade och outtalade, idéer om Malmös utveckling. Vidare analyserar jag på detta sätt hur den förekommande idéproduktionen tillsammans med övergripande utvecklingstendenser innehåller deskriptiva och normativa förhållningssätt inför de sociala förhållandena i staden. I enlighet med utgångspunkten att se texten och kontexten som en helhet bidrar denna upprättade kontext i sin tur till en utökad förståelse för de idéer om kulturens värden som undersöks. Genom denna kontextualisering frambringas ett perspektiv på idéerna om kulturens värden som inrymmandes en rad motsättningar och spänningar som de enskilda texterna i sin framställning inte berättar om.

Kontext

Den ovan beskrivna kontextualiseringen pekar på att den ideologikritiska analysen innefattar åtminstone tre nivåer av tolkning. Först identifieringen av själva diskursen, sedan identifieringen av vilka politiska och

sociala förhållanden som denna företräder i explicit eller implicit mening, och slutligen kontextualiseringen. Det huvudsakliga syftet med den sistnämnda tolkningsnivån är därmed att förankra texten i den kontext som i tolkningsprocessen framträder som nödvändig för att kunna begreppsliggöra textens fulla mening gällande vilka maktförhållanden den ger uttryck för och har återverkan på.

Göran Bergström och Kristina Boréus beskriver den ideologikritiska analysen i tre steg som motsvarar dessa tre analytiska nivåer: att analysera det som sägs, att diskutera den verklighet texten handlar om och att undersöka det sociala sammanhanget (Bergström & Boréus 2012).

Första steget innebär att själva texten analyseras utifrån tre vägledande frågor: 1) Hur beskrivs relationen mellan olika samhällsgrupper? 2) Hur värderas dessa relationer? 3) Vad, om något, föreslås utifrån den framkomna analysen av relationen mellan grupper? Svaren på dessa frågor bör, menar de, ”ge en bild av hur texterna framställer och värderar en viss situation och vad man bör göra (eller inte göra) åt den” (Bergström & Boréus 2012:160).

Det andra steget är att begripliggöra den nivå av texten som inte kan beskrivas utifrån dess konkreta uttryck, dvs. den latent meningen i texten (Bergström & Boréus 2012:161). I det fallet behöver frågan ställas till texten vilken verklighet den handlar om, och vad den utifrån sig själv pekar ut (Bergström & Boréus 2012:161). I detta fall bidrar forskarens egna utgångspunkter till att lyfta fram motsättningar och spänningar som kanske inte direkt framkommer i texten (Bergström & Boréus 2012).

Det tredje steget syftar till att *fullborda begripliggörandet* genom kontextualisering (Bergström & Boréus 2012). Det sociala sammanhanget i vilken texten uppträder identifieras och beskrivs. Kontexten är avgörande för förståelsen av textens fullständiga mening, eftersom om texten inte relateras till exempelvis samhälleliga grupperingar, förhållanden och institutioner kan den heller inte sägas ha någon ideologisk innebörd. Denna relation kan vara explicit formulerad i själva texten (om texten är ett uttryck för en explicit ideologi), men i de allra flesta fall innebär det här en aktiv kontextualisering från forskarens sida som utvecklar sig från den analytiska utvidgning som sker i steg två. En grundläggande utgångspunkt i det här fallet är att texten innehåller en eller flera särskilda *uppmaningar* som behöver tydliggöras. Vilka säger sig den ideologi som framträder representera? Vilka andra idéer, föreställningar och uppfattningar tar den strid mot? Hur uppmanar den till handling,

vilka förväntas handla på ett visst sätt och vilka på ett annat? (jfr Bergström & Boréus 2012).

Även om analysen på detta sätt kan gestaltas som en stegvis process måste dock samtidigheten i de olika analytiska faserna understrykas. Inte minst blir denna samtidighet oundviklig i en teoridriven metodologi som den ideologikritiska. Teori och empiri låter sig i en sådan inte enkelt reduceras till avskilda delar eller moment i forskningsprocessen, utan korsbefruktar varandra i en pågående teoretisering som rör sig fram och tillbaka mellan abstraktion och konkretisering i analysen och tillsammans bygger upp en reflekterande tolkning och argumentation med flera bottenar (Alvesson & Skoldberg 1994). Detta visar sig också genom att de tre punkterna ovan för metodens tillvägagångssätt i stort tangerar hur det ideologiska meningsskapandet formulerades på teoretisk grund i det föreliggande teorikapitlet. Möjligheterna till ideologikritisk analys är därmed beroende av integrationen mellan teorins kritiska perspektiv och metodens kritiska analysfrågor.

Det framgår också av denna framställning att ideologikritiken, jämfört med många andra textanalytiskt baserade metoder, utgår från få konkreta analysbegrepp eller analysfrågor. I avsaknad av sådana ställs just det teoriladdade metodarbetet i förgrunden, och analysen är beroende av en aktiv inblandning från forskaren att utöver den textmässiga tolkningen också genom kontextualisering (åter)upprätta de förbindelser som finns, men som i den ideologiska framställningen hålls isär (jfr Prendergast 2000).

Kritik och reflektion

Avhandlingens kritiska perspektiv utvecklas på flera nivåer. I *ontologisk* betydelse innebär det kritiska perspektivet att jag betraktar den sociala verkligheten som formad av maktförhållanden och kontinuerliga motsättningar mellan olika krafter och berättelser om världen. Den kritiska utgångspunkten består i att uppmärksamma dessa motsättningar för att ifrågasätta berättelser om världen som framkommer som självklara, logiska och/eller naturliga, när de snarare är historiska produkter som inrymmer en stor mängd motsägelsefullheter, konflikter och kontingenta förhållanden. I *epistemologiska* termer innebär mitt kritiska förhållningssätt en kunskapssyn som betonar värdet av tolkning och reflektion

för att nå en ökad förståelse för de inneboende konflikterna i den sociala verkligheten.

Den kritiska teorins grunder etablerades av samhällsforskarna inom Frankfurtskolan (Horkheimer 1972[1937]) och har sedan vidareutvecklats i olika riktningar (se t.ex. Brenner 2012), däribland genom det kritiska tänkandet hos Raymond Williams som stod i fokus i föregående kapitel. Särskilt vill jag betona den kritiska teorins huvudsakliga kunskapsintresse att reflektera över och ifrågasätta aktuella förhållanden (Alvesson & Sköldberg 1994; Kalleberg 1972). I det avseendet motsätter sig den kritiska teorin positivismens vetenskapsideal att nå och säkerställa kunskap om verkligheten genom distanserad observation och användning av teoretiska begrepp som på mätbar grund ska förklara observerade sakförhållanden och relationen mellan dessa (Hartman 1998). Den kritiska teorin skiljs därmed också ut från delar av den annars mer närbesläktade hermeneutiken. I likhet med hermeneutiken är tolkning och förståelse mer centralt för den kritiska teorin än positivistiska förklaringar av sambandsförhållanden. På samma grunder som en mer renodlad hermeneutisk tradition bygger den kritiska teorin på att söka ökad förståelse för människans föreställningar om olika företeelser i världen utifrån hur dessa företeelser uppfattas och uttolkas (jfr Hartman 1998). Den kritiska teorin formulerar dock i större utsträckning dessa tolkningsprocesser som inbegripna i såväl samhällelig praxis som individuell meningsproduktion och koncentrerar sig därför mer på hur strukturer, system och maktförhållanden i samhället bidrar till forandet av livsvärlden än vad som är brukligt i mer konventionella former av hermeneutik (Alvesson & Sköldberg 1994). I sin tur leder det också till att den kritiska teorin i en analys av samhällets kulturella aspekter i mindre grad fokuserar på handlingar, händelser och uttryck som förenar en kulturell gemenskap och som bildar överensstämmande mönster i och mellan individers livsvärldar. Snarare koncentrerar man sig på grader av motsägelser och missförstånd som bildas i relationen mellan struktur och livsvärld (Alvesson & Sköldberg 1994).

Reflexivitet

För att uppnå ett kunskapsanspråk som detta behöver analysen förutom kritisk teoretisering också vägledas av reflexivitet. En reflexiv uttolkning

av de förhållanden som iakttas i empirin genomförs genom att den kritiska ansatsen paras med en lyhördhet inför såväl de många möjliga tolkningarna som låter sig göras som min egen position som forskare inför dessa tolkningsmöjligheter. Reflektion i termer av att tänka kring premisserna för det egna tänkandet och vilka tolkningar och slutledningar som görs är ett viktigt moment i all form av kvalitativ analys (Ehn & Klein 1994). I en undersökning med en uttalad kritisk positionering kan det förefalla ännu mer angeläget att reflektera över dessa val för att inte fastna i ett alltför snävt kritiskt perspektiv som riskerar övertolka eller misstolka det som studeras om inte den kritiska utgångspunkten också kan låta sig ifrågasättas. För att det kritiska projektet ska undkomma sådana destruktiva (i motsats till produktiva) tendenser krävs bland annat teoretisk öppenhet, i bemärkelsen att inte låsa fast sig vid en (förut)bestämd uppfattning om beskaffenheten hos det som studeras. ”Poängen med reflektion”, som Mats Alvesson och Kaj Sköldberg beskriver det, är inte att ha bestämda krav på teoretisk (eller kritisk) konsistens, utan ”att bryta med konsistens, att söka ifrågasätta svagheter i det tänkande man annars är inne (och instängd) i” (Alvesson & Sköldberg 1994:323).

Den kritiska teorin har emellanåt blivit hårt ansatt för att inte uppfylla sådana krav, att den har varit alltför inlåst i sin egen begreppsapparat och låtit det kritiska perspektivet slå över i en genomsyrande pessimism inför inte bara aktuella förhållanden men också tecken på förändring och förnyelse (se t.ex. Sloterdijk 1988). Därför är det av största vikt att det i processen också finns en kontinuerlig reflexivitet närvarande. Dels i form av en öppen och lyhörd hållning inför undersökningsobjektets fulla komplexitet (Gustafsson & Johannesson 2016). Dels riktad mot forskarens egen position och teoretiska utgångspunkter. Reflexiviteten måste därmed också inkludera de begrepp som används för att synliggöra en eller annan specifik mening bland de många möjliga uttolkningar som finns eftersom dessa fungerar som forskarens tankeverktyg (Ehn & Löfgren 2012).

Sökandet efter en konstruktiv utgångspunkt för den ideologikritiska analysen i den tidigare teoretiska diskussionen är en del i denna nödvändiga reflektion. Med stöd hos Raymond Williams formerar sig det ideologikritiska perspektivet här som en kritisk maktanalys med öppenhet inför det obestämda. Det sistnämnda innebär ett ifrågasättande av den strukturalistiska ansatsen som traditionellt har präglat ideologikritiken, där varje uttryck uttolkas i egenskap av innehåll för en viss förutbestämd

struktur. Det finns betydande skillnader mellan en sådan strukturalistisk tolkning och en analys som på mindre bestämda grunder undersöker vilka socialt strukturerade sammanhang och processer som är med och skapar mening åt olika symboliska former (Thompson 1990). I den bemärkelsen poängterar Williams att vad ideologikritiken bör sysselsätta sig med är inte att rikta in analysen på "en ideologi" och vad "den" producerar (Williams 1995:29). Istället bör den söka redogöra för dynamiken som råder i denna relation i vilken det finns både överensstämmelser och bestämmande krafter, så som den strukturalistiska analysen vill påvisa, men också spänningar, konflikter, lösningar och icke-lösningar, förnyelser och faktiska förändringsmönster som också måste beaktas (Williams 1995). Den centrala frågan för ideologikritiken i metodologiska termer är att söka svar på *hur* de kontinuiteter, bestämdheter men också spänningar, konflikter osv. som Williams nämner kan studeras och hur den kritiska ansatsen att blottlägga ideologiproduktionen egentligen genomförs.

Tolkning och förstoring

Till frågan om hur den ideologikritiska analysen genomförs hör också vad den i grundläggande mening avser att se, tolka, förstå och dra slutsatser kring. En vanligt förekommande distinktion som brukar göras i ideologikritiska sammanhang är mellan *manifest* och *latent* ideologi (Liedman 1977; 1999). I det förstnämnda fallet omtalas då system av idéer och diskurser som manifesteras med en tydlig ideologisk hemvist. I det senare fallet avses istället mer allomfattande tankebanor, men desto mindre uttalade, föreställningar och skenbara självklarheter som är med och skapar mening åt den manifesta ideologin uttryck.

Begreppen *manifest* och *latent* återkommer ofta i metoddiskussioner som beteckningar för två olika betydelsenivåer i uttolkningen av ett visst material. På den *manifesta* nivån återfinns då de direkta, omedelbara, betydelserna av ett materials meningsproduktion, dvs. det som uttryckligen sägs, skrivs eller på annat sätt kommuniceras och gestaltas. Den manifesta formen av ideologi kräver således inte någon vidare fördjupad analys (jfr Bergström & Boréus 2012). En sådan är däremot direkt avgörande för studiet av den latent nivå av ideologiproduktion. Inte minst eftersom att det till skillnad från manifesta ideologiska utsagor inte finns någon egentlig garant för att de texter och representationer

som undersöks ska betecknas som ideologi, utan det tillhör tolkningsprocessen att värdera om det är ett rimligt argument att göra. Till den *latenta* nivån brukar räknas det dolda, underliggande, innehållet av en text vars betydelse skänker de manifesta uttrycken en djupare, större eller möjligen annan mening. Målet med den fördjupade analysen är således att ta reda på och redogöra för den latenta meningsproduktionen, ett företag som vanligen beskrivs i termer som att "avslöja", "gräva fram", "föra upp till ytan" eller "göra medvetna", de för en ytlig iakttagelse dolda betydelserna i materialet (Berglez 2019; Viklund 2014). Den svåra uppgiften man som uttolkare då ställs inför, vilket till stora delar oftast utelämnas i metodböckerna, är hur det egentligen går till att se det som ligger dolt.

Problemet återspeglar ett dilemma i den traditionella ideologikritiken att vissa tycks kunna se och genomskåda de processer och krafter som majoriteten i övrigt inte ser och som de därmed inte kan påverka eller förhålla sig till. Den grundläggande problematiken kvarstår dock även när uppfattningen om ideologi som förvrängd återspeglings och "falskt medvetande" överges. I dessa fall är fortfarande övertygelsen intakt att ideologin i själva verket uttrycker sig som icke-ideologi (Žižek 2001). Det vill säga att den mest fulländade ideologin är den som *inte* framstår som ideologisk, den som *inte* säger "jag är ideologisk" (Althusser 1976:145) eller den som "*inte vill heta något*" (Barthes 1970:236, org. kurs.), men som ändå, och just därför, utövar en stark ideologisk kraft och inverkan på samhällets utformning, människors idéer, känslotrukturer, sociala liv och kulturella föreställningar. Problematiken lever också vidare in i de kritiska teoribildningar som ersatt ideologibegreppet med hegemoni, diskurs eller annat begrepp (se t.ex. Winther Jørgensen & Philips 2000). Utgångspunkten är förhållandevis densamma i alla dessa former av kritisk analys att den faktiska, verkliga eller avgörande betydelsen i ett material står att finna i det som inte sägs, syns, eller kommer till direkt uttryck.

Förekomsten av en sådan underliggande mening i språk och texter är egentligen inte särskilt märkvärdig. Den framkommer när vi använder våra tolkningsramar, vilket är en process som sker oavbrutet, men mer eller mindre reflekterat, i alla möjliga sorters sammanhang (se t.ex. Ehn & Löfgren 2012). Gällande den kritiska analysen är reflektionen och det teoretiska begrundandet helt avgörande för detta vidkommande. Med de

teoretiska begreppen bildas ett perspektiv som ger synfältet en viss riktning i uttolkningen och gör att vi alltid ser något på ett visst sätt. Alvesson & Sköldberg beskriver det som att "seendet är *oskiljbart* från perspektivet, är *perspektiviskt*" (Alvesson & Sköldberg 1994:49, org. kurs.). Sociologen Dag Østerberg förklarar det som "Att se är aldrig att se en formlös, gränslös och konturlös yta, det är att se ett *mönster*, där delarna *visar hän till* varandra i form av en hänvisningshelhet med en samlande punkt, nämligen den som vi fäster blicken på, blickpunkten" (Østerberg 1977:19f. org. kurs.). Denna betydelse förklarar också en ofta förekommande liknelse av teori som ett par glasögon, där olika teorier/glasögon bidrar till att vi ser olika saker och mening i det som vi betraktar ur ett visst perspektiv. Det finns ytterligare en liknelse, nämligen att teorin fungerar som ett *förstoringsglas*. Det förefaller helt enkelt mer rimligt att betrakta analysarbetet, och teorins plats i detta, som en process där det vi faktiskt kan se *förstoras* (jfr Ehn & Löfgren 2012). Teorin gör det då möjligt att tydligare kunna se och fokusera på detaljer samt uppfatta komplexiteten i det som betraktas (jfr Aronczyk & Powers 2010).

Utifrån detta syftar den ideologikritiska analysen enligt min utgångspunkt inte till att, som i traditionell mening, bedöma vad som är riktiga eller felaktiga utsagor om samhället och verkligheten. Istället strävar jag efter att genom ideologikritiken nå utökad förståelse för och ge en större förklaring till de förhållanden som analyseras fram i det studerade materialet. Med den utgångspunkten avser min ideologikritiska analys snarare att "begripliggöra" än att "avslöja" något (jfr Bergström & Boréus 2012; Hermelin 2000). Mer specifikt att begreppsliggöra betydelserna som inryms i de idéer om kulturens värden som studeras, inbegripet de sociala och politiska processer som inte direkt uttrycks eller adresseras i dessa idéer. Det är på denna grund som syftet uppnås att öka förståelsen för vilka anspråk som görs på kulturens roll i urban omvandling och vilka mönster av samförstånd och konflikt som uppträder i denna ideologiproduktion.

Genomförande

Med utgångspunkt i den metoddiskussion som har förts kan genomförandet av min analys av idéer om kulturens värden i Malmös stadsutvecklingsprocess beskrivas som en tolkningsprocess som innefattar tre, samtida, steg.

I det första steget har analysfrågor ställts till det empiriska materialet som fokuserar på de faktiska uttrycken för olika idéer om kulturens värden i detta material: 1) Hur *beskrivs* kultur i relation till stadens utveckling, vilka är deras *uttryck*? 2) Hur *värderas* kultur i dessa beskrivningar, vilket är dess *innehåll*? 3) Vad *föreslås* i dessa beskrivningar gällande relationen mellan kulturens värden och stadsutveckling och de berörda subjekten som ingår i denna utvecklingsberättelse, vilken är deras *mening*?

Det andra steget av analysen innebär att min uttolkning av materialet i det första steget analyseras genom det ideologikritiska perspektivet. Särskilt här behöver analysnivåernas samtidighet betonas. Tolkningen av uttryck, innehåll och mening är avhängiga en samtida analys av det aktiva ideologiska elementet som alltid-redan finns närvarande i det som sägs och ges form i materialet, men som i de flesta fall inte sägs fullt ut. Vid sidan av de angivna analysfrågorna riktar sig således analysen samtidigt in på att söka reda på och tolka ideologins omedelbara närvaro i representationerna av "kulturen", "staden" och (därigenom) "verkligheten" som förmedlas i materialet. Som det beskrevs i teorikapitlet betingas den ideologiska närvaron av den aktiva mekanismen hos ideologin att undandra sig representationens i grunden mångtydiga betydelse för att till synes naturalisera, eller neutralisera, förhållandet mellan representation och verklighet. I denna process töms den ideologiska framställningen inte bara på andra möjliga betydelser men också på sin egen politiska innebörd genom att skenbart referera till en verklighet som är av naturen given eller framträder som en neutral konsekvens av något annat förment opåverkligt system. Häri återfinns också de olika former av interpellationer som med olika uttryck "anropar" samhällets medlemmar i egenskap av subjekt som förväntas tänka och agera på särskilda sätt i enlighet med hur verkligheten framträder för dem i ideologins representationer. I detta andra steg av analysen blir således uppgiften att söka reda på den ideologiska verkningskraften i de analyserade

utsagorna och vad det innebär för deras meningsproduktion. I detta moment är mina egna kritiska utgångspunkter och perspektiv avgörande för att lyfta fram de inneboende motsättningar och spänningsförhållanden som beskrivningarna av kulturens värden för stadsutvecklingen omfattas av, men som kanske inte direkt framkommer i vad texten beskriver eller hur den uttrycker sig.

I det tredje steget ”fullbordas” tolkningen genom att fokusera vilken betydelse idéerna om kulturens värden i stadsutvecklingen har i relation till en omgärdande kontext och de krafter som är i omlopp och bidrar till kontextens utformning. I detta steg utvidgas analysfrågorna kring uttryck, innehåll, mening mot hur idéerna om kulturens värden förhåller sig till de konflikter av politisk karaktär som omger förutsättningarna för Malmös utveckling. Fokus läggs också på vilka *förväntningar* och *uppmaningar* som inryms i idéerna om kulturens värden, både i fråga om vilka förväntningar som ställs till kultur som utvecklingskraft och de subjekt som berörs av en sådan utveckling, samt i fråga om hur idéerna om kulturens värden förhåller sig inför hegemoniska idéer och krafter som är verksamma i stadsutvecklingsprocessen.

Genomförandet av den ideologikritiska textanalysen upptas också i fallstudiens analytiska tillvägagångssätt. I detta finns ett aktörsperspektiv att ta hänsyn till. Den lokala kulturnämnden och kulturförvaltningen i Malmö intar en central position ur det här perspektivet, i egenskap av representanter för den (lokalt) explicita kulturpolitiken, med funktionen och utrymmet att formulera idéer om kulturens värden utifrån denna specifika horisont. Som redan nämnts riktas analysen dock in på en kontextuell förståelse av detta aktörskap i ett sammanhang av urban utveckling som samlar en rad andra aktörer och intressen, både inom samma kommunala organisation men också andra, som även om de inte ingår i eller utgår ifrån den explicita kulturpolitiken, har stor betydelse för idéproduktionen om kulturens värden i detta sammanhang. Fallstudien utvecklar sig mot en *tematisering* av de idéer om kulturens värden som framkommer i den här kontexten. Dels tillsammans med resultaten av den ideologikritiska textanalysen, där meningsproduktionen uppvisar mönster av såväl kontinuiteter som diskontinuiteter som kan tematiseras. Dels ifråga om specifika händelser, ageranden, strategier och beslut som under vissa tidsskeenden samlar olika aktörer och drivkrafter, vilka formerar sig såväl samstämmiga som motsatta kring idéer om kulturens

värden. Särskilt i det sistnämnda fallet finns en kronologi att ta i beaktande då olika utvecklingsprojekt, politiska utspel och strategier och idéer om kulturens värden i dessa, formuleras, förstås och hämtar sin näring utifrån vad som tidigare varit. Kronologin blir också ett sätt att analytiskt inordna den studerade utvecklingsprocessen i flera tidsmässiga faser med olika mer eller mindre dominerande idéer om kulturens värden. Dessa faser är dock i de flesta fallen sällan distinkta med en tidsmässig början och slut utan brytningarna bestäms i högre grad av den tematiska analysen. Inte heller tematiseringen är dock utan elasticitet. Tvärtom förekommer det en rad olika överlappningar i de faser som går att utskilja, både tidsmässigt och tematiskt, där kontexten blir avgörande för den ideologiska meningsproduktionen i de olika idéerna om kulturens värden.

Slutligen innebär tematiseringen att analysen utvecklas sig också mot andra sammanhang än de som redan har nämnts. Sammanhang där idéer om kulturens värden, och de ideologiska aspekterna av dessa, kommer till uttryck långt ifrån kommunalpolitiken och den lokala kontexten men som likväl äger stort inflytande på hur idéer om kulturens värden i detta specifika fall formuleras och ges betydelse. Det medför i sin tur att de lokala förehavandena och förhållandena genom tematiseringen sätts in i ett större politiskt sammanhang där utformningen av den lokala kulturpolitiken både influeras och utmanas av andra politiska krafter än de som med lätthet kan pekats ut som tillhörande kommunens explicita kulturpolitiska område. Genom betydelsen av politik som maktdimension kan förhållandena i denna kontext ges större uppmärksamhet och bidra till att belysa motsättningar och spänningar i de idéer om kulturens värden som gör sig gällande i det specifika fallet. Med denna ansats fullföljs syftet att undersöka den ideologiska meningsproduktionen på olika nivåer kring förhållandet mellan kultur och stad med fokus på de konkreta uttrycken för detta förhållande i Malmös stadsförnyelsearbete under tidsperioden 1990–2012.

Disposition

Den första delen av avhandlingen som härmed avslutas har presenterat avhandlingens bakgrund, forskningsfält, syfte och frågeställningar, teoretiska perspektiv, metod och material. Den följande andra delen består

av sju kapitel. I kapitel 1 behandlas idéer om kulturens värden som framkom i samband med profileringen av Malmö som kulturstad under 1990-talets första hälft. Kapitel 2 ägnas åt de bärande idéerna i det kommunala visionsarbetet *Projekt Malmö 2000/Vision Malmö 2015* som pågick under 1996 och som i flera avseenden har betraktats som startskottet för Malmös fortsatta stadsomvandling. I kapitel 3 behandlas vidare visionsarbetets föreställningar om en ny upplevelseekonomi med återverkan på kulturområdet och hur denna allteftersom formaliserades i olika strategier under 00-talets första i syfte att utveckla Malmö som upplevelsestad. Kapitel 4 koncentrerar sig på det kommunala handlingsprogrammet *Välfärd för alla – det dubbla åtagandet* som löpte under fyra år med start 2004. I kapitel 5 fortsätter analysen av idéer om kultur som tillväxt och välfärd som framkom i samband med *Välfärd för alla*, i det här fallet med fokus hur dessa diskussioner speglade en rumslig omvandling av Malmö utifrån olika urbana föreställningar. Kapitel 6 analyserar tre exempel på nya idéer om urban kultur som fick fäste i Malmös stadsförnyelsearbete under andra hälften av 00-talet: *Malmö som andrastad*, *Det fjärde stadsrummet* samt *Laboratorium för spontankultur*. I kapitel 7 behandlas den planerade omvandlingen av det före detta industriområdet Norra Sorgenfri som inleddes i mitten av 00-talet och som under lång tid framöver kom att fungera som en testbädd för idéer om kultur och stadsomvandling i Malmö. Varje kapitel avslutas med kritiska reflektioner kring analysens huvudsakliga fokus, de inneboende motsättningarna och spänningsförhållandena i idéproduktionen kring kulturens värden.

I avhandlingens tredje och avslutande del besvaras och diskuteras studiens frågeställningar. Dels sammanfattas studiens centrala resultat. Dels vidareutvecklas den ideologikritiska analysen mot att besvara frågan hur idéer om kulturens värden fungerar som ideologiskt meningsskapande. Slutligen diskuteras betydelsen av studiens slutsatser för fortsatta studier inom ett bredare kulturpolitiskt fält.

DEL II

Kapitel 1.

Kulturstaden Malmö tar form

Perioden 1985–1995 var en omvälvande tid i Malmös utveckling. Ett större antal fabriksnedläggningar som sammanföll tidsmässigt intensifierade industrisamhällets stegvisa sammanbrott. Arbetslösheten steg drastiskt medan kommunens ekonomiska utrymme var kraftig begränsat. Det rådde också en politisk kris. Kommunalvalen under den här perioden innebar ständiga maktskiften mellan socialdemokraterna och de borgerliga partierna. Det rekordlånga obrutna socialdemokratiska styret av Malmö, som var tätt förknippat med stadens industriella uppbyggnad och utveckling, utmanades härmed av nya, starka politiska idéer som socialdemokraterna dels försökte mota, dels anpassade sig till och medverkade till att driva igenom (Stigendal 2021; Billing 2000; Billing & Stigendal 1994). Både de borgerliga partierna och socialdemokraterna genomdrev under sina respektive majoritetsperioder under den här tiden omfattande förändringar i styrningen av den kommunala servicen som gick i linje med välfärdspolitikens gradvisa anpassning till en nyliberal politik med ökad avreglering och marknadsanpassning. Särskilt tog i Malmö sådana förändringar fart efter kommunalvalet 1991 då utförsäljningen av kommunal egendom och privatiseringar inom en rad serviceområden, inklusive skola, vård och omsorg, drevs igenom i snabb takt.

Så till vida speglade utvecklingen i Malmö vad som vid samma tid ägde rum på riksplanet och i kommunalpolitiken generellt. Men i Malmö skedde dessa förändringar i en omfattning utan motsvarighet i någon annan svensk kommun (Malmsten 1994). 1996 uppvisade Malmö den högsta andelen procent av privata konkurrenter inom kommunalt finansierad verksamhet bland storstäder i riket (Billing 2000). Motiven för detta skilde sig till viss del åt. De borgerliga partierna var mer offensiva i sin politik för privatisering medan socialdemokraterna genomdrev samma beslut med större ovilja som ett sätt att sanera den krisartade kommunala ekonomin (Stigendal 2021; Billing 2000). Med tiden kom

dock även socialdemokraterna allt mer omfamna privatiseringar och utförsäljning i mer positiva ordalag som en väg för att säkerställa god kvalitet till lågt pris för medborgarna (Billing 2000).

Mediebilden av Malmö vid 1990-talets början dominerades av de krisartade tendenserna som rådde (se t.ex. Möllerström 2011; Högdahl 2003) och bidrog till en uppfattning om Malmö som stadd i kris också i sin själva identitet, när den tidigare föreställningen om den starka arbetarstaden inte längre fungerade som en samlande kraft. Men det förekom också en annan berättelse i medierna, en som kretsade kring ett dynamiskt, lokalt kulturliv som alltmer påtagligt höll på att göra avtryck på uppfattningen om Malmö. Ett nytt konserthus för Malmö symfoniorkester hade färdigställts 1985. Ett äldre förslag om att skapa en konsthögskola i Malmö/Lund-området förverkligades till slut 1995 när den tidigare målarskolan Forum, vilken haft ABF som huvudman, ombildades till konsthögskola knuten till Lunds universitet. På Malmös övriga kulturinstitutioner skedde stora förändringar, såväl organisationsmässigt som i det konstnärliga ledarskapet. Dessutom var planeringen av ett nytt stadsbibliotek i full gång. Dessa förnyelseprocesser gav grund för en spridd idé om Malmö som en kulturstad på frammarsch. Från inflytelserika kulturpersonligheter och tongivande politikers sida var en sådan profilering i allra högsta grad en produkt av en uttalad och strategisk positionering, vilket framhölls som en möjlig väg till utveckling för Malmö bortom den rådande krisen.

Det finns många skildringar av de politiska förändringarna och utvecklingen i Malmö under den här perioden i forskningen. Diskussionerna som fördes på kulturområdet och om kulturen som en möjlig förändringskraft är dock till stora delar förbisedd. I de fall som idén om Malmö som kulturstad ändå nämns behandlas den mer eller mindre som en parentes, med svag förankring till och liten inverkan på det större politiska sammanhanget (se t.ex. Holgersen 2017; Mukhtar-Landgren 2012; Dannestam 2009; Billing 2000).

Detta kapitel lyfter fram idéerna om kulturens värden som här formulerades som en väsentlig del i Malmös stadsförnyelsearbete under perioden 1985–1995. Kapitlet behandlar de beslut och händelser som bidrog till att etablera idén om Malmö som kulturstad under den angivna tidsperioden, händelser och processer längre bak i tiden lyfts också fram som viktiga delar i en kontext. Tematiskt lägger kapitlet tonvikt på ut-

trycken för, och graden av, enighet och oenighet i diskussionen som fördes kring kulturområdets del i Malmös stadsomvandling. Fokus läggs på två kulturpolitiska arenor och förhållandet mellan dessa. Dels de etablerade kulturinstitutionerna i staden som under den här perioden hamnade i blickfånget för en konstnärlig förnyelseprocess och kulturell omdaning av den uppfattade malmökulturen. Dels kulturnämnden i Malmö stad och de politiska partiernas kulturpolitiska debatt och beslut under perioden. På denna arena förankrades också idén om Malmö som kulturstad i det övergripande politiska klimatet som rådde, vilket analysen uppehåller sig vid för att dels fördjupa förståelsen för idén om kulturstaden som ett politiskt projekt, dels för att peka på den nära relationen mellan kulturpolitiken som politiskt område och mer övergripande politiskt-ideologiska förändringsprocesser.

Institutionerna kraftsamlar

När man undersöker hur idén om Malmö som kulturstad fick fäste i det offentliga samtalet återkommer Sune Nordgrens tillträde som chef på Malmö Konsthall 1990 som en nyckelhändelse. Nordgren kom i ett flertal mediala sammanhang omtala Malmö som Nordens kommande konsthuvudstad. Det var en besvärjelse och en förhoppning, menade han själv i efterhand, men också en medveten mediestrategi (Hansson 2000; Nilsson 1996). Utifrån tanken om att någonting som upprepas tillräckligt ofta och ihärdigt med tiden kommer att uppfattas som en sanning fortsatte Nordgren vid varje tillfälle som gavs att deklarera sitt budskap. I sitt katalogförord till den andra *Sydneytt*-utställningen som samlade yngre konstnärer verksamma i regionen och som ägde rum på Konsthallen under hösten 1991 och våren 1992 inledde Nordgren med att säga "Ryktet går vidare", och fortsatte sedan:

Malmö är på väg att bli en betydande konststad. En regional metropol med de bästa förutsättningar, som det nu bara gäller att ta vara på. Ryktet går – allt fler tror på det – och tids nog ska vi svara upp mot det. (Nordgren 1991:5)

Ungefär samtidigt som Nordgren började sitt arbete som konsthallschef tillträdde Lars Nittve som chef för Rooseum, stadens andra stora arena

för samtidskonst. Rooseum hade öppnats 1988 på initiativ av finansmannen och konstsamlaren Fredrik Roos i Malmö Elektricitetsverks före detta lokaler. Mycket tack vare det internationella kontaktnät som Roos hade byggt upp under flera års samlande och spekulerande i samtidskonst fick Rooseum tidigt en framskjuten position på den svenska och internationella konstscenen (Grundberg Wolodarski 2011). Under Nittve, som kom från att varit intendent på Moderna Museet i Stockholm, förändrades Rooseums inre organisation från en experimenterande verksamhet med externa kuratorer till att få fastare former. Verksamheten professionaliserades i alla led, från personalarbetet till logistik och programläggning, och en tydligare strategi för hur Rooseum skulle drivas och profilera sig utarbetades. Detta interna arbete, tillsammans med att kommunen lämnade ekonomiskt stöd, gjorde att Rooseum med tiden antog en starkare institutionell profil (Esche & Stenbeck 2007; Järetorp & Levén (red.) 1998).

Både Nordgren och Nittve hade uttalade ambitioner att producera utställningar av högsta internationella klass i en, som de menade, jämförelsevis liten stad som Malmö (Nilsson 1996). På Konsthallen varvades moderna klassikerutställningar som Picasso, Miró och Giacometti med kända samtidskonstnärer som Cindy Sherman, Barbara Kruger, Andres Serrano och Keith Haring. På Rooseum fanns Fredrik Roos omfattande samling av åttiotalsmåleri, och Nittve utvecklade arbetet med att introducera både svensk och internationell samtidskonst (Reuterswärd 2020).

Profileringen av Malmö som konststad innebar att Malmö positionerades på ett internationellt konstfält, men också att staden presenterades som en motpol eller kontrast till Stockholm som ett självklart centrum för samtidskonsten. Rivaliteten mellan Malmö och Stockholm som ett utslag av kampen mellan periferi och centrum var ett tema som Nordgren berörde flera gånger på olika sätt. ”Det nationella betyder inget för mig”, menade han i en intervju 1991, och fortsatte sedan med att förminska Stockholms betydelse sett ur ett europeiskt perspektiv till Malmöns fördel:

- Vi har tre världsstäder, Köpenhamn, Berlin och Hamburg, närmare än Stockholm. Amsterdam och Warszawa är lika nära. Det ger oss en enastående möjlighet. Och vi har den kompetens som behövs för att ta vara på den. (Almerud 1991a:5)

Vid andra tillfällen riktades udden direkt mot huvudstaden, som när Nordgren senare drog liknelser mellan hans arbete med BALTIC i den brittiska arbetarklassregionen Newcastle-Gateshead, och tiden på Malmö Konsthall:

– Balticprojektet byggde delvis på en antagonism med London, som det i Malmö hade byggt på en med Stockholm. Det skulle skapa en regional stolthet. En känsla av att det är här det händer. [...] jag var lika kaxig här som i Malmö. Nu skulle de från London resa till Gateshead. (Hallemar 2005a:27)

Grunden för att profilera Malmö som konststad hade till viss del lagts redan tidigare. Det ofructbara kulturklimatet som Malmö hade förknippats med under 1970-talet gjorde sig under 1980-talet gradvis allt mindre påmint. Till följd av 1980-talets finansiella uppsving, som innebar stora vinster för den privata konstmarknaden, öppnades ett flertal kommersiella gallerier i Malmö som gav eko i den svenska konstbranschen (Söderholm 2009). Det var också under denna period som Fredrik Roos gjorde sina allra mest spektakulära investeringar, bland annat köpet av Nils Dardels målning *Den döende dandyn* som 1984 ropades in för en rekordsumma (Grundberg Wolodarski 2011). Etableringen av Rooseum var i det hänseendet ett tidstypiskt uttryck för den typ av nya entreprenörsbaserade kulturverksamheter som grundades under denna period (Bjurström, Fredriksson & Möller 2013). Det förändrade konjunkturläget vid inledningen av 1990-talet gjorde dock att spekulationen i konst avtog och priserna sjönk drastiskt. Många av gallerierna i Malmö försattes i konkurs, flyttade eller skar ned på verksamheten. Även om Malmö i pressen omtalades som ett av landets mest intressanta konstcentrum skrevs det också om en pågående "gallerikris" och "galleridöd" i staden (Malmö stad 1996e; Waltenberg 1992a; Waltenberg 1992b).

Bland konstlivets företrädare rådde dock uppfattningen att det var fråga om en marknadskris, inte en kris för konstintresset som nu hade blommat upp i staden (Hellström 1994; Rosdahl 1991). En av dem som uttryckte en sådan uppfattning var Lars Nittve som menade att institutionerna, som inte på samma sätt är utelämnade till konstmarknadens svängningar, kunde ta till vara på detta nyetablerade konstintresse: "De [institutionerna] hamnade i galleriernas bakvatten men nu när en del privata verksamheter faller ifrån måste museerna och konsthallarna ta

större ansvar för konstlivet.” (Waltenberg 1992a) Nittve spådde härmed att 1990-talet skulle bli institutionernas decennium (Waltenberg 1992a).

Nittves spådom visade sig gälla också för områden utanför bildkonsten. Även Malmös teaterliv blev en bit in på 1990-talet föremål för liknande uppmärksamhet som den som riktades mot stadens konstarenor. Även i det fallet skulle det kretsa mycket kring två nya institutionschefer. Mitt under en omfattande omorganisering av Malmö Stadsteater tillträdde inför spelåret 1992/1993 Staffan Valdemar Holm chefsposten för teaterns dramatiska ensemble och Lars Rudolfsson motsvarande post för musikteatern. Både Holm och Rudolfsson hade erfarenheter från den fria gruppteatern när de kom till institutionerna i Malmö. Holm, som var förankrad i den tyska teatern, kom med nya influenser till den svenska teatern som vid denna tid kunde uppfattas som väldigt provinsiell och utan internationella impulser (Forser 2007). Denna bakgrund värdesattes tydligt när det gällde förväntningarna som florerade i kulturdebatten. Holm och Rudolfsson framställdes som representanter för ett generationsskifte inom Malmöteatern, vilket bar med sig såväl konstnärliga som ideologiska konnotationer (Svensson 1993a). Den nya teatern förväntades slå hål på ett segdraget arv i Malmös teaterhistoria bestående av operetter och andra lättviktiga sceniska genrer (Smiding 2006; Swedner 1969). Enligt teaterkritikerna infriade också Holms och Rudolfssons uppsättningar dessa förväntningar. Holms föreställningar *Mamma, pappa, barn* (1993) och *Hamlet* (1995) blev hyllade för sin postmoderna, ironiska och smått morbida estetik och sågs som ett välbehövligt brott med tidigare konventioner (Westling 2020; Smiding 2006; Forser 2007). Även Rudolfssons uppsättningar på musikteatern fick goda recensioner. Hans regi av *Kristina från Duvemåla* (1995), med text och musik av Björn Ulvaeus och Benny Andersson, kom dessutom att bli en av de största publikmagneterna någonsin på Malmö musikteater (Clarén, Erlandsson & Larsén 2019). Likt uppmärksamheten på konstområdet omnämndes Malmö snart som ”Sveriges teaterstad” i riksmidia (se t.ex. Malaise 1993) och sades genomgå en teaterns storhetstid som motsvarade de år under 1950-talet då bland annat Ingemar Bergman var verksam på stadsteatern och lockade stort intresse (Sjögren 1994).

Bakom denna estetiska nyorientering i Malmö teaterliv fanns också betydelsefulla materiella faktorer i form av nya rum för teatern och förändringar i Stadsteaterns organisering och ekonomi. I motsats till den äldre tanken om en folkteater som samlade alla genrer under samma tak

genomgick Stadsteatern omstruktureringar i flera led för att driva igenom en renodling av konstarterna på teatern. I anslutning till detta förändringsarbete fanns en annan viktig del i den nya haussen kring Malmös teaterliv, nämligen den nyrestaureerade Hippodromscenen, känd som Hipp, som återinvigdes i januari 1994 efter ett omfattande och påkostat renoveringsarbete. Öppningen av Hipp hade en praktisk betydelse i form av att kunna erbjuda den dramatiska teatern en scen av mellanstorlek med omkring 500 platser. Behovet av en sådan spelplats var en länge diskuterad fråga (Smiding 2006; Sjögren 1994). Men Hipp hade också en viktig symbolisk betydelse. Vid dess öppnande framstod den nya scenen som kronan på verket, inte bara för teatern i staden, men som en materialisering av den övergripande idén om Malmö som en kulturstad på frammarsch (Westling 2020).

Förutsättningar och förväntningar

I Malmö har de stora kulturinstitutionerna under lång tid spelat den mest framträdande rollen i stadens kulturliv. Från tid till annan har detta förhållande utmålats som ömsom statusmässigt och prestigefyllt, ömsom kulturkonserverativt (Vall 2007). Att den framskjutna positionen för institutionerna under 1990-talet inte var utan problem var något som även institutionscheferna var medvetna om. I takt med att de mindre gallerierna försvann såg Nordgren att Konsthallen fick ett allt tyngre ansvar även för den yngre och lokala konsten (Malmö stad 1996e). Problemet, menade Nordgren, låg i att institutionens huvudsakliga uppdrag var att producera klassiker- och separatutställningar med etablerade konstnärer, inte att söka efter och introducera nya konstnärskap (Malmö stad 1996e). Det rådde i den meningen ett glapp mellan institutionernas verksamhet och det övriga konstlivet som också ledde till meningsskiljaktigheter mellan politikerna och institutionscheferna gällande institutionernas uppdrag (Vall 2007; Naumann 1994; Almerud 1991a).

På teaterområdet var institutionskulturen föremål för än mer kritiska meningsutbyten. Malmö Stadsteater genomgick flera faser av organisationsförändringar under slutet av 1980-talet och början av 1990-talet. 1990 ombildades Stadsteatern från ekonomisk förening till kommunalt aktiebolag, vilket man hoppades skulle ge mer stabila ekonomiska förutsättningar (Sjögren 1994). Denna förhoppning infriades inte, utan teatern fortsatte att dras med stora ekonomiska förluster, och det dröjde

inte mer än två år innan nya förändringar infördes. Under hösten 1992 togs beslut om en rekonstruktion av teaterbolaget Malmö Stadsteater AB. Istället bildades tre dotterbolag som delade upp den dramatiska teatern, musikteatern och symfoniorkestern som separata verksamheter i en bolagskoncern under moderbolaget Malmö Musik och Teater AB. Dotterbolagen Malmö Dramatiska Teater, Malmö Musikteater och Malmö Symfoniorkester tilldelades egna styrelser och konstnärliga chefer, medan moderbolaget skulle svara för gemensam administration, ekonomi, teknik, verkstäder och fastigheter (Nilsson, Andersson & Lindhe 2020; Clarén, Erlandsson & Larsén 2019). Rekonstruktionen var omfattande och ledde till uppsägning av ett åttiotial anställda, däribland 22 av de 46 skådespelarna i den dramatiska ensemblen (Clarén, Erlandsson & Larsén 2019; Sjögren 1994). De stora förändringarna blev omstridda, men försvarades av beslutsfattare och andra pådrivare som en nödvändig åtgärd för att effektivisera den institutionella strukturen och för att utveckla teatern i en mer dynamisk riktning, både vad det gällde arbetsformerna och det konstnärliga innehållet (Clarén, Erlandsson & Larsén 2019; Malmö stad 1996e; Sjögren 1994).

I den bemärkelsen kom Lars Rudolfssons och Staffan Valdemar Holms bakgrund inom den fria gruppteatern att spela en framträdande roll när de tillträdde som chefer och huvudregissörer för musikteatern respektive den dramatiska teatern. Båda stod för en konstnärlig nyorientering som också var sammanflätad med en i grunden kritisk inställning till institutionsteaterns strukturer. I en intervju med Rudolfsson och Holm beskrev journalisten Per Svensson situationen som början på en ny epok i stadsteaterns historia som också innebar "ett generations- och ideologiskifte i institutionernas chefsmoduler" (Svensson 1993a). Den ideologiska förändring som Svensson här anspelar på låg i linje med de kulturpolitiska argumenten som drev på stadsteaterns omkonstruktion för att, som det sades, prioritera "kvalitet" framför "sysselsättning" (Skawonius 1993).

Både Holm och Rudolfsson opponerade sig på liknande sätt mot institutionernas "låsta" positioner som i deras ögon begränsade den konstnärliga utvecklingen. "Tryggheten" i arbetsmarknadslagstiftningen stod i deras mening i motsättning till "det tillfälliga i det konstnärliga arbetet" (Svensson 1993a). Särskilt Holm kom vid upprepade tillfällen att yttra en sådan hållning där fasta anställningar på teatern framhölls som ett

hinder för kvalitetsarbetet och det konstnärliga uttrycket. Samtidigt betonade han också att institutionerna hade en given, och viktig, position i teaterlivet. Institutionerna, menade Holm, fungerade som teaterns "flaggskepp" som behövdes för att profilera Malmö som en kulturstad. Denna position för institutionerna var enligt Holm också viktig för att det övriga teaterlivet skulle "ha något att reagera mot", vilket han menade var en förutsättning för ett dynamiskt och nyskapande teaterklimat (Malmö stad 1996e:26).

Förnyelse och tradition

Intresset och den positiva uppmärksamheten som riktades mot Malmös kulturinstitutioner under den här perioden signalerade ett uppsving för stadens kulturliv som också verkade ge den krisdrabbade staden ljusare framtidsutsikter. Kulturdebatten kom dock samtidigt att också att handla mycket om i vilken mån den estetiska nyorienteringen gick på tvärs med en uppfattad, rotad kulturell identitet hos Malmöborna. De som stod för förnyelsen använde gärna traditionens inskränkthet som en språngbräda för att framhålla värdet av det nya, mer djärva och mer spännande kulturlivet. Sune Nordgren riktade exempelvis på detta sätt sin profetia om Malmö som konststad direkt mot dess möjliga vedersakare: "Nu är det bara nymoralister och populister, konstens outtröttliga dödgrävare – de som på förhand vet hur konsten bör se ut – som håller emot, och som vill kasta yxan i sjön när den precis har blivit uppgrävd. Strunt' i dem och strunt' i deras Jantelag!" (Nordgren 1991:6).

Förhållandet mellan förnyelse och tradition bildade dock en kulturell resonansbotten som inte var oproblematisht. I synnerhet teaterområdet, och särskilt Staffan Valdemar Holms uppsättningar på nyöppnade Hipp kom i fokus för denna diskussion. Teaterkritikernas gensvar till Holms postmoderna iscensättningar var stort. Även om kritiken var delad och långt ifrån unisont positiv var kritikerkåren överens om att Holms estetik och regi utgjorde ett nytt och konventionsbrytande element i svensk teater vid den här tiden (Forser 2007). Ganska snart framtonade dock bilden att de konstnärliga framgångarna som uttrycktes bland kritikerna inte motsvarades av några ökade besökssiffror och att den nya teatern hade svårt att få något fäste bland malmöborna. Knappt ett år efter Holms premiärföreställning på Hipp beskrev Dagens Nyheters teaterkritiker Ingegärd Waaranperä situationen i Malmös teaterliv

som en där "man kan ana spänningar i den konstnärliga idyllen" som skapar "en viss oro inför framtiden" (Waarander 1994). Hennes skildring av mottagandet av föreställningen *Lulu* i regi av Holm gav vidare uttryck för denna uppfattning:

Det tycks bli svårt att få publik till "Lulu", trots flera lysande recensioner och ett allmänt erkännande av den konstnärliga nivån. Wedekinds sekelskiftespjäs om den prostituerade "Lulu" chockar fortfarande. Salongen blir bara lite mer än halvfull en torsdagskväll veckan efter premiären, och efter andra paus i den 4 1/2 timme långa föreställningen står ytterligare något dussin stolar tomma. "Snusk!" står det på Sydsvenskans insändarsida, och: "Bort med begravningskaffet, ge oss smörgåsbordet åter." (Waarander 1994)

I Waarander's skildring härleddes denna kulturella motsättning till den äldre Malmöpublikens konservativa hållning och "förkärlek för plymer och operetter" (Waarander 1994). Musikteatern var enligt hennes förmenande till viss besparad denna smakkonflikt därför att Lars Rudolfssons uppsättningar "trots allt inte avlägsnar sig alltför långt från scenens operetthistoria eller från den gamla Stadsteaterpubliken" (Waarander 1994). Waarander anspelade på ett välkänt motiv. Det refererades ofta till den lokala operettrationen som ett hinder för Malmös utveckling på det kulturella området i dessa sammanhang (se t.ex. Andersson & Lindau 1998). Staffan Valdemar Holm själv tangerade också denna tematik och betraktade operettrationen som en mentalitet som hade motsvarighet inom flera kulturområden och som yttrade sig som en "förkärlek för det medelmåttiga" (Theander 1994). Det bristande publikunderlaget var något som enligt Holms förmenande inte kunde lastas den konstnärliga gestaltningen. Det var istället ett ansvar som han menade låg hos politikerna eftersom de hade gett honom "uppdraget att leda en seriös, modern och förhoppningsvis spännande dramatisk teater" (Waarander 1994). Den politiska aspekten av en bristande folklig förankring i Hipps repertoar kopplades vidare samman med kommunens stora utgifter för restaureringen av byggnaden. Detta, menade Holm, var i synnerhet en fråga som låg på beslutsfattarna att motivera inför malmöborna: "Vi vill ha en teater, vi hade kunnat spela i en barack. Att man vill ha Hipp är ett politiskt beslut. Det är inget lätt hus att göra teater i. Det finns många andra lokaler som är att föredra. Men man ville ha ett teaterhus inne i staden." (Theander 1994)

I och med dessa påpekanden kom frågan om den kulturella omställningens inre motsättningar att flyttas bort ifrån de mytologiska beskrivningarna av Malmöbornas smak och kynne för att istället uppträda som ett aktuellt kulturpolitiskt dilemma. Den problematik som framkommer berörde balanseringen av kulturpolitikens två huvudsakliga inriktningar mellan att stödja konstområdets inre utveckling och förnyelse och att skapa förutsättningar för tillgänglighet och deltagande i de bredare lagren av befolkningen.

Mot bakgrund av ovanstående genomgång kan strategin att profilera Malmö som kulturstad under 1990-talet i stora drag sammanfattas med att den grundades i en till synes framgångsrik konstnärlig utveckling på stadens kulturinstitutioner. Kulturpolitiken backade upp denna utveckling genom att ge stort spelrum för institutionschefernas estetiska nyorientering medan de bredare kulturpolitiska ansatserna var mindre framträdande. Den fortsatta analysen av de kulturpolitiska förutsättningarna för idén om Malmö som kulturstad påvisar dock en mer komplex relation mellan sådana kulturpolitiska anspråk. Dessutom framkommer att profileringen av Malmö som kulturstad i hög utsträckning också grep in i ett omfattande, urbant identitetsprojekt med bred politisk uppbackning.

Kulturpolitisk mobilisering

Ständiga maktskiften under perioden mellan 1985 och 1995 innebar en instabil tid i Malmös kommunalpolitik. 1985 förlorade socialdemokraterna för första gången sedan införandet av allmänna val makten till den borgerliga oppositionen. Tre år senare återkom socialdemokraterna som styrande parti för att sedan återigen förlora denna position vid valet 1991 (Nilsson, Andersson & Lindhe 2020). Maktväxlingarna gav grogrund för ett mer polemiskt politiskt klimat än vad som tidigare hade varit fallet i staden (Billing & Stigendal 1994; Malmsten 1994; Stenelo & Norrving (red.) 1993). Men det fanns också exempel på politisk enighet i denna annars påtagliga oenighet. Den lokala kulturpolitiken var ett sådant område.

När de borgerliga partierna fick majoritet i kommunfullmäktige efter valet 1991 inrättade man ett särskilt kulturkommunallråd. Härmed förändrades det tidigare kulturrotelansvaret, som även berörde fritids- och utbildningsfrågor, mot att bli ett mer renodlat kulturpolitiskt uppdrag.

Den nya posten som kulturkommunalråd tilldelades moderaten Johan Bengt-Påhlsson, som tidigare bland annat suttit som fastighetsnämndens ordförande under de borgerligas förra mandatperiod. I den rollen hade Bengt-Påhlsson bland annat varit aktiv i att sköta försäljningen av elverkets gamla lokaler till Rooseums grundare Fredrik Roos som han också var nära personlig vän med (en affär som inte var utan kontroverser, se t.ex. Grundberg Wolodarski 2011). Som kulturkommunalråd kom Bengt-Påhlsson snart att uppmärksammas som framsynt och uppslagsrik vad det gällde att lyfta fram kulturen som ett prioriterat område. Han beskrevs som en "kulturbyggare" som gav kulturen högre status i en stad som annars led av "ett något skamfilat rykte vad det gäller kulturpolitik" (Svensson 1993b:66). Som en viktig del i detta framhölls hans personliga engagemang och kulturintresse, en kulturpolitiker som frekvent besökte kulturevenemang och som var förtrolig med kulturetablissemangen i såväl formella som informella sammanhang (Francke & Theander 1993/1994). Samtidigt som hans idéer för kulturen i Malmö beskrevs som del av moderaternas drivkraft att omvandla staden i grunden utmålades Bengt-Påhlsson också som en improvisatör som överskred partitillhörighet och partipolitiska ståndpunkter till förmån för kulturområdets egen dynamik (Malaise 1993; Skawonius 1993; Waltenberg 1993; Zern 1993; Hedvall 1992).

Det var framförallt det sistnämnda som kom att hamna i förgrunden i den kulturpolitiska diskussionen. Särskilt handlade det då om hur relationen i kulturfrågorna mellan Bengt-Påhlsson och socialdemokraten och oppositionsrådet Johnny Örbäck tedde sig. Med rubriker som "Här är kultur inget problem" (Skawonius 1993) beskrevs Malmös kulturpolitik som dominerad av en ömsesidig syn på att politiken skulle investera mer i kulturen, och att de politiska skiljelinjerna inte spelade någon roll för denna satsning. Bengt-Påhlsson och Örbäck skildrades som "malmöitiska tvillinger med samma kulturpolitiska själ" (Eriksson 1994). I likartade termer beskrev en tillbakablickande artikel i *Sydsvenskan* senare deras samarbete med orden: "vad den ene sa om Malmökulturen kunde oftast lika gärna ha kommit ur den andres mun" (Waltenberg 2000). Det politiska samförståndet på kulturområdet var en förklaring som också de verksamma kulturcheferna återkom till när det gällde Malmös förestående kulturframgångar. Lars Rudolfsson sade i en intervju med *Dagens Nyheter* med hänvisning till sina erfarenheter från teaterlivet i huvud-

staden: "I Stockholm finns ingen riktig politisk enighet om kulturpolitiken, medan man här i Malmö satsar stenhårt på konsten. [...] Här har ju politikerna förstått att kultur är en livsnödvändighet mitt i allt elände." (Malaise 1993) I samma artikel uttalade Staffan Valdemar Holm en liknande åsikt:

– Det råder en stark enighet från höger till vänster, som för övrigt är gammeldags termer. Det är helt rätt att i kristider satsa på kulturen. Den gamla modellen med operetter håller inte ekonomiskt och det var också den som påförde teatern en förlust. Det var den moderna publikens svar på en sådan konventionalitet (Malaise 1993)

På en och samma gång uttryckte härigenom Holm både ett konstnärligt och ideologiskt ställningstagande om den nya stadsteatern. Den skulle stå för en ny slags estetik som samlade kraft bortom en "gammeldags" politisk ordning som enligt denna utsaga hade låst fast teatern vid en viss slags tradition och förmodad nytta.

Kulturpolitikerna själva framhårdade samma inställning till kulturen som en förändringskraft. I en i övrigt krisartad situation i Malmös utveckling samsades man i synen på kulturen som ett område att investera i. Bengt-Påhlsson förklarade det med att det "fanns ett antal politiker som var besjälade av tanken att kultur är viktigt" och som bildade "ett bra gäng" över partigränserna (Skawonius 1993; se även Svensson 1993b).

Uppmärksamheten som riktades mot kulturområdet sågs också ge ett större utrymme för de "mjukare" värdena i den politiska diskussionen. Om sitt nära samarbete med Örbäck sade Bengt-Påhlsson vid ett senare tillfälle: "Vi talade inte bara om pengar och jobb, utan minst lika mycket om livskvalitet för Malmöborna, om en kreativ miljö för våra barn att växa upp i." (Waltenberg 2000). Örbäck själv höll med och menade att det under den aktuella mandatperioden "fanns en total enighet över partigränserna om att satsa på Malmö som kulturstad, och att det måste vara en långsiktig satsning" (Waltenberg 2000).

Satsningarna på kulturområdet som omtalades av Bengt-Påhlsson och Örbäck beskrevs i explicit mening som ett led i ett stadsutvecklingsarbete som skulle ta Malmö ut ur den negativa utveckling som staden hade gått igenom under en längre tid. "Mitt uppdrag", förklarade Bengt-Påhlsson, "är att bidra till att ge Malmö nytt självförtroende och att göra

stan till ett kulturellt centrum i regionen” (Waltenberg 1993). Investeringar på kulturområdet såg han som en investering i stadens identitet:

Från att ha varit en stöddig stad på 60-talet drabbades Malmö av mindervärdeskomplex, ja, rent av identitetsförlust. [...] Så vi sökte nya vägar för att hitta en ny identitet åt Malmö. Vi talade om den attraktiva staden, socialdemokraterna om den goda staden. Lite olika inriktningar, men idén var densamma. Vi har ett stort och brett kulturliv och en bred tradition av ung konstnärlig verksamhet, poesi, musik, teater och konst. Och när vi tog över sade vi: Vi lyfter fram det och reserverar ett kommunalråd enbart för kulturen och för att sätta spotlight på den (Skawonius 1993).

Visionerna om ”den goda staden” och ”den attraktiva staden” som Bengt-Påhlsson hänvisade till hade lanserats av de olika partierna inför valet 1991. På var sitt håll sökte man med dessa formulera en ny och positiv utveckling för Malmö (Malmö stad 1991a; Engqvist 1990; Kask 1990; Leijonhufvud 1990a; Ollén 1985). Genom hänvisningen till dessa mer omfattande politiska utvecklingsidéer framkommer i det här fallet en syn på kulturpolitiken som inte ett isolerat område, utan som förankrat i de övergripande utvecklingsstrategier som under samma tid vägledde Malmö kommunalpolitik. Det är också intressant att Bengt-Påhlsson här betonade samsynen snarare än skiljaktigheterna vad det gäller blockens visioner. Parallellerna mellan kultursatsningarna och diskussionerna om den ”goda” respektive den ”attraktiva” staden förekom också i andra sammanhang, även då med betoning på dess liknande språk och hur dessa visioner inbegrep kulturområdet som en utvecklingsresurs (Eriksson 1994; Svensson 1993b). Men dessa gemensamma idéer om kulturens värden bildade samtidigt också en konfliktyta.

Kulturmiljarderna: enighet och oenighet

Utslagen av enighet och oenighet kring kulturens värden kom bland annat till uttryck i samband med att både socialdemokraterna och moderaterna presenterade varsin miljardsatsning på kulturområdet. Socialdemokraternas förslag presenterades under valrörelsen hösten 1990. Moderaternas tillsammans med den kommunala budgeten efter att ha gått segrande ur valet 1991. Innehållsmässigt var dessa båda förslag närmast identiska, vilket bekräftar antagandet att det rädde en samsyn gällande

kulturområdet samt en gemensam linje att detta område kunde fungera vägledande för fortsatt utveckling. Däremot visar en närmare genomgång av förslagen, och inte minst diskussionen som omgärdade dessa, att det förekom betydande olikheter och kontroverser rörande hur kultursatsningarna skulle finansieras. Det blir i en sådan genomgång också tydligt, sett i ljuset av den övergripande kommunalpolitiken, att kulturområdet inte alls står utanför den höga konfliktnivå som präglade det politiska debattklimatet vid den här tiden.

Socialdemokraternas förslag om en miljardsatsning på kulturområdet lades fram av partiets dåvarande ordförande Lars Enqvist och kommunalrådet Johnny Örbäck vid en presskonferens i oktober 1990. Förslaget var en utlöpare till partiets vision om "Den goda staden" och vilade på tanken att "utveckla kulturen" i ett "framtida gott samhälle, där människor bor tätt och nära varandra, med god social och kulturell miljö" (Kask 1990). Kultursatsningen grundade sig nästan uteslutande på ett antal föreslagna byggprojekt som innefattade nybyggnation, ombyggnation och tillbyggnation samt renoveringsarbeten av befintliga kulturinstitutioner och andra fastigheter för kulturella ändamål. De insatser som räknades upp var ett nytt huvudbibliotek i anslutning till Domusvaruhuset DC intill Triangeln (se mer nedan), en skulpturpark utanför det nya bibliotekets entré, utbyggnad av Konsthallen med nya lokaler för administration, restaurang och bokhandel, renovering av stadsteatern, en ny dramatisk scen genom ombyggnation av Hipp, ombyggnation av stadsbibliotekets nuvarande lokaler till konstmuseum med tillhörande museipark, ett Sjöfartens Hus med ett Kockums-museum i anslutning, och en veteranspårväg som skulle förbinda det nya konstmuseet med övriga delar av Malmö Museer en bit längre bort. Förslaget som presenterades vid presskonferensen spreds sedan i nyhetsbevakningen (Nilsson 1990; Rothstein 1990; TT 1990; Wiktorsson 1990) och uppmärksammades i reportage och artiklar i dagspress (Andersson 1990; Gentile 1990; Hedqvist 1990a; Hedqvist 1990b; Leijonhufvud 1990b) och branschorgan (Hårde 1990; Hårde 1991).

Engqvist motiverade kultursatsningen med att Malmö befann sig i ett expansivt skede i och med att beslut hade tagits om en broförbindelse över Öresund och det europeiska samarbete som låg i framtiden. Brobygget sågs både som själva den grundläggande anledning till förslaget och som en nödvändighet för dess realisering. "I praktiken", menade Engqvist, "är investeringarna avhängiga en bro över sundet" (Rothstein

1990). Satsningen på kulturområdet såg han som ett sätt för Malmö att "hävda sig i den nya gemenskapen och i förhållande till Köpenhamn" (Leijonhufvud 1990b). Till de investeringar i infrastruktur, bostäder och kontor som Engqvist förväntade sig att denna utveckling skulle kräva behövdes också, menade han, en stark kulturprofil för att "locka folk från den andra sidan att resa hit" (Andersson 1990).

I vissa avseenden föreföll förslaget inte alls vara förankrat bland övriga socialdemokrater eller i kommunledningen. Det enda underlag som presenterades var ett tvåsidigt pressmeddelande utan några bakomliggande formella beslut (Andersson 1990; TT 1990). Den tänkta miljardsatsningen skulle enligt förslaget i huvudsak bekostas av privata och allmännyttiga företag inom bygg- och fastighetsbranschen. Kommunens insats skulle begränsas till 70 mkr för att inte belasta den redan ansträngda budgeten. Kommunen skulle enligt Engqvist, "inte ha råd att satsa så mycket på kultur" om den samtidigt skulle "klara stadens sociala problem, barnomsorgen och sjukvården" (Rothstein 1990). Däremot förväntade sig Engqvist att företagen skulle se de utvecklingsmöjligheter som en framtida Öresundsbro förde med sig och därmed lockas att investera i kultursatsningen. För att stärka intresset öppnade Engqvist också för möjligheter att förhandla om byggrätter och att företagen skulle kunna ta ut större markhyra (Hård 1991; Hård 1990; Leijonhufvud 1990b). Förhandlingar av detta slag mellan det offentliga och privata företag fick under den här tiden allt större utrymme i samhällsplaneringen som en konsekvens av kommunernas generellt sett svaga ekonomi. Genom att lämna över kostsamma investeringar till byggbolag kunde kommunalpolitiken driva på lokala utvecklingsprojekt utan att överskrida den kommunala budgeten (Khakee 2000). Med Engqvists förslag på en kultursatsning gavs denna modell även utrymme på kulturområdet.

De borgerliga partierna i Malmö gav inget medhåll till socialdemokraternas föreslagna kultursatsning när denna lanserades. Dels ringaktades det genom att man sade att det mesta av innehållet var borgerliga idéer från början som Engqvist nu presenterade som sina egna (TT 1990, Leijonhufvud 1990b; Rothstein 1990), något som åter aktualiserades i och med moderaternas egen föreslagna kultursatsning ett drygt år senare. Den främsta kritiken från de borgerliga politikerna rörde dock hur det socialdemokratiska förslaget var tänkt att finansieras (Tyrstrup 1990). Bengt-Påhlsson kallade i en debattartikel i *Sydsvenskan* förslaget för "bluff" och "dimridå" med argumentet: "Det företag existerar inte

som har tio- eller hundratals miljoner att skänka till en kulturhungrande kommun. Bygg- och fastighetsbolag är inte, och skall inte vara, i välgörenhetsbranschen.” (Bengt-Påhlsson 1990) På samma linje debatterade Bengt-Påhlsson även i kommunfullmäktige:

Det är ju inte fastighetskontoret, MKB eller någon annan extern intressent som skall definiera vad kommunen behöver i form av nya museer, utan det skall man göra i kommunen. Det skall vi göra i kommunfullmäktige, i kommunstyrelsen och i de berörda nämnderna. Där skall man specificera vad vi behöver och vill ha, och där efter skall vi be intressenterna räkna på det hela. (Malmö stad 1991b:90)

På den borgerliga lokalpressens ledarsidor kommenterades förslagets finansiella plan med samma misstänksamhet och mothugg: ”Engqvist har en plan som sägs bygga på samarbete med privata, kooperativa och allmännyttiga företag, med en märklig koppling till byggandet av Öresundsbron. Detaljer och förutsättningar saknas, och Engqvist kan väl inte avse att byggentreprenader skall villkoras med kultursatsningar?” (SDS 1990). Vidare värjde man sig helt mot tanken att kulturen skulle utstå ”färdiga lösningar av typ allt eller inget” i form av sådana ”planekonomiska svep” som man ansåg Engqvist föreslå när han ”beskriver kulturens delar som pusselbitar som skall passa in i en helhet” (SDS 1990).

Diskussionen blottar en av kulturpolitikens mest grundläggande ideologiska skiljelinjer som annars ofta skymms bakom en samsyn kring kulturens goda värden, nämligen den om graden av offentlig finansiering och styrning (Karlsson 2003). Denna diskussion som här kom till uttryck förankrade också kulturpolitiken i motståndet av mer övergripande karaktär som den borgerliga sidan uttryckte mot socialdemokratiska styret i kommunen.

Förhandlingsplaneringen som socialdemokraterna härmed ingick i med både privata och allmännyttiga bygg- och fastighetsbolag hade i de borgerligas ögon möjligtvis kunnat uppfattas som en positiv utveckling mot en uppluckring av kommunens planmonopol som de borgerliga partierna var starkt kritiska till (se t.ex. Ollén 1985). Istället attackerades kultursatsningen för att vara alltför vidlyftig, att dölja en mer realistisk kostnadskalkyl, och att snarare vara ett utslag av en gammeldags förbundenhet mellan socialdemokratien och till dem nära liggande företag (Bengt-Påhlsson 1990; Leijonhufvud 1990b; Nilsson 1990). Särskilt tydligt

märktes denna inställning vad det gällde planerna för ett nytt stadsbibliotek, som till stor del kom att prägla diskussionerna. Som ett uttryck för detta menade bland annat Bengt-Påhlsson att den föreslagna kultursatsningen inte bestod av mycket mer än ”bara några lösa tankar som Engqvist rafsade ihop för att ta död på en annan debatt om det nya biblioteket” (Andersson 1990).

Striderna om det nya biblioteket

Planeringen av ett nytt stadsbibliotek var en redan mycket infekterad fråga i malmöpolitiken när socialdemokraternas kultursatsning presenterades (Bergström 1990; Hedqvist 1990a). Behovet av nya lokaler för stadsbiblioteket hade påtalats under flera decennier till följd av utrymmesbrist. Frågan togs upp i omgångar i kommunfullmäktige under 1960- och 1970-talen (Gentili 2014; Malmsten 1994; Holmström 1989). Två biblioteksutredningar med tio års mellanrum drog båda slutsatsen att ett nytt huvudbibliotek i Malmö behövdes, men utan att leda till något beslut (Holmström 1989). Den senare utredningen från 1980 lades åt sidan när den socialdemokratiska kommunledningen istället hade påbörjat planeringen av ett nytt huvudbibliotek inom ramen för det så kallade Triangelnprojektet (Malmsten 1994), ett mycket omtvistat omvandlingsprojekt av den gamla trafikplatsen Triangeln i centrala Malmö till ett nytt affärs- och hotellkomplex. Projektet blev hårt kritiserat både av den politiska oppositionen i kommunfullmäktige och av civila aktionsgrupper och har beskrivits som en starkt bidragande orsak till socialdemokraternas valförlust 1985 (Svensson 2011; Tykesson & Magnusson Staaf 2009; Billing & Stigendal 1994). Förslaget om att förlägga ett nytt bibliotek hit blev också hårt kritiserat när det offentliggjordes i februari 1983 som del av det utbredda motståndet mot Triangelnprojektet i stort (Malmsten 1994; Holmström 1989). I kommunfullmäktige tog intensiva debatter vid som ändå resulterade i ett beslut i januari 1985 att genomdriva biblioteksförslaget med bara smärre ändringar gällande dess placering i Triangelnområdet. Även efter kommunalvalet hösten 1985 som innebar ett borgerligt maktövertagande kom biblioteksförslaget, liksom Triangelnprojektet i stort, att ligga kvar utan några omkullvältande förändringar, trots de hårda protesterna från den borgerliga sidan och löfte om att riva upp beslutet vid en valseger. I september 1988 fattades på nytt beslut i

kommunfullmäktige om ombyggnaden av Triangeln. Denna gång föreslogs det nya biblioteket byggas på baksidan av den planerade varuhusgallerian. Till skillnad från tidigare togs beslutet nu med en stor majoritet (Gentili 2014).

Den alltmer ansträngda ekonomin under slutet av 1980-talet och början av 1990-talet kom dock att gripa in i biblioteksplanerna. Hotellbyggnaden och varuhusgallerian som ingick i Triangelnprojektet färdigställdes, men biblioteksbygget försenades och sköts på framtiden i flera omgångar. Tomten där biblioteket skulle uppföras upptogs istället av en nyanlagd asfalterad bilparkering för varuhusets kunder. De ansvariga vidhöll att biblioteket skulle komma att byggas här så småningom. Men i takt med att flera besparingsåtgärder för biblioteksbygget presenterades framstod bilparkeringen mer och mer som en permanent lösning snarare än ett provisorium (Gentili 2014). När sparbetingen blev allt mer akuta omarbetades de fastlagda planerna och efter att socialdemokraterna återigen tillträtt i maktposition i och med valutgången 1988 föreslogs istället att biblioteket skulle byggas in i Domusvaruhuset DC (Domus City) som efter ombyggnation och modernisering numera ingick i Triangelns varuhuskomplex (Tykesson & Magnusson Staaf 2009). Det nya förslaget väckte åter liv i protesterna och motsattes av bibliotekspersonal, allmänhet och det borgerliga blocket som återigen befann sig i opposition (Gentili 2014). Enligt de borgerliga politikerna var tillkomsten av detta förslag inte grundat på skäl som skulle gynna Malmös nya bibliotek utan ansågs snarare fungera som en räddningsaktion för Domus och fastighetsägaren Folksams försämrade ekonomi (Bergström 1990). Denna kritik fann stöd i att Skanska, ett annat företag med starka band till socialdemokraterna, just innan DC-planerna hade presenterats, hade lämnat förslag till kommunledningen att istället hyra in biblioteket i det konkurshotade NK-varuhuset beläget i ett Skanskaägt hus i de centrala delarna av staden (Gentili 2014).

Under perioden då bibliotekets vara inom Triangelnprojektet diskuterades tillträdde Sven Nilsson som ny stadsbibliotekarie. Efter att vid flera tillfällen ha riktat hård kritik mot Triangelnplanerna presenterade Nilsson i september 1990 på eget initiativ ett alternativt förslag till nytt huvudbibliotek som innebar en tillbyggnad till det gamla biblioteket i Slottsparken. Nilsson anlidade för detta ändamål personligen arkitekten Abelardo Gonzales för uppdraget som arbetade fram en skiss och modell för hur ett sådant alternativ kunde utformas. Stadsbibliotekariens tilltag

var kontroversiellt, eftersom det skedde trots att beslutet att bygga biblioteket vid Triangeln redan låg hos kommunfullmäktige. Att Nilsson dessutom inte hade förankrat saken hos biblioteksnämnden, men ändå använt medel ur stadsbibliotekets budget för att arvodera Gonzales, spädde på kontroverserna ytterligare (Gentili 2014). Särskilt irriterades naturligtvis socialdemokraterna av Nilssons manöver, medan de borgerliga i sin kritik av det liggande DC-förslaget istället ställde sig bakom denna idé om en tillbyggnad på platsen för det gamla biblioteket. Diskussionerna om Malmös nya bibliotek lyftes härmed, från att enbart handlat om hur Triangelnbiblioteket egentligen skulle utformas till att istället kretsa kring två olika alternativ. Genom närmast kupppartade former, enligt Bo Gentilis framställning, lyckades den borgerliga oppositionen tillsammans med vänsterpartiet och miljöpartiet genomdriva ett beslut i kommunfullmäktige i oktober 1990 att frågan om en tillbyggnad till det gamla biblioteket i Slottsparken skulle utredas ytterligare (Gentili 2014).

Biblioteksfrågan blev ännu mer betydelsefull i förhållande till att kulturområdet lyftes fram som en utvecklingsmöjlighet i ett krisdrabbat Malmö. Striderna om de två alternativen för ett nytt huvudbibliotek framstod därför som en avgörande symbolisk stridsfråga när den levde vidare in i valrörelsen 1991. Socialdemokraterna gav med sig inför protesterna mot DC-förslaget och sade sig istället vara beredda att återgå till det tidigare förslaget om en fristående biblioteksbyggnad i anslutning till Triangelns nya varuhusgalleria (Gentili 2014).

I januari 1991 beslutade kommunfullmäktige återigen att det nya huvudbiblioteket skulle byggas i anslutning till Triangeln men frågan fortsatte att stötas mellan de politiska blocken. I debatten som fortgick framhöll socialdemokraten Johnny Örbäck att förläggningen av det nya biblioteket till Triangeln spelade en viktig roll för den strategiska satsningen på Malmö som kulturstad som partiet föreslog:

Dessutom är det så, att ett beslut om ett bibliotek vid Triangeln innebär att vi omedelbart kan komma igång med ytterligare förnyelsearbete av Malmös kulturliv. För det första kan vi förverkliga ett sammanhållet kulturstråk från triangelbiblioteket, med en skulpturpark, till Malmö konsthall, som med nya lokaler kan utvecklas till ett modernt museum, fram till Malmö Stadsteater. För det andra kan vi omedelbart påbörja planeringen av ett konstmuseum i huvudbibliotekets nuvarande lokaler samt en första etapputbygg-

nad av museispårvägen, som då knyter samman ett framtida konstmuseum med de övriga museerna. Ett beslut om ett nytt huvudbibliotek idag är naturligtvis i sig bra, men vi öppnar också dörren för fler spännande satsningar för Malmös kulturliv. (Malmö stad 1991b:84)

Johan Bengt-Påhlsson bemötte Örbäck på samma grund som denne hade kritiserat socialdemokraternas kultursatsning tidigare, nämligen genom att angripa den i borgerliga ögon oheliga alliansen mellan socialdemokratin och folkrörelseföretag som Folksam, Skanska och Solidar, vilka alla på ett eller annat sätt var inblandade i både Triangelnprojektet och den planerade kultursatsningen. Vidare höll Bengt-Påhlsson fast vid att det bästa förslaget var det om en tillbyggnad till det gamla biblioteket i Slottsparken. Bland annat för att slå vakt om existerande kulturhistoriska värden, vilket det enligt Bengt-Påhlsson, inte fanns någon motsvarighet till i Triangelnalternativet (Malmö stad 1991b). Följer man Bo Gentilis framställning av biblioteksstriderna var våren och sommaren 1991 ”den slitsammaste tiden i denna slitsamma process, präglad av intriger, misstänksamhet, hopplöshet, illvilja” (Gentili 2014:80). Beslutet om att Triangelnalternativet skulle byggas låg fast, men fortsatte att diskuteras än mer intensivt. I valrörelsens slutskede revs beslutet plötsligt upp i väntan på höstens valresultat.

Som tidigare nämnts kom moderaterna ut ur valet 1991 som segrare. Fast beslutna att förverkliga förslaget om en tillbyggnad till det gamla biblioteket tog man nu från borgerligt håll tag i biblioteksfrågan med stor iver, vilket också grundade sig i tanken att hinna tillräckligt långt med projektet under den befintliga mandatperioden så att det inte skulle kunna dras tillbaka vid ett eventuellt maktskifte vid nästa val (Gentili 2014). Redan i början av april 1992 togs ett slutligt beslut, med minsta möjliga majoritet, att driva igenom förslaget om en tillbyggnad i Slottsparken. Det var dock inte frågan om att förverkliga den modell som Sven Nilsson tidigare hade presenterat. Istället utlystes en arkitekttävling, till vilken sammanlagt åtta arkitekter eller arkitektkontor från Sverige, Norge och Danmark bjöds in. Det vinnande bidraget presenterades i januari 1993 och utgjordes av den danska arkitekten Henning Larsens förslag kallat *Ljusets kalender*. Stilmässigt var det ett förslag som kan placeras in i nyrationalismen, en postmodern arkitektur som använder sig av strama och tydliga geometriska former (Tykesson & Magnusson

Staaf 2009). Den nya tillbyggnaden förhöll sig därmed markant kontrasterande till den gamla biblioteksbyggnaden i nationalromantisk stil som hade uppförts 1901 med inspiration från danska och skånska 1500-tals slott (Tykesson & Magnusson Staaf 2009). Detta kontrastförhållande var signifikativt för strävan att det nya stadsbiblioteket skulle uppfattas som en symbol för hur Malmö stod inför en påtaglig förnyelse (Carlsson 2013). Denna tematik om "det gamla" och "det nya" skulle också framöver utvidgas till att bli ett bärande element för Malmös stadsförnyelseprocess i stort i och med den påbörjade omvandlingen av Västra Hamnen (se kapitel 2).

De många och utdragna striderna kring det nya huvudbiblioteket speglar väl den politiska situationen i Malmö under en period av skiftande politiskt styre och en hög konfliktnivå mellan i synnerhet socialdemokraterna och moderaterna, men också i relationen mellan kommunledningen, tjänstemän och medborgare. Den allra mest intensiva diskussionen kring biblioteket 1991 avspeglar också betydelsen av kommunalvalet detta år. Med större uppbackning än vid förra maktövertagandet 1985 kunde moderaterna tillsammans med sina borgerliga allierade alltmer kraftfullt formulera en ny politik, och överhuvudtaget en ny identitet, för Malmö som stad. Sällan har en kulturpolitisk debatt haft en så pass framskjuten position i en valrörelse som biblioteksfrågan i Malmö 1991 (Svensson 2011). Tillsammans med de olika förslagen om satsningar på kulturområdet – moderaterna presenterade sin "kulturmiljard" efter makttillträdet vid detta val – bekräftar striderna kring det nya huvudbiblioteket den stora uppmärksamhet som detta område tillmättes under den här perioden. Det nya bibliotekets placering blev härigenom en viktig symbolfråga i den politiska situation som rådde.

Denna kulturpolitiska debatt upphörde inte heller med det slutgiltiga beslutet att bygga *Ljusets kalender*. Flera kontroverser följde som också grep in i den fortsatta kulturpolitiska utvecklingen under 1990-talet, vilket behandlas mer utförligt senare i samband med ett omstritt förslag 1995 att inrätta en central kulturnämnd.

Moderat kulturpolitik

Vid sidan av de borgerliga partiernas kritik av Triangelprojektet i stort var alltså den brännande punkten, på vilken man motsatte sig socialdemokraternas föreslagna kultursatsning, hur den skulle finansieras.

Själva innehållet i planerna vände man sig inte emot i någon större utsträckning. Detta skulle stå allt tydligare när moderaterna efter valsegern 1991 presenterade sin budget för nästkommande år. I budgeten ingick en satsning på kulturområdet som innehållsmässigt till stora delar var densamma som socialdemokraternas tidigare förslag. I förgrunden stod en restaurering och ombyggnad av Hipp, upprustning av Stadsteaterns huvudbyggnad, tillbyggnad av Konsthallen, nya lokaler till konstmuseet samt givetvis byggandet av stadsbiblioteket enligt befintlig planering. Utöver liggande förslag anslog moderaterna också ekonomiskt stöd till driften av Rooseum, medan socialdemokraternas förslag om en skulpturpark och ett Sjöfartens hus med tillhörande Kockums-museum lämnades därhän.

Det var finansieringen som framförallt skiljde de båda partiernas olika "kulturmiljard". Till skillnad från socialdemokraternas finansieringsplan i samverkan med allmännyttiga och privata företag stod i moderaternas förslag kommunen som huvudsaklig finansiär. Det innebar dock inte att man från borgerligt håll ansåg det finnas större ekonomiskt utrymme än vad socialdemokraterna hade menat. Snarare var man väldigt noggrann med att understryka att det rädde kärva ekonomiska tider som krävde besparingar och hushållning med kommunens pengar. Dock framhölls kulturområdet som ett av få undantag där insatser kunde låta sig göras:

Det är självfallet att en sådan här budget – både för 1992 och de kommande åren – måste innebära neddragna kostnader på olika områden, men jag vill gärna peka på att det ändå inom ramen för denna kärva budget finns områden som kommer att stå sig särskilt väl; däribland är kulturen kanske det mest tydliga exemplet. Jag bedömer att vi inom det området kommer att vara bland de kommuner – också med denna både i ettårsperspektivet och treårsperspektivet kärva budget – som ger allra mest per invånare för att satsa på kultur. (Malmö stad 1991a:112)

Moderaternas ordförande Joakim Ollén hade rätt i sak i sin budgetpresentation vad det gällde kommunens jämförelsevis höga kulturutgifter. Malmö var redan sedan tidigare en av de kommuner i landet som lade mest pengar på kulturområdet (Vall 2007). Det skiljer sig dock åt från olika sammanhang hur detta förhållande förmedlas. I ovanstående fall lyfts kulturbidragen fram som något positivt och framåtriktat. Detsamma gjordes av socialdemokraterna som å sin sida menade att det var

ett resultat av förhöjda anslag under deras tidigare majoritet (Malmö stad 1991a).

På andra håll användes istället samma argument om Malmös höga kulturbidrag i negativa ordalag för att kräva en omfördelning av den statliga kulturbudgeten. Denna diskussion var kopplad till en pågående kulturpolitisk debatt om hur den nationella kulturpolitikens fördelning av resurser fördelades, vilken aktualiserades av regeringens tillsättande av en ny statlig kulturutredning i februari 1993. Malmö stad var högst aktiv i denna debatt för att påverka regeringen att ompröva dels den rådande utjämningsprincipen som formaliserades med 1974 års kulturproposition och som hade en regional balans i kulturutbudet som främsta mål, dels koncentrationen av kulturinstitutioner med så kallade nationella uppdrag till Stockholm vilket innebar att de statliga bidragen till huvudstaden var avsevärt mycket högre än till övriga storstadskommuner. I grunden fungerade kraven på omprövning av dessa båda principer som ytterligare ett sätt att profilera Malmö som kulturstad. Genom att särskilja Malmö tillsammans med andra storstadskommuner från övriga landet sökte man få Malmö tilldelat status som kulturellt centrum likvärdigt med huvudstaden. Det skulle i sin tur innebära ökade statliga resurser som skulle parera de höga kommunala utgifterna (se t.ex. Johannisson 2006; Nilsson 1999; *Sverige behöver fler kulturella centra* 1994; Nilsson 1993).

Moderaterna talade om sin föreslagna kulturbudget i termer av en miljardsatsning på kulturområdet. Detta innebar dock egentligen inte några större ekonomiska tillskott under mandatperioden. Miljarden som nämndes rörde sig om kommunens sammanlagda utgifter på kulturområdet under en treårsperiod. Det handlade således inte om några egentliga extra medel till kulturverksamheterna, utan snarare att kulturen, som det nämndes i citatet ovan, skulle "stå sig särskilt väl" genom de redan befintliga ekonomiska ramarna. I budgetdebatten konstaterade Bengt-Påhlsson att "som samhällsekonomin ser ut lär det inte under överskådlig tid bli några nya, stora pengar vare sig till kulturen eller något annat område." (Malmö stad 1991a:149). Målet var istället "att få mera för pengarna" (Malmö stad 1991a:149) med ambitionen att "utveckla innehållet" inom ramen för de befintliga ekonomiska ramarna (Malmö stad 1991c:14). De kostnader som investerades i upprustning, tillbyggnad och nybyggnad av kulturinstitutionernas fastigheter skulle

kompenseras genom att höja kvaliteten på verksamheten, öka kompetensen och samarbetet mellan de olika institutionerna, samt att förbättra marknadsföringen (Malmö stad 1991c:14).

Som så ofta när det gäller kulturpolitiskt förnyelsearbete kom särskilt teaterområdet att hamna i fokus. Denna position stärktes ytterligare mot bakgrund av den omfattande rekonstruktionen av Stadsteatern under hösten 1992 som innebar bildandet av moderbolaget Malmö Musik och Teater AB och de tre dotterbolagen Malmö Dramatiska Teater, Malmö Musikteater och Malmö Symfoniorkester. Beslutet skapade stora kontroverser, inte minst på grund av de stora personalnedskärningarna som följde omorganisationen (Clarén, Erlandsson & Larsén 2019, Sjögren 1994). Bengt-Påhlsson, som hade stor del i att driva igenom förändringen, betraktade den som ett sätt att komma tillrätta med den i hans ögon gamla stadsteaterns problem med överbemanning och konstnärlig stagnation (Skawonius 1993). Den här ståndpunkten sammanföll också med de nya teaterchefernas synsätt (Clarén, Erlandsson & Larsén 2019). Målet uttrycktes av Bengt-Påhlsson som att ”kvaliteten sätts i centrum” och att man i Malmö ”vid varje tillfälle ska ha ambitionen att åstadkomma bland det bästa och finaste i Norden” (citerad i Sjögren 1994:255). Dotterbolagen startade sin verksamhet i juli 1993, och snart stillades också de värsta kontroverserna som omorganisation hade gett upphov till. Vid den här tiden dominerade istället de hoppfulla och positiva beskrivningarna om den nya stadsteatern i Malmö – samma beskrivningar som påtalats tidigare och som bidrog till framställningen av Malmö som en teaterstad i framkant och en vital kulturstad i stort.

Kulturstadens konfliktytor

De bejakande framställningarna av Malmö som kulturstad lutade sig mot ett starkt och visionsdrivet ledarskap på institutionerna såväl som i den kulturpolitiska ledningen, en spännande estetisk nyorientering och en ny vitalitet i den annars krisstämplade staden. Det sistnämnda var ett politiskt projekt som kom att framställa kulturpolitiken som ett utvecklingsområde bortom de övergripande motsättningarna i kommunalpolitiken. Bakom denna uppfattning fanns dock också inre spänningar som utspelade sig både på det kulturella fältet och i den kulturpolitiska debatten.

Genom att lyfta fram dessa spänningar går det att ifrågasätta den till synes breda uppslutningen kring Malmö som kulturstad och den till ytan starka enigheten kring kulturens värden för stadens utveckling.

Det fria kulturlivet

Bakom institutionskulturens dominans som byggde upp idén om Malmö som kulturstad fanns också ett historiskt problematiskt förhållande mellan Malmös kommunpolitiker och det fria kulturlivet. Ett särskilt uppmärksammat fall var den så kallade Victoriastriden 1976 som, när den ägde rum, innebar en konfrontation mellan den socialdemokratiska kommunledningens förda kulturpolitik och de nya musik- och teatergruppernas vilja till ett aktivitetshus för den fria kulturen (Möller 2020, Billing & Stigendal 1994; Gertten 1992; Rynell & Åberg (red.) 1977). Efter att den gamla Victoriabiografen under ett par dagar i februari 1976 ockuperats i stöd till de fria grupperna ebbade så småningom Victoriastriden ut. Under lång tid framöver kom dock uppfattningen om Malmö som kulturstad präglas av dessa stridigheter, och bristen av förståelse hos stadens socialdemokratiska styre inför kulturlivets sätt att fungera utanför institutionerna. Införandet av en särskild kulturstödsnämnd 1982 stärkte i viss mån ställningen för det fria kulturlivet, i och med att bidragsgivningen till olika former av icke-institutionaliserat kulturutövande härmed samlades till ett ansvarsområde istället för att som tidigare varit spridd över skilda delar av den kommunala organisationen (Vall 2007). Sett till historien har dock denna förstärkning haft svårt att väga upp det eftermäle om kommunens kyliga förhållande till den fria kulturen som Victoriastriden dels var en reaktion mot och dels kom att cementera (Åberg 2017; Billing & Stigendal 1994; Gertten 1992).

Spänningar gällande institutionskulturens dominans förekom även under det tidiga 1990-talet, om än i mindre konfrontativa former. Liksom förut hamnade teaterområdet i fokus för denna diskussion. De nya institutionscheferna som hade tillträtt i stadsteaterns nya organisation hade en principiellt kritisk hållning mot institutionsteaterns generella organisation och arbetssätt. Samma hållning framkom bland de fria teatergrupperna i staden. Den fria gruppen Ensembleteatern, vilken hade bildats 1993 ur Unga Konstnärliga Teatern som året innan startats av nyutexaminerade skådespelare från teaterhögskolan i Malmö, gav ut-

tryck för ett särskilt starkt avståndstagande. De beskrev institutions-teatern som "tråkig" och genomförd på "tvångsmässiga" grunder och "utan entusiasm" (Malmö stad 1996e:22). Men detta förkastande av en bristande kvalitet i institutionernas repertoar och uttryckssätt vilade, som i övriga fall, på en mer grundläggande samhällskritik:

[...] teater och andra konstnärliga uttrycksformer i samhället är oerhört präglade av hur samhället i övrigt ser ut. Har man t ex ett land med MBL-förhandlingar och demokratiska råd, som Sverige, då blir sättet att skapa format av det. Man får ett demokratiskt repertoarval, och den problematik man ska gestalta måste alla vara överens om. Det är en dålig grund om man vill göra något med bett. (Malmö stad 1996e:22).

För Ensembleteaterns företrädare framstod institutionernas roll att agera "folkbildare" och vara "nyttig på något sätt" som själva upphovet till dess "försoffning", och man fortsatte med att konstatera att institutionerna "aldrig [kommer] att bli livskraftiga av sig själva om man fortsätter på det viset" (Malmö stad 1996e:23). I den meningen distanserade sig Ensembleteatern liksom många andra fria teatergrupper vid den här tiden också från 1970-talets gruppteater. Utgångspunkten för de tidigare strömningarna var att teatern, och kulturen i stort, skulle verka som ett instrument för samhällelig förändring. Ett viktigt led i ett sådant arbete gällde utvecklandet av nya organisatoriska strukturer på de etablerade kulturinstitutionerna i syfte att skapa ett nytt kulturellt innehåll som också kunde stödja demokratiseringen av kulturutbudet, ge fler människor möjlighet att utöva kultur och bredda publikunderlaget inom det etablerade kulturlivet (Bergman 2010, Rynell & Åberg (red.) 1977). I dessa strävanden ingick ett försvar av kulturens kollektiva erfarenhet, både sett till skapandeprocessen och i mötet med publiken. För den fria gruppteatern innebar detta bland annat ett grundligt ifrågasättande av institutionsteaterns uppbyggnad, den auktoritära regissörsrollen och tanken på ett konstnärligt överhuvud (Wirmark 1976). I kontrast till detta synsätt uppvisade nittiotialsteatern snarast ett förstärkt intresse för ett inre utforskande av dramats uppbyggnad och gestaltungsformer samt det enskilda subjektets inre liv och existens (Forser 2007). Denna estetiska och kulturella omorientering uttrycker i sig större och mer omfattande ideologiska svängningar som kännetecknar samhällsutvecklingen mellan dessa båda tidsperioder. 1980- och 1990-talens mer indivi-

dualiserade och ironiska eller cyniska förhållningssätt inför sannings- eller förändringsanspråk (Sloterdijk 1988) yttrade sig i denna mening också på konst- och kulturområdet.

För Ensembleteatern utgjorde subjektet teaterarbetets själva grundval. En uppsättning startade enligt deras menande med nödvändighet hos subjektet, i en subjektiv idé med en tydlig upphovsman: "det måste finnas en *person* bakom varje idé [...] ett *val* bakom någons idé att sätta upp en pjäs – och ett *val* bakom någons idé att medverka" (Malmö stad 1996e:22, org. kurs.). Med denna uppfattning motsatte man sig institutionernas arbetssätt som man menade var baserat på otydliga överenskomna nyttomål vars grundläggande idé ingen egentligen vet vem som har fått, men som alla medverkade förväntades skriva under på och arbeta efter. För att vitalisera institutionsteatern menade de därför att det krävdes ett tydligare ledarskap, att en person eller grupp fick "*ovillkorligt* mandat" att driva verksamheten utifrån sin eller sina idéer (Malmö stad 1996e:23, org. kurs.).

Likheterna var stora mellan hur Ensembleteatern förde fram sin konstnärliga vision med frihet inför de nyttokrav som kulturpolitiska åtaganden medförde och hur de nya teatercheferna i Malmö förhöll sig till sitt institutionella uppdrag. Denna samstämmighet understryker Staffan Valdemar Holms och Lars Rudolfssons erfarenheter utanför institutionsteatern och betydelsen detta hade för deras revitalisering av den dramatiska teatern respektive Musikteatern i Malmö. De kulturpolitiska åtgärder som gjordes i samband med den tidigare Stadsteaterns omkonstruktion bidrog till att stärka denna influens, dels genom att renodla teaterns konstnärliga uttryck, dels genom att ställa sig bakom det visionsdriva ledarskapet på institutionerna. Det moderata kulturkommunalrådet Bengt-Påhlsson framhöll i anslutning till dessa förändringar att han såg ett av sitt viktigaste kulturpolitiska uppdrag ligga i att locka framstående kreativa ledare till staden. Den institutionella omdaningens förklarades i linje med detta som ett arbete för "att ge förutsättningar för ett bra kulturklimat som kan attrahera en [...] Staffan Valdemar Holm till Dramateatern och en Lars Rudolfsson till Musikteatern" (Rothstein 1994). Ett par år tidigare hade kommunstyrelsens socialdemokratiska ordförande Lars Engqvist gett uttryck för en liknande syn. I samband med lanseringen av en miljardsatsning på kulturområdet föreslogs också samordning av kulturfrågorna under en central kulturchefs-post. I denna roll såg Engqvist framför sig en karismatisk och visionär

kulturpersonlighet, vilken han kom att personifiera med hjälp av det svenska kulturlivets mest konsekrerade namn: "Vi skall ta hit 90-talets Ingmar Bergman. Någon som kan se till att kultursektorn i Malmö får större chanser att hävda sig. Det skall helst vara en person som inte är bunden till någon partibok men som har ett internationellt kontaktnät." (Hedqvist 1990a)

Kulturpolitikens inriktning och värdering av kulturlivets profilering var dock inte oemotsagd. Bara dagen efter att Lars Engqvist tillkännagivit sin miljardsatsning på kulturområdet i oktober 1990 sade sig en av de äldsta fria teatergrupperna i Malmö, Teater 23, vara i akut behov av stöd för att bedriva sin verksamhet (Gustafsson 1990). Teater 23 var 1990 en av de få, kanske den enda, kvarvarande fria gruppen av de som hade startats under 1970-talet i Malmö. Flertalet grupper hade lämnat staden för att etablera sig någon annan stans till följd av det karga klimatet mellan kulturlivet och politikerna i Malmö (Gertten 1992). "Det är rekord", sade Teater 23:s representanter i en intervju kort efter att gruppens ekonomiska problem hade lyfts fram: "Ingen stad har lyckats ta död på så många grupper på så kort tid. Det bästa man kan säga är att de inte visste vad de gjorde." (Gentele 1990). Mot denna bakgrund kritiserades den föreslagna kultursatsningen för att inte bestå av mycket annat än "Potemkinkulisser" (Gentele 1990) som dolde kulturlivets verkliga förhållanden i Malmö. Liknande kritik, av mer eller mindre konfrontativ grad, hördes återkommande från representanter ur det fria kulturlivet som ansåg idén om Malmö som kulturstad vara alltför ensidigt inriktad på institutionerna (Gislén 1995; Malaise 1993; Hägglund 1991; Spjuth 1990).

Men problematiken som togs upp av Teater 23 rörde inte enbart politikernas ringaktning av det fria kulturlivet som sådant till förmån för institutionskulturen. I egenskap av att vara inriktade på barn- och ungdomsteater menade man från Teater 23:s sida att den förda politiken bortsåg från kulturpolitikens jämlikhetssträvanden genom att alltför ensidigt koncentrera sig på ett prestigefyllt kulturutbud. Man ansåg att kultur för barn och unga direkt motarbetades av innehållet i kultursatsningen och denna utveckling fortsatte.

Från Teater 23:s sida upplevde man inte heller att det fanns någon plats för barn- och ungdomskulturen i den nya diskussion som hade öppnats upp i samband med föreslagna kultursatsningar om hur kulturlivet och näringslivet närmade sig varandra. Teater 23 sade sig bland annat tagit kontakt med Skanskas sponsorsansvariga person, ett företag som

var inblandat i Engqvists miljardsatsning. ”Men”, konstaterade den konstnärliga ledaren på Teater 23, ”han var inte ett dugg intresserad av att stödja teater för barn och ungdomar” (Gustafsson 1990).

Den enda teatern förutom Teater 23 som vid den här tiden hade med en uttalad inriktning att spela teater för barn- och ungdomar var Unga Teatern på Stadsteatern som hade startats under 1970-talet och som under de kommande decennierna hade fått ett alltmer tydligt uppdrag och konstnärlig profil (Milekic 1999). I samband med omkonstruktionen av Stadsteatern 1993 lades dock Unga Teatern plötsligt ned och försvann snabbt från diskussionerna om Malmöns nya teater och stadens kulturprofilering (Milekic 1999). Bengt-Påhlsson uttryckte förhoppningar om att en ny ensemble för barn- och ungdomsteatern så småningom kunde uppstå. Enligt hans menande borde den i sådant fall vara organisatoriskt fristående från övriga delar av teatern och, framförallt, vara en produkt av egna initiativ från teaterutövare och producenter att söka sig mot barnteatern, snarare än att baseras på politiska direktiv och uppdrag (Skawonius 1993).

Barn- och ungdomskulturen, och idéer om kulturell jämlikhet

Barn- och ungdomskulturens svaga ställning var också föremål för kulturpolitisk debatt och blev 1993 ett ärende för en kommunal utredning. Institutionernas verksamhet riktad mot kultur för barn och unga ansågs av utredningen vara alltför ringa, samtidigt som resurserna för kultur inom skolan också minskade sedan det inte fanns något övergripande ansvar för att bedriva kulturprogram i skolorna. Utredningens ordförande, tillika ordförande för konsthallsnämnden, var folkpartisten Gunnilla Cavalli-Björkman. Hon riktade hård kritik mot pågående kultursatsningar som hon menade inte tog hänsyn till barn- och ungdomskulturen: ”Vi kan inte kalla oss en kulturstad så länge kommunen bara satsar på det spektakulära.” (Lindgren Strömbäck 1993). Cavalli-Björkman ansåg att det fanns en uppenbar risk att de investeringar som för tillfället gjordes på kulturområdet framförallt gynnade de redan kulturvana. Hon menade att ingen hänsyn togs till Malmöbornas olikartade förutsättningar som skapade hinder för framförallt barn och unga att ta del av kulturaktiviteterna på lika villkor. Utredningens förslag var att öronmärka en del av institutionernas anslag för kultur riktad särskilt till barn och ungdomar under 18 år. Johan Bengt-Påhlsson motsatte sig en sådan

lösning, men den inarbetades ändå i en plan som från och med verksamhetsåret 1995 innebar att en femtedel av kulturinstitutionernas anslag öronmärktes på sådant sätt och att institutionerna halvårsvis skulle avrapportera hur man arbetat med kulturutbudet för denna målgrupp (se t.ex. Malmö stad 1996e; TT 1994). För detta ändamål anslogs extra medel, vilket även inbegrep de delar av det fria kulturlivet och bildningsförbunden som arbetade med barn- och ungdomsverksamhet.

Diskussionen om barn- och ungdomskulturen grep in i en större fråga om kulturpolitikens jämlikhetssträvanden och dess förgreningar i en traditionell välfärdspolitik. Denna inriktning finns rotad i en kulturpolitisk uppfattning som sedan den formulerades under 1970-talet generellt går över partilinjier, som del av kulturpolitikens till synes breda politiska konsensus. Socialdemokraterna, som till stor del var innehavare av ett tolkningsföreträdande i kulturfrågorna under denna formativa period för kulturpolitiken (Frenander 2010), kan dock fortsatt ses som den främste politiska företrädaren för denna inriktning.

Även om det var en folkpartistisk representant som företrädde nämnda utredning om barn- och ungdomskulturen i Malmö så går det att skönja en kulturpolitisk skiljelinje mellan politikens vänster- och högerskala gällande dessa frågor under den aktuella perioden i Malmö. De frågor som legat som ett historiskt fundament för en socialdemokratisk kulturpolitik framkom också i den annars framträdande samsynen på kulturområdet vid den här tiden. Johnny Örbäck, som senare kom att bli Bengt-Påhlssons sekundant i kulturfrågorna, skrev bland annat två debattartiklar 1986 och 1987 där han med stöd i en socialdemokratiskt rotad kulturideologi gick till angrepp mot "det borgerliga godtycket" som han ansåg Malmös kulturliv vara hotat av under moderaternas styre (Örbäck 1986). Dels drabbades kultursektorn i Örbäcks förmenande hårt av en "borgerlig nedskärningsiver" (Örbäck 1986). Dels kritiserade han den borgerliga kulturpolitiken för ett ensidigt favoriserande av de stora kulturhusen och prestigefulla arrangemang, t.ex. "exklusiva utställningar" på Konsthallen, vilket vände ryggen åt både det lokala konstlivets behov av stöd och möjligheterna till en bredare delaktighet i kulturlivet bland stadens medborgare. Örbäcks slutsats och uppmaning till en förändring av kulturpolitikens inriktning lød: "Säg adjö till jippo- och arrangemangskultur och satsa på verksamheter som berikar både malmöborna och kulturutövarna." (Örbäck 1987)

Kritiken från Örbäck hör alltså till den första borgerliga mandatperioden mellan 1985–1988. Under den senare perioden, 1991–1994, när moderaterna åter befann sig i majoritet i kommunfullmäktige och då Bengt-Påhlsson var verksam som kulturkommunalråd, kom inte samma ideologiskt grundade kritik från Örbäcks sida. I valet 1994 skedde dock ett nytt maktskifte och socialdemokraterna återinträdde i majoritet. På kulturområdet aktualiserades då åter dessa mer grundläggande kulturideologiska skiljelinjerna.

En nygammal kultursyn träder in

Samförståndet som trots allt dominerade kulturpolitiken i form av Johan Bengt-Påhlssons och Johnny Örbäcks nära samarbete upplöstes i samband med valet 1994 då socialdemokraterna åter trädde in som styrande parti i kommunen. Örbäck lämnade sitt politiska uppdrag redan före valet och efterträddes av sin partikollega Anna Brandoné. Posten som kulturkommunalråd kom under valupptakten att bli ämne för diskussion. Socialdemokraterna gick bland annat till val med föresatsen att ta bort posten och istället låta kulturfrågorna infogas i en kommunalrådspost med ansvar för fritidsfrågorna. Kritiska röster menade att en sådan omorganisation skulle försvaga kulturens ställning i kommunen. Socialdemokraterna försvarade sig å sin sida med att det redan fanns stora beröringspunkter mellan dessa områden och att en sådan förändring också skulle stärka de bredare kulturpolitiska avsikterna som exempelvis vörnandet av barn- och ungdomskulturen. I den offentliga debatten kom denna diskussion bland annat att gestaltas som en fråga om personlig karaktär, med Johan Bengt-Påhlssons ryktbarhet som kulturkonnässör och nära relation till kulturfältets aktörer på ena sidan och Anna Brandoné porträtterad som en socialdemokratisk byråkrat av den äldre skolan på andra sidan (Andersson & Lindau 1998; Eriksson 1994).

En genomlysning av de lokala kulturpolitiska målen skedde som pekade i samma riktning som förslaget att slå ihop kultur- och fritidsfrågorna. Bland annat sade sig socialdemokraterna vilja lägga större tonvikt vid stadsdelarnas ansvar för kulturpolitiken som ett led i en mer omfattande stadsdelsreform. Denna drevs igenom med start 1 januari 1996 och syftade till att förstärka de kommunala distributionskanalerna genom att decentralisera beslutsfattandet (Hagström & Petersson 2000). I den nya

kommunorganisationen delades staden in i tio stycken stadsdelsnämnder, kallat stadsdelsfullmäktige, med ansvar för den lokala servicen. Förutom omsorg, grundskola och fritidsverksamhet ingick i detta ansvar stadsdelsbiblioteken och annan "lokal kultur" (för liknande stadsdelsreformer i andra kommuner med betoning på det kulturpolitiska arbetet, se Johannisson 2006; Gemzöe, Lindgren & Fornäs 2006). I det kulturpolitiska programförslag som arbetades fram av socialdemokraterna och som anfördes av kommunstyrelsen i maj 1997 ansågs utvecklingen av kulturen i stadsdelarna vara ett huvudmål för att främja samhällets jämlikhetssträvanden och ge större möjlighet för alla malmöbor att ta del av stadens kulturutbud.

Kultur är en tillgång som alla skall ges möjlighet att ta del av och utöva. [...] Kulturstaden Malmö behöver både en levande stadskärna och dynamiska stadsdelar. För att nå målet om ett breddat och fördjupat deltagande i kulturlivet, måste kulturen i stadsdelarna utvecklas. Stadsdelskulturen har delvis andra utgångspunkter än de övergripande satsningar som görs exempelvis med kommunens kulturinstitutioner. [...] I stadsdelen finns goda möjligheter att motverka den påfallande segregering som nu utmärker stor del av kultur och fritidsverksamheten. (Malmö stad 1997, u.s.)

I synnerhet ansåg man från socialdemokratiskt håll att ett utökat kulturpolitiskt ansvar ute i stadsdelarna skulle främja barn- och ungdomskulturen. Det innebar inte att man inte ansåg att också de större institutionerna hade ett ansvar. Visserligen betonades det att det fanns ett i grunden stort förtroende för verksamheten på stadens kulturinstitutioner och att dessa skulle ges fortsatt goda möjligheter att utvecklas i fråga om kvalitet, professionalitet och konstnärlig förnyelse. Men man underströk här samtidigt att institutionerna i högre grad än tidigare måste satsa på barn- och ungdomskulturen, och att sådana satsningar bör utarbetas i samarbete med de olika stadsdelarna. Programförslaget betonade också andra delar av kulturlivet som traditionellt har omfamnats av en socialdemokratisk kulturpolitik, men som under den senaste mandatperioden hade stått tillbaka för en koncentration på institutionernas konstnärliga förnyelse. Bland det som nu lyftes fram ingick det mångkulturella kulturlivet, amatörkulturen, bildningsförbundens och folkhögskolornas verksamheter samt den fria, icke-institutionella kulturen (Malmö stad 1997). I den bemärkelsen speglade diskussionerna i Malmö också utvecklings-

tendenser i den nationella kulturpolitiken, där det borgerliga regeringsstyret 1991–1994 särskilt hade koncentrerat resurserna till etablerade kulturinstitutioner som mottagit ökat statligt stöd trots generellt strama budgetramar, men där en viss omprioritering skedde under de påföljande åren (Harding 2007).

När kulturnämnden i Malmö antog det kulturpolitiska programförslaget i augusti 1996 gjordes det med ett särskilt yttrande från moderaterna. I yttrandet framkom att de olika kulturområdena hade getts en annan betoning om det hade varit ett förslag författat av det moderata partiet samt att det fanns delar av programmet som man på ideologiska grunder inte instämde i (Malmö stad 1997:5). Saken utvecklades inte ytterligare, men ett rimligt antagande är att man från moderaternas sida främst ville markera att det rådde skiljaktigheter i vilken politik man ville föra i kommunen. Även om det inte nämndes i den kulturpolitiska diskussionen som här fördes var stadsdelsreformen en mycket omtvistad fråga. I grund och botten utgjordes denna av ett socialdemokratiskt förslag som backades upp av vänsterpartiet och miljöpartiet, medan övriga partier var motståndare till reformen i varierande grad (Hagström & Peterson 2000). Enligt Peter Billing var stadsdelsreformen den fråga som vållade den allra största oenigheten i Malmös kommunalpolitik under 1990-talets andra hälft (Billing 2000).

Samförstånden i den lokala kulturpolitiken var dock förhållandevis intakt. På tvärs med kritiken på ideologiska grunder som moderaterna framförde mot socialdemokraternas programförslag sade man sig vara mycket positiva till att förslaget hade utarbetats i politisk enighet gällande den övergripande strategin (Malmö stad 1997:5). Dessutom förblev de förslag i programmet som grundades på någon form av socialdemokratisk kulturideologi utvecklade under hela mandatperioden, vilket bland annat märktes i och med att socialdemokraterna återkom med ett näst intill identiskt förslag för perioden 1998–2002 som det man hade lagt fram 1996. Bland annat upprepades förslagen att ta bort posten som kulturkommunalråd och föra över resurser på kulturområdet till stadsdelsfullmäktige med en särskild inriktning på kultur för barn och ungdomar (Andersson & Lindau 1998; Hingström 1998). Detta nya program förankrades dock aldrig hos kommunledningen och behandlades inte heller i kommunfullmäktige (se t.ex. Sjögren 2000).

Samsyn kring kulturens tillväxtpotential

Något som i stor utsträckning också borgade för en enighet över blocken, trots skillnader i kultursyn, var den vid tiden alltmer befästa idén om kultur som ett potentiellt ekonomiskt tillväxtområde. Vid sidan av de förslag som socialdemokraterna lade fram i sitt kulturpolitiska programförslag för att bestrida de borgerligas tidigare inriktning i kulturfrågorna kom denna tillväxtinriktade argumentation att framföras mer eller mindre fri från motsättningar. Betoningen på en bredare förankrad kultur, som Brandoné framhöll inför valet 1994, samsades även med resonemang om hur kulturen bidrog till stadens identitet och attraktivitet, och dess följaktligen starka anknytning till turistområdet (Eriksson 1994). I en intervju med journalisterna Pelle Andersson och Jesper Lindau ett par år senare, publicerad i deras reportagebok *Den nya kulturrevolutionen* från 1998, uppehöll sig Brandoné allt mer vid det senare perspektivet. På frågan om vad en samtida socialdemokratisk kulturpolitik i Malmö innebar svarade hon: "Det har inte varit så mycket visioner på det gammeldags viset" (Andersson & Lindau 1998:142), men konstaterade också: "Jag är ändå nöjd. Vi har lyckats behålla det glansfulla." (Andersson & Lindau 1998:118). Med det "glansfulla" syftade Brandoné till "våra fantastiska operaföreställningar, vårt Rooseum och vår Konsthall" (Andersson & Lindau 1998:142). Det var ändå detta, menade hon, som de var "intresserade av i Köpenhamn", långt mycket mer än Malmös fria kulturliv eller andra former av lokal kultur (Andersson & Lindau 1998:142). Utöver ett påpekande om vikten att hålla en balans mellan vad hon benämnde "fyr tornen" respektive "baskulturen" (Andersson & Lindau 1998:118) framkom i intervjun närmast ingenting av den inriktning på det bredare kulturlivet som socialdemokraterna hade tryckt på i sitt kulturpolitiska programförslag 1996.

Bilden som framtonar är snarast en i stora drag obruten linje efter valet 1994 där socialdemokraterna mer förvaltade än motsatte sig den moderata kulturpolitiken som hade utformats under Johan Bengt-Påhls-sons ledning. Brandoné bekräftade också denna bild i intervjun med att poängtera att det knappast förelåg några större ideologiska skiljelinjer mellan partierna. Istället kom hon att betona att kulturfrågorna utifrån hennes betraktande inte var särskilt idédrivna utan mer pragmatiska till sin karaktär: "Kulturpolitiken är ganska avideologiserad", menade Brandoné, "det är saker man måste göra" (Andersson & Lindau 1998:120).

Denna hållning avspeglade sig också i hur Brandoné beskrev sin föregångare, Johan Bengt-Påhlsson: "Han älskade kulturen, men lämnade alla kostnader till mig, jag tog över ett konkursbo med bara svarta hål och röda siffror." (Andersson & Lindau 1998:125).

Den svaga ekonomin var en brännande fråga för kommunen i stort och lämnade också sina avtryck på kulturområdet, vilket kom att prägla en stor del av socialdemokraternas kulturpolitiska arbete efter att de återinträtt i majoritet. Konsthallen belades 1994 med måndagsstängt för att spara pengar. Ett drastiskt beslut som skapade ändå mer kontrovers då konsthallschefen Sune Nordgren trotsade det och fortsatte att hålla öppet (Vall 2007; Hellström 1994; Naumann 1994). På teaterområdet var de ekonomiska svårigheterna ännu större, vilket bekräftade en generell utveckling under 1980- och 1990-talen med ständigt ökade kostnader för landets teatrar som inte parerades av motsvarande ökning i de offentliga anslagen (SOU 1991:71; SOU 1995:84; SOU 1995:85). Flera åtgärder gjordes i Malmö i för att stabilisera ekonomin på scenkonstområdet, bland annat i form av ökade anslag och avskrivning av underskott, men också hårdare sparbeting. form av både sparkrav och ökade anslag, samt avskrivning av underskott (Borggren 1997; Ericson 1997; TT 1997a; TT 1996). Situationen förändrades dock inte nämnvärt, utan de ekonomiska problemen förblev mer eller mindre konstant under den här perioden. Ett statligt krispaket till landets kulturinstitutioner som lanserades under 1997 skapade ett visst förbättrat utgångsläge (TT 1998a; TT 1998b). Men under 1998 tvingades Malmös kommunledning att besluta om en akut sanering av teaterorganisationens ekonomi (Arnborg & Schön 1998a; 1998b). I kölvattnet av denna åtgärd, och i anslutning till den nya regionbildningen i Skåne, förhandlade kommunen med Region Skåne om huvudmannaskapet för både musikteatern och dansteatern i Malmö, medan den dramatiska teatern förblev i kommunal ägo. För musikteatern ledde det till att Region Skåne så småningom, från och med 1 januari 2006, blev huvudfinansiär i bolaget som då gick under benämningen Malmö Opera och Musikteater AB, men som senare byttes till enbart Malmö Opera. Aktieägandet uppgår sedan dess till 90 procent för Region Skåne, medan resterande 10 procent ägs av Malmö stad (Nilsson, Andersson & Lindhe 2020; Stenström 2020; Clarén, Erlandsson & Larsén 2019).

Parallellt med denna till stor del krisartade ekonomiska utveckling blev dock kulturområdet också föremål för en annan, och kontrasterande, ekonomisk diskussion där dess möjligheter för ekonomisk tillväxt var i förgrunden. Till grund för detta resonemang låg bland annat statsvetaren Lisbeth Lindeborgs rapport *Kultur som lokaliseringsfaktor*, vars sammankopplingar mellan kulturområdet, turist- och servicenäringar och lokalt utvecklingsarbete fick ett både snabbt och starkt fäste i kulturdebatten under 1990-talet. Rapporten skrevs ursprungligen på uppdrag av industridepartementet men fick också ett större offentligt genomslag sedan en mer utförlig version gavs ut i bokform (Lindeborg 1991) och tack vare Lindeborgs artikelserie i Aftonbladet i samma ämne. Analysen i *Kultur som lokaliseringsfaktor* byggde huvudsakligen på exempel från regionala och lokala kulturprojekt i Tyskland som Lindeborg menade hade varit lyckosamma i att vända avindustrialiseringens negativa effekter till en positiv ekonomisk utveckling med ökad turism och nya företagsetableringar. Det var också på regional och lokal nivå som denna idé om kultur som ett tillväxtområde fick allra mest genomslag. Ett flertal rapporter publicerades under den här perioden som framhöll kulturens värde som en viktig lokal och regional utvecklingsfaktor (Wikhall 2003). Dessa fungerade också i flera fall som inlägg i en pågående debatt om ökat regionalt självstyre och med ställda krav på förändringar gällande statlig reglering även på kulturpolitikens område (Landstingsförbundet 1994; *Sverige behöver fler kulturella centra* 1994; Myerscough 1990).

Diskussionen plockades ned till Malmö genom bland annat Anna Brandoné. I nämnda intervju gav hon uttryckligt stöd till Lindeborgs slutsatser. Enligt Brandoné fick härigenom kulturområdet en större samhällsbetydelse och därmed också ett bättre utgångsläge i den politiska diskussionen. Kulturpolitikerna behövde i hennes ögon inte längre tala om "diffusa positiva värden" när de förespråkade mer resurser till kulturlivet utan kunde istället peka på ett faktiskt penningvärde (Andersson & Lindau 1998:153). Kulturen kunde på detta sätt framhållas som en förmånlig vinstmaskin eftersom den enligt argumentationen inte krävde några större investeringar, men kunde ge desto mer tillbaka: "Hit med en femma så vet ni att det ger femton kronor tillbaka. Jag har klarat mycket extrapengar till kulturen i Malmö med detta och det har de gjort i hela landet." (Andersson & Lindau 1998:153).

Det fanns beröringspunkter i det kulturpolitiska programmet som antogs av kommunstyrelsens 1997 som stödde sig på en liknande ekonomisk argumentation och ett mer marknadstillvänt synsätt på det lokala kulturlivet. Bland annat lyftes det fram att en "spännande stadsmiljö med rikhaltig närvaro av konstnärliga inslag har stor betydelse för stadens attraktivitet" (Malmö stad 1997, u.s.). Den lokala kulturpolitiken uppmanades härmed att utveckla möjligheterna för att genom kultur stärka Malmös attraktionskraft, bland annat genom att främja ett närmare samspel mellan kulturområdet och näringslivet:

Ett rikt kulturklimat och ett nära samspel mellan kulturliv och näringsliv är utvecklande för båda parter. Kulturen gör Malmö attraktivt för företagsetableringar. Ett kreativt kulturklimat bidrar till att nya produkter utvecklas i näringslivet. Kulturnämnden skall i sitt arbete beakta de möjligheter som samspelet mellan kultur och näringsliv ger och sträva efter att sådana möjligheter förverkligas. (Malmö stad 1997, u.s.)

Förutom att uppmärksammas i egenskap av lokaliseringsfaktor för företagsetableringar sågs kulturens värde här bidra till en växande kulturism. Enligt programmet borde det därför läggas större vikt vid marknadsföring där kulturutbudet gjordes känt, både för medborgarna i den egna kommunen, men också inom regionen och internationellt: "Möjligheter att stärka bilden av Malmö som kulturstad genom speciella marknadsföringsinsatser vid internationella kontakter, mässor och liknande bör tas till vara." (Malmö stad 1997, u.s.)

Synen på kulturens möjligheter att bidra till en gynnsam ekonomisk utveckling gick helt på tvärs med den andra kulturekonomiska diskussionen kring kulturinstitutionernas ekonomiska sparbeting. Medan besparingarna skapade politisk oenighet över blocken rådde det större konsensus kring den tillväxtorienterade kultursynen. Exempelvis hade den folkpartistiska kulturpolitikern i Malmö, Gunnel Cavalli-Björkman, bara ett par månader innan det kulturpolitiska programförslaget antogs av kommunstyrelsen 1997 offentligt kritiserat Brandoné och socialdemokraternas kulturpolitik i stort. Enligt Cavalli-Björkman kretsade denna kring inget annat än att administrera akuta och kortsiktiga lösningar till institutionernas ekonomiska bekymmer. Istället förespråkade hon en mer långsiktig strategi: "/D/et borde gå att investera även i kultur. Kultur är ekonomiskt tillväxtskapande. Det visar flera tyska undersökningar. Ett rikt kulturliv gör att människor och företag trivs. Men idag

saknar Malmö tyvärr en strategi för kultursatsningar.” (Magnusson 1996) De ”tyska undersökningarna” som Cavalli-Björkman refererade till var de som Lisbeth Lindeborg använde för att argumentera för kulturens värde som lokaliseringsfaktor. Med denna gemensamma utgångspunkt överskuggades de politiska blockens ideologiska ståndpunkter av en samsyn kring kulturens värde som ekonomiskt vinstgivande utanför sitt eget område.

... men kulturstaden tappar sin kraft

Medan framgångarna för Malmö som kulturstad hade förknippats med moderaten Johan Beng-Påhlsson kom socialdemokraternas Anna Brandoné till stor del att personifiera dess förlorade anseende under 1990-talets andra hälft (Arnborg & Schön 1998a; HD 1997; Svensson 1997a). Bakom utvecklingen låg betydelsefulla kulturpolitiska åtgärder som, även om de följde generella tendenser inom det kulturpolitiska området, fick särskilt kännbara effekter i Malmö. Hösten 1995 lade socialdemokraterna fram förslag om att kommunens kulturinstitutioner skulle inordnas i en central kulturnämnd med övergripande ansvar för hela kultursektorn. Denna form av centralisering hade skett i större delen av de svenska kommunerna redan i samband med 1974 års nationella kulturproposition. Kommunerna var inte tvingade till en sådan organisation, men det fanns en tydlig uppmaning att ett inrättande av en central kulturnämnd i den kommunala politiken dels skulle stärka kulturområdets position, dels ge förutsättning för en mer systematisk och jämlikt uppbyggd nationell kulturpolitik (se t.ex. Kleberg & Forsell 2019; Viirman & Johannisson 2008). Vid början av 1980-talet hade så gott som alla kommuner i landet också följt denna uppmaning (Karlsson 2003). Några av de större städerna utgjorde dock länge ett undantag i form av att de enskilda kulturinstitutionerna satt med egna nämnder och styrelser (Nilsson 2003). Detta gällde bland annat för Malmö, där kulturpolitiken var organiserad kring fyra stycken nämnder med tillhörande förvaltningar: konsthallsnämnden, biblioteksnämnden, museinämnden och kulturstödsnämnden, den sistnämnda inrättad 1982. Förslag om att skapa en central kulturnämnd med ansvar för hela kulturområdet hade lagts fram flera gånger tidigare utan att genomföras. Bland annat i en utredning 1971 och senare i samband med kommunstyrelsens ordförande Lars Engqvists lansering av socialdemokraternas miljardsatsning på kulturen

inför valet 1991. Engqvists förslag att samordna kulturfrågorna i en central nämnd- och förvaltningsorganisation mötte dock hårt motstånd från flera delar av kulturlivet. Kritiken bottnade i en motvilja att inordna sig under en centralstyrd enhet som man menade utgjorde ett led i en byråkratisering och inskräpning av den konstnärliga friheten för institutionscheferna (Almerud 1991b; Hedqvist 1990b).

Denna typ av kritik hade inte heller varit ovanlig när centrala kultur nämnder tidigare hade bildats i flertalet kommuner. Tvärtom innebar frågan i flera fall långdragna förhandlingar inom kommunalpolitiken och mellan politiker, ansvariga kulturchefer och kulturarbetare om det lokala kulturlivets organisering och hur en styrningsform som både var effektiv men som samtidigt bevakade kulturlivets krav på autonomi borde utformas (se t.ex. Gemzöe, Lindgren & Fornäs 2006 angående Norrköping). När förslaget återupptogs i Malmöpolitiken 1995 växte dock kritiken till nya nivåer. En hätsk och utdragen debatt uppstod som så småningom till stor del kom att lägga sordin på framtoningen av Malmö som kulturstad.

Förslaget om en central kulturnämnd antogs denna gång och den 1 januari 1996 inrättades Malmö kulturnämnd, varvid de fyra tidigare nämnderna upplöstes. Kulturkoncernen med moderbolaget Malmö Musik och Teater AB som hade bildats ett par år tidigare påverkades också. Moderbolaget togs bort och de tre dotterbolagen Malmö Dramatiska Teater, Malmö Musikteater, Malmö Symfoniorkester sorterades in som kommunala bolag i den nya kulturnämndens sfär (Nilsson, Andersson & Lindhe 2020; Clarén, Erlandsson & Larsén 2019). Ytterligare förändringar genomdrevs under hösten samma år som innebar att även förvaltningsorganisationerna vid Konsthallen, Stadsbiblioteket och Malmö Museer centraliserades. I samband med denna åtgärd kom den redan spända relationen mellan styrande politiker och kulturinstitutionernas företrädare att utvecklas till vad som blev beskrivet som ”ett regelrätt kulturkrig” (Edling 1997). I kritiken som framfördes från institutionscheferna återkom det tema som under lång tid hade gett en bild av Malmö som en närmast kulturfientlig stad, nämligen den socialdemokratiska kommunledningens hantering av kulturella och kreativa impulser utanför de egna organisationsleden. Det var denna tematik som ledde till konfrontationerna mellan fria kulturgrupper och kommunpolitikerna under 1970-talet (Billing & Stigendal 1994; Gertten 1992). Nu försiggick visserligen diskussionen inom den kommunala organisationen och de

kommunalt ägda kulturinstitutionerna. Men för exempelvis konsthallschefen Sune Nordgren var förändringarna i hans ögon likväl ett uttryck för "socialdemokratins rädsla för att våga släppa tyglarna" på kulturområdet (Edling 1997). Även Staffan Valdemar Holm och museichefen Börje Svensson var högröstade kritiker i debatten (Arnborg & Schön 1998a; Larsson 1997; TT 1997b; Waaranperä 1997). Allra mest framträdande i denna framväxande strid var dock stadsbibliotekarien Sven Nilsson. Nilssons agerande i samband med planeringen av det nya huvudbiblioteket hade redan skapat osämja i förhållande till de socialdemokratiska kommunpolitikerna när han på eget initiativ arbetade fram ett konkurrerande förslag till det redan beslutade förslaget om det nya bibliotekets placering. Nilsson befann sig i hetluften även när byggandet av det vinnande förslaget *Ljusets kalender* efter många turer slutligen påbörjades under våren 1994. Dels kom byggprocessen att präglas av en ansträngd relation mellan Nilsson och arkitekten Henning Larsen som hade olika (och starka) åsikter kring byggnadens utformning (Gentili 2014; Svensson 2011). Dels ledde ett besparingskrav från de styrande socialdemokraterna i mars 1995 till motsättningar mellan såväl politiker och tjänstemän som bibliotekspersonalen och arkitekten, där Nilsson också var en tydlig röst i diskussionen som fördes. Under byggets sista faser stillades dock de flesta konflikterna och byggnaden kunde färdigställas utan ytterligare oenigheter och förseningar. Den 31 maj 1997 kunde till slut Malmös nya huvudbibliotek invigas, till mångas lättnad: "Äntligen lyser Ljusets kalender i Malmö!" (Tovoté 1997)

Under färdigställandet av det nya biblioteket blossade dock stridigheterna kring inrättandet av en central kulturnämnd upp, och bara en dryg vecka efter invigningen gavs beskedet att Nilssons tidsbegränsade anställning på sju år som stadsbibliotekarie inte skulle komma att förlängas. Händelsen rönt naturligtvis stor uppmärksamhet (se t.ex. Andersson & Lindau 1998; Rabe 1997). Anna Brandoné förklarade beslutet med att det förelåg "samarbetsproblem" (se t.ex. Arnborg & Schön 1998c; Svensson 1997a). Men bakom denna förhållandevis försiktiga formulering låg förutom tidigare oenigheter också den konflikt som uppstått kring centraliseringen av kulturverksamheterna, där Sven Nilsson gick till öppen strid mot Brandoné och hela den socialdemokratiska kommunledningen vars förda politik han menade fullständigt ödelade dynamiken i Malmös kulturliv (Edling 1997). Nämndfrågan som sådan kom-

menterade Nilsson med att han inte såg det möjligt för en central kulturchef att klara av och styra så pass skilda verksamheter. I en större stad som Malmö fanns det enligt Nilsson fog för att låta varje institution bära sin egen administration (TT 1997b). I grund och botten såg dock Nilsson bildandet av en central nämnd som ett uttryck för toppstyrning och envælde på kulturområdet, vilket han identifierade som socialdemokraternas, av tradition, mer eller mindre kärlekslösa relation till kulturen i Malmö (Edling 1997; se även Nilsson 2006b).

I efterdyningarna av den konflikt som utspelade sig försvann under tre år, mellan 1995 och 1998, alla de namn som hade varit med att grundlägga den framgångsrika institutionskulturen i Malmö från sina poster. Symfoniorkesterns chef Gunilla von Bahr var först med att lämna, 1995, och blev så småningom rektor för musikhögskolan i Stockholm. Sune Nordgren lämnade Malmö 1996. Till en början för direktörskapet för det konstnärliga utbytesprogrammet IASPIS i Stockholm. Efter det till uppbyggnaden av BALTIC i Newcastle-Gateshead och senare vidare till en rad internationella uppdrag. Sven Nilsson fick som nämnt lämna sin post 1997. Börje Svensson bytte chefspost 1997, från Malmö Museer till Malmö Symfoniorkester, och fortsatte sedan med flera uppdrag inom Malmö stads kulturorganisation, bland annat tillträdde han som kulturdirektör 2001 (se kapitel 3). Staffan Valdemar Holm lämnade Malmö dramatiska teater 1998 och blev senare chef på nationalscenen Dramaten. Även Lars Rudolffsson lämnade teatern i Malmö samma år. Rooseums chefsintendent Lars Nittve, som hade en framskjuten roll i att positionera Malmö som framstående konststad i början av 1990-talet, lämnade Malmö redan 1995 för konstmuseet Louisiana i Danmark. I egenskap som chef för stiftelseägda Rooseum var han dock aldrig indragen på samma sätt som övriga institutionschefer i konflikten kring kulturnämndens inrättande.

Med alla dessa avhopp, och med fortsatta ekonomiska bekymmer för kulturinstitutionerna, förlorade idén om Malmö som kulturstad mycket av sin kraft. Sett till mediernas rapportering inträdde istället en lång period av något som kan kallas kulturpolitisk stiltje. Det sades råda brist på energi (Hallemar 2005a), brist på drömmar (Hansson 2000), avsaknad av profileringar, paroller och principer (Jönsson 1998), brist på dialog och målsättningar i kulturlivet (Albrektson 2001), och det existerade inget vägledande kulturpolitiskt program, då det programförslag som ut-

arbetades av socialdemokraterna för mandatperioden 1998–2002 skrotades och aldrig togs upp igen (Sjögren 2000). När kommunledningen så småningom även ville avyttra delar av huvudmannaskapet för Malmö Opera till Region Skåne för att hitta en lösning på de svårbemästrade ekonomiska problemen vittrade också en del av den institutionella basen som idén om kulturstaden hade vilat på sönder (Dannestam 2009). I media rapporterades att det, återigen, rådde kulturskymning i Malmö (Hoogland 2000).

Avslutande reflektioner

Profileringen som kulturstad var till stora delar uppbyggd kring en symbolisk representation av Malmö som tog sig uttryck i form av olika idéer om kulturens värden i förhållande till de utmaningar och möjligheter som identifierades när det gäller stadens utveckling. I det här sammanhanget spelade medierna en viktig roll som arena för den kulturpolitiska debatten. För det första fungerade medierna som ett organ för pådrivarna av den konstnärliga förnyelsen på stadens kulturinstitutioner att framföra sina visioner om kulturell förändring. För det andra, och i nära anslutning till detta, fungerade medierna också som en arena för kommunalpolitikerna att verka på och ge uttryck åt snarlika visioner om kulturen och Malmös utveckling. För det tredje fungerade också medierna som plats för debatt där även motsättningar inom den kulturella förnyelsen kom till uttryck.

Mot bakgrund av den höga konfliktnivån i Malmöpolitiken under den period som kapitlet uppehåller sig vid framstod kulturen som ett område där det rådde förhållandevis stor politisk enighet, och att kulturpolitiken därigenom utgjorde ett undantag till kommunalpolitiken i övrigt. Kapitlet visar att det fanns tydliga utslag av en sådan kulturpolitisk samsyn, vilket bland annat visade sig i likheterna mellan de båda politiska blockens villighet att sätta kulturen i strålkastarljuset som en förelöpare för Malmös identitetsmässiga och ekonomiska återhämtning genom sina föreslagna miljardsatsningar. Denna enighet framträdde också med tydlighet i takt med att diskursen om kulturen som en tillväxtfaktor fick genomslag i den offentliga kulturdebatten, vilket gav flertalet regionala och lokala aktörer ökat handlingsutrymme att tala om kul-

turens roll i nya termer (jfr Johannisson 2006). I den bemärkelsen fungerade de inflytelserika idéerna om kulturens värden som ideologiska byggstenar i omvandlingen av staden i stort, en omvandling som inbegrep ett genomgripande identitetsprojekt för Malmö som stad och dess invånare, och vilken också hade materiell uppbackning i omfördelningen av offentliga medel och förändringar i kommunens institutionella struktur.

Genom att fokusera på graderna och uttrycken för *oenighet* vid sidan av eller bakom den enighet som framträdde visade analysen att det fanns en rad motsättningar kring kulturens värde som gör att idén om Malmö som kulturstad samtidigt kan förstås som en ideologisk konfliktyta. Detta utspelade sig bland annat kring en av kulturpolitikens mest grundläggande problematiker gällande balanseringen av dess två huvudsakliga inriktningar att främja konstområdets inre utveckling och förnyelse och samtidigt verka för tillgänglighet och deltagande i kulturlivet bland de bredare lagren av befolkningen.

Den mest framgångsrika perioden för idén om Malmö som kulturstad hänger framförallt samman med att de nytillsatta institutionscheferna gavs ökat spelutrymme att driva igenom förändringar på sitt eget fält. De kulturpolitiska insatserna backade upp denna vision genom omorganisationer för att renodla institutionernas konstnärliga uppdrag, samtidigt som de tänktes lindra påfrestningen på de offentliga kostnaderna. I andra sammanhang, där andra aktörer inom kulturlivet kom till tals, skapade denna inriktning större friktion. I takt med att andra områden av kulturlivet vid sidan av institutionskulturen gavs större uppmärksamhet i den kulturpolitiska debatten ökade också motsättningarna på kulturområdet när den ”smalare” kulturen kom att vägas mot kulturpolitiska insatser av det bredare slaget.

Dynamiken och risken för konflikt mellan dessa två grundpelare i kulturpolitiken är en konstant faktor i en kulturpolitik som den svenska med en i grunden stor tilltro till kulturens samhällsnytta (Nilsson 2003; Vestheim 2003). Dock kan detta förhållande ta sig olika uttryck i olika tidsperioder. De ställningstaganden om konstens autonomi som hördes från både representanter i det fria kulturlivet och de nytillträdde teatercheferna vid den här tiden i Malmö, och deras ovilja att ställa sig bakom kulturens instrumentella aspekter, var varken kontroversiell eller ny sett till konstfältets historiska uppbyggnad och dess relation till politiken.

Däremot kom sådana ställningstaganden att laddas med en särskild betydelse i den politiska kontext som idén om Malmö som kulturstad utspelade sig inom. Önskan om ett "ovillkorligt mandat" åt den konstnärliga visionen bland dessa utövare passade i det här sammanhanget väl in i den ideologiska kritik som framfördes inom det politiska fältet mot styrningen av kulturområdet, vilket också hade bäring på den ideologiska omstöpningen av kommunalpolitiken i stort vid den här tiden.

Maktskiftet 1994 när socialdemokraterna återinträdde som styrande parti ledde till att nämnda ideologiska motsättningar åter kom upp till ytan. Institutionscheferna upplevde sin frihet kringskuren och de fann sitt förnyelseprojekt mer eller mindre bakbundet av den politiska styrningen. Skiftningarna visar dels på den politiska dimensionen av institutionernas kulturproduktion, där det senare alltså inte kan betraktas skilt från det övergripande politiska och ideologiska klimatet oavsett vilken grad av autonomi som institutionerna upplever (som i sig är uttryck för en politisk idé). Dels visar dessa förändrade villkor som kulturinstitutionerna i Malmö upplevde hur idén om kulturstaden var inbegripen i maktstriden mellan de borgerliga partierna och socialdemokraterna som utspelade sig vid den här tiden i kommunalpolitiken, och som i sin tur relaterade till samhällsförändringar av mer strukturell och systemorienterad art.

Denna analys ifrågasätter därmed en gängse uppfattning om att framgångarna för kulturlivet i Malmös omvandling under den här perioden var ett utslag av att kulturområdet utmärkte sig som konsensusdrivet i en period som i övrigt uppvisade en hög konfliktnivå mellan politiska idéer (se t.ex. Billing 2000). Kulturpolitikerna gav själva också uttryck för denna samstämmighet, vilket visade sig bland annat i samarbetet mellan Johan Bengt-Påhlsson och det socialdemokratiska oppositionsrådet Johnny Örbäck. Även den senares efterträdare Anna Brandoné, som kom att personifiera ett mer spänt läge i kulturdebatten, gav uttryck för att kulturpolitiken var fredad från politiska stridigheter. Hon intog istället en till synes pragmatisk förvaltningsroll inför kulturfrågorna och menade att kulturpolitiken i stort inte skulle betraktas som politiskt idéburen (Andersson & Lindau 1998).

Sådana uttryck för en avideologiserad kulturpolitik kan bestridas genom att idéerna om kulturens värden belyses på ett annat sätt i en kontext av enighet och oenighet. Trots de många vittnesbörden om politisk

konflikt efter upplösningen av flera decenniers socialdemokratisk hegemoni i Malmö går det samtidigt att urskilja framväxten av ett nytt ideologiskt samförstånd under den här perioden kring nyliberala idéer om samhällets organisering och utveckling i form av avreglerings- och privatiseringsåtgärder samt en generell acceptans och anpassning till marknadsekonomin ideologiska premisser. Sådana ideologiska förändringar spelar också roll för hur de idéer om kulturens värden som fick uttryck under den här perioden kan förstås.

I synnerhet spelar det in i den omförhandling av den etablerade kulturpolitikens jämlikhetssträvanden med grund i välfärdsstatens utjämningskrav som i det hänseende skedde till förmån för ett nytt perspektiv på kulturens samhälleliga förändringskraft som särskilt pekade på dess bidrag till en ny attraktiv urban identitet och ekonomisk tillväxt (jfr Skot-Hansen 2008; Johannisson 2006; Skot-Hansen 1999). Idéerna om kulturens värden infogades i den bemärkelsen i den generella politiska förändringen gällande välfärdspolitikens inriktning och utformning mot ett mer konkurrensdrivet och marknadsorienterat styrelsesätt. Analysen visar hur dessa idéer om kulturens värden tog sig uttryck i det specifika lokala sammanhanget och hur dessa motiverades av de mer omfattande politiska förändringarna som skedde, samtidigt som de i sin tur också i allra högsta grad motiverade och var med och drev på utvecklingen i denna riktning.

Kapitel 2.

Visionen om det nya Malmö

I januari 1995 drogs ett stort visionsarbete igång inom Malmö stads organisation som behandlade Malmös framtid. På flera sätt gav detta arbete uttryck för ett spänningsförhållande mellan den globala strukturomvandlingen och det lokala stadsutvecklingsarbetet. Likt hur det här förhållandet gestaltades i andra städer, som precis som Malmö genomgick en negativ utveckling i form av vikande produktivitet och ökad arbetslöshet i kölvattnet av avindustrialiseringen som skedde, gav visionsarbetet uttryck för hur staden hade "fallit offer" för de strukturella krafter som var i omlopp. I mångt och mycket föreföll alltså Malmös problem ha sin upprinnelse någon annan stans än på den lokala platsen och därmed också vara utom räckhåll för lokala politiska beslut. Samtidigt tycktes lösningen på dessa problem, och förutsättningen för en mer gynnsam utveckling, även den bero på andra saker och driva på förändringar av annan art än vad som var möjligt i den lokala politiken (jfr Sassen 1999). Det framträdde i visionsarbetet således ett motsatsförhållande mellan det globala och det lokala, som i flera avseenden fungerade som utgångspunkt för hur Malmös utveckling kom att gestaltas.

Med ett annat synsätt kan dessa förändringsprocesser istället förstås som en växelverkan av *global* karaktär där de strukturella förändringarna i sin verkningskraft också är avhängiga den mer platsbundna politikens förutsättningar, beslut och egna föreställningar om platsens utveckling. Det globala sammanhanget är i den bemärkelsen beroende av en rad investeringar och åtgärder som "fixerar" de globala processerna vid den lokala platsen (Brenner 1998). Det kan röra sig om investeringar i infrastruktur och olika kommunikationsförbindelser som underlättar det globala flödet av varor och kapital till och från den lokala platsen. Men det handlar också om den omgivande symboliska produktionen som skänker dessa investeringar och åtgärder ett värde utöver sin direkta funktion och kapacitet (Zukin 1995), och som därigenom bidrar med ett

ideologiskt meningsskapande kring *varför* sådana investeringar och åtgärder bör göras och vilka politiska och ekonomiska beslut som följaktigen anses legitima.

Mycket av den problematik som framkom i föregående kapitel om Malmö som kulturstad låg också till grund för visionsarbetet. Men där kulturområdet i profileringen av Malmö som kulturstad hade tillskrivits rollen som en central drivkraft för stadens utveckling föreföll det i visionsarbetets nulägesanalys som att detta hade haft en mycket liten påverkan på stadens problem. Initiativtagare till visionsarbetet som gick under namnet *Projekt Malmö 2000* var kommunstyrelsens ordförande Ilmar Reepalu som hade tillträtt posten i samband med socialdemokraternas maktövertagande i kommunalvalet 1994. Reepalu hade inspirerats av arbetssättet i andra städer i Europa som i likhet med Malmö påverkats stort av rådande strukturomvandling samt av den allt mer påtagliga berättelsen om kunskapssamhällets framväxt som hade uppstått i efterdyningarna av denna omvandling (Dannestam 2009). Utifrån detta menade Reepalu att tiden var mogen för Malmö att formulera en vision med önskvärda framtidsbilder som kommunen kunde ha som utgångspunkt i sitt fortsatta utvecklingsarbete.

En annan och helt avgörande bakgrund till visionsarbetet var att Malmö, trots rådande krisläge, stod inför nya viktiga förändringar som innebar nya utvecklingsmöjligheter. Bland dessa ingick ett nytt nationellt skatteutjämnningssystem, beslut om att bygga Öresundsbron och planerna att etablera en ny högskola i Malmö. Tillsammans innebar dessa nya förutsättningar att man från kommunens sida kunde se med större tillförsikt på Malmös framtida utveckling både i närtid och mer långsiktigt.

Visionsarbetet *Projekt Malmö 2000* pågick i en första fas under ett års tid (Malmö stad 1996a). Arbetet genomfördes i huvudsak inom åtta arbetsgrupper som hade ansvar för att utveckla delvisioner inom områdena: ekonomi, näringsliv, utbildning, miljö, kultur, stadsbyggnad, sociala frågor samt ungdomars perspektiv. Efter en uppsamling av gruppernas olika arbeten i februari 1996 bytte projektet namn till *Malmö Vision 2015* (Malmö stad 1996b). Förutom en ny tidshorisont var denna andra fas i stort en obruten fortsättning på visionsarbetet som hade inletts 1995. Utöver de centrala dokumenten som redogör för visionsarbetets bakomliggande processer, nulägesanalys, visioner, och handlingsplaner kan ytterligare två publikationer räknas in i arbetets textproduktion. Den

ena var en tidning, med visionsarbetets tidshorisont 2015 som fiktivt utgivningsår, som distribuerades till alla hushåll och företag i Malmö (Malmö stad 1996c). I tidningen förmedlades visionsarbetets innehåll i form av samtida (det vill säga från 2015) intervjuer och reportage som tittar tillbaka på vad som har hänt sedan visionsarbetet sattes igång tjugo år tidigare. Den andra var ett magasin med titeln *Attraktion* som publicerades i förlängningen av kulturområdets vision och, i form av ett flertal artiklar skrivna av kultur- och frilansjournalister, sades utgöra "ett nutidsporträtt av kulturstaden Malmö" (Malmö stad 1996e).

I det här kapitlet redogör jag för innehållet i dessa dokument som producerades inom ramen för visionsarbetet *Projekt Malmö 2000/Vision Malmö 2015*. Inledningsvis reflekterar jag över den problem- och nulägesanalys som låg till grund för visionsarbetet. Därefter diskuterar jag vilka områden som i huvudsak tillskrevs värde i visionsarbetet och på vilka sätt dessa värden lyftes fram, vad det var som ansågs särskilt värdefullt och hur visionsarbetet härigenom menades stödja eller generera detta. Utifrån avhandlingens syfte att undersöka idéer om kulturens värden i stadsutvecklingsprocessen tas särskilt hänsyn till delområdet *kultur* och visionen om Malmös kulturliv som denna arbetsgrupp producerade (Malmö stad 1996d). Även om kulturen utgjorde ett eget delområde i visionsarbetet så återkommer idéer om kultur och kulturens värden i flera av de övriga delrapporterna. Det är därför värdefullt att, utöver att redogöra för kulturvisionen i sig, också peka ut vilka beröringspunkter som fanns mellan de olika områdena gällande synen på kultur som en förändringskraft. Analysen är även tematisk genom att den tar fasta på centrala värden som framträder i visionsarbetet i stort: tillväxt, välfärd och bildning. Dessa värden framkommer också i kulturvisionen och ger uttryck för olika ideologiska antaganden kring kulturområdet och grader av närhet och distans mellan detta och den övergripande idéproduktionen i visionsarbetet. Sist i kapitlet diskuterar jag visionsarbetets praktik och processer med betoning på hur detta representerade avgörande förändringar i kommunens arbetssätt. Kapitlet avslutas av en fördjupad problematisering av visionsarbetets idéproduktion som tillsammans med existerande politiska förutsättningar framträder med specifika ideologiska konnotationer om kulturens värden och samhällets utveckling.

Visionsarbetets nulägesanalys

1995 bedömdes den ekonomiska och sociala utvecklingen i Malmö så pass illavarslande att kommunstyrelsens socialdemokratiska ordförande Ilmar Reepalu tillsammans med den moderata vice ordföranden Percy Lindholm i februari månad ställde ett gemensamt brev till regeringen där de förklarade att omedelbara ekonomiska stödåtgärder till kommunen var nödvändiga, om inte Malmö skulle drabbas ”av något som kan liknas vid en ekonomisk härdsmläta” (citerat i Billing 2000:21). Situationen hade inte uppkommit plötsligt utan var en konsekvens av en kontinuerlig nedgång i de för Malmö bärande industrigrenarna. Nedgången hade egentligen inletts redan under andra hälften av 1960-talet med succesivt avtagande lönsamhet och minskade arbetstillfällen inom bland annat tekoindustrin, vilket så småningom också drabbade varvsindustrin (Stigendal 1996). Vid inledningen av 1990-talet nådde nedgången sin kulmen.

I februari månad 1991 kom beskedet om att SAAB-fabriken på det före detta Kockumsområdet skulle läggas ned efter att endast ha varit i produktion under ett drygt år. Utöver att 800 anställda förlorade sina jobb var nedläggningen ett ”dråpslag för Malmö” (Billing 2000:6) i bemärkelsen att SAAB-fabriken hade invigts i oktober 1989 med stora förhoppningar om att parera den omfattande strukturomvandlingen som hade lett till kännbara kriser i, för Malmös del, bärande näringsgrenar som varvs- och textilindustrin. Istället för att erbjuda en lösning på problemen innebar SAAB-fabrikens abrupta nedläggning att krisen tvärtom fördjupades (Holgersen 2017). Samma dag som beskedet om nedläggningen av bilfabriken kom meddelade också två andra större arbetsgivare i staden att de tvingats säga upp 90 respektive 100 anställda (Billing 2000). Ett par månader senare sällade sig flera väletablerade företag i staden till raden med nedlägningsbesked (Nilsson 2020).

Bara under 1991 fördubblades antalet arbetslösa i Malmö, från ca 2 500 till över 5 000, och denna utveckling fortsatte. På fyra år, mellan 1990 och 1994, förlorade staden en fjärdedel (ca 27 000 st) av alla sina arbetstillfällen, vilket lämnade Malmö med landets då högsta arbetslöhetssiffror (Nilsson 2020; Billing 2000). Under samma tidsperiod genomgick staden drastiska förändringar i demografi och socioekonomisk sammansättning. Samtidigt som det skedde en omfattande utflyttning

från staden till de mer välmående kranskommunerna, ökade invandringen till Malmö av människor från krigsdrabbade områden som före detta Jugoslavien och Mellanöstern (Salonen 2020). Detta innebar ytterligare belastning på den kommunala budgeten och ökade kostnader inom de sociala skyddssystemen. 1994 uppgick det kommunala underskottet till en miljard kronor (Malmö stad 1996a). Prognosen för 1995 gick i samma riktning, vilket föranledde det ovan nämnda brevet till regeringen om behovet av omedelbara ekonomiska stödåtgärder.

Trots den ödesdigra utvecklingen kunde de ansvariga politikerna i Malmö ändå skönja en framtid med gynnsamma möjligheter till återhämtning och utveckling. Visionsarbetet som initierades i januari 1995 hade som utgångspunkt att staden nu befann sig vid en ”brytningspunkt” där ”en negativ spiral kan stoppas och vridas om till en positiv spiral med hjälp av de nya möjligheter som erbjuds” (Malmö stad 1996a:5). De nya möjligheter som det talades om utgjordes av en rad viktiga beslut och händelser vid den aktuella tiden som tillsammans bildade ett möjligt nytt utgångsläge att tänka kring framtiden (Dannestam 2009).

Till dessa nya möjligheter kunde räknas in en rad omständigheter som i grunden förändrade förutsättningarna för Malmös utveckling. Det svenska EU-medlemskapet som hade beslutats i och med resultatet i folkomröstningen 1994 innebar en ny politisk karta för den lokala politiken att navigera efter. Bundenheten till centralstaten tycktes minska och möjligheterna för den lokala självständigheten öka i den nya föreställningen om ett regionernas Europa.

För Malmös del i synnerhet föreföll denna nya politiska karta, beroende på stadens geografiska läge, innebära en öppning till att agera mer autonomt i förhållande till den nationella centralmakten i Stockholm. Detta synsätt kunde också ses materialiserat i och med beslutet om en fast förbindelse över Öresund som hade träffats mellan den svenska och den danska regeringen 1990. Byggandet av Öresundsbron var planerat att börja 1995, vilket innebar att det fortsatta arbetet med utvecklingen av Öresundsregionen var en närliggande och strategiskt viktig utgångspunkt i visionsarbetet (Dannestam 2009). Lika närliggande var den statliga regionberedningens slutbetänkande som skulle avläggas i mars 1995 och som innehöll förslaget om en ny region i Skåne istället för den tidigare uppdelningen mellan Malmöhus respektive Kristianstads landsting

(SOU 1995:27). Även denna regionbildning var av stor betydelse för Malmös del eftersom det innebar möjligheten att stärka sin position i den nationella politiken (Lindeborg 1997).

Bland de nya förutsättningarna ingick också ansökan om en ny högskola i Malmö, vilken ställdes till regeringen under samma år, 1995. Ett annat beslut av stor vikt var den svenska riksdagens beslut om ett nytt skatteutjämnningssystem som skulle träda i kraft 1 januari 1996 och som innebar en ny ekonomisk fördelning av statens bidrag till kommunerna. Därtill räknades också in bland visionsarbetets utgångspunkter den nya kommunala stadsdelsorganisationen som skulle inledas vid samma tidpunkt (Malmö stad 1996a).

Dessa omfattande förändringsprocesser sammanföll således mer eller mindre samtidigt och innebar tillsammans väldigt förändrade omständigheter för kommunledningen i Malmö i sitt förhållningssätt till stadens utveckling. De nya förutsättningarna gav både omedelbara och mer långsiktiga konsekvenser, vilket också avspeglade sig i de övergripande målsättningar som visionsarbetet satte upp: en kommunal budget i balans; befästandet av Malmö som huvudstad för Skåne och regionen; ett expansivt och framåtriktat näringsliv; låg arbetslöshet; samt god kvalitet i den kommunala servicen (Malmö stad 1996b:4).

Det avgjort viktigaste beslutet för den närliggande framtiden var det nya nationella skatteutjämnningssystemet. Utjämnningssystemet, som populärt kom att kallas "Robin Hood-skatten", hade utarbetats av den socialdemokratiska regeringen och innebar att det statliga bidraget till kommuner och landsting blev avhängigt kommunernas olikartade skatteunderlag och sociala struktur. Härmed siktade man mot att kompensera kommuner med svag skattekraft och ogynnsam befolkningsstruktur för att i princip garantera alla kommuner samma skatteunderlag per invånare som riksgenomsnittet (Billing 2000). Givet situationen i Malmö vid den här tiden gjorde reformen stor skillnad för kommunens ekonomi (Sernhede & Johansson 2006). Bara under 1996 ökade det statliga stödet till Malmö från cirka en miljard kronor till det dubbla (Billing 2000). Tack vare denna utdelning uppstod möjligheten för kommunen att bygga upp en mer hållbar ekonomisk situation. Följdriktigt beskrevs det nya skatteutjämnningssystemet i visionsarbetet som den viktigaste och mest grundläggande faktorn för en snar, gynnsam utveckling i Malmö (Malmö stad 1996a:5; Malmö stad 1996b:2). Men det var en faktor som alltmer förpassades till bakgrunden ju längre in i visionsarbetet man kom, i takt

med att visionens drömbilder tycktes bli mer konstituerande för Malmös framtid än de materiella förutsättningarna som rådde.

De nya ekonomiska förutsättningarna som skatteutjämningssystemet innebar gav nya förhoppningar och man företog sig därmed i visionsarbetet att se framsynt på en mer långtgående ny ekonomisk utveckling. Det övergripande budskapet var att den "onda cirkeln" som Malmö befunnit sig i sedan mitten av 1970-talet och som senare hade förvärrats, med svag tillväxt, ökande arbetslöshet och försämrade samhällsservice skulle brytas och vändas till en "ny god cirkel av tillväxt" (Malmö stad 1996b:9). Förhoppningen var att Malmö skulle kunna nå en ny, lika stark tillväxtperiod som rådde under industrisamhällets rekordår under 1950- och 1960-talen. En tillväxtökning av det slaget skulle innebära att man kunde komma tillrätta med de akuta samhällsekonomiska problemen men också bilda förutsättning för att bygga upp ett nytt välstånd och en ny välfärd i Malmö när ekonomin väl var i balans. En del av denna ökning kunde förväntas ske genom positiva konjunkturförändringar, nya arbetstillfällen och en mer kompetent arbetskraft i och med att man förutsåg kunskapsbasen bland malmöborna utvecklas med den nya högskolans etablering. Men dessa aspekter föll också tillbaka på ett grundläggande tema att tillväxt skulle skapas genom att stärka stadens attraktionskraft: "En framgångsrik stad lockar till sig investeringar och nya företag. Den lockar människor att flytta dit. Utbudet av kultur, utbildning, omsorg m m blir större och mer varierat." (Malmö stad 1996b:8) Det var i denna bemärkelse man talade om behovet att skapa en "god cirkel" eller en "positiv spiral" av tillväxt (Malmö stad 1996b:8f.), utifrån uppfattningen att det fanns en växelverkan mellan näringslivets utveckling och staden i övrigt. Utifrån dessa föreställningar kom på annat håll i visionsarbetet också den symboliska produktionen kring kulturens ekonomiska värden och betydelse för stadens attraktionskraft att bli fortsatt ideologiskt bärande.

Kunskapsstaden profileras

Visionsarbetets framtidsutsikter fann sin betydelse i en huvudsaklig frågeställning som rörde stadens själva identitet. Vad var det som utgjorde Malmös själva existensberättigande? Industristaden Malmö hade sedan 1970-talet stadigt förlorat i bärkraft och föreföll vid mitten av 1990-talet vara omintetgjord, inte bara i termer av sysselsättning och utsikter för

ekonomisk tillväxt, men också som kulturell gemenskap och identitetsmarkör. Den underliggande frågan som ställdes i visionsarbetet var därför vad som skulle ersätta *Industristaden*. Det framkom många förslag i de framtidsberättelser som presenterades: Malmö som servicestaden, näringslivsstaden, upplevelsestaden, miljöstaden, kulturstaden, den mångkulturella staden. Alla bottnade de i en gemensam uppslutning kring att den kommande utvecklingen borgade för en ny identitet åt staden och att Malmö behövde profileras som en framtidsinriktad och attraktiv stad för att säkerställa de goda förutsättningar som identifierades (Malmö stad 1996b; se även Hårde 1996).

Den benämning som kom att bli den mest bärande, både i och efter visionsarbetet, var *kunskapsstaden* Malmö. Likt de övriga förslagen grundade sig kunskapsstaden på övertygelsen att en stark profil för Malmö skulle bidra till att staden kunde återhämta sig ekonomiskt och socialt. *Kunskapsstaden* som benämning tydliggjorde också ett brott med industriepoken genom dess anspelningar på idéerna om det postindustriella samhället som varit i omlopp alltsedan 1960-talet och den bärande tanken att kunskap ersätter manuell arbetskraft som den främsta faktorn i den postindustriella produktionsprocessen (se t.ex. Bell 1999[1973]; Andersson & Strömquist 1988). I och med utvecklingen av informationsteknologin under 1990-talet växte sig denna tanke allt mer dominant, och åtskillnaden mellan det manuella och det kunskapsorienterade arbetet gjordes allt mer avgörande (Reich 1991). Denna skildring var också högst påfallande i visionsarbetet. Inte minst genom att kommunen i upptakten av projektet beställde en litteraturstudie över framtidsrender av konsultföretaget Kairos Future AB. Deras rapport *Tecken, trender – en ny era?* redogjorde för en framtid dominerad av distinkta skiften som drev på en samhällsutveckling präglad av internationalisering, större flexibilitet och individualisering. Särskilt betonades arbetslivets förändring mot en kunskapsbaserad ekonomi, vilken man på flera fronter menade bröt med ett tidigare "industrilogiskt" tänkesätt:

Kunskapsinnehållet i så gott som samtliga varor och tjänster ökar [...] Även teknologiska förändringar som är en följd av en ökande kunskapsförtätning förändrar tillverkningsprocesser och produktionsprocesser och bidrar till att slå sönder gamla organisationsformer och produktionssätt. Allt fler företag, organisationer och individer genererar allt större inkomster på kunskapstransaktioner – på att skapa, designa, paketera och distribuera idéer. Det betyder i slutändan, i konsumtionsledet, att en allt större del av priset på en

vara eller en tjänst utgörs av den kunskapsmängd som finns nedlagd i tjänsten eller produkten. (Malmö stad 1996a:16f.)

Diskursen om en kunskapsekonomi och behovet av en arbetskraft anpassad till de framväxande produktions- och konsumtionsprocesserna befäste ytterligare värdet i profileringen av Malmö som kunskapsstad. Rapporten fungerade på detta, och andra, sätt som en bakgrund för det fortsatta visionsarbetet och knöt på ett tydligt sätt an visionerna om Malmös framtid till pågående globala strukturomvandlingar och det tankegods som dessa omgavs av (Mukhtar-Landgren 2012).

Visionsarbetets värden

De olika arbetsgrupperna i visionsarbetet bestod av kommunala tjänstemän och andra aktörer som på ett eller annat sätt hade kunskap eller praktisk erfarenhet inom respektive delområde. I arbetet med kulturvisionen ingick från början flera av de kulturchefer som var framträdande i diskussionerna om Malmö som kulturstad under 1990-talets inledning (se kapitel 1). Sven Nilsson var arbetsgruppens ordförande och ansvarig för utformningen av innehållet. I övrigt ingick i gruppen (som idel bestod av män): Sune Nordgren, Lars Rudolfsson, Staffan Valdemar Holm, Börje Svensson, samt rektorn för musikhögskolan, en frilansande kulturjournalist som representerade det fria kulturlivet och en tjänsteman från kulturstödet som uppfyllde förvaltningsrepresentationen.

Kulturvisionens närhet till visionsarbetet i stort visar sig i de likartade föreställningarna om Malmös framtid som här formulerades utifrån kulturområdets horisont. Samtidigt distanserade sig kulturvisionen också gentemot detta övergripande visionsarbete. Dels därför att den även skrev fram andra perspektiv på utveckling vid sidan av inriktningen på ekonomisk tillväxt som dominerade visionsarbetet i stort. Dels på grund av andra omständigheter. Visionsarbetet drogs igång under samma period som den högljudda debatten mellan ansvariga politiker på kulturområdet och kulturinstitutionernas företrädare gällande införandet av en central kulturnämnd pågick (se kapitel 1). Dessa omständigheter hade betydelse för vilken position kulturvisionen kom att inta i förhållande till visionsarbetet i stort, även om det inte gavs något tydligt uttryck i själva det arbete som lades fram till kommunstyrelsen.

Kultur som värde

Liksom det övergripande visionsarbetet hade kulturvisionen en dubbel innebörd. Dels att ge en bild av den dagsaktuella situationen, dels att fästa blicken mot den avlägsna framtiden och diskutera hur utvecklingen kunde drivas på i önskvärd riktning. Denna dubbelhet avspeglade sig i hur kulturvisionen förhöll sig till två olika tidshorisonter, det närliggande 1996 och det avlägsna 2010 (som i visionsarbetets senare fas ändrades till 2015). De långtgående framåtblickarna som gjordes i kulturvisionen präglades till stor del av samma komponenter som låg till grund för visionsarbetet i sin helhet; att samhället genomgick en strukturomvandling och att en allt snabbare genomgripande teknologisk utveckling skulle förstärka tendenser som ökad individualisering, konkurrens, flexibilitet etc. Enligt kulturvisionen hade kulturområdet en betydande roll i denna utveckling, vilket sammanfattades i tre huvudsakliga idéer om kulturens värden: 1) att kultur fungerade som en resurs för ökad attraktivitet och uppmärksamhet kring Malmös nya postindustriella profil; 2) att kulturområdet hade en framskjuten position också för sysselsättningen i denna omställning mot en kunskapsbaserad ekonomi; samt 3) att kulturområdet dessutom fungerade som en demokratisk och socialt stärkande kraft i en samhällsutveckling som i övrigt präglades av uppsplittring (Malmö stad 1996d).¹ Den självklara premissen som idéerna utgick ifrån var att kulturområdet utgjorde en viktig faktor för en utveckling i positiv riktning för Malmö som stad.

De mer avlägsna framtidsutsikterna som kulturvisionen beskrev om kulturlivet i Malmö femton–tjugo år framåt i tiden lutade sig i huvudsak mot den framväxande informationsteknologins inflytande på sättet att skapa och tillägna sig konst och kultur. Man föreställde sig kulturområdet som en av ”huvudarenorna” för hur informationsteknologins expansion drev på en utveckling mot ökade individuella val och möjligheter (Malmö stad 1996d:80). Framtidens samhälle utmålades som ett där ”människor faktiskt har förmåga att välja hur man vill prioritera” (Malmö stad 1996d:80). Men också ett där marknaden i allt högre grad ”bestämmer villkoren” och där det råder ”megakonkurrens” om konsumenternas tid och pengar (Malmö stad 1996d:80). Genom de nya in-

¹ Den fullständiga kulturvisionen presenterades ursprungligen i en webbaserad text. De utdrag och citat som här återges är dock hämtade ifrån en redigerad utskrift som publicerades i efterhand. Angivna sidnummer hänvisar också till denna utskrift.

formationskanalerna kunde allting göras tillgängligt "on demand": filmer, video, musik, böcker osv. (Malmö stad 1996d:86, 93). Enligt kulturvisionen skulle denna ökade spridning och tillgänglighet ge konsten och kulturen en större plats än någonsin tidigare i människors liv och i samhället: "A/ldrig har så många ägnat sig åt konst och fiktion – som läsare och tittare men också som skapande och utövande konstnärer eller producenter och försäljare av upplevelser (dvs både tjänster och produkter)". (Malmö stad 1996d:80) Härigenom behövdes enligt kulturvisionen kulturen sluta betraktas som en exklusiv och isolerad sfär och istället ses som en "samhällsekoniskt betydelsefull utvecklingsfaktor" (Malmö stad 1996d:32).

I förhållande till den mer närliggande framtiden var kulturvisionen av förklarliga skäl mer förankrad i den lokala situationen och den närmast förestående utvecklingen i Malmös kulturliv och kulturpolitik. I detta tidsperspektiv utgjorde profileringen av Malmö som kulturstad som varit framträdande under inledningen av 1990-talet en given utgångspunkt. Beskrivningarna av kulturstaden bildade för kulturvisionen också den brygga som förband nulägesanalysen med de önskade framtidsbilderna.

Det var en återkommande övertygelse att kulturlivet hade spelat en avgörande roll som katalysator för Malmös påbörjade omdaning. Kulturområdet beskrevs som den vägvisare som hjälpt Malmö ur sin falnande identitet som industristad och som gett förutsättningar för staden att utvecklas till någonting nytt. Sett utifrån den avlägsna tidshorisonten, hur man föreställde sig Malmö år 2010, blickade kulturvisionen tillbaka på kulturområdets förnyelse under 1990-talets första hälft och konstaterade att "Malmös förändring, åtminstone symboliskt, började med kulturen" (Malmö stad 1996d:78), och "d/et var ju kulturen som visade Malmö en väg mot framtiden" (Malmö stad 1996d:79). Det var ur denna rörelse som, enligt kulturvisionen, den fortsatta "omorienteringen till kunskapsbaserad utveckling" och Malmös framväxande "kunskapsprofil" grundlades (Malmö stad 1996d:15).

I dessa skildringar kom kulturvisionen på ett uttryckligt sätt att binda samman den estetiska omorienteringen som skedde på kulturinstitutionerna med formandet av en ny identitet för staden i stort som var mer utvecklingsinriktad och mindre traditionsbunden. Därigenom fungerade visionen också som ett inlägg i den dagsaktuella debatten kring förnyelse och tradition som pågick kring Malmös kulturliv och stadens

kulturella identitet (se kapitel 1). Med visionens perspektiv och språkdräkt kunde sådana smakutlåtanden framföras till synes mer distanserat siande och framsynta än vad den mer realistiska och argumenterande kulturdebatten som pågick tillät. Kulturvisionen såg i framtidens Malmö stadens kulturella "värdegemenskap" förvandlad (Malmö stad 1996d:9). Från att utstråla "ovilja" och bestå i en illariktad "överlägsenhet" som enligt kulturvisionen egentligen bottnade i "avskärmning" och "underlägsenhet", till att istället kännetecknas av "öppenhet", "nyfikenhet" och "skapande" (Malmö stad 1996d:79).

Profileringen av Malmö som kulturstad gavs också plats i de övriga delområdenas visionsdokument. I flera av delvisionerna som ingick i visionsarbetet fördes uppfattningen fram om kulturstaden Malmö som en språngbräda för vidare investeringar i stadens symboliska ekonomi och utveckling. I dessa fall kom dock den kulturella omställningens innebörd som identitetsmarkör i synnerhet att uppfattas i termer av attraktivitet och av betydelse för hur Malmö uppfattades utifrån sett, snarare än att ta sin utgångspunkt i malmöbornas kulturella gemenskap. Bland annat näringslivsvisionen framhöll Malmös vid tiden erkända status som konststad och menade att stadens konstnärliga högskoleutbildningar bidrog till ett aktivt teaterliv, musikliv och konstliv som var värdefullt för Malmös profilering (Malmö stad 1996b). I framtiden förväntade man sig i linje med detta att Malmö skulle komma att omskrivas som "en av Europas viktigaste kulturstäder" (Malmö stad 1996b:18). Stadsbyggnadsvisionen nämnde att det rika kulturutbudet med teatrar, konserthus, stadsbibliotek, museer, konsthallar och ett flertal konstgallerier hade gjort Malmö känt som en "kulturstad av rang" under de senaste åren vilket gav staden en ny attraktiv profil (Malmö stad 1996b:48). Ungdomsvisionen (som Sven Nilsson även medverkade i) beskrev hur "v/ärldens blickar vänder sig mot kulturlivet i Malmö" (Malmö stad 1996b:79) och förutsatte att denna framtoning skulle utvecklas i än större omfattning i framtiden.

Denna idé som särskilt uppmärksammade *kulturstaden* som en resurs för ökad attraktivitet och begrepp för att marknadsföra Malmö, satte även spår i kulturvisionen. I synnerhet märktes detta i den mer publika publikationen *Attraktion – Ett nutidsporträtt av kulturstaden Malmö* som presenterades som en del av kulturvisionen utöver den gängse redovisningen i visionsprojektet som lades fram inför kommunstyrelsen

(Malmö stad 1996e). *Attraktion* beskrevs som "ett vackert kulturmagasin som ger en rik bild av kulturens roll i dagens Malmö" (Malmö stad 1996d:6) och porträtterade ett urval av vad som ansågs vara de mest tongivande kulturverksamheterna och kulturpersonligheterna i staden vid den här tiden.

Reportagen och intervjuerna i tidningen var i mångt och mycket fokuserade på hur kulturlivet upplevde sin position i staden och strävade efter att ringa in vilka uppfattningar som fanns gällande Malmös identitet som kulturstad. Det övergripande målet var att framhäva kulturområdet som en resurs för en gynnsam utveckling i Malmö och uppmana politiker och tjänstemän att i större grad än tidigare uppmärksamma och stödja den dynamik och utvecklingspotential som man menade rymdes i kulturlivet. Den ordinarie kulturvisionen uppehöll sig också vid denna uppmaning och kritiserade förhållandevis oblygt de styrande i Malmö, både historiskt och samtida, för att inte ha gett kulturområdet tillräckligt stöd. I *Attraktion* var utgångspunkten framförallt att kulturlivet behövde göras mer synligt genom att öka insatserna för marknadsföring på detta område. På magasinets förstasida samsades en inledning av Sven Nilsson med en text skriven av dåvarande VD för det kommunala marknadsföringsbolaget Magnet Malmö AB. Bolaget hade startats samma år som visionsarbetet inleddes i samarbete med den lokala besöksnäringen och hade som uppgift att marknadsföra Malmö utåt genom att sprida information om kommunens och det lokala näringslivets gemensamma verksamheter. Texten i *Attraktion* beskrev kulturstaden Malmö som ett "begrepp [...] i både svensk och dansk storstadspress" som man skulle vara rädd om och "i alla möjliga sammanhang använda som en av spjutspetsarna i marknadsföringen och profileringen av Malmö" (Malmö stad 1996e:2). Kulturen hade enligt denna text "redan sin givna roll" i framtidens Malmö, ett Malmö som hör till Europa tack vare de nya kommunikationsmöjligheterna och som ligger i framkant när det gäller IT-teknik och forskning och som drar till sig näringslivets intresse (Malmö stad 1996e:2). Magasinets inledande artikel förstärkte ytterligare detta synsätt. Kulturen beskrevs här som en konkurrensfaktor i den tilltagande regionaliseringen som kan bidra med attraktivitet och skapa lokal tillväxt (Malmö stad 1996e). En kulturell image var därmed avgörande för städens konkurrenskraft genom sitt bidrag till stadens utstrålning och lyskraft och med "ekonomiska spridningseffekter" i den lokala service- och

besöksnäringen som i sin tur kunde leda till nya företagsetableringar och inflyttningar som genererade extra skatteintäkter (Malmö stad 1996e:4).

Behovet av ökade marknadsföringsinsatser, och att tänka mer strategiskt i dessa banor även vad det gällde kulturområdet, var också något som påpekades i kulturgruppens rapport till kommunstyrelsen. Uppmärksamheten som hade riktats mot de enskilda kulturinstitutionerna och dess estetiska nyorientering var enligt kulturvisionen värdefull i sig. Men värdet av uppmärksamheten kunde öka om man utvecklade ett mer strategiskt tillvägagångssätt att tänka kring dessa institutioner som "varumärken" (Malmö stad 1996d:46, 71, 72, 82). Med ett sådant tänk kunde man arbeta aktivt för att locka till sig besökare oavsett vad som för tillfället stod på programmet. En mer strategisk marknadsföring av exempelvis Rooseum kunde enligt kulturvisionen skapa intresse kring en utställning utan att det spelade någon större roll vad som visades, bara genom att marknadsföra den som "Rooseums nya" (Malmö stad 1996d:82). Men ännu viktigare var enligt kulturvisionen att de enskilda kulturinstitutionernas verksamheter emellanåt behövde "underordna sig en helhet" och låta "gemensamma intressen [...] ta över" (Malmö stad 1996d:72) så att bilden av ett framgångsrikt kulturliv integrerades i en samlad marknadsföringsstrategi. På denna linje menades kulturlivet utgöra "en av Malmös starka sidor" (Malmö stad 1996d:71) och "en profilfråga för staden" (Malmö stad 1996d:72) som borde tas tillvara och utvecklas strategiskt för att "sätta Malmö på kartan" (Malmö stad 1996d:72). En samlad marknadsföring av stadens kulturliv skulle på detta sätt verka för "att uppfattas som ett pålitligt varumärke för kvalitet" (Malmö stad 1996d:46).

Ordet *varumärke* beskrevs i dessa stycken i kulturvisionen både med och utan citationstecken. Detta kan tolkas som att språkbruket var relativt nytt i sammanhanget och i viss mån uppfattades som främmande och provokativt, även för arbetsgruppen själv som härigenom uttryckte sig med en viss distans och skepsis inför begreppet. Själva innebörden var dock mindre omstridd och otydlig. Det krävdes av kulturområdet att anpassa sig till reklamens språk och praxis för att bibehålla, men också stärka sin position som en drivande utvecklingskraft i Malmös fortsatta omvandling: "För Malmö gäller det att uppfattas som ett tryggt varumärke med en USP (Unique Selling Point)" (Malmö stad 1996d:46). I det arbetet gällde det även för kulturlivet att utgå från premissen: "Marknadsföringen, inte innehållet, är nyckeln." (Malmö stad 1996d:46)

Närheten till reklamens språkdräkt och näringslivets diskurser sammanföll också med den politiska orienteringen som kulturvisionen utgick ifrån och anpassade sig till. Det ökade spelutrymmet man såg för kulturområdet och i samhället i stort i framtiden gjorde att man tvingades förhålla sig till en ny ekonomisk grund för kulturen. De skattefinansierade intäkterna kunde inte totalt sett förväntas öka. Härigenom skrev kulturvisionen, från sin mer närliggande horisont, också in sig i en pågående diskussion som fördes inom den nationella kulturpolitiken om nödvändiga förändringar i de offentliga utgifterna på kulturområdet (se t.ex. *Sverige behöver fler kulturella centra* 1994; Myerscough 1990). Eftersom den kommunala budgeten i Malmö var överansträngd framhöll kulturvisionen bland annat att en förändrad ansvarsfördelning med större bidrag från stat och region var en nödvändighet för att säkerställa ett kvalitativt utbud och större bredd i det lokala kulturlivet. Den här utvecklingen sågs av kulturvisionen som ett viktigt led i den pågående regionaliseringen: "Malmös framtid ligger i att bli en del av regionen." (Malmö stad 1996d:76). Man gav också uttryck för att olika former av privata investeringar kunde få en större roll på kulturområdet i framtiden. Exempelvis föreställde man sig en utvecklad form av kultursponsoring som samlade kulturlivet och privata företag i gemensamma projekt (Malmö stad 1996d:98). Den här typen av samarbeten och tillhörande varumärkesstrategier gällde enligt kulturvisionens förmenande också för Malmös utformning och välgång i stort. Utvecklingen av framtidens kulturliv var att betrakta som ett sådant grundläggande gemensamt projekt som förenade kulturområdet med stadens nya näringsliv i den riktning som nu drogs upp i kommunens visionsprojekt.

Tillväxt som värde

Kulturvisionen och de övriga delvisionerna uppehöll sig mycket vid idén om stadens kulturliv som en tillväxtresurs, i dess egenskap som uppmärksamhets- och attraktionskraft för besökare och näringsliv. I kulturvisionen betonades samtidigt att synliggörandet av kulturlivet i form av ökade marknadsföringsinsatser också hade en specifik lokal betydelse för att sprida kunskap bland malmöborna själva om vilket utbud som fanns och att därigenom förhoppningsvis också få dem att i större utsträckning omfamna detta utbud. De ryktesvisa framgångarna för sta-

dens kulturinstitutioner i nationell och dansk media hade enligt kulturvisionens menande inte haft tillräcklig motsvarighet i de lokala mediernas kulturbevakning. Dessa lokala kanaler, sadet det, behövde stärkas för att en rättmätig orientering kring kulturlivets förnyelse, och dess position som utvecklingskraft för staden, skulle kunna slå igenom fullt ut (Malmö stad 1996d:62, 65). Enligt kulturvisionen fanns det en "tröghet" och "nostalgi" bland företräddelsevis den äldre teaterpubliken i staden som bromsade den kulturella förnyelsens genomslagskraft (Malmö stad 1996d:31). Dessa bakåtsträvande element ansågs leda till en mer omfattande försvagning av kulturlivets legitimitet och de ansvarigas vilja att stödja detta område (Malmö stad 1996d:46). Den identifierade konflikten med olika kulturella referensramar handlade för kulturvisionens del också om den större frågan om Malmös framtida profil och kulturens identitetsskapande kraft för denna: "Djupare sett handlar det om en förvandling av Malmö. Kulturen går före och väntar på att ett nytt Malmö ska dyka upp." (Malmö stad 1996d:44) Sett ur kulturvisionens perspektiv hade Malmö påbörjat sin omvandling från krisdrabbad industristad till en postindustriell kunskapsstad redan innan detta tema blev föremål för ett visionsarbete. Den estetiska nyorienteringen som hade skett på stadens kulturinstitutioner vid inledningen av 1990-talet betraktades som förelöpare för denna utvecklingsprocess. Nu återstod att staden i sig, och dess befolkning, skulle visa sig mottagliga för detta nya.

Smakkonflikten som utspelade sig kring kulturlivets förnyelse fick dock genom visionsarbetets inramning en delvis annan innebörd. Från att framförallt ha diskuterats i termer av estetisk nyorientering och kulturell identitet kom kulturområdet genom de framtidsbilder som visionsarbetet presenterade allt mer knyts till ekonomisk tillväxt i termer av näringslivets och arbetslivets omstöpning. Rapporten från konsultföretaget Kairos Future som fungerade som ett vägledande inspel för visionsarbetet stakade ut denna linje i sina beskrivningar av framtidens arbete. Kunskapens ökade ställning i den postindustriella produktions- och konsumtionsprocessen hade enligt dessa tankebanor stor verkan på både arbetets organisering, dess innehåll och individens egna förutsättningar. Utöver de ökade kraven på kontinuerlig kunskapsutveckling och fortbildning identifierades dessa förändringar i rapporten också som ett "kulturskifte" som drev på en ökad individualisering. I detta skifte förutspådde man en dominerande ställning för "postmaterialistiska" värde-

ringar, vilka favoriserar den individuella friheten och det personliga inflytandet på arbete och fritid framför den kollektiva materiella tryggheten (Malmö stad 1996a:12f.). De mest attraktiva yrkesvalen i detta nya "värderingslandskap" skulle enligt rapporten därför återfinnas inom kultur- och medieområdet då man menade att drivkraften att vilja skapa kombinerades med en arena att synas på (Malmö stad 1996a:12).

Kulturvisionen grep in i denna diskussion genom att föreställa sig en framtid där enskilda kulturproducenter och konstnärer i allt större utsträckning behövde kombinera utforskandet och experimentlustan i sitt skapande med en bättre förmåga att förmedla sina kunskaper och verk. Även i det här fallet betonades vikten av synliggörande och marknadsföring. Genom att den enskilda individen utvecklade sådana kompetenser, som att "veta hur man gör sig synlig, marknadsför sig och söker uppdrag" (Malmö stad 1996d:51), skulle man stärka de knappa förutsättningarna att kunna livnära sig på konstnärligt arbete som var påtagliga under det samtida 1990-talet. Framtidens konstnärsroll skulle enligt dessa tankar utveckla sig i ett dynamiskt arbetsfält i skärningspunkten av konst, media, vetenskap och företagsamhet.

Sådana nya kulturnäringar hade en framskjuten position även i de övriga delområdena i visionsarbetet och fungerade som markörer för behovet av en ny näringslivsstruktur i Malmö som kombinerade kreativt kunskapsarbete med entreprenöriella färdigheter. I näringslivsdelen av visionsarbetet omnämndes generellt dessa nya näringar som del i den framväxande "upplevelseindustrin", vilka spåddes som en av de snabbast växande branscherna under 2000-talet (se kapitel 3). Benämningen förekom även i kulturvisionen, men då i något mer svepande termer som att produktionen och konsumtionen av upplevelser i allmänhet förväntades öka i takt med att tjänste- och servicesamhället bredde ut sig (Malmö stad 1996d). I näringslivsvisionen fanns ett mer distinkt synsätt på upplevelseindustrin som en specifik bransch av näringslivet. Utan att ge någon exakt definition av denna bransch sorterade man under upplevelseindustrin in bland annat "aktörer inom underhållning, kultur och informationsteknologin" (Malmö stad 1996b:17).

Upplevelseindustrin utvecklades enligt näringslivsvisionen tack vare "små och kreativa företag" som startats av "begåvade entreprenörer" (Malmö stad 1996b:18). Genom att Malmö i högre utsträckning kunde bli en stad som värdesatte denna typ av entreprenörskap kunde man stärka stadens profil i den framväxande Öresundsregionen och bidra till

att i framtiden göra denna känd som "multimediabältet i Europa" där "flera av de bästa och mest nyskapande produktionerna" inom exempelvis film, simuleringar, datorspel och mjukvara skapades (Malmö stad 1996b:18).

Likt kulturvisionen förespråkade alltså näringslivsvisionen ett stärkt utbyte mellan den traditionella kultursektorn och dessa nya näringsgrenar. På denna grund skapades en delvis annan berättelse om kulturens värde. Förväntade framgångar inom exempelvis framtida mjukvaruutveckling kunde härigenom sägas uppstå bland annat "tack vare influenser från övriga kulturområden i staden" (Malmö stad 1996b:18). Genom liknande beskrivningar kom visionsarbetet på detta sätt att upprätta en direkt förbindelse mellan det traditionella kulturlivet och upplevelseindustrins framgångsrika kombinationer av konst och teknologi. Särskilt tydligt framkom detta i den tidning med fiktivt utgivningsdatum år 2015 som distribuerades till Malmös hushåll och företag i samband med avslutningen av visionsarbetets första fas. I en artikel i tidningen som tydligt hämtade sitt stoff från näringslivsvisionens framtidsberättelse beskrevs under rubriken "Nya framgångar för upplevelseindustrin" Malmö som ett "progressivt entreprenörscenter" inom områden som nanoteknologi, artificiell intelligens och multimedia. De "spetsföretag" och den "kunskapsmassa" som inom dessa områden "fortlöpande för utvecklingen kraftigt framåt" menades ha en direkt koppling till Malmös (då tidigare) ställning som kulturstad: "Dagens framgångar bedöms ha haft en utmärkt grogrund i det påtagliga stödet av kulturlivet under 90-talet. Idag nämns Malmö ofta i utländska media som en av Europas viktigaste kulturstäder och som ett växthus för nya, kreativa idéer för upplevelseindustrin." (Malmö stad 1996c:19)

Välfärd som värde

Samtidigt som perspektivet på kulturlivet som en resurs för ekonomisk tillväxt utövade stort inflytande på kulturvisionen så uttrycktes det i denna också en ansats att framhålla kulturens betydelse för den sociala välfärden. Från denna synvinkel erbjöd kulturområdet möjligheter för att bearbeta de inre spänningar och ojämlikheter som rådde i Malmö i fråga om segregation och ökande sociala klyftor. Genom detta perspektiv skilde sig kulturvisionen från övriga delvisioner (bortsett från den soci-

ala visionen) som uteslutande uppehöll sig vid kulturens tillväxtaspekter när kulturområdet omnämndes. Härmed knöt man i kulturvisionen an till etablerade jämlikhetssträvanden i den nationella kulturpolitiken. I kulturvisionen aktualiserades dessa strävanden i synnerhet genom att uppmärksamheten riktades mot den särskilda befolkningsstruktur som fanns i Malmö med en dryg fjärdedel av befolkningen med invandrarbakgrund. En viktig målsättning för Malmös del var därför enligt kulturvisionen att hantera de kulturella slitningar som uppträdde i staden i relation till den etniska mångfalden och skapa social samhörighet, och till detta arbete räknades kulturområdet som en behjälplig social kraft (Malmö stad 1996d).

Liksom en stor del av inriktningen i 1974 års nationella kulturpolitik lades i kulturvisionen särskild vikt vid det egna kulturutövandets betydelse för att stärka egenmakten. De olika kulturella uttrycken som fanns bland befolkningen med invandrarbakgrund borde därför enligt kulturvisionens menande ges bättre förutsättningar och ett större spelrum. Bland förslagen nämndes utvecklingsstöd riktade till de många ”invandrarföreningar” som finns i staden, möjliga fasta scener och kulturcentra för etniska minoriteter, resurser till invandrargrupper att med egen inriktning organisera och anordna utställningar etc. (Malmö stad 1996d:75). Det förekom också förslag på att det etablerade kulturlivet borde öppnas upp för nya uttryck och erfarenheter, bland annat genom att söka bredda rekryteringen till kulturinstitutionerna och till konstnärliga yrken och att inrätta projektbidrag till olika former av kulturmöten (Malmö stad 1996d). Med detta perspektiv förflyttades tonvikten i diskussionen till viss del bort från kulturens värde för ekonomisk tillväxt, till förmån för en mer välfärdsbetonad kulturpolitik som hade kulturell demokrati som ett huvudmål.

När Sven Nilsson tio år efter visionsprojektet reflekterade över arbetet i två artiklar i *Sydsvenskan* var det just detta perspektiv han framhöll som viktigast (Nilsson 2006a; 2006b). Det som präglade kulturvisionen var enligt Nilssons mening ”öppenheten inför allt det som ligger utanför kulturinstitutionerna” (Nilsson 2006b). Förutom betoningen av invandrar-kulturernas behov av att ”få skapa sina egna uttryck och mötesplatser” (Nilsson 2006b), ingick i denna ”öppenhet” också enligt Nilsson att blicken vändes mot de fria konstnärerna och kulturutövarna samt barns och ungas kultur. Alla dessa aspekter ingick i kulturvisionen, även om de inte har redogjorts för här i fullständig utsträckning. Med detta breda

förhållningssätt till stadens kulturliv och kulturpolitikens sakområde nyanserar kulturvisionen de övriga delvisionernas mer summariska nedslag i kulturens roll för Malmös utveckling. Kulturvisionen var i den meningen mer komplex i sina betraktelser över Malmös nutid och framtid. Samtidigt som den anlade den utifrån betraktande blicken och därigenom begrundade Malmös attraktionskraft vände den också blicken inåt och såg kulturen som ett medel för att motarbeta de inre sociala förhållandena som på samma gång utvecklade sig i staden.

Bildning som värde

En av de viktiga nya förutsättningarna för Malmös framtida utveckling som möjliggjorde visionsarbetet var etableringen av en ny högskola. Av de nya förutsättningarna som förelåg var det också denna som allra mest bidrog till att *kunskapsstaden* kom att bli den bärande benämningen på stadens omvandling. Ansökan om att bilda högskolan ställdes till staten 1995 och sammanföll tidsmässigt med regeringens beslut om en nationell utbyggnad av antalet högskoleplatser i Sverige (Reg. prop. 1995/1996:25). Ett skyndsamt utredningsarbete (SOU 1996:36) och slutbetänkande (SOU 1996:120) gjorde att Malmö högskola kunde inleda sin verksamhet redan hösten 1997, även om den officiella invigningen och utbildningsstarten dröjde till augusti 1998. Den höga takten i arbetet för högskolans etablering berodde också till stor del på att det rädde en bred politisk samsyn kring högskoleetableringen bland ansvariga politiker i Malmö, vilket ledde till en lokalpolitisk kraftsamling i frågan (Johansson 2015). Denna, i sin tur, var även sammankopplad med den pågående, och stort uppmärksammade, storstadsutredningen (SOU 1998:25) som i sitt arbete beskrev Malmös utvecklingsproblem som en strukturell kris där den jämförelsevis låga utbildningsnivån i staden lyftes fram som en huvudaspekt i den svåra avindustrialiseringsprocessen. Sammantaget kom arbetet med högskoleetableringen i Malmö att bilda en institutionell bas för att stärka den lokala utbildningsnivån och för att utveckla stadens och regionens näringsliv i en postindustriell inriktning. I stark kontrast till hur den tidigare industriella epoken förklarades stagnerad på grund av låg utbildningsnivå och bristande förmåga att utveckla ny teknik skulle det framtida näringslivet bli mer innovativt och expansivt baserat på högre utbildning och forskning (Malmö stad 1996b).

Högskolan spelade på så sätt också stor roll för hur man i kulturvisionen och andra delvisioner föreställde sig utvecklingen av de nya kulturnäringsringarna i Malmö. För att tillgodose de behov som kulturvisionen såg i framtiden menade man bland annat att det krävdes ”en starkare utbildningsbas och företag i gränsområdet mellan kultur, utbildning och tillämpad forskning” (Malmö stad 1996d:81). Den nya högskolan förväntades i den meningen kunna bistå med utbildningar som i samverkan med näringslivet kunde fungera som plantskolor för framtida entreprenörer (Malmö stad 1996d:81). Liknande förhoppningar ställdes i näringslivsvisionen där man förväntade sig att högskolan skulle ligga i framkant av arbetsmarknadens pågående omställning. Bland de nya yrken som man såg framför sig kunde utvecklas genom högskolan nämndes exempelvis ”Virtual Reality-ingenjörer, miljömäklare, digitala konstnärer och designers med digitala kunskaper” (Malmö stad 1996b:17).

Den högre utbildningen räknades i visionsarbetet också fungera som en motor för stadens och regionens utveckling genom att bidra med ökad attraktivitet när det gäller näringslivets placering av huvudkontor liksom individers och familjers val av bostadsort (Malmö stad 1996b:3, 31). I den betydelsen utgjorde också högskoleetableringen en urban planeringsstrategi där placeringen av högskolan på en central plats med möjlighet att berika innerstadslivet blev en viktig fråga. Ett förslag att förlägga den nya högskolan utanför innerstaden motarbetades av stadsbyggnadskontoret som istället förordade en placering i det gamla hamnområdet som var centralt beläget (Malmö stad 1996a; se även Johansson 2015; Larsson 2011; Malmö stad 2008b). Fördelarna med en sådan placering var också ett ämne i den del av visionsarbetet som utgjordes av stadsbyggnadsområdet. I stadsbyggnadsvisionen ingick lokaliseringen av högskolan till Västra Hamnen-området som en viktig del i planeringen av en ny koncentrerad bebyggelse på denna plats. Med högskolan först ut skulle hamnområdets omvandling kunna berika stadslivet i och kring innerstaden och ge med sig goda ekonomiska spridningseffekter. Utifrån dessa planer påbjöd stadsbyggnadsvisionen en mer omfattande föreställning om Malmös framtida stadsomvandling som en förtätad stad. Högskolans centrala placering och de många nya studenternas bidrag till en mer levande innerstad kopplades i denna vision samman med kultur- och nöjeslivet, med gångstråken genom staden, med friluftslivet i parkerna, med butikerna, restaurangerna, caféerna och dess uteserve-

ringar i centrum (Malmö stad 1996b). Tillsammans skulle dessa verksamheter bidra till utvecklingen av Malmö som en "nära", "vacker", "välkomnande" och "attraktiv" stad (Malmö stad 1996b:45ff.). Dessa karaktärsdrag skulle enligt stadsbyggnadsvisionen genomsyra den fysiska strukturen i stadsrummet, men också bidra till en förändrad "själ" och "identitet" i framtidens Malmö (Malmö stad 1996b:45, 52).

Övergripande värden – vad som var viktigt på riktigt

Visionsarbetet präglades i stort av en optimistisk syn på den framtida samhällsutvecklingen. För de som arbetade med kulturvisionen var det också uppenbart att man härigenom såg en möjlighet för kulturlivet att återerövra en central position i stadens utveckling. En sådan position hade redan funnits, menade man, men den hade inte utnyttjats i sin fulla potential. Med hjälp av den längre tidshorisonten i visionsarbetet sökte man nu skapa en delvis ny berättelse om kulturens utvecklingskraft. Det egentligt nya som framkom i kulturvisionen var kraften som man menade kulturområdet besatt i sin närhet till näringslivets omdaning mot en ökad produktion och konsumtion av kunskapsrelaterat innehåll och den nya formen av serviceproduktion som ingick i den framväxande upplevelseindustrin. En avgörande faktor i denna berättelse om kulturens utvecklingsmöjlighet, och ett av kulturvisionens mest grundläggande argument, var att en traditionell syn på kulturområdet som en enskild och isolerad sektor behövde ersättas med en större förståelse för den dynamik som fanns i skärningspunkten av kulturskapande, företagande och upplevelsekonsumtion. För detta krävdes enligt kulturvisionen inte bara en nytänkande kulturpolitik men också en lika nytänkande utbildningspolitik och näringslivsutveckling som tog tillvara på kulturområdets resurser (Malmö stad 1996d). Härigenom landade kulturvisionen också i en tydlig uppmaning riktad till de ansvariga politikerna att också öka anslagen till kulturområdet som led i satsningarna på breddad kunskap, kompetens och tillväxt (Malmö stad 1996d).

Trots den idémässiga närheten till visionsarbetets övergripande inriktning och framtidsoptimism föreföll kulturvisionens avtryck på den stora visionen bli svagt. Sven Nilsson uttryckte i de ovan nämnda artiklarna tio år efter visionsprojektet att kulturvisionen framstod som kraftlös i förhållande till övriga delområden. Särskilt gällde detta i jämförelse med den vision som arbetades fram på stadsbyggnadsområdet, vilken

Nilsson hyllade som "juvelen i kronan" på visionsarbetet (Nilsson 2006a). I stadsbyggnadsvisionen såg Nilsson fröet sättas "till en långsiktig utveckling av Malmö som stad", vilket han utifrån sin tidshorisont tio år senare konstaterade har "lett till goda resultat i stadsbyggandet" (Nilsson 2006a). Men för Nilsson låg betydelsen av stadsbyggnadsvisionen också i att man sökte svar på frågor om hur Malmös "själ" och "identitet" egentligen såg ut, och hur denna på bästa sätt kunde förändras genom att "förstärka de positiva krafterna" (Nilsson 2006a).

Även om dessa värden också omhulldades i kulturvisionen kom det att framstå som att kulturens kraft och möjlighet att påverka stadens uppfattade identitet på ett sådant sätt redan var uttömd. I den bemärkelsen överskuggades kulturvisionens framtidsbilder av det mer närliggande och reella politiska klimatet som istället för att erbjuda möjligheter fungerade som en begränsande kraft. En stor del i den retrospektiva pessimism inför kulturvisionens inflytande som Nilsson gav uttryck för bottnade i den ansträngda ekonomiska situation som kulturinstitutionerna befann sig i vid tiden för visionsarbetets tillblivelse och striderna som blossade upp kring inrättandet av en central kulturnämnd (se kapitel 1). I hjärt kontrast till den entusiasm över kulturens förändringskraft som framfördes under 1990-talets första hälft innebar dessa faktorer enligt Nilsson en "temperatursänkning i det mentala klimatet" (Nilsson 2006b). Vid sidan av de tematiska beröringspunkterna som kulturvisionen delade med det övergripande visionsarbetet rådde det alltså en samtida uppfattning på kulturområdet som skapade distans mellan detta och de ljusnande framtidsutsikter som visionsarbetet i övrigt påbjöd. Kulturen hade enligt Nilsson redan vid tiden när visionsarbetet inleddes "förlorat mycket av sin lyskraft" (Nilsson 2006b), och ju längre 1990-talet förflöt desto mer påtaglig blev denna känsla. Detta hindrade dock honom inte från att upprymt erinra sig "den starka positiva energi som strömmade genom visionsprojektet" i sin helhet (Nilsson 2006a).

Distansen mellan kulturvisionen och det övergripande visionsarbetet bör dock uppfattas som mer än ett känsloläge. Visionsarbetet dominerades av ett ideologiskt meningsskapande dominerat av föreställningarna om ekonomisk tillväxt som de nya stora investeringarna i infrastruktur och utbildning i form av beslutet om Öresundsbron och etableringen av den nya högskolan möjliggjorde. I och med detta perspektiv kom möjligheterna till en ny stark ekonomisk utveckling få en framskjuten position, vilket också förstärktes av själva visionsarbetets form att

söka föreställa sig en framtid som inte var bunden till några begränsande omständigheter i det rådande nuet. Med denna rörelse kom den sociala balansen och de traditionella välfärdsområdenas position i utvecklingen att till stora delar hamna utanför blickfånget eftersom de var långt mer tyngda av de samtida förutsättningarna (jfr Mukhtar-Landgren 2012; Dannestam 2009). Kulturområdets position i detta förhållande var, med ovanstående genomgång i bakgrunden, pendlande dels med blicken fäst på både kulturens tillväxtfrämjande aspekter, dels förankrat i traditionella kulturpolitiska målsättningar inriktade på samhällets svagare grupper och dess sociala förutsättningar. I det sammanhanget var det symptomatiskt att de delar i visionsarbetet där kommentarer om kulturområdet förekom utanför kulturvisionen helt upptogs av kulturens bidrag till den ekonomiska tillväxten.

Distansen mellan kulturvisionen och det övergripande visionsarbetet förstärktes också i takt med hur ansvariga politiker framöver förhöll sig till visionsarbetets realisering. I mångt och mycket kom de framtidsbilder som man hade föreställt sig att manifesteras i uppbyggandet av det stora omvandlingsprojektet i Västra Hamnen. Projektet vilade på antagandet att kommunen behövde göra omfattande insatser för att attrahera nya företagsetableringar och nya boende med höga inkomster. Genom att insatserna och resurser koncentrerades hit hamnade välfärdsfrågorna under en period ännu mer i skuggan vilket också påverkade kulturområdet som en del av dessa. Det här var en ståndpunkt som framkom när Ilmar Reepalu ett par år senare sammanfattade visionsarbetets påverkan på stadsförnyelsearbetet: "Så var det den sociala delen som det inte blev så mycket med och kulturdelen, som det heller inte blev så mycket med." (Dannestam 2009:131) Men denna urskiljning märktes också av under tiden för arbetet. I samband med att den första delen av visionsarbetet avslutades i februari 1996 och nästa fas skulle inledas redogjordes i dokumentationen för ett antal verksamhetsområden som hittills hade lämnats utanför och nu behövde kompletteras med egna visioner. Uteslutande gällde dessa kompletteringar områden som räknas in i kommunens välfärdsåtaganden: fritidssektorn, barnomsorgen, äldre och handikappade, samt grundskolan. I alla dessa fall lades också formuleringen till att dessa visioner behövde göras "med särskilt beaktande av invandrarnas situation" (Malmö stad 2006a:6), vilket ger uttryck för hur frågor om den sociala sammansättningen i Malmö i stora delar skildes ut från visionsarbetets övergripande framtidsbilder.

Visionsarbetets processer

Rör man sig från visionsarbetets tematiska anslag och innehåll till dess genomförande och betydelse för kommunens arbetssätt uppenbarar sig en rad viktiga aspekter. Den fortsatta analysen tar fasta på dessa aspekter för att vidga det kommunala visionsarbetets innebörd och därigenom peka på dess centrala status för vilka nya planeringsformer som härmed slog rot i Malmö stad och på vilka idémässiga grunder dessa förändringar skedde.

Projekt Malmö 2000/Vision 2015 presenterades när det startade som en helt ny och okonventionell form av kommunstrategiskt arbete (Malmö stad 1996b:i). Traditionella gränsdragningar inom kommunen överskreds genom att alla förvaltningar engagerades i arbetet. Dessutom knöt man till sig representanter från bland annat det lokala näringslivet, kulturlivet och Lunds universitet, vilket innebar att projektet drevs av offentliga, privata och ideella aktörer tillsammans. De åtta arbetsgrupperna som bildades med ansvar att utarbeta en vision om vars ett huvudområde bestämde själva över sin sammansättning och arbetsform. Utöver tre så kallade "papperslösa sammanträden" där arbetsgrupperna och projektledningen samlades för att diskutera gemensamma teman och möjliga skiljaktigheter (Malmö stad 1996a:31), arbetade grupperna med stor självständighet i förhållande till varandra och den övergripande visionen. Denna i sammanhanget informella karaktär höll i sig när arbetsgruppernas delvisioner slutligen, efter ett drygt år, redovisades vid kommunstyrelsens sammanträde 7 februari 1996. Utöver en skriftlig dokumentation skedde redovisningen "muntligt genom olika framträdanden – närmast i form av en 'föreställning' som bestod av ett antal tablåer" (Malmö stad 1996a:7). De åtta arbetsgrupperna framförde bland annat mindre dramatiseringar, musik och i ett fall eldsprutning av den dåvarande stadsbyggnadsdirektören Mats Olsson (Nilsson 2006a). Kommunstyrelsens ledamöter närvarade vid tillfället i egenskap som publik men utan att varken ställa frågor eller på annat sätt kommentera innehållet (Mukhtar-Landgren 2012).

Samtidigt vidtog en andra fas med syfte att upprätta handlingsprogram för hur de framtagna visionerna skulle komma att realiseras. För att markera denna övergång ändrades projektnamnet till *Malmö Vision 2015*, eller kortare *Vision 2015*. I samband med att visionsarbetet antog ett nytt namn togs också ett nytt dokument fram benämnt *Vision 2015*:

Om framtidens Malmö (Malmö stad 1996b). Här sammanfattades de åtta arbetsgruppernas delvisioner, kompletterade med en inventering av pågående projekt inom respektive område och förslag på framtida åtgärder. Medan projektets första fas i huvudsak hade ägnats åt självständigt och kreativt tänkande blev nu uppgiften att samla ihop delarna till en övergripande helhet och förankra visionsarbetet i det mer traditionella beslutsfattandet.

Avpolitisering, men inte avideologisering

En av de mest anmärkningsvärda aspekterna av visionsarbetet var frånvaron av direkt politisk inblandning. Även om själva beslutet att arbeta med ett visionsdrivet utvecklingsarbete var politiskt grundat kom arbetet sedan helt igenom utföras på tjänstemannanivå. Inom de åtta arbetsgrupperna hade ingen medverkande någon politisk anknytning. Det övergripande ansvaret för arbetet innehades av stadskontoret tillsammans med ledande personer från varje arbetsgrupp. Som stöd i projektledningen anlätades också ett externt konsultföretag (Malmö stad 1996a:7). Detta utförande innebar att det inte förekom någon direkt politisk styrning i visionsarbetet (Mukhtar-Landgren 2012).

Den avpolitiserande tendensen är signifikativ i flera avseenden. I visionsarbetet framställdes politikens frånvaro rentav som en styrka för möjligheterna att bedriva ett strategiskt utvecklingsarbete. Mot bakgrund av den påfallande oenigheten mellan de politiska blocken som hade rått i Malmö under första hälften av 1990-talet menade man nu att ”/d/et lugnare debattklimatet i Malmöpolitiken är en viktig förutsättning” för att få igång en positiv utveckling (Malmö stad 1996b:12). Den avpolitiserande tendensen i visionsarbetet framträder dock inte enbart som en konsekvens av det politiska klimatet. Den kan också förstås som en högst medveten strategi där högsta graden av effektivitet antas komma ur ett konsensustänkande, snarare än en öppen debatt utifrån olika politiska bevekelsegrunder (jfr Mukhtar-Landgren 2012).

Avpolitiseringen i visionsarbetet bör därför betraktas som något mer än en lokalpolitisk angelägenhet. Det är symptomatiskt att lokalt förankrade visioner om framtiden, som denna i Malmö, blev en allt mer frekvent använd utvecklingsstrategi under samma tidsperiod som den lokala politiken generellt uppfattades förlora i handlingskraft till förmån för större, globala, utvecklingstendenser och strukturomvandlingar (jfr

Lewis 2011; Granberg 2004; Hutton 2004; Harvey 1989). En sådan syn företrädde också bland annat av den rapport från Kairos Future som beställdes av Malmö stad i upptakten av visionsarbetet. I rapporten, liksom i den litteratur som denna återgav, behandlas de beståndsdelar som en postindustriell (tillika postmodern) framtid byggs av – kunskap, kreativitet och individuell frihet – som något utav universella entiteter som det står var människa fritt att tillägna sig. Dessa komponenter har enligt litteraturen sin upprinnelse framförallt i den teknologiska utvecklingen, inte i politiska idéer.

Liknande utvecklingstankar hade formulerats av ett antal tongivande framtidsforskare under 1960- och 1970-talen (se t.ex. Toffler 1971). Då, liksom nu, bildade betoningen på teknologins avgörande effekter på samhällsutvecklingen en uppfattning om framtiden som en automatisk process som utvecklar sig i takt med nya teknologiska landvinningar. I Kairos Futures inspel till visionsarbetet framträdde denna bild särskilt i hur rapporten uppfattade den faktiska, lokala, platsen som allt mindre betydelsefull i skenet av den framväxande informationstekniken. ”Territorier, rum och platser” var enligt rapporten viktiga enheter för industrisamhället. Men dessa var ”sannolikt på väg att förlora i betydelse och ersättas av andra” i och med IT-utvecklingens uppluckring av den fysiska platsbundenheten (Malmö 1996a:15). Ihop med den intensifierade ekonomiska globaliseringen spådde man att politikens legitimitet, vilken ”kräver ett territorium – en kommun, ett län/landsting eller en nation”, alltmer skulle komma att urholkas och att det politiska inflytandet på den internationella ekonomin, samt den globala utvecklingen i stort, skulle bli allt mindre avgörande (Malmö 1996a:15).

Det var enligt visionsarbetets problemformulering i synnerhet yttre faktorer som hade fört Malmö in i nuvarande kris, i form av den strukturomvandling som hade förändrat det industriella produktionssättet i grunden. Men det var också yttre faktorer, som nu låg i sin linda enligt Kairos Futures prognos, som skulle leda vägen ut ur denna kris och mot en bättre framtid. Med hjälp av den beställda framtidsrapporten menade kommunstyrelsen att man kunde sätta den lokala situationen i Malmö i ett nytt perspektiv (Malmö stad 1996a). Rapporten var på så sätt behjälplig i att möjliggöra ett tänkbart scenario bortom den omedelbara kris som staden i detta skede befann sig i – och som man med visionsarbetets hjälp ville ta sig ur. De avgörande, och världsomspännande, faktorer som

rapporten tog upp som avgörande för framtiden, bl.a. genomgående flexibilitet, post-manuell produktion och entreprenöriella villkor inom arbetslivet, förlänade visionsarbetet en expanderad tankehorisont om en framtid på andra sidan den industriella epoken och som tycktes oberoende av de lokala förhållanden som för tillfället präglade stadens negativa utveckling. Men det innebar samtidigt att man till stor del anammade den utvecklingssyn som Kairos Future förmedlade, och hur ”dåtid”, ”nutid” och ”framtid” genom denna tilldelades särskilda karaktärsdrag och värden. Det är i den meningen värdefullt, i synnerhet mot bakgrund av den avpolitiserade tendensen i visionsarbetet, att understryka den ideologiska dimensionen av detta textunderlag.

Kairos Future levererade inte en neutral beskrivning till kommunstyrelsen utan en partsinlaga med särskilda verklighetsuppfattningar som i sin tur motiverade särskilda ageranden inom den lokala politiken. Framförallt föreföll politikens främsta uppgift vara att anpassa sig så friktionsfritt som möjligt till de yttre faktorernas utvecklingskraft, vilket samspelade med beskrivningarna av politikens ökade maktlöshet. Därigenom erbjöd rapporten väldigt litet utrymme för att nå denna ljusnande framtid genom någon form av politiskt agerande, vilket därmed lämnade de lokala företrädarna med den egentligen enda möjligheten – att visualisera framtiden men inte i någon vidare utsträckning kunna påverka den.

Mot denna bakgrund var det ett ambivalent förhållningssätt som kom till uttryck i visionsarbetet. Å ena sidan diskussionerna om Malmös framtid som ett sätt att parera en yttre och till synes opåverkbar strukturell utveckling. Å andra sidan formulerades de i termer av en aktiv inblandning i stadens framtid, där de inblandade aktörernas handlingsutrymme betonades (jfr Dannestam 2009). Det föreföll alltså som att avpolitiseringsen ledsagades av en ökad symbolisk värdeproduktion. Idéerna om framtiden och den ideologiska framställningen av hur framtiden borde te sig blev i detta förlopp alltmer värdefull i takt med att politikens inflytande på *hur* denna framtid skulle komma till stånd verkade bli desto mindre påtagligt.

I uppdragsbeskrivningen presenterade kommunstyrelsens ordförande Ilmar Reepalu visionsarbetet på följande sätt:

Valet att arbeta med ett visionsprojekt byggde på uppfattningen att visioner är föreställningar om önskvärda och möjliga framtider.

Visionerna är inga utopier. Genom ett engagerat och medvetet arbete är det möjligt att påverka framtiden. Visionerna ska ge underlag för diskussioner, överblick och eftertanke. Arbetet ska även ge vägledning till hur vi ska agera för att förverkliga våra visioner. (Malmö stad 1996a:5)

Beskrivningen har två dimensioner. Dels sades syftet med visionsarbetet vara att skapa "underlag för diskussioner, överblick och eftertanke". I det avseendet kunde visionen uppfattas som en pragmatisk åtgärd mot den rådande situationen, där formulerandet av framtidsbilder framförallt tjänade till att starta en dialog och ett engagemang kring hur man skulle uppfatta och behandla de krisartade förhållanden som rådde i nuet. Visionsformen erbjöd på detta sätt en möjlighet att se på de dagsaktuella hindren med en ny och till vis del distanserad blick. Denna möjlighet betonades ytterligare av att man utifrån den beställda rapporten från Kairos Future slog fast att bilder av framtiden spelar en nyckelroll som en dynamisk faktor i samhällsutvecklingen, och att "en mycket mäktig kraft finns i själva arbetet med bilder som sådana" (Malmö stad 1996a:11). Visionens betydelse ligger därvidlag inte enbart i *vad* den föreställer sig, utan i synnerhet i *själva denna praktik* att föreställa sig något alls.

Den andra dimensionen av ovanstående beskrivning var att visionen faktiskt sågs kunna påverka framtiden. Den aktiva handlingen att föreställa sig "önskvärda och möjliga framtider" framstår i det fall som så pass kraftfull att den närmast *föregriper* utvecklingen snarare än att parera den. Den vidsträckta tidshorisonten som visionsformen erbjuder är grundläggande i det här avseendet. Det förhållandevis ovanliga i att se på utvecklingen i sådana långa tidsbanor gav planeringsarbetet en friare hållning än brukligt:

En vision om Malmö år 2015 sträcker sig avsevärt längre än vad kommunala budgetperspektiv normalt gör. Den sträcker sig vidare bortom tillfälliga konjunktursvängningar. Tidsperspektivet ger därför möjlighet att diskutera framtiden ur en strukturell aspekt som också gör det möjligt att blicka bortom den dagsaktuella ekonomiska krisen. Det är just denna möjlighet – det längre tidsperspektivet – som bidrar till att vi kan se så långt på framtiden. (Malmö stad 1996b:7)

Utöver möjligheten att se bortom en krisartad ekonomisk situation, skapade detta längre tidsperspektiv en imaginär tidshorisont till vilken

en mängd förhoppningar, önskningar och drömmar om en bättre framtid kunde knytas, eftersom denna var frikopplad från ett här och nu som i alla avseenden uppfattades som sämre. Utöver att se på den ekonomiska utvecklingen med andra ögon, bortom "kommunala budgetperspektiv" och "tillfälliga konjunktursvängningar", handlade det om att gesken av att återta makten över utvecklingen. Efter att länge varit i klorna på en strukturell kris tog man nu krafttag för att påverka utveckling i den riktning som man önskar. Allra mest djärvt och offensivt formulerades en sådan strävan i den tidigare nämnda tidningen med fiktivt utgivningsår 2015. I förordet till tidningen slog Ilmar Reepalu tillsammans med det moderata oppositionsrådet Percy Lindholm fast att: "Framtiden blir vad vi gör den till" (Malmö stad 1996c:2).

Konsensus i det stora, men inte i det lilla

På ett idémässigt plan kunde kommunen med denna aktiva hållning lösgöra sig från de yttre omständigheter som föranledde själva uppkomsten av visionsarbetet. En strukturell förklaringsmodell som enbart lämnar de lokala aktörerna att reagera trängdes bort till förmån för det egna handlingsutrymmet som skapades av visionen. Härigenom påverkades också förhållandet till andra politiska aktörer, i synnerhet centralstaten, i riktning mot att det var kommunen och den lokala besluts- och planeringsnivån som framstod som pådrivare av de utvecklingsprocesser som förelåg. Den här hållningen motsades dock av flera av visionsarbetets mest grundläggande förutsättningar. Så gott som alla av de "nya förutsättningar" som låg till grund för dess uppkomst, och som sades ge Malmö "en ny chans" (Malmö stad 1996b:2), var resultat av statliga beslut: det nationella skatteutjämnningssystemet, högskolan, medlemskapet i EU, liksom Öresundsbron som den danska och den svenska regeringen 1991 tillsammans hade beslutat skulle byggas. Bilden av en beroendesituation som detta möjligen tecknar, där möjligheterna att stimulera lokal utveckling och tillväxt är avhängig beslut och insatser från centralt håll, suddades effektivt bort i de framtidsbilder som producerades inom ramen för visionsarbetet. Den framgångsrika förändring som Malmö, enligt visionen, genomgått till år 2015, framträder istället som en konsekvens av framsynt tänkande bland lokala politiker och tjänstemän. Detta genom etablerandet av vad som kallades en god "utvecklingskultur" i kommunen, och staden i stort, som "efterhand ersatte det

trauma som avvecklingen av industrisamhället innebar” (Olsson 2006; se även Malmö stad 2008b). I en skrift utgiven av stadsbyggnadskontoret 2005 framträder också bilden av visionsarbetet som både startskottet för Malmös omvandling och det mest avgörande initiativet för en strategisk utveckling:

Nedgången i de traditionella industriella näringarna skapade mycket oro under de första åren av 1990-talet. Genom ett visionsarbete växte bilden av en möjlig framtid fram. Strategin bestod av två huvudkomponenter: att etablera en högskola i Malmös centrala delar och att skapa en attraktiv ny stadsmiljö i Västra Hamnen, intill högskolan. Så kunde Malmö förändras från en industristad till en livlig, framtidsinriktad stad där den kulturella mångfalden, den unga befolkningen och de övergivna industriområdena blev en möjlighet och en styrka. (Malmö stad 2005b, u.s.)

Paradoxalt nog var den enda av de ”nya förutsättningarna” som helt och hållet var grundat i ett lokalt förankrat beslut det som allra minst följde med in i den färdiga visionen. Det handlade om den nya stadsdelsreformen som skulle börja gälla från 1 januari 1996 och som innebar en uppdelning av ansvaret för den kommunala servicen i tio stycken stadsdelsområden med egna nämnder och förvaltningar. I detta ingick ansvar över individ- och familjeomsorg, barnomsorg, grundskola, fritidsverksamhet med vissa undantag, äldreomsorg och omsorg om funktionshindrade, stadsdelsbibliotek, lokal kultur, möjlighet till lokal påverkan över fysisk planering och underhåll av gator och parker (Malmö stad 1995:6). Reformen avsågs ge bättre förutsättningar att kunna samarbeta och bättre utnyttja de resurser som fanns. Vidare hoppades den enligt visionsarbetet bidra till att föra politiken närmare medborgarna i staden ”och därmed öka deras möjligheter att påverka sin egen framtid” (Malmö stad 1996b:2).

Denna förhoppning fick dock litet fäste i hur visionsarbetet utvecklades. Varken de olika delområdenas visioner eller den samlade dokumentationen gav stadsdelsreformen något större utrymme. Den knöts inte heller, i motsats till de övriga nya förutsättningarna, till några större och avgörande samhällsförändringar. En viktig komponent i förståelsen för stadsdelsreformens ringa avtryck är att denna till skillnad från de andra förutsättningarna som visionsarbetet grundades på kantades av politiska kontroverser (Billing 2000; Hagström & Peterson 2000). Häri-

genom understryks den avpolitiserade tendensen i visionsarbetet ytterligare, sett till vilket utrymme de olika besluten gavs och vilken kraft som de sågs generera till de producerade framtidsbilderna.

På samma gång representerar bortfallet av stadsdelsreformens eventuellt befrämjande effekter i visionsarbetet vilken ideologisk omförhandling som skedde. I den bemärkelsen kan den undanskymda rollen för stadsdelsreformen också förklaras med att den i huvudsak var kopplad till kommunala välfärdsfrågor och medborgarinflytande som inte samspelade med visionsarbetets i övrigt präglade tillväxtperspektiv (Dannestam 2009). Sett till vilka delar av kulturvisionen som skulle komma att spela in i visionsarbetets processer i stort, och vilka som inte gjorde det, var bortträngningen av dessa frågor också viktig. De idéer om kulturens värden som framkom som mest ideologiskt meningsfulla under den här perioden i stadsförnyelsearbetet var de som samspelade med, och kunde infogas, i den symboliska produktionen som visionsarbetet dominerades av, dvs. betydelsen av ekonomisk tillväxt och en framgångsrik ekonomisk utveckling i Malmös omvandling.

Avslutande reflektioner

Visionsarbeten av den typ som här inleddes i Malmö blev under 1990-talet en allt mer förekommande utvecklingsstrategi bland svenska kommuner, liksom i den lokala politiken internationellt sett (Listerborn 2017; Mukhtar-Landgren 2012; Syssner 2012; Shipley 2000). En bidragande faktor till denna utveckling utgjordes av de försämrade ekonomiska förutsättningarna som städer och kommuner ställdes inför i kölvattnet av industrisamhällets nedgång. En annan faktor var den samtida ideologiska förskjutningen i synen på förhållandet mellan offentlig styrning och den privata marknaden. Mot denna bakgrund framkom visionsarbeten som ett sätt att förändra dels hur kommunen gick tillväga i sin planering, dels hur man kommunicerade planeringsarbetet till medborgare och andra aktörer (Syssner 2012). Visionsarbeten passade så till vida väl in i en politisk-ideologisk process som förespråkade mindre politisk styrning till förmån för ökad avreglering och flexibilitet.

Med visionen som verktyg stod kommunerna mer fria att föreställa sig och utforma det lokala utvecklingsarbetet som man ville och engagera de aktörer som man ansåg vara passande för ändamålet. Den symboliska

produktionen i visionsarbeten fungerade därmed ytterligare som ett medel i ett politiskt sammanhang där staden till stor del också uppfattas som en platsmässig representation som inte är bunden till den fasta rumsliga avgränsning som det kommunala territoriet utgör (Dannestam 2009; Öhrström 2006; Granberg 2004; Ek 2003; MacLeod, Raco & Ward 2003). Med hjälp av den framväxande Öresundsregionen, som inte är behäftad med några tydliga territoriella gränsdragningar, kunde man i visionen symboliskt lösgöra Malmö från det nationella sammanhanget och centralstatens begränsningar och bli en spelare i den interurbana konkurrensen om företagsetableringar, investeringar, turister och nyinflyttare (se t.ex. Dannestam 2009; Stubbergaard 2007; Berg, Linde-Laursen & Löfgren (red.) 2002; Löfgren, Berg & Linde-Laursen (red.) 2000). Öresundsbron, som i den bemärkelsen tydligt manifesterar sig som en "glocal scalar fix" i Brenners (1998) mening, beskrevs följaktligen i visionsarbetet som starten på en helt ny epok i Malmös historia. När den väl skulle stå färdig skulle den "för all framtid" sammanbinda Malmö och Köpenhamn, vilket därmed "förvandlar sydvästra Skåne från en avkrok till [...] en levande kontinental storstadsregion" (Malmö stad 1996b:9f.).

Tillsammans med den imaginära tidsrymden som visionen bygger på innebär den här obegränsade rumsligheten att den lokala politiken ges utrymme att förmedla en egen handlingskraft utan att egentligen föreställa sig något verkligt (Berg 2001). Genom att ta sikte på hur staden ska utveckla sig 15–20 år framåt i tiden kan man till sin fördel avsäga sig tidsmässiga gränser som annars uppfattas som begränsningar och hinder för utvecklingen. I denna riktning förmår den lokala politiken också till synes lösgöra sig från de politiska besluten och förutsättningarna som trots allt existerar och som till stora delar grundlägger det handlingsutrymme som finns.

I den bemärkelsen är det en iögonfallande kontrast mellan hur Malmös framtid förmedlas i visionsarbetet och de "nya förutsättningar" som reellt låg till grund för dess uppkomst. De förstärkningar som exempelvis det nya statliga skatteutjämnningssystemet innebar gjordes i visionsarbetet effektivt om till en framsynthet bland de lokala krafterna. På liknande sätt blåste visionsarbetet liv i de nya infrastrukturella och institutionella lösningarna som Öresundsbron och högskolan innebar, till den grad att framtidsbilderna övertog kraften för förändring från de politiska

besluten som grundlade dess verkliga tillkomst och de materiella utvecklingskrafterna som de svarade mot.

Det är inte ovanligt att politiskt meningsskapande av det här slaget enbart uppfattas som symboliskt funktionellt utan någon verklig betydelse eller driva på någon reell förändring (Sennett 2007). Analysen i det här kapitlet motsäger inte ett sådant synsätt, men visar samtidigt att det ideologiska meningsskapandet i visionsarbetet i Malmö inte kan betraktas som verkningslöst i förhållande till de materiella utvecklingskrafterna som var i omlopp. Snarare framkommer detta meningsskapande, så som själva berättelsen om utvecklingen, som i högsta grad meningsfullt och avgörande för hur de styrande i Malmö drev på den lokala utvecklingen. I det efterföljande stadsförnyelsearbetet fortsatte en officiell berättelse om Malmös omvandling att produceras som till stora delar hade sin utgångspunkt i just visionsarbetets problemformulering och detta arbetes centrala betydelse som igångsättare och strategi för en lyckad stadsutveckling (Muhktar-Landgren 2012; Möllerström 2011; Dannestam 2009). Härigenom etablerades visionsarbetets processer och framtidsbilder som avgörande för Malmös återhämtning och påföljande positiva utveckling, medan yttre påverkan och förutsättningar med tiden alltmer har städats bort ur denna förmedlade berättelse.

I sin tur har det här ideologiska meningsskapandet bildat grund för fortsatta materiella investeringar och politiska och ekonomiska prioriteringar som ytterligare stärker berättelsens legitimitet, liksom vice versa. Den här utvecklingen har viktiga ideologiska verkningar med bäring på det politiska klimatet som visionsarbetets framtidsbilder arbetades fram inom. De nya förutsättningarna som förelåg och som sades ge Malmö en ny chans gav också upphov till ett mer stillsamt politiskt samtalsklimat i Malmös kommunalpolitik. Den höga konfliktnivån som rådde kring inledningen av 1990-talet stillades i stort i samband med att dessa nya förutsättningar inträdde. I den nya samsynen visar sig också att berättelsens kraft består i att föra in värden i en i övrigt till synes värdefri kontext. Detta är också en viktig funktion som strategiska arbeten som visionsprojektet innehar, att i ett till synes värdebefriat ideologiskt landskap ändå förmedla vad som anses värdefullt och inte, men iklätt pragmatismens klädedräkt.

För att förstå de idéer om kulturens värden som kom till uttryck i visionsarbetet måste denna berättelsens kraft och dess ideologiska implikationer tas i beaktande. I kulturvisionen som presenterades fanns det

en lika stor övertygelse som i visionsarbetet i övrigt om en ljusnande framtid för Malmö bortom den omedelbara krissituationen som staden befann sig i vid mitten av 1990-talet. För de som ingick i arbetsgruppen för kulturvisionen hade kulturlivet *redan* spelat en avgörande roll för en påbörjad förändring i positiv riktning i och med den kulturella omställningen som ingick i representationen av Malmö som kulturstad, vilken föregick visionsarbetets ideologiproduktion. Från kulturvisionen förmedlades därmed hur denna roll för kulturen som ett profilområde skulle ha *fortsatt* stor betydelse för stadens omvandling i den kunskapsorienterade ekonomin som visionsarbetet formulerade sina framtidsbilder kring. Denna position förstärktes ytterligare i visionsarbetet genom att kulturområdet knöts till den nya typen av kunskapsintensiva och entreprenörsbaserade produktionsprocesser som förväntades driva den kunskapsbaserade ekonomin och samhällsutvecklingen i stort, såväl i nuet som i framtiden (vars gränser, som redan påpekats, var konsekvent otydliga i visionsarbetet).

Kulturvisionens framställning om kulturens värden föll i den meningen i god jord i visionsarbetets övergripande ideologiproduktion, sett till hur det premierade sådana perspektiv på produktionsomställning och ekonomisk tillväxt. Däremot föreföll det kulturpolitiska klimatet inte kunna erbjuda samma förutsättningar som kommunalpolitiken i övrigt för att berättelsens kraft i framtidsbilderna skulle kunna stå över den politiska realiteten. Den vid tiden rådande konflikten mellan kulturpolitiker och företrädare på kulturområdet som utspelade sig i Malmö i samband med införandet av en central kulturnämnd gjorde sig tydligt påmind. I detta fall blev alltså den politiska realiteten märkbar och utövade en begränsande kraft på kulturområdets möjligheter till inflytande på stadsförnyelsearbetet. Om det i de otämjda framtidsbilderna föreställdes en utveckling med kulturlivet i bräsch för Malmös omställning så påvisade den krassa verkligheten i nuet att förändringskraften som kulturen hade representerat under den första hälften av 1990-talet var till synes förbrukad, vilket också spelade in i det ideologiska meningsskapandet där profileringen av *kulturstaden* vid ingången till decenniets andra hälft allt mer trängdes undan av den framväxande *kunskapsstaden*.

Kapitel 3.

Från upplevelseindustri till upplevelsestad

Under 1990-talet växte ett antal nya begrepp fram inom forskningen som på olika sätt benämnde en förändrad relation mellan kultur och ekonomi. Ett par av dessa begrepp som *kulturella och kreativa industrier*, *upplevelseindustri* och *upplevelseekonomi* kom under decenniets senare del att också få starkt fäste i politiska sammanhang och alltmer formaliseras. I den svenska kontexten har framförallt *upplevelseindustrin* varit ett bärande begrepp i dessa sammanhang. Begreppet förekom bland de framtidsbilder som producerades inom ramen för Malmös kommunala visionsarbete 1995, då med en förhållandevis oprecis betydelse som ett antal nya näringsgrenar i skärningspunkten av kulturskapande och ny teknologi vilka tillskrevs en framträdande roll i utvecklingen av ett postindustriellt kunskapssamhälle (se kapitel 2). Med en liknande vag innebörd omnämndes begreppet också i den statliga kulturutredningen 1995 (SOU 1995:84).

Under slutet av 1990-talet och inledningen av 2000-talet kom uppbackningen kring idén om upplevelseindustrin att stärkas ännu mer. Detta skedde i Sverige på nationell nivå i samband med att en rad rapporter publicerades och statliga KK-stiftelsen startade initiativ för att stärka kompetensen på identifierade utvecklingsområden inom denna näringsgren (se t.ex. Tomson 2016). Upplevelseindustrin uppfattades i denna diskurs framförallt som en specifik ny sektor med särskilda förutsättningar att generera ekonomiskt tillväxt. Begreppet hämtade dock samtidigt mycket av sin näring från en angränsande diskurs om *upplevelseekonomin* vilken föreställde sig en mer generell omvandling av ekonomin i riktning mot att olika slags upplevelser blev allt mer centrala inom all form av produktion och konsumtion (Wahlström 2004; Pine & Gilmore 1999).

Mot denna bakgrund fick idén om upplevelseindustrin också större tyngd i det lokala utvecklingsarbetet och framkom bland annat som ett sätt att på nytt positionera kulturområdet i framkant av Malmös pågående stadsomvandling. Detta skedde exempelvis i ett nytt visionsdrivet projekt som sattes igång 2001 av dåvarande kulturdirektören Börje Svensson med syftet att utarbeta en ny kulturstrategi för Malmökulturen. Ett uttalat mål med den nya kulturstrategin var att åter stärka kulturområdets del i Malmös utveckling och att återerövra Malmös position som kulturstad, en position som man menade hade förlorats även om Malmös utveckling i övrigt uppfattades som positiv.

I det här kapitlet beskriver jag hur talet om upplevelseindustrin och den mer grundläggande upplevelseekonomin successivt framstod som en ny ramberättelse för hur kulturens roll i Malmös stadsutveckling kom att uppfattas och hur det bland annat användes inom den explicita kulturpolitiken för att ladda kulturområdet med ett nytt slagkraftigt innehåll. De mest framträdande idéerna om kulturens värden inom denna ramberättelse blev dock i huvudsak formulerade av andra aktörer i kommunen än de som företrädde det explicita kulturpolitiska området. Analysen uppehåller sig vid spänningsförhållandet som uppstod mellan idéerna om kulturens värden, inbegripet relationen mellan kulturpolitikens väletablerade perspektiv, och denna nya diskurs. Kapitlet koncentrerar sig i huvudsak på två initiativ som togs av Malmö stad under åren runt millennieskiftet, det redan nämnda arbetet med en ny kulturstrategi samt handlingsplanen *Mötesplats Malmö* som presenterades av den inrättade förvaltningsövergripande marknadsföringsgruppen MINT 2004 (Malmö stad 2004d). Analysen har tre utgångspunkter.

För det *första* att beskriva hur diskurserna om upplevelseindustrin och upplevelseekonomin fick fäste i Malmös kommunala organisation. För denna uppgift återgår jag inledningsvis till det kommunala visionsarbetet som beskrevs ingående i föregående kapitel. För det *andra* att redogöra för hur denna diskurs användes inom den explicita kulturpolitiken för att profilera kulturområdet och därigenom flytta det kulturpolitiska arbetet närmare den pågående stadsförnyelsens centrala beslut och processer. För det *tredje* att beskriva spänningsförhållandet mellan kulturområdet och den mer genomgripande profileringen av Malmö som upplevelsestad i samband med MINT-gruppens arbete som det presenterades i handlingsplanen *Mötesplats Malmö*. Kapitlet avslutas med en fördjupad kritisk reflektion över de ideologiska anspråken på Malmös

utveckling som idéerna om upplevelseindustrin och upplevelseekonomin vilade på och vilket inflytande dessa utövade dels på idéerna om kulturens värden, dels vad det gällde synen på staden i stort.

Upplevelseindustrins genomslag och dubbelhet

I föregående kapitel redogjordes för det kommunala visionsprojektet *Malmö 2000/2015*. Kulturvisionen, som ingick som ett delområde i detta visionsarbete, hade den självklara utgångspunkten att kulturområdet var en viktig faktor för Malmös framtida utveckling. Ett framträdande argument bland de många idéerna om kulturens roll som formulerades i kulturvisionen var att kulturområdet skulle kunna få en framskjuten roll för sysselsättningen i en kunskapsbaserad samhällsutveckling. Som en del i denna utveckling förväntade man sig att produktionen och konsumtionen av olika slags upplevelser skulle bli en allt centralare komponent i ekonomin. I dessa termer spådde man att en framväxande upplevelseindustri skulle utgöra en av de snabbast växande och viktigaste samhällssektorerna under 2000-talet (Malmö stad 1996b; 1996c; 1996d). Härigenom kom den traditionella kulturektorn att tilldelas en ny tillhörighet och roll som del i en större omställning av ekonomin och som en faktor i utvecklingen av nya verksamhetsområden inom upplevelseindustrin, vilken formulerades förhållandevis oprecist i visionsarbetet.

Idén om kulturen som en sådan utvecklingsfaktor var emellertid inte utan krav. En vanlig uppfattning var att kulturlivet, för att verkligen bli en resurs för stadens utveckling, måste omvandlas. Allmänt ansågs att kulturlivet behövde klara snabbare omställningar och uppvisa större flexibilitet. Exempelvis föreställde sig kulturvisionen att de tungrodda kulturinstitutionerna i framtiden snarast kunde fungera som produktionsbolag med temporärt sammansatta projektgrupper och en konstnärlig ledare som inte ges kontrakt på mer än fyra år, i syfte att stimulera kontinuerlig förändring och nyorientering (Malmö stad 1996d). Enskilda kulturproducenter och konstnärer var föremål för liknande idéer. Utvecklingen sades kräva en bättre förmåga hos dessa yrkesgrupper att vid sidan av det egna skapandet också skaffa sig ytterligare kompetenser för att förmedla sina kunskaper och verk och därmed bättre kunna synliggöra och marknadsföra sig på arbetsmarknaden (Malmö stad 1996d).

För att detta skulle ske behövde kulturområdet, enligt visionen, öppna upp sig och söka närmare samarbeten med näringslivet och de aktörer och processer som låg i framkanten av utvecklingen av den nya ekonomin, till vilken upplevelseindustrin sågs högst delaktig i skapandet av (Malmö stad 1996b; 1996c; 1996d). Hand i hand med denna nedmontering av gränsbildningar mellan kulturområdet och näringslivet föreställde sig kulturvisionen också en framtid med utsuddade gränser mellan kulturens olika fackområden. Begreppet *multimedia* framkom i detta som en närliggande beteckning för hur man kunde föreställa sig upplevelseindustrin som en ny spelplan för framtidens kulturproducenter:

Begreppet multimedia används [i det framtida 2010] i en vidare bemärkelse än på 1990-talet. Det betecknar alla slags gränsöverskridande – mellan konst och teater eller film, mellan dataspel, litteratur och teater, bildsatt musik osv [...] En följd av detta är att de unga konstnärerna fått mycket bredare kontaktnät och större arbetsmöjligheter: teater, video, utställningar – överallt finns det behov av konstnärernas visuella och formmässiga kreativitet. (Malmö stad 1996d:85)

Visionen om ett nytt produktionsfält som på det här sättet öppnade sig för det traditionella kulturområdet samsades också med tankar om nya konsumtionsmönster. Den teknologiska utvecklingen spåddes, tillsammans med en ökad individualisering, skapa en hårdnande konkurrens om konsumenters tid och pengar, vilket samtidigt innebar en stor valfrihet att styra den egna kultur- och upplevelsekonsumtionen (Malmö stad 1996d). Upplevelseindustrin gavs i den här bemärkelsen en delvis annan innebörd, som del i en mer konsumtionsdriven ekonomin med olika slags upplevelser i centrum. Denna användning av begreppet såg snarare upplevelseindustrin som ett av många olika produktionsfält i en mer omfattande upplevelseekonomi. I denna situation förväntade sig kulturvisionen, förutom en ny marknad för kulturen, också en växande kamp mellan idéer om originalitet och imitation eftersom ”i megakonkurrensens tid blir kreativiteten en bristvara” (Malmö stad 1996d:81). På annan plats i kulturvisionen beskrev man i samma ordalag framtiden som ”kopieringens och efterbildningens tidsålder” (Malmö stad 1996d:84) och ”plagiatens tidevarv” (Malmö stad 1996d:86). En sådan utveckling förväntades framförallt gynna amatörkultur samt imitationer i kommersiella syften medan det skapade problem för de professionella kulturskaparna och upphovsrättens legitimitet (Malmö stad 1996d). Trots sådana

försvårande förutsättningar för professionellt kulturskapande framförde kulturvisionen ändå en entusiastisk syn på konstens och kulturens position under 2000-talet i den förutspådda ekonomiska omvandlingen. Förutom att ligga i framkanten på utvecklingen av nya verksamhetsområden tänkte man att konsten fortsatt också kunde erbjuda ett slags unik upplevelse. En utveckling där produkter och tjänster blir alltmer likriktade kunde också ses leda till "att allt som är unikt och ursprungligt och helst historiskt [får] en särskild utstrålning" (Malmö stad 1996d:84). Om kreativiteten blev en "bristvara" på grund av ett överflöd av kultur och underhållning i de kommersiella informationskanalerna (Malmö stad 1996d:81), så fanns det, menade man, någonting i det "genuint artistiska" som fortsatt skulle vara eftertraktatsvärt och ge en upplevelse av autenticitet (Malmö stad 1996c:5).

Denna typ av motreaktion inom ramen för en ökad upplevelsekonsumtion kunde enligt kulturvisionen gynna den traditionella kultursektorn. Man föreställde sig exempelvis hur unga "dataartister" femton år framåt i tiden begav sig till Konsthallen och Rooseum för att med nostalgi bevittna 1980- och 1990-talets postmodernistiska alster (Malmö stad 1996d:85). Till teatern drogs folk för det fysiska mötet med kroppar, kött och blod (Malmö stad 1996c:5). Även biblioteket spåddes uppleva en re-nässans i denna situation, men med en annan funktion än tidigare. Från att ha varit en central förmedling av material såg man snarare biblioteket bli ett slags iscensättande "kunskapsteater" (Malmö stad 1996d:88) där böcker och andra medier presenteras i en "stämningsskapande" miljö (Malmö stad 1996d:88). Framtidens bibliotek beskrevs som ett "kunskapssamhällets show-room" där "allt finns tillgängligt för demonstration" (Malmö stad 1996d:90). En plats som sades vara lika mycket en kulturinstitution, som ett varuhus och en arbetsplats (Malmö stad 1996d).

Med sådana fiktiva tillbakablickar förmådde kulturvisionen lyfta fram värdet av dagens – 1990-talets – kulturliv, samtidigt som man gav det en annan kontext i fråga om betydelse för den framtida samhällsutvecklingen. Enligt detta perspektiv fann kulturen i framtiden sin kraft genom dels de nya kulturella näringsverksamheterna som förväntas utvecklas i skärningspunkten av kulturskapande, serviceproduktion och företagande, dels som del i en ökande produktion och konsumtion av upplevelser i stort. Just konsumtion av upplevelser framhölls i kulturvisionen som en möjlighet för den traditionella kultursektorn att återta en sådan central position i samhällslivet som man ansåg att den tidigare

haft. I framtidens överflöd av information och underhållning kunde enligt detta synsätt det traditionella kulturlivet erbjuda olika former av upplevelser av en annars förlorad autenticitet och fysisk när- och samvaro.

Upplevelseindustrin vinner legitimitet

De visioner för kulturlivet som presenterades i Malmö harmoniserade med en generell och samtida utveckling. Nationellt såväl som internationellt gavs kulturområdet allt större uppmärksamhet från olika håll i egenskap av att uppfattas som en snabbt växande näringsgren inom den nya ekonomin. Denna uppmärksamhet kom att begreppsliggöras på olika sätt i olika kontexter. Benämningar som *cultural industries* som framförallt arbetades fram i en politisk kontext under Blair-regimen i Storbritannien och som då också ändrades till *creative* i stället för *cultural* vann stor internationell spridning (Garnham 2005; DCMS 1998). I Sverige var det dock främst diskursen om *upplevelseindustrin* som fick fäste, vilket kom att understryka den nya näringsgrenens relation till den mer omfattande betydelsen av en växande *upplevelseekonomi* (Tomson 2016; Bille 2010).

En helt avgörande del i denna etablering utgjordes av den statliga KK-stiftelsens arbete (Stiftelsen för kunskaps- och kompetensutveckling). KK-stiftelsen bildades efter regeringsbeslut med hjälp av medel från de upplösta löntagarfonderna år 1994 med motiveringen att kunskapsutveckling och förnyelse utgjorde centrala förutsättningar för Sveriges konkurrenskraft och framtid. I verksamheten skulle ingå bland annat att stödja ett utbyte mellan näringsliv och forskningen vid landets högskolor och universitet. 1998 startades ett program som syftade till att identifiera nya potentiella tillväxtområden och deras respektive kompetensbehov, vilket ledde in KK-stiftelsen på upplevelseindustrins område (Tomson 2016). Året därpå, 1999, publicerade man förstudien *Blandade upplevelser* som slog fast att produktionen och konsumtionen av upplevelser av olika slag utgjorde den snabbast växande marknaden på global nivå, och att den svenska ekonomin hade stora möjligheter konkurrera på denna marknad om rätt investeringar gjordes (Almquist 1999). Mot denna bakgrund pekade förstudien ut ett antal nyckelbranscher som betraktades som särskilt i framkanten vad det gäller upplevelseproduktion och -konsumtion.

Ursprungligen ingick sjutton delområden i den definition av upplevelseindustrin som presenterades. Efter senare omarbetning kortades denna dock ned till tretton områden: Arkitektur, datorspel/Tv-spel, design, film, författarskap/publicering, konst, media, mode, musik, PR/kommunikation/reklam, scenkonst, turism och utbildning/edutainment (KK-stiftelsen 2001:6). Genom denna definition identifierades upplevelseindustrin som en enskild sektor med specifik position i samhället och med särskilda utvecklingsbehov. Samtidigt betonades även att upplevelseindustrin också skulle betraktas som i nära förbindelse med många andra sektorer och påverka ekonomin i stort. *Upplevelser* i KK-stiftelsens tappning skulle förstås som ”allt från den konstnärliga upplevelsen till ett sätt att få uppmärksamhet för en produkt, en tjänst eller ett budskap” (KK-stiftelsen 2001:9).

Genom dessa beskrivningar tangerade KK-stiftelsens identifiering av upplevelseindustrin den dubbelhet som också hade framträtt i det kommunala visionsarbetet i Malmö ett par år tidigare. Upplevelseindustrin sorterade i det hänseendet in ett antal områden under sig baserat på *produktion*, men med en bakomliggande uppfattning om en utbredd upplevelseekonomi på basis av *konsumtion*. Denna dubbelhet återspeglade också hur KK-stiftelsen i sitt arbete sammanförde två olika diskurser som hade legat till grund för deras definition av upplevelseindustrin. Den från Storbritannien hämtade diskursen kring *cultural industries* som på politisk grund hade kommit att bilda en sektor av olika kulturverksamheter och mediebranscher, vilka betraktades som tillväxtmarknader med stark utvecklingspotential (DCMS 1998), och den angränsande diskursen som framförallt hade formats i USA om en mer övergripande omvandling av ekonomin som framförallt kretsade kring en mer utvecklad imageproduktion, marknadsföring och PR-verksamhet bland företag inom olika branscher (Pine & Gilmore 1999).

I och med KK-stiftelsens kartläggning och definition av upplevelseindustrin fick begreppet en tydligare avgränsning än tidigare. Det innebar också att begreppets legitimitet stärktes. Det blev enklare att ta fram och visa statistik som syntes bekräfta de högt ställda förväntningarna om denna nya tillväxtsektor. Själva begreppsliggörandet förklarades från KK-stiftelsens sida just med att det fanns en funktionell betydelse av att sammanföra olika branschområden som på olika sätt kretsade kring upplevelser i ett gemensamt samlingsbegrepp i syfte att framhålla dess totala bidrag till den ekonomiska tillväxten (Almquist 1999:9). Det fanns

också en viktig semantisk betydelse i lanseringen av begreppet, nämligen att förena den ofta svårfångade och vaga uppfattningen om upplevelser med det mer rationellt framtonande industribegreppet: "Upplevelse är drivkraften och samtidigt den gemensamma nämnaren och begreppet industri rymmer näring, möjlighet till mångfaldigande samt en koppling till andra industrigrenar." (Almquist 1999:9) Det som man såg framväxten av nu var "en industri utan skorstenar" (KK-stiftelsen 2001:9).

Under 2000-talet fortsatte KK-stiftelsen tillsammans med andra branschanknutna samt offentliga aktörer att marknadsföra upplevelseindustrins betydelse för den ekonomiska tillväxten och stärka sektorns kunskapsmässiga och infrastrukturella uppbyggnad. Bland annat upprättade man och finansierade i avtal med berörda kommuner och regioner åtta olika mötesplatser med särskilda profilområden inom upplevelseindustrin (däribland Malmö som blev utnämnt 2005 till mötesplats för media och rörlig bild, se Algotson & Daal 2007). KK-stiftelsen skapade också särskilda spetsutbildningar för att utbilda yrkesverksamma inom upplevelseindustrin i entreprenörskap. Återkommande fortsatte man att publicera statistik över upplevelseindustrins utveckling och diskutera dess genomslag (se t.ex. KK-stiftelsen 2008; Nielsén 2006; Gullander 2005; KK-stiftelsen 2003).

Kunskapsstad med kulturprofil

När det nya millenniet inleddes befann sig kulturpolitiken i Malmö i vad som verkade vara ett något desillusionerat tillstånd. Uppsvinget under första hälften av 1990-talet för stadens kulturinstitutioner och ryktet om Malmö som en kulturstad hade mot slutet av decenniet strandat i ekonomiska underskott, interna konflikter och ett nytt kulturpolitiskt program som aldrig färdigställdes (se kapitel 1). Profileringen av Malmö som kulturstad hade till stor del ersatts av diskursen om *kunskapsstaden*, med den nya högskolan som institutionell bas och med Öresundsbron som både det symboliska tecknet och den reella infrastrukturen mellan det lokala och det globala (Dannestam 2009). En journalist på Göteborgs-Posten kommenterade i december 1999 sarkastiskt att "Malmö är inte längre en kulturstad utan ett brofäste" och menade att "den prestige som

kommunalpolitikerna tidigare satte in i begreppet kultur” nu helt verkade ”ha laddats över i den utdragna fallos som nu ligger fast över Öresund” (Björck 1999).

När det kommunala visionsprojektet *Malmö 2000/2015* pekade ut en ny riktning för kulturområdet och kulturpolitiken så fokuserade man alltså på nya kulturmarknader i skärningspunkten av konst, teknik och upplevelseindustri. Därigenom knöt man an till den övergripande strategin att leda Malmö in i det nya kunskapssamhället.

I juni 1997 presenterades ett förslag till samarbete mellan Malmö högskola, området Konst och kommunikation, och de konstnärliga institutionerna i Malmö. Förslaget, som sades omfatta ett engångsbelopp på ca 10 miljoner kronor, lades fram vid en presskonferens av Ilmar Reepalu tillsammans med den förra socialdemokratiska kommunstyrelseordföranden Lars Engqvist, som nu satt som ordförande för områdeskommittén för Konst och kommunikation (Rubin 1997; TT 1997c). Samarbetsprojektet tycktes ligga väl i linje med strävandena att stärka kopplingen mellan det traditionella kulturområdet och den nya mediekulturen som utvecklades parallellt med informationsteknologin. Det innebar att kulturpolitiken förankrades i visionen om kunskapsstaden på ett tydligt sätt. Förslaget kom dock samtidigt att framstå mer som en akut räddningsåtgärd för kulturinstitutionernas krisartade ekonomi som upptog mycket av den kulturpolitiska situationen vid den här tiden. Inte minst blev detta tydligt i takt med att genomdrivandet av föreslagna samarbeten blev aktuellt och det visade sig väldigt oklart hur mycket medel det egentligen fanns att tillgå, vilka pengar som verkligen skulle finansiera projekten och vem det var som skulle betala vem och för vad (Svensson 1997b). Något avtal blev aldrig tecknat, och när det väl stod klart att det inte skulle bli av något samarbete i den form som hade föreslagits blev de ansvariga hårt kritiserade för sin ”löftespolitik” som varken hade på något sätt förbättrat kulturinstitutionernas situation eller gjort högskolan annat än en ”björntjänst” (Hemer 1998).

Försöken till nypositionering av kulturområdet som kunde spåras i visionsarbetet skulle dock återkomma ett par år senare, med en tydlig strävan att åter förstärka kulturens roll i Malmös pågående omvandling. Ett intressant exempel på hur detta formuleras återfinns i ett PM ställt till kommunstyrelsen under 2001 med rubriken ”Malmö – kunskapsstaden med den skarpa kulturprofilen” (Malmö stad 2001b). PM:et var skri-

vet av kulturdirektören Börje Svensson tillsammans med Christer Persson som var chef för strategisk planering och utveckling på stadskontoret och som även hade haft en framträdande roll i visionsarbetet 1995.

Denna PM var tänkt att utgöra ett diskussionsunderlag för en ny och långsiktig kulturstrategi för Malmös kulturliv och kulturpolitik. I sin utformning var det i huvudsak en visionsbaserad framställning av vilka nya förutsättningar kulturområdet ställdes inför i relation till stadens pågående omvandling. PM:et lutar sig i stort mot den berättelse om stadens historia och dess möjliga framtid som hade formulerats i det tidigare visionsarbetet. Det som skiljer sig är att den tidigare visionen vid det här laget var så pass väletablerad, sett till både dess symboliska kraft som en genomträngande berättelse och dess materiella förutsättningar, att man nu snarare tog som utgångspunkt att Malmö var *mitt uppe* i en dynamisk och expansiv utvecklingsfas istället för, som i det tidigare fallet, att den stod för dörren.

Det sammanhang som PM:et inledde med att beskriva bestod av samma komponenter som också tidigare hade framhållits: Hur Öresundsbron och den nya högskolan har skapat "optimism och framtidstro" i Malmö, och hur denna fortsätter att smitta av sig på näringslivet och andra samhällssektorer (Malmö stad 2001b:1). I bräschen för denna utveckling återfanns "den nya ekonomin" och "de framtidsinriktade branscherna" som man menar bestod av olika kunskapsintensiva, digitaliserade och upplevelsebaserade verksamheter (Malmö stad 2001b:1). Malmö beskrevs som ett "tillväxtcentrum" i södra Sverige och i den framväxande Öresundsregionen. Förbindelsen med Köpenhamn hade enligt denna framställning "i ett slag förändrat Malmös position och ställning" (Malmö stad 2001b:1f.). De två städerna sågs tillsammans utgöra "den tunga axeln" i det nya regionbygget med särskilt ansvar att ligga i framkant och leda utvecklingen (Malmö stad 2001b:2). Mot denna bakgrund slog man fast att tiden var inne för Malmö att också återerövra den framskjutna position som kulturstad som man tidigare hade haft (Malmö stad 2001b:3).

På annat håll förklarade Börje Svensson i samma ordalag vilken målsättning han hade med sitt uppdrag som kulturdirektör. Det gällde enligt Svensson för Malmö att "*återta sin framträdande roll inom Sveriges kulturliv*" och hitta en "*väg tillbaka*" (Fürstenberg 2001, min kurs.). Formuleringarna underströk uppfattningen att kulturområdet hade blivit akterseglat under den senare fasen i Malmös stadsförnyelsearbete. I PM:et

förespråkades en rad förändringar i den kulturpolitiska organisationsstrukturen för att åstadkomma en sådan vändning. Däribland fanns förslaget att återföra ansvaret för driftsfrågor och förvaltning av kulturinstitutionerna till institutionscheferna själva, vilket var ett led i Börje Svenssons behandling av frågan om kulturområdets centralisering som han vid den nya kulturnämndens inrättning 1996 hade varit kritisk till (se kapitel 1).

Än viktigare ansågs dock en långsiktig och övergripande strategi för Malmös kulturliv vara. Man tänkte sig i detta en 15-årsplan med årlig uppföljning för att kunna "skapa en plattform och ett klimat för förnyelse och utveckling som långsiktigt kan stärka kulturens ställning" (Malmö stad 2001b:4). Som ett första steg gällde dock i det här fallet "att besluta sig för vilken profil vi vill att malmökulturen skall ha" (Malmö stad 2001b:4). Detta profileringsarbete lyftes fram som en avgörande faktor för att kulturområdets ställning skulle stärkas. Bland annat fortsatte man att uppmuntra de enskilda kulturinstitutionerna att arbeta mer strategiskt för att skapa "en egen klar och tydlig identitet" (Malmö stad 2001b:4), något som också hade framhållits i kulturvisionen inom ramen för visionsarbetet 1995 (se kapitel 2). Denna uppmuntran kan också relateras till en mer övergripande tendens sedan 1980-talet där kulturinstitutioner generellt närmat sig näringslivet och dess tekniker för att etablera en stark företagsidentitet (McGuigan 2004; Wu 1998).

PM:et lade dock framförallt tonvikt på behovet av en mer samlad profilering och menade att det kulturpolitiska arbetet i Malmö skulle riktas in på att definiera "ett antal tydligt definierade profilområden" (Malmö stad 2001b:4) som var mer övergripande till sin karaktär. Detta var i synnerhet en uppgift som skulle företas av kulturnämnden i samförstånd med kulturdirektören. Härigenom skildes den kulturpolitiska uppgiften ut att arbeta övergripande, långsiktigt och strategiskt medan de innehållsliga frågorna lämnades till de enskilda kulturverksamheterna. Som huvuduppgift angavs identifieringen av strategiska profilområden och att positionera kulturområdet i det pågående stadsförnyelsearbetet.

Ett antal riktlinjer sattes upp för detta arbete. En av dessa var att kulturen i Malmö skulle "*profileras som en del av Malmö stad som i sin tur är en del av regionen*" (Malmö stad 2001b:4, org. kurs.). Denna utsaga har flera bottenar beroende på hur man tolkar meningen. Det kan uppfattas som en uppmaning från kulturdirektören till det offentligt finansierade kulturområdet att i större utsträckning se sig som en del av den

kommunala gemenskapen, och att båda parter kunde tjäna på att profileras tillsammans. Genom detta lyfts också fram att kulturområdet spelar en viktig roll inte bara i profileringen av Malmö stad (kommunen) utan också i profileringen av Malmö som stad, dvs. att kulturlivet fungerar som en resurs för Malmös urbana profil. Försättningen av meningen som anger "som i sin tur är en del av regionen" är också flertydig eftersom man inte förtydligar vilken av de två regionsbildningarna som Malmö var inblandad i som avses. I ett senare dokument som Börje Svensson ställde till kulturnämnden gällande vilka profilområden som borde prioriteras sades en viktig utgångspunkt vara att se "Malmö stad som en del av Region Skåne" (Malmö stad 2002a:61). Men i det aktuella PM:et var den enda regionbildningen som omnämndes vid namn den nya Öresundsregionen, vilket görs i den inledande nulägesbeskrivningen. I den betydelsen framstår det som det snarare var Malmö stads position i det nya Öresundssamarbetet som åsyftas. Den här positioneringen förstärks också i andra diskursiva och intertextuella beröringspunkter i PM:et. Bland annat hur betoningen av kulturområdets profileringsbehov förhålls till en, som man menar, lyckad profilering av Öresundsregionen inom utbildning, forskning och utveckling (Malmö stad 2001b:1). Positioneringen av kulturområdet i detta sammanhang bidrog också till en diskursiv förankring i det övergripande stadsutvecklingsarbetet, där Öresundsregionen hade stor betydelse för hur man föreställde sig Malmös positiva utveckling, och fogade därmed idéerna om kulturens värden till de ideologiska föreställningarna som detta rumsliga och politiska sammanhang byggdes upp kring.

En annan viktig förankring var diskursen om upplevelseindustrin. Efter en inledande omvärldsanalys som placerade Malmös utveckling i ett större, globalt samhällsperspektiv och ett kortare stycke om den nya digitala informationsteknikens roll i denna utvecklingsprocess fortsatte PM:et med ett avsnitt med rubriken "Upplevelser – en växande bransch" (Malmö stad 2001b:2). Här gjordes en direkt koppling till KK-stiftelsens kartläggning av och investering i den svenska upplevelseindustrin som påbörjades i och med förstudien *Blandade upplevelser* (Almquist 1999). Efter att först återgett uppräknningen av de 11 kärnområdena som ingick i KK-stiftelsens definition av upplevelseindustrin fortsatte man i PM:et att staka ut ännu en riktlinje för arbetet med den nya kulturstrategin:

Som framgår av uppräkningsen ovan är ett centralt och viktigt område inom upplevelsesektorn kultur i vid bemärkelse. För att människor och företag ska trivas i en stad och en region måste det finnas ett rikt utbud av service och upplevelser. Inte minst det senare framhålls allt mer som en strategisk faktor. Ett brett och spännande kulturutbud ingår i detta. (Malmö stad 2001b:3, org. fetstil och kurs.)

I denna redogörelse tangerades den dubbla betydelsen för upplevelsebegreppet som å ena sidan en sektoravgränsad näringsgren och, å andra sidan, som en bredare samhällsekonomisk omvandling. När det gäller den förstnämnda betydelsen, som innebar identifierandet av särskilda verksamhetsområden, låg detta nära förslaget i PM:et att definiera ett antal profilområden i det lokala kulturlivet som särskilt värdefulla. På liknande sätt som urskiljandet av ett antal nyckelbranscher hos KK-stiftelsen fungerade som en byggsten för de bredare anspråken om en upplevelseekonomi utgjorde dessa profilområden i PM:et primära beståndsdelar i en framställning av Malmös kulturprofil. Den mer allomfattande synen på upplevelser som en drivande faktor i en generell ekonomisk omställning skrevs, förutom referenserna till KK-stiftelsen, fram i PM:et genom hänvisning till bland annat den danske framtidsforskaren Rolf Jensen och dennes bok *The Dream Society*. Jensen beskriver i denna "drömsamhället" som ännu en utvecklingsfas efter kunskaps- och informationssamhället, med tyngdpunkt på företagsvärldens omställning till en framtid där upplevelser, berättelser, emotionella element och imageskapande utgör avgörande faktorer i produktions- och konsumtionsprocesser (Jensen 1999). PM:et använde sig av denna bild av ett samhälle "som i hög utsträckning kommer att präglas av upplevelser i både traditionell mening och kopplat till alla slags produkter" (Malmö stad 2001b:2) för att understryka vikten av investeringar i "kultur, idrott och olika typer av upplevelseanläggningar" (Malmö stad 2001b:2).

Sådana investeringar, där kulturområdet framhävdes, var enligt denna framställning nödvändiga för att öka Malmös attraktionskraft och på så vis dra till sig intresse och människor som kunde möjliggöra nya arbetstillfällen och intäkter. Ytterligare hänvisningar i PM:et bidrog till lokaliseringen av dessa utvecklingstendenser till Malmö. Med referens till två skrifter som ingick som en förlängning i kommunens övergripande visionsarbete konstaterades det att Malmös "framgångsrecept" var "att satsa på att bli en stad som erbjuder ett rikt utbud av upplevelser"

(Malmö stad 2001b:3). Genom denna hänvisning knöt PM:et inte bara an till diskursen om upplevelseekonomin utan sökte också aktivt förankra det påbörjade arbetet med en ny kulturstrategi i kommunens mer övergripande stadsförnyelsearbete.

De två skrifterna var historikern Peter Billings *Skilda världar? Malmös 1990-tal i ett kort historiskt perspektiv* (Billing 2000) och *Malmös framtid i Öresundsregionen* (2000) från det danska institutet för framtidsforskning, båda skrivna på uppdrag av Malmö stad. Enligt PM:et betonade dessa skrifter "oberoende av varandra" behovet av satsningar på upplevelseekonomin för Malmös del (Malmö stad 2001b:3). En närmare blick på skrifterna visar dock betydelsefulla skillnader i hur detta framställdes. Institutet för framtidsforskning skriver i en inte bara bejakande, men närmast uppfodrande, ton att kommunen måste arbeta aktivt för att stärka Malmös "upplevelsevärde" genom "klart definierade strategier och målsättningar" på turism- och kulturområdet, vilket här behandlas som ett gemensamt område (*Malmös framtid i Öresundsregionen* 2000:97). Billing, å sin sida, anlägger ett mer problematiserande förhållningssätt om Malmö som upplevelsestad. Genom att relatera Malmös pågående omvandling till en urban utveckling av internationella mått, och här också väga in delar av en kritisk teoribildning som belyser denna utveckling, nyanseras i Billings framställning de investeringar och politiska prioriteringar som menas bilda Malmös nya framgångskoncept (Billing 2000). Alltmedan upplevelseekonomin erkänns en betydelsefull funktion för stadens attraktivitet och dynamik menar Billing att de utvecklingsmöjligheter som en ökad kulturturism och upplevelsekonsumtion kan ge Malmö samtidigt måste vägas mot "många hot och risker" som återfinns i samma utvecklingsscenario (Billing 2000:57). Till sådana negativa aspekter räknar Billing risken för en förstärkt social differentiering mellan redan marginaliserade grupper av arbetslösa och lågavlönade servicearbetare, ofta med invandrarbakgrund, och en köpstark medelklass. Upplevelseekonomin, menar Billing, söker primärt tillfredsställa den senare gruppens behov. Ensidiga satsningar från kommunens sida på utvecklingen av miljöer anpassade till den framväxande upplevelseindustrin och dess angränsande konsumtionsmarknader riskerar därför förstärka de fraktioner i stadsbilden som bildar "ett Malmö bestående av två skilda världar" (Billing 2000:57).

Denna typ av kritiska blick på upplevelseekonomin utelämnades dock helt i det aktuella PM:ets framställning. Idéerna om kulturens värden som nu skrevs fram, och som Börje Svensson menade skulle ligga till grund för att återskapa de tidigare framgångarna för Malmö som kulturstad, blev härigenom del av en ideologi om upplevelseindustrin och upplevelseekonomin som till stora delar dolde de reella sociala förutsättningarna för dess utveckling. Tillsammans med denna ideologiproduktion anammades i PM:et en utvidgning av såväl kulturbegreppet som kulturpolitikens omfattning; ”Det är en strategisk uppgift för Malmö i utvecklingen mot kunskapsstaden att stärka upplevelsesektorn, där kulturen utgör en viktig del. Som tidigare framhållits är upplevelseindustrin en betydelsefull komponent i kunskapsstaden.” (Malmö stad 2001b:3).

Genom att på sådant sätt bredda perspektivet på kulturfrågorna och betrakta dem som en viktig del i den framväxande upplevelseekonomin sällade sig PM:et och det fortsatta arbetet med kulturstrategin till ett av flera initiativ i en process där man från kommunens sida sökte knyta kulturområdet närmare det lokala utvecklingsarbetet. Det här innebar samtidigt att det kulturpolitiska arbetet kom att infogas i den ideologiska produktionen av Malmö som upplevelsestad. Hur staden skulle utvecklas i enlighet med upplevelseekonomins tillväxtmöjligheter, men tömt på dess inneboende konflikter och begränsningar för den sociala utvecklingen var en del i denna ideologiska produktion.

Kulturen får marknadsföringsbara profilområden

PM:et om en ny kulturstrategi följdes upp av ett förslag från Börje Svensson som antogs av kulturnämnden i februari 2002 där sju stycken kulturpolitiska profilområden identifierades: Teater, Musik, Bibliotek och media, Bildkonst, Kulturarv, Barn- och ungdomskultur, samt Kulturstöd. Indelningen syftade inte till att upprätta några nya organisatoriska enheter, utan handlade om att stödja profileringen av vilka delar av kulturlivet man identifierade som starka och betydelsefulla för uppfattningen om Malmö som kulturstad. Profileringen skulle så till vida ”ge en tydlig bild av såväl delområden som helheten” som kunde bistå Malmö med ”en stark och tydlig kulturprofil” och verka för att kulturen skulle ”vara en del av stadens och regionens identitet” (Malmö stad 2002a:61).

Utifrån dessa målsättningar kom förslaget i sin genomgång av de olika profilområdena att särskilt skriva fram i vilken grad dessa fungerade som identitetsbyggande. Musikområdet sades exempelvis ha "möjligheter att bli ett starkt profilområde med såväl nationell som internationell lyskraft" (Malmö stad 2002a:61). Bibliotek och media beskrevs som att det skulle komma "få en allt mer central roll i omorienteringen av Malmö från industristad till kunskapsstad" (Malmö stad 2002a:61f.). På bildkonstområdet sågs olika investeringar "sammantaget lagt grunden för ett av Malmös kanske starkaste profilområden" (Malmö stad 2002a:62).

Gällande utpekandet av kulturstödet som ett eget profilområde menades detta utgöra "en markering att de verksamheter och aktiviteter som drivs inom den sektorn är en viktig del av den samlade bilden av kulturstaden Malmö och i den delen har samma dignitet som kulturinstitutionerna" (Malmö stad 2002a:62). Om denna markering ställs i relation till den tidigare profileringen av Malmö som kulturstad (se kapitel 1) framkommer det ett visst förändrat synsätt på de kulturella resurserna i staden. Den framhållna synen på institutionerna som både kultur- och identitetsbärande under 1990-talets inledning utvidgades för att i större utsträckning också se det fria kulturlivet som del av en gemensam helhet i stadens profil- och identitetsskapande. I beskrivningen av kulturstödet som ett profilområde gjordes också en annan betydelsefull kommentar: "Folkbildning, fria grupper och inte minst de enskilda utövarna är en viktig bas för ett rikt och mångfacetterat kulturliv som tillsammans med den institutionsbaserade kulturen och övriga aktörer inom den s.k. upplevelseindustrin skapar helheten av kulturstaden Malmö med både bredd och fördjupningar." (Malmö stad 2002a:62) Även i detta fall framkommer hur upplevelseindustrin fungerade som ett diskursivt stöd för den nya kulturstrategin. Dels explicit, i det omnämnande som görs i ovanstående kommentar. Dels underliggande, genom att dessa förslag, på samma sätt som KK-stiftelsen betraktade upplevelseindustrin, framhöll en syn på helheten som större än summan av delarna. I KK-stiftelsens fall var det frågan om att betrakta upplevelseindustrins kraft som något mer och större än de olika delområdenas sammanlagda värde, vilken antogs "spilla över" till vart och ett av delområdenas dynamik och göra dem än mer värdefulla i synergi med varandra. I kulturstrategins fall var det Malmö som kulturstad som framhölls som denna helhet, till vilken varje

uttryck och verksamhet inom det lokala kulturlivet räknades in och värderades i relation till den sammanlagda styrkan i profileringen av Malmö som kulturstad.

Traditionella kulturpolitiska mål i ny dräkt

Arbetet med framtagandet av en ny kulturstrategi fortsatte sedan med ett utredningsarbete. Detta företogs av kulturjournalisten Stefan Ersgård på uppdrag av kulturdirektören och presenterades i augusti 2002 i rapporten *Visioner och profiler i Malmös kulturliv* (Malmö stad 2002a). Rapporten fungerade som underlag för fortsatta diskussioner och utvärdering, samt för möten och seminarier tillsammans med representanter för stadens kulturinstitutioner, fria kulturliv och andra aktörer. Detta följdes i sin tur upp i en ny skrivelse av Ersgård som lades fram i juni 2003 (Malmö stad 2003a).

Utredningen återgav i sitt anslag det centrala tema om ett historiskt brott som hade genomsyrat kommunens utvecklingsarbete alltsedan det stora visionsprojektet 1995 och att Malmö inte längre är den sorts stad som den tidigare var:

Den tidigare industristaden framträder numera med kunskaps- och utbildningsortens profil, som är attraktiv och gör att många unga människor väljer att flytta till Malmö för att studera. Malmö Högskola är väl etablerad och ger liksom de konstnärliga universitetsutbildningarna för bildkonst, teater och musik staden status i regionen. (Malmö stad 2003a:2)

Ersgård fortsatte med att det i "ett kulturpolitiskt perspektiv" fanns "anledning att ta hänsyn till denna utveckling i ett både socialt och sociologiskt perspektiv, när man står i begrepp att bygga en ny och långsiktig kulturplan" (Malmö stad 2003a:2). Ur ett sådant perspektiv krävdes det enligt Ersgård en ny och tydlig definition av "kulturinstitutionernas positioner i samhällsstrukturen och deras förhållande till medborgarna/användarna" (Malmö stad 2003a:2) eftersom synen på kulturinstitutionernas uppdrag hade förändrats mycket sedan 1944 "när Malmö Stadsteater invigdes i folkteaterns och folkbildningens namn" (Malmö stad 2003a:3). Samma resonemang borde enligt Ersgård "givetvis" även inbegripa kulturlivet utanför institutionerna (Malmö stad 2003a:2) för

att på det stora hela göra kulturområdet mer angeläget i den pågående utvecklingen.

En aspekt som utredningen underströk var att kulturpolitiken särskilt borde verka för att öka angelägenheten och delaktigheten i kulturlivet bland Malmöborna. Det ursprungliga PM:et som hade satt upp riktlinjerna för den nya kulturstrategin hade inte angett något sådant mål. Snarare knöt utredningen härigenom an till den nationella kulturpolitikens väletablerade jämlikhetssträvanden. Målen om en mer jämlik resursfördelning för att överkomma sociala och geografiska skillnader bland befolkningen som ingår i dessa strävanden kom särskilt att uppmärksammas i Ersgårds utredning som en fråga om obalans mellan Malmös olika stadsdelar. Utredningen pekade på att stadsdelarna uppvisade stora skillnader i utbud och fördelningen av resurser på kulturområdet. Det kunde enligt Ersgård därför vara nödvändigt att se över decentraliseringen av kulturutbudet som hade skett i och med stadsdelsreformen 1996, och till och med överväga huruvida denna uppdelning borde upphävas för att istället återgå till den centrala kulturförvaltningen (Malmö stad 2002a; 2003a).

I synnerhet biblioteksområdet menades vara ett område som hade gynnats av en sådan omfördelning i syfte att stärka folkbibliotekets roll i Malmö (Malmö stad 2003a:3). Bibliotekets roll, som traditionellt väger tungt i diskussionen om kulturens demokratiska aspekter, sades i det här fallet vara avgörande för den breda folkbildningen men också i sin funktion som en "central mötesplats" (Malmö stad 2003a:7). I den bemärkelsen lades tonvikten på att stadens bibliotek skulle fungera som en öppen plats för alla, och särskilt för den stora befolkningsdelen i Malmö med utländsk bakgrund som i övrigt riskerade uteslås från samhällets offentliga gemenskap.

Utöver denna diskussion uppmärksammades kulturfrågornas sociala implikationer i utredningen framförallt gällande barn- och ungdomskulturen. För det första påtalades en brist vad det gällde förutsättningar och medel i skapandet och distributionen av kultur *för* barn och ungdomar. Denna diskussion hade varit aktuell under flera år i Malmö i samband med att stadsteaterns verksamhet riktad mot barn- och ungdomar, Unga Teatern, lades ned i och med omkonstruktionen av stadsteatern 1992 och att det fåtalet grupper som ägnade sig åt teater för barn och ungdomar ansåg sig få mycket litet stöd för sin verksamhet (se kapitel 1). Ersgårds utredning föll in i denna kritik och ifrågasatte ännu en gång

huruvida anslagen till de fria teatergrupperna som, i institutionernas frånvaro, riktade in sig på denna målgrupp var tillräckliga (Malmö stad 2002a:27). För det andra riktade utredningen kritik mot det etablerade kulturlivet för att bemöta barn och ungdomars egen kulturkonsumtion och -produktion med bristande intresse och respekt. Populärkulturella former som rap och hiphop menades exempelvis bli alltför lätt avfärdade av den etablerade kulturen, trots dess betydelse för ungas identitetsskapande (Malmö stad 2002a). De skilda kulturella preferenserna diskuterades i utredningen också utifrån en skillnad mellan stadsdelarna. Den sociala geografin ansågs vara en viktig aspekt i relationen till det etablerade kulturlivet, vilket även hade etniska beröringspunkter som kulturpolitiken borde göras uppmärksam på (Malmö stad 2002a).

Vid sidan av sådana markeringar om kulturpolitikens demokratiska aspekter och ansvar för den sociala välfärden följde utredningen i huvudsak de utstakade riktlinjerna för hur Malmö skulle återta positionen som en attraktiv kulturstad. Perspektivet vändes härigenom till stor del mot kulturens ekonomiska potential och dess betydelse för den fortsatta utvecklingen av Malmö som kunskapsstad. Återkommande beskrevs kulturlivets effekter gällande Malmös attraktivitet i omvärlden och stadens profilering i Öresundsregionen (Malmö stad 2002a; 2003a). Kulturlivet var i detta sammanhang att betrakta som en "etableringsfaktor" med "dragningskraft" och "marknadsföringskraft" som bidrog "till en icke obetydlig ekonomisk vinst för staden" (Malmö stad 2003a:5, 22). I förhållande till den etablerade diskursen om upplevelseindustrin problematiserade visserligen Ersgård anspråken om konstnärer som förelöpare för denna nya bransch. Mot ett sådant synsätt vägdes i utredningen konstnärers och andra kulturarbetares i många fall knappa arbetsvillkor och bristfälliga trygghetssystem (Malmö stad 2002a; 2003a). Kopplingen mellan kulturområdet och upplevelseindustrin försvagades så till vida något i Ersgårds framställning jämfört med hur den tidigare framträtt, bland annat i Svenssons och Perssons PM. Ersgård betraktade snarare upplevelseindustrin till stor del fristående från det etablerade kulturlivet, och såg det även ske på bekostnad av, och till och med som ett hot mot, det sistnämnda:

Vi är på väg in i en tid där upplevelser är viktiga. Inom media är upplevelseindustrin en stor framtidsmarknad och tar gärna över en del av kulturen om den inte står på sig. (Malmö stad 2002a:35)

Det traditionella kulturlivets utövare verkar i en stark konkurrens med aktörer som producerar sofistikerad IT-teknik och snabba elektroniska kommunikationsvägar samt med musikindustrin. Det är svårt att fånga unga människors uppmärksamhet. (Malmö stad 2002a:36)

Däremot fanns det i Ersgård utredning en större acceptans inför en bredare ansats till upplevelseekonomin och kulturlivets del i denna. Särskilt visade sig detta i hänvisningarna som gjordes till redan nämnda framtidsforskare Rolf Jensen, som också hade varit inbjuden talare vid ett av seminarierna inom ramen för framtagandet av den nya kulturstrategin. Jensen hade vid detta tillfälle särskilt tryckt på "det nutida reklam-begreppet, 'branding'" vilket Ersgård i sin utläggning relaterade till värdet av ett fortsatt profileringsarbete på kulturområdet (Malmö stad 2003a:5). Ersgård fortsatte med att framföra att det enligt detta tänkesätt fanns ett behov av en urvalsprocess för att finna ett specifikt inslag i kulturlivet som skulle kunna förknippas med staden: "Kultur har en tydlig effekt på en orts marknadsföring, men det är väsentligt att välja en företeelse som är hållbar, och som tydligt identifieras med Malmö." (Malmö stad 2003a:5). Urskiljandet av profilområden sågs som ett steg i denna process, och utredningen fortsatte med att framhålla vikten av stärkt samarbete inom vart och ett av de identifierade profilområdena samt ökade resurser för en större utväxling mellan kulturlivet och staden i stort.

Det fria kulturlivet har också ett (ekonomiskt) värde

Genom de ovan diskuterade markeringarna fortsatte kulturlivets bidrag till stadens uppfattade identitet och profil att poängteras. Inte minst framkom detta i Ersgårds utredning i en uppmaning till beslutsfattarna att uppvärdera kulturlivet även utanför de etablerade institutionerna: "Det fria kulturlivets många aktörer utgör med sitt mångfacetterade konstnärliga skapande ett ovärderligt inslag i stadens profilering i Öresundsregionen, men även i det nationella och internationella perspektivet." (Malmö stad 2003a:22) Härigenom fortsatte det fria kulturlivets betydelse för profileringen av Malmö som kulturstad att framhållas, jämfört med dess tidigare undanskymda roll bakom institutionskulturens dominans. Kulturlivet utanför institutionerna utövade enligt

Ersgård stort "inflytande på mångfald och förnyelse" och gav "stadens kulturliv bredd" (Malmö stad 2002a:24). Dessutom skapade dess "många genrer [...] värdefulla upplevelser" som också stimulerade egna kulturaktiviteter (Malmö stad 2002a:24). Den framskrivna förändringen i balansen mellan institutionskulturen och det fria kulturlivet återspeglades också till viss del i mediernas rapportering om Malmös kulturliv. Uppmärksamheten kring stadens kulturinstitutioner under 1990-talets inledning förbyttes i viss mån under decenniets senare del och riktades mer mot det fria kulturlivets aktörer (Malmberg & Krutmeijer 2006; Gislén 1995; Ring & Åström 1997; Malmö stad 1996d).

Enligt Ersgård fanns det visserligen redan "en stor och berättigad stolthet över det fria kulturlivet" i Malmö (Malmö stad 2002a:24). Men denna stolthet behövde också följas upp av ett större intresse för villkoren inom området och ett förstärkt stöd för att det skulle kunna fortsätta utvecklas. Härigenom gjorde Ersgård ett inlägg i en debatt om det fria kulturlivet i Malmö som hade pågått under en lång tid. Efter det turbulenta 1970-talet då fria musik- och teatergrupper ansåg sig direkt motarbetade av stadens styrande socialdemokrater hade visserligen det fria kulturlivet ställning stärkts, bland annat genom inrättandet av kulturstödet 1982. Kritik fortsatte dock att framföras mot fördelningen av kulturanslagen i kommunen som enligt många missgynnade det fria kulturlivets aktörer, även om de numera bemöttes med en mer positiv syn från ansvariga politiker och tjänstemän (se t.ex. Malmö stad 1996c; 1996d). Den uppmuntran som ändå fanns sågs enligt kritikerna inte motsvaras av tillräckliga resurser och stödfunktioner. Eftersom utbudet som skapades av det fria kulturlivets aktörer till en betydande del möjliggjordes med hjälp av kommunala projekt- och verksamhetsstöd menade Ersgård att det lokala kulturstödet kunde betraktas som "ett kulturpolitiskt uttryck för hur högt staden värdesätter den kultur, som skapas utanför institutionernas väggar" (Malmö stad 2002a:24).

Detta ställningstagande kan dock ifrågasättas mot bakgrund av hur frågan om kommunens stöd till kulturområdet tidigare hade lyfts fram med motstridiga motiv, både som ett uttryck för politisk prioritering av det kommunala styret (likt Ersgård's uppfattning) men också som en kritik mot den statliga kulturfinansieringens tillkortakommanden som tvingade kommunen till stora utgifter på området (se kapitel 1). I utredningen knöts värderingen av det fria kulturlivet också tydligt till dess ekonomiska potential utifrån ett marknadsföringsperspektiv. Liksom

Börje Svensson tidigare hade betonat menade Ersgård att det fria kulturlivet skulle ingå som ett eget delområde bland de profilområden som prioriterades. I egenskap av en sådan profileringsresurs utgjorde det fria kulturlivet "ett attraktivt märke i Öresundsregionen" och för Malmö som stad (Malmö stad 2002a:24). Därför skulle enligt utredningen också stödet till aktörerna i det fria kulturlivet ytterligare förstärkas: "Tillsammans med kulturinstitutionerna har de en ytterst positiv marknadsföringseffekt för staden och det är därför självklart att i ett långsiktigt perspektiv skapa ännu bättre förutsättningar för de fria aktörerna." (Malmö stad 2003a:22).

Kulturlivet tilldelades härigenom en ny slags värderingsgrund som handlade om att det värdesattes utifrån graden av sitt bidrag till stadens profil, marknadsföring och attraktivitet. Denna idé om kulturens värde skulle också komma att förstärkas i en fortsatt idéproduktion om Malmö som upplevelsestad, men då med mindre inblandning från kulturpolitikens sida.

Upplevelsestaden

Medan de olika diskurserna om upplevelseindustrin och upplevelseekonomin i första hand behandlade en förutsättning för näringslivets och andra samhällssektors ekonomiska utveckling kom en stor del av dessa diskussioner också att införlivas i flertalet platsrelaterade, och kulturellt orienterade, utvecklingsstrategier (Bjurström, Fredriksson & Möller 2013; Skot-Hansen 2008; Aronsson, Bjälesjö & Johansson (red.) 2007). Den nya ekonomin med produktion och konsumtion av upplevelser som en central faktor framkom, likt fallet i Malmö, som en politisk möjlighet att överkomma inte bara de ekonomiska svårigheterna som många städer hade drabbats av i avindustrialiseringsprocessen, men också de sociala implikationerna till följd av den ekonomiska krisen i fråga om arbete, välfärd och social trygghet (Tretter 2009; Vall 2007; Garcia 2004a; Mooney 2004; Zukin 1996; Landry & Bianchini 1995). Diskussionerna om upplevelseindustrin och upplevelseekonomin kom med tiden alltmer lyftas fram som ett medel för urban och regional utveckling och blev anammade som en del i platsmarknadsföringen av såväl städer som mindre urbana platser (Bille 2009; Jakobsson 2009; Waitt 2007). Framförallt kom detta spår att slå igenom i samband med att uppmärksamheten

kring den amerikanska ekonomen Richard Florida ökade och hans idé om den så kallade kreativa klassens betydelse för städers upp- och nedgångar fick ett internationellt genomslag. Efter att Floridas bok kom ut i svensk översättning 2006 och han samma år besökte Sverige blev hänvisningarna till densamme ett givet inslag i rapporterna om och bevakningen av den svenska upplevelseindustrin (se t.ex. Antoni & Mellander 2013; KK-stiftelsen 2008; Munkhammar & Sanandaji 2008; Nielsén 2006).

Upplevelsestadens organisering

Under tiden som kulturnämnden och kulturförvaltningen behandlade en ny kulturstrategi pågick på annat håll i Malmö stads organisation ett intensifierat arbete med att stärka Malmös profil som attraktiv upplevelsestad. Efter kommunstyrelsens beslut hade en förvaltningsövergripande marknadsföringsgrupp bildats 1999 under namnet MINT, en akronym för Marknadsföring, Information, Näringsliv och Turism. Ordförande och sammankallande för gruppen, som förutsattes mötas regelbundet, var stadsdirektören. Utöver förvaltningscheferna för de områden som ingick i namnet samlade gruppen också direktören för kulturbolagen, fritidsdirektören, stadsträdgårdsmästaren, representanter från stadsbyggnadskontoret. Till gruppen knöts även ytterligare personer inom kommunen som menades ha goda externa kontakter (Mukhtar-Landgren 2012). MINT hade till uppgift att samordna frågor kring besöksnäringen på både operativ och strategisk nivå (Dannestam 2010). I sin operativa verksamhet fungerade gruppen som en typ av samordningsorgan på tjänstemannanivå för att underlätta planeringen och genomförandet av större arrangemang i staden. I sitt strategiska arbete kom besöks- och arrangemangsfrågorna att lyftas in i ett mer omfattande varumärkesarbete för hur Malmö skulle stärka sin attraktionskraft. Denna mer proaktiva hållning kom med tiden att bli allt tydligare, vilket framkom i handlingsplanen *Mötesplats Malmö* som togs fram av MINT och som antogs av kommunstyrelsen i mars 2004 (Malmö stad 2004d).

Syftet med *Mötesplats Malmö* var att den i egenskap av en handlingsplan skulle fungera som det gemensamma ”instrumentet för att planera och samordna utvecklingen av Malmö som en upplevelserik stad med ett attraktivt utbud av kultur, nöjen och idrottsevenemang eller

mässor och konferenser” (Malmö stad 2004d:3). Framtagandet av planen hade letts av MINT-gruppen tillsammans med arrangörer och evenemangsskapare inom såväl kommunala förvaltningar och kulturbo-lag som kommersiella näringar (Malmö stad 2004d).

Handlingsplanen utgjorde därigenom ett tydligt exempel på offentlig och privat samverkan (ofta förkortat PPP efter engelskans *private public partnership*), där offentliga och privata aktörer samlas i tillfälliga eller beständiga partnerskap med gemensamt intresse i utvecklingsfrågor. In-tressekoalitioner mellan offentliga och privata aktörer var i sig ingen ny-het i Malmös lokala styre vid den här tiden. Det vittnar inte minst de starka banden mellan socialdemokraterna och det lokala näringslivet i Malmö under hela 1900-talet om (Billing & Stigendal 1994). 1980- och 1990-talens politiska och ekonomiska utveckling hade dock inneburit framväxten av nya koalitioner mellan politiken och näringslivet av mer omfattande och genomgripande karaktär. En viktig del av denna utveckling var en utbredd systemkritik som försvagade politiska och andra in-stitutioners legitimitet, till vilken politiken på ett flertal sätt anpassade sig både motvilligt och stödjande (bland annat beroende på ideologisk tillhörighet). Olika former av ”fragmenterade partnerskap” mellan poli-tik och näringsliv framkom härigenom som en mer flexibel och anpass-ningsbar styrningsform (Strömberg & Elander 2001). Härmed hade för-utsättningarna skapats för etablerandet av en mer fullfjädrad nätverks-politik till vilken positiva effekter som minskad hierarki, ökad flexibilitet och samsyn samt överkommande av formella och inrotade organisat-ionsstrukturer brukar knytas (se t.ex. Dannestam 2010; Elander (red.) 2001). Samtidigt ingår det i denna förstärkta samverkan att gränserna mellan offentligt och privat luckras upp och, tillsammans med den bakomliggande ideologiska omförhandlingen att spänningsförhållandet mellan dessa sfärer avtar. I den bemärkelsen innebär också utvecklingen av nätverkspolitiken en betydande maktförskjutning som försvagar den folkvalda politiska makten till förmån för andra starka aktörer i nät-verksorganisationerna (Ek 2007).

I handlingsplanen *Mötesplats Malmö* framhölls nätverksstyrningen som både ett medel och ett mål för MINT:s strategiska arbete. Hand-lingsplanen togs fram ”i en engagerad dialog mellan alla medverkande” vilket ”inneburit ett stimulerande utbyte och skapat en bra förankring av marknadsplanens bedömningar och förslag om åtgärder” (Malmö stad 2004d:3). De kontaktytor som härmed hade upprättats mellan offentliga

och privata aktörer inom arrangörs- och besöksnäringen borde enligt handlingsplanen fortsättningsvis också stärkas då ett ökat samarbete av den här typen menades säkerställa en positiv utveckling av Malmö som upplevelsestad (Malmö stad 2004d). I praktiska termer innebar uppbyggnaden av ett sådant nätverk att skilda arrangörer skulle ha någonstans att vända sig till för att ta del av gemensamma resurser. Bland annat förväntades nätverket kunna bistå med särskilda "ombudsmän" vid behov av tillståndsutdelning och kommunal service i anslutning till olika evenemang (Malmö stad 2004d:4). Malmö stads egen evenemangskalender på kommunens hemsida och en gemensam bildbank skulle förankras bättre och göras lättillgänglig för stadens olika arrangörer. Det föreslogs också att en särskild gemensam "arrangemangsbok" skulle skapas innehållande specifikationer om olika arenor och andra spel- och evenemangsplatser, kontaktadresser, affischeringsställen etc. (Malmö stad 2004d:16). I anslutning till nätverket rekommenderade handlingsplanen även tillsättningen av en särskild arbetsgrupp för mätning och utvärdering av större arrangemang. I deras arbete skulle ingå genomförandet av turistekonomiska utvärderingar samt framtagandet av ett benchmarkingsystem för jämförelser med andra likvärdiga städer beträffande olika arrangemangs genomslag och Malmös konkurrenskraft i stort (Malmö stad 2004d). Det var för handlingsplanen också viktigt att det nätverk som skulle skapas också delade en gemensam värdegrund och på så sätt kunde arbeta strategiskt och kommunikativt för Malmös attraktivitet. Arrangörer som sökte assistans hos nätverket skulle också förse med ett så kallat "ambassadörspaket" med "informationsmaterial om Malmö [...] till stöd för den som kan agera som goodwillambassadörer och genom sina [...] kontaktnät sprida kännedom och presentera Mötesplats Malmö på ett trovärdigt sätt" (Malmö stad 2004d:16).

Upplevelsestadens innehåll och framtoning

Den organisatoriska samordningen som presenterades i handlingsplanen lyftes fram mot bakgrund av en mer övergripande omvärldsanalys. Denna formerade sig i sin tur kring en påfallande plats- och ideologiproduktion av Malmö som upplevelsestad. Grundläggande för denna var uppfattningen om att utbudet av olika slags upplevelser i staden utgjorde en funktion i stadsbyggandet i nivå med andra primära servicefunkt-

ioner: "På samma sätt som att Malmö skall ha bra skolor, gott om arbeten, bra kommunikationer och en ren miljö skall Malmö också vara rikt på intryck och upplevelser." (Malmö stad 2004d:8). Utifrån detta synsätt riktade man sig till malmöborna med förväntningen att även de skulle "uppleva staden som berikande och attraktiv genom ett förbättrat utbud av såväl kommunala som externa arrangemang." (Malmö stad 2004d:3). Mer specifikt grundade sig dock denna vision om en upplevelserik stad inte så mycket på vilka goda förutsättningar som fanns, eller borde finnas, tillgängliga för de boende i staden. Snarare utgjorde grundfrågan hur Malmö genom ett större utbud av upplevelser kunde profilera sig och tillskansa sig en position i en växande konkurrenssituation mellan städer och regioner runt om i världen:

Bakgrunden till denna skärpta konkurrens är de förändringar som kan märkas inom alla moderna samhällen i Västeuropa och USA med omflyttningar från mindre till större befolkningscentra och där gamla industristäder tvingas söka nya roller och utvecklingsmöjligheter. Här består attraktionskraften inte längre i tillgång på sysselsättning inom tillverkningsindustrin. I stället konkurrerar man med andra medel utifrån begrepp som miljö, kunskap, upplevelse, kreativitet och individualitet etc. (Malmö stad 2004d:5)

I beskrivningen av hur Malmö borde anpassa sig till, och bemästra, denna utveckling vände man sig i handlingsplanen mot samma iakttagbara trender och tendenser på det kommersiella området som känns igen från såväl KK-stiftelsens som andras beskrivningar av upplevelseekonomin framväxt. Det handlade enligt handlingsplanen om att "efterfrågan på likformade, massproducerade varor och tjänster ersätts av individuellt anpassade produkter" vilket tvingar producenten att vara "inte enbart en producent av en faktisk vara" utan dessutom en "historieberättare" som "talar till konsumenternas egna tankar och känslor" (Malmö stad 2004d:7). Bland de exempel som nämndes ingick hur sådant som ägg, kaffe, bilar och telefoner tillskrevs olika symboliska kännetecken och värden för att utgöra konkurrenskraftiga produkter. Genom berättelser, design, upplevelser och andra immateriella värden knutna till sig kunde dessa produkter framtona med "en unik identitet" (Malmö stad 2004d:7). Detta resonemang fördes i handlingsplanen sedan över på den uppfattade konkurrenssituationen som Malmö sades befinna sig i tillsammans med andra städer: "Eftersom också städer konkurrerar, om fö-

retagsetableringar, om attraktiv arbetskraft, om skattebetalare, om turister osv., så måste också en stad kunna framhäva sig med en unik identitet som är efterfrågad och attraktiv för just de människor eller företag man vill locka till sig.” (Malmö stad 2004d:7) Detta betonades vara ett av syftena med handlingsplanen: ”att profilera Malmö med en egen och unik identitet” som ”lyfter fram vissa utvalda kvaliteter som kan fungera som positiva kännetecken för staden” (Malmö stad 2004d:7).

Liknande resonemang hade, som tidigare berörts, också framförts i arbetet med en ny kulturstrategi, där kulturens profilområden hoppades kunna uppfylla en sådan funktion. Medan kulturstrategin i huvudsak uppehöll sig vid förutsättningarna att utveckla och utvidga kulturområdet formulerades detta tänkesätt i MINT:s handlingsplan tätt förknippat med ett nytt sätt att tänka kring staden. I detta ingick att uppfatta staden i sin helhet som en mötesplats och lägga stor vikt vid ”immateriella värden som känslor och upplevelser” (Malmö stad 2004d:7) som uppstod i denna miljö:

Malmö som mötesplats innebär att stadsmiljön med byggnader, parker och gatumiljöer inte enbart kan värderas utifrån sin tekniska funktionsduglighet. Miljön skall också kunna upplevas som känslomässigt inbjudande och attraktivt med ett rikt folkliv där det händer spännande och intressanta saker med bl. a. ett stort och varierat kultur- och nöjesutbud. (Malmö stad 2004d:8)

Ett led i detta arbete från kommunens sida sades vara att tillhandahålla rätt förutsättningar: att genom ”planering och utformning av stadsmiljön” skapa plattformar så ”att staden kan erbjuda naturliga mötesplatser” och ”arenor i stadsrummet med lämplig inramning och tillgång till de tekniska faciliteter som kan krävas” (Malmö stad 2004d:8). Utöver denna typ av materiella investeringar betonades annars framförallt behovet av en utpräglad strategisk infallsvinkel på evenemangsutbudet i staden, i syfte att nå största möjliga utväxling av olika arrangemang i förhållande till den önskade profilen av Malmö som upplevelsestad. I den bemärkelsen utgjordes huvudpoängen i *Mötesplats Malmö* av uppmaningen att betrakta olika former av evenemang, arrangerade av kommunen själv eller av andra aktörer, som delar av en helhet och inbegripet i ett gemensamt strategiskt sammanhang. I handlingsplanen benämndes ett sådant strategiskt ramverk som den ”kommungemensamma helheten”:

För Malmö som mötesplats och upplevelsestad är det nödvändigt att arrangemangen sätts in i den kommungemensamma helheten. Detta innebär att alla de evenemang som genomförs av Malmö stad och av externa aktörer kan betraktas som en samlad resurs med det övergripande målet att stärka stadens attraktionskraft och därmed den lokala ekonomiska tillväxten och samhällsutvecklingen. (Malmö stad 2004d:8)

Detta sätt att betrakta olika evenemang som en "samlad resurs" illustrerades bland annat i form av en pyramidfigur, en så kallad "ambitionspyramid" som beskrev "de ambitioner som Mötesplats Malmö har för arrangemang på olika nivåer och av olika omfattning" (Malmö stad 2004d:11). I pyramidens topp återfanns vad som kallades "enstaka engång-i-livet-arrangemang", medan basen utgjordes av "ständigt återkommande lokala arrangemang". Däremellan ställdes upp "ibland återkommande nordiska och nationella arrangemang" och "ständigt återkommande regionala arrangemang" (Malmö stad 2004d:11). Innehållet i pyramiden som exemplifierade de olika nivåerna varierade stort, från arrangemang som invigningen av Öresundsbron 2000, EM i bridge 2004, EM i konståkning 2003 och Ordförandeskapet i EU 2001 i toppen, till musikklubbar, mässor, konferenser, lokala idrottsevenemang, arrangemang i Folkets Park, Malmös gallerinatt och fria teatergruppers verksamhet i basen. Bland "ständigt återkommande regionala arrangemang" ingick bland annat föreställningar på Operan, Stadsteatern och Dansteatern och utställningar på Konsthallen och Rooseum (Malmö stad 2004d).

Den stora spridningen av olika former av arrangemang var ett genomgående drag i rapporten som helhet. Bilder av en välbesökt stadsfestival varvades med bilder på bland annat fotbollsspelare i Malmö FF, Melodifestivalen och artister medverkande i en musikalföreställning. Bilderna ackompanjerades vidare av lösryckta citat från dagspress, som "Det bästa med Malmö är att det händer så mycket kul inom konst- och kulturlivet" och "De flesta har gått på Konsthögskolan i Malmö, en del har flyttat hit, lockade av Malmös rykte som svenskt centrum för ung samtidskonst" (Malmö stad 2004d:5, 7). Något citat omtalade musiklivet i Malmö, ett annat handlade om grönytor i staden.

Det är tydligt att den stora spridningen och variationen ämnade ge uttryck för en mångfald och stor bredd i Malmös utbud av arrangemang. Samtidigt påvisar detta till synes godtyckliga urval i handlingsplanen att

den inte avsåg göra några distinktioner mellan olika områden, verksamheter och arrangemang på basis av dess innehåll eller andra specifika karaktärsdrag. Snarast ges intrycket av ett aktivt och medvetet utsuddande av inbördes gränsdragningar, där i övrigt vitt skilda tilldragelser som engång-i-livet-arrangemang och verksamheten hos en lokal teatergrupp skrivs in i samma sammanhang med den minsta gemensamma nämnaren att de äger rum i Malmö och dess, därigenom tillskrivna, värde att gemensamt bidra till profileringen av Malmö som upplevelsestad.

MINT och kulturpolitiken

Etablerandet av MINT-gruppen innebar två nymodigheter i den kommunala organisationen. Dels kom det kommunala marknadsföringsorganet härmed att integreras i den egna organisationen på ett sätt som tidigare inte hade varit fallet, vilket är en åtgärd som också har framhållits av Malmö stad som ett "unik projekt" som särskiljer Malmö från andra kommuner (Malmö stad 2011a). Dels utgjorde nätverksstyrningen en ny organisationsform som förutsattes underlätta det strategiska arbetet med stadens omvandling. Detta skulle ske genom att "stuprörsmentaliteten" i kommunen överskreds till förmån för skapandet av nya kontakter byggd på gemensamma beröringspunkter och intressen mellan olika nämnds- och förvaltningsområden och andra aktörer (se bl.a Danestam 2010). Upprätthållandet av enskilda sakområden och bevakningen av resurser inom vart och en av dessa underordnades mer övergripande och strategiska koalitioner, en utveckling mot vad Mikael Granberg beskriver som en "integrerad och helhetsinriktad stadspolitik" vilken undandrar sig sektorsindelningen och snarare "ser staden som en helhet" (Granberg 2004:226f.).

Även kulturområdet berördes av dessa förändringar. Går man tillbaka till utredningen som gjordes inför en ny kulturstrategi fanns det däri en uppmaning att föra kulturförvaltningen och kulturnämnden närmare andra förvaltnings- och sakområden i kommunen. Utredaren Stefan Ersgård noterade bland annat "att kulturförvaltningen uppvisar vid sidan om övriga förvaltningar en tämligen tillbakahållen struktur" (Malmö stad 2003a:25) och att "/i/ synnerhet i tvärkommunala projekt intar kulturförvaltningen [...] en undanskymd plats i förhållande till andra förvaltningar" (Malmö stad 2003a:25). Det skulle enligt Ersgård

därför vara befogat ”att kulturförvaltningen [...] söker partners bland övriga förvaltningar” och att en ”samsyn är önskvärd både mellan respektive ansvarig nämnd samt på tjänstemannanivå” (Malmö stad 2003a:25).

MINT-gruppens sammansättning framstår som en sådan typ av tvärsektoriellt samarbete som Ersgård ansåg kunde stärka kulturområdets och kulturpolitikens position i det lokala utvecklingsarbetet. Kulturförvaltningen var också ett av de förvaltningsområden som ingick i MINT-gruppens nätverk tillsammans med bland annat företrädare för kommunens kulturbolag. I det hänseendet integrerades alltså även det kulturpolitiska området i denna förändrade styrningsform. Däremot framstår inte dess inflytande som särskilt starkt på det strategiska arbetet som MINT-gruppen presenterade eller på de utvecklingsplaner som förelåg för Malmö som upplevelsestad i stort. Detta förhållande gäller både upplevelsestadens organisation såväl som dess innehåll. Ett av huvudmålen i handlingsplanen som presenterades av MINT-gruppen var uppbyggnaden av en stärkt nätverksorganisation. Samtidigt var man också noga med att betona de enskilda nämndernas och förvaltningarnas självständighet i detta arbete:

Marknadsplanen för Mötesplats Malmö berör inte i sig nämndernas självständiga verksamhetsansvar där kulturnämnden svarar för kulturpolitiken, fritidsnämnden för fritid- och idrottspolitik och tekniska nämnden för att stimulera folklivet genom en attraktiv stadsmiljö med egna evenemang. Men genom marknadsplanen betonas att nämndernas verksamheter har ett dubbelt värde. Satsningar inom exempelvis kulturområdet medför inte enbart ett stärkt kulturliv utan får också betydelse för arbetet med nya företagsetableringar, ökad inflyttning och ökad turism. (Malmö stad 2004d:3)

Själva den kulturpolitiska organisationen skulle med andra ord behållas intakt i detta strategiska arbete. Liksom för andra förvaltningar kvarstod i denna organisationsmodell för kulturförvaltningen, och för kulturbolagen, ”ett självständigt förvaltningsansvar för programidé och innehåll, operativ planering, produktion och uppföljning” vilket ”utgår från huvudmannaskapet för den aktuella anläggningen, markområdet eller arenan” (Malmö stad 2004d:12). Den förändring som gjorde sig gällande var snarast en uppfordran till ett nytt syn- och tänkesätt för att bilda ”en

väl utvecklad operativ samverkan” mellan förvaltningarna ”med en uttalad ambition och resurser för att nå målen” (Malmö stad 2004d:12). Detta framkom också i uppmaningen till de olika nämnderna att uppfatta det ”dubbla värdet” av sin verksamhet som omtalades i citatet ovan. För det kulturpolitiska området gällde exempelvis att se hur dess insatser inte enbart bidrog till ”ett stärkt kulturliv” men att det också hade ”betydelse för arbetet med nya företagsetableringar, ökad inflyttning och ökad turism” (Malmö stad 2004d:3). Samma uppmaning riktades till alla slags arrangörer i staden i syfte att, som tidigare nämnts, stärka uppfattningen att enskilda evenemang var del i en värdeskapande helhet. I detta hänseende vände man sig i handlingsplanen också uttryckligen till aktörer inom det traditionella kulturlivet, och trädde därigenom även in i ett kulturpolitiskt sammanhang:

För stadens kulturverksamheter innebär Malmö som mötesplats att man tar utgångspunkt i publikens totala upplevelse av evenemanget som en attraktiv helhet. Det kulturella innehållet och de konstnärliga kvaliteterna i t ex. en teaterföreställning utgör kärnan och den grundläggande förutsättningen. Men de kulturpolitiska kvaliteterna kan också sättas in i ett sammanhang där även de yttre omständigheterna, vid sidan om det som händer på scenen, är viktiga för upplevelsen. Detta kan gälla också för idrottsevenemang eller besökare på mässor och konferenser. Det finns därför ett behov av att utveckla sådana kringfaktorer som förstärker publikens eller besökarnas helhetsupplevelse. (Malmö stad 2004d:8.)

I handlingsplanen förekom *kulturpolitik* som ord och praktik i egentlig mening enbart i dessa angivna citat. Denna knappa förekomst ger dock förhållandevis tydliga signaler om att den kulturpolitiska strukturen som sådan inte påverkades i någon större utsträckning. Däremot tillkom det kulturpolitiska arbetet att utöver de riktlinjer som redan förelåg inom området sedan tidigare att även rikta in sig mot målformuleringen att utveckla kringfaktorer som förstärkte stadens attraktionskraft och, i förlängningen, den ekonomiska tillväxten. För det arbetet föreslogs det i handlingsplanen att hitta inspiration i städer som Newcastle och Bilbao som man räknade som likvärdiga Malmö och ”där uppmärksammade kultursatsningar även haft en stor betydelse för den allmänna tillväxten i staden” (Malmö stad 2004d:3).

Den typ av kulturpolitisk idébildning som kom till uttryck i *Mötesplats Malmö* kan relateras till den under längre tid etablerade uppfattningen om kulturens värde för samhällets utveckling och tillväxt. I takt med att diskursen om upplevelseindustrin och liknande begrepp uppmärksammade kulturområdets olika spridningseffekter i olika branscher, och för exempelvis turismen, ställdes också ökade krav på det kulturpolitiska området att anpassa sig till dessa nya förutsättningar. Kulturpolitikforskaren och den tidigare stadsbibliotekarien i Malmö, Sven Nilsson, har, till lika delar analytiskt som normativt, beskrivit denna tendens som framväxten av en "kulturpolitik av andra ordningen" där det kulturpolitiska området blir föremål för fler tolkningsmöjligheter, förslag och tänkbara mål i ett större antal tvärspektoriella sammanhang (Nilsson 2003). I Nilssons redogörelse föreställs kulturpolitikens inlemmande i sådana mer nätverksorienterade styrningsformer möjliggöra ett mer öppet och flexibelt förhållningssätt inför kulturens värden som dels undkommer de organisatoriska "stuprören", dels avsäger sig alltför rigida eller konserverande perspektiv på hur utveckling ska komma till stånd. Premissen i Nilssons resonemang, och i andra liknande utläggningar ur ett kulturpolitiskt perspektiv (se t.ex. SOU 2009:16), är att kulturpolitiken i denna utveckling ges en möjlighet att öka sin relevans och närvaro i andra sakområden och därmed också stärka kulturområdets ställning i samhällsutvecklingen. Samma förhoppning fanns i Ersgårds utredningsarbete för en ny kulturstrategi i Malmö där det framhölls vara till gagn för den lokala kulturnämnden och kulturförvaltningen med stärkta partnerskap över förvaltningsgränserna i kommunen.

När dessa tendenser sammanföll i MINT-gruppens arbete visar sig dock dessa positiva effekter för en mer angelägen kulturpolitik inte vara entydiga. Dels var själva kulturområdets roll i profileringen av Malmö som upplevelsestad både framträdande och undanskymt. Å ena sidan beskrevs det som en central resurs sett till dess plats i den så kallade ambitionspyramiden som förekom i handlingsplanen *Mötesplats Malmö*. Placeringen av stadens fria kulturliv i pyramidens bas, med kulturinstitutionerna strax ovanför, gav den symboliska betydelsen att de "ständigt återkommande lokala arrangemangen" som kulturområdet härmed räknade in hjälpte till att bygga upp förutsättningarna för mer spektakulära "en-gång-i-livet-arrangemangen" i pyramidens topp (Malmö stad 2004d:11). Kulturlivets olika aktiviteter, föreställningar och utställ-

ningar blev på det sättet betraktade som upplevelsestadens själva grundämne. Dess bidrag till utbudet av upplevelser i staden på vardaglig basis sågs i detta strategiska sammanhang också skänka ett slags värde av autenticitet och trovärdighet till arrangemangen i pyramidens topp. Detta förhållande kom att skrivas fram än tydligare när MINT-gruppen presenterade en ny handlingsplan några år senare:

I Malmö är '365-dagarsperspektivet' [ständigt återkommande lokala arrangemang] väl etablerat. Med detta menas att grunden för stadens attraktivitet ligger i det dagliga utbudet av möten och evenemang – hela året runt. På scener, i föreningar, i stadens myller och på arenorna. Om inte detta pågår under årets alla dagar så möjliggörs inte heller de extraordinära och stora mötena och evenemangen. (Malmö stad 2011b:8)

Å andra sidan, som ovanstående citat också illustrerar, var kulturen till stora delar frånvarande i MINT-gruppens handlingsplaner. De få passager där kulturområdet omnämndes överskuggades av en mer frekvent användning av andra ord och begrepp – *arrangemang*, *evenemang*, *upplevelser* och *möten* – dit kulturen osökt räknades in utan att skrivas fram i bokstavlig mening.

Denna diskursiva produktion speglade också relationen till det kulturpolitiska området. Handlingsplanen gav inte några operativa direktiv eller verktyg för den lokala kulturpolitiken att arbeta utifrån. Snarare betonades det självständiga ansvaret hos kulturnämnden och kulturförvaltningen över kulturfrågorna. Dock bidrog handlingsplanen med en diskurs som etablerade själva ramberättelsen om betydelsen av en upplevelserik stad för ökad ekonomisk tillväxt. Som del i denna diskurs fanns också en tydlig uppmaning att rikta in det kulturpolitiska arbetet på den form av utväxling man såg mellan kulturområdet och ekonomisk tillväxt. Genom denna uppmaning utövade handlingsplanen press på den lokala kulturpolitiken att väga in hur de etablerade stödfunktionerna och målsättningarna på bästa sätt kunde integreras med annan evenemangs- och upplevelseproduktion och det övergripande målet med att stärka Malmös attraktivitet.

En stad i besökarens ögon

Det centrala spåret i *Mötesplats Malmö*, att föra samman de evenemang och upplevelser som skapades i staden, var också sammankopplat med en övergripande idé om staden. Idéerna om kulturens värden som kom till uttryck sammanföll med idéer om staden och det urbana som när de plockades ned till profileringen av Malmö som upplevelsestad bildade ett utpräglat identitetsprojekt. Som sådant var det nödvändigt att alla inblandade aktörer delade en gemensam bild av staden. Denna bild etablerades genom samma omvandlingsberättelse som det övergripande visionsarbetet inom kommunen under längre tid hade frammanat; en berättelse som ställde "då" mot "nu" och som förkunnade, likt en av rubrikerna i handlingsplanen, en "ny tid för Malmö" (Malmö stad 2004d:5).

Visionsprojektet Malmö 2000/2015 och den berättelse om det nya Malmö som däri formulerades utgjorde en given utgångspunkt för *Mötesplats Malmö* (Malmö stad 2011a; Möllerström 2011; Dannestam 2010). Liksom i riktlinjerna som drogs upp för en ny kulturstrategi några år tidigare hade dock berättelsen vid den här tiden till viss del förändrats, från att bestå av en framtidsvision till att nu berätta om en utveckling som *hade* skett: Malmö *hade* blivit en "attraktiv stad", ett "intressant besöksmål", en stad med "goda möjligheter" för upplevelser, företagsetableringar och inflyttning (Malmö stad 2004d:5).

Det var denna berättelse som *Mötesplats Malmö* nu ville förankra hos berörda parter med en tydlig förhoppning om att man skulle ta den till sig, se sin egen medverkan i den, och sprida den vidare. Som stöd för sin berättelse om Malmö som upplevelsestad användes bland annat en analys av "stadens specifika förutsättningar och möjligheter som upplevelsestad och mötesplats" som hade genomförts av MINT-gruppen och (ej angivna) externa aktörer i samband med handlingsplanens framtagande (Malmö stad 2004d:9). I en sammanfattning av denna analys listades ett antal "attraktiva sidor" som man ansåg utgöra Malmös styrkor för att utvecklas som upplevelsestad och som i den bemärkelsen fungerade som konkurrensmedel i stadens favör. Till dessa räknades bland annat dess karaktär av "en intim stad" som ändå har "storstadskvaliteter" med ett "brett utbud av kultur-, nöjes, och sportevenemang av hög klass"; "en aktiv puls med handel, hotell och restauranger och många och spännande kulturmiljöer"; "de vackra parkerna och kanalerna"; och läget vid havet som ger "unika möjligheter till att utvecklas som sommarstad" (Malmö stad 2004d:9). Till de attraktiva sidorna hörde också

”placeringen i centrum av Öresundsregionen” med kommunikationsmöjligheter som ”ger en god tillgänglighet för nationell och internationell turism” (Malmö stad 2004d:9). Närheten till Köpenhamn och Öresundssamarbetet räknades i det hänseendet som en ”betydelsefull tillgång”, även om man sedan avslutar med att understryka Malmös särprägel som ”ett komplement till Köpenhamn men på våra egna villkor” (Malmö stad 2004d:9).

Handlingsplanen underströk vidare att det var av största vikt att bilden av Malmö som attraktiv upplevelsestad också förankrades i större utsträckning bland befolkningen i allmänhet. På ett sätt som påminde om hur företrädare för kulturlivet tidigare hade utmålats en kräsen publik som bromsklossen för Malmös kulturella omställning (se kapitel 1 och 2) framhöll MINT-gruppen ett problem i att delar av befolkningen ännu inte hade omfamnat hur staden hade förändrats: ”Det finns fortfarande en självbild hos Malmöbor om Malmö som en händelsefattig och sluten stad.” (Malmö stad 2004d:9). Detta var ett problem som uppfattades höra ihop med andra utmaningar som Malmö stod inför och som bildade mindre attraktiva sidor för utvecklingen som upplevelsestad. Bland dessa räknades bland annat ”brister i välfärden” och ”segregation, kriminalitet och arbetslöshet” (Malmö stad 2004d:9). Handlingsplanen konstaterade att dessa förhållanden och de negativa uppfattningarna om staden som fanns bland delar av befolkningen utgjorde ”ett hot mot Malmös attraktionskraft” (Malmö stad 2004d:9) som behövde åtgärdas. För att nå en bredare uppslutning kring Malmö som upplevelsestad föreslog handlingsplanen därför ytterligare visions- och värdearbete som betonade besöksnäringens och kultur- och nöjesutbudets betydelse för stadens ekonomiska tillväxt och som också bejakade ett serviceorienterat förhållningssätt i staden i stort. Genom ett sådant arbete hoppades man att nya attityder skulle få fäste i staden som grundade sig på värdebegrepp som ”Malmös gästfrihet” eller ”Det goda värdskapet” (Malmö stad 2004d:9). Vidare menade man att sådana ”förhållningssätt och attityder måste förankras väl, såväl i de kommunala verksamheterna som hos stadens affärsidkare, nöjesarrangörer, taxi- och servicepersonal m.fl. och hos Malmöborna i allmänhet” (Malmö stad 2004d:9).

Genom MINT-gruppens arbete utvecklades det pågående stadsförnyelsearbetet i Malmö mot en mer fullfjädrad varumärkesproduktion. Den framträdande profileringen av Malmö som upplevelsestad, med sina vidhängande attribut att vara en attraktiv stad som kan erbjuda ett

stort utbud och variation av goda upplevelser kom härigenom också att ingå i en strategisk kommunikation om staden som riktades både utåt, mot de aktörer vars intresse och uppmärksamhet man ville fånga och attrahera till Malmö, och inåt mot de redan boende i staden. Därmed följer *Mötesplats Malmö* litteraturen om varumärkesarbete och strategisk kommunikation som i allt stridare ström har riktat in sig även på offentliga och politiska aktörers verksamheter (se t.ex. Dahlqvist & Melin 2010). I denna understryks just ofta det primära för ett framgångsrikt varumärkesarbete att alla medlemmar i en organisation känner sig delaktiga på en vardaglig basis i tal, skrift och bemötande i de värden som varumärket säger sig vilja representera. Det handlar om att medarbetarna eller gruppmedlemmarna måste "leva varumärket" om detta ska kunna ha något större genomslag och uppfattas som trovärdigt, vilket innebär att uppmärksamma dessa människors egenskap av att fungera som ambassadörer för varumärket (se t.ex. Falkheimer & Heide 2003). Samma synsätt anammades i *Mötesplats Malmö* där man bland annat påtalade vikten av att "ta tillvara enskilda eldsjälar och initiativrika entreprenörers engagemang som drivkrafter och ambassadörer för att stärka bilden av Malmö som mötesplats" (Malmö stad 2004d:10). Kommunikationen skulle också, som redan nämnts, nå ut och få fäste bland malmöborna i allmänhet vars funktion som ambassadörer för sin stad också uppmärksammades.

När MINT följde upp sin handlingsplan från 2004 ett par år senare kom detta strategiska arbete att än mer explicit formuleras i termer av varumärkesskapande, och då mer specifikt den kategori av detta som benämns *city branding*. I den nya handlingsplanen fortsatte man att uppehålla sig vid vikten av att skapa och upprätthålla en samstämmig och gemensamt uppfattad bild av staden. Särskilt underströks hur beroende Malmös varumärke var av en bred uppslutning bland malmöborna själva för att anses kraftfullt och trovärdigt. "Den viktigaste målgruppen för en destinationsstrategi", menade man, "är stadens egna invånare" (Malmö stad 2011b:8). Återigen framhölls det att en negativ uppfattning om staden bland malmöborna var ett av de största hoten mot Malmös upplevda attraktivitet. Om malmöbon i allmänhet inte var positiv till "stadens uttalade varumärke" fanns risken att varumärket uppfattades som "svagt" även utifrån sett (Malmö stad 2011b:8). På den inslagna linjen beskrevs vikten av att arbeta mer för att sprida bilden av ett attraktivt Malmö också inåt mot den egna befolkningen och verka för att de värden som

man ville att Malmö som varumärke skulle förknippas med också fick ett starkare fäste bland malmöborna. Därigenom hoppades man på ett mer "tydligt och väl förankrat" varumärke som i sin tur också skulle "ge en identitet och självkänsla för alla som kan och vill ha en anknytning till staden" (Malmö stad 2011b:2). Ett "positivt laddat Malmö-varumärke" skulle på så sätt påverka "Malmöbons bild av sin stad" i positiv riktning, samtidigt som det också gav "företag incitament till etableringar och studenter inspiration vid val av studieort" (Malmö stad 2011b:7).

Utifrån det här resonemanget lades kraften i det fortsatta stadsförnyelsearbetet att vid sidan av den fysiska omvandlingen som stödde en önskad utveckling också söka påverka de immateriella kvaliteterna av staden, dvs. de som enligt diskursen om upplevelseekonomin utgjorde avgörande mervärden och konkurrensmedel som påverkade konsumenters produktval. *Bilden* av Malmö kom därigenom i fokus för detta profileringsarbete, eftersom det var i bilden av staden som man såg rådande uppfattningar och känslor formas inför vad Malmö var för slags stad. Denna slags ombildning av staden till ett varumärke, där bilden av staden till stor del avgör stadens faktiska vara, innebar samtidigt att andra bilder – som inte motsvarar den önskvärda representationen av staden – kom att uppfattas som problematiska. Inte bara för sig, utan för varumärket som sådant och för profileringen av Malmö som upplevelsestad. I den bemärkelsen kom brister i Malmös sociala välfärd i form av segregation, kriminalitet och arbetslöshet att framstå som ett imageproblem som hotade Malmös ryktbarhet som upplevelsestad och förmåga att attrahera "de människor eller företag som man vill locka till sig" (Malmö stad 2004:d:7; jfr Mukhtar-Landgren 2008).

Självbilden hos malmöborna om sin stad framstod på samma grunder som ett problematiskt inslag om denna inte motsvarade den tilltänkta attraktiva bilden av Malmö. Bearbetningen av malmöbornas egen upplevelse av upplevelsestaden blev därför ett viktigt led i det strategiska profileringsarbetet. I detta arbete menades självbilden hos malmöborna vara den mest grundläggande faktorn för att varumärket och den profilerade identiteten av Malmö som upplevelsestad skulle framstå som trovärdig. Detta resonemang framkommer dock som högst motsägelsefullt eftersom man samtidigt menade att den föreställda identiteten, och kommunicerandet av denna, var avgörande för en mer positiv självbild. Eftersom utgångspunkten i första hand låg i hur Malmös identitet uppfattades utåt sett, bland de "människor eller företag man vill locka till

sig”, framstår detta identitetsprojekt i synnerhet grunda sig på ett förhållande av malmöbornas självbild i enlighet med denna yttre blick och hur staden uppfattades i den tillfällige besökarens ögon.

Avslutande reflektioner

Det här kapitlet har uppehållit sig vid beröringspunkterna mellan idéer om kulturens värden och de framväxande diskussionerna om upplevelseindustrin och upplevelseekonomin under åren kring millennieskiftet. Kapitlet har haft tre huvudsakliga utgångspunkter.

Den första utgångspunkten handlade om hur diskursen om upplevelseindustrin fick fäste i Malmös stadsförnyelsearbete. Tanken om en ny och snabbt växande näringsgren där kulturskapande, ny teknologi och konsumentorienterade upplevelser kombinerades fanns med i det kommunala visionsarbetet *Malmö 2000/2015* som visades redan i föregående kapitel. I takt med att diskursen om upplevelseindustrin formaliserades som ett nationellt projekt av den statliga KK-stiftelsen konkretiserades också dessa tankar i det fortsatta stadsförnyelsearbetet i Malmö. Både i den malmöitiska kontexten och hos aktörer som KK-stiftelsen fann diskursen om upplevelseindustrin en stor del av sin betydelse i den angränsande föreställningen om en mer genomgripande konsumtionsdriven upplevelseekonomi.

Den andra utgångspunkten i kapitlet handlade att undersöka hur diskursen om upplevelseindustrin kom att förhållas till det lokala kulturpolitiska arbetet. I framtagandet av riktlinjerna för en ny kulturstrategi och i det fortsatta arbetet med denna visade sig diskursen om upplevelseindustrin bilda en ny ramberättelse för de idéer om kulturens värden som kom till uttryck på det explicita kulturpolitiska området. Genom att identifiera särskilda profilområden inom det kommunalt stödda kulturlivet hoppades kulturenämnden och kulturförvaltningen i Malmö att bättre kunna lyfta fram och marknadsföra kulturens värde för det lokala utvecklingsarbetet. Förankringen som fanns till KK-stiftelsens definition av upplevelseindustrin vid inledningen av detta arbete försvagades efterhand, till förmån för uppfattningen att kulturen hade en framträdande roll i den bredare upplevelseekonomin och därmed stor betydelse för Malmös fortsatta utveckling som attraktiv stad.

Kapitlets tredje och avslutande utgångspunkt handlade om att visa hur värdet av upplevelser institutionaliserades i den kommunala organisationen genom inrättandet av ett förvaltningsövergripande marknadsföringsorgan, den s.k. MINT-gruppen, och hur arbetet som här tog vid förhöll sig till såväl kulturområdet, det kulturpolitiska arbetet som till staden i stort.

Sammantaget visar detta hur *upplevelseindustrin* som begrepp i denna kontext har omarbetats så att den ursprungliga betydelsen att definiera en specifik sektor överskuggas helt av den bredare innebörden om en *upplevelseekonomi*. Kommunens självpåtagna entreprenörsroll att verka för att starta och strategiskt arbeta med processer för ökad ekonomisk tillväxt samsas i det här fallet med hur näringslivet formerar sig på nya sätt kring upplevelseekonomins principer. De amerikanska ekonomerna Joseph Pine & James Gilmore beskriver detta som att företag inte längre enbart tillhandahåller varor och tjänster utan i större utsträckning fungerar som en "upplevelsearrangör" (*experience stager*) med målet att erbjuda sina kunder nya spännande erfarenheter (Pine & Gilmore 1999). När staden i detta fall antar en liknande formation läggs tonvikten till lika delar på representationen av staden som en attraktiv upplevelse i sig och på det strategiska arbetet att sätta samman de många olika upplevelserna som tar plats i staden och få dem att framträda som delar av en gemensam helhet. Det är i denna senare bemärkelse som styrningen av staden formerar sig kring rollen som "upplevelsearrangör", vilket också framkom tydligt i genomgången av MINT-gruppens organisation och idéproduktion.

Kapitlets utgångspunkter sammanfaller i två huvudsakliga teman kring idéer om kulturens värden. Dels vad det gäller hur dessa förhöll sig till andra etablerade idéer om kulturens värden inom den explicita kulturpolitiken. Dels vilka idéer om kulturens värden som kom att ingå i ideologiproduktionen av staden och dess politiska beskaffenhet i stort.

Det första temat handlar om hur man med hjälp av upplevelseindustrin som begrepp, och med den i kommunen etablerade utvecklingsberättelsen som bakgrund, sökte formulera en mer framträdande roll för kulturområdet i stadsförnyelsearbetet i syfte att återerövra en förlorad position för kulturen som en bärande komponent för stadsutvecklingen. Denna strävan kan ses motsvara en generell tendens mot att öppna upp den explicita kulturpolitiken mot sektorsövergripande utvecklingsstrategier på lokal, regional såväl som på nationell nivå (Nilsson 2003).

Diskussionerna var dock inte utan motsättningar. I det följande utredningsarbetet ifrågasattes bland annat grundpremisen att kulturlivet hade en framträdande roll i utvecklingen av upplevelseindustrin. Det framhölls också att denna utveckling inte var utan problem i förhållande till de etablerade jämlikhetssträvandena och demokratiska anspråken i kulturpolitiken. Framme vid handlingsplanen *Mötesplats Malmö* och MINT-gruppens strategiska arbete uppdagade sig sådana motsättningar än tydligare. I den ideologiska framställningen av upplevelsestaden trängdes dock den mesta av en sådan problematik undan. MINT-gruppens strategiska arbete formulerade i sin diskursiva produktion en stark uppmaning att rikta det kulturpolitiska arbetet mot de synergieffekter som identifierades i skärningspunkten mellan kulturområdet och annan arrangemangsverksamhet som bidrog till ett ökat intresse kring Malmö som destinationsmål och för företagsetableringar. Samtidigt underströks kulturpolitikens självständiga verksamhetsansvar, och det fanns i egentlig mening väldigt lite i handlingsplanen som berörde kulturområdet i explicit betydelse.

Det andra temat som framträder i kapitlet berör den övergripande synen på staden inom detta ideologiska meningsskapande. Analysen fokuserar därmed kulturbegreppets bredare anslag som ett helt levnads sätt och de medborgerliga förutsättningarna för de boende i Malmö när staden på detta sätt blir föremål för en utvecklad varumärkesproduktion.

I och med den dominerande föreställningen att städer konkurrerar med varandra på en global marknad tar sig idén om Malmö som *upplevelsestad* sin utgångspunkt i en genomsyrande "säljkultur" (jfr Wernick 1991) där städer i likhet med andra produkter bekläs med en attraktiv framtoning och positiva attribut för att konsumeras (Miles & Miles 2004). Utifrån detta synsätt frammanas en idé om kulturens värden som särskilt uppmärksammar dess värde att stärka framtoningen av Malmö som ett attraktivt destinationsmål och för nya företagsetableringar.

I den symboliska produktionen av Malmö som ett varumärke vänds denna bild av staden också inåt mot de boende i Malmö med förhoppningen att de ska bygga sin identitet som malmöbor på samma grunder som varumärket ska förknippas med. Malmöborna interpelleras med denna bild därmed som subjekt i en ideologi vars meningsskapande domineras av idéer om staden som baseras på strategier för ekonomisk tillväxt och ökad konsumtion. Förutsättningarna för denna identitetsomvandling och ideologiska interpellation är omgivna av maktanspråk

kring den symboliska och materiella produktionen av stadslivet, vars politiska implikationer dock sällan framkommer i framställningarna av "staden-som-varumärke" (jfr Lewis 2011; Syssner 2010; Zukin 1995).

De noga utvalda värdena, attityderna och förhållningssättet som handlingsplanerna kring Malmö som upplevelsestad och varumärke förde fram var framtagna i ett isolerat sammanhang av ett nätverk av inflytelserika aktörer. Bristerna i välfärd och de sociala klyftorna som man iakttog i staden omvandlades i detta sammanhang till en *bild* av staden som antogs vara problematisk, vilken skulle motarbetas av andra, mer positivt laddade, bilder. De tecken på en medvetenhet hos dessa aktörer att den föreställda identiteten av Malmö som upplevelsestad behövde omfamnas och levandegöras av malmöborna själva bortser dock från vilken påverkan själva detta påförande av ett visst levnadssätt utövar. De bortser tillika från att idéerna om kulturens värden som produceras inom denna ramberättelse också bidrar till att undergräva de demokratiska förutsättningarna i stadslivet, och att de sociala klyftorna i Malmö därmed ökar ytterligare.

Kapitel 4.

Det dubbla åtagandet: Om tillväxt och välfärd

Sett ur ett internationellt perspektiv blev de idéer om kulturens värde som tillväxtmotor i stadsutvecklingssammanhang som hade fått fäste under 1980- och 1990-talen alltmer ifrågasatta under åren kring millennieskiftet. Kritiken tog sin utgångspunkt i en ökad betoning på kulturen som en resurs för att i större utsträckning uppnå sociala mål om ökad inkludering, större mångfald och stärkt social hållbarhet och samhälls-hållning (se t.ex. Gibson 2008; Bayliss 2004; Garcia 2004a; Skot-Hansen 1999; Matarasso 1997). Svängningen i dessa idéer om kulturens värden kan sägas vara symptomatisk för en reaktion av större omfattning på att de marknadstillvända och konsumtionsinriktade urbana förnyelsestrategier som hade satts i verket uppvisade svaga effekter gällande social utjämning. Det ansågs därför nödvändigt med nya policyinitiativ för att stärka det sociala välståndet på andra sätt än den nyliberala idén om ekonomisk nedsippring, vilket under den här perioden hade varit den bärande ideologiska principen för flertalet stadsutvecklingsprocesser runt om i världen, ibland mer uttalat, ibland mindre (Brenner, Marcuse & Mayer (red.) 2012; Zukin 2011; Miles & Paddison 2005). Idéerna om kulturens värden, både innanför och utanför det traditionella kulturpolitiska området, kan i det avseendet förstås som en större ideologisk omförhandling var det offentliga i högre utsträckning ska träda in för att kompensera marknadsekonomin på de samhällsområden där den sociala tryggheten är bristfällig (Stevenson 2004; Peck & Tickell 2002). Denna idé var i sig själv inte ny för kulturpolitiken. Tvärtom tangerade den ett grundläggande motiv i efterkrigstidens kulturpolitiska utveckling som i mångt och mycket hade som förebild Keynes principer om en in-

tervenerande statsapparat i de samhällssektorer som ansågs som finansiellt instabila, men för samhället värdefulla, och som därför krävde särskild finansiell och ideologisk uppbackning för att fungera och utvecklas (Frenander 2005; Williams 2007a[1981]). Det som skilde sig åt var det ideologiska meningsskapandet i dessa diskussioner och hur etablerade idéer om kulturens värden omformulerades i nya sammanhang.

I Malmös fall visade sig under 00-talets inledning en förändring i sättet man från kommunens sida talade om stadens utveckling som på flera sätt speglade nämnda utvecklingstendenser. Insatserna för att driva på Malmös urbana omställning hade hittills kretsat kring en tydlig framgångsdiskurs. Vid sidan av den inarbetade berättelsen om att staden nu befann sig i en positiv och expansiv utvecklingsfas som gav gynnsamma förutsättningar för en fortsatt god utveckling inom näringslivet och för staden i stort uppmärksammades dock även stora brister i den gemensamma välfärden. Problem med hög arbetslöshet, stora skillnader i utbildningsnivå och segregation som hade adresserats tidigare var fortfarande påtagliga trots den till synes lyckosamma stadsomvandlingen. Från kommunens sida markerades en förändrad inställning till stadsförnyelsearbetet i och med antagandet av handlingsprogrammet *Välfärd för alla – Det dubbla åtagandet* som löpte mellan 2004 och 2008. Handlingsprogrammet presenterades som ett krafttag för välfärdsfrågorna och engagerade hela den kommunala organisationen, dels som ett rättesnöre i de olika nämndernas verksamheter, dels i form av samarbeten över sakområdesgränserna kring särskilda, angelägna ämnen.

Kulturpolitiken ingick i arbetet med *Välfärd för alla* (hädanefter förkortat VFA) i båda dessa avseenden. Likt övriga förvaltningsorganisationer gavs den kommunala kulturnämnden och kulturförvaltningen i uppdrag att rikta in sitt arbete mot de målsättningar som framkom i det centrala styrdokument som upprättades för VFA efter beslut av kommunstyrelsen. Kulturförvaltningen kom dessutom att i samarbete med bland annat stadsbyggnadskontoret ingå i en arbetsgrupp för frågor relaterade till bostäder och mötesplatser.

Samtidigt som VFA på dessa sätt integrerades i den lokala kulturpolitikens utformning och sätt att betrakta kulturens roll i samhällsutvecklingen pågick internt inom kulturförvaltningen ett eget initierat utvecklingsarbete. Likt den problemställning som VFA formulerades kring behandlade detta strategiska arbete hos kulturförvaltningen de stora skillnaderna som förelåg mellan olika befolkningsgrupper i Malmö och som

på olika sätt negativt påverkade förutsättningarna för en jämlik samhällsutveckling.

Analysen i det här kapitlet tar i det följande fasta på hur välfärdsfrågorna formulerades inom ramen för VFA och hur handlingsprogrammet kan förstås som representativt för en generell omförhandling av välfärdspolitikens inriktning och innehåll. Kapitlet tar sin utgångspunkt i att undersöka de idéer om kulturens värden som kommer till uttryck i denna utveckling. Kulturpolitikens del i arbetet är särskilt i fokus, i huvudsak av tre anledningar: a) utifrån syftet att analysera idéproduktionen kring kulturområdets roll i det politiskt drivna stadsförnyelsearbetet; b) för att undersöka spänningsförhållandet mellan kommunledningens centrala styrning av välfärdsfrågorna i VFA och hur denna mottogs och förhandlades på nämnd- och förvaltningsnivå i fråga om kulturens värden; och c) för att denna tidsperiod, som utöver att innefatta VFA, också inbegriper det interna utvecklingsarbetet på kulturförvaltningen, vilket ger en ökad kontextualisering av idéerna om kulturens värden och den sociala välfärden utifrån två olika legitimeringsgrunder.

Utifrån dessa punkter genomförs analysen med betoning på, å ena sidan, välfärdspolitikens kulturella anspråk och, å andra sidan, kulturpolitikens välfärdsrättsliga anspråk. Till denna dubbelhet knyts också en annan, nämligen den som framgår i underrubriken till handlingsprogrammet VFA, *det dubbla åtagandet*. Genom detta tillägg påtalade kommunen vad man menade var en nödvändig behandling av välfärdsfrågorna tillsammans med fortsatta satsningar för ekonomisk tillväxt. Analysen undersöker därför också i vilken utsträckning detta dubbla åtagande fungerade som ett ideologiskt ramverk inom vilket tillväxt aktivt fördes fram som ett övergripande värde med stort inflytande på hur välfärdsfrågornas kulturella anspråk, och vice versa, kom att uppfattas.

Välfärd för alla

Under 2004 initierades arbetet med handlingsprogrammet *Välfärd för alla – det dubbla åtagandet* som skulle pågå i fyra år. VFA syftade till att förstärka arbetet med välfärdsfrågorna inom alla förvaltningsområden i kommunen. I detta arbete riktade man särskilt in sig på den stora andelen malmöbor med svårigheter att ta sig in i det högre utbildningssystemet samt på arbets- och bostadsmarknaden, vilket gjorde att de i mångt

och mycket stod utanför den till synes goda utveckling som staden genomgick. En stor del av dessa identifierades som människor med utländsk härkomst vilket innebar att de generella bristerna i välfärd också delvis kom att formuleras mer specifikt i termer av etnicitet och kulturella skillnader.

Handlingsprogrammet hade sin upprinnelse i en skrivelse ställd till kommunstyrelsen i juni 2003 från dess ordförande Ilmar Reepalu. Denna återgavs också som en inledning till handlingsplanen som lades fram året därpå. I skrivelsen belyste Reepalu kommunens utmaningar i det pågående stadsförnyelsearbetet på följande sätt:

Malmö befinner sig idag i samma situation som de flesta storstäder i Europa. De har alla det vi kan kalla 'det dubbla åtagandet'. Det första och grundläggande åtagandet är att sörja för att alla Malmöbor har en välfärd som ger en god levnadsstandard [...] Det andra åtagandet är att Malmö tillsammans med Lund måste vara tillräckligt starkt för att fungera som tillväxtmotor för Sydvestskåne, Skåne och Öresundsregionen. Dessa åtaganden hänger nära samman. Ett ekonomiskt svagt Malmö kan inte klara välfärden för sin befolkning. (Malmö stad 2004a:1)

Reepalu underströk att ett ökat fokus på välfärdsfrågorna var alltmer nödvändigt: "Idag klarar kommunen inte fullt ut att svara upp mot den ena delen i det dubbla åtagandet, nämligen att sörja för att alla Malmöbor har en välfärd som ger en god levnadsstandard." (Malmö stad 2004a:1). Enligt Reepalu krävdes därför ett "helhetsgrepp på och en total mobilisering av alla goda krafter kring välfärdsfrågorna" (Malmö stad 2004a:2) såväl inom kommunen som i samverkan med andra betydelsefulla aktörer.

Dåvarande stadsbyggnadsdirektören Mats Olsson menade också att bristerna i den sociala välfärden var Malmös största utmaning i det fortsatta stadsförnyelsearbetet, och den som VFA skulle ta itu med (Olsson 2006). Särskilt riktades i denna fråga perspektivet mot hur de stora skillnaderna i välfärd visade sig i betydande skiljelinjer i staden mellan in-födda svenskar och människor med utländsk härkomst, vilket också handlingsplanen hade betonat. När Olsson 2006 sammanfattade den övergripande strävan med VFA uttrycktes det som att "Malmö stads stora andel invandrare måste få del i och integreras i den positiva utvecklingen vi nu ser" (Olsson 2006:4). Han lade också till att detta måste ske "för att Malmö ska fortsätta vara en attraktiv stad i regionen" (Olsson

2006:4). Härigenom framkom också det som VFA:s underrubrik *det dubbla åtagandet* signalerade om, nämligen att handlingsprogrammet syftade till dubbla åtgärder: att *både* stärka den sociala välfärden *och* den ekonomiska tillväxten. Genom VFA och handlingsprogrammets underrubrik *det dubbla åtagandet* lät kommunstyrelsen göra gällande att kommunen stod inför den dubbla uppgiften att vara en välfärdsförsörjare för malmöborna samtidigt som man verkade som en tillväxtaktör för staden.

VFA hade flera kopplingar till den nationella storstadspolitik som hade utarbetats i storstadsutredningen 1998 (SOU 1998:25). I denna hade angetts två huvudsakliga mål för en nationell storstadspolitik. För det första skulle storstadsregionernas förutsättningar för ekonomisk tillväxt stärkas. För det andra skulle den alltmer påtagliga segregationen i dessa regioner brytas. Huvudmålen konkretiserades sedan i ett antal delmål. Målsättningen om stärkt ekonomisk tillväxt skulle bland annat uppnås genom att öka tillgången till välutbildad arbetskraft i storstadsregionerna och genom att arbeta för att de svenska storstäderna skulle vara konkurrenskraftiga i förhållande till jämförbara europeiska städer. Målsättningen att bryta storstädernas segregation innefattade å sin sida åtta delmål som riktade in sig på socialt och ekonomiskt utsatta bostadsområden: höjd sysselsättningsgrad, minskat socialbidragsberoende, insatser för att stärka det svenska språket, bättre förutsättningar för att alla elever skulle nå målen i grundskolan, högre utbildningsnivå bland den vuxna befolkningen, ökad attraktivitet och trygghet i utsatta stadsdelar, bättre folkhälsa och en större demokratisk delaktighet (SOU 1998:25).

För att uppnå dessa mål slöts lokala utvecklingsavtal mellan staten och berörda kommuner som upprättade lokalt framtagna mål och åtgärder som förhöll sig till de övergripande målformuleringarna. Inom ramen för storstadssatsningen skrev Malmö stad avtal för fyra stadsdelar: Fosie, Hyllie, Södra Innerstaden och Rosengård. I enlighet med stadsdelsreformen som genomfördes i Malmö 1996 (se kapitel 1 och 2) lämnades det till stadsdelsförvaltningarna själva att ansvara för att åtgärder gjordes, vilket ledde till en viss skillnad i strategier och tillvägagångssätt mellan olika stadsdelar (Stigendal 2012).

Erfarenheterna av storstadssatsningen var en viktig utgångspunkt för VFA, även om handlingsprogrammet innebar att dessa frågor nu lyftes från stadsdelarna till central nivå och att arbetet i största möjliga mån skulle genomföras inom de ordinarie kommunala verksamheterna.

I förarbetet till handlingsplanen för VFA genomfördes under hösten 2003 tre stycken så kallade framtidsseminarier där goda exempel från storstadssatsningen lyftes fram kring olika teman: Arbete och utbildning, Barn och ungdom samt Boende med inriktning på demokrati och delaktighet. Seminarierna samlade tjänstemän, politiker, forskare, ideella organisationer och medborgare för att diskutera erfarenheterna av detta arbete, med betoning på "vilka framgångsfaktorer som funnits under vägen och hur man visionärt ser på framtiden" (Malmö stad 2003b:3). Ett annat underlag för handlingsplanen utgjordes av resultaten från cirka 160 intervjuer med företrädare för myndigheter, näringsliv, media, fackliga och politiska organisationer och allmänheten samt 32 fokusgruppssamtal med olika malmöbor, kommunanställda och gymnasieelever (Malmö stad 2004a). Intervjuerna och samtalen kretsade delvis kring Malmös positiva sidor, men framförallt kring vilka utmaningar och problem som staden stod inför och vilka åtgärder som kunde göras utifrån den problembild som tecknades, en problembild som uppfattades i stor samstämmighet enligt de som genomförde och uttolkade intervjuerna (Malmö stad 2004a): "Det handlar om att man ser Malmö som en tudelad stad med stark koncentration av socialt och ekonomiskt utsatta människor i vissa delar." (Malmö stad 2003c:3)

Handlingsplanen som presenterades 2004 landade så småningom i en beskrivning som tog fasta på Reepalus belysning av det dubbla åtagandet. Med denna utgångspunkt kunde Malmös positiva utveckling de senaste åren bejakas, samtidigt som ett angeläget "men" sattes in för att också uppmärksamma denna utvecklingsprocess utifrån ett annat perspektiv.

Malmö genomgår en omfattande och positiv utveckling med nya företag, en högskola i expansion och en växande marknad i Öresundsregionen. Stadens fysiska struktur har fått en kvalitet och funktion som idag är en tillgång både för malmöborna och besökande. Befolkningen är i ett riksperspektiv ung och en tillväxtresurs att beakta inte minst i ett regionalt perspektiv i Öresundsregionen.

Men Malmö har också stora utmaningar som ställer krav på en omfattande samverkan mellan alla delar av samhället. Om inte en kraftsamling sker kommer de tillgångar som finns inte att kunna nyttjas, utan Malmö löper en stor risk att klyftor, utanförskap och segregation motverkar utnyttjandet av de positiva resurserna.

Skillnaderna i levnadsbetingelser är fortfarande stora och välfärden är mycket ojämnt fördelad mellan olika bostadsområden. (Malmö stad 2004a:1, min kurs.)

I bakgrundsbeskrivningen ingick således både en framgångsdiskurs och en problemdiskurs om den urbana utvecklingen i Malmö (Mukhtar-Landgren 2008; 2012), vilket återspeglade de två sidorna av det så kallade dubbla åtagandet som kommunen var ställd inför.

VFA kom dock fortsatt att i synnerhet koncentrera sig på de utmaningar som innefattades i problemdiskursen utan att egentligen förhålla denna på något explicit sätt till sin motpart framgångsdiskursen. I handlingsplanen skiljdes snabbt utmaningarna och problemen ut och behandlades till stora delar separerade från den delen av staden som byggde upp och inbegreps av framgångsdiskursen. Denna isolering märktes också av i de långsiktiga mål som handlingsplanen satte upp, vilka uteslutande baserades på vad som identifierades inom problemdiskursen. Dessa riktades inte alls mot de subjekt som kunde tänkas ingå i framgångsdiskursen utan var helt och hållet formulerade mot problemdiskursens subjekt. De långsiktiga målen handlade om en strävan efter att alla arbetsföra skulle ha arbete, alla elever fullständiga betyg, alla skulle erbjudas en bostad och antalet brott skulle vara noll (Malmö stad 2004a).

Dessa långsiktiga mål konkretiserades så till vida att de bröts ner till ett antal delmål som, med utgångspunkt i aktuell statistik, skulle uppnås inom handlingsprogrammets fyraårsperiod. Delmålen angav att förvärvsfrekvensen skulle öka bland Malmös vuxna befolkning från nuvarande 64 % till 75 %, att andelen elever som var obehöriga till gymnasieskolans nationella program skulle minska med 11 % till motsvarande riksgenomsnittet, att 5 000 nya bostäder skulle byggas för att förbättra boendesituationen i staden, och att antalet brott per tusen invånare skulle minska med minst 5 % per år (Malmö stad 2004a:1). Med dessa mål följde VFA den huvudsakliga inriktningen på arbete, utbildning och boende som hade formulerats tidigare inte ramen för storstadssatsningen.

Till detta knöt man också en trygghetsaspekt i form av brottsreducering. Trygghetsfrågan var en nyhet i sammanhanget men ansågs som central. Dels gällande den enskildes trygghet ”i hemmet, i bostadsområdet, på arbetsplatsen och ute på stan”, dels i fråga om att ha en ”en direkt påverkan på människors benägenhet att besöka, bo kvar i respektive

flytta till Malmö” (Malmö stad 2004a:11). I den bemärkelsen förklarades arbetet för en upplevd trygghet vara både en välfärdsfråga och en tillväxtfråga. Det senare märktes bland annat i att det i arbetet ingick ökade satsningar på kameraövervakning på flera platser i staden (Malmö stad 2009a). Från kommunens sida motiverades en utökad kameraövervakning i synnerhet med att det kunde förebygga och lösa brott, vilket skulle stärka tryggheten. Åtgärdsförslag som detta visade dock tendens till en mer repressiv hållning inför kommunens välfärdsåtaganden, vilket särskilt framkom i och med denna sammanskrivning med målsättningen om en attraktiv stadsmiljö. Kriminalitet bland framförallt ungdomar skrevs fram som ett stort problem för såväl malmöbornas trygghet som för Malmös attraktionskraft. Vid sidan av en utökad kameraövervakning av offentliga platser föreslogs därför åtgärder för att påskynda polisiära ärenden och skärpa straffpåföljden för även mindre allvarliga brott i avskräckande syften (Malmö stad 2004a).

Trygghetsåtgärder kom härmed att illustrera hur behandlingen av välfärdsfrågorna och tillväxtfrågorna, var för sig, och inte minst sammanflätade, kom att fyllas med väldigt olika innehåll inom ramen för VFA. På vilket sätt ökade kontrollåtgärder och större befogenheter för polisen faktiskt motsvarade insatser för, å ena sidan, ökad social välfärd och, å andra sidan, ekonomisk tillväxt, framkom aldrig särskilt tydligt. Hur dessa två aspekter dessutom skulle tänkas samman i ett dubbelt åtagande förblev också otydligt. Det här förhållandet var symptomatiskt för VFA i stort. De förbindelser mellan välfärd och tillväxt som man tänkte sig att kommunen skulle arbeta med genom det dubbla åtagandet framkom sällan explicit. Istället fungerade denna idéproduktion i huvudsak som ett underliggande ideologiskt meningsskapande som på flera sätt bidrog till att spänningsförhållandet mellan social välfärd och ekonomisk tillväxt snarare trängdes undan än lyftes fram. Detta analyseras närmare senare, efter att VFA:s mer praktiska innebörd och genomförande har redogjorts.

Alla (på kommunen) skall med

För att möta de mål som sattes upp i handlingsplanen bildades ursprungligen fem stycken arbetsgrupper inom den kommunala organisationen med ansvar för respektive insatsområde: Arbete, Utbildning, Boende, Trygghet samt Medborgardialog/Mötesplatser. Det sista området kom

dock snart att slå ihop med boendområdet, och arbetsgruppen kom att rubriceras som Bostäder och Mötesplatser. I denna grupp ingick kulturförvaltningen tillsammans med stadsbyggnadskontoret, fastighetskontoret, fritidsförvaltningen och två stadsdelsförvaltningar (Rosengård och Centrum). Strax efter att arbetet med VFA hade inletts tillkom även ett sjätte insatsområde i form av Tillväxt. Detta skiljde sig från övriga områden genom att inte inbegripa flera olika förvaltningsområden. Organisationen för tillväxtområdet bestod istället uteslutande av representanter från Näringslivskontoret som fick i uppdrag att söka sig mot externa aktörer från det lokala näringslivet för att upprätta dialog, möten och partnerskap med dessa (Malmö stad 2009a). Även i denna bemärkelse kom alltså välfärd och tillväxt behandlas på olika grunder och utifrån skilda förutsättningar.

Genom att VFA generellt utgjorde ett övergripande styrdokument för hela den kommunala organisationen skulle detta vara överordnat tidigare arbeten med välfärdsfrågorna inom alla förvaltningsområden (Dannestam 2009). Arbetet med VFA skulle genomföras genom "en central styrning av insatserna" där kommunstyrelsen agerade som uppdragsgivare och förvaltningscheferna sågs äga en nyckelroll för bland annat samordningsfrågor och i arbetet med att "föreslå omprioriteringar av de personella och ekonomiska resurser som redan idag finns inom respektive förvaltning" (Malmö stad 2004a:14f.). Förvaltningarnas verksamhet knöts vidare till VFA genom att handlingsprogrammet förordade en sammanhållen kommunikation:

Välfärd för alla kan komma att medföra genomgripande förändringar för delar av Malmö stads egen organisation och mot den bakgrunden kommer arbetet att bli mycket uppmärksammat och utsatt för kritiska betraktelser. Det är därför mycket angeläget att arbetet bedrivs med stor öppenhet och kommuniceras på ett strukturerat och strategiskt sätt till omvärlden, såväl internt som till media. (Malmö stad 2004a:15)

Den interna och externa kommunikationen av VFA förväntades vara "en drivkraft i förändringen" (Malmö stad 2004a:15). Liksom tidigare i det kommunövergripande visionsarbetet uppmärksammades alltså i VFA den gemensamma berättelsen som ett strategiskt betydelsefullt verktyg (Möllerström 2011).

Enligt sociologen Mikael Stigendal kom uppmaningen om en sammanhållen kommunikation tillsammans med handlingsprogrammets

omfattning och centrala betydelse för kommunens verksamheter att bilda ett särskilt "VFA-språk" inom den kommunala organisationen (Stigendal 2007). Det betydde, enligt Stigendal, att kommunstyrelsens problemformulering samt åtgärdsschema under handlingsprogrammets aktiva tidsperiod blev ett tanke- och argumentationsmässigt allmångods för hela den kommunala organisationen. VFA blev på så sätt den självklara fonden för alla politik- och förvaltningsområden att relatera sitt arbete till. Det positiva i denna process, menar Stigendal, var att så många kände till och anpassade sig till kommunstyrelsens initierade kraftsamling för välfärdsfrågorna. Detta borde dock enligt Stigendal vägas mot de negativa aspekterna i att själva premissen för VFA därmed godtogs och att kommunstyrelsens ursprungliga problemformulering därigenom konsekvent kom att reproduceras (Stigendal 2007). I det avseendet blev möjligheterna begränsade för någon djupare problematisering av den förklaringsgrund som angavs i handlingsplanen.

Denna anmärkning betyder inte att den ursprungliga förklaringsgrunden var oemotsagd. VFA var till några delar ett ifrågasatt projekt och blev föremål för både kritik och politisk oenighet, i relativt stor kontrast till genomförandet av det lika omfattande visionsarbetet 1995 (Mukhtar-Landgren 2012). Däremot framträdde den som det rättesnöre utifrån vilket välfärdsfrågorna definierades, hur de skulle behandlas samt, i mer generell bemärkelse, hur den verklighet som Malmö nu sades befinna sig i borde uppfattas. På liknande sätt kan det sägas att "VFA-språket" inte nödvändigtvis innebar en homogenisering av hur välfärdspolitiska mål artikulerades inom alla områden, i bemärkelsen att välfärd inte skulle kunna betyda någonting annat än de målsättningar som kommunstyrelsen inledningsvis ställde upp: att alla som är arbetsföra ska ha arbete, att alla elever ska ha fullständiga betyg, att alla ska erbjudas en bostad, och att antalet brott ska vara noll. Det uppstod dock i och genom "VFA-språket" en generell och gängse uppfattning och diskurs om vad det var man syftade till när man pratade om välfärd för alla, och att det man utslutande syftade till just var handlingsprogrammet *Välfärd för alla*, med den praktiska funktion och innebörd detta program hade. Vid sidan av de insatser som gjordes inom ramen för VFA kan handlingsprogrammet därigenom också till stora delar uppfattas som ett ideologiskt projekt med en diskursiv legitimeringsgrund. Legitimiteten och handlingskraft-

ten i VFA kan i den bemärkelsen sägas ligga lika mycket i själva adresseringen av en kraftsamling kring välfärdsfrågorna som i de krafttag som faktiskt togs.

Detta är bland annat någonting som kan tolkas in i utvärderingen *Temperaturtagning Välfärd för alla* (Malmö stad 2006e) som gjordes dryga halvåret efter att handlingsprogrammet hade inletts. Det korta tidsförloppet till trots ansågs denna temperaturtagning så småningom utgöra en relevant bedömning för hela programperioden enligt programmet slutrapport som lades fram 2009 (Malmö stad 2009a). I halvtidsredovisningen framkom bland annat kritik mot att VFA var för centralstyrt och att det hade en otydlig ansvarsfördelning. På en övergripande nivå ansågs handlingsprogrammet inte ha påverkat inriktningen hos de olika förvaltningarna i någon större utsträckning. Samtidigt uppfattades VFA ha varit behjälpligt för att identifiera relevanta framtidsfrågor och skapa en gemensam målbild inom kommunen. I de fall då det gick att knyta den ordinarie verksamheten till de centrala frågorna i VFA upplevdes det därför som att kraften i det pågående arbetet stärktes (Malmö stad 2006e). Denna uppfattning kom bland annat till uttryck i hur kulturnämnden och kulturförvaltningen navigerade under handlingsprogrammets förlopp, vilket behandlas senare i detta kapitel.

Välfärd för några?

VFA var i flera avseenden väl förankrat i den nationella storstadspolitiken som hade utformats från 1990-talet och framåt (Stigendal 2012). Utgångspunkterna i storstadsutredningens slutbetänkande 1998 har redan nämnts ovan. Men beröringspunkterna kan här betonas ytterligare sett till både innehållet i den föreslagna storstadspolitiken och vad det gällde det grundläggande synsättet med vilket man såg på samhällets och individens utveckling med en sådan politik:

Det är en politik som ska betona vikten av att främja en utveckling mot mer rättvisa och jämlika livschanser i storstäderna. För att uppnå detta fordras arbete, utbildning, en bra boendemiljö, vård och omsorg, god hälsa och möjlighet till en levande och stark demokrati. Det handlar också om att ta vara på den speciella dynamik som finns i de enskilda utsatta stadsdelarna och de resurser som dess invånare förfogar över. Härigenom skapas förutsättningar för

individerna att förverkliga sina inneboende drömmar om ett gott liv. (SOU 1998:25:11)

En liknande beskrivning som denna från storstadsutredningens slutbetänkande återkom i Reepalus skrivelse som låg till grund för VFA. En förstärkt arbetslinje, bättre utbildningsmöjligheter och en förbättrad bostadssituation framhölls även i denna som ett led i att säkerställa en materiell jämlikhet vilket i sin tur skulle frigöra individens livschanser:

Ett helhetsgrepp på och en total mobilisering av alla goda krafter kring välfärdsfrågorna ska resultera i att alla Malmöbor på lång sikt får goda levnadsförhållanden, d.v.s. möjlighet till ett arbete, en utbildning och ett boende. Genom att man klarar sin försörjning och sitt boende får man frihet, ökad självrespekt, valmöjlighet att engagera sig i olika samhällsfrågor etc. (Malmö stad 2004a:2)

VFA anslöt sig också till den fastlagda storstadspolitiken i den bemärkelsen att välfärdsinsatserna koncentrerades till delar av staden och befolkningen som ansågs särskilt utsatta (Mukhtar-Landgren 2012; Stigendal 2012). Ur detta perspektiv blev välfärdsfrågorna explicit riktade mot de ekonomiskt och socialt svaga samhällsgrupperna. Därigenom framkom också en inriktning på välfärdspolitiken som bottnade i att uppmärksamma och söka stävja föreliggande *skillnader* i samhällsstrukturen, dels i termer av segregation, dels med betoning på etnicitet (se t.ex. Thörn 2006; Sernhede 2004; Andersson & Molina 2003).

Följdriktigt kom benämningen *alla* inom handlingsprogrammet *Välfärd för alla* konsekvent avvägas med ett mer preciserat tilltal om att det var särskilda grupper i staden som framförallt var föremål för de föreslagna stärkta välfärdsinsatserna. Det här sättet att adressera välfärdsfrågorna förekom redan från det att Reepalu initierade handlingsprogrammet i sin inledande skrivelse till kommunstyrelsen:

Det finns grupper av människor som är socialt och ekonomiskt utsatta och som är starkt beroende av samhällets stöd för att klara sin vardag. Många är koncentrerade till särskilda områden i Malmö. Problemen har därför en stark geografisk koppling. Men det finns också en stark etnisk dimension genom att olika grupper med utländsk bakgrund är speciellt drabbade. (Malmö stad 2004a:1f.)

I handlingsplanen fortsatte det att beskrivas på samma sätt: "Välfärdsfrågorna omfattar alla Malmöbor, men fokus måste sättas på de som är

socialt och ekonomiskt utsatta. En markant större andel av de som är socialt och ekonomiskt utsatta i Malmö är människor och familjer som har utländsk bakgrund.” (Malmö stad 2004a:3)

I den övergripande problemdiskursen som behandlade de utmaningar i den sociala välfärden och sammanhållningen som staden stod inför skedde således en signifikativ betydelseförskjutning som tog sig uttryck i en glidning från att adressera *alla* till *några*. Med denna glidning tenderar exempelvis segregation behandlas främst med fokus på just ”utsatta” bostadsområden, snarare än att uppfatta det som en process med en relationell aspekt mellan olika bostadsområden (jfr Hedin, Clark, Lundholm & Malmberg 2011). På ett liknande sätt glider lätt uppfattningen om den ”etniska dimensionen” av problemet in på en betoning av icke-svenska etniciteter, snarare än att uppfatta den svenska kulturen som stadd i förändring.

VFA tog med sig från storstadsutredningen ett perspektiv som betonade skillnader i levnadsförhållandena. Dessa skillnader adresserades i handlingsplanen inledningsvis som ett problem utifrån att de ”är fortfarande stora och välfärden är mycket ojämnt fördelad mellan olika bostadsområden” (Malmö stad 2004a:1). Som Stigendal skriver höll man i denna problemformulering det öppet att skillnaden måste förändras på ”båda sidor”, vilket kan relateras till att problemet adresseras till ”alla” (Stigendal 2007). Den snabba förflyttningen av fokus till de socialt och ekonomiskt utsatta innebar dock att problemet sköts över till den ena sidans skillnad. Denna förskjutning i problemformuleringen, menar Stigendal, fick som effekt att de stora skillnaderna i levnadsbetingelserna, som initialt ringades in som problemet, snarare framstod som ett symptom medan de socialt och ekonomiskt utsatta utgjorde orsak och huvudproblem (Stigendal 2007).

Denna tendens i VFA förstärktes av att man i sin bakgrundsanalys lade stor vikt vid att relatera skillnaderna i välfärden till en bristande integration av invandrare. Den stora andelen av befolkningen i Malmö med utländsk härkomst samt barn med föräldrar av utländsk härkomst ringades in som den avgjort mest centrala gruppen bland stadens socialt och ekonomiskt utsatta. Samtidigt framhölls i VFA Malmös jämförelsevis unga befolkningsunderlag, varav nära hälften hade utländsk bakgrund, som en av de största tillgångarna för stadens framtida tillväxt (Malmö stad 2004a). Denna tillväxtresurs, menade man, kunde dock endast till-

godogöras under förutsättningen ”att Malmös ungdomar [...] är utbildade för de arbeten som framtidens arbetsmarknad erbjuder” (Malmö stad 2004a:3). Medan detta motiverade insatser inom arbete, utbildning och boende för att stärka integrationen (och tillväxten) gjordes det också klart i VFA:s handlingsplan att en invandring till Malmö i den omfattning som varit sedan 1990-talet inte kunde fortsätta. Man krävde att staten skulle ta ett större ansvar (eller fullgöra sitt ansvar) för flyktingpolitiken och att en mer restriktiv hållning skulle tas gällande asylboendes rätt att själva välja bostadsort (den så kallade EBO-lagen, vilken även fortsättningsvis har kritiserats hårt av ledande politiker i Malmö, se t.ex. Stjernfeldt Jammeh & Sandell 2021). Genom detta hoppades Malmö stad kunna bryta den stora flyktinginflyttningen till Malmö och samtidigt undvika överbefolkning i de invandrartäta stadsdelar dit anhöriga sökte sig (Mukhtar-Landgren 2012).

Med sådana skrivningar och förslag inskräptes välfärdspolitikens inriktning mot en särskild del av befolkningen. Denna inskräpning fungerade dock på flera plan inom VFA som underliggande förklaringsgrund att problemet med Malmös välfärd var en fråga om skillnader, vilka både utgjorde problemställningens grund och fokus för föreslagna insatser. Skillnaderna handlade om olika förutsättningar, olika resurser, skyldigheter och rättigheter, och ojämlika levnadsförhållanden. Men skillnaderna mellan befolkningen i Malmö låg också till grund för en kulturdiskussion som till stor del kretsade kring etnicitet. Denna *kulturella dimension* behandlades dock olika beroende på olika idéer om kulturens värden, vilket visade sig i kulturnämndens och kulturförvaltningens förhållningssätt såväl innanför som utanför VFA:s ramar.

Kulturen och VFA

Kulturförvaltningen ingick i VFA som en del i arbetsgruppen för bostäder och mötesplatser. Utgångspunkten för detta område var formulerat med inriktning på att skapa ”mötesplatser där framför allt svenskar och invandrare kan träffas och umgås” (Malmö stad 2004a:13). För att bidra till skapandet av sådana kontaktskapande ytor föreslog handlingsplanen åtgärder på bland annat fritids- och kulturområdet. Det som i detta sammanhang omnämndes gällande kulturområdet var dock en ytterst kortfattad beskrivning:

Kulturlivet. Kulturlivet spelar en viktig roll som mötesplats för människor med olika bakgrund. Det är också belagt i forskningen att kulturen har en positiv inverkan på människors hälsa och välbefinnande. (Malmö stad 2004a:13, org. fetstil och kurs.)

Detta är egentligen den enda formulering som uttryckligen behandlade kulturområdet i handlingsplanen, och den enda utgångspunkt med vilken befintliga och nya mötesplatser i staden föreslogs utvecklas och skapas. Till skillnad från VFA:s huvudområden sattes det inte heller upp några särskilda mål för insatsområdet, varken av kvantitativ eller av kvalitativ art (Malmö stad 2009a).

Skilt från denna knappa uppdragsbeskrivning förekom det också ett annat resonemang om kultur i handlingsplanen. I detta andra fall omnämndes kulturbegreppet i en bredare betydelse av föreställningar, seder och bruk med starka kopplingar till etnicitet. De många olika kulturella bakgrunderna hos malmöborna beskrevs här som en outnyttjad potential. Den mångkulturella befolkningen uppfattades på så sätt som en möjlig tillväxtresurs i Malmös fortsatta utveckling (Mukhtar-Landgren 2012). Detta förutsatt, som påtalats ovan, att den stora gruppen unga människor med utländsk bakgrund utbildas i enlighet med och finner väg in i framtidens arbetsmarknad. Tillvaratagandet av den mångkulturella potentialen krävde också enligt handlingsplanen förstärkningar i arbetet med att bekämpa diskriminering och segregation i syfte att skapa rättvisa och likvärdiga villkor för alla malmöbor att skaffa sig bostad och arbete (Malmö stad 2004a). Det sades därför vara av stor vikt att ”respektera och ta tillvara alla kulturer och modersmål och utnyttja det värde och den kompetens som ligger i dessa” (Malmö stad 2004a:4).

Men detta perspektiv som faller in i en etablerad mångfaldsdiskurs kontrasterades delvis i handlingsplanen genom att kulturbegreppet också användes för att särskilt uppmärksamma riskerna för ökad segregation och utanförskap. På beskrivningarna om kulturell jämlikhet och acceptans följde andra beskrivningar som uttryckte farhågor kring att anpassningen till det svenska samhällets normer inte fullföljdes. Detta gällde enligt handlingsplanen framförallt ungdomar som ”hamnat mitt emellan två kulturer, föräldrarnas kultur och den svenska kulturen, med svårighet att identifiera sig och finna sig tillrätta i någon av dem” (Malmö stad 2004a:3). I ett senare stycke i handlingsplanen tydliggjordes ett ställningstagande: ”I Malmö får ingen tveka om att grundläggande vär-

deringar, normer och regler gäller, d.v.s. mänskliga rättigheter, demokrati, jämställdhet, öppenhet etc. Om kulturellt baserade värderingar och normer uppenbart strider mot dessa grundläggande värderingar kan de inte accepteras.” (Malmö stad 2004a:4). Denna beskrivning grep in i den ovanstående diskussionen kring VFA:s fokus på invandrings- och integrationsfrågorna på ett problematiskt sätt. Den ”svenska” kulturen skrevs här om till att vila på universella principer om allas lika värde, något som andra ”kulturellt baserade värderingar” i värsta fall ansågs motverka. Beskrivningen har flera bottenar, men tjänar i det här fallet som ett exempel på en tendens i VFA som flera aktörer var kritiska till i samband med att handlingsplanen presenterades, att VFA i alltför stor utsträckning vilade på ett ”vi mot dem”-perspektiv som sorterade ut människor i staden med invandrarbakgrund från den övriga gemenskapen (jfr Mukhtar-Landgren 2012; Stigendal 2007).

Mot den företrädelsevis negativa kultursynen som framkommer i beskrivningen av ”kulturellt baserade värderingar” beskrevs uppdraget i handlingsplanen att utveckla och skapa mötesplatser till synes helt utifrån ”kulturens” uppfattade goda sidor. Problematiken kring utifrån vems perspektiv kulturbegreppet uppfattades, vilken det ovan nämnda ”vi mot dem”-perspektivet tangerade, var helt frånvarande när kulturens värden diskuterades ihop med mötesplatsernas funktion. I detta fall poängterades istället hur kulturen ”har en positiv inverkan på människors hälsa och välbefinnande” och hur mötesplatser genom kultur kunde sammanföra ”människor med olika bakgrund” (Malmö stad 2004a:13). I denna glidning från en negativ till en positiv kultursyn fanns också en annan viktig betydelseförskjutning. Från att i diskussionen om ”kulturella värderingar” ha omtalat kultur med en bredare ansats som handlade om olika kulturella föreställningsvärldar och levnadssätt, utgick man i beskrivningen av mötesplatser istället ifrån en snävare uppfattning om kultur som specifikt hade att göra med det etablerade kulturlivet i staden.

Kulturpolitikens avvaktande inställning

Från Kulturnämndens sida riktades viss kritik mot kultursynen i handlingsplanen. Det var, menade man, ”angeläget att understryka att det inte finns en kultur i Malmö, utan många” (Malmö stad 2005c:1, org. betoning). Synen på kulturlivet som mötesplats anammades däremot av

kulturnämnden. Man ansåg på en grundläggande nivå att möten mellan olika kulturer på kulturlivets arenor utgjorde en positiv och uppbygglig samhällskraft. I det avseendet var det dock den integrativa aspekten som betonas, inte skillnaden mellan olika kulturer (se även kapitel 5). Uppdraget inom VFA att sörja för utvecklandet och skapandet av mötesplatser relaterades till ett antal pågående och framtida projekt som hade stöd från den lokala kulturpolitiken och där sociala frågor om identitet, integration och kulturell förståelse spelade en framträdande roll. Uppdragsbeskrivningen inom VFA passade så till vida väl in i kulturnämndens och kulturförvaltningens redan pågående arbete. Samtidigt reserverade sig nämnden mot att kulturlivet omnämndes så kortfattat som det gjorde i handlingsplanen och, som det framstod, de brister i förståelsen kring kulturens betydelse som kom till uttryck. Enligt kulturnämnden hade kulturlivet en betydligt större och mer angelägen roll att spela än det som omnämns: "Det är kulturnämndens mening att kulturen utgör en viktig komponent för att nå framgång" i det arbete som kommunen stod inför (Malmö stad 2005c:1). Enligt kulturnämnden behövde också kulturens "generellt viktiga roll som fundament och resonansbotten för många människor i tillvarons olika skeden" ges större uppmärksamhet (Malmö stad 2005c:1). Kulturlivet var utifrån detta perspektiv inte bara att betrakta som en mötesplats *mellan* människor, men också som en plats för individer att skapa sig en identitet och ett sammanhang genom deltagandet i olika kulturverksamheter som kunde ligga till grund för personlig utveckling. En sådan utveckling handlade då inte bara om individers välbefinnande ur en hälsoaspekt, vilket handlingsplanen hade uppmärksammat, men också om att identitetsbildningen i ett större perspektiv fungerade "som en positiv kraft i arbetet för att hitta långsiktiga lösningar på de utmaningar som Malmö står inför idag" (Malmö stad 2005c:1).

Varje nämnd i den kommunala organisationen hade efter beslut i kommunfullmäktige i april 2005 uppmanats upprätta egna handlingsplaner för arbetet med VFA som skulle sändas över till kommunstyrelsen. Det var i detta sammanhang som Kulturnämnden redogjorde för den syn man hade på kulturområdets bidrag till VFA som beskrevs ovan. Kulturnämnden besvarade dessutom denna uppmaning med att man inte fann det nödvändigt att formulera en särskild handlingsplan för arbetet med VFA. Istället hänvisade man till det nyligen antagna styrdoku-

mentet *Vision, Huvudmål, Ledstjärnor och Verksamhetsidé för Kulturen i Malmö* (Malmö stad 2005a) som man från kulturnämndens sida ansåg motsvara intentionerna med VFA så till den grad att det inte behövdes någon parallellt löpande särskild handlingsplan. Visionsdokumentet hade antagits av kulturnämnden i februari 2005 och utgjorde slutresultatet av det utrednings- och utvecklingsarbete som pågått under flera år (se kapitel 3). I Kulturnämndens svar till kommunstyrelsen angående arbetet med VFA återges visionsdokumentets mest övergripande målsättningar:

Kulturnämndens vision är att Kulturen i Malmö, genom ett kvalitativt, brett och rikt kulturutbud tillgängligt för alla människor, ska:

- väcka nyfikenhet, glädje och engagemang
- utmana till nya upplevelser och oväntade möten
- stimulera till bildning och ge lust till eget skapande
- inspirera till samverkan och utbyten
- skapa förståelse och sammanhang

En av verksamhetsidéerna är att Kulturen dessutom, genom sin starka attraktionskraft, ska utgöra en väsentlig lokaliseringsfaktor för Malmö (Malmö stad 2005c:1).

Enligt kulturnämnden anslöt denna vision ”genomgående till målsättningarna för insatsområdena i VFA, dvs arbete, utbildning, trygghet, boende/mötesplats samt tillväxt” (Malmö stad 2005c:1). Det utvecklades dock inte närmare på vilket sätt man ansåg denna anslutning förelåg. Snarast rörde det sig om ett generellt antagande att visionsdokumentet delade en grundsyn med VFA:s insatsområden och kunde kopplas till dess övergripande målsättningar. *Hur* denna koppling såg ut, och hur man från kulturnämndens sida ämnade låta det ena eller andra vägleda sitt arbete, beskrevs inte. Det konstaterades enbart *att* anslutningen fanns.

Kulturpolitiska välfärdsstrategier

Det fanns också annan grund till varför kulturnämnden intog en så pass avvaktande inställning inför VFA, även om man som synes gav erkännande till handlingsprogrammets relevans och länkade sitt eget arbete

till detta centrala styrdokument. Under tiden för VFA:s genomförande pågick nämligen också efter beslut i kulturnämnden ett eget initierat strategiskt arbete på kulturförvaltningen som ämnade utveckla organisationen av kulturlivet i Malmö på ett sätt som kunde uppfattas i linje med VFA:s mål och syn på kulturens roll, men som samtidigt också kontrasterade densamma genom att föra en delvis annan diskussion om kulturlivets betydelse, innehåll och inriktning.

Det interna utvecklingsarbetet som företogs på kulturförvaltningen samtidigt med VFA bestod av två utpekade strategiska programområden: ett om vidgat deltagande i kulturlivet och ett om en förstärkning av barn- och ungdomskulturen. Dessa manifesterades i och med fastställandet av en handlingsplan för respektive område som antogs av kulturnämnden 2007 (Malmö stad 2007c; 2007d). Dock hade arbetet med de strategiska programmen vid den tiden redan beretts under ett par år i form av olika projekt som kom att fungera som pilotstudier och utgångspunkter för handlingsplanerna som antogs. Det innebär i relation till VFA att kulturförvaltningens strategiska utvecklingsarbete löpte så gott som parallellt med VFA under handlingsprogrammets hela tidsperiod. Särskilt viktig blir denna tidsaspekt tillsammans med de tematiska beröringspunkter som fanns mellan kulturförvaltningens strategiska program och VFA.

När handlingsplanerna för de strategiska programområdena antogs av kulturnämnden 2007 utgick man särskilt ifrån ett av huvudmålen i den fastställda visionen från 2005 för kulturen i Malmö, "att genom ett breddat och fördjupat kulturutbud med hög kvalitet få allt fler med olika förutsättningar att med lust, delaktighet och stort engagemang i större omfattning uppleva och utöva kultur" (Malmö stad 2005a). Målet skulle enligt kulturnämnden härmed koncentreras kring de strategiska programmen, som i sin tur skulle fungera som vägledande för den fortsatta planeringen av kulturområdet fram till 2010 (Malmö stad 2007e).

Jag kommer fortsatt att lägga fokus på det strategiska programmet för vidgat deltagande. Dels därför att dess målsättning befann sig närmast VFA:s problemställning och därmed mest tydligt visar på likheter och skillnader bland idéerna om kulturens värden som uttrycktes på olika håll i kommunen. Dels på grund av att de båda strategiska programmen för vidgat deltagande och barn- och ungdomskulturen efter en inledande period kom att samköras och uppgå i en gemensam målsättning hos kulturförvaltningen att "angå fler" (Malmö stad 2010a; 2010b).

Mångfald och vidgat deltagande

Handlingsplanen för vidgat deltagande hade sin upprinnelse i projektet *Mångfald i Malmös kulturliv* som initierades av kulturförvaltningen 2005. Projektet startade i samband med att regeringen annonserade att 2006 skulle bli ett mångkulturår med avsikt att skapa incitament för of-fentligt finansierade kulturverksamheter att i högre utsträckning vända sig till och inkludera den etniska mångfalden i Sverige (SOU 2007:50; SOU 2005:91). Kulturförvaltningen i Malmö sökte och beviljades medel från kommunstyrelsen för att påbörja ett långsiktigt utvecklingsarbete på detta område.

Hösten 2005 genomfördes projektet som innebar dels en genomlysning av kulturverksamheternas dåvarande arbete med att spegla den mångfald som fanns i Malmö, dels sökandet efter nya metoder för att mäta och utvärdera sådant arbete. Arbetet genomfördes under överseende av kulturförvaltningen av en projektgrupp från Malmö Museer tillsammans med en etnolog från Lunds universitet och en konsult verksam inom besökarstudier med fokus på museibesök. Enligt projektgruppen föreföll genomlysningen av mångfalden i kulturlivet vara särskild angelägen i Malmö, som beskrevs som "unikt i Sverige genom sin etniska mångfald" (Malmö stad 2007b:9). Inom ramen för projektet gjordes bland annat undersökningar av vilken publik som tog del av utbudet på stadens kulturinstitutioner och några utvalda fria kulturföreningar. Undersökningarna visade en påtaglig underrepresentation av den etniska mångfalden i staden då en stor majoritet av besökarna var svenskfödda personer med svenska föräldrar. Besökarna hade också generellt en hög utbildningsnivå och var till största delen bosatta i centrum eller i småhusområden i ytterområdena (Malmö stad 2007b).

Vid sidan av publikundersökningarna ingick i projektet också en kunskapshöjande del med utbildning i mångfaldsfrågorna och sätt att arbeta med nya publikgrupper för tjänstemän, institutionspersonal och aktörer på kulturområdet. Personalsammansättningen på både kulturinstitutionerna och kulturförvaltningen själv uppmärksammades också. Dessa uppvisade en likartad, märkbar etnisk och social homogenitet som publiken. Även om dessa organisationer, enligt projektrapporten, uppvisade en hög medvetenhet om olika uteslutningsmekanismer uppfattades det som ett problem att strukturen såg ut som den gjorde (Malmö stad 2007b). Inom *Mångfald i Malmös kulturliv* var det dock inte aktörerna

själva utan begreppet *mångfald* och dess svårfångade innebörd som tillskrevs den mesta problematiken. Bland de verksamhetsansvariga tenderade uppfattningen om mångfald lätt glida *från* att syfta till sammansättningen av etnisk och social representation *till* att snarare beteckna en mångfald i kulturutbudet som sådant, att man erbjöd en stor variation i de olika produktionerna på de offentliga institutionerna (Malmö stad 2007b). En av projektets slutsatser kom därför att bli att mångfaldsbegreppet behövde definieras tydligare för att kunna vara vägledande i formulerandet av gemensamma målsättningar (Malmö stad 2007b).

En annan del av begreppsproblematiken hade att göra med i vilken mån man särskilt ville belysa en etnisk dimension genom att särskilja etnicitet från andra delar av mångfaldsbegreppet. Inom ramen för regeringens mångkulturår hade ett sådant särskiljande gjorts, där det i de huvudsakliga målsättningarna bland annat ingick att kulturutbudet skulle: "aktualisera andra kulturuttryck än det traditionellt svenska eller västerländska"; att permanent öka "andelen konstnärliga upphovsmän, utövare och kulturadministratörer med utomsvensk eller minoritetsbakgrund"; och att utbudet skulle "nä en bredare publik än idag, inkluderande en ökad andel av befolkningen med utländsk bakgrund" (SOU 2005:91:9f.).

Kulturförvaltningen i Malmö hade i projektet *Mångfald i Malmös kulturliv* från början snarare framhållit etnicitet som en aspekt av flera i mångfaldsarbetet. Man ville inom ramen för detta också uppmärksamma vilken roll t.ex. kön, ålder och funktionshinder hade för vilken publik som tog del av kulturutbudet (Malmö stad 2007b). Denna syn på etnicitet som en aspekt bland andra i mångfaldsdiskussionen avspeglade sig också i projektets syftesbeskrivning som var mer allmänt hållen än regeringens målsättningar. Det övergripande syftet angavs vara: "att i samband med Mångkulturåret 2006 skapa ett samlat och fördjupat arbete kring mångfald i kulturlivet för att ge bättre möjligheter för alla invånare i Malmö att på ett bestående sätt delta i kulturlivet både som brukare och utövare." (Malmö stad 2007b:11) På samma sätt som mångfaldsbegreppet i stort innebar svårigheter rådde det dock oklarheter i förhållningssättet inför etnicitet som antingen en aspekt av många i mångfaldsdiskussionen eller som den mest angelägna faktorn. Det utspelade sig därmed liknande otydligheter och glidningar i denna diskussion som det gjorde i diskussionen om välfärd för *alla* eller *några* i VFA. Liksom i

det fallet uppstod det i kulturförvaltningens och kulturnämndens fortsatta arbete med mångfald och vidgat deltagande i kulturlivet tvetydigheter kring vem man riktade sig till i de förstärkta insatser som planerades.

Att angå fler

Slutrapporten för projektet *Mångfald i Malmös kulturliv* lades fram 2006. Utifrån de metoder, verktyg och resultat som framkommit under projektet hoppades rapporten kunna ”lägga grunden till en mångfaldsplan för Kulturförvaltningens arbete” (Malmö stad 2007b:10). Detta skedde också i och med antagandet i kulturnämnden av handlingsplanen för vidgat deltagande i april 2007. När denna fastställdes uttrycktes målsättningen med ökad mångfald på samma generella sätt som hade gjorts i det tidigare projektet: ”Vi ska skapa möjligheter för fler oavsett sociala, kulturella och ekonomiska förutsättningar samt fysiska och andra funktionshinder att delta i kulturlivet. Kulturen i Malmö ska angå fler!” (Malmö stad 2007c:1).

Handlingsplanen byggde vidare på den inriktning som etablerats i *Mångfald i Malmös kulturliv* och omfattade dels utveckling av system och metoder för publikarbete, dels vidare kompetensutveckling. Två konkreta delmål sattes upp. Det ena var att antalet besökare på stadens kulturinstitutioner skulle öka med tio procent under tre år (dvs. fram till 2010). Det andra var att den sammanlagda publiken skulle bestå av 20 procent med personer födda i utlandet eller med båda föräldrarna födda i utlandet (Malmö stad 2007c). Målformuleringarna ger uttryck för den nämnda glidningen. Det första målet är allmänt hållet och syftar till att generellt nå fler malmöbor. Det andra målet ger särskild uppmärksamhet till den etniska (under)representationen.

En av åtgärderna som gjordes för att skapa förutsättningar för vidgat deltagande var införandet av så kallade stimulansbidrag till projekt med tydliga mål att öka delaktigheten bland malmöborna, med särskilt fokus på mångfalds- och jämställdhetsfrågor och barns och ungas skapande. Kulturinstitutionerna och det fria kulturlivet kunde från och med 2008 söka sådana bidrag från Kulturförvaltningen, med det huvudsakliga kriteriet att projekt skulle bygga på en direkt dialog med en identifierad målgrupp och att man utformade verksamheten tillsammans med

denna. Genom sådana projekt hoppades man kunna etablera nya metoder och tillvägagångssätt för att inkludera nya publikgrupper och även utveckla de olika verksamheterna mot ett mer deltagarbetonat arbetssätt med lägre trösklar mellan producent och publik. Projektens ofta korta livslängd skulle också kompletteras av en långsiktig strategi för hur de erfarenheter som projektet landade i skulle integreras i den löpande verksamheten (Malmö stad 2010a).

Handlingsplanen för det andra strategiska programområdet, barn- och ungdomskulturen, fastställdes ungefär en månad efter den om vidgat deltagande. Liksom i en tidigare handlingsplan för barn och ungas kultur från 1999 låg utgångspunkten i FN:s barnkonvention och hur denna uppmärksammar kulturen som en rättighet med stor betydelse för barns utveckling och livssituation. Dessutom underströks i handlingsplanen att barns och ungdomars rätt att göra sin röst hörd och deras möjlighet att påverka måste beaktas också rörande det konstnärliga och kulturella området (Malmö stad 2007d). Planen sträckte sig fram till 2010 och riktade sig till personer mellan 0–25 år. Målsättningen som sattes upp var att ”alla barn och ungdomar – oavsett boendemiljö, sociala och ekonomiska faktorer, kön, funktionshinder eller etnicitet – skall ha tillgång till Malmö stads kulturutbud” samt att ”barns och ungas egen kulturutövning – oavsett uttrycksform – skall särskilt uppmärksammas och prioriteras” (Malmö stad 2007d:1). Formellt var kulturförvaltningen den enda förvaltning som berördes av handlingsplanen, men avsikten var också att samtliga aktörer inom kommunen med relaterat ansvar för barn- och ungdomskultur, däribland det fria kulturlivet, skulle involveras i arbetet (Malmö stad 2007d).

De parallellt löpande strategiska programområdena hade sålunda tydliga beröringspunkter. Likheter i vem som adresseras är påtagliga, men adresseringen sker genom olika former av inringande. I det ena fallet med vidgat deltagande adresseras *alla*, med *särskilt fokus* på etniskt underrepresenterande grupper. I fallet med barn- och ungdomskulturen adresseras *alla* 0–25 åringar *oavsett* förutsättningar, till vilka etnicitet räknas som en av flera faktorer. Den gemensamma utgångspunkten att *angå fler* medgav ett brett anslag, samtidigt som det också innebar en viss otydlighet. När bidragsfördelningen för de så kallade stimulansbidragen redovisades i december 2010 hade de flesta beviljade projekten

arbetat med barns och ungdomars delaktighet, även om anslaget om stimulansbidragen hade gjorts inom ramen för planen för vidgat deltagande (Malmö stad 2010a).

Fördelningen hade att göra med den förändring i organisationen av de strategiska programmen som skedde från och med 2009. Då hade tidsramen för den ursprungliga handlingsplanen för vidgat deltagande löpt ut och de två strategiska programmen kom att samordnas i högre utsträckning. I denna samkörning kom insatserna alltmer koncentreras till en kärnfrågeställning att "angå fler" (Malmö stad 2010a, 2010b). Till detta knöts en reviderad målformulering som sammanfattade det kulturpolitiska uppdraget till "att skapa grundförutsättningar för Malmöborna att delta i utformningen av verksamheten, att tillgodose Malmöbornas olika behov samt att skapa förutsättningar för att interna beslut om resursfördelning och prioriteringar sker på grundval av kunskap om brukare och möjliga brukare" (Malmö stad 2010b:2). Vid det laget hade alltså adresseringen av *vem* som var tilltänkt för förstärkta insatser på kulturområdet utvidgats återigen, från inskärpningen till olika kulturella bakgrunder till den etniskt sett neutrala beskrivningen av "olika behov" hos "malmöborna" i allmänhet. Den explicita adresseringen av barn och unga försvann också i denna revidering och kom, liksom övriga faktorer, att ingå i den generella problemformuleringen att nå fler besökare med hjälp av ökad kännedom om olika behov och förutsättningar, och att öka delaktigheten i kulturlivet bland dem alla.

In och ut ur VFA

Det strategiska utvecklingsarbetet som drevs av kulturförvaltningen löpte, som nämnts ovan, så gott som parallellt i tid med VFA, men dessa båda policyinitiativ hade olika förankringspunkter. VFA hade sin upprinnelse i den nationella storstadsutredningen medan kulturförvaltningens strategiska program hade regeringens utsatta mångkulturår 2006 som utgångspunkt och lutade sig mot den nationella kulturpolitikens nationella mål. I båda fallen rör det sig således om lokala program i förbindelse med nationella handlingsprogram och strategier för att hantera rådande samhällsutveckling. Dessa nationella program gav i sin tur uttryck för en övergripande diskurs på global skala om det mångkulturella samhället som en aspekt av pågående globaliseringsprocesser och vilka utmaningar detta ställde på samhällsutvecklingen (Isar 2008).

Det fanns tydliga likheter mellan VFA och de strategiska programmen sett till vilken nulägesbeskrivning de gav av Malmös situation, och hur de därmed lyfte fram behovet av de satsningar som föreslogs. VFA förhöll sig till "en omfattande och positiv utveckling" i Malmö med en ny näringslivsstruktur och nya goda ekonomiska förutsättningar i och med det växande Öresundssamarbetet, men menade samtidigt att Malmö också stod inför "stora utmaningar" som krävde "en kraftsamling" för att den redan ojämna fördelningen av välfärden i staden inte skulle öka (Malmö stad 2004a:1). I dessa utmaningar fanns enligt VFA också "en stark etnisk dimension" då "olika grupper med utländsk bakgrund är speciellt drabbade" (Malmö stad 2004a:2). Samtidigt beskrev VFA också den mångkulturella befolkningen, och i synnerhet den stora andelen unga människor med utländsk bakgrund i stadens demografi, som en av Malmös främsta potentialer och framtida resurs (jfr Mukhtar-Landgren 2012; Stigendal 2007). Slutrapporten för kulturförvaltningens strategiska program återger en bakgrund av Malmös nuvarande förutsättningar och utmaningar som var närmast identisk den i VFA:

Malmö har sedan mitten av 90-talet utvecklats från industristad till kunskapssamhälle. Här finns en högskola i expansion, en explosion i företagsetablering och en stark befolkningstillväxt med inflyttning från övriga landet, Danmark och Europa och en flyktingtillströmning från olika delar av världen.

Vi som bor i Malmö idag kommer från 174 olika länder. 28 procent är födda i utlandet och totalt 37 procent har utländsk bakgrund, med den definition som tillämpas. Vi är i olika åldrar, har olika bakgrund och erfarenheter. Tillsammans talar vi över 100 språk. Malmö är också en ung stad. En tredjedel av stadens befolkning är under 25 år och mer än hälften av barn i 0–15-årsåldern har anknytning till språk och kulturer andra än de svenska.

Dessa positiva förutsättningar ställer nya krav på Malmö stads förvaltningar. Den kraftiga befolkningsökningen och förändringarna på arbetsmarknaden har lett till en ojämnt fördelad välfärd. För att motverka klyftor, utanförskap och segregation samverkar olika delar av samhället för att göra Malmö till en starkare, tryggare och mer välmående stad. Kulturen spelar en central roll i detta arbete. (Malmö stad 2010a:2)

Med tanke på likheterna i beskrivningarna av Malmös situation och kulturens roll kunde det förväntas att VFA utgjorde en viktig referens och

grund till avrapporteringen av de strategiska programmen. Motsvarande kunde det tänkas att arbetet med de strategiska programmen kunde fungera som en fördjupning av kulturnämndens och kulturförvaltningens åtaganden inom VFA. Ingenstans i nämnda slutrapport gjordes dock någon hänvisning till VFA. Själva ordet *välfärd* förekommer för övrigt endast denna enda gång i citatet ovan, vilket kan sägas förstärka handlingsprogrammets frånvaro i detta sammanhang (utifrån tanken att VFA kom att knyta en specifik innebörd till uppfattningen om välfärd). Förvisso hade arbetet med VFA vid det här laget avslutats. Men skillnaden mellan den slutgiltiga rapporteringen för VFA och denna slutrapport i tid är inte längre än ett år. Med tanke på hur pass omfattande VFA-programmet var och att det avslutades 2009 med uppmaningen att framöver låta ”de goda metoder, insatser och samarbeten som har utvecklats [inom VFA] fortleva och ingå i de ordinarie verksamheterna inom stadens olika förvaltningar” (Malmö stad 2009a:11) så kunde den tidsmässiga skillnaden uppfattas som mindre betydelsefull.

Likväl tycks tidsramarna för de olika programmen utgöra en väsentlig gränsdragning. I kulturförvaltningens årsberättelser mellan åren 2006 och 2009 presenteras de strategiska programområdena barn- och ungdomskultur och vidgat deltagande som direkt integrerat med kommunens arbete med VFA (Malmö stad 2006d; 2007f; 2008/2009). Efter det att VFA avslutades upphörde också den direkta sammankopplingen till detta övergripande handlingsprogram, även om arbetet fortgick med de identifierade strategiområdena. I årsberättelsen för 2010, alltså det år då kulturförvaltningens strategiska program avslutades, förekom ingen referens till VFA i redogörelsen för arbetet med vidgat deltagande i kulturlivet (Malmö stad 2010c). Detsamma gällde för redovisningen av de strategiska programområdena som kulturförvaltningen lade fram inför kulturnämnden detta år (Malmö stad 2010b). Som redan påpekats finns det heller ingen hänvisning till VFA i slutrapporten för de strategiska programområdena, trots att rapporten redogör för strategiarbetets hela process mellan 2007 och 2010.

Uppdragsbeskrivningen till kulturområdet i VFA-programmet var som tidigare nämnts förhållandevis knapphändig och bestod egentligen i den enda formuleringen att skapa nya och utveckla befintliga mötesplatser. Den knappa beskrivningen signalerade om en förhållandevis perifer roll för detta insatsområde, och därmed för kulturområdet i stort,

jämfört med de tongivande områdena i VFA. Inom området "mötesplatser" ansågs dock kulturlivet "spela en viktig roll" enligt handlingsplanen (Malmö stad 2004a:13). I slutrapporten för VFA som färdigställdes 2009 underströks att "mötesplatser är en fråga som fått hög aktualitet i arbetet med Valfärd för alla" och då särskilt vad det gäller kultursektorn (Malmö stad 2009a:6). Detta ger uttryck för att arbetet med VFA från kulturområdets sida successivt hade fått större betydelse under projektets gång. Dess "viktiga roll" bekräftas även i bemärkelsen att redovisningen av arbetet med mötesplatser bär rubriken "Kulturlivet och mötesplatser" (Malmö stad 2009a:58) och helt ägnas åt att redogöra för ett antal projekt som drivits i kulturförvaltningens regi under handlingsprogrammets aktiva tidsperiod. Den sammanfattning som ges lyfter också fram arbetet med mötesplatser på ett sätt som är mer substantiellt än den summariska beskrivningen i handlingsplanen, vilken menar att det skett en progression under handlingsprogrammets gång:

Genom de nya mötesplatserna skapas möjligheter till delaktighet i kulturaktiviteter hos andra grupper än de som traditionellt tillhör kulturinstitutionernas besökare. De nya mötesplatserna, och de möten dessa genererar människor emellan samt mellan människorna och kulturen, skapar också förutsättningar för en ökad sammanhållning mellan olika grupper. Detta bidrar till insatserna för ett ökat och mer jämlikt medborgerligt deltagande i samhället. I förlängningen bidrar mötesplatserna, som platser för ömsesidigt idéutbyte, också till en demokratisk kunskapsprocess som kan fungera utvecklande för kulturinstitutionernas verksamheter. (Malmö stad 2009a:58f.)

Den ursprungliga uppdragsbeskrivningen kungjorde i sin enkelhet att mötet som sådant, mellan "framför allt svenskar och invandrare", var viktigt (Malmö stad 2004a:13). I sammanfattningen ovan har mötesplatsens funktion vidareutvecklats i den bemärkelsen att den klätts med en rad kvaliteter som man hoppas ska prägla både den enskilde individens utveckling och den gemensamma sammanhållningen i staden: delaktighet, ökad sammanhållning, jämlikt medborgerligt deltagande m.m. Det är också dessa värdeord som återkommer i redogörelsen för de olika projekten som kulturförvaltningen drev under handlingsprogrammets gång.

Kulturpolitiken talar "VFA-språket"

Givet den centrala betydelsen som arbetet med VFA hade i kommunen ägde handlingsprogrammet ett stort inflytande på hur välfärden i Malmö kom att omtalas och hur välfärdsfrågorna behandlades inom hela den kommunala organisationen. Stigendals (2007) beskrivning av ett "VFA-språk" inom Malmö stad under handlingsprogrammets aktiva period kan appliceras i det här fallet för att peka på hur välfärdsdiskussionerna samlades i ett gemensamt ideologiskt meningsskapande, samtidigt som möjligheterna för att tala om välfärd för alla på andra sätt än vad som fanns inneslutit i handlingsprogrammet blev väldigt begränsade.

Det fanns uppenbara skiljaktigheter i produktionen av idéer om kulturens värden mellan hur de formulerades av kommunledningen i VFA och hur kulturnämnden och kulturförvaltningen förhöll sig till en mer utvecklad diskussion kring kulturbegreppet och kulturens roll i arbetet med de identifierade strategiska programområdena. Dessa skillnader bidrog dels till att det uppvisades en förhållandevis avvaktande inställning från det kulturpolitiska området vad det gällde arbetet med VFA, dels till att idén om kulturen som värdefull för den sociala välfärden fylldes med olika slags innehåll.

Det framkommer att "VFA-språket" fungerade som ett strategiskt hjälpmedel i kulturnämndens och kulturförvaltningens kommunikation med kommunstyrelsen och därmed också i dess positionering gentemot allmänheten. Det talade "VFA-språket" tog sig exempelvis uttryck i hur den ursprungliga beskrivningen av Malmös nuvarande situation från VFA:s handlingsplan hämtades in i ramberättelsen för kulturförvaltningens strategiska arbete när detta avrapporterades 2010. Det tog sig också uttryck på så sätt att text förflyttades i den andra riktningen. Redogörelsen i slutrapporten för VFA av hur kulturförvaltningen hade arbetat med att skapa nya mötesplatser i staden, och vilken betydelse detta arbete hade, var direkt kopierad från kulturförvaltningens egen årsberättelse 2008/2009 (Malmö stad 2008/2009:23). Flera delar av den fortsatta redovisningen i VFA:s slutrapport var också hämtade härifrån.

Transporteringen av text är i sig inte förvånande eftersom slutrapporten grundade sig på den åiterrapportering som getts av de olika arbetsgrupperna. Däremot kan påpekas att likheterna mellan årsberättelsen och VFA:s slutrapport (liksom att rubriken i slutrapporten är "Kulturlivet och mötesplatser") implicerar att arbetet inom insatsområdet mötesplatser till största delen hade bedrivits i kulturförvaltningens egen

regi och i mindre grad i ett förvaltningsövergripande samarbete som föreslogs av VFA:s handlingsplan och som utgjorde en viktig utgångspunkt för att uppnå den önskade "kraftsamlingen" kring välfärdsfrågorna. Liknande exempel återfinns i kulturförvaltningens årsberättelser från den tidsperiod som VFA var igång. I redogörelserna av arbetet med de strategiska programområdena sägs detta arbete "på ett naturligt sätt" ha "integrerats i den kommungemensamma handlingsplanen Välfärd för alla – det dubbla åtagandet" (Malmö stad 2006d:23). Samma redogörelse gör dock gällande att förvaltningens inriktning på ett mer inkluderande perspektiv gentemot malmöborna, och de positiva effekter som med detta hoppas uppnås i form av ökad delaktighet, redan var en etablerad arbetsstrategi innan denna tillkom som en utifrån definierad och delegerad uppgift i VFA:s handlingsplan. I detta, och flera andra sammanhang, framträder hänvisningarna VFA som något utav en efterhandskonstruktion i syfte att förankra det pågående strategiska utvecklingsarbetet i det legitima kommungemensamma sammanhanget. På så sätt kan det interna strategiska arbetet tillerkännas en större relevans även utanför sitt eget område.

Denna tolkning av "VFA-språket" gör gällande att arbetet med att stärka kulturområdets roll i och inflytande på stadens utveckling i synnerhet utformades i ett internt utvecklingsarbete inom det kulturpolitiska området, medan VFA fungerade som en förstärkande referens i den bemärkelsen att det egeninitierade arbetet därmed kunde knyta kulturförvaltningens verksamhet närmare kommunstyrelsens strävanden. Detta innebär att "VFA-språket" uppfattas som en utifrån pålagd diskurs som även om den inte utövar någon definitiv påverkan på i det här fallet kulturförvaltningens verksamhet ändå förefaller användas i strategiska syften från kulturförvaltningens sida för att öka graden av närhet till kommunstyrelsen, och därmed stärka sin legitimitet i förhållande till den lokalpolitiska kontexten.

I motsatt betydelse kan de här referenserna till VFA samtidigt tolkas som att det snarare är handlingsprogrammets egen legitimeringsgrund som stärks, inte det kulturpolitiska arbetet som pågick både innanför och utanför dess kontext. Det får som konsekvens att utrymmet för kulturförvaltningens interna problemställning inom de strategiska programmen, och inriktningen på vidgat deltagande i kulturlivet, begränsades i förhållande till VFA. Det yttrar sig bland annat i slutrapporten för VFA

som inte erbjuder någon vidareutveckling eller fördjupning av välfärdsfrågorna och idéerna om kulturens välfärdsrättigheter i förhållande till kulturförvaltningens diskussion inom de strategiska programområdena.

Tanken på ett ”VFA-språk” hjälper inte bara till att uppmärksamma VFA som en etikett som skulle användas inom de olika politik- och förvaltningsområdena under tiden som handlingsprogrammet pågick. Den hjälper ytterligare till att se VFA som till viss del en språklig konstruktion och därigenom se förbi handlingsprogrammets faktiska målsättningar, samt åtgärder för att uppnå dessa. Istället kan analysen koncentreras på skillnaderna som uppträder inom den explicita kulturpolitiken respektive det kommungemensamma sammanhanget ifråga om ideologiskt meningsskapande kring idén om kulturen som välfärdsrättighet värdfull.

Det finns åtminstone två viktiga anledningar till varför en sådan syn är behövlig, vilka är värda att nämna. För det första att slutrapporten för VFA tydligt fastslår att det arbete som har skett inom ramen för programmet ”måste fortleva och vara en naturlig del i de ordinarie verksamheterna inom stadens olika förvaltningar” (Malmö stad 2009a:8). För det andra att VFA trots sin betydelse och omfattning när det pågick senare har närmast spårlöst försvunnit ur den fortsatta berättelsen om Malmös utveckling som den berättas av kommunen (Holgersen 2017). Bortfallet kan förklaras med att VFA i mångt och mycket inte nådde sina uppställda målsättningar vad det gällde att stärka den sociala välfärden (Stigendal 2012; Malmö stad 2009a). Utifrån denna punkt blev handlingsprogrammet omtalat i media som ett projekt som gått från ”unikt” till att bli ett stort ”misslyckande” (Pedersen 2009a). Givet detta kvarstår VFA:s centrala betydelse, och i synnerhet om det betraktas som en manifestation av en process som pågått både innan handlingsprogrammet upprättades och efter dess avslutande, en process som innebär en omförhandling av kommunens välfärdspolitik. I denna omförhandling är det dock inte det uttalade syftet med VFA att skapa välfärd för alla som är i centrum utan handlingsprogrammets underrubrik ”det dubbla åtagandet”, och den strävan att sammanfoga välfärdsfrågor med frågor om stärkt ekonomisk tillväxt som denna formulering representerar. Det är nämligen just detta som handlingsprogrammets slutrapport åsyftade när den slog fast att arbetet med VFA ”måste fortleva” i den ordinarie förvaltningsverksamheten: ”Det dubbla åtagandet med både välfärds- och

tillväxtfrågor kommer i högsta grad att finnas kvar.” (Malmö stad 2009a:8)

Med en utvidgad ansats underlättas analysen av hur kulturpolitikens inriktning inte bara gestaltar det välfärdsrättliga perspektivet inom och utanför VFA, men framförallt hur det förhåller sig till det så kallade ”dubbla åtagandet” som härmed kommer att fokuseras.

Det dubbla åtagandets ideologi

När *Välfärd för alla – det dubbla åtagandet* initierades 2004 framhölls det likt en generalplan för arbetet med välfärdsfrågorna i kommunen. Med denna utgångspunkt sällade sig VFA till ett i raden av storstadspolitiska initiativ som från 1990-talet varit inriktade på att förbättra levnadssituationen i Malmö baserat på insatser i de ekonomiskt och socialt svagare områdena i staden (se Stigendal 2012 för en översikt). Vad som dock skiljer ut VFA från tidigare initiativ är det sammanhang inom vilket handlingsprogrammet presenterades. De stora investeringarna som hade gjorts för att bygga kunskapsstaden Malmö – Öresundsbron, den nya högskolan och omvandlingen av Västra Hamnen – hade åren runt millennieskiftet bidragit till att skapa nya gynnsamma förutsättningar för ekonomisk tillväxt. Men tillväxtsatsningarna hade också genererat spänningar (se vidare kapitel 5). De satsningar som kommunen hade gjort mottog visserligen stort beröm för sitt vågspel att vara banbrytande och leda den svenska samhällsplaneringen i en ny innovativ riktning (Ghilardi 2006), men föregångarrollen innebar också att kommunens påtagna roll som tillväxtsaktör saknade ett givet legitimt och institutionellt sammanhang som motsvarade den traditionella välfärdskommunen (Dannestam 2009).

I takt med att den ojämna fördelningen av resurser bland Malmös befolkning visade sig bestå, trots tillväxtsatsningarna, blev spänningsförhållandet mellan den tillväxtsatsande entreprenörskommunen och välfärdskommunen än påtagligare. Som Tove Dannestam uttrycker det utgjorde VFA på så sätt ett framtingat ramverk där den sociala välfärden åter skulle ges en mer framträdande roll, samtidigt som satsningarna för ekonomisk tillväxt i och med detta handlingsprogram skulle knytas närmare kommunens traditionella åtaganden och därmed finna

sin plats inom välfärdskommunen (Dannestam 2009). Sett till det förstnämnda kan VFA i viss bemärkelse uppfattas som ett medgivande från de styrandes sida att de positiva resultaten av tillväxtsatsningarna inte hade sipprat ned till alla boende i staden i sådan utsträckning som man hade förväntat sig. En kraftsamling för välfärdsfrågorna framstår i den bemärkelsen som en markant förändring jämfört med satsningarna åren innan. Med det sistnämnda i åtanke framstår VFA istället som det motsatta, som ett sätt att söka mandat för en fortsättning av samma politik och planering genom att integrera kommunens entreprenörsroll med dess traditionella roll som välfärdsförsörjare.

Denna senare tolkning tydliggörs genom att förflytta fokus från *Välfärd för alla* till handlingsprogrammets underrubrik *det dubbla åtagandet*. Med detta sker en rekontextualisering av välfärdsfrågorna på så sätt att de blir formulerade i direkt anslutning till en tillväxtinriktad utvecklingspolitik. Det ”dubbla åtagandet” beskriver i det avseendet en situation där välfärd och tillväxt är två delar av samma politik. Rekapitulerar vi hur Ilmar Reepalu ursprungligen formulerade syftet med VFA, och närmare bestämt hur det ”dubbla åtagandet” definierades, gällde det först och främst det ”grundläggande åtagandet [...] att sörja för att alla Malmöbor har en välfärd som ger en god levnadsstandard” (Malmö stad 2004a:1). Till detta lades det ”andra åtagandet [...] att Malmö [...] måste vara tillräckligt starkt för att fungera som tillväxtmotor för Sydvästskåne, Skåne och Öresundsregionen” (Malmö stad 2004a:1). Den viktigaste noteringen i sammanhanget var dock det som sedan följde. I styckets avslutande del beskrev Reepalu hur dessa två åtaganden ”hänger nära samman” och slog sedan fast: ”Ett ekonomiskt svagt Malmö kan inte klara välfärden för sin befolkning.” (Malmö stad 2004a:1)

Som utgångspunkt för VFA låg därför uppmaningen att handlingsprogrammet skulle arbeta parallellt med båda åtagandena (Malmö stad 2004a). I handlingsplanen som presenterades 2004 förekom också ett antal exempel på hur man förespråkade ett sådant parallellt perspektiv i arbetet med olika områden:

Myndighetssamverkan [...] Sektorsansvar bör lämpligen tilldelas [ett antal statliga verk och myndigheter] med uppdrag att tillsammans med Malmö stad åstadkomma ett långsiktigt och systematiskt förändringsarbete för ökad integration och tillväxt. (Malmö stad 2004a:5, org. fetstil och kurs.)

Minskat socialbidragsberoende och tydlig arbetslinje

[...] Övergången från bidrag till arbete leder också till att den ekonomiska tillväxten ökar. (Malmö stad 2004a:7, org. fetstil och kurs.)

Malmö stads anställda [...] Förutom positiva effekter för arbetstagaren bidrar det [bättre arbetsorganisation och arbetsmiljö, aktivare jämställdhetsarbete och sänkta ohälsotal] till bättre förutsättningar för ökad ekonomisk tillväxt. (Malmö stad 2004a:7, org. fetstil och kurs.)

Den generella tendensen i dessa formuleringar, liksom i handlingsplanen i stort, är att de sociala välfärdssträvandena nämns i första hand. Skapas det goda förutsättningar för arbetet med dessa leder det också till goda förutsättningar för en ökad ekonomisk tillväxt. Sådana formuleringar, vilket uttrycker ett kausalt förhållande om att ökad välfärd leder till ökad tillväxt, ligger i linje med hur Reepalu inledde sin beskrivning av det dubbla åtagandet, med välfärden bland Malmöborna som det "första och grundläggande åtagandet". Det ligger också i linje med hur handlingsplanen i synnerhet riktade in sig på bristerna i den sociala välfärden i sin problemformulering. Men denna utgångspunkt att sätta välfärden i första hand är inte entydig. Meningen "Ett ekonomiskt svagt Malmö kan inte klara välfärden för sin befolkning" som avslutar Reepalus skrivelse förhåller sig på motsatt sätt, med den ekonomiska tillväxten i första hand och som den grundläggande förutsättningen för att klara av välfärden. Problemformuleringen har med detta bytt plats på de båda åtagandena och således kastat om det kausala förhållandet. Det "första och grundläggande åtagandet", välfärden, har satts i ett beroendeförhållande till åtagandet att öka den ekonomiska tillväxten.

Den underliggande frågan om vad som leder till vad i denna ideologiska förhandling om välfärdspolitiken ställdes på sin spets i samband med att Malmö 2005 stod som arrangör för två deletapper av den internationella seglingstävlingen America's Cup. Tävlingen hade förlagts till Malmö efter att kommunen tillsammans med Region Skåne gått vinnande ur en budgivning i konkurrens med ett stort antal värdstäder i Europa. Det vinnande anbudet uppgick till 40 miljoner kronor. Finansieringen skulle delas upp lika mellan regionen och Malmö stad. 20 miljoner utgick från Region Skånes marknadsföringsbolag, medan kommunen annonserade att man ämnade ta sin andel på motsvarande 20 miljoner kronor ur budgeten för handlingsprogrammet VFA. Malmö stad

sade sig därtill vara beredd att skjuta till ytterligare 15 miljoner kronor från samma konto för byggandet av en småbåtskaj i anslutning till tävlingsområdet i Västra Hamnen (Ek 2007). Satsningen motiverades med att intäkterna förväntades vida överstiga kostnaderna och att arrangementet skulle ge både god publicitet och öka Malmös attraktionskraft bland viktiga aktörer i det internationella näringslivet. Tillsammans med försköningen av stadens centrala delar och i synnerhet Västra Hamnens utveckling presenterades seglingstävlingen på Malmö stads hemsida som ytterligare ett bidrag till "bilden av ett Malmö som andas framtid" (Malmö stads hemsida, citerat i Dannestam 2005:12) och i enlighet med "det dubbla åtagandet" som ett sätt att öka möjligheterna att stärka den sociala välfärden bland Malmöborna. Beslutet att lyfta medel från VFA till arrangementet var omstritt men försvarades av bland andra Ilmar Reepalu med stöd i argumentet om hur skapandet av välfärd och tillväxt står i ett beroendeförhållande till varandra:

Välfärd kan inte utvecklas utan resurser. Vi måste få fler företag till Malmö så att fler malmöbor kan arbeta och försörja sig själva. Med America's Cup marknadsför vi Malmö som evenemangsstad och som en stad för näringslivet att etablera sig i, något som på sikt kommer att mer än väl betala sig i form av ökad tillväxt och fler arbetstillfällen (Reepalu 2005).

På liknande sätt menade andra ledande politiker att finansieringen kunde ske "på goda grunder för att skapa tillväxt" och återgav Reepalus förklaring att VFA också handlade om att öka möjligheterna att skapa tillväxt "och det är det man gör här" (Bergström 2005).

Arrangementet var kontroversiellt och drog till sig en mängd kritik under lång tid, inte minst efter att det visade sig att de förväntade ekonomiska vinsterna inte närmelsevis infriades och att skattemedlen som var med och finansierade America's Cup till slut antogs uppgå till 80 miljoner kronor (Ek 2007).

Den grundläggande frågan, som hade väckt kritiken och som ständigt figurerade i samband med att arrangementet diskuterades, hur finansieringen av ett exklusivt evenemang som America's Cup var relaterat till investeringar för att öka den sociala välfärden fortsatte att besvaras på samma sätt som tidigare. Lång tid efter att arrangementet var över återfanns en särskild avdelning på Malmö stads hemsida som samlade och besvarade frågor kring America's Cup. Svaret på den grundläggande frågan återgav en ordningsföljd som satte målet med ökad tillväxt

i första hand: "Arbetet heter 'Välfärd för alla – det dubbla åtagandet'. Det dubbla åtagandet är att vi förutom att ge god service till Malmöborna även ska marknadsföra Malmö som en attraktiv plats, så att tillväxten stimuleras. Utan tillväxt ingen välfärd." (Malmö stads hemsida, citerat i Dannestam 2005:17).

Kulturens dubbla åtagande

Malmöns värdskap för America's Cup stod i tydlig förbindelse med de strategier som hade utarbetats av den kommunövergripande marknadsföringsgruppen MINT för att göra Malmö till en internationellt konkurrenskraftig upplevelsestad (se kapitel 3). I marknadsplanen *Mötesplats Malmö* som MINT-gruppen lade fram till kommunstyrelsen 2004 hade dessa ambitioner presenterats utifrån ett strategiskt sammanhang som syftade till att få ut mesta möjliga värde genom förväntade synergieffekter som knöts till olika arrangemang i staden. Förutom den direkta vinsten i att locka besökare och företag till Malmö tecknades i marknadsplanen en bild av hur ett strategiskt tillvägagångssätt i all form av evenemangsproduktion – från påkostade arrangemang som America's Cup till det ordinarie programutbudet på stadens kulturinstitutioner – skulle öka Malmöns attraktionskraft på ett sätt så att en positiv spiral skapades. Denna tänktes i sin tur leda till bättre förutsättningar att anordna fler och större arrangemang, öka utväxlingen av dessa såväl i symboliskt värde för stadens varumärke som i form av direkta omkostnader som genererades inom hotellbranschen och andra kringnäringar, och därigenom stärka Malmöns attraktivitet och ekonomiska tillväxt ytterligare. Samma positiva spiral förväntades också i förlängningen öka malmöbornas generella levnadsstandard genom tillväxten som skapades (Malmö stad 2004d).

Idén om kulturens dubbla värde (utifrån en uppfattning om kultur som inte innehöll några distinktioner) och förhållandet mellan tillväxt och välfärd var således etablerad redan innan arrangerandet av America's Cup hamnade i blickfånget för denna diskussion. Sammanhanget med VFA innebar dock att denna idé gavs en ännu mer etablerad ställning i kommunen, och att den i explicita termer kom att formuleras i direkt anslutning till kommunens välfärdsåtaganden.

Genomgången av det kulturpolitiska arbetet som skedde inom ramen för VFA har framförallt visat att kulturnämnden och kulturförvaltningen betonade kulturens roll som socialt stärkande, sett till både individuell utveckling och den sociala gemenskapen. Denna inriktning på kulturens välfärdsrelaterade värden stärktes ytterligare genom arbetet med vidgat deltagande i kulturförvaltningens egna strategiska arbete. Det fanns i den meningen egentligen inget stöd alls på den explicita kulturpolitikens område för det pålagda ”dubbla åtagandet” att integrera strategier för både tillväxt och välfärd i nämnd- och förvaltningsarbetet.

Genom att istället koncentrera analysen på kulturnämndens visionsdokument *Vision, Huvudmål, Ledstjärnor och Verksamhetsidé för Kulturen i Malmö* som antogs 2005 låter sig dock en kontextualisering av den lokala kulturpolitiken i förhållande till det dubbla åtagandet göras. Kulturnämndens återopande av det då nyligen antagna visionsdokumentet i sitt remissvar till kommunledningen i fråga om att upprätta en särskild handlingsplan för arbetet med VFA har tidigare omnämnts. Kulturnämnden argumenterade i denna skrivelse (om än inte särskilt uttömmande) att visionsdokumentet anknöt på ett genomgående sätt till VFA:s övergripande målsättningar. Man framhöll samtidigt hur visionen fortsatt skulle implementeras inom det egna ansvarsområdet genom att nämnden, förvaltningen och kulturinstitutionerna framöver skulle utgå från visionsdokumentet och kontinuerligt återkoppla till dess riktlinjer och målsättningar.

De huvudmål för kulturen i Malmö som angavs i visionsdokumentet var också vägledande för de strategiska programmen som bedrevs i kulturförvaltningens regi. Slutrapporten för dessa strategiska program som avlämnades i december 2010 återgav också samma punkter från visionsdokumentet som kulturnämnden i ett mycket tidigare skede hänvisat till i sitt remissvar till kommunledningen om VFA. Enligt dessa punkter skulle kulturen i Malmö:

- väcka nyfikenhet, glädje och engagemang
- utmana till nya upplevelser och oväntade möten
- stimulera till bildning och ge lust till eget skapande
- inspirera till samverkan och utbyten
- skapa förståelse och sammanhang (Malmö stad 2010a:17)

Målformuleringar av detta slag tillhör kulturpolitikens (och politiken generellt) mer ”abstrakta nivå” (Frenander 2005). De uppvisar som sådana

en påtaglig töjbarhet och flexibilitet. Därför är dess kontext avgörande för vilken av de många tänkbara betydelserna som blir som mest meningsfull i en viss situation. Det visar sig också att de punkter som ställdes upp i visionsdokumentet skiftade i innebörd beroende på sammanhang och vilken övergripande ramberättelse de sattes in i.

I slutrapporten för de strategiska programområdena sades punkterna från visionsdokumentet i synnerhet ge uttryck för en strävan efter att "så många som möjligt ska vara med i att skapa och delta i Malmös kulturliv" (Malmö stad 2010a:2). Detta låg också i linje med de strategiska programmens inriktning på vidgat deltagande och fann sig tillrätta i de välfärdsrättsliga anspråk som gjordes inom ramen för denna satsning. En sådan uttolkning var också förankrad i visionsdokumentets angivna huvudmål att "genom ett breddat och fördjupat kulturutbud med hög kvalitet få allt fler med olika förutsättningar att med lust, delaktighet och stort engagemang i större omfattning uppleva och utöva kultur" (Malmö stad 2005a:u.s.).

I remissvaret från kulturnämnden till kommunstyrelsen gällande VFA åberopades förutom ovanstående punkter också tillägget att kulturen "dessutom, genom sin starka attraktionskraft, ska utgöra en väsentlig lokaliseringsfaktor för Malmö" (Malmö stad 2005c:1). Denna formulering återfinns också i det ursprungliga visionsdokumentet men då i ett annat sammanhang än som det återges i denna skrivelse. Genom detta tillägg förflyttas fokus från det välfärdsbetonade målet med vidgat deltagande (ovan uttryckt som att "få allt fler med olika förutsättningar att [...] i större omfattning uppleva och utöva kultur") till att istället understryka kulturområdets bidrag till att öka stadens attraktivitet och stärka den ekonomiska tillväxten. Meningens innebörd förstärks av att kulturnämnden i sitt svar till kommunstyrelsen satte den tillsammans med de övergripande visionspunkterna. Det var nämligen genom detta tillägg som kulturnämnden kunde göra gällande att visionen genomgående knöt an till alla målsättningar i VFA, dvs. även tillväxtmålet.

Den exakta formuleringen att kulturen "dessutom, genom sin starka attraktionskraft, ska utgöra en väsentlig lokaliseringsfaktor för Malmö" (min kurs.) uttrycker dock i det hänseendet inte bara ett tillväxtmål. Ordet "dessutom" tillkommer egentligen på grund av att meningen har förflyttats från den del av visionsdokumentet som är rubricerad verksamhetsidé till denna plats som redogör för de övergripande visionspunk-

terna. Den fullständiga meningen i kulturnämndens skrivelse till kommunstyrelsen lyder nämligen ”En av verksamhetsidéerna är att Kulturen dessutom, genom sin starka attraktionskraft, ska utgöra en väsentlig lokaliseringsfaktor för Malmö” (Malmö stad 2005g:1). Men mer precist sätter angivelsen ”dessutom” i det här sammanhanget meningen i direkt förbindelse med det dubbla åtagandet. Kulturen ska bidra med någonting *utöver* någonting annat, dvs. bidra med *både* välfärd (vidgat deltagande, delaktighet, engagemang) *och* tillväxt (attraktionskraft, lokaliseringsfaktor) samtidigt.

Som ideologi betraktat bör dock det dubbla åtagandet ses utgöras av någonting mer än att bara att tänka sig att någonting kan bidra till två saker samtidigt. Dess ideologiska anspråk innebär att dessa två saker bör uppfattas som snarast oskiljaktiga och i förbindelse med varandra utan kontraster och konflikter. I den bemärkelsen kan det dubbla åtagandets ideologi spåras framförallt i de utrymmen av tvetydigheter och glidningar som finns i uttrycken för kulturens värden.

I kulturförvaltningens årsberättelse för 2008/2009 formulerades en liknande problembeskrivning som den som lade grunden för det strategiska arbetet med vidgat deltagande, vilken här sammanfördes med visionsdokumentets ledande verksamhetsidé:

[...] den publik som besöker Malmös kulturinstitutioner [utgör] inte ett genomsnitt av befolkningen och alla Malmöbor tar inte del av dagens kulturutbud. Det är kulturnämndens uppfattning att kulturen är till för alla och att delaktighet i kulturella aktiviteter är en mänsklig och demokratisk rättighet. Kultur stärker den enskilde och därmed samhället. Kultur är dessutom genom sin starka attraktionskraft en väsentlig lokaliserings- och tillväxtfaktor för Malmö. Därför är fortsatt förstärkning och utveckling av kulturverksamheterna synnerligen angelägen. (Malmö stad 2008/2009:17)

Här återkom samma *dessutom* instoppat mellan kulturen som ”demokratisk rättighet” och ”lokaliseringsfaktor” som i svaret som ställdes till kommunstyrelsen angående VFA. Den sista meningens inledande ”Därför” löser dock i ett slag upp den eventuella skillnad som föreligger mellan dessa två inriktningar. Argumentet för fortsatt förstärkning och utveckling av kulturområdet bottnar i det här fallet varken på det ena eller det andra, utan förs fram på grundval av den dubbelhet som texten uttrycker, och som finner sig tillrätta i det dubbla åtagandets ideologi.

Glidningar av detta slag kan alltså uppträda parallellt men med en gemensam förklaringsgrund. Men de tar sig också uttryck på ett förhållandevis motsatt sätt, då en gemensam bakgrund mynnar ut i olika förklaringsgrunder. När arbetet med de strategiska programområdena presenterades i årsberättelsen 2007 gjordes det på följande sätt:

Verksamhetsplaneringen utgår därefter från dessa [visionsdokumentets] mål och koncentreras kring ett antal strategiska program, förvaltningsövergripande utvecklingsområden, som ska vara vägledande för institutionernas verksamhetsplanering. Syftet är att stärka Malmö som kultur- och upplevelsestad. Det är nämndens uppfattning att kulturen genom sin starka attraktionskraft utgör en väsentlig lokaliserings- och tillväxtfaktor för Malmö. (Malmö stad 2007f:16)

I årsberättelsen för 2008/2009 återkom närapå exakt samma stycke. Dock med den sista meningen som angav syftet med verksamhetsplaneringen omskriven. Denna sade nu istället att syftet ”är att göra malmöborna delaktiga i kulturlivet och att stärka Malmö som kultur- och upplevelsestad”. Den signifikanta skillnaden är att 2007 års målsättning ”att stärka Malmö som kultur- och upplevelsestad” motiveras med att kulturen utgör ”en väsentlig lokaliserings- och tillväxtfaktor för Malmö”. Följande år är denna motivering till stärkandet av Malmö som kultur- och upplevelsestad istället en bisats till det huvudsakliga syftet ”att göra malmöborna delaktiga i kulturlivet”.

Omskrivningen kan självfallet tolkas som ett resultat av en intern förhandling om vad syftet med verksamhetsplaneringen, och verksamheten i stort, ska vara. Stycket från årsberättelsen 2008/2009 kan i sådant fall antas vara en medveten revidering av föregående års text. Den lilla ändringen representerar likväl en anpassningsbar och ambivalent kulturpolitisk argumentation och idéer om kulturens värden som glider mellan olika bevekelsegrunder för den offentliga kulturen och därmed i sin sönjbarhet finner sig tillrätta i det dubbla åtagandets ideologi.

Avslutande reflektioner

Kapitlet har uppehållit sig vid en tidsperiod mellan åren 2004 och 2010 i Malmös stadsförnyelseprocess med tyngdpunkt på två kommunala

handlingsprogram. Det ena är det kommunövergripande handlingsprogrammet *Välfärd för alla – det dubbla åtagandet* (VFA). Det andra är Kulturförvaltningens interna strategiska arbete med vidgat deltagande i kulturlivet. Dessa båda handlingsprogram hade, som behandlas i kapitlet, olika bakomliggande orsaker och drivkrafter som innebar olika inriktningar och verkningskraft i den kommunala organisationen. VFA var ett centralstyrt program som engagerade alla förvaltningar i kommunen och som lade riktningen för en kraftsamling kring hur kommunen i sin helhet skulle arbeta med den sociala välfärden i staden. Det strategiska arbetet som bedrevs av kulturförvaltningen hade sin upprinnelse i en annan kontext, regeringens mångfaldssatsning inom kulturområdet 2006, och bedrevs på egen hand inom kulturförvaltningen i samråd med kulturnämnden. Genom att analysera dessa program tillsammans framkommer olika grader av närhet respektive distans mellan den lokala kulturpolitiken och kommunledningen ifråga om idéer om kulturens värde för stadsutvecklingsarbetet. Förhållandet avspeglar betydelsefulla samband, men också bristande överensstämmelser, inom den kommunala organisationen vad det gäller det ideologiska meningsskapandet om kulturens värden.

I och med riktlinjen om kommunens dubbla åtagande som initierades i samband med VFA tillkommer ytterligare en dimension av idéproduktion kring kulturens värden som leder in analysen på en ideologikritisk tolkning av förhållandet mellan välfärdspolitik och tillväxtpolitik. Det dubbla åtagandet uppfattas i den bemärkelsen som en genomgripande ideologisk förhandling kring välfärdspolitikerna inom vilken social välfärd och ekonomisk tillväxt blir betraktat som oskiljaktiga begrepp förbundna med varandra i en lika tvungen som till synes självklar helhet.

Tre huvudsakliga slutsatser kan dras utifrån den gjorda analysen, vilka kan ytterligare reflekteras kring: välfärdspolitikens kulturella anspråk, kulturpolitikens välfärdsmässiga grund, samt tillväxt som övergripande värde.

VFA presenterades likt en generalplan för välfärdsfrågorna i Malmö och kom att uttryckas som en perspektivförändring i kommunens stadsförnyelsearbete. De tidigare prioriteringarna att stärka förutsättningarna för ökad ekonomisk tillväxt i staden vändes nu istället mot att ombesörja de problem som rådde i den sociala välfärden. Förslagen som lades fram baserades på tidigare etablerade insatser i välfärden som exempelvis åtgärder för att skapa arbetstillfällen, höja utbildningsnivån och

kompetenserna bland befolkningen och göra insatser på bostadsområdet. Till detta tillkom ett trygghetsarbete genom utbyggd kameraövervakning och åtgärder för utökade polisiära resurser och befogenhet för bekämpandet av såväl grövre som mindre brott. I det avseendet representerade VFA också en tendens att välfärdspolitiken antog en mer hårdför inriktning (jfr Mukhtar-Landgren 2008; Tesfahuney & Dahlstedt 2008; Thörn 2006), influerat bl.a. av strategier i USA och delar av Europa att med större kraft slå ned på alla former av olagliga aktiviteter i den urbana miljön i syfte att stärka den allmänna tryggheten och öka innerstädernas attraktivitet (Wacquant 2009; Coleman 2004; Smith 1996).

En del av denna tendens visade sig också i de kulturella anspråk som den föreslagna välfärdslinjen i VFA innehöll. Alltmedan den offentliga välfärden inbegrep *alla* utmålades en del *kulturellt baserade värderingar* som ett allvarligt hot mot välfärden och gemenskapen i staden. I motsats framhölls värden, normer och regler som antogs vara universellt demokratiska, men som alltså inte beskrevs som kulturellt baserade. Den här användningen av kulturbegreppet visar likheter med den historiska idén om kultur som *civilisation*, vilken ofta används för att beskydda majoritetssamhällets normer och idéer inför andra föreställningar, vilka då utmålades som partikulära, avvikande eller rent av farliga (se t.ex. Eagleton 2001). Det egna levnadssättet förefaller mänskligt och okonstlat. Det andra kulturellt säreget (Eagleton 2001). Med en sådan uppfattning skapas tydliga skillnader mellan ett *vi* och ett *dem* (se t.ex. Hall 1997), något som arbetet med VFA också fick mycket kritik för (Mukhtar-Landgren 2012).

Det fanns också en annan problematik inom VFA i hur man egentligen skulle förstå kulturens roll i förhållande till den etniska dimension som man menade visade sig i den ojämna fördelningen av social välfärd i Malmö. Även de beskrivningar som inte ställde olika kulturer mot varandra, utan snarare ville sammanföra dessa i högre utsträckning genom att låta dem mötas, vilade i grunden på antagandet om kulturer – och då i synnerhet andra kulturer än den egna – som klart avgränsade helheter. Sprunget ur ett sådant perspektiv kan en idé om mångkultur dock aldrig bli något annat än mosaikartad, där olika kulturer erkänns samexistera samtidigt som gränserna mellan dem fortsätter att bekräftas (se t.ex. Benhabib 2004). Fortfarande kvarstår då också den ovan

nämnda maktaspekten ifråga om var makten att definiera vem som äger tillhörighet till vilken kultur är lokaliserad.

Kapitlets genomgång av det kulturpolitiska arbetet inom och utanför ramen för VFA visar att uppfattningen om kulturbegreppet som framkom i kommunstyrelsens beskrivningar inte fick något större fäste hos kulturnämnden och kulturförvaltningen. Dessa aktörer påtog sig snarare rollen att problematisera och visa på en större komplexitet i samhällsutvecklingen utifrån ett mindre avgränsande och etnocentriskt kulturbegrepp. I detta fall knöt man an till en etablerad välfärdsdiskurs som strävar efter ett vidgat deltagande i kulturlivet, oavsett kulturell tillhörighet (Frenander 2011a; Johannisson 2006; Nilsson 2003). I denna strävan betonades också av kulturnämnden och kulturförvaltningen värdet i att uppfatta den kulturella pluralismen som en resurs för stadens utveckling. Därigenom sällade man sig också till den mångfaldsdiskurs som hade fått fäste i kulturpolitiken och på andra samhällsområden under andra hälften av 1990-talet, vilken var mer individuellt definierad och pluralistisk än under tidigare perioder (Wittrock 2011; Egeland 2007).

Inom det kulturpolitiska arbetet i Malmö uppträdde dock en problematik gällande i vilken utsträckning man var beredd att särskilja etnicitet från andra aspekter av mångfaldsbegreppet. Kulturförvaltningen ville hellre integrera denna etniska dimension i en större fråga om en bredare tillgänglighet till och deltagande i kulturlivet. Samtidigt sattes målsättningar upp som tydligt riktade in sig på etnicitet som en indikator på bristande mångfald.

Avslutningsvis innebar uppdraget i VFA att den kommunala organisationen påfördes ett dubbelt åtagande att arbeta med välfärdsfrågorna parallellt med strategier för ökad ekonomisk tillväxt. Med denna idémässiga grund ramades den sociala och kulturella välfärden in av en annan ideologisk övertygelse med stora implikationer för hur idéer om kulturens värden i stadsutvecklingen kom att formuleras. Det dubbla åtagandet som ideologiskt ramverk kan uttolkas på så sätt att VFA snarare innebar en förstärkning av de tillväxtsatsningar som kommunen hade satt i rörelse än att det representerade en kraftsamling kring de eftersläpande välfärdsfrågorna (jfr Stigendal 2021; Dannestam 2009). Denna tolkning leder också in analysen av kulturens värden i stadsutveckling på en annan förståelse av kulturpolitiken under den här perioden än den uttalade perspektivförändringen att förstärka kulturens sociala roll och bygga en starkare social gemenskap och välfärd. Snarare

fogades idéerna om kulturens värde i fråga om välfärd respektive tillväxt samman i det dubbla åtagandets ideologi, vilken gav möjlighet till glidningar över dessa båda områdens gränser och som, i sin tur, bidrog till att neutralisera dess inneboende spänningsförhållanden. I likhet med hur VFA i sitt ideologiska meningsskapande framförallt kan uppfattas som en förstärkning av tillväxtpolitiken kan det utläsas en huvudsaklig tendens i idéerna om kulturens värden att bidra till ökad etablering och legitimering av den tillväxtorienterade kulturpolitiska argumentationen. Argumentationen om kulturen som en tillväxtresurs är i det här fallet *mindre* explicit än tidigare, men desto mer integrerad och sammanfogad med den traditionellt starka välfärdsargumentationen i kulturpolitiken.

Analysen i det här kapitlet har visat att dessa tendenser var högst märkbara i Malmö vid den här tiden, och att de fann sig tillrätta i det dubbla åtagandets ideologi. Detta ideologiska meningsskapande skulle också fortsättningsvis dominera stadsförnyelsearbetet, med delvis andra uttryck och nya idéer om kulturens värden fäst vid sig.

Kapitel 5.

Rum för tillväxt och rum för välfärd: Västra Hamnen och strategier för att ”hela” staden

Det ideologiska meningsskapandet kring kultur och stad har alltid präglats av olika föreställningar om likhet och olikhet. I olika epoker och utifrån olika perspektiv har dessa föreställningar väglett stadsplaneringens praktik på skilda sätt och formerat sig kring en rad olika inneslutnings- och uteslutningsmekanismer, såväl materiella som symboliska. Senare tiders idéer om kultur och stad kan sägas ha återupptäckt de goda förtjänsterna med den klassiska stadens brokighet sett till hur man förespråkar den urbana miljöns heterogenitet, och hur man därmed motsätter sig den under efterkrigstiden förhärskande funktionalismens idé om att dela upp staden i skilda rumsligheter baserat på åtskillnaden mellan olika funktioner och levnadssätt (Tunström 2009; Brusman 2008; Stahre 2007). Å andra sidan har strukturomvandlingar och politiska utvecklingsmönster bidragit till att splittringens inneslutnings- och uteslutningsmekanismer i allra högsta grad fortsätter att utgöra såväl ett problem som en tillgång inom stadsplaneringen (Mukhtar-Landgren 2012; Kings 2011; Fainstein 2010; Forsemalm 2004; Short & Kim 1998). Föreställningar om att integrera stadens alla olikheter i någon form av urban gemenskap och insatser för att överbrygga de skillnader som föreligger i olika livsvillkor riskerar därför att inte bara missa sitt mål utan till och med bidra till en ökad desintegration, uppdelning och sönderfall mellan olika delar i staden (Salonen 2011; Urban 2005).

I föregående kapitel uppmärksammades hur detta spänningsförhållande mellan integration och desintegration i stadsplaneringen kom till uttryck i det policysammanhang som utgjordes av handlingsprogrammet

Välfärd för alla (VFA), vilket genomfördes i Malmö stad mellan åren 2004 och 2009. En central utgångspunkt i VFA var den påfallande segregationen, och därmed desintegrationen, som man iakttog i staden och de stora skillnaderna och olikheterna som man menade präglade utvecklingen i Malmö på ett negativt sätt. Som medel för att bekämpa denna negativa olikhet framhölls bland annat kulturen som ett område där man istället kunde uppfatta en mer positiv form av olikhet, men under förutsättning att olikheterna också baserade sig på likheter. Det senare som tydligast formulerat i anslutning till idéer om kulturen som mötesplats, vilket i det här sammanhanget bildade en ansats för att motverka den negativa formen av olikhet som skapade segregation. Samtidigt fanns det i handlingsprogrammet tendenser som pekade i andra riktningar, och som snarare gav uttryck för en påtvingad likhet som stadens medborgare behövde underordna sig och som skulle upprätthållas genom en rad villkorade och kontrollerande insatser från kommunens sida.

Den fortsatta analysen i det här kapitlet kommer, med avstamp i problemställningen som genomsyrade VFA, att behandla hur man i kommunen *rumsligt* föreställde sig stadens utveckling och hur denna kom till uttryck, såväl i termer av problem som möjligheter, i visioner, styrdokument och den fysiska förändringen av stadsmiljön. En central utgångspunkt för analysen utgörs av omvandlingen av Västra Hamnen-området som inleddes kring millennieskiftet och som i mångt och mycket kom att materialisera, och symboliskt representera, de visioner om Malmös nya tillväxt och utveckling som hade formulerats under 1990-talet och framåt. Hamnområdets omvandling till en ny stadsdel i Malmö inleddes i och med bostadsmässan Boo1 och uppbyggnaden av den nya högskolan. Det fortsatte sedan med uppförandet av den nya stadens nya landmärke, Turning Torso, och flera etapper av utbyggnad av nya bostads- och kontorsområden, offentliga serviceverksamheter samt rekreationsmiljöer. Bomässan som pågick mellan maj och september 2001 var det största publika evenemang som hade hållits i Malmö sedan Baltiska utställningen 1914 (Tykesson & Magnusson Staaf 2009). Liksom Baltiska utställning då, utgjorde Boo1 nu en stark symbol för ett Malmö i förändring och förankrade också staden i ett utvecklingsskede som vida översteg lokalsamhällets utformning (Mukhtar-Landgren 2009; Ristilammi 2003). Vid 1900-talets början var det frågan om steget in i det moderna industrisamhället (Andersson, Johansson & Larsson (red.) 2013). Denna

gång, ett drygt sekel senare, handlade det om "stadens intåg i det postindustriella samhället" (Tykesson & Magnusson Staaf 2009:274).

Omvandlingen av Västra Hamnen och visionerna om stadens omställning till den nya ekonomin som knöts till denna var en av de främsta orsakerna bakom, och motivet till, det ena sidan av kommunens dubbla åtagande som formulerades i samband med VFA, den som hade att göra med behovet av och strategierna för en ökad ekonomisk tillväxt. Det dubbla åtagandets ideologiska meningsskapande gjorde gällande att sådana investeringar var tätt förknippat med möjligheterna att stärka den sociala välfärden. Samtidigt som en stärkt välfärd på det här sättet beskrevs avhängig en ökad ekonomisk tillväxt diskuterades bristerna i välfärden oftast som något skilt från de strategier som fanns för att öka den ekonomiska tillväxten, som att dessa brister fanns *trots* tillväxtsatsningarna och de goda utvecklingsmöjligheterna som dessa menades ge. Följaktligen lyftes tillväxtsatsningarna till viss del ut ur det direkta samband som på andra håll upprättades mellan välfärd och tillväxt. Det förekom i den bemärkelsen väldigt få reflektioner kring huruvida bristerna i välfärden också existerade *till följd av* eller *som del av* den förda tillväxtpolitiken och om strategierna för ökad tillväxt snarare bidrog till att förstärka de skillnader i levnadsvillkor som fanns.

Analysen i det här kapitlet undersöker hur denna problematik kom till uttryck i den ideologiska laddningen av Västra Hamnens omvandling och de rumsliga föreställningarna om Malmö som stad som både föregrep, samt följde på, detta centrala utvecklingsprojekt. Vilket ideologiskt meningsskapande framträdde med idéerna om stadens attraktivitet och stadsrummets betydelse i en sådan utveckling? Och hur förhöll sig detta till andra, och till viss del kontrasterande, idéer som utifrån ett planeringsperspektiv betraktar stadsrummet och den urbana miljön med ett mer välfärdsinriktat synsätt och med fokus på det sociala samspelet mellan stadens invånare? Analysen behandlar spänningsförhållandet mellan dessa föreställningar och dess betydelse för det ideologiska meningsskapandet kring staden med ett särskilt fokus på vilka idéer om kulturens värden som kommer till uttryck inom stadsplaneringen i skenet av denna utveckling.

Västra hamnen: Tillväxtrummet

Resurserna för Malmös omvandling till en postindustriell kunskapsstad samlades till Västra Hamnen. Området kom därmed också att utgöra en symbol för hur man såg Malmö i sin helhet förvandlas till en framtidsinriktad och attraktiv stad med en framskjuten position i den nya Öresundsregionen. Under omvandlingsprocessen kom industristaden Malmö kontinuerligt att framställas i termer av *före detta*, inte bara i fråga om produktion och sysselsättning men också i allra högsta grad vad det gällde den kulturella identitet som denna historiska fas förknippades med. Den fysiska omvandlingen av Västra Hamnen till ett postindustriellt centrum var i den bemärkelsen också explicit sammankopplad med en symbolisk investering i samma riktning. I enlighet med tanken om ett sådant brott i stadens historia beskrevs också Boo1 i mässkatalogerna i termer av *år 1* (*Boo1 katalog 2* 2001:52). Delvis var det en lek med millennieskiftets nya tideräkning. Men beskrivningen gav tillika uttryck för en syn på att det nya och postindustriella Malmös historia härmed tog sin början (Jansson 2006). Bomässan Boo1, med den tillhörande beskrivningen *Framtidsstaden i det ekologiskt hållbara informations- och välfärdssamhället*, tilldelades Malmö 1996 i konkurrens med andra kommuner av föreningen Svensk Bostadsmässa (SVEBO). Ursprungligen planerades den under namnet *Bo2000* och var tänkt att förläggas till stadsdelen Ön i Limhamn utanför Malmös centrala delar (*Boo1 framtidsstaden* 1999). Detta var det enda kustnära läget disponibelt för exploatering vid ansökningstiden, vilket ansågs som en viktig faktor i planeringen för ett attraktivt boende. Kort därefter fick dock kommunen möjlighet att förvärva den gamla Saabfabriken i Västra Hamnen. Genom köpet blev Malmö stad den största markägaren i detta mer centralt belägna hamnområde, vilket ledde till att placeringen av mässan ändrades för att kunna samplaneras med tidigare idéer om att utveckla de centrala hamnområdena och Malmös kustlinje (Rosberg 2020). De ansvariga för Boo1 hade högt ställda förväntningar på att bomässan skulle fungera som ett föredöme och en prototyp för framtida stadsplanering och -byggande. Särskilt i fråga om omställningen till ett mer ekologiskt hållbart byggande sågs mässan bidra med goda förtjänster ur både ett lokalt och internationellt perspektiv (Persson (red.) 2005; Dalman (red.) 2001).

Den ekologiska omställningen var dock långt ifrån den enda förändringsprocess man ville sätta igång med Boo1. Den framväxande informationsteknologins betydelse för omvandlingen av såväl arbete som boende och livet i allmänhet var en annan avgörande tematik. Stödd på dessa utvecklingstendenser fanns det snarast en genomsyrande tanke att anläggningen av Boo1 skulle ställa om staden Malmö i grunden. Denna tanke relaterade till det kommunala visionsarbetet 1995 med sitt fokus på den globala strukturomvandlingens verkningskraft och vilka möjligheter som fanns för Malmö att klara sig ur den krisartade avindustrialiseringen (se kapitel 2).

Kommunens förvärv av marken i Västra Hamnen var i den bemärkelsen en ytterst viktig handling. Härmed öppnades möjligheterna för att med bomässan som startskott omvandla just de delar i staden som allra starkast förknippades med Malmös industri- och identitetskris. Omvandlingen hade delvis redan påbörjats i och med etableringen av den nya högskolan 1998 som förlades till den andra änden av Västra Hamnen sett från var bomässan planerade hållas. Högskolans lokalisering hit, till den del av hamnområdet som ligger i nära anslutning till Centralstationen och som kom att få namnen Universitetsholmen, var ett strategiskt beslut utifrån tanken att det skulle bidra till en regenerering av stadslivet i och kring innerstaden och även leda till goda synergieffekter med näringslivet (Larsson 2011; Olsson 2006; Malmö stad 1996b). I och med Boo1 utvidgades denna strategi, och som kommunstyrelsens ordförande Ilmar Reepalu uttryckte det i samband med planeringen av bomässan förväntades denna tillsammans med högskolan utgöra "lokomotivet i en stark och framgångsrik stadsutveckling i området" (Reepalu 2001:15).

Flytten av bomässan till Västra Hamnen innebar dessutom att exploateringen av kustremsan nu kunde ske i större utsträckning än vad den begränsade ytan kring Ön i Limhamn hade tillåtit (se t.ex. Olsson 2001). Strategin att bebygga den kustnära marken som vetter ut mot Öresund, vilket vid det här laget till stora delar upptogs av hamn- och industritomter i stadens centrala delar, hade fått alltmer fäste i Malmös kommunalpolitik från början av 1990-talet. Det borgerliga styret i staden vid decenniets inledning hade framfört en sådan utbyggnad som en viktig stadsförnyelsestrategi: "Att låta Malmö växa mot havet är ett [...] viktigt inslag i strävan att göra vår stad mer kontinental, mer spännande" (Malmö stad 1991c:1). Motivet *att växa mot havet* kom sedermera att formuleras som en bärande tanke i planeringen av Boo1 och visionen om Västra Hamn-

ens fortsatta omvandling:

Västra Hamnen skjuter ut i havet, omgiven av vatten. I dess västra del återupprättar Bo01 det direkta mötet med Öresund som Malmö hade långt in på 1800-talet, innan strandlinjen flyttats ut genom industrins och hamnens utfyllnader i havet. (Tham 2001:37)

Ett av huvudsyftena med områdets utformning är att säkra återknytandet av kontakten mellan stadens centrum, dess invånare och havet. (Malmö stad 2000:5)

Här växer ett attraktivt, hållbart och vattennära stadsområde fram där kontakten mellan den medeltida staden och havet har återerövrats. (Malmö stad 2005b, u.s.)

Västra Hamnen ska återupprätta Malmös möte med havet. (Malmö stad 2005d:7)

Bruket av ord som "återupprätta" och "återerövra" i dessa citat vittnar om att närheten till havet utgjorde något mer än en förskönande faktor i det här sammanhanget. I samband med att den gamla stadskärnan hade separerats från sitt ursprungliga kustläge genom ständiga utbyggnader av hamnområdet och nya utfyllningar i vattnet (den sista så sent som 1987) hade industrisamhället också bildat en barriär mellan produktion och stadsliv som man nu åter ville förena. Denna gång i form av ett attraktivt kustnära boende med urbana förtecken.

Västra Hamnen som symboliskt kapital

Motivet att växa mot havet fungerade närmast som en omskrivning för arbetet med att profilera Malmö i etablerandet av Öresundsregionen som ett nytt politiskt och ekonomiskt landskap. Planeringen av Bo01 omgavs så till vida av en symbolisk produktion som var ofrånkomligt integrerad i den strukturomvandling som präglade samhällsekonomin under längre tid och som uppfattades som den avgörande faktorn för Malmös framtid. Den urbana transformation som Malmö i likhet med många andra städer genomgick vid den här tiden var nära sammanflätad med föreställningarna om en ny ekonomi som skulle efterträda massindustrialismens strukturella kollaps. Den framväxande informationsteknologin hade stor betydelse för dessa idéer (Castells 2000). En annan viktig del

var tanken om en kulturell omställning där industrisamhällets gamla gränser mellan produktion och konsumtion, arbete och fritid, konst och liv uppfattades som föråldrade (Featherstone 1994). Sett till beskrivningarna av hur boendet skulle te sig i den nya stadsdelen som växte fram i Malmö i och med Boo1 rådde det en stark övertygelse om att bomässan skulle vara vägledande i att sammanföra dessa tendenser i ett nytt attraktivt levnadssätt i staden:

Framtidsstaden är ett samhälle som förenar boende, företagande och service. Här ryms både avancerad tjänsteutveckling och en högkvalitativ boendemiljö. Informationstekniken skapar förutsättningar för bägge delar. Med ett avancerat IT-stöd ges människor en drägligare tillvaro med större möjligheter till valfrihet i tid och rum. Arbete och studier kan utföras från hemmet. Hemmet kan styras från arbetet. Inköp, distribution och umgänget med samhällsfunktioner underlättas med informationstekniken [...] Tjänsteutvecklingen drivs av den avancerade användningen. (Malmö stad 2002b[1999]:10)

Sådana visioner om ett högteknologiskt boende och arbetsliv samsades i planerna med en strävan efter en förhöjd känslöstämning i stadsrummet. I flera avseenden framställdes Boo1 som en estetisk upplevelse. Mässarkitekten Klas Tham beskrev bomässan i termer av "en lång teater- eller operaföreställning" med ett intellektuellt och känslomässigt budskap som "måste tala till förstånd och känsla" (*Boo1 katalog 3* 2001:5). Mässan skulle erbjuda ett "sinnligt överdåd" av "ljus, glitter, blänk, klara färger, rytm, mystik, hemligheter, djupa skuggor" som skulle bearbeta de sinnliga intrycken: synen, känslan, lukten, smaken, hörseln, rörelsesinnet (*Boo1 katalog 3* 2001:5). Rummet skulle byggas upp av "ordning" och "begripligheter", men också av "komplexitet, mångfald, plötsliga upptäckter, överraskningar" (*Boo1 katalog 3* 2001:5). Det var enligt Tham således nödvändigt att bomässan, såväl som den permanenta stadsdelen som skulle etableras efter mässans avslut, i sin arkitektur och formgivning utmärktes av "exceptionell hög kvalitet" som berörde, förförde och kanske även upprörde besökaren (*Boo1 katalog 3* 2001:5). I samma anda slog kvalitetsprogrammet för Boo1 fast att "skönhet och stimulans":

[...] är nyckelord i Framtidsstaden. Människan har behov av skönhet och att bli känslomässigt berörd. Allt som byggs eller visas på Boo1 ska vara gjort med högsta ambitionsnivå. Med stor vilja och

god kunskap formas den goda arkitekturen. Den slappa, likgiltiga formgivningen och arkitekturen ska bannlysas. Framtidsstaden ska vara antingen utmanande vacker eller väcka känslor som gör att vi ställer frågor. Endast det yppersta av arkitektur och konst ska få komma till tals. [...] Alla sinnen ska komma till användning på Boo1. Framtidsstaden är rik på intryck och uttryck. Konsten finns med och lämnar tecken och spår i staden och i hemmen. (Malmö stad 2002b[1999]:11f.)

De postmoderna elementen i den arkitektoniska visionen för Boo1, att bryta upp förhållandet mellan form och funktion, gjorde att den nya stadsdelen i stor utsträckning formulerades i motsats till modernismens storskalighet och rationella uppdelning av olika funktioner (Tykesson & Magnusson Staaf 2009). Boo1 skulle istället byggas som "en vindlande struktur av gränder, stråk och små platser" (Larsson 2001:46). För att stimulera en sådan utformning gjordes bland annat en ovanlig tomtfördelning mellan byggherrarna som innebar att kvarteren delades upp i mindre delar istället för att som i normala fall ge byggherrarna sammanhängande områden. Byggherrar med flera projekt tilldelades mark på flera olika platser. Tomtfördelningen bidrog på så sätt till den brokighet som man ville att Boo1 skulle kännetecknas av (jfr Tykesson & Magnusson Staaf 2009), vilken beskrevs i ord som "en rikedom och mångfald av uttryck" med inspiration "från antik, medeltid, renässans, barock, 1900-tal och vår tid" (Malmö stad 2012a:5).

I den postmoderna urbana visionen utmejslade sig också särskilda idéer om kultur och levnadssätt, vilket visade sig i föreställningarna om de nya bosättarna i hamnområdet. Bomässans utställningskataloger talade om ett boende för 2000-talets "moderna nomader" som rör sig fritt mellan hemmets domäner och en global arbetsmarknad (*Boo1 katalog 1* 2001:12). I Malmö skulle dessa människor finna "närhet till flygplatser, kontinenten och storstaden, men också småstadskänsla, hav, natur och lugn" (*Boo1 katalog 1* 2001:14). Den nya befolkningen exemplifierades med affärsmänniskor, mediasäljare, arkitekter och konstnärsutövare i en eller annan form, människor som menades leva ett "aktivt, sportigt och friskt liv" (*Boo1 katalog 1* 2001:18) och som acklimatiserat sig till "dagens livsstil med IT och digital kommunikation" (*Boo1 katalog 1* 2001:58). Sett till mässkatalogerna utmålades boendet vara mer emotionellt än funktionellt baserat även om den tekniska funktionaliteten i form av "smarta lösningar" för hemarbetet ständigt hamnade i fokus. Man förväntade sig att intresset för formgivning skulle vara stort bland

de som flyttade hit. Det talades bland annat om heminredning i termer av "medicin" för en bättre vardag (*Boo1 katalog 1* 2001:15).

Föreställningarna om de nya bosättningarna som stilmedvetna, fysiskt aktiva, obundna och framgångsrika subjekt föll väl in i den samtida syntetiseringen av ekonomi och estetik (se t.ex. Ray & Sayer (red.) 1999; Lash & Urry 1994), samt beskrivningar som "de nya kulturförmedlarna" inom småborgerligheten (Bourdieu 1984) och senare "den kreativa klassen" (Florida 2006). Båda begreppen betecknar ett ledande skikt i samhället som i sitt yrkesutövande och personliga kulturval förmår kapitalisera på de resurser som är med och driver på den kulturella omorienteringen och samhällets utveckling.

Detta var också ett huvudspår i det kommunala visionsarbetet 1995 som lutade sig mot förutsägelser om en arbetsmarknad alltmer uppdelad mellan "rutinmässiga" produktions- och persontjänster vars arbete kontrolleras och lönesätts utifrån tid och arbetsmängd samt "symboliska tjänster" som beror på originalitet och att på ett kreativt sätt identifiera och lösa problem (Malmö stad 1996a). För det framtida Malmös del gällde det att stödja utvecklingen inom den sistnämnda kategorin och att locka till sig människor som ingick i den typen av arbetskraft eftersom deras inflytande på ekonomi, kultur och samhälle förväntades öka allt mer. I betydelsen av idéer om kulturens värden är det särskilt intressant att se hur man i kulturvisionen som ingick i detta visionsarbete föreställde sig en ny utvidgad konstnärsroll som en förelöpare i den symboliska produktionen som här uppmärksammades. Vid visionens bortre tidshorisont 2010 förväntades denna ha fått fäste i Malmös befolkningsunderlag:

'Konstnären' som under 1990-talet i det närmaste var kroniskt arbetslös verkar nu i ett gränsområde mellan konst, utbildning, vetenskap och företagsamhet. Konsten har spritt sig likt ett virus och trängt in i praktiskt taget varje näringsverksamhet. *Personer med ett uppövat seende; en känsla för formen, stilen och med en förvärvat hantverksskicklighet och kreativitet har fått jobb i Malmös nya företag som verkar inom områden som ligger nära kulturområdet: design, multimedia, film och reklam.* (Malmö stad 1996c:5, min kurs.)

Idén om kulturen som en omvandlande kraft hade i det här fallet ett smalare kulturbegrepp för ögonen. Utgångspunkten för kulturvisionens framtidsbilder var den estetiska nyorienteringen som skedde på stadens

kulturinstitutioner vid inledning av 1990-talet under ledning av fram-synta konstnärliga ledare och institutionschefer (se kapitel 1). När väl denna emotsedda kulturella utveckling kommer till uttryck i samband med planeringen av Boo1 och den nya stadsdelen i Västra Hamnen är det inte längre den här typen av kulturbärare som förväntas leda smakutvecklingen. Istället var det, som mässkatalogernas personporträtt visade, pionjärerna för den nya ekonomin som nu förutspåddes vara den nya kulturens föregångare med sin stilsäkerhet och förgreningar ut i näringslivets omställning mot tjänstebaserad symbolproduktion och nya konsumtionsmarknader. Den här utvecklingen visar dels en utvidgning av kulturbegreppet, dels en förflyttning av den tänkta *platsen* för Malmös kulturella omställning, bort från kulturinstitutionerna och till det nya stadsrum, och den nya stad, som var i sitt tillblivande i Västra Hamnen.

Västra hamnen som ekonomiskt nav

Representationen av Boo1 och den fortsatta symboliska produktionen kring omvandlingen av Västra Hamnen blev i synnerhet ideologiskt meningsfull och kulturellt dominant därför att den var direkt sammankopplad med tillika betydelsefulla politiska och ekonomiska investeringar. Förvärvet som kommunen gjorde av marken i Västra Hamnen var en viktig faktor i det här sammanhanget. Genom detta skapades utrymmet för en rumslig produktion motsvarande den symboliska produktionen av *tillväxtrummet*, och det gjordes plats för att ge fysiskt uttryck åt de representationerna av ett nytt Malmö som ansågs som mest värdefulla för stadens utveckling. Merparten av de medel som användes vid köpet från SAAB av marken i Västra Hamnen kom ur försäljningen av det allmänna energibolaget Malmö Energi ett par år tidigare. Vid tiden för försäljningen hade de ansvariga socialdemokraterna motiverat beslutet med att pengarna behövdes för att sanera den kommunala ekonomin. Senare betonade socialdemokraterna istället de goda förtjänsterna med omlokaliseringen av allmänna medel för att driva det lokala utvecklingsarbetet framåt (Billing 2000), vilket Boo1 blev ett tydligt uttryck för.

Omfördelningen av medel genom utförsäljningen av gemensamt ägda serviceverksamheter var förankrat i den ideologiska omförhandlingen som skedde i kommunalpolitiken. Denna avspeglade sig också i

vem man nu riktade sig till med sin förda politik. Kommunstyrelsens socialdemokratiska ordförande Ilmar Reepalu beskrev Boo1 som "ett bostadsområde som kan locka höginkomsttagare" vilket "kommer att stärka Malmö" (Reepalu 2001:15). Bakom framställningarna i bomässans utställningskataloger av de presumtivist nya invånarnas *kulturella* kapital (kosmopoliter med framgångar inom nya service-, kunskaps-, kultur- och medienäringar) fanns således en politisk strävan att genom Boo1 locka en bättre bemedlad befolkning till Malmö med större *ekonomiskt* kapital. Samma målsättningar fanns hos de kontrakterade byggherrarna att utforma boendet på Boo1 så att det lockade en välbärgad och köpstark målgrupp (Dalman & Sandstedt 2005). Dessa räknades inte nödvändigtvis till samma människor som företrädde det omfamnade kulturella kapitalet men det var otvivelaktigt i samspelet mellan dessa två kapitalformer som betydelsen av Boo1 särskilt framkom (jfr Jansson 2006).

I såväl symbolisk som ekonomisk mening fungerade Boo1 som ett nedsippringsprojekt, i betydelsen att generera den slags *trickle down*-effekt som den nyliberala ideologin har varit pådrivande i att etablera i urbana stadsförnyelsestrategier världen över (se t.ex. Brenner, Marcuse & Mayer (red.) 2012; Taşan-Kok & Baeten (red.) 2011). I symbolisk bemärkelse fungerade bomässan som ett sådant nedsippringsprojekt genom hur den framhölls som en modell för det "nya" Malmö som den övriga, "vanliga", staden skulle utvecklas igenom. På samma grunder beskrivs Boo1 som ett "lokomotiv" för hela stadens utveckling även i ekonomisk mening (Reepalu 2001:15). Genom talet om att attrahera höginkomsttagare grundlades en ideologisk försäkran från de styrande politikernas sida att Boo1 och den fortsatta omvandlingen av Västra Hamnen till ett attraktivt bostads- och affärsområde låg i linje med ett allmänintresse som skulle ligga till grund för en utveckling som gynnade alla malmöbor.

Boo1 och det nya ideologiska samförståndet

Utvecklingsprojekt med liknande förhoppningar som knöts till Boo1 hade förekommit redan tidigare i Malmö. Det ideologiska meningsskapandet som sammanförandet av exklusiv urban förnyelse och ekonomisk nedsippring innebar var så till vida inte en plötslig idé som uppkom under planeringen av bomässan utan något som gradvis hade fått fäste

bland de styrande i Malmö. Ett exempel som kan nämnas särskilt i det här sammanhanget är området *Potatisåkern* som byggdes under 1990-talet. Området utgjordes av ett tidigare obebyggt fält i nära anslutning till en förnämlig villabebyggelse och Ribersborgsstranden. Som del i de då styrande moderaternas ideologiska drivkraft att stärka Malmös attraktivitet genom profilerad arkitektur blev Potatisåkern i mitten av 1980-talet föremål för en arkitekttävling. Det vinnande bidraget, ritat av den amerikanske arkitekten Charles Moore, innebar ett alltigenom exklusivt lägenhetsbestånd i postmodern utformning.

Byggstarten dröjde dock till 1994, vilket innebar att projektet var lig-gande över flera mandatperioder. De annars påtagligt stora kontroverserna mellan socialdemokraterna och de borgerliga partierna under den här tidsperioden märktes dock inte av i planerna för Potatisåkern. Tvär-tom framhårdade socialdemokraterna tanken på Potatisåkerns tilltänkta utformning som ett arkitektoniskt ”fantastiskt” och ”unikt” projekt som behövdes för att skapa intresse kring Malmö (citerad i Tykesson & Magnusson Staaf 2009:168). I sammanhanget argumenterade bland annat Ilmar Reepalu för att Malmö ”måste ha miljöer där även företagsledare vill bo” (Kasvi & Ringman 1997). Inflyttningen av kapitalstarka grupper skulle enligt denna framställning ge ökade skatteintäkter till kommunen som också skulle hjälpa till att stärka den gemensamma välfärden (Gustafsson 2021).

De ideologiska grunderna för nedsippringsprincipen går också att spåra till det kommunala visionsarbetet från 1995 vars utvecklingsberät-telse dominerades av ett tillväxtperspektiv och uppfattningen om att ”en positiv spiral alltid attraherar” (Malmö stad 1996b:9). Det finns också tydliga ideologiska likheter med den stadsförnyelsepolitik som modera-terna hade lagt fram i sin budget för sin mandatperiod 1991–1994 och hur den föreslagna politiken motiverades i offentliga sammanhang av moderaternas dåvarande ordförande Joakim Ollén:

– Vi vill att Malmö ska bli ett centrum för södra Skandinavien i framtiden. Därför vill vi ha hit nya entreprenörer – och högin-komsttagarna tillbaka. Vi har satsat på spännande arkitektur när vi bygger ut staden mot vattnet i gamla hamnområdet. Och vi satsar mycket på kulturen, vi har inte råd att låta bli det, och det är oin-tressant att tävla med Stockholm. Köpenhamn är huvudkonkur-renten – och samarbetspartnern i Öresundskommittén. EU som ju stöder regional samverkan när nationsgränserna luckras upp, ger oss redan bidrag till samarbetet. (Björkqvist 1994:46)

Likheterna är påfallande med hur socialdemokraterna med Ilmar Reepalu i förarsitsen lade fram sin vision om Malmös utveckling kort därefter, och hur denna materialiserades i samband med Boo1. Den konsensus som härmed uppträder mellan Ollén och Reepalu ger tecken om en ideologisk samsyn bortom den infekterade politiska debatten i Malmöpolitiken under 1990-talet (se kapitel 1). I takt med att man ställdes inför de nya utvecklingsmöjligheterna, som grundandet av högskolan och det utvidgade regionala samarbetet som Öresundsbrons öppnande erbjöd, klingade också ställningskriget mellan socialdemokraterna och moderaterna av och en ny blocköverskridande intressegemenskap utkristalliserades (Billing 2000; se även kapitel 2). Den nya samsynen uttryckte sig bland annat i en skriftserie som kommunen använde sig av i förlängningen av visionsarbetet. I ett gemensamt förord av Ilmar Reepalu och det moderata oppositionsrådet Percy Liedholm betonades att man "bör på ett pragmatiskt sätt söka efter det gemensamma och förenande i olika långsiktiga frågor" och att deras gemensamma mål, "oberoende av om man har samma eller olika uppfattningar i en fråga", var att "åstadkomma det som bäst för Malmö och malmöborna" (Reepalu & Liedholm, i Stigendal 1996:4).

Det ideologiska meningsskapandet som omgav bomässan fanns alltså redan etablerat när omvandlingen av Västra Hamnen påbörjades. Boo1 utmärkte sig dock från tidigare liknande projekt och idéer sett till i vilken omfattning anspråken gjordes om att vara mönsterbildande för Malmös utveckling, samt i hur bomässan i ödesmättade termer uppfattades som sammanflätad med en brytningstid i stadens historia och på så sätt gjordes till en referent för Malmö i stort (jfr Jansson 2006). Även om nedsippringsekonomin som styrande princip för Malmös utveckling inte introducerades i och med Boo1, kan det sägas att den väl befestes och intog en mer dominant ställning som i stort den enda vägens politik (jfr Listerborn 2017).

Boo1 som konfliktyta

Den uttalade linjen att bygga för höginkomsttagare var dock inte utan kontroverser. Målet att attrahera ett välbärgat samhällssegment delades inte, eller identifierades inte alls, av alla i den kommunala organisationen. Geografen Ståle Holgersen berättar exempelvis om hur en tjäns-

teman i Malmö stad involverad i bomässans planering närmast chockerades över Reepalus bestämda och ihärdiga uppfattning om att rikta in sig på att bygga Boo1 för höginkomsttagare (Holgersen 2017).

Utskiljandet av Ilmar Reepalus namn i det här sammanhanget är för övrigt en ofta förekommande tendens när Boo1 beskrivs. Visserligen kan Reepalu ses som en särskilt drivande kraft i denna riktning, men det fanns fler aktörer som i allra högsta grad var inblandade i etableringen av en sådan ideologisk inriktning. De kontrakterade byggherrarna spelade bland annat en viktig roll i detta, med en uttalad kundprofil för vem man byggde. Detta märktes också sett till vilka idéer byggherrarna *inte* tog till sig. Det fanns utanför den dominerande bilden av Boo1 också en annan vision som snarare ville förverkliga ”ett lokalsamhälle präglad av ekonomisk och etnisk social mångfald” (Dalman & Sandstedt 2005:76). I detta ingick bland annat planering av kollektivboenden, skola och stadsdelsbibliotek, boende för äldre, för stora familjer, samt för mindre bemedlade. Dessa idéer mottogs dock med svalt intresse från byggherrarna, och det ställdes heller inte några formella krav från kommunens sida att dessa skulle realiseras. Istället argumenterade byggherrarna för nyttigheten i att bygga exklusivt. Delvis gjordes detta på samma grunder som Reepalus, men legitimerades också genom att man förutspådde att ett exklusivt nybyggt område skulle generera flyttkedjor som skapade utrymme i stadens övriga bostadsbestånd, vilket skulle gynna mindre kapitalstarka grupper (Dalman & Sandstedt 2005; se även Malmö stad 2005e).

Medan bomässan och de omgivande faktorerna för arrangerandet av denna representerade ett visst återerövat samförstånd inom Malmös kommunalpolitik utlöste planeringen, genomförandet liksom efterspelet kring Boo1 en livlig offentlig debatt på annat håll (Grönlund 2005; Persson & Dalman 2005). Lokalpressen, men också de rikstäckande medierna och olika branschorgan, kom i samband med Boo1 att bli arena för en konflikt mellan å ena sidan de aktörer som stod bakom bomässan och såg den som ett tecken på stadens pånyttfödelse, och å andra sidan, ett utbrett missnöje och kritik av mässområdet som en plats vilken representerade politisk hybris och ett alltför okontrollerat slösande med skattepengarna (Jansson 2006). Medierapporteringen tiden före och under mässans inledande skede förhöll sig relativt positiv och talade om ett nytt, spännande och okonventionellt bostadsområde. Efter hand växlade

dock bilden och istället kom rapporteringen att domineras av vilka finansiella och organisatoriska problem som omgärdade evenemanget, bland annat utbredda lönekonflikter med byggarbetare, förseningar och tidsbrister samt ett underskott i antalet besökare i förhållande till uppställda mål (Tykesson & Magnusson Staaf 2009; Jansson 2006; Nilsson, Palm & Persson 2005).

Boo1 blev också föremål för offentliga diskussioner om hur stadsförnyelseprojekt av denna storlek riskerade förstärka gränser mellan olika stadsdelar och mellan privilegierade och icke-privilegierade grupper i stadsrummet. En annan brännande fråga var avståndet mellan verklighet och utopi i de planer som Boo1 byggde på, vilket i sin tur blev en fråga om avståndet (symboliskt och geografiskt) mellan platsen för bomässan och det övriga Malmö (se t.ex. *Area* 2001). Liknande kritik, men under andra former, kom till uttryck genom en alternativ bomässa som anordnades under tio dagar mellan maj och juni 2001 i stadsdelen Möllervången. På initiativ av bland andra den ideella stadsdelsrörelsen Möllervångsgruppen samlades idéer och gestaltningar av boende som inte fått gehör, eller inte velat vara delaktiga, i planeringen av den officiella bomässan. I den alternativa bomässan ingick också att "vanliga" människor öppnade upp sina "vanliga" hem för besökare, vilket utgjorde en kommentar, om än inte explicit formulerad, på frågan om avstånd mellan verklighet och utopi i Boo1:s bostadsplanering (Gullbring 2001; *Möllervången NU* 2001).

Kontroverserna kring Boo1 ökade i takt med att fler och fler problem med bomässan blottades i mediebevakningen. När mässan stängdes i september 2001 var det tydligt att de högt ställda förväntningarna på bland annat antalet besökare och andelen inflyttningar till området var långt ifrån infriade. Det finansiella underskottet gjorde att det kommunala mässbolaget försattes i konkurs redan dagen efter att mässan stängdes. Konkursen skulle senare leda till rättsprocesser där bland annat Ilmar Reepalu stod åtalad i egenskap av kommunstyrelsens ordförande och därmed ytterst ansvarig. Ingen dom fälldes dock, men åtalet spädde på uppfattningen om Boo1 som både ett kontroversiellt och, i detta skede, till viss del misslyckat kommunalt projekt (Dannestam 2009).

I medieforskaren André Janssons analys ses Boo1, så som projektet utvecklades, snarare *förlänga* den krisperiod som det hade lanserats som en lösning på. Från att ha uttryckt och manifesterat den nya postindustriella ekonomins optimistiska tillväxtprognos, i motsats till den

stagnerade industriella ekonomin, kom bomässan istället att stå som symbol för tomma löften från maktens sida när dessa prognoser sprack (Jansson 2006). Därmed kom också de materiella omständigheterna som mässan, liksom förnyelsepolitiken i stort, vilade på upp i dager. Dess sociala förutsättningar rökdes: den spekulativa finansieringen, investeringar av skattemedel i ett elitprojekt, motoffensiven mot arbetaridentiteten. Kort sagt innebar bomässans kollaps maktens blottläggning (Jansson 2006).

I mars 2003 stod ännu ungefär en tredjedel av bostäderna i området tomma. Redan två år senare hade försäljningen av lägenheterna dock nått upp till 97 % (Dalman & Sandstedt 2005:73). Kring 2005 går det även att iakta en förändring i rapporteringen och beskrivningarna av området till att se Boo1, och den utveckling som fortsatte att ta plats i Västra Hamnen, som ett lyckat stadsförnyelseprojekt med många positiva effekter. En utvärdering av Boo1:s samhällsekonomiska nytta från 2005 utförd på uppdrag av stadsbyggnadskontoret betonade att en kort-siktig förlustkalkyl borde betraktas som *en* del av den samhällsekonomiska analysen, men inte hela (Malmö stad 2005e). Utvecklingen i Västra Hamnen förutsatte enligt rapportens menande ett bredare perspektiv, där det var den *samlade* samhällsnyttan som borde analyseras. Till denna samlade samhällsnytta räknas bland annat att "betalningsviljan för bostäder i Västra Hamnen är den högsta i Malmö" vilket tolkas som att attraktionskraften för boende och arbete är hög i området (Malmö stad 2005f:24). Vidare nämns att Malmöbor gärna visar upp Västra Hamnen som en turistattraktion för folk på besök i staden, något som rapporten menade kunde betraktas som en "kollektiv nyttighet". Med belägg av sådana faktorer dras den officiella slutsatsen att Boo1 sammantaget utgör "en lyckad samhällsekonomisk investering", vilket också blev rubriken när rapporten presenterades i stadsbyggnadskontorets egen tidning (Malmö stad 2005f:24).

Problem, misstag och felsatsningar bearbetades alltså genom en *re-kontextualisering* av berättelsen om Boo1. Genom att förändra spelplanen kunde problemen med och kritiken mot bomässan förskjutas till periferin i en ny helhetsbild. Även om ett visst medgivande av kritiken tilläts ta plats oskadliggjordes den samtidigt genom att sättas in i ett annat och större sammanhang. En annan officiell beskrivning av området från 2005 förkunnade: "Boo1 har sannerligen blivit en del av Malmö och för-

vandlats från öde skandalområde till ett populärt bad- och promenadstråk” (Malmö stad 2005d:25). Tiden som hade förflutit från det att Boo1 invigdes till det att de positiva effekterna blev mer skönjbara var naturligtvis behjälplig som medel för att över huvud taget framföra denna typ av utsagor. Men i det här ideologiska meningsskapandet går det också att se hur den ideologiska dominansen vidmakthålls genom en aktiv tömning av de inneboende motsättningarna, och ett tillika aktivt återbortträngande av omvandlingens materiella förutsättningar. Denna form av ideologiproduktion kan vidare särskilt iakttas i fallet med det nya Malmös nya landmärke Turning Torso.

Turning Torso: Det mytiska landmärket

Den fortsatta omvandlingen av Västra Hamnen innebar att nya bostads- och kontorsbyggnader uppfördes över ett allt större område, ihop med anläggandet av nya fritidsanläggningar, parkmiljöer, torg, promenadstråk, affärer och offentlig service. Delen där bostadsmässan ursprungligen ägde rum växte succesivt samman med området där högskolan en gång anlades 1998, och som sedan dess har utvecklats med bland annat nya universitetsbyggnader, företagsetableringar och den kommunala inkubatorn för kreativa entreprenörer MINC. Mellan det före detta mässområdet och Universitetsholmen har ett flertal service- och kunskapsföretag, administrativa verksamheter och kulturinstitutioner etappvis etablerat sig. Här finns idag bland annat SVT:s malmökontor, det kreativa kontorshotellet Media Evolution City, Region Skånes huvudkontor, Skånes Dansteater och skateanläggningen Stapelbäddsparken.

Det allra mest högprofilerade byggnadsprojektet i området, *Turning Torso*, invigdes 2005. Byggnaden, ritad av den världskände spanske arkitekten Santiago Calatrava, är 54 våningar och 190 meter hög och var vid uppförandet Europas näst högsta bostadshus (Tykesson & Magnusson Staaf 2009). Namnet betecknar hur byggnaden likt en vridande torso skruvar sig runt sin egen axel. Med sin spektakulära estetik och exempllösa skala sett till omgivningarna framkallar Turning Torso en både mäktig och märklig rumslig upplevelse. Malmös näst högsta byggnad *Kronprinsen* färdigställd 1965 är mer än 100 meter lägre (även Kronprinsen var vid sitt uppförande ett av Europas högsta bostadshus). Det omgärdande platta landskapet, och havet åt den danska sidan gör att

Torson är synbar inte bara från alla håll i staden, men också långt utanför stadens (och landets) gränser.

Representationen av Turning Torso har varit präglad av att just framhäva byggnadens status som ett konstverk, med betoning på det estetiserade liv som detta "skulptur-hus" frammanar (HSB 2005). Benämningen användes i en informationsbroschyr som distribuerades av byggherren och ägaren HSB vid tiden för Turning Torsos invigning. Samma broschyr talade om ett "boende upphöjt till skön konst":

Turning Torso är en djärv vision sprungen ur en skulptur. En spännande byggnad av kuber som vrider sig mot vattnet och omvärlden. Ett bostadshus med unik design och service. Ett nytt sätt att bo på Malmös mest attraktiva läge. Helt enkelt boende upphöjt till skön konst. (HSB 2005, u.s.)

Den huvudsakliga aktören bakom Turning Torsos tillkomst var just HSB, vars dåvarande ordförande var Johnny Örbäck som i rollen av socialdemokratiskt kommunalråd under det tidiga 1990-talet hade varit i högsta grad delaktig i satsningarna på Malmö som kulturstad tillsammans med moderaten Johan Bengt Pålsson (se kapitel 1). Malmö stad hade förvisso en aktiv del under planerings- och beslutsstadiet och låg även bakom försäljningen av marken, men kommunen bidrog inte med några ekonomiska medel i projektet (Dannestam 2009). Flera kontroverser kom att utspela sig kring det spektakulära byggprojektet. Kritikerna var många mot vad som betraktades som ett överdimensionerat byggprojekt, både sett till byggnaden i sig och de tecken på övermod och storhetsvansinne som det menades representera (Tykesson & Magnusson Staaf 2009). Kritik kom även från HSB:s egna medlemmar som betraktade projektet som alltför ekonomiskt riskfyllt och dessutom med sin exklusivitet illa förankrat i rörelsens traditioner. Det uppstod under byggprocessen också en hel del konflikter mellan arkitekten Calatrava och byggtreprenören som bland annat ledde till att byggnaden slutligen kortades ned med flera våningsplan jämfört med de ursprungliga ritningarna. Den planerade budgeten på 800 Mkr överskreds dubbelt och landade på en slutnota på 1,6 miljarder (se t.ex. Gertten 2005).

Liksom bomässan Boo1 kantades alltså uppförandet av Turning Torso av en rad kritiska diskussioner, missräkningar i planeringen och oförutsedda kostnadsökningar. På likartat sätt kom dock dessa kontroverser att så småningom, och i detta fall mycket snabbare, städas bort i

representationen av Turning Torso som Malmös nya landmärke. I likhet med bomässan innebar symbolproduktionen kring Turning Torso att själva byggprojektets organisatoriska och ansvarsmässiga gränsdragningar överskreds till förmån för en bred och samstämmig meningsproduktion där många aktörer ingick i både organiserade och oorganiserade former. I denna symboliska meningsproduktion erövrade också kommunen en mycket aktiv roll som ideologiproducent och -förmedlare, även om kommunen inte stod som huvudman för byggprojektet som sådant.

Turning Torso kom snabbt att framstå som den givna symbolen för kunskapsstaden Malmö. Till dess symboliska kraft hör rollen som ställföreträdare för stadens tidigare kännetecknande landmärke Kockumskranen. Kranen hade uppförts 1974 och stod fram till att den monterades ned 2002 nära den plats där Turning Torso uppfördes. Denna materiella ersättning, som också var en identitetsmässig avlösning, är välrepresenterad i den etablerade berättelsen om Malmös omvandling och förmedlades bland annat på Malmö stads egen hemsida: "Turning Torso kom att ersätta Kockumskranen som blickfång i Malmö och som symbol för staden". (Malmö stad URL1) Beskrivningen finns återgiven också i andra sammanhang, till exempel i Frankelius & Utbults genomgång av olika svenska kommuners strategiska arbeten i boken *Den innovativa kommunen* där Malmö stads omvandlingsarbete ingår som ett huvudexempel: "I Malmö lät man det vridna höghuset Turning Torso ersätta den nedmonterade och exporterade Kockums-kranen som det nya landmärket." (Frankelius & Utbult 2009:70)

Från Malmö stads sida har Turning Torso fortsatt att åskådliggöras med hjälp av samma ord och målande beskrivning som den HSB kommunicerade vid tiden för invigningen. Torson har beskrivits som: "En djärv vision. En spännande hög byggnad av kuber. Ett utropstecken i Öresundsregionen. En spirallrörelse mot vattnet och omvärlden." (Malmö stad URL2) Likt andra diskurser om Malmös omvandling fortsätter vattnet här att fungera som en referens för hur Malmö symboliskt blir en del av omvärlden och det nya, expanderade, globala rummet med sina konnotationer till ekonomisk tillväxt (jfr Ristilammi 2020). Beskrivningen om *en djärv vision* äger också en ideologisk innebörd. Mer än att uttrycka den konstnärliga handlingen i sig utgör denna representation i lika hög grad en dominerande ideologiska egna fantasier om stadens utveckling. Ett visionsdokument skrivet på uppdrag av stadsbyggnadskon-

toret av den stockholmsbaserade konsthallen och stadsplaneringskonsulten Färgfabriken (se även kapitel 6) framhöll i enlighet med denna beskrivning Turning Torso som ett uttryck för handlingskraft hos den lokala makten i pådrivandet av stadens utveckling:

Den som ska stå ut måste våga. Måste våga gå bortom det vanliga, bortom konventioner [...] Och satsa på det som vi inte visste att vi behövde [...] För Malmö är detta inget konstigt. I jämförelse med både Stockholm och övriga Sverige har Malmö redan visat att man vågar. Så även i förhållande till Köpenhamn. Malmö har Turning Torso. Som enda stad i Sverige. (Färgfabriken 2007:17)

Kommunstyrelsens ordförande Ilmar Reepalu använde sig av samma typ av formulering. I ett förord till bilagan "Kreativa Malmö" som distribuerades med tidningen *Dagens Industri* i oktober 2007 skriver Reepalu:

Med kreativitet menar vi förmåga till nyskapande och till frigörelse från etablerade perspektiv, och då inte bara att tänka kreativt, utan också handla. Kompletterar vi kreativiteten med framtidstro, optimism, djärvhet och en rejäl nypa entusiasmerande kaxighet så har vi en bra beskrivning av Malmös utveckling under de senaste tiotolv åren! (Reepalu 2007:2)

Reepalu fortsatte i samma artikel med att återge innehållet från en ledartext i *Sydsvenskan*: "Från industriell depression till självklar framtidstro. Malmö har gjort det! Och en tongivande Stockholmsarkitekt konstaterar, med ett litet stänk av bitterhet över beslutsfattarna i sin hemstad, att Turning Torso aldrig hade kunnat uppföras i Stockholm." (Reepalu 2007:2) Idéerna om kreativitet, djärvhet och våghalsighet i stadens styrning som här kommer till uttryck bidrog till att ladda den materiella omvandlingen av Malmö med en särskilt symbolisk kraft. Turning Torso utgjorde i denna egenskap ett ideologiskt objekt som spelade en avgörande roll i att etablera en myt om Malmös omvandling. *Myt* ska i det här fallet förstås utifrån Barthes semiologiska terminologi såsom en ideologisk meningsproduktion som i sin teckenkonstruktion bidrar till att tömma ett historiskt skeende på de historiska krafter som utgör förutsättningen för dess själva uppkomst (Barthes 1970). Eftersom att myten härigenom töms på sitt reella politiska innehåll blir den särskilt ideologiskt slagkraftig, då den bidrar till att vidmakthålla ideologins materiella betingelser utan att på något sätt omtala eller på annat sätt synliggöra dessa. Citaten ovan anger att Turning Torso uttrycker Malmös våghalsighet men utan

att säga någonting om vad denna våghalsighet består i (annat än att gå bortom det vanliga) eller vad dess grundstenar är i fråga om vad som skiljer ut det våghalsiga från det konventionella. I Frankelius & Utbults nämnda bok om strategiska arbeten i svenska kommuner omtalas Malmö stad på liknande sätt som en kommun där de ”vågar [...] göra nya saker som kostar lite mer” (Frankelius & Utbult 2009:68). Det sägs ingenting i dessa framställningar om *vad* det kostar, *vem* som betalar eller *vilka* politiska prioriteringar som görs för att dessa saker ska ske och ges utrymme.

Uppmärksamheten kring Turning Torso var naturligtvis stor under byggnadsprocessen, och har så fortsatt vara. Efter sitt färdigställande mottog byggnaden flera utmärkelser för sin tekniska konstruktion och sin arkitektur, däribland svenska och internationella branschpriser och Malmö stads eget stadsbyggnadspris. En av de mest prestigefyllda utnämningarna var den som ”världens bästa bostadsbyggnad” vid den internationella fastighetsmässan MIPIM i Cannes 2005. I samband med denna utnämning gjorde Ilmar Reepalu följande uttalande:

– Jag är mycket glad för all den uppmärksamhet som på det här sättet riktas mot Malmö och mot Öresundsregionen och jag tycker att alla malmöbor kan dela den glädjen och känna stolthet över att deras stad är föremål för ett så här stort och positivt intresse ute i världen. (Malmö stad URL3)

Med detta, om än kortfattade, uttalande gavs uttryck för de ideologiska antagandena som byggde upp representationen av Turning Torso och, kan tilläggas, omvandlingen av Västra Hamnen i stort. Den symboliska kraften hos flaggskeppsprojektet Turning Torso att framstå som ett tecken, eller ersättare, för hela stadens identitet samsas härigenom med det ideologiska meningsskapandet kring värdet av stadens attraktionskraft och omvärldens blick och intresse som avgörande för Malmös välgång.

Den utifrån ställda blicken är, som också tidigare har nämnts (se kapitel 3), en grundläggande komponent i den form av stadsförnyelsepolitik som vi här har att göra med. Värdet av hur staden uppfattas *utifrån sett* framstår i det här ideologiska meningsskapandet som helt avgörande för den lokala utvecklingen. I synnerhet för flaggskeppsprojekt som Turning Torso utgör härigenom graden av uppmärksamhet och intresse från omvärlden ett viktigt värde när det kommer till att mäta inte bara dess

(internationella) genomslagskraft, men också hur pass väl utfallet av en sådan satsning varit i termer av ett *politiskt* projekt (jfr (Lewis 2011, Wharton, Fenwick & Fawcett 2010; Waitt 2006).

Uppmaningen i citatet ovan från Ilmar Reepalu till ”alla malmöbor” att ”dela den glädjen” och ”stolthet” som det enligt honom innebär att Turning Torso rönt en sådan internationell uppmärksamhet fungerade i den meningen som en, i Althussers (1976) mening, ideologisk interpellation. Den uppmanar malmöborna att förena omvärldens blick på staden med sin egen erfarenhet och därigenom också finna sig tillrätta i och identifiera sig med denna ideologi som den enda vägen mot en god utveckling. Den ger en ideologisk försäkran om att de politiska investeringar som har gjorts har burit frukt och varit lyckosamma, samtidigt som de reella, och tillika kontroversiella, politiska betingelserna för dess tillkomst och utveckling har trängts undan.

Den polariserade staden som möjlighet och problem

Investeringarna som gjordes, såväl materiellt som symboliskt, i Västra Hamnens första fas av omvandling var exceptionella. Projektet framstod därigenom som utmärkande för ett stadsförnyelsearbete utan vare sig föregångare eller motsvarighet. Definitivt inte i lokalsamhället, men knappast heller i en nationell kontext. I och med att den första utbyggnadsetappen utgjordes av bomässan Bo01 blev omvandlingsprocessen också från början kännetecknad av det temporära, prövande och utställningsfokuserade förfarandet som karakteriserar en mässa (Persson & Dalman (red.) 2005). Flera av de ansvariga för omvandlingsarbetet, och andra som har beskrivit det, har dock framhållit att dessa kännetecken var någonting som präglade arbetet i stort: ett nytt, oprövat tillväggångssätt att förändra stadsmiljön och stadens identitet genom nya samarbetsformer som innebär större flexibilitet och kreativitet, men också osäkerhet, i arbetsprocessen (se t.ex. Malmö stad 2012a; 2008b; 2005d). Sedermera har det framhållits att detta arbetssätt blivit ”mönsterbildande” för det fortsatta stadsförnyelsearbetet i Malmö och att Västra Hamnen därigenom också varit ett föregångsprojekt i andra och större sammanhang som vägvisare för en stadsplanering som lösgjort sig från de traditioner och normer som under lång tid har präglat den svenska samhällsplaneringen (Ghilardi 2006).

Samtidigt fanns det, som redan nämnts, tidigare idéer inom Malmös stadsplanering som angav en riktning för stadsutvecklingsarbetet och som växte i omfång och styrka i samband med planeringen av Bo01 och Västra Hamnens omvandling. Det fanns alltså en redan etablerad ideologisk resonansbotten bland ledande politiker och andra starka krafter i Malmö för många av de idéer som var med och drev på omvandlingsarbetet. I synnerhet idén om attraktivitet och dess värde för stadens utveckling.

”Mer och bättre innerstad”

En viktig del i det här arbetet utgjordes av den kommunala översiktsplanen 2000 (Malmö stad 2001a). Förutom att redogöra för kommunens planerade åtaganden inom en rad områden bidrog översiktsplanen med att ytterligare betona vikten av Malmös attraktionskraft som en grundläggande förutsättning för en god utveckling i staden. Härigenom fanns det ett kommungemensamt styrdokument som befäste denna inriktning, och som ytterligare bidrog till att sammanföra det ideologiska meningskapandet med en särskild syn på staden som plats och rum.

Det ägnades mycket kraft i översiktsplanen 2000 (hädanefter förkortat ÖP2000) åt att framhålla värdet av ett dynamiskt stadsliv och stadsmiljöns betydelse som plats för olika möten och utbyten. Hänvisningar gjordes till ett klassiskt ideal om hur städer ursprungligen fungerade som ”mötesplatser, områden där invånare och människor från omlandet träffades för att utbyta varor, tjänster och information, fatta gemensamma beslut och liknande” (Malmö stad 2001a:20). Denna funktion menades vara lika viktig i dagens stadsliv, och sågs spela en särskilt framträdande roll i den pågående samhällsutvecklingen mot ett kunskaps- och informationssamhälle och en dominerande service- och tjänsteekonomi, som också satt Malmö i förändring. Förändringarna i näringslivsstrukturen och arbetslivet ställde enligt översiktsplanens omvärldsanalys nya krav på insatser i stadsmiljön: ”En stad byggd för affärer, tjänsteutövning och möten kräver mötesplatser och marknadsplatser snarare än fabriker.” (Malmö stad 2001a:22) Det gamla stadsidealet fick därmed förnyad aktualitet, men med delvis nya innebörder, vilket föranledde en stark betoning i ÖP2000 på att förstärka ett påbörjat arbete med att utveckla centrum och göra innerstadsmiljön mer attraktiv:

Huvuddelen av de nya arbetena kommer att kräva högre utbildning, och denna finns i storstadsområden och på andra större orter. Där finns också de allt mer komplicerade nätverk av specialkunskaper som behövs i den nya ekonomin. Knutet till denna utveckling tycks även vara en trend där många med högre utbildning söker en mer urban livsstil med god tillgång till service, mötesplatser och ett rikt utbud av kultur och andra aktiviteter. (Malmö stad 2001a:19)

Inflyttningen av välutbildade personer beskrevs som avgörande för en fortsatt tillväxt i Malmö. Därför var en urban livsmiljö som kunde attrahera dessa människor av största vikt. Dessutom menade man att den nya livsstilen också gav ”expansionsmöjligheter [...] för service som riktar sig till hushållen, handel, restauranger och caféer, besöksnäringar m m.” (Malmö stad 2001a:19), vilket i sin tur borgade för fler arbetstillfällen, ett större utbud och stärkt attraktivitet. De senaste årens utveckling i Malmö hade enligt översiktsplanen uppvisat en positiv tendens i denna riktning. Mötesplatserna i staden hade ”berikats [...] blivit flera och utnyttjas mer frekvent” (Malmö stad 2001a:20). Man såg det som en gynnsam utveckling för Malmös position som handels- och turiststad, men också för malmöbornas känsla för sin egen stad:

Malmös gator, torg och parker, butiker, varuhus, caféer och restauranger, idrottsplatser, biografer, teatrar och museer – tillsammans bildar de en arena där malmöborna oavsett ålder och kön kan mötas, ta del av stadens nyttigheter och nöjen och samtidigt själva bli en del av stadens liv och karaktär. (Malmö stad 2001a:20)

Fem år efter antagandet av ÖP2000 gjordes en aktualisering av översiktsplanen. Även om huvuddragen i ÖP2000 fortfarande ansågs gällande bedömdes det att det krävdes en redaktionell revidering för att arbeta in ett par angelägna utvecklingsteman (Malmö stad 2006a:2). Till dessa hörde bland annat det pågående arbetet med handlingsprogrammet *Välfärd för alla – det dubbla åtagandet* (VFA) som behandlades i föregående kapitel. VFA ägnades en särskild del i aktualiseringen av översiktsplanen under rubriken ”överordnade planeringsföresättningar” (Malmö stad 2006a:16), vilket jag återkommer till senare. Men framförallt var det den inslagna linjen om att stärka Malmös attraktionskraft, och att planera staden i enlighet med de nya arbets- och livsmönster som nu utvecklade sig, som behandlades och gavs förstärkt mandat i den nya översiktsplanen. Bland de teman som kommunstyrelsen hade

identifierat som särskilt viktiga att aktualisera, där alltså *Välfärd för alla* bland annat ingick, fanns ett som rubricerades som "Mer och bättre innerstad". I behandlingen av detta tema tog man i likhet med den ursprungliga översiktsplanen fasta på den förändrade näringslivsstrukturens betydelse för stadens omvandling:

De senaste decenniernas samhällsutveckling har i flera avseenden varit gynnsam för innerstaden. Tidigare var det industri- och lagerverksamhet som expanderade sysselsättningsmässigt och krävde ny mark och nya lokaler. Nu är det främst inom handel, tjänster till företag och människor, utbildning, forskning och produktutveckling, konst, kultur och underhållning och liknande verksamheter som antalet arbetstillfällen ökar. (Malmö stad 2006a:28)

I diskussionsunderlaget som föregick översiktsplanen beskrevs innerstaden som "Malmöns nav och ansikte utåt" (Malmö stad 2004c:2) och det framhölls att det fanns stora ekonomiska värden i planeringen av ett "livaktigt centrum" (Malmö stad 2004b:16). Till följd av dessa nya produktions- och konsumtionsmönster var det av "stor betydelse för Malmöns ekonomi" (Malmö stad 2004b:16) med en kontinuerlig utveckling och kvalitetsmässig förbättring av innerstadsmiljön "med plats för arbete och boende, handel och service, nöjen och kultur, flanerande och möten" (Malmö stad 2004b:16). Därför förespråkades i aktualiseringen av översiktsplanen fortsatta insatser för "mer och bättre" innerstad som en av de viktigaste utvecklingsstrategierna för Malmö. Innerstaden beskrevs inrymma Malmöns främsta "styrka" och "utvecklingsmöjligheter" (Malmö stad 2006a:28) och tillskrevs en "avgörande roll" (Malmö stad 2006a:2) för stadens tillväxt. Innerstadens livaktighet och urbana kvaliteter betraktades också som en viktig resurs för att stärka Malmöns regionala position i marknadsföringssammanhang: "De skånska storstädernas 'image' har stor betydelse för regionens attraktionskraft som helhet – för boende, besök och företagsetableringar. Attraktiva städer förutsätter ett kontinuerligt arbete med att förädla innerstadsmiljöerna; handel, nöjen, kulturinstitutioner m.m." (Malmö stad 2006a:17)

Med uppmaningen *mer och bättre innerstad* angavs i aktualiseringen av översiktsplanen att arbetet skulle vidtas med att utveckla "nya områden med innerstadskaraktär" (Malmö stad 2006a:2) samtidigt som den befintliga innerstadsmiljön skulle genomgå ytterligare "kvalitetsförbättringar" (Malmö stad 2006a:2). Till de aktuella områdena som ingick i planerna för innerstadens utbredning räknades bland annat

Västra Hamnen och Nyhamnen som befann sig i olika faser av omvandling. Västra Hamnen-området hade sedan bomässan Boo1 kontinuerligt expanderat närmare centrum, medan förändringarna av Nyhamnen, belägen på andra sidan centralstationen från centrum sett, ännu var i planeringsstadiet. Ett ytterligare område som berördes av denna planering var Hyllieområdet. Trots att detta var beläget utanför stadens centrala delar innebar de då påbörjade diskussionerna om stadens största arena-bygge och anläggandet av ett konferens- och kongresscentrum, en stor-skalig handelsgalleria och högprofilerade kontorskomplex och boendemiljöer i Hyllie att det utgjorde ett prioriterat utvecklingsområde i anslutning till innerstaden med omvandlingen av Västra Hamnen som förebild. Inte minst gjorde den stundande byggstarten av Citytunneln 2005 att Hyllieområdet kunde räknas in som del av utvecklingen av innerstaden, då dess sträckning skulle komma att sätta området i direkt förbindelse med både centrum och övriga utbyggnadsområden som växte fram i Öresundsregionen. Hyllie kom därmed att räknas in i det infrastrukturella och ideologiska nätverk av platser som markerade regionens strävande efter attraktivitet och global konkurrenskraft (Baeten 2011).

Strategin *mer och bättre innerstad* stod i direkt förbindelse med visionerna om stadslivet som producerades i samband med Boo1 och de profilerade urbana projekten som utvecklades både före och, i synnerhet, efter bomässan. Dessa framhölls som mönsterbildande och drivande i hur Malmö skulle utvecklas som stad. Representationen av innerstaden, så som den kom till gestaltning i både den ursprungliga översiktsplanen 2000 och aktualiseringen 2005, fungerade som ett rumsliggörande av och för den nya ekonomins goda tillväxtmöjligheter och gav därigenom också ett rumsligt uttryck åt idén om attraktivitet och den närliggande ideologin om ekonomiska och symboliska nedsippringseffekter. *Mer och bättre innerstad* formulerade på så sätt en planeringsstrategi vars grund gav företräde åt tillväxtperspektivet i politikens inriktning och för stadens utveckling i fysisk och representativ betydelse (jfr Kärrholm 2011). *Mer och bättre innerstad* var således ett imperativ för expansionen av tillväxtrummet, den ideologiska föreställningen om stadsrummet som en motor för ekonomisk tillväxt, såväl i materiell som i symbolisk bemärkelse. Genom denna uppmanades det till en fortsatt utveckling, samt utvidgning, av innerstadsmiljöns stadsbild och de praktiker som förknippas med denna: handel, produktutveckling, innovation, underhållning

etc. Samtidigt med denna rumsliga ideologiproduktion uppstod det nya gränsdragningar i staden.

Den delade staden

Malmö uppvisar en lång historia av påtaglig segregation mellan olika områden och befolkningsgrupper (Salonen 2020; Högdahl 2003; Swedner 1971). Som andra industristäder rådde det i Malmö en tydlig uppdelning mellan olika delar av staden beroende på vilken position platserna och dess människor hade i förhållande till stadsutvecklingens politiska och ekonomiska drivkrafter, såväl i industrialismens tidigare som senare faser. I takt med industrisamhällets nedgång och de stora samhällsförändringarna från 1970-talet och framåt uppstod nya skillnader och delningar i stadslivet som kan förklaras på strukturella grunder, men dessa förstärks också, och bildas, på andra sätt (Thörn 2013; Salonen 2011).

Den kontinuerliga representationen av innerstaden som Malmös främsta utvecklingskraft under 2000-talet bidrog till en skärpt relationell uppfattning om staden. I ljuset av den ideologiska produktionen av tillväxtrummet blev övriga delar av staden och andra platser i stadsbilden värderade utifrån vilken relation de uppvisade till de positiva föreställningar och förhoppningar som knöts till detta expanderande tillväxtrum.

Vid sidan av de urbana visionerna i översiktsplanerna, som förmedlade ideologin om tillväxtrummet, riktades också stor uppmärksamhet mot den påfallande segregationen i Malmö. I ÖP2000 angavs att nästan en tredjedel av Malmös befolkning levde i bostadsområden "som i negativ mening präglas av social och etnisk segregation" (Malmö stad 2001a:20). Denna situation utgjorde enligt översiktsplanen en ödesfråga för stadens utveckling som kommunen behövde agera mot (Malmö stad 2001a:21). I översiktsplanen behandlades dock denna fråga till stora delar skilt från de annars framträdande föreställningarna om stadslivet och innerstadsmiljöns betydelse. Det sistnämndas positiva associationer förbehölls innerstaden och de citynära hamnområdena i pågående omvandling, medan ytterområdena som identifierades som präglade av negativ segregation betraktades utifrån en annan blickpunkt.

I innerstaden förespråkades, som redan nämnts, ytterligare strategier och insatser för en fortsatt god utveckling av stadsmiljön. I ytterom-

råderna krävdes istället ”särskilda utvecklingsplaner” som innefattade insatser för kommunens åtaganden inom socialtjänst, barnomsorg, skola, utbildning, arbetsmarknad och andra välfärdspolitiska områden (Malmö stad 2001a:21). Skillnaden mellan *cityområde* och *ytterområde*, som det konsekvent formulerades i ÖP2000, var i det hänseendet mer än en geografisk åtskillnad. Den gav också upphov till, och förstärkte, representationen av en tudelad syn på staden som dels genomgick mycket olika slags utveckling och dels krävde mycket olika offentliga insatser. I det ena fallet strategier för ekonomisk tillväxt. I det andra fallet åtgärder för den sociala välfärden.

Översiktsplanen formulerade sig därmed med samma slags ideologiska meningsskapande som återkom senare i handlingsprogrammet *Välfärd för alla* (VFA). Som behandlades i föregående kapitel kom det integrativa anspråket i *Välfärd för alla* – som man angav omfattar alla malmöbor – snabbt rikta in sig på ”de som är socialt och ekonomiskt utsatta”, varav en ”markant större andel” utgjordes av ”människor och familjer som har utländsk bakgrund” (Malmö stad 2004a:3). Genom att det var de grupper som främst var föremål för välfärdsinsatserna som man fokuserade på ledde det också till att man tenderade uppfatta dessa grupper som själva huvudproblemet för de stora skillnaderna i välfärden, snarare än att uppmärksamma skillnaderna i relation till varandra (Stigendal 2007). Denna inskärpning av välfärdsfrågorna, från *alla* till *några*, motsvarades i översiktsplanen av en rumslig åtskillnad och sättet som man sorterade ut de delar av staden som uppfattades som mest drabbade av social belastning. Därmed motarbetades ett synsätt där belastningen i större utsträckning istället kunde förstås i relationella termer, där det inte enbart var ”ytterområdena” som representerade stadens problem och uppdelning utan där relationen *mellan* de olika delarna av stadens fokuserades. Med ett sådant perspektiv skulle den växelverkan som fanns mellan föreställningarna om staden som ett tillväxtrum, och delarna av staden som omfattades av dessa representationer, i större utsträckning komma ifråga.

Staden som mötesplats

En strategi för att motarbeta polariseringen och segregationen i *Välfärd för alla* var att utveckla befintliga och nya mötesplatser för att stärka den

sociala tillhörigheten och gemenskapen bland malmöborna. I arbetsgruppen för detta område ingick kulturförvaltningen som tillsammans med stadsbyggnadskontoret fick en central roll för att utveckla mötesplatser som kunde fungera som sociala kontaktytor "för människor med olika bakgrund" och för att "bidra till att skapa kontakter över gränserna" (Malmö stad 2004a:13). Andra uppfattningar om mötesplatser förekom också i, och vid sidan av, detta arbete som innebar att ordet förknippades med skiftande innebörder i olika sammanhang (se kapitel 3 och 4). I de urbana visionerna i översiktsplanerna som diskuterats ovan framkom exempelvis stadsrummet som en form av mötesplats, men där dess egenkap att fungera stärkande för stadens attraktivitet och för att skapa ekonomisk tillväxt framförallt stod i fokus. I aktualiseringen av översiktsplanen 2005, och i det fortsatta planeringsarbetet, fick det här synsättet allt större betydelse. Både som en förstärkning av idén om stadsmiljön som ett tillväxtrum och, i kontrast till denna idé, som ett uttryck för "ett mer välfärdsinriktat perspektiv" i stadsplaneringen (Malmö stad 2007a:8). Det sistnämnda byggde vidare på och utvecklade uppfattningen om mötesplats som en "helande" strategi för att motverka rådande polarisering och splittring i staden.

I aktualiseringen av översiktsplanen 2005 ägnades ett särskilt avsnitt åt arbetet med *Välfärd för alla*, vilket pågick under tiden som översiktsplanen fastställdes. I det här fallet fick delområdet som berörde bostäder och mötesplatser större utrymme jämfört med hur VFA annars framförallt lade betoningen på arbets- och sysselsättningsbefrämjande åtgärder. Översiktsplanen föreslog att de påfallande skillnaderna i levnadsvillkor skulle motverkas med hjälp av utökade insatser i planering och bostadsbyggande. Vid sidan av särskilt riktade projekt tillskrevs i det här arbetet den offentliga stadsmiljön ett särskilt värde:

När andelen Malmöbor med bakgrund i skilda kulturer ökar blir stadsmiljön allt viktigare som mötesplats. När det finns områden, stråk och platser som alla invånare känner sig hemma på och be-
gagnar ökar möjligheterna att se och möta 'den andre', grupper som man inte annars har kontakt med. Kommunen arbetar på flera sätt för att utveckla stadsmiljön i detta avseende. (Malmö stad 2006a:19).

I aktualiseringen av översiktsplanen framkom också att stadsbyggnadskontoret samtidigt med arbetet med VFA bedrev ett mer långsiktigt pro-

jekt med syftet att utveckla nya kunskaper och metoder kring stadsbyggandets mötesskapande funktioner (Malmö stad 2006a). Det här projektet blev senare formulerat särskilt i ett så kallat dialog-PM med titeln *Möten i staden: Om vikten av att se den andre i vardagen* (Malmö stad 2007a) som stadsbyggnadskontoret sände ut i januari 2007 för att förankra det pågående projektarbetet på bredare front i den kommunala organisationen. Så kallade dialog-pm var en arbetsmodell som introducerades i Malmö stad i samband med aktualiseringen av översiktsplanen 2005 och innebar en skrift som innehöll förstudie, analys och preliminära förslag för behandlingen av en särskilt betydelsefull strategisk fråga. Dessa skickades ut på remiss till kommunens olika nämner och förvaltningar och fungerade som diskussionsunderlag för översiktsplaneringen. Projektet som *Möten i staden* ingick i tog, likt VFA, sin utgångspunkt i att den sociala utvecklingen i Malmö alltmer påtagligt kännetecknades av ”ökande skillnader i livsmönster mellan olika människor” (Malmö stad 2007a:8). Frågan som stadsbyggnadskontoret ställde sig var i vilken grad stadens offentliga platser – gator, torg, parker, offentliga byggnader och verksamheter – kunde fungera för att minska skillnaderna och verka för att ”bidra till en sammanhållen social utveckling i staden” (Malmö stad 2007a:8).

I *Möten i staden* redovisades hur stadsbyggnadskontoret hade arbetat med projektet under ett par års tid genom att med hjälp av olika metoder och tillvägagångssätt undersöka hur olika befolkningsgrupper förhöll sig till, och rörde sig i, stadsrummet. Iakttagelserna relaterades till de ökande skillnaderna i Malmös utveckling som i det här fallet omtolkades till rumsliga snarare än ekonomiska skillnader. Den ojämna sociala välfärden som hade varit VFA:s utgångspunkt uppfattades härigenom få sitt geografiska avtryck i en delad stad där vissa grupper inte bara var åtskilda i sitt boende, utan vars rörelsemönster i staden sällan eller aldrig korsade varandra (se även Claesson 2014). Utifrån denna analys kom ett ”mer välfärdsinriktat perspektiv” på stadsplaneringen att riktas in på att förstärka upplevelsen av den offentliga stadsmiljön som *allas* rum.

I en stad finns mötesplatser på flera olika nivåer. De bostadsnära mötesplatserna skapar trygghet och identitet där vi bor. De gemensamma mötesplatserna [...] är de rum i staden och samhället där man har möjlighet att även vistas på samma villkor tillsammans

med människor som är olika oss själva. Det är i det offentliga rummet som det är viktigt att mötas. Att vi bor segregerat är kanske inte det största problemet, i sig. Problem i vår samhällsutveckling kan komma om vi inte möts över gränserna i det offentliga rummet. (Malmö stad 2007a:6).

Problemställningen kring Malmös segregation skilde sig i denna framställning i förhållande till hur den hade behandlats på andra håll tidigare. Snarare än att se boendesegregationen i sig som det största problemet ställdes här istället stadens offentliga miljöer i förgrunden och dess funktion som ett gemensamt rum som verkade som en motpol till den delade staden. Bakom detta synsätt finns ett klassiskt ideal om staden som mötesplats som gör gällande att staden, även om den är baserad på olikhet, också grundlägger en särskild form av gemenskap, betingad inte av likhet men just av olikhet (se t.ex. Isin 2002; Bauman 2001; Sennett 1992[1977]; Young 1990).

Det var detta synsätt som i stadsbyggnadskontorets skrift framställdes som en viktig kursändring i Malmös stadsplanering, mot ett ”mer välfärdsinriktat perspektiv” och för att överbrygga en del av de sociala klyftor och motsättningar som man iakttog i staden. Det offentliga rummet skrevs i det hänseendet fram som ett socialt rum som byggdes upp av en heterogen gemenskap där man förblir olika inför varandra, men ändå är samhöriga. En sådan gemenskap ställer dock höga krav på tolerans och ett ömsesidigt erkännande av varandras olikheter:

Staden är en arena där man kan vara olik andra människor. Det finns tillräckligt många invånare för att man skall kunna känna sig anonym, ha sin egen stil och leva enligt personliga preferenser. Människor med olika livsstil, ålder och bakgrund kan existera i fysisk närhet till varandra utan att direkt umgås. Vi kan vara olika och leva olika liv beroende på våra intressen och livsstil. Staden är tillåtande – man kan välja att synas eller vara anonym, mötas eller vara ensam. Människor i staden behöver inte umgås med varandra, behöver inte ens gilla varandra, men det finns ett stort värde i att se varandra i det offentliga, i vardagen. (Malmö stad 2007a:13).

Med utgångspunkt i att betrakta staden som mötesplats återskapades i detta synsätt genomgående föreställningen om en ”gemensam tillhörighet i staden” som bygger på främmandeskap, ”där olika människor får tillfälle att se varandra” och ”på ett positivt sätt utsätts för närheten till varandra” (Malmö stad 2007a:6). Konsekvent underströks också den

anonyma friheten i denna offentlighet, vilket innebär att mötas ”utan att direkt interagera”, och att kunna ”samsas i det offentliga rummet utan att man trampar in i varandras territorium” (Malmö stad 2007a:6).

Utifrån detta tankegods fortsatte den integrerande funktionen i mötesplatser att poängteras från stadsbyggnadskontorets sida. Därmed fullföljde man idén om mötesplatsernas betydelse som det hade formulerats i VFA-programmet, men samtidigt kom meningsskapandet kring mötesplatsernas helande funktion delvis att bli en annan. I synnerhet sett till hur de ursprungliga beskrivningarna lade stor vikt vid mötesplatser ”där framförallt svenskar och invandrare kan träffas och umgås” (Malmö stad 2004a:13), vars utgångspunkt i etniska skillnader tonades ner allt mer i stadsbyggnadskontorets fortsatta idéproduktion. På liknande sätt som kulturpolitiken antog ett mer egalitärt än essentialistiskt perspektiv på kulturbegreppet (se kapitel 4) förhöll man sig mer och mer avvaktande inför att omtala en specifik etnisk dimension som avgörande för olikheterna och skillnaderna i Malmö.

Bruket av begreppet *den andre* som särskilt framhölls i skriften *Möten i staden: Om vikten av att se den andre i vardagen*, men som också förekom i andra sammanhang, är centralt i denna förändring. Begreppet användes i stadsbyggnadskontorets tappning utan någon specifik betydelse knutet till det. I vissa fall syftar det till att beskriva ”den som kommer från en annan kultur, har en annan hudfärg eller hör till en annan religion än en själv” (Malmö stad 2007a:16). I andra fall sägs det istället beskriva olika *livsstilar* vars grundläggande värderingar och förhållningssätt till exempelvis arbete, boende och fritid skiljer sig åt (Malmö stad 2007a:16). Genom denna ambivalenta användning kunde stadsbyggnadskontoret fortsätta att uppmärksamma en påfallande etnisk-kulturell segregation i Malmö, men utan att peka ut denna som den mest avgörande faktorn till de stora skillnaderna i levnadsvillkor i staden. Den glidande begreppsanvändningen gjorde att *mötet* inte i lika hög utsträckning kretsade kring att överbrygga etniska skillnader (och den problematik som en sådan problemställning omgärdades av) utan snarare kom att behandla mötet mellan olikheter i stort. Definitionen av mötesplatser kom därigenom att snarare formuleras i generella termer som ”rum i staden där olika människor får tillfälle att se varandra, där de på ett positivt sätt utsätts för närheten till varandra i sitt vardagliga liv” (Malmö stad 2007a:6).

Med en sådan definition närmade man sig också en uppfattning om mötesplatser i staden som en ideal föreställning om staden som sådan samt hur stadsrummet i sin helhet borde förstås och värderas som en mötesplats i sig och hur planeringen borde ta större hänsyn till denna urbana struktur:

Möten mellan människor i Malmö som är återkommande och vardagliga kan öka i omfattning ifall samhällsplaneringen med ett långsiktigt perspektiv använder stadens struktur och uppbyggnad för att öka människors rörelser och överlappningar med varandra i staden. (Malmö stad 2007a:2).

De stora sociala skillnaderna i välfärden som förelåg uppfattades härigenom istället i termer av "ökande skillnader i livsmönster" som påverkades av och påverkade rörelsemönstren i staden bland olika befolkningsgrupper så till den grad att de sällan eller till och med aldrig korsade varandra (Malmö stad 2007a:8). Graden av självständig frihet vägdes i denna iakttagelse mot den illavarslande tendensen att de invanda mönstren, när de hålls alltför separerade, skymmer förståelsen för andras livsmönster och villkor vilket kan ge upphov till större inskränkthet, rädsla och förstärkta gränsdragningar mellan stadens invånare (Malmö stad 2007a:8).

Genom olika insatser för att förändra rörelsemönstren och upplevelsen av staden tänkte man sig en stadsplanering som "skulle kunna bidra till en sammanhållen social utveckling" och skapa en "gemensam tillhörighet i staden" (Malmö stad 2007a:8). Motsvarigheten till en välfärd för alla, där de sociala skillnaderna utjämnas, utgörs i denna rumsliga omskrivning av en *stad* för alla: "Alla är där på samma villkor och alla har lika stor rätt till platsen." (Malmö stad 2007a:6)

För att åstadkomma en sådan utveckling föreslog stadsbyggnadskontoret en rad insatser och målsättningar. Däribland att arbeta med strategisk placering av olika funktioner, institutioner och inrättningar för sociala aktiviteter på olika platser i staden som kunde bryta upp invanda mönster och gränser och göra att nya rörelsemönster och kontakter uppstod (Malmö stad 2007a:4). Exempelvis ansågs det vara av stor vikt att tänka strategiskt kring lokaliseringen av olika funktioner, såsom det offentliga kultur- och fritidsutbudet, i olika delar av staden så att nya rörelsemönster i stadsrummet kunde uppstå för att främja olika möten

(Malmö stad 2007a). Ett annat exempel med liknande innebörd var betydelsen av stråkdragningar i stadsmiljön för att förbinda olika delar av staden med varandra. I aktualiseringen av översiktsplanen 2005 togs olika exempel upp på stråk med olika karaktärsdrag och teman, t.ex. af-färsstråk, kulturstråk och rekreativa stråk (Malmö stad 2006a, se även Malmö stad 2004c). Den gemensamma funktionen var att stråken kunde tjäna till att utvidga rörelsemönstren i stadsmiljön och därmed utveckla staden som "en väl fungerande helhet" med "väl fungerande samband" (Malmö stad 2006a:30). Denna integrativa funktion hos stråken tillsammans med ökad tillgänglighet till det offentliga rummet beskrevs i det här sammanhanget som "grundläggande för den demokratiska staden" (Malmö stad 2006a:30).

Kulturen: Välfärdsrummet

Representationen av staden, så som den kom till uttryck i skriften *Möten i staden* anspelade tydligt på klassiska ideal och föreställningar om stadskulturens särskilda förutsättningar. Sådana idéer om kulturens värden blev också en fråga för den explicita kulturpolitiken att behandla. Ett av många remissvar på stadsbyggnadskontorets skrift kom från kulturnämnden. De menade att den framkomna betydelsen av en "god mötesplats" i skriften låg väl i linje med det pågående kulturpolitiska arbetet som man företog sig i nämnden och på kulturförvaltningen, både i förhållande till uppdraget som man hade tilldelats inom VFA ihop med stadsbyggnadskontoret och de strategiska programmen för vidgat deltagande i kulturlivet som man bedrev själva (se kapitel 4). Kulturnämnden underströk vikten av att också se stadens kommunala institutioner, och i det här fallet i synnerhet kulturinstitutionerna som fungerande "goda, gränsöverskridande mötesplatser" (Malmö stad 2007g:21). Kulturinstitutionernas roll i denna fråga upptog också större delen av kulturnämndens remissvar.

I fråga om lokalisering som en strategi för att skapa nya mötesplatser, som skriften från stadsbyggnadskontoret hade föreslagit, framkom dock även andra idéer om kulturens värden. Här framhöll kulturnämnden exempelvis satsningen på *Malmö Sommarscen* som startades 2006 som en vidareutveckling av kulturstödet tidigare sommarverksamhet och som bestod av arrangerandet av gratis konserter, föreställningar,

filmvisningar m.m. på ett stort antal olika spelplatser runt omkring i stadens offentliga miljöer under sommarmånaderna. Detta var ett bra exempel, menade man, på en sådan efterfrågad lokalisering av tillfälliga och bestående kulturella aktiviteter på olika platser i staden som kunde främja nya rörelsemönster och som skapade en generell "aktivering av det offentliga rummet" (Malmö stad 2007g:22). Kulturnämnden påpekade också att det var "viktigt att inte glömma den potential till nya goda mötesplatser som finns i det fria föreningslivet, där småskalighet och variation ofta spontant samlas i 'kluster'" (Malmö stad 2007g:22). Bland annat det fria kulturlivet antogs kunna bidra till ökad social gemenskap på ett sådant sätt, vilket här beskrevs i termer av det engelska begreppet "social cohesion", som var både annorlunda och mindre kostsamt jämfört med institutionernas verksamheter (Malmö stad 2007g:22). Den sistnämnda markeringen relaterade till en diskussion på kulturförvaltningen som hade påbörjats om det mindre organiserade kulturlivets betydelse för stadsutvecklingen och som under nästkommande år skulle utvecklas genom ett projekt att kartlägga och finna nya stödformer för "spontankultur" i staden (se kapitel 6). Dessa kommentarer bidrog tillsammans till att det i remissvaret från kulturnämnden fanns ansatser till ett visst lösgörande från det institutionella sammanhanget som betraktade kulturutbudet i mer flexibla termer. Inte minst var detta viktigt i fråga om den fysiska begränsning som institutionerna innebar som, i takt med att denna överskreds, kunde leda in kulturpolitiken på en diskussion om kulturens värden med en mer framträdande platsmässig anknytning i det offentliga rummet i det avseende som stadsplaneringen förespråkade.

Kulturen kommer in i stadsplaneringen

En viktig bakgrund till den diskussion som här framträdde var kulturförvaltningens och stadsbyggnadskontorets gemensamma arbete i arbetsgruppen för boende och mötesplatser som hade bedrivits inom ramen för handlingsprogrammet *Välfärd för alla*. Båda förvaltningarna menade sig funnit nya samarbetsformer i detta arbete för att utveckla kultur- och planeringsområdet tillsammans (Malmö stad 2009a; 2008/2009; 2007f). En representant från kulturförvaltningen hade också ingått i projektgruppen för arbetet med *Möten i staden*, vilket innebar att arbetet till viss del redan var förankrat i det kulturpolitiska

sammanhanget redan innan det skickades ut på remiss. I det nämnda remissyttrandet från kulturnämnden beskrevs följdriktigt stadsbyggnadskontoret som ”den naturliga och bästa länken i det gemensamma arbetet med att skapa gränsöverskridande mötesplatser i Malmö” (Malmö stad 2007g:21). Det förespråkades också ytterligare förstärkning av det påbörjade förvaltningssamarbetet i takt med ”kulturens alltmer ökade betydelse för livsmiljön och som etableringsfaktor” (Malmö stad 2007g:21), och det spekulerades även kring fördelarna med en gemensam nämnd för stadsplanerings- och kulturfrågor.

Särskilt omtalat blev detta samarbete i kulturförvaltningens årsberättelse för verksamhetsåret 2007. Utöver de vanliga redogörelserna för verksamheterna inom kulturförvaltningens ansvarsområde ingick här artikeln *Planera med kultur!* skriven av två medarbetare på stadsbyggnadskontoret, bland annat projektledaren för *Möten i staden*. Dåvarande kulturdirektören Bengt Hall förklarade i förordet till årsberättelsen att bakgrunden ”till detta tematiska anslag” stod att finna i ”att man vid utformningen av våra städer och samhällen idag alltmer betonar betydelsen av platser för mänskliga möten och inte bara fokuserar på de renodlade fysiska och logistiska behov som är relaterade till själva boendet och resvägen mellan bostaden och arbetsplatsen” (Malmö stad 2007f:4). Som ersättare till den funktionalistiska planeringen och dess ”vision av staden som en maskin, perfekt och mekanisk” menade kulturdirektören att det istället växte fram ett större intresse och erkännande av staden ”som plats även för det irrationella och oplanerade – det mänskliga” (Malmö stad 2007f:4). ”Det är här”, konstaterade han, som ”kulturen kommer in” (Malmö stad 2007f:4f.).

I efterföljande avsnitt omtalades kulturförvaltningens arbete med mötesplatser som ett led i att planera staden med större hänsyn till mänskliga behov, som ett sätt att överbrygga isolering och segregation och för att ”öka förståelsen för andras livsbetingelser” (Malmö stad 2007f:5). Enligt kulturdirektören föll det sig ”naturligt” att kulturförvaltningen har medverkat till ett sådant arbete, ”med tanke på att kulturella aktiviteter, mer eller mindre organiserade, ofta skapar goda förutsättningar för möten mellan människor med olika bakgrund” (Malmö stad 2007f:5). Fortsatt samarbete mellan kulturförvaltningen och stadsbyggnadskontoret beskrevs som ett steg mot att i än högre grad, och i ett tidigare skede, planera för ”neutrala” platser med en ”kulturell profil” som underlättar för möten av det slaget (Malmö stad 2007f:5).

Kulturdirektören såg vidare den stärkta kopplingen mellan kultur- och stadsbyggnadsområdet som ett tecken på "samhällsvetenskapens allt större erkännande av kulturens betydelse för samhällsutvecklingen i stort", och då "inte bara som en faktor i näringslivs- och turistekonomiska kalkyler" (Malmö stad 2007f:5). Det framkom tydligt att kulturdirektören i och med detta "erkännande" såg goda möjligheter för kulturområdet att stärka sin roll i samhällsutvecklingen. Framställningen visade också på hur man från den explicita kulturpolitikens sida knöt an ett snävare kulturbegrepp till de vidare idéerna om en stadskultur.

Artikeln *Planera med kultur!* som skrivits av stadsbyggnadskontorets medarbete knöt an till dessa föreställningar och redogjorde inledningsvis för ett flertal exempel på hur denna utvecklingsprocess hade fått fäste i Malmö under de senaste åren, vilket sammanfattar en del av vad som tagits upp hittills i det här kapitlet:

Redan nu arbetar Malmö stad med att få in kulturen i planeringen på flera olika sätt, sedan lång tid samarbetar Kulturförvaltningen och Stadsbyggnadskontoret kring övergripande kommunala frågor. Kulturella institutioner som Stadsteatern, Konsthallen och Operan är också delaktiga och utvecklar nya idéer. På samma sätt inbegrips flera skolor och universitet i planeringen. Malmö högskola har en särskild roll; där finns flera utbildningar [...] som direkt handlar om kulturen och dess kopplingar till omgivningen, dessutom använder studenter från utbildningarna Malmö som sitt klassrum. Utifrån behovet av social hållbarhet och som en del av "Välfärd för Alla – det dubbla åtagandet" ska integrationen i Malmö öka. Då får också kultur och allmänna mötesplatser i staden förnyad aktualitet. (Malmö stad 2007f:10)

Artikelförfattarna fortsatte sedan att utifrån sin horisont att lyfta fram planering med kultur som en värdefull resurs för demokratisering och betonade därmed den välfärdsrättsliga aspekten av denna idéproduktion. För det första antogs själva planeringsprocessen, där ett kulturellt perspektiv tillsammans med en utökning av antalet aktörer som bidrog till stadsplanering, kunna verka i riktning mot större delaktighet och ökad demokrati. Detta förutsatte att man med *kultur* syftade till de lokala egna värderingarna och praktikerna hos de medborgare eller andra som nyttjar platsen som är föremål för planeringsdiskussionerna. Kulturbegreppet riktades härmed mot eget skapande och deltagande istället för, eller åtminstone utöver, ett kulturutbud som tillhandahålls av offentliga

eller professionella aktörer. Det var, menar skribenterna, just "tillhanda-hållandet" av kultur som traditionellt sett har utgjort den gängse formen av samarbete mellan kultur- och stadsbyggnadsområdet. Istället förespråkades ett mer integrerat och holistiskt synsätt, där man inte bara frågar sig "hur man kan förbättra tillgången och kvaliteten på kulturen genom att planera och ändra staden" utan också "hur kultur kan påverka och förbättra planeringsprocessen" (Malmö stad 2007f:10).

För det andra berördes i artikeln demokratisering utifrån den närliggande utgångspunkten att en planering med kulturell lyhördhet innebär ett tydligare medborgarperspektiv och fokus på social sammanhållning och välfärd. Genom att ta tillvara på "den lokala kunskap och det lokala liv som går under namnet kultur" (Malmö stad 2007f:13) kunde problem uppmärksammas "i ögonhöjd" snarare än experternas "fågelperspektiv" (Malmö stad 2007f:10). Planeringens uppgift blir då snarast att på olika sätt aktivera medborgare och brukare för att deras behov, känslor och upplevelser kring en plats eller ett område kommer i förgrunden: "Istället för att leta upp det som måste förändras kan man fokusera på det som finns på plats och ger området en egen identitet: Människor, händelser, historia, byggnader. [...] Då måste man vara öppen för vad kultur kan vara." (Malmö stad 2007f:10) Med en sådan inriktning förväntades medbestämmandet öka och gemenskapen mellan olika människor stärkas i och med att brukarinflytandet ges större utrymme. I sin tur föreställdes härmed också ett mer genuint och autentiskt stadsbyggande ta form. Artikeln avslutas med att ge uttryck för en sådan förhoppning: "Genom sin demokratiska karaktär blir kultur i planering också en väg bort från märkesarkitektur som något påklistrat till att förkroppsliga de värden som faktiskt finns och kan utvecklas i staden!" (Malmö stad 2007f:13) Härigenom hoppades man kunna driva en mer autentiskt förankrad stadsutveckling och uppnå vad som benämns som ett "lokalt omhändertagande av stadsrummet" (Malmö stad 2007f:13).

Det dubbla åtagandets ideologiska rum

Under den period som behandlas här blev uppfattningen att kultur, i olika betydelser och former, kunde verka som ett medel för att motverka en ökande urban polarisering som var alltmer framträdande (se t.ex. Bianchini & Ghliardi 2007, Evans 2001). Samtidigt var vid det här laget de

idéer om kulturens värden som såg kulturen som en tillväxtfaktor i stadsutvecklingssammanhang så pass etablerade att det inte går att se diskussionen om kultur som entydig i förhållande till synen på välfärd och tillväxt.

Den här typen av glidningarna mellan olika idéer om kulturens värden har redan tidigare behandlats som symptomatiska för ideologiproduktionen som uppkommer tillsammans med kommunens uttryckta målsättning att arbeta med det dubbla åtagandet, att samtidigt verka för den sociala välfärden bland alla malmöbor och fortsatt stärka den lokala ekonomiska tillväxten (se kapitel 4). Tillsammans med den mer *post-funktionalistiska* synen på staden visar sig det dubbla åtagandets ideologi med sina inneboende motsättningar också i termer av produktionen och representationen av det urbana rummet. I det här sammanhanget framkommer den tidigare nämnda strategin *mer och bättre innerstad* med särskild ideologisk betydelse.

I översiktsplanen 2000 kan nämnda dubbelhet ses både uttalad och outtalad. I flera avseenden förhöll sig översiktsplanen till Malmö som en delad stad och uppmärksammade behovet av planering i båda riktningar av denna delning. Den positiva utvecklingen sedan 1990-talets krisår gavs en framskjuten plats och sades motivera fortsatta insatser för att stärka stadslivet i innerstaden. Samtidigt beskrev översiktsplanen det som en "ödesfråga" för stadens utveckling och för kommunen att agera mot att nära en tredjedel av Malmös befolkning levde i bostadsområden som präglades av negativ segregation i social och kulturell bemärkelse (Malmö stad 2001a:20). Om uppfattningen om en delad stad i det avseendet kom till explicit uttryck, så förblev den också i andra hänseenden implicit. Inte minst vad det gällde synen på staden som mötesplats. De senaste årens positiva utveckling karakteriserades enligt översiktsplanen av en uppvärdering av stadsrummets funktion som mötesplats, ledsagat av ett synsätt på den offentliga stadsmiljön som "en arena där malmöborna oavsett ålder och kön kan mötas, ta del av stadens nyttigheter och nöjen och samtidigt själva bli en del av stadens liv och karaktär" (Malmö stad 2001a:20). När "ödesfrågan" om segregation behandlades i översiktsplanen skedde det däremot skilt från denna ideala föreställning om stadsrummet. Synen på staden som en arena och dess funktion att överbrygga olikheter försvann ur diskussionen när de sociala och kulturella klyftorna som karakteriserade boendesegregationen lyftes fram. På ett närmast motsägelsefullt sätt illustrerades detta när de två bilderna av

staden, bokstavligt, gestaltades på en och samma sida i översiktsplanen. Tillsammans med beskrivningen av boendesegregationen som en "ödesfråga" var en stor bild på samma sida som visade ett folkvimmel på stadens centrala affärsgata. Bildtexten återgav samma formulering som ovan om staden som en "arena" var malmöborna kunde ta del av och bli del av stadens "nyttigheter och nöjen". I bildtexten förekom dock tillägget "malmöbor och *besökande* (Malmö stad 2001a:20, min kurs.). Förstärkt av bildens motiv kom härigenom betoningen att läggas på den ena delen av stadens delning – den som förhöll sig till innerstadens attraktivitet och plats för konsumtion och ekonomisk tillväxt. "Ödesfrågan" om boendesegregationen utgjorde en motpol som inte gavs plats i denna rumsliga föreställning.

Utifrån vad som tidigare har sagts om det dubbla åtagandets ideologi i tidigare kapitel innebär den en idéproduktion som, åtföljd av politiska prioriteringar och materiella investeringar i enlighet med dessa idéer, adresserar en dubbelhet i kommunens åtaganden men utan att ge uppmärksamhet åt relationen mellan det ena och det andra åtagandet. Den i policytermer uppfattade dubbelheten om ekonomisk tillväxt och social välfärd motsvaras i dessa rumsliga föreställningar av ett ideologiskt meningsskapande som skymmer relationen mellan den ena och den andra framställningen av staden, som å ena sidan integrerad och, å andra sidan, polariserad.

Präglad av problemställningen i VFA formulerades aktualiseringen av översiktsplanen 2005 i än större utsträckning utifrån stadens dubbelhet. Den tidigare beskrivningen av staden som en arena fördjupades i diskussionen om staden som mötesplats, vilken följdes upp och utvecklades i senare dokument från stadsbyggnadskontoret och kulturförvaltningen. Men aktualiseringen av den fem år tidigare antagna översiktsplanen kom samtidigt också att förstärka dennas betoning på attraktivitet och tillväxt. Vid det här laget hade sådana idéer om det attraktiva och tillväxtfrämjande stadsrummet dessutom fått ett nytt starkt uttryck, såväl symboliskt som materiellt, i form av utvecklingen av Västra Hamnen-området. De stora investeringarna i Västra Hamnen manifesterade en ny idé om Malmö som stad, men bidrog också med nya gränsdragningar i stadsmiljön som för stadsplaneringens del bildade både nya möjligheter och problem.

I aktualiseringens föreslagna uppmaning om "mer och bättre innerstad" fanns en rad förhoppningar knutna till att en sådan strategi förutom att ligga till grund för investeringar i en mer tilldragande innerstadsmiljö också skulle föra med sig förbättringar i den sociala situationen i Malmö. Bland annat förutsåg man en ökad trygghetsupplevelse, bättre service till stadens invånare och överlag "goda samband med omgivande stadsdelar" (Malmö stad 2004b:16). Alltmedan dessa målsättningar förhöll sig till båda sidorna av den problemställning som ingick i det dubbla åtagandet kom de, likt andra sammanhang som gav företräde åt den ena delen av denna dubbelhet, att formuleras i en kontext inom vilken det framförallt var ur ett attraktivitets- och tillväxtperspektiv som innerstadens kvaliteter bedömdes.

Strategin *mer och bättre innerstad* delade till stor del synen på staden som mötesplats med den mer välfärdsinriktade planeringen som utvecklades ur arbetet med VFA och som sedan låg till grund för ett mer fördjupat samarbete mellan förvaltningsområdena för stadsbyggnad och kulturfrågorna. Men i de fall som denna strategi tog sin utgångspunkt i de förväntade ekonomiska värdena av ett "livaktigt centrum" (Malmö stad 2004b:16) bidrog den till att reproducera och förstärka den rådande ideologiproduktionens ensidiga uppfattning om sambanden mellan ekonomisk tillväxt och social välfärd som ett förhållande där det ena leder vägen till det andra. De rumsliga föreställningarna som ingick i strategin *mer och bättre innerstad* fungerade i den bemärkelsen som en vidareutveckling av det dubbla åtagandets prioriterade tillväxtpolitik. Utifrån detta synsätt behövde de urbana kvaliteter som kännetecknade det föreställda tillväxtrummet expandera ut över de stadsrum och stadsdelar som ännu inte uppnått sådana kvaliteter. Där så inte skedde, eller kunde tros ske, krävdes istället särskilda insatser som tog sin utgångspunkt i andra sammanhang och förutsättningar än de rumsliga föreställningar som förelåg. I likhet med resonemangen inom VFA förespråkades då istället riktade insatser i välfärden för *några* som skilde sig från de policys som i övrigt gällde för *alla*. Varken i policysammanhang eller i den rumsliga kontexten blev således de stora skillnaderna i välfärden betraktade som relationellt förbundna med den förda politiken och de urbana föreställningar som stödde denna.

Föreställningarna om staden som en mötesplats och idéerna om kulturens värden som en enande kraft som ingick i dessa framstod i detta policysammanhang som en motstrategi som kunde bromsa en negativ

polarisering i staden. Idén om stadskulturen som en heterogen gemenskap, där alla människor som rör sig i stadsrummet delar en erfarenhet i främlingskapet inför varandra, samverkade i denna strategi med förslag om anläggandet av *stråk* som skulle binda samman olika platser i staden. Stråken motsvarade en planering för ökad rörelsefrihet i stadsrummet och fler möten över de sociokulturella gränserna bland Malmöns invånare. De föreslagna stråken presenterades följaktligen som en viktig del i den mer välfärdsinriktade stadsplaneringen som förespråkades av stadsbyggnadskontoret. Med hjälp av stråkdragningar i stadsmiljön tänktes staden bindas samman till "en väl fungerande helhet" (Malmö stad 2006a:30) och därmed överbrygga de gränsdragningar och skillnader som förelåg i Malmö, såväl i termer av geografiska hinder, som bidrog till polariseringen, som själva den levnadssituation som präglade en delad stad.

När denna välfärdsinriktade planeringsidé, och de tillhörande idéerna om kulturens värden i denna, ställs i samma kontext med den mer tillväxtinriktade strategin om *mer och bättre innerstad* framstår dock uttrycket *mer innerstad* med en delvis annan betydelse. Med utgångspunkt i att "förbättra" och "förstora" innerstaden (Malmö stad 2004b:17) kom innerstadsmiljön och motsvarande urbana föreställningar som präglade de nya utvecklingsområdena som Västra Hamnen att bli den givna utgångspunkten för de planerade stråken:

Sammanlänkande stråk och mötesplatser är bärande element i den framtida innerstaden. När nu staden växer ut i hamnområdena och mot de östra delarna är det viktigt att den framtida utvecklingen av innerstaden växer utifrån de stråk **som utgår från innerstaden**. [...] Arbetet med innerstaden innebär att en medveten tyngdpunkt är lagd på vissa utvalda stråk och stadsgator som tydligt kopplar och länkar de nya hamnområdena och de östra delarna till innerstadens befintliga struktur av stråk, gatunät och mötesplatser (Malmö stad 2004c:12, org. fetstil)

Det var således från innerstaden som stråken planerades och det var till den framtida innerstadsmiljön som den ökade rörelsen som stråken skulle möjliggöra tänktes leda. Stråkdragningen blev på detta sätt också del i utvidgningen av tillväxtrummet som de profilerade miljöerna i de redan eller framtida omvandlade hamnområdena representerade, vilka härigenom skulle integreras med den gamla innerstadskärnan och "kopplas på" den övriga staden.

I denna kontext förändras det ideologiska meningsskapandet kring stråk och mötesplatser jämfört med hur de beskrevs i ett sammanhang av att skapa en mer sammanhållen och demokratisk stad med hela staden i åtanke. Med koncentrationen på innerstadens ”förbättring” och ”förstoring” blir stråken snarast planeringsredskap för den rumsliga utvidgningen av tillväxtpolitiken. En sådan utgångspunkt förändrar också planeringens själva problemställning som därmed faller in i det dubbla åtagandets ideologiproduktion med dess inneboende spänningsförhållande mellan tillväxtpolitik och välfärdspolitik.

Skillnaden i hur stråken uppfattades i planeringen kom också till uttryck i hur de gestaltades i olika policydokument. I stadsbyggnadskontorets skrift *Möten i staden* förekom två kartbilder över två personers rörelsemönster i Malmö, stadsbyggnadskontorets egen projektledare samt en arbetssökande irakisk man. Kartorna illustrerade två vitt skilda livs- och rörelsemönster som aldrig korsade varandra. Man rörde sig i olika stadsdelar och i olika miljöer. Härigenom kom en delad stad till uttryck, vilket var arbetets utgångspunkt att söka överbrygga genom planeringen av stråk och mötesplatser som knöt de olika delarna samman och skapade nya mönster och möten i hela staden (Malmö stad 2007a). De planerade stråken i aktualiseringen 2005 gestaltades också i form av tänkta sträckningar på olika kartbilder. Kartorna hade dock det gemensamt att de enbart rymde innerstadsområdet. De föreställda rörelserna koncentrerades härigenom helt och hållet till innerstaden med förbindelser till de omvandlade hamnområdena. Den övriga staden var i det här fallet bortskuren och lämnad utanför stråkplaneringen, bokstavligt och bildligt (Malmö stad 2004c:13–23).

Avslutande reflektioner

Analysen i det här kapitlet visar att de materiella och symboliska investeringarna som gjordes i Västra Hamnen-området hade sin resonansbotten i en strävan bland ledande politiker och andra starka krafter att genom detta omvandlingsprojekt staka ut en generell utveckling för Malmö som stad. Den politiska innebörden av Västra Hamnens omvandling vecklar härmed ut sig och är tydligt förankrad i den gradvisa ideologiska omorienteringen inom kommunalpolitiken mot en marknadslibe-

ral stadspolitik som har behandlats även i tidigare kapitel i avhandlingen. I det här kapitlet har analysen huvudsakligen kretsat kring vilka föreställningar om staden och stadsrummet som omvandlingen av Västra Hamnen motiverades av, och framgent motiverade, samt vilka idéer om kulturens värden som kom till uttryck i denna utvecklingsprocess.

Kapitlets tematisering kring tillväxt och välfärd är förankrad ideologiproduktionen kring kommunens så kallade dubbla åtagande som formulerades explicit i samband med handlingsprogrammet *Välfärd för alla* 2004, men som förgrenar sig såväl bakåt som framåt i tiden som en bärande ideologisk komponent i Malmös stadsförnyelsearbete och som anger att den sociala välfärden bland stadens medborgare är avhängig kommunens strategier för att skapa ekonomisk tillväxt. Analysen i det här kapitlet har visat hur denna ideologiproduktion avtecknar sig i rums-
lig bemärkelse och får uttryck inom stadsplaneringen genom tillskrivandet av särskilda sociala och kulturella värden till stadens rumsliga föreställning och utformning.

Den fysiska utformningen av Västra Hamnen och de visioner som var med och byggde upp områdets symboliska betydelse manifesterade föreställningen om stadens tillväxtrum. Inte minst syntes det i representationerna av den nya stadsdelens tilltänkta bosättare som den nya ekonomins subjekt vars levnadssätt inorporerade en mer urban och global tillvändhet i linje med de framväxande postindustriella produktions- och konsumtionsmönstren. Med sådana vaga beskrivningar legitimerades också det politiska projektet att genom omvandlingen av Västra Hamnen attrahera bättre bemedlade samhällssegment och företagsetableringar till Malmö. Detta innebar också att den nya stadsdelen som etablerades i Västra Hamnen, utöver sin symboliska innebörd, också tog plats i den befintliga stadsstrukturen i Malmö och kom att bilda en stark symbol för de gränsdragningar som redan existerade i stadens socioekonomiska geografi.

De stora skillnaderna i levnadsvillkor bland Malmös befolkning visade sig också i de olika föreställningar om Malmö som stad som framkom i de två strategier som har behandlats i kapitlet, dels den om *mer och bättre innerstad*, dels den om staden som *mötesplats*. Det fanns likheter mellan dessa två föreställningar och strategier genom att man utgick från klassiska ideal om stadsrummet som en tummelplats med mångfaldiga funktioner, aktiviteter och utbud som gör det till en plats

för utbyten av olika slag mellan olika människor. Men det fanns också avgörande skillnader, vilket har framkommit i analysen. Framförallt med vilket perspektiv man betraktade stadsrummets offentliga karaktär och vad man menade att utkomsten av denna karaktär kunde vara i termer av social utveckling. I fallet med strategin *mer och bättre innerstad* förespråkades en "förbättring" och "förstoring" av de kvaliteter som man menade kännetecknade ett attraktivt stadsrum och som bidrog till ökad ekonomisk tillväxt. Strategin med staden som *mötesplats* betonade snarare stärkandet av de sociala relationerna och välfärden som kunde uppkomma genom att planera för en stad där fler möten kunde uppstå mellan människor med olika bakgrund och levnadsvillkor.

Kulturen blir i denna situation föremål för en rad motsägelsefulla idéer och diskussioner. Med avstamp i ovanstående analys kan dessa motsägelser förankras i vilka idéer om kulturens värden som motiveras av explicita respektive implicita kulturpolitiska sammanhang. När kulturen kommer in i stadsplaneringens idéer och praktik inom ramen för Malmös stadsförnyelsearbete är det som del i strategin om staden som mötesplats.

Kulturen, i den form av kulturproduktion och kulturellt deltagande som vanligen räknas in i den explicita kulturpolitiken, framhölls bland dessa idéer som ett medel i arbetet med att överbrygga skillnaderna, och polariseringen, i staden. I den bemärkelsen hölls kulturområdet fram som del i den mer välfärdsinriktade stadsplaneringen och som en motvikt mot de krafter som drev på en utveckling mot förstärkta gränsdragningar och desintegration mellan olika delar av staden och dess befolkning. Denna idé om det snävare kulturområdets roll för ökad välfärd fann också sin resonansbotten i den mer genomsyrande tanken om en stadskultur baserad på ett främlingskap mellan stadens alla invånare där stadens kultur, i vidare bemärkelse, tänktes som det sammanhållande kittet i ett annars utpräglat främlingskap. Stadskulturen lyftes så till vida fram som en demokratisk grundprincip och utgångspunkt för en jämlik stadsutveckling då staden som en gemensam arena tänktes integrera dem som både har och inte har de resurser som polariseringen berör.

Strategin *mer och bättre innerstad* gav uttryck för idéer om kulturens värden som förhåller sig mer implicit till det kulturpolitiska området. I anslutning till hamnområdets omvandling förekom flera idéer om kulturens värden som hade formulerats redan tidigare i Malmö, exempelvis i det kommunala visionsprojektet 1995 (se kapitel 1), och som

påkallade behovet av en kulturell omställning på flera nivåer i samhället. Genom utvecklingen av Västra Hamnen, och dess status som föregångsprojekt för Malmös fortsatta stadsförnyelse, förstärktes detta meningskapande och upptogs i ett kraftfullt politiskt och ekonomiskt sammanhang. De idéer om kulturens värden som framträdde motiverades därmed av, och motiverade i sin tur, särskilda ekonomiska och politiska prioriteringar för ökad ekonomisk tillväxt och för att stärka stadens attraktivitet. Inte minst framkom denna betydelse ihop med byggandet av Turning Torso, och representationen av denna byggnad som ett flaggskeppsprojekt för omställningen av Malmö som en postindustriell stad i linje med den nya ekonomins sammansmältning av arbete och fritid, produktion och konsumtion, och som bidrog till stadens attraktionskraft för att attrahera fler människor och företag med motsvarande kapaciteter. Strategin *mer och bättre innerstad* innebar en fortsättning på denna inslagna linje utifrån föreställningen att Västra Hamnens kulturella och ekonomiska tillväxtmiljö skulle förankras och expandera över stadens centralt belägna delar, vilket både reproducerade och skapade nya idéer om kulturens värden som harmoniserade med den politiska strävan att Malmö skulle bli en attraktiv stad, såväl utifrån sett som bland malmöborna själva.

Det ideologiska meningsskapandet kring kulturens värden som här har analyserats inbegriper ett i många fall tvetydigt synsätt på staden och dess kultur. Likt hur handlingsprogrammet *Välfärd för alla* betraktade tillväxt och välfärd som två delar av kommunens åtaganden som behövdes tänkas samman förefaller dock denna tvetydighet bli oskadliggjord och neutraliserad i det ideologiska meningsskapandet som omger det dubbla åtagandets ideologi. I det här fallet kom de välfärdsinriktade idéerna om kulturens värden i stadsutvecklingsarbetet att utan någon synbar konflikt länkas samman med den strategiska inriktningen om mer och bättre innerstad. På samma sätt förenades också de olika rumsligheter som ryms i staden i ett tänkt gemensamt rum där stadens funktion som mötesplats förefaller avhängig dess – av andra aktörer än malmöborna själva – uppfattade attraktivitet.

Kapitel 6.

Kulturen mellan husen: Kreativitet, produktivitet och spontanitet i stadsrummet

Begrepp som *stadsmässighet* och *urbanitet* kan vid en första anblick tyckas omedelbara och självförklarande. I själva verket är de långt ifrån entydiga. Den brittiska geografen Tim Hall skriver att de flesta människor känner igen en urban plats när de ser och upplever en sådan, men att förklaringen till denna oförmedlade erfarenhet inte bör förväxlas med något essentiellt inneboende värde av det *urbana* utan måste sökas i specifika sociala sammanhang och på konstruktivistiska grunder (Hall 2006). Urbanitet framträder dessutom både historiskt och i mer samtida sammanhang som behäftat med ett egenvärde, som att stadens fysiska och sociala rum äger ett värde i sig som präglar ett specifikt levnadssätt, oavsett vilka andra krafter som är med och driver på den urbana utvecklingen (jfr Brusman 2008). Även i den bemärkelsen finns det alltså starka beröringspunkter med *kulturen* vars ofta förfäktade egenvärde ständigt är föremål för en rad ideologiska anspråk, vilka värdesätter idén om kultur på olika sätt som ett medel i politiskt motiverade föreställningar om samhället.

Stadskulturen med sina särskilda förutsättningar för social interaktion, för korsbefruktnings av stilar, idéer och uttryck, och för utbyte, produktion och konsumtion, har genom historien utgjort en grogrund för en rad konstnärliga strömningar, aktivistiska grupper och andra former av utvecklingsrörelser (Williams 2007b[1985]; Zukin 1995; Hannerz 1980). Det är dock egentligen inte förrän under 1990-talet som dessa urbana värden börjar omhuldas som centrala faktorer i ett strategiskt sammanhang av stadsutveckling och infogas i en officiell stadsplaneringsideologi,

vilket i förlängningen också har bildat en egen diskurs på det kulturpolitiska området (Garcia 2004a; Skot-Hansen 1999; Worpole & Greenhalgh 1999; Landry & Bianchini 1995). Denna utveckling har med tiden blivit alltmer tydlig i takt med att nya diskurser om stadens kreativitet och kulturens urbana värden fått stor genomslagskraft. I takt med denna allt mer framskjutna positionen för staden i politisk, ekonomisk och social betydelse har också anspråken på, och det ideologiska meningsskapandet kring, värden som knyts till urbanitet ökat markant. I de föreställningar som framträder råder till synes fortsatt en stor samstämmighet kring vad som kännetecknar det urbana livet, även om svårigheterna att konkretisera dess kärnvärden också består. Men vid sidan av samsynen vecklar också en rad olika ideologiska motiv ut sig för *varför* urbanitet är värdefullt, vilka dess kulturella och sociala beståndsdelar är, samt i vilken bemärkelse det urbana utgör en utvecklingskraft och vilken slags utveckling det bör verka som ett medel för.

Dessa punkter utgör en central problematik i följande kapitel som fokuseras på likheter och skillnader i värdesättandet av urbanitet i förhållande till kulturell utveckling, och vice versa, utifrån tre empiriska exempel som förekom inom ramen för stadsförnyelsearbetet i Malmö under 00-talets andra hälft. Det första exemplet utgår ifrån idén om Malmö som en så kallad *andrastad* som användes som ett begrepp för att uppmärksamma och stärka Malmös urbana profil. Det andra exemplet är konceptet *det fjärde stadsrummet* som var ett projekt inom den kommunala stadsplaneringen som ville förstärka möjligheterna för Malmö att utvecklas som kunskapsstad genom idéer om urbanitet. Det tredje exemplet utgår ifrån satsningen på *spontankultur* i Malmö vilket var ett projekt som genomfördes under överseende av kulturförvaltningen för att finna nya strategiska vägar att förnya det lokala kulturstödet och bidra till stadsutvecklingen. De här tre exemplen analyseras som signifikativa för idéer om den urbana kulturens värden i stadsförnyelsearbetet i stort. Analysen tar fasta på hur dessa olika initiativ uttryckte både likartade och skiljaktiga föreställningar om urbanitetens värden och vilka spänningsförhållanden, konfliktlinjer och gränsdragningar som uppstår i anslutning till det ideologiska meningsskapandet i denna diskussion.

Kulturens urbana värden

Den amerikanska sociologen Richard Sennett spårar två etymologiska källor i betydelsen av *stad* och de närliggande orden *urban* och *city*. Den ena är latinets *urbs* som vi känner igen i formen *urban* och som ursprungligen betecknar stadens själva materiella struktur: "The stones of a city [...] laid for practical reasons of shelter, commerce, and warfare" (Sennett 1990:11). Den andra etymologiska källan är *civitas* som med sina förgreningar till orden *city* och *civilisation* snarare konnoterar en särskild stadsmässig kultur. I Sennetts framställning beskrivs denna kulturella aspekt med betoning på stadens mellanmännsliga relationer: "t/he emotions, rituals, and convictions that take form in a city" (Sennett 1990:11). Sennetts tudelade beskrivning av hur staden är sammansatt är långt ifrån unik i sitt slag (vilket hans etymologiska förklaring i sig vittnar om). Den är dock en bra utgångspunkt till både förståelsen för hur staden och dess kultur genom historien har varit föremål för vitt skilda förhållningssätt och för att beskriva hur dessa har tagit sig uttryck i de lokala förhållandena i Malmö.

När *stadsmässighet* omtalas i skildringar av Malmös historia och utveckling är det i de flesta fall den första ordhärkomsten i Sennetts beskrivning som berörs (se t.ex. Ranby 1992). Utgångspunkten är då främst de byggnadsprojekt som ses representera Malmös moderna stadsbildning och vidare utveckling och framsteg som storstad. Vart och ett typiska för sin tids arkitektoniska ideal och syn på stadsplanering: den nya järnvägsstationen som invigdes efter färdigställandet av stambananetappen Malmö–Lund 1856 och som var utmärkande för den infrastrukturrella utbyggnaden under 1800-talets våg av industrialisering och urbanisering; monumentalismen i utformningen av stadsteatern som invigdes 1944; den gamla Malmö stadion från 1958; skyskrapan Kronprinsen som när den stod färdig 1965 var Europas högsta bostadshus; miljonprogramssarkitekturen i stadens ytterområden som byggdes under 1970-talet; samt uppförandet av Stadshuset, Triangeln och Konserthuset längs Föreningsgatan under 1980-talet som del av den omfattande moderniseringen av Malmös innerstad (Ranby 1992). Vid sidan av sin särprägel ger dessa byggnadsprojekt tillsammans uttryck för en konsekvent uppfattning om *stadsmässighet* i betydelsen storskalig byggnadskonst.

Bland stadens politiker, stadsplanerare och andra inflytelserika aktörer har samma uppfattning ofta varit en förfäktad inställning som del i

maktens framstegsoptimism (se t.ex. Svensson 2011; Tykesson & Magnusson Staaf 2009; Sommar 2003). Den kan även spåras till det kulturella området och institutionskulturens långa dominans i Malmös kulturliv som utöver att ge företräde åt den institutionella organisationsstrukturen också kännetecknas av den framstående positionen som själva institutionsbyggandet har haft i föreställningarna om Malmö som framstående kulturstad under olika tider (se kapitel 1). Från annat håll har dock denna inriktning inom stadsbyggandet i lika hög grad grundlagt en kritik mot makthavarnas synbarligen aningslösa moderniseringsiver och brist på förståelse för de mer innehållsliga och kvalitativa aspekterna av social och kulturell utveckling, såväl inom stadsplaneringen som inom kulturpolitiken (Billing & Stigendal 1994; Lindahl 1993; Zukin 1982).

I den utveckling som representerar Malmös omvandling till postindustriell kunskapsstad har storskaligheten i bebyggelsen fortsatt varit ett bärande tema: Turning Torso naturligtvis, men också Malmö Arena och shoppingcentret Emporia i Hyllieområdet, liksom byggnaderna på Universitetholmen för Malmö högskola/universitet, Orkanen och Niagara, och det närliggande nya konsert- och kongresshuset Malmö Live. En för sammanhanget talande beskrivning uttrycktes i rubriken till ett reportage om Malmös pågående stadsomvandling i tidskriften *Arkitekten* från 2005: "Malmö XL: Högt, brett och stort" (Hallemar 2005b).

Andra idéer om urbanitet och stadsmässighet som snarare närmar sig det led av Sennetts skildring som har att göra med stadens immateriella meningsskapande har dock under den period som avhandlingen uppehåller sig vid också fått allt större spridning i föreställningarna om Malmö som stad. I det kommunala visionsarbetet 1995 samsades exempelvis planerna för stadens nya fysiska utformning med idéer om stadsmässighet som var mer inriktade på att utveckla en livfull urban kultur och känsla. Det handlade om att se myllret av människor, utbudet av butiker, restauranger och caféer och olika former av kulturverksamheter och upplevelser som utspelade sig i stadsrummet som verkliga resurser för Malmös omvandling. Dessa komponenter bildade enligt visionen också förutsättning för en förändrad "själ" och "identitet" i framtiden som skulle bidra till utvecklingen av Malmö som en "nära", "vacker", "välkomnande" och "attraktivt" stad (Malmö stad 1996b:45-54). I närliggande dokument frammanades bilden av Malmö som en dynamisk kulturstad som utöver sina kulturinstitutioner även hade goda förutsätt-

ningar att utveckla en särskilt ”storstadsmässig mångfald och komplexitet” (*Sverige behöver fler kulturella centra* 1994:6). Även i det här fallet rörde sig visionerna bort från betoningen på stadens fysiska utformning för att istället framhäva en specifik urban dynamik som var baserad på den mänskliga aktiviteten i en stadsmiljö, i detta sammanhang specifikt gällande utbytet mellan en mängd aktörer och verksamheter på kulturområdet (Malmö stad 1996d; 1996e; *Sverige behöver fler kulturella centra* 1994).

Kultur som drivkraft

När kulturförvaltningen och stadsbyggnadskontoret i Malmö stad fördjupade sitt samarbete under mitten av 00-talet (se kapitel 5) förklarades kulturens ökade roll i stadsplaneringen som en del av en ny syn på staden som vände sig mot ”funktionalismens vision av staden som en maskin” (Malmö stad 2007f:4). Härigenom fortsatte de immateriella kvaliteterna av stadslivet att betonas, vilka således också fördes in i ett mer tydligt strategiskt sammanhang i skärningspunkten av kulturpolitik och stadsplanering. Man gav på detta sätt också uttryck åt en kritik av större omfattning som förekommit under en längre tid som starkt ifrågasatte ett funktionellt synsätt på staden, både innanför den officiella stadsplaneringen men framförallt i sammanhang utanför denna. En förgrundsfigur i det här sammanhanget var den amerikanska skribenten Jane Jacobs och hennes bok *Den amerikanska storstadens liv och förfall* (2005[1961]). Jacobs gick här till hårt angrepp mot de omfattande moderniseringsprojekten i New York som i hennes ögon utgjorde en fientlig och destruktiv kraft i förhållande till stadens egentliga mångfald och liv. I motsats till denna kraft pläderade Jacobs istället för blandade funktioner i stadsmiljön som skapar goda förutsättningar för ett livaktigt gatuliv och underströk behovet av små kvarter, bevarandet av kulturhistoriska värden och mångfaldens betydelse för att staden skulle växa organiskt. Liknande kritik kom också till uttryck i det växande motståndet som utspelade sig i en mängd städer under 1960- och 1970-talen som protest mot omfattande moderniseringsåtgärder i stadsmiljön (se t.ex. Thörn 2013).

Många av dessa idéer återkom med förnyad kraft vid inledningen av 2000-talet i den populära diskursen om kreativa städer. Värdet av män-

niskor, mångfald och möjligheter till interaktion i stadsrummet infogades i denna diskurs med tonvikt på hur den urbana miljön fungerade som en grogrund för kreativa idéer hos de entreprenöriellt drivna individerna inom den så kallade "kreativa klassen" (Florida 2006). Stadsplanerare och ansvariga politiker uppmanades härmed att tänka kring ekonomi och stadsutveckling i nya termer. I stora drag delade diskursen om den kreativa staden den kritiska inställningen mot en funktionalistisk och rationell stadsplanering. En av diskursens mest framträdande namn, den brittiske stadsplaneraren Charles Landry, manade till att styra intresset bort från de stora byggena och transportlösningarna till att istället fokusera hur människor ska kunna mötas, utbyta idéer och knyta nya kontakter (Landry 2000). Det handlade om att skapa platser där människor kan interagera med varandra för att olika kulturella händelser och kreativa idéer skulle kunna uppstå och utvecklas. I detta ingick enligt Landrys utsaga också att i större utsträckning ge uppmärksamhet åt stadens *mellanrum*. Med detta syftar han på platser som befinner sig vid sidan av, mellan eller till och med på tvärs med de till synes färdigplanerade platserna i stadsrummet, som den befintliga bebyggelsen, eller platser som är helt och hållet förutbestämda i sin ändamålsenlighet. Landrys resonemang om den kreativa staden avsåg vidare *hur* planeringen är organiserad. I förändringen av synsättet som Landry förespråkade, från den "hårda" till den "mjuka" infrastrukturen i stadsbyggandet, ingick det också en rörelse bort från den i hans ögon toppstyrda och rationellt grundade stadsingenjörskonsten (*urban engineering*) som hade väglett funktionalismen, till ett mer öppet och visionsdrivet kreativt platsskapande (*Creative City-making*).

I Richard Floridas koncept om den kreativa klassen och dess betydelse för ekonomins omvandling ingick också ett urbant fokus. Staden var enligt Florida ett "ekosystem" som "tar vara på mänsklig kreativitet och omvandlar den till ekonomiskt värde" (Florida 2006:15). Detta synsätt baserade sig på Floridas iakttagelser att platsen i den kreativa ekonomin ersatte företagets tidigare centrala position i skapandet av jobb och produktutveckling. Därför berodde också städers och regioners utvecklingspotential enligt det här resonemanget på i vilken utsträckning dessa kan uppvisa en "platskvalitet" som motsvarar den kreativa klassens livsstil och efterfrågan. För stadsplanerarna gällde det, enligt Florida, att i sin praktik betrakta urbana kvaliteter, t.ex. utbud, mötesplatser, liv, rörelse och oväntade impulser, som särskilda faktorer i stadens

Exempel 1: Andrastaden Malmö

utveckling, vilket ett planeringsideal med ett funktionellt synsätt på staden inte hade mäktat med.

Med dessa idéer påminde diskursen om den kreativa staden till stor del om den tidigare kritiken som hade riktats mot en rationellt grundad stadsplanering. På båda sidor åberopades också en historisk uppfattning om staden som en offentlig arena med idealbilder av stadens öppna offentliga ytor som skilt från arbetets och hemmets stängda sfärer och som bildade en mötesplats där människor möttes som jämlikar, samtalade och utbytte såväl tjänster som nya idéer (se t.ex. Brusman 2008).

Föregående kapitel visade att sådana idealbilder av det urbana rummet redan var etablerade som värdefulla förebilder i det pågående stadsutvecklingsarbetet i Malmö (se kapitel 5). I samband med att diskursen om kreativa städer fick en framgångsrik internationell spridning uppstod en ny resonansbotten för dessa idéer även lokalt, för hur den ekonomiska tillväxten kunde stärkas genom tillvaratagandet av sådana urbana kvaliteter. Diskursen fick därigenom också stort genomslag genom att den fungerade som en medlöpare till starka politiska och ekonomiska intressen (Krätke 2012; Vickery 2011; McGuigan 2009; Oudenampsen 2007; Peck 2007; Malanga 2004; Chatterton 2000). Samtidigt öppnade det stora intresset som riktades mot diskursen om den kreativa staden också upp för att en rad initiativ och idéer kunde få genomslag i diskussionerna om stadsplanering som på andra sätt än detta också närmade sig kulturens och urbanitetens värde (Bianchini & Ghilardi 2007; Mommaas 2004; Montgomery 2003).

Exempel 1: Andrastaden Malmö

Ett sätt som de tendenser som skisserades inledningsvis i det här kapitlet kom att utvecklas i planeringsdiskussionerna i Malmö var genom föreställningen om Malmö som *andrastad*. Begreppet fördes bland annat fram i en vision om Malmös utveckling som stadsbyggnadskontoret beställde från Färgfabriken, en stockholmsbaserad konsthall och tankesmedja för arkitektur och samhällsplanering, och som presenterades i januari 2007 (Färgfabriken 2007). Visionen var tänkt som ett inspel i stadsbyggnadskontorets strategiska arbete och skulle fungera som ett idéunderlag tillsammans med ett par andra beställda undersökningar och rapporter som behandlade tendenser i omvärlden med betydelse för

det fortsatta stadsförnyelsearbetet i Malmö. Huvuddragen i Färgfabrikens vision återgavs senare i en artikel med rubriken "Malmö: stadsutveckling och behovet av en berättelse" i stadsbyggnadskontorets egna informationsmagasin *Planering i Malmö* (Malmö stad 2007h). Som rubriken betecknade angavs härigenom en delvis ny inriktning i stadsförnyelsearbetet, från den fysiska omvandlingen av Västra Hamnen-området till att mer koncentrera sig på den urbana utvecklingens "mjukare" och mer symboliska värden.²

Färgfabriken hade varit en betydelsefull aktör i att introducera Richard Floridas idéer i Sverige (se t.ex. Andersson 2007) och visionen som man nu lade fram om Malmös framtid byggde i stort på Floridas syn på kreativitet som en ny motor för ekonomisk tillväxt och behovet för städer att därför attrahera den grupp i samhället som identifierades som den kreativa klassen. Det var också till stor del från Florida som inspirationen att se Malmö som en *andrestad* hämtades. Benämningen, som är en översättning från engelskans "second tier city", har använts i en diskussion kring städers olika positioner i samhällets omstrukturering. Till andrastäder räknas städer som inte besitter samma politiska och ekonomiska inflytande som huvudstäder, men som likväl intar en betydelsefull roll i ett nationellt och internationellt sammanhang (Cardoso & Meijers 2016). Samhällets omstrukturering har ofta medfört större och mer drastiska konsekvenser för andrastäder än vad som har drabbat nationella eller regionala politiska och ekonomiska centra (Markusen, Lee & DiGiovanna (red.) 1999). Positionen som andrestad har samtidigt utmålats inrymma möjligheter i form av en större chans att förändra stadens identitet och struktur och på de grunderna konkurrera på en global nivå med andra liknande städer (Bell & Jayne (red.) 2006). Det är i denna senare mening som andrastadens potential har framförts av Florida (Florida 2006). I hans utläggningar om den kreativa staden förenas tanken om andrastadens möjligheter att kunna mobilisera och genomdriva en mer flexibel och förnyelseorienterad stadsplanering (se även Landry 2000) med utgångspunkten att dessa städer också bäst lyckas attrahera den så kallade kreativa klassen, vilken i sig ses som en avgörande förändringskraft (Florida 2006). Förutsättningarna för detta ligger enligt Florida i

² I största möjliga mån refererar jag i den löpande texten till artikeln i *Planering i Malmö*. I enstaka fall hänvisar jag dock till dokumentet som innehöll den fullständiga visionen (Färgfabriken 2007) då jag refererar till avsnitt i visionen som inte återgavs i artikeln. Det fullständiga visionsdokumentet saknar dock sidnummer.

att dessa städer erbjuder en särskild form av urbanitet som inte har att göra med varken huvudstadens ståndaktighet eller den typ av massproducerade och färdigpaketerade urbana upplevelser som återfinns i storstäder i form av ett brett utbud av restaurangkedjor, köpcentrum, sportarenor och turist- och evenemangsstråk. Det är istället de mer autentiska, urbana kvaliteterna som präglas av stor variationsrikedom, valfrihet och egenhändigt skapande som enligt Florida attraherar den kreativa klassen och som därför behöver uppmärksammas och förstärkas i stadsplaneringen (Florida 2006).

Profileringen av Malmö som andrastad var enligt Färgfabrikens vision ett sätt att positionera Malmö som ett urbant centrum vid sidan av huvudstäderna Stockholm och Köpenhamn. Profileringen utgick från samma grunder som Florida hade lyft fram som värdefulla för ett dynamiskt stadsliv. Visionen uppmanade stadsplanerarna i Malmö att i ännu högre utsträckning anamma och förstärka dessa i det fortsatta stadsutvecklingsarbetet. I fysiska termer handlade det om att utveckla staden genom förtätning. En tätare stad var enligt detta synsätt "en stad med mer stadskänsla" och genom att aktivt arbeta med förtätning skulle man ytterligare "betona, förstärka och markera staden" (Malmö stad 2007h:4).

Det var dock inte den fysiska utformningen som var visionens huvudfokus, utan hur man uppmuntrade till ett nytt sätt att se och tänka kring staden. Det handlade, menade man, om en mental omställning som fäste blicken på de urbana kvaliteterna i stadsmiljön och som använde dessa för att profilera Malmö som en attraktiv stad (Malmö stad 2007h). Viktigast av allt var enligt visionen att förstå värdet av den särskilda kultur och livsform som bidrar med en känsla av urbanitet i stadslivet. Resonemanget som lyftes fram som "den viktigaste poängen" i visionen var i enlighet med detta att "folk dras till folk" (Malmö stad 2007h:4). Man syftade här till att det egentligen inte var "hus" eller "städer" som sådana som attraherade människor. Folk drogs "till dem som bor i husen och som väljer att bo i en stad", eftersom det var människorna som bidrog till stadens liv och känsla, inte husen (Malmö stad 2007h:4). Med utgångspunkt i Floridas resonemang om den kreativa klassens särskilda status var det dock i visionen inte vilket folk som helst som sågs vara med och bidra till stadens urbana profil: "Det som lockar är inte byråkrater och direktörer [...] utan de andra" (Malmö stad 2007h:4).

Med de senare syftade man till "konstnärer och kreativa" som man menade fungerade som "en numera klassisk motor för tillväxt i städer" (Malmö stad 2007h:4). Den svaga ekonomiska ställning som denna grupp jämförelsevis befann sig i överskuggades i det här fallet av att de sågs som en viktig länk i den värdekedja som sades bilda en kreativ och attraktiv stad, vilket också var en av Floridas huvudpoänger (Florida 2006). I visionen beskrevs de kreativa människorna som "de som inte har så mycket pengar men desto mer av något annat" (Färgfabriken 2007, u.s.). Det var genom dessa människor och dess egenskaper som det kunde "skapas både störst värden och mest attraktiv miljö" i staden (Färgfabriken 2007, u.s.).

De idéer som formulerades i Färgfabrikens vision återopade i stora drag en rad klassiska uppfattningar om urbanitet som redan har behandlats gällande Malmö stads strategiska arbete med att utveckla staden som en mötesplats (se kapitel 5). Förebilden fanns i den moderna storstaden och det diversifierade livssätt som förknippas med de europeiska storstädernas storhetsperiod från mitten av 1800-talet fram till tiden kring första världskriget: London, Wien, Berlin och kanske framförallt Paris. Det sades i visionen att "Malmö har en möjlighet att i vår tid föra vidare den 'kittel' som den moderna staden var" (Malmö stad 2007h:4) med vilket man menade "en stad av det gamla slaget, där skillnader – sociala, kulturella och ekonomiska – finns sida vid sida. Som städerna var förr i världen. Och som genom Malmö får en renässans." (Färgfabriken 2007, u.s.).

Detta klassiska urbana ideal fördes i visionen samman med de nyare föreställningarna om urbanitetens ekonomiska värden som uttrycktes genom diskursen om den kreativa staden. Den ekonomiska logiken som detta resonemang vilar på ställer upp en direkt relation mellan den urbana upplevelsen och tillväxt genom attraktivitet. Uppmaningen i visionen att stadsplaneringen i Malmö skulle arbeta för att förstärka stadens urbana profil ledde slutligen fram till en målbild om att Malmö härigenom kan utvecklas som en globalt konkurrenskraftig stad som lockar till sig internationell uppmärksamhet och "högprofilurister" (Färgfabriken 2007, u.s.).

Identifieringen av Malmö som "typexemplet" på en "andrastad" i Färgfabrikens vision fungerade i den bemärkelsen först och främst som ett diskursivt verktyg i den fortsatta profileringen av Malmö som en at-

traktiv stad. Det fanns i denna position ett antal positiva värden som enligt visionen kunde användas för att stärka profileringen av Malmö som en stad i framkant när det gällde stadsutveckling:

Malmö är inte Stockholm. Malmö är inte Köpenhamn. Malmö är inte huvudstad. Malmö är inte den stora staden, varken i landet eller i sin region. Det är tredje staden i Sverige. Det är andra staden i regionen Köpenhamn–Malmö. [...] Andrastäder kan vara flexibla. Andrastäder kan peka ut riktningar. Andrastäder kan vara både mer avslappnade och mer energiska. Andrastäder slipper gamla kostymer. Andrastäder kan återuppfinna sig själva. Andrastäder kan ge sig själva nya identiteter och betydelser. Om de vill. (Malmö stad 2007h:4)

Idén om Malmö som andrastad och de möjligheter som en sådan position kunde innebära spreds i den kommunala organisationen. Bland annat genom artikeln om Färgfabrikens vision i stadsbyggnadskontorets egna organ *Planering i Malmö*. Rubriceringen av artikeln, "stadsutveckling och behovet av en berättelse" accentuerade visionens själva kärnvärde, nämligen att det handlade om att se och tala om Malmö i termer av urbanitet för att därigenom stärka stadens ställning.

En annan tematik som på liknande sätt fick spridning bland ansvariga politiker och tjänstemän i Malmö vid den här perioden var synen på stadens *mellanrum*. Genom detta betonades den aspekt av stadslivet som Färgfabrikens vision också hade lyft fram när den talade om att urban attraktivitet uppstår genom att "folk dras till folk". Visserligen omtalades stadens mellanrum i visionen som något som kunde fyllas igen för en tätare stadsbebyggelse (Färgfabriken 2007, u.s.). Men det framkom också en grundläggande inställning till att en stads urbana karaktär i slutändan ändå berodde på det stadsliv som utvecklades vid sidan av eller mellan den fysiska bebyggelsen (jfr Saltzman (red.) 2009). Dessa värden fångade också kommunstyrelsens uppmärksamhet. I en intervju om kommunens utvecklingsstrategier 2009 sade dåvarande stadsdirektör Inger Nilsson: "Det är inte husen i sig utan mellanrummen där människor möts som är det viktigaste" (Frankelius & Utbult 2009:68).

Sammantaget uttrycktes med diskursen om *andrastaden* och *mellanrummens* betydelse en idémassig grund för att vidareutveckla det pågående stadsförnyelsearbetet i Malmö. Till de redan etablerade strategierna för att stärka stadens attraktionskraft, som på olika sätt hade formulerats i Malmö sedan 1990-talet, lades med detta ett större fokus på

värdet av urbanitet. Samtidigt som den fortgående byggnationen i de prioriterade utvecklingsområdena Västra Hamnen och Hyllie gav fysiskt uttryck för tanken om Malmö som kunskapsstad framkom med dessa idéer en delvis annan, men kompletterande, aspekt av stadsbyggandet. Genom diskursen om andrastaden fångades stadslivets säregna karaktärsdrag upp som en profilfråga för Malmö. I samma bemärkelse kunde begreppet användas för att framhäva Malmös särställning i förhållande till andra städer och ge uttryck för drivkraften att vilja förändra stadens identitet.

Exempel 2: Idén om det fjärde stadsrummet

Idéerna om urbanitet som ett värde i stadslivet och tillgång i stadsutvecklingen fångades senare också upp i ett långsiktigt strategiskt arbete för en ny planeringsmodell i Malmö som inleddes 2008. Inom ramen för detta projekt publicerades rapporterna *Plattform för kunskapsstaden Malmö* (Malmö stad 2008b), *Det fjärde stadsrummet – Värdebaserad stadsutveckling* (Malmö stad 2009b) och *Det fjärde stadsrummet i teori och praktik: Västra Hamnen 2.0* (Malmö stad 2013b). Projektets idéer spreds också utanför Malmö genom nätverket Nordic City Network, vilket initiativtagarna till projektet var ledande inom. Även själva idéproduktionen fungerade i den bemärkelsen som ett sätt att profilera Malmö i framkant av samhällsutvecklingen, på en rent begreppsmässig nivå (Listerborn 2017). Projektet koncentrerades kring de nya miljöerna i Västra Hamnen-området och företogs i samarbete mellan bland annat Malmö stad, Malmö högskola, privata byggföretag och företrädare för näringslivet i området. Dessa aktörer samlades under projekttiden i ett antal workshopar där Malmö stad företrädades av representanter från bland annat stadskontoret, stadsbyggnadskontoret, näringslivskontoret, gatukontoret och kulturkansliet. Allra mest drivande och inflytelserik av de medverkande aktörerna var dock den danske arkitekten Per Riisom vars idéer var grundläggande för projektet i sin helhet och för projekt-rapporternas utformning och innehåll.

Särskilt fungerade begreppet *det fjärde stadsrummet* som utarbetades av Riisom som en konceptuell vägvisare i detta arbete. Begreppet byggde vidare på den amerikanske sociologen Ray Oldenburgs beskrivningar av stadens "tredjerum" eller "tredjeplatser" som denne hade diskuterat i sin bok från 1989 *The Great Good Places* (Oldenburg 1989).

Exempel 2: Idén om det fjärde stadsrummet

Med detta syftade Oldenburg till de platser i en stad som bildar den offentliga, urbana miljön och som är skild från både arbetets och hemmets sfärer. Utöver primära offentliga stadsmiljöer som torget och trottoaren ingår i hans exempel på tredjeplatser också kaféer, bokaffärer, pubar, frisörsalonger och andra platser där människor spenderar tid för eget nöjes skull, men där man också avsiktligt eller oavsiktligt möter andra människor och på så sätt dras in i en större social gemenskap. I likhet med andra historiska föreställningar om den urbana offentligheten såg Oldenburg dessa platser som fundamentala för de sociala relationerna typiska för en storstad, och i förlängningen som formande de urbana demokratiprocesserna.

Riisom återkom till denna skildring när han lyfte fram stadsrummets viktiga funktion som demokratisk arena och betonade att det var i den urbana offentligheten som stadens "sociala kapital", "sammanhållningskraft" och "solidaritet" manifesterades (Malmö stad 2009b:29). Med det *fjärde stadsrummet* ville Riisom dock ge uppmärksamhet åt en annan aspekt av stadsrummet än denna demokratiska funktion. Begreppet syftade till att ge uttryck för ett slags tänkt hybridrum i gränslandet mellan arbetsplatsen, hemmet och den offentliga miljön och symboliserade enligt Riisom en ny fas i samhället där denna funktionella uppdelning av stadsrummet hade spelat ut sin roll i takt med det flexibla förhållningssättet till sådana kategorier som framväxten av den kreativa ekonomin påbjöd (Malmö stad 2009b).

Riisom fann i detta resonemang stöd hos Richard Florida och synen på den kreativa ekonomin som gränsupplösande. Florida refererar i en passage i *Den kreativa klassens framväxt* själv till just Oldenburg och betydelsen av den offentliga miljöns tredjeplatser (Florida 2006). Men det är inte dessa platserns demokratiserande effekter som Florida betonar, utan hur de fyller en funktion i den kreativa ekonomin som en mötes- och samlingsplats för kreativa individer att träffa likasinnade och utbyta idéer för att utveckla nya koncept och produkter som bidrar till den ekonomiska tillväxten. Detta behov, menar Florida, växer i takt med "att de övriga två källorna till stabilitet och interaktion, familjen och arbetsplatsen, har blivit mer osäkra" (Florida 2006:271). När "arbetets karaktär förändras" mot att vara mindre bundet till konventionella arbetstider och fasta arbetsplatser befästs enligt Florida vikten av stadsrummet som en kontaktyta för social interaktion (Florida 2006:271). Men eftersom Florida tar sin utgångspunkt i det kreativa arbetets gränslösa karaktär

uppfattas denna interaktion inte skild från, utan integrerad i, arbetsprocessens värdeskapande. Den kreativa ekonomins tidsmässiga utvidgning av arbetet över tid som annars inte ingår i arbetets värdeprocesser (se t.ex. Banks 2009), motsvaras härigenom av en rumslig utvidgning av samma värdeprocesser från arbetsplatsen ut i den offentliga stadsmiljön.

Detta utgjorde också en huvudsaklig betydelse i hur Riisom betraktade stadsmiljön i sin conceptualisering av det fjärde stadsrummet. Med stöd i Floridas och andras beskrivningar av den kreativa ekonomin utvecklades den traditionella uppfattningen om stadsrummet som en viktig demokratisk mötesplats till att se dessa möten som viktiga komponenter inom ramen för den kreativa ekonomins värdeskapande processer.

Urbanitet som kapital i det fjärde stadsrummet

I den omställningsberättelse som Riisom förmedlade ingick en uppmaning till verksamma aktörer inom stadsplaneringen att i högre uträkning än tidigare planera för och ta tillvara de särskilda kvaliteterna i stadslivet som bistod det kreativa arbetslivet. På samma grunder som man kunde tala om stadsrummet som en manifestation av en stads sociala kapital menade Riisom att urbanitet i sig också borde förstås som en form av kapital:

Urban kapital er værdien af det urbane, eller af de urbane ressourcer, for alle: virksomheder, institutioner, organisationer, myndigheder og for den enkelte. Værdien heraf viser sig formentlig på forskellig måde, men for innovative virksomheder og institutioner har denne værdi direkte betydning for deres primære formål: at gøre forretning, at tiltrække kvalificeret arbejdskraft, at være innovative og at tjene penge – og skabe beskæftigelse. Og dermed får den urbane kapital en vidtrækkende betydning ikke blot for disse virksomheder og organisationer, men også for hele samfundet. Det bidrager til et dynamisk og fremtidsorienteret og konkurrencedygtigt erhvervsliv og dermed for samfundets økonomiske vækst, velstand og borgernes velfærd. (Malmö stad 2009b:24)

För Riisom utgjorde det urbana kapitalet det främsta tecknet för hur staden genomgick en transformation tillsammans med utvecklingen av en kunskapsbaserad kreativ ekonomi. Hittillsvarande stadsplanering hade

Exempel 2: Idén om det fjärde stadsrummet

enligt detta resonemang enbart betraktat urbanitetens värde för näringslivet utifrån funktionella, pragmatiska och praktiska grunder. Som en del av industrialismens logik hade man, enligt Riisom, begränsat den här typen av diskussion till olika verksamheters traditionella behov i deras lokalisering, t.ex. marktillgång, transportvägar, parkeringsmöjligheter och andra faciliteter som kunnat ge lokaliseringsfördelar (Malmö stad 2009b). Med den kreativa ekonomins högre värderande av kunskap och mänsklig interaktion bestod det urbana värdet istället av de möjligheter till social interaktion, idéutveckling och innovativa processer som en urban miljö utgör. Urbant kapital var enligt det här resonemanget inte materiellt i någon funktionalistisk mening utan symboliskt och kulturellt präglad. Stadsplaneringen borde därför, enligt Riisom, ägna större uppmärksamhet åt de sociala relationernas betydelse för en dynamisk stadsmiljö, vilket i det här resonemanget stod i direkt förbindelse med ett tillika dynamiskt näringsliv.

De enkelte enheder i byen opnår dermed deres betydning, berettigelse, identitet og nytteværdi gennem deres relationer – og dermed gennem de andre enheder i byen, som de således er forbundet med. Det afgørende i det 4.stadsrum er altså ikke den enkelte 'boks' hver for sig, men det rumlige, sociale, kulturelle, økonomiske og uhyre komplekse urbane fællesskab, hvori de indgår. Den enkelte enhed får dermed først betydning gennem det komplekse fællesskab og netværk. Når grænserne ophæves og erstattes af relationsbærende rumdannelser (det 4.stadsrum), får også relationer mellem den enkelte bygning og stadsrummet en helt ny radikal karakter: de flyder sammen hvorved der opstår en ny kombineret bygningsstadsrumdannelse. (Malmö stad 2009b:9)

Konceptet *det fjärde stadsrummet* uppmuntrade således till att i högre grad värdesätta den relationsskapande dimensionen av stadsrummet och utforma den fysiska omgivningen på ett sätt som stärkte möjligheterna för interaktion av det slag som Riisom beskrev. Genom att betona de urbana sociala relationernas roll för ekonomisk utveckling och tillväxt omvandlades härmed de klassiska demokratiska anspråken på stadens offentlighet. Denna omvandling var grundläggande för de idéer om stadsplanering som därmed kom till uttryck. Omnämmandet av det urbana kapitalet var ett av många sätt som detta kommunicerades av Riisom:

Svarende til den sociale kapital skal urban kapital forstås som værdien – og så direkte økonomisk – af det urbane, dvs. de urbane ressourcer, dvs. de særlige urbane kvaliteter, faciliteter og andet, der er knyttet til stadsmæssighed og kompleks urbanitet. (Malmö stad 2008b:25)

Det urbana kapitalet beskrevs genom projektet i varierande former, men den gemensamma nämnaren för de olika sätten att beskriva det låg i själva denna extraktion av ännu ett värde, som handlade om ekonomisk tillväxt, ur de sociala relationernas värde i stadslivet. I denna idéuppbyggnad kom således en i grund och botten social kategori att omvandlas till ett ekonomiskt värde, där stadens mellanmännskliga relationer kom att värdesättas på nya sätt och där stadsplaneringen föreslogs ändra inriktning för att stödja denna förändring och stärka Malmös urbana kapital.

Urban innovationskultur

Ekonomiseringen av de sociala relationer som tog plats i stadslivet underströks ytterligare genom att Riisom hämtade en större del av sitt idéunderlag för hur en kreativ stad skulle planeras ifrån iakttagelser av kreativa företags fysiska och psykiska miljöer. Anspråken med konceptet *det fjärde stadsrummet* var stora. Det talades om möjligheten att härigenom se staden med helt nya ögon: ”En helt ny urban ’tilstandsform’ af et kombineret innovativt og kulturelt erhvervsmæssigt og urbant rum. A new urban reality!” (Malmö stad 2013b:22). Förebilden fanns enligt detta projekt i det kreativa näringslivets sätt att etablera en innovativ företagskultur som också kunde ses avspelas i företagets fysiska miljöer. I en av projektets rapporter angavs sju punkter som ansågs utmärkande för en sådan innovativ verksamhet. Dessa var 1) radikala idéer, principer och lösningar, också i utformningen av kontor och byggnader, 2) kunskapspridning som det viktigaste råmaterialet, för fysiska, sociala och organisatoriska förhållanden, 3) ”open innovation”, en öppenhet som främjar kunskapsutbyten och som också märks i den fysiska och organisatoriska utformningen av företaget genom öppna planlösningar och öppenhet inför samarbete, 4) involveringen av kunder, medborgare och samhället i öppna samarbeten, vilket kan främjas genom att kombinera företagslokaler med öppna allmänna ytor, 5) värdebaserad företagskultur som

Exempel 2: Idén om det fjärde stadsrummet

engagerar medarbetarna och som leder företaget framåt, som också kan synliggöras på olika sätt i den fysiska miljön, 6) en kulturellt stimulerande atmosfär och tydligt manifesterade värden i arbetsmiljön, som gör att värderingar som kreativitet, tolerans och öppenhet både upplevs av medarbetarna och är synbara i arbetsmiljöns planlösning och inredning, 7) attraktiv arbetsplats, som lockar till sig innovativ och kreativ arbetskraft och erbjuder en stimulerande fysisk och mental arbetsmiljö (Malmö stad 2008b:5ff.). Sammanfattningsvis angavs att den viktigaste faktorn för att utveckla en sådana kreativ företagskultur var att anamma ett värdebaserat förhållningssätt:

Det är viktigt för innovativa verksamheter att ha en företagskultur som bygger på värderingar. Det handlar om saker som kreativitet, tolerans, öppenhet mm. Sådana värderingar främjar kunskapsbaserad utveckling. Dessa värderingar bör tydligt avspeglas i företagets fysiska miljö i planlösning, möblering och dekorerings. De anställda ska kunna känna att deras arbetsmiljö utstrålar dessa ideal och värderingar. Företagen bör försöka skapa en kulturellt stimulerande atmosfär som inspirerar till kreativt arbete. (Malmö stad 2008b:6)

I anslutning till denna redogörelse beskrevs sedan vilka strategier som borde användas i stadsplaneringen för att främja utvecklingen av ett stadsliv som kunde präglas av samma innovativa kultur:

Det handlar främst om att staden ska förmedla de värderingar som främjar möten och kunskapsutbyte som öppenhet, tolerans och mångfald. Kunskapsstaden och dess medborgare ska präglas av en innovationskultur som innefattar alla aspekter av stadslivet: det kulturella, det sociala, det organisatoriska och det ekonomiska. Hur denna kultur konkret förmedlas i stadsrummet kan självklart variera från stad till stad – det finns inga exakta riktlinjer för hur man fysiskt ska planera en kunskapsstad, det handlar om att utifrån sin egen stads specifika förhållanden skapa en miljö som främjar kunskapsutbyte. (Malmö stad 2008b:7)

Det fanns enligt Riisom särskilt gynnsamma miljöer där utbytet och delningen av innovativa idéer och processer var som störst och där en sådan typ av innovativ stadskultur hade som bäst förutsättningar att slå rot. Dessa miljöer benämndes som "mikrovärldar" i staden som enligt Riisom borde ses som förebilder och pådrivare för den övriga stadens utveckling. Under hela projektet fungerade genomgående de nya miljöerna

i Västra Hamnen-området som ett exempel på en sådan "mikrovärld". Området beskrevs som ett "superrum" (Malmö stad 2013b; 2009b) som banade väg för framtida investeringar i Malmös urbana kapital, och som stadsplanerarna uppmanades fortsätta utveckla med utgångspunkt i de relationsskapande värden som konceptet det fjärde stadsrummet ringade in. I synnerhet genom att ta fasta på den innovativa atmosfären i denna rumslighet som uppstod vid sidan av den fysiska miljön och mellan husen (Malmö stad 2013; 2009b).

Denna uppmaning riktades också mot kulturområdet, bland annat genom att föreslå framtagandet av en ny lokal kulturstrategi som tog sin utgångspunkt i de iakttagna synergieffekterna mellan stadsutveckling och innovativa processer i näringslivet och som härigenom skulle bidra till att stärka Malmös fortsatta tillväxt (Malmö stad 2008b). Några konkreta riktlinjer för *hur* stadsplaneringen i Malmö skulle utformas i denna riktning framkom egentligen inte i projektet kring det fjärde stadsrummet. Projektet förhöll sig likt begreppet som sådant framförallt på en konceptuell nivå med syftet i första hand att föra in ett värdebaserat förhållningssätt i det fortsatta stadsutvecklingsarbetet (Listerborn 2017). Riisom menade att de värden som är med och konstituerar stadslivet och den särpräglade urbana kulturen länge hade fungerat som "uerkendt insigt" inom stadsplaneringen, men att det nu var tid att arbeta mer aktivt och strategiskt för att förstärka dessa värden och låta dem bli identitetsbärande för Malmös fortsatta utveckling som stad (Malmö stad 2009b:24). På kulturens område innebar det exempelvis att man uppmantrade till ett mer omfattande och gränsöverskridande perspektiv på kulturens värden som inte lät sig begränsas till vad man såg som ett alltför funktionellt baserat kulturbegrepp. Kulturens värden handlade i det här sammanhanget inte "så meget om kulturelle institutioner eller organisationer, men mere om det rent menneskelige, om en stemning, der sætter sig i gennem i stadsrummet og så fremmer vores indbyrdes relationer og samvær" (Malmö stad 2009b:21).

Idén om den värdebaserade stadsplaneringen som härmed fördes fram har senare använts i visionsarbeten om vilka kvaliteter man vill utveckla i Malmös stadsrum (se t.ex. Malmö stad 2014b; 2011c). Dessa arbeten delar utgångspunkten i projektet kring det fjärde stadsrummet att man vill återerövra sådana urbana värden som anses gått förlorade under industrialismens och funktionalismens tidevarv. De klassiska urbana idealens införande i detta nya sammanhang innebär dock en tydlig, men

Exempel 3: Laboratorium för spontankultur

ofta obeaktad, meningsförflyttning som berör på vilka grunder dessa värden värderas. Särskilt iögonfallande var sättet som det kreativa näringslivet användes som förebild för stadsrummets utformning i denna diskussion. Uppmaningen att stadsplaneringen skulle efterlikna det kreativa näringslivets utformande av innovativa miljöer förde med sig ett synsätt på staden som inte skilde sig från hur man såg på företagsvärldens verksamheter. Den attraktiva kreativa arbetsplatsen stod som modell för den attraktiva staden. Samma syn på hur kreativa företag strävar efter att uppnå ”høj produktivitet og merværdi” (Malmö stad 2008b:63) anlades på stadens offentliga miljöer. Samma värden som skulle motivera den kreativa arbetskraften skulle också förmedlas i stadsrummet och engagera stadens medborgare.

Exempel 3: Laboratorium för spontankultur

Samma år, 2008, som konceptet det fjärde stadsrummet initierades i Malmö pågick ett annat projekt inom Malmö stad som också vände blickarna mot kulturens urbana värden och karaktär. Under hösten 2006 hade den rödgröna majoriteten på miljöpartiets initiativ anslagit 1 miljon kronor till utvecklingen av *spontankultur* i Malmö. Förslaget lades fram i anslutning till en satsning på barns och ungdomars fritidsverksamheter och kulturutövande utanför det etablerade föreningslivet. I samband med andra diskussioner som förekom vid samma tid i kommunfullmäktige kring ett förenklat regelverk för kulturstödet i syfte att bredda deltagandet i kulturlivet kom satsningen dock framöver alltmer att riktas mot kulturområdet. Begreppet *spontankultur* användes då för att benämna en typ av kulturproduktion som man menade ägde rum utanför det etablerade och offentligt stödda kulturområdet. Någon egentlig klar uppfattning om vad som rymdes i detta begrepp och hur väl förekommande en sådan kulturform kunde vara i Malmö fanns dock inte. Från den rödgröna majoritetens sida var man därför beredd att stödja en undersökning och kartläggning som också kunde utmynna i förslag om förändringar av det etablerade kulturstödet. I samband med detta inkom ett förslag till kulturförvaltningen från representanter för den danska tanke- och verksamhetsmedan Kesera och den i Malmö baserade kulturföreningen Fenomenal om ett projekt för att finna alternativa strategier för den lokala kul-

tur- och stadsplaneringen (Malmö stad 2007i). Ett beslut fattades på kulturnämndens inrådan att bevilja medel till projektet *Laboratorium för Spontankultur* (Malmö stad 2007j). Projektet lades under kulturförvaltningens ansvar men det var personerna från Kesera och Fenomenal som fungerade som projektledare. Dessa hade nära kopplingar till såväl forskarsamhället i form av Malmö högskola som till det lokala kulturlivet, både innanför och utanför de etablerade institutionerna och kulturföreningarna, vilket ansågs lämpa sig för uppdraget (Malmö stad 2007j).

Enligt kulturnämndens bedömning kunde projektet bidra med ökad kunskap om nya kulturella uttrycksformer och kulturvanor som skulle ge en injektion till "revitaliseringen av de befintliga kulturpolitiska strukturerna och demokratiskt deltagande" (Malmö stad 2008/2009:24). Dessutom såg man långsiktigt möjligheter för ekonomisk utveckling genom bland annat identifieringen av närliggande kreativa branscher i den undersökning som skulle göras (Malmö stad 2007j). Från projektledarnas sida antog man uppgiften att undersöka pågående spontankultur i Malmö med en diger teoretisk begreppsapparat influerad av kritiska teorier kring de nya informations- och kommunikationsteknologiernas inflytande på samhällets utformning och dess möjligheter att skapa nya betydelsefulla organisationsformer för olika typer av kulturproduktion. Härigenom kom projektet att grundas på en kritisk, teoretisk diskussion som var långt mer komplex och omfattande än vad som hade ingått i den ursprungliga uppdragsbeskrivningen.

En av de viktigaste aspekterna enligt projektledarna var de spontankulturella processernas förmåga att bidra till att "stärka medborgarens möjligheter till aktivt medborgarskap i staden" (Malmö stad 2009c:7). Den här målsättningen hade sin grund i att man i de spontankulturella aktiviteterna såg en form av deltagarkultur som tillät ett mer aktivt medskapande än vad som förekom i det etablerade kulturlivets praktiker och uppbyggnad. En stor del av projektet kom att handla om en grundläggande förutsättning i spontant organiserade kulturaktiviteter, som man menade utgjorde ett slags socialt meningsskapande. Mer än att producera en viss typ av kulturella produkter och händelser ansåg man att sätet som dessa aktiviteter var organiserade framförallt bidrog till skapandet av "meningsfulla sociala relationer" (Malmö stad 2009c:7). Genom att utveckla dessa förutsättningar såg projektledarna spontankulturen som en källa för ökat civilt deltagande och en grund för ett mer aktivt medborgarskap i samhällsutvecklingen (Malmö stad 2009c).

Försök att fånga det svårfångade

Under de tio månader som spontankulturprojektet pågick anordnades bland annat workshopar, seminarier och en konferens med inbjudna internationella forskare, designers och konstnärer. En gatufestival under namnet Spontanfest arrangerades också där man testade ett "spontant" stödsystem, vilket bestod i att föreningar, organisationer och privatpersoner som var intresserade av att bidra till festivalens innehåll kort innan den gick av stapeln kunde söka en mindre summa medel från kulturförvaltningen. Detta skedde utanför det traditionella bidragsförfarandet och med hjälp av nya verktyg och metoder, t.ex. genom Facebook, telefonjour, i en "idéinkubator" eller i form av en "pitch" inför en jury bestående av tjänstemän och projektledare (Malmö stad 2009c:14-17). Sådana experiment låg i linje med hur projektet hade motiverats inom den lokala kulturpolitiken som ett sätt att utveckla det befintliga kulturstödet.

I oktober 2008 lämnades slutrapporten för projektet in till kommunen (Malmö stad 2009c). I denna redovisades resultaten från två undersökningar som hade gjorts under projektiden: en intervjuundersökning med aktörer som ansågs vara verksamma inom ramen för spontankultur i Malmö och en enkätundersökning om vardagliga kulturvanor hos allmänheten som både behandlade traditionella kulturformer och nyare deltagarkulturer i internetbaserade kommunikationsforum. Slutrapporten bestod i övrigt av en omfattande teoretisk reflektion och diskussion kring olika samhällseliga förändringsmönster som gett upphov till förändrade former av kulturell produktion och som ställde krav på förnyelse av det existerande politiska ramverket för att kunna utvecklas.

Enligt projektledarnas utgångspunkt var det i själva organisationsformen som kärnan till vad som kunde kallas spontankultur återfanns. Därigenom reserverade man sig samtidigt mot en möjlig betydelse av begreppet som något som uppstod plötsligt, oplanerat och/eller ogenomtänkt, vilket var en uppfattning som florerade i de diskussioner som omgav projektet både före och efter dess genomförande (se mer nedan). Av den anledningen använde sig projektledarna hellre av en egen begreppsapparat i slutrapporten som omtalade denna kulturform i termer av "transduktion". Begreppet lånades in från datavetenskapen där det beskriver hur signaler omvandlas och förs vidare i en kontinuerlig process. I överförd betydelse menade man att *transduktion* skulle uppfattas som en process av meningsskapande i ständig rörelse och omvandling utan

ingen tydlig början eller slut (Malmö stad 2009c). Det som band samman de exempel på spontankultur som projektledarna lyfte fram var att de ansågs uppvisa ett antal karakteristiska faktorer i sättet de organiserades, att de var baserade på olika typer av självorganiserade projekt- och nätverksbildningar som ofta var kortsiktiga och tillfälliga och att de befann sig i ett gränsland i fråga om olika etablerade genrer och verksamheter och därmed breddade ut sig över en rad olika kulturformer och uttryckssätt (Malmö stad 2009c).

Med utgångspunkten i spontankulturens organisationsform argumenterade projektledarna för att värdet av denna kulturyttring framförallt låg i dess förmåga att mobilisera och föra samman människor i en social process. Huruvida denna process utmynnade i någon form av identifierbar slutprodukt (en utställning, en bok, en föreställning, en skiva, ett evenemang) var egentligen oviktigt. Det var istället den inneboende kapaciteten i processen som sådan att skapa ”meningsfulla sociala relationer” som var avgörande (Malmö stad 2009c:7).

Spontankulturens flexibla organisationssätt och gränsöverskridande uttryck gjorde att begreppet bildade en kritisk potential i förhållande till etablerade kulturformer och stödssystem. Enligt projektledarna fanns det en rad inbyggda kriterier i den etablerade kultursynen som motverkade spontankulturens utveckling och dess möjligheter att bidra till kulturell förnyelse. Det handlade bland annat om uppdelningen mellan professionell och amatörbaserad kultur och om kvalitetskriterier som var inriktade på att bestämma en viss verks höjd i kulturproduktionen (Malmö stad 2009c). Då spontankulturen enligt projektledarna varken kunde sorteras in i professionellt och amatörbaserat utövande på något tydligt sätt, eller sades vara inriktad på skapandet av enskilda verk, föreställningar eller andra kulturella produkter, missgynnades denna kulturform i de rådande strukturerna (Malmö stad 2009c).

Ett annat problem bestod i de gängse bestämmelserna för ekonomiskt stöd på kulturområdet såväl som på vissa andra områden (t.ex. fritids- och bildningsverksamhet) att mottagarna ska vara organiserade i en förening eller förbund. De löst organiserade spontankulturella nätverken som projektet identifierade kunde inte med lätthet insorteras under sådana former heller, och blev därigenom utestängda från stödfördelningen även på organisatoriska grunder. I denna sistnämnda fråga fö-

reslog slutrapporten för spontankulturprojektet en förenkling av Malmös kulturstödsystem så att även andra aktörer än föreningar kunde söka och ta emot medel (Malmö stad 2009c).

Detta förslag skulle också få gehör och bilda utgångspunkt för en ny finansieringsform kallad *Kulturexpressen - en snabb slant* som infördes av kulturförvaltningen under hösten 2009 (Malmö stad 2010d). Kulturexpressen bestod av ett stipendiestöd på upp till 10 000 kronor som alla personer över 13 år kunde ansöka om för att genomföra mindre kulturprojekt eller -evenemang. Bland kriterierna ingick att projekten och evenemangen skulle främja deltagande publika arrangemang och icke-professionella aktörer. I de fall som sökanden eller projektet var kvalificerat för ordinarie kultur- eller föreningsstöd skulle stipendiemedel från Kulturexpressen inte ges (Malmö stad 2010d).

Huvudproblematiken enligt spontankulturprojektet låg dock inte så mycket i stödsystemet som sådant utan hur detta byggde på en i projektledarnas ögon alltför rigid syn på kulturskapande och samhällets organisering i stort. De åtgärdsförslag som lämnades i projektets slutrapport byggde i den meningen på en perspektivförskjutning av mer omfattande slag i vilken bland annat utväxlingen mellan kulturskapande och stadsliv gavs stort utrymme.

Spontankulturens urbana och sociala värden

I identifieringen av spontankultur som en särskild form för organiseringen av sociala och kulturella resurser urskilde projektledarna tre komponenter som man beskrev som denna kulturforms själva "råmaterial": *aktörer*, *projekt* och *miljöer* (Malmö stad 2009c:39f.). Den första av dessa komponenter, *aktörer*, beskrevs som "en kritisk massa av aktörer som ägnar sig åt självorganiserad kulturell produktion i sin vardag" och som inte nödvändigtvis ägnade sig åt detta "i sådana strukturer eller hus som exempelvis kulturinstitutioner utgör" (Malmö stad 2009c:39). Den andra, *projekt* (som också beskrevs i termer av *nätverk*), beskrevs som "en mängd människor och organisationer som aktivt arbetar för att organisera mer eller mindre kortsiktiga projekt i tillfälliga konstellationer som ger konkreta möjligheter för människor att sätta sin kreativa potential i arbete" (Malmö stad 2009c:39). Den tredje komponenten

ten var *miljöer* som kunde vara "särskilt gynnsamma för spontankulturell produktion och som skiljer sig radikalt från traditionella kulturinstitutioner och hur kultur produceras där" (Malmö stad 2009c:39).

Sammantaget iakttogs härmed i spontankulturprojektet liknande faktorer som i konceptet kring det fjärde stadsrummet när det gällde den särskilda dynamiken som karakteriserar en urban plats och hur denna uppstår, fortlever och utvecklas. Gemensamt för de två projekten var också att man med detta fokus flyttade blicken på kulturens urbana värden bort från den fysiska strukturen mot istället de processer som skedde mellan husen. I synnerhet den sista av de ovan nämnda punkterna, *miljöer*, pekar på att projektledarna för spontankulturprojektet föreställde sig det urbana rummet som en ideal rumslighet för spontankulturella och självorganiserade aktiviteter. Dels omtalades miljöer med betoning på de *fysiska* miljöer som särskilt "uppstår i dynamiska storstäder där det finns utrymme för olika stilar, uttryck, verksamheter samt försörjningsmöjligheter och boendeformer" (Malmö stad 2009c:39). Genom att dessa olikheter möts och interagerar på olika platser inom ett avgränsat geografiskt område framkallades enligt denna beskrivning "rikliga möjligheter till spontana möten med produktiva konsekvenser" (Malmö stad 2009c:39). Med denna utgångspunkt, som inte skiljer sig nämnvärt från beskrivningarna av Riisoms tankar om det fjärde stadsrummet, kom det urbana rummet att uppmärksammas mer som en *social* än en fysisk miljö:

[...] ifråga om relationer mellan människor; gemensamma normer, uppfattningar och attityder; intressen och livssituation; en gemenskap eller scen. Vad som finns i människors möjlighetshorisont, det vill säga vilka möjligheter man har att uttrycka sig, huruvida man ingår i sammanhang med andra medborgare liksom med staden, om man har tillgång till offentliga arenor och den medierade offentligheten är sådant som utgör denna sociala miljö. (Malmö stad 2009c:39f.)

Det som dock skilde spontankulturprojektet från Riisoms idéer var på vilket sätt man definierade värdet, eller utkomsten, av de sociala relationerna. Medan konceptet kring det fjärde stadsrummet betonade det sociala samspelets betydelse i det urbana rummet som ett sätt att fostra innovativa processer som kunde bidra till ett stärkande av den kreativa

ekonomin framhöll projektledarna för spontankulturprojektet dess potential att skapa "meningsfulla sociala relationer" från ett annat perspektiv (Malmö stad 2009c).

Tätt förknippat med den kritik av de etablerade strukturernas behandling av kulturbegreppet som förekom inom spontankulturprojektet fanns också en mer omfattande samhällsanalys. Den enligt projektledarna förhärskande "industriella" logiken som kom till uttryck i den etablerade kulturpolitikens avgränsning mellan produktion och konsumtion av kultur sågs också avspeglad i samhällsformen i stort (Malmö stad 2009c). Med det syftade man till att medborgarens roll i allt för hög utsträckning uppfattades som ett konsumerande av samhällets resurser istället för att betraktas som medskapande. Enligt projektledarna kunde dock spontankultur, identifierad som i grund och botten en deltagarkultur som förutsatte organiserandet av ömsesidiga sociala relationer i ett gemensamt projekt, utgöra en källa för ett mer aktivt medborgarskap (Malmö stad 2009c). Uppfattningen om skapandet av meningsfulla sociala relationer som spontankulturens kärna kunde därigenom appliceras på både ett smalare och ett bredare kulturbegrepp. Det förstnämnda i bemärkelsen specifika spontankulturella aktiviteter som skilde sig från den etablerade kulturens (i synnerhet institutionskulturens) uppbyggnad. Det senare som ett utvidgat demokratiskt deltagande utanför de etablerade formerna för ideellt engagemang inom det traditionella föreningslivet.

Uppmärksamheten som riktades mot den urbana miljön i spontankulturprojektet handlade så till vida om dess förutsättningar att fostra en social gemenskap som, beroende på vilken typ av projekt som denna samlades kring, kunde ta sig olika riktningar. Likheter mellan detta synsätt och hur de sociala processerna värderades i konceptet det fjärde stadsrummet bröts emellertid av den stora skillnaden att man i spontankulturprojektet vidhöll det sociala värdet i sig och dess betydelse för ett fördjupat demokratiskt deltagande medan Riisom lade tonvikten vid hur dessa processer borde ses som underlag för "direkt ekonomiska värden" (Malmö stad 2008b).

Ett annat stadsideal: Möllevången

I nära anslutning till idéproduktionen kring det urbanas betydelse framhöll projektledarna för spontankulturprojektet bland sina förslag till förändringar av existerande kulturstöd särskilda insatser ”på skapandet av kreativa kulturmiljöer” (Malmö stad 2009c:51f.). Detta gjordes mot bakgrund av att man noterade att förutsättningarna för att skapa meningsfulla sociala relationer var som mest närvarande i en viss typ av kreativa miljöer. Samtidigt som man i rapporten medgav att det inte var ”någon ovanlig bild av en storstad som tecknas här” (Malmö stad 2009c:31) poängterades det att dessa förutsättningar inte kunde sägas karakterisera storstaden som sådan utan återfanns ”bara i några få områden [...] där en kritisk massa av kreativa och kulturskapare av diverse slag: professionella, semi-professionella, amatörer och intresserade människor verkar och lever sina liv nära inpå varandra [och] där det finns en mångfald av uttryck, bakgrunder och idéer, acceptans för det annorlunda och en grundläggande känsla av gemenskap” (Malmö stad 2009c:31). En sådan plats var enligt projektledarna stadsdelen Möllevången i Malmös södra innerstad, till vilken den större delen av spontankulturprojektet också kom att koncentreras.

Möllevången byggdes upp som ett bostadsområde för arbetarklassen i anslutning till de då närliggande fabrikerna under 1900-talets inledande decennium. Det blev också snabbt ett centrum för arbetarrörelsens politiska och sociala organisering i Malmö under det tidiga 1900-talet, förstärkt av sin närhet till Folkets Park som den socialdemokratiska föreningen förvärvade 1895 (Nyzell 2005; Billing & Stigendal 1994). Efter en längre period av förfall, stigande arbetslöshet, ökande kriminalitet och social belastning i området som kan spåras från mitten av 1950-talet till slutet av 1990-talet (Billing 2000; Högdahl 2003) har Möllevången, eller ”Möllan” som det populärt omtalas, senare getts alltmer positiv uppmärksamhet som en kulturell smältdegel och plats för en rad kreativa verksamheter. I denna uppmärksamhet värderas den sociala blandningen av människor och livsstilar i området högt, liksom dess mångkulturella befolkning, utbud av invandrarbutiker, caféer och restauranger med influenser från olika delar av världen, krogtäthet, rika kulturliv innanför och utanför det etablerade kulturlivet, starka kvartersidentitet med lokala föreningar som arbetar med stadsdelens utveckling, andelen unga människor, studenter och barnfamiljer som bor i området (Se t.ex. Hansen 2019; Tykesson & Magnusson Staaf 2009; Malmö stad 2006f;

Gullbring 2001). Tillsammans bildar dessa förutsättningar ett stads(dels)liv som gärna omtalas som mer "äka" än exempelvis de nya utvecklingsområdena i Västra Hamnen (Ghilardi 2001b). Detta har också tagit sig uttryck i kommunens och andra aktörers marknadsföring av området som genuint kosmopolitiskt och en urban smältdegel (Mukhtar-Landgren 2020; Nilsson 2010).

För spontankulturprojektet innebar den stora närvaron av olika föreningar, kulturverksamheter och människor sysselsatta med konst, kultur, design, kommunikation eller någon annan form av betalt eller obetalt kreativt arbete att Möllevången uppvisade särskilt goda förutsättningar att fungera som den typ av kreativ miljö som man riktade sin uppmärksamhet mot.

Bland annat identifierade man en stor närvaro av olika så kallade "promotors" i området vilket betraktades som en central aktör i organiseringen av spontankulturella projekt. Utöver detta spelade den förhållandevis låga medelåldern i stadsdelen också en stor roll, då spontankulturens aktörer i hög utsträckning beskrevs som "unga som har mindre att förlora och lever ett flexibelt liv" (Malmö stad 2009c:39). I samklang med den existerande kreativa miljön som lockade många av dessa yngre människor utgjorde därför "Möllan" en god grogrund för spontankulturella projekt och nätverk att uppstå:

Kring Möllan finner man det mesta, från gallerier, barer, och nattklubbar till små modebutiker, kaféer och nattöppna jourbutiker. Samtidigt finns det en stark närvaro av asiatisk, arabisk och afrikansk kultur. Så Möllevången har en tät koncentration av det råmaterial som ett rikt transduktivt [spontankulturellt] kulturliv lever av. Det faktum att Möllevångens kultur och sociala liv är koncentrerat till ett litet geografiskt område med en hög koncentration av lokaler, ger också täta möjligheter till interaktion och möten. Kreativa delar samma lokaler och uteliv, en musiker kan möta en konstnär eller en entreprenör på en bar, och projekt kan födas på gallerier, kaféer eller i skivaffärer. Våra intervjupersoner har konsekvent uppgett att denna 'spontana interaktion', på en liten, tät geografisk yta är en av Möllevångens (och Malmös) viktigaste styrkor som kreativ miljö. På senare tid har dessutom en mängd tvärgående organisationer, som främjar sådana möten genom att kombinera olika kulturella genrer vuxit fram. Dessa spelar en viktig roll i att ytterligare stärka detta kontaktnät. (Malmö stad 2009c:32).

Noteringarna om en slags "spontan interaktion" i citatet ovan förhåller sig på likartat sätt inför de föreställningar av klassisk art om stadsrummets sociala dynamik som också grundlade de övriga exemplen på urban idéproduktion i Malmös stadsförnyelsearbete som här har återgivits. Liknande representationer om en (föreställd eller befintlig) kulturell och social dynamik i Malmö förekommer även tidigare i stadsförnyelsediskussionen och utöver dessa exempel (Malmö stad 1996d; 1996e). Själva framhållandet av Möllevången som ett konkret uttryck för en sådan värdefull urban kultur som gjordes i spontankulturprojektet utgör dock en signifikant skillnad i det här sammanhanget. Vid det här laget hade Malmös stadsutveckling under en längre period nästan uteslutande kretsat kring de utvecklingsmöjligheter som fanns i det omvandlade Västra Hamnen-området. Med blickfånget på Möllevången framkom ett annat stadsideal, på beskedligt avstånd ifrån det välplanerade och ekonomiskt laddade Västra Hamnen, men med ett värde av autenticitet fäst vid sig. Sådana idéer om en till synes mer genuin urbanitet och organisk urban kultur återfanns också i andra sammanhang när kultur och stadsplanering diskuterades ihop. De kom bland annat till uttryck inom ramen för omvandlingsarbetet i Norra Sorgenfri-området som analyseras närmare i nästa kapitel och som till stora delar också skrevs fram i kontrast till planeringen och utformningen av miljöerna i Västra Hamnen (se kapitel 7).

Den kontroversiella urbaniteten

De exempel som har redogjorts för ovan visar på olika sätt hur kombinationen av kultur och urbanitet beskrevs som viktiga värden i Malmös stadsförnyelsearbete under den här perioden. Gemensamt för de tre exemplen är att de gav uttryck för ett behov av att i större utsträckning än tidigare infoga de specifikt urbana karaktärsdragen som ett värde i stadsplaneringsarbetet. Därigenom återspeglades i dessa exempel den generella uppfattningen om en slags urban renässans efter den långa perioden av utarmning, avveckling och sönderfall som påverkat en stor del av västvärldens städer i avindustrialiseringens kölvatten (Tunström 2009; Evans 2001; Franzén 2000). I samband med det ekonomiska skiftet mot en kunskapsbaserad, kreativ ekonomi återerövrades också klassiska föreställningar om den moderna stadens diversifierade livssätt och

dess brokighet som härmed uppfattades som en dynamisk kraft för ekonomisk utveckling (Ristilammi 2020; Brusman 2008).

De tre refererade exemplen i det lokala utvecklingsarbetet i Malmö förhöll sig dock inte enhetligt inför denna genomträngande diskurs. Dels var de olikartade sett till vilken politisk uppbackning och resurser de besatt. Dels närmade de sig urbanitetens värden utifrån olika perspektiv. Projektet om spontankultur i Malmö utmärkte sig särskilt i det här fallet. Dess utgångsläge och teoretiska begreppsapparat formade en kritisk utgångspunkt inte bara i förhållande till rådande strukturer inom kulturlivet men också gentemot den annars vitt spridda och omhuldade diskursen om kreativa städer som stödde sig på bland annat Richard Floridas idéer om kreativitet och stadsutveckling. Spontankulturprojektet var också det av de tre nämnda exemplen som, även om det intog ett mer begränsat utrymme i den kommunala organisationen än de två övriga, skapade störst debatt. Den omedelbara upprinnelsen till debatten låg utanför projektledarnas egna intentioner och hade egentligen lite att göra med de huvudsakliga idéerna som projektet presenterade. Ur den debatt som uppkom kan dock ställningstaganden och kontroverser kring urbanitet av mer generell art extraheras, vilket gör att spontankulturprojektet blir ett särskilt intressant exempel på hur idéproduktionen om urbanitetens värde bildar ett spänningsfält som inbegriper motstridiga föreställningar och motsägelsefulla tendenser.

Den problematiska spontaniteten

En grundläggande problematik som genomsyrade spontankulturprojekt var själva det bärande begreppet *spontankultur*. Projektledarna själva tampades konsekvent med dess otydlighet under projektets hela genomförande. Men eftersom spontankultur redan hade använts för att identifiera ett nytt kulturområde i den kommunalpolitiska diskussionen när väl projektledarna tog vid sin undersökning såg de sig dock bundna till att förhålla sig till detta begrepp. Begreppet var således förutbestämt, men utgjorde bara ett skal som förväntades fyllas med innehåll under projektets gång. Man kan således föreställa sig att utredarna inte hade valt begreppet spontankultur självmant om de haft chansen att välja. Deras införande av begreppet *transduktion* för att utveckla diskussionen och därigenom komma förbi det lätt missvisande konnotationerna som

benämningen spontankultur kunde ge upphov till förstärker denna uppfattning. Samtidigt såg man också att begreppet trots allt hade sina förtjänster i att det kunde utgöra ett sätt att bryta invanda tänkesätt och strukturer i organiseringen av det offentligt stödda kulturlivet och för att "närma sig de uttryck som tidigare inte hade en naturlig plats eller benämning inom kulturpolitiken" (Malmö stad 2009c:41).

Det fanns dock flera aspekter av denna problematik som inte bara förhöll sig till kulturpolitikens innehåll och utformning utan, som det visade sig, också uppvisade stridigheter i förhållande till vilka kreativa initiativ i stadslivet som var önskade och vilka som borde motarbetas, vilka i sin tur gav uttryck åt motsättningar mellan olika idéer om kulturens värden i de här diskussionerna.

Redan från det att begreppet spontankultur först uppträdde i de röd-grönas budgetförslag hösten 2006 blev det föremål för kritik från den politiska oppositionen (Pedersen 2006). Missnöjet ökade när förslaget om att undersöka spontankultur som företeelse och möjlighet för ett breddat kulturliv sedan uppkom i kommunfullmäktige i slutet av 2007. De borgerliga partierna och Sverigedemokraterna riktade hård kritik mot beslutet att stödja projektet med kommunala medel. Företrädare för de borgerliga partierna kallade projektet både "skojeri" och "humbug" (Malmö stad 2007k) och vände sig mot att de medel som skulle avges tilldelades externa projektledare och konsulter istället för till den egna kommunala organisationen. Reservationen från de borgerliga politikererna uttryckte vidare att "ingen har nöjaktigt kunnat förklara vad detta ärende är för något" (Malmö stad 2007k) och att "den röd-gröna majoriteten borde skämmas" för att ha presenterat ett projekt med så pass litet konkret innehåll (Malmö stad 2007k).

Även andra aktörer förhöll sig kritiska inför projektet, dels utifrån själva begreppet *spontankultur* som ansågs antingen otydligt eller direkt missvisande, dels i utvidgad betydelse som ett ifrågasättande av den kultursyn som härmed framträdde. Bland annat uttalade sig aktörer från det fria kulturlivet kritiskt mot projektets utgångspunkt att sudda ut gränser mellan professionellt och amatörbaserat skapande, vilket ansågs problematiskt i förhållande till förutsättningarna för ett långsiktigt kommunalt stöd till de yrkesverksamma kulturutövarna i staden (SR 2009a).

Det var dock i samband med att spontankulturprojektets slutrapport lades fram som kontroverserna särskilt visade sig. Då handlade det om en politisk debatt som egentligen varken berörde begreppets otydlighet

eller förutsättningarna för kulturutövarna. Uppståndelsen gällde istället en kortare passage i rapporten som påpekade att en hel del kulturarrangemang äger rum på klubbar utan alkoholtillstånd, så kallade svartklubbar, vilka under ett par års tid hade ökat i antal i Malmö. Utifrån detta ställde rapporten en öppen fråga huruvida det skulle vara möjligt att se över regelverket för alkoholservering vad det gäller dessa verksamheter:

Finns det någon koppling mellan de strikta tillståndsreglerna och uppkomsten av svartklubbar de senaste åren? Det går att se svartklubbar som en slags spontana initiativ från medborgarnas sida, som kompletterar det övriga utbudet. Går det att hantera varje svartklubb individuellt och inbjuda till dialog från kommunens sida? På så vis kan de mer seriösa svartklubbarna tilldelas alkoholtillstånd (och andra tillbörliga tillstånd) och därigenom legaliseras och legitimeras. Det finns också nåt intressant i tanken på ett uppsökande och aktivt tillståndsgivande från kommunens sida. (Malmö stad 2009c:79)

Denna punkt fångades upp av Sydsvenskan som i februari 2009 publicerade en artikel med rubriken "Seriösa svartklubbar kan få alkoholtillstånd" (Westerberg 2009). I artikeln lyfte man fram ovanstående punkt som "ett av de viktigaste" förslagen i utredningen och ställde sig undrande till om kulturnämnden härmed tänkte motarbeta det pågående polisarbetet att stävja den kriminalitet som florerade kring flertalet olagliga svartklubbar i staden (Westerberg 2009). Malmö stad hade vid det här laget länge agerat för att motverka förekomsten av sådana tillståndslösa verksamheter. Fem år tidigare hade det exempelvis angetts i handlingsprogrammet *Välfärd för alla* att motarbetandet av sådana verksamheter var en viktig del i trygghetsarbetet och att alla berörda myndigheter gemensamt skulle agera mot svartklubbar som inte följde lagar och förordningar (Malmö stad 2004a).

Kontroverserna blev därför stora efter Sydsvenskans artikel. Moderaternas representant i kulturnämnden som tillfrågades i artikeln ansåg att "ställningstagandet kring svartklubbar" i rapporten var "härnadsväckande" och "går ju ut på att uppmuntra kriminalitet" (Westerberg 2009). Spontankulturprojektet kallade han vidare "det sämsta ärende jag har sett sedan kulturnämnden bildades" (Westerberg 2009). Genom TT spred sig nyheten vidare till andra tidningar runt om i landet (TT 2009). I Svenska Dagbladet drog en ledarskribent slutsatsen att "Malmö

kulturnämnds miljonsatsning på 'spontankultur' [...] i korthet [går] ut på att underlätta verksamheten för svartklubbar genom att dela ut alkohol-tillstånd" (Abrahamsson 2009). Samma ledare sade sig därmed fått sina fördomar bekräftade om att "/k/kulturpolitiker är ett mystiskt släkte med noll känsla för samhällsansvar" (Abrahamsson 2009). Socialdemokraterna i Malmö tog tvärt avstånd från frågan om lättade tillstånd för svartklubbar och uttryckte i samband med detta också en viss tveksamhet inför projektets utredning och rapport (se t.ex. Westerberg 2009). Samtidigt försvarade man beslutet om att undersöka spontankulturens förekomst och utvecklingsmöjligheter. Det socialdemokratiska kulturkommunalrådet Carina Nilsson ansåg att projektets utgångspunkt att söka efter nya uttryckssätt och stödformer på kulturområdet var förtjänstfullt och ett steg i rätt riktning: "Vi ska inte bara syssla med finkultur" (SR 2009b), sade hon bland annat. I tillägg riktades också en kritisk kommentar mot den politiska oppositionen som hon menade var alltför "fast i de gamla formerna" (TT 2009). Miljöpartiets representant i kulturnämnden, Charlotte Bergström, som hade varit initiativtagare till anslaget för spontankulturprojektet uttalade sig med likartade synpunkter: "Spontankultursatsningen innebär en helt ny kulturpolitisk ansats där man eftersträvar att uppmuntra den kulturaktivitet som lever utanför institutioner och fasta ramar." (Bergström 2009). Hon ansåg att projektet "prövar nya marker", både ifråga om hur utredningsarbetet hade organiserats och sett till slutrapportens innehåll, och uttalade en förhoppning om "att det vi nu gör i Malmö kommer vara allmängods imorgon" (Bergström 2009).

Debatten fortsatte sedan i lokalpressen (se t.ex. Arbsjö 2009; Haidl 2009; Hellström Reimer 2009; SkD 2009a), på politiska bloggar, andra webbkanaler, i regionala och lokala TV- och radiosändningar, samt i riksradien med två inslag i Sveriges Radio. Rubrikerna för dessa båda program som sändes den 26 februari respektive den 3 april kan sägas vara representativa för hur debatten artade sig: "Samhällsbygge eller trams?" (SR 2009c) och "En ny kulturform eller bara trams?" (SR 2009b).

Trots debatten och de politiska kontroverserna avsattes nya medel till spontankultur i den rödgröna majoritetens budget, både 2009 (1 miljon kr) och 2010 (500 000 kr). Fortsatt betraktades denna kulturyttring i stadslivet utanför det etablerade kulturlivet som en betydelsefull resurs för stadens utveckling och dragningskraft:

Den självorganiserade kulturverksamheten har haft en mycket stark utveckling i Malmö under senare år. Malmös ställning som den stad i Sverige som har störst plats för skapande och kreativitet är nu en av orsakerna till att många ungdomar och unga vuxna flyttar hit från hela landet. Vi vill ta vara på och stimulera den kreativa potentialen och bidra till att kulturen tar nya former och uttryck. (Malmö stad 2010e:29)

Oppositionspartierna fortsatte å sin sida konsekvent att kritisera den rödgröna majoriteten och uppfatta satsningen på spontankultur som ”flummig” och ”provocerande” (se t.ex. Moreno 2010; Pedersen 2009b; SkD 2009b). Kommunstyrelsens ordförande Ilmar Reepalu försvarade beslutet bland annat genom att säga det skulle ”fungera som en inkubator för den unga, fräscha kulturen i Malmö” (Moreno 2010).

Vid det här laget hade dock den nya stödformen *Kulturexpressen* utformats och det var till denna som medlen för spontankultur tillsattes. Följdriktigt presenterades *Kulturexpressen* som ett ”stödsystem för spontana kulturarrangemang” (Malmö stad 2010c:13). Debatten som hade uppstått kring svartklubbar och alkoholtillstånd gjorde dock begreppet spontankultur närmast politiskt explosivt och därmed också väldigt svårarbetat för kulturförvaltningens tjänstemän. Efter den första testperioden av *Kulturexpressen* hade genomförts gjordes en utvärdering. I denna förordades att begreppet spontankultur helt och hållet skulle försvinna från beredningsarbetet i den nya stödformen (Malmö stad 2010d).

Urbanitetens olika ideologiska grunder

Sättet som spontankulturprojektet debatterades i Malmö under och efter dess genomförande gjorde att begreppet *spontankultur* fick en alldeles särskild, och till stora delar negativ, laddning. Bortom denna debatt har begreppet senare förekommit i en rad olika kommuner i deras strategiska utvecklingsarbete (se t.ex. Utveckling Västerås 2018; Enköpings kommun 2016; Linköpings kommun 2016; Karlstad kommun 2013) samt förekommit i den etablerade kulturpolitiska diskussionen nationellt (Myndigheten för kulturanalys 2012). Kontroverserna kring frågan om alkoholtillstånd till svartklubbar bidrog dock till att begreppet sköts i sank i det kommunala utvecklingsarbetet i Malmö. Spontankulturpro-

jektet var visserligen okonventionellt på flera punkter. Projektet uppvisade en ambivalent ordning genom att det hade sin upprinnelse i en kontext både utanför och innanför det kulturpolitiska området. Dels som en politiskt initierad uppdragsbeskrivning från kommunfullmäktige, dels som ett framarbetat förslag i diskussioner mellan de externa projektledarna och kulturförvaltningen. Den teoretiska abstraktionsnivån som påfördes av projektledarna visade sig sedan till stora delar främmande för det faktiska kulturpolitiska beredningsarbetet, och det fanns heller inte någon stark förankring till det etablerade kulturlivet inom befintliga strukturer.

Utifrån en större kontext kan dock de idéer som behandlades i spontankulturprojektet placeras in i en signifikant och mer generell utveckling med stor bäring på flera politiska nivåer som berör kulturområdet (jfr Fornäs 2008). Även om det aldrig tydliggjordes i projektets slutrapport fanns det bland annat beröringspunkter med den statliga kulturutredningen som presenterades ungefär samtidigt och som behandlade nya organisationsformer inom civilsamhället som en av många aspekter som ställde krav på förnyelse för en mer vital kulturpolitik i samklang med rådande samhällsutveckling (SOU 2009:16; se även Harding 2012; Nordström 2008). Det fanns också en idémässig närhet till de idéer som framkom i det pågående samarbetet mellan kulturförvaltningen och stadsbyggnadskontoret i Malmö stad som strävade efter att tänka kring stadsutveckling och kultur i nya banor i Malmö (se kapitel 5). I egenskap av urban föreställning samspelade också spontankulturprojektet delvis med de idéer om urbana värden som redogjorts för i de övriga exempel som tagits upp i det här kapitlet. De olika begreppen *andrastad*, *det fjärde stadsrummet* och *spontankultur* hade visserligen olika diskursiva förgreningar och bevekelsegrunder men uttryckte trots allt likartade tankar om stadens utvecklingsmöjligheter genom att se till stadsrummets produktiva kraft att samla aktörer och idéer och stärka olika former av sociala nätverk för kreativa processer.

Debatten som uppstod kring spontankulturprojektet blir därför särskilt intressant eftersom den pekar på att idéerna om kulturens värden i förhållande till urbanitet inte är absoluta utan villkorade och till stor del avhängiga vilka ideologiska anspråk som görs på såväl *kulturen* som *staden*. Frågan om alkoholtillstånd till svartklubbar kan exempelvis vägas mot att samma politiska krafter som avfärdade ett sådant förslag under längre tid hade verkat för både längre öppethållande och en mer givmild

tilldelning av utskänkningstillstånd för uteserveringar i stadens centrala delar (Westerberg 2009). Ställningstagandena i frågan om spontankulturprojektet kan i den bemärkelsen ses förgrena sig ut i en diskussion om önskade och oönskade urbana värden.

De två andra exempel som här har lyfts fram låg inte bara innehållsmässigt nära den populariserade föreställningen om en kreativ stad som vid den här tiden fick stort inflytande genom bland annat Charles Landry och Richard Florida. De var också ideologiskt närbesläktade med denna diskurs, vilket till stor del innebar att de framträdde utan politiska implikationer. Symptomatiskt för denna diskurs var att den förmedlade sin vision om kreativitet och stadsutveckling på ett sätt som undandrog sig alla former av inneboende konflikter i denna förbindelse (se t.ex. Peck 2007). Exemplet *andrastaden* och *det fjärde stadsrummet* erbjöd likt denna diskurs en närmast förförisk berättelse om hur städer likt Malmö inte bara kan utveckla en stark postindustriell produktion och ekonomi, men också hur staden ska utformas i enlighet med denna profil så att nya synergier mellan staden och det postindustriella företagandet kan uppstå. Dess genomslagskraft kan till stora delar härledas till hur pass väl inlemmad denna idéproduktion var med en redan etablerad politisk riktning.

Konceptet *det fjärde stadsrummet* grundade sig på en syn på de sociala relationerna i stadsrummet som en avgörande kraft i samhällsutvecklingen med betoning på dess potential för ekonomisk tillväxt. Härmed uppfattas de sociala relationerna i staden som integrerade i, inte skilda från, en ekonomiskt bestämd värdeproduktion. I likhet med den kreativa ekonomins ideologi framhöll konceptualiseringen av det fjärde stadsrummet den kunskapsbaserade kreativa ekonomin och samhällsutvecklingen som mer människoanpassad och i alla avseenden "friare" än sin föregångare. Till ett ökat utbud av valmöjligheter, en större acceptans för olika livsstilar och en mer individuellt präglad samhällssyn läggs i den kreativa ekonomins ideologi friheten som sägs uppstå i och med en mer flexibel arbetsmarknad och ett mer utpräglat entreprenöriellt förhållningssätt.

Det finns tydliga paralleller mellan hur urbanitet i det här fallet framhålls som ett kapital som den traditionella funktionalistiska stadsplaneringen inte förstått, eller klarat av, att ta tillvara på och Floridas utläggning om hur den industriella ekonomin inte förmått ta vara på

människans kreativitet. Det finns också tydliga likheter i de svepande beskrivningarna av hur man härmed föreställer sig en följsam eller försonlig inkorporering av dessa element i den rådande ekonomin och samhällsplaneringen. Visserligen förmedlade Riisom likt Florida att denna utveckling bygger på radikala idéer som går på tvärs med tidigare dominerande föreställningar. Båda förbiser dock, eller drar sig snarare aktivt undan ifrån, sin egen inblandning i hur dessa idéer har samspelat och fortsätter att samspela med en nyliberal ideologis alltmer hegemoniska makt.

Förs dessa aspekter upp till ytan framkommer att framställningarna av den urbana kulturens värden och dess synergieffekter på stadens ekonomiska och sociala utveckling bygger på fler och andra processer än de som företrädelsevis ges uppmärksamhet i den här typen av urbana visioner.

Avslutande reflektioner

Det här kapitlet har analyserat tre exempel på hur värderingen av urbanitet blir betydelsefull i det kommunala stadsförnyelsearbetet i Malmö under 00-talets andra hälft. Exempelen förmedlade en gemensam syn på några av urbanitetens mest kännetecknande värden. De hade också en gemensam nämnare i att de gjorde anspråk på att dessa värden borde föras in i ett mer utvecklat strategiskt sammanhang i Malmös stadsförnyelsearbete än vad som tidigare hade gjorts. Framförallt betonades hur människans produktivitet, kreativitet och spontanitet sätter sin prägel på hur staden upplevs och utvecklas, och att de mellanmännskliga urbana relationerna borde tas tillvara som en resurs för stadsförnyelsearbetet. Mycket i de här idéerna återfinns också i klassiska föreställningar om stadslivet och ger uttryck för en väldigt idealiserad bild av det urbana livet som emellanåt ter sig illa verklighetsförankrat. De olikartade villkor och förutsättningar som stadens människor lever under, vilka ofta spelar en avgörande roll för möjligheterna att delta i denna slags föreställda urbana kultur, lyser till stor del med sin frånvaro.

Vid sidan av sina inbördes likheter skiljde sig dock de olika exemplen åt på vilket sätt man framförde sina resonemang, i vilken kontext man beskrev den urbana kulturens mening och innehåll, hur dessa idéer föll

ut i förhållande till det kommunalpolitiska utvecklingsarbetet och, sammantaget, vilket ideologiskt meningsskapande som grundlade de olika diskussionerna.

I analysen, vilken har tagit fasta på vilka spänningar och gränsdragningar gällande kultur och urbanitet som visar sig i samband med denna ideologiproduktion, framkommer åtminstone tre signifikativa tendenser.

För det första framkommer det att de givna exemplen har sin utgångspunkt i ett klassiskt urbant ideal. Stadens många olika livsexistenser och mångfald av uttryck beskrivs så till vida som ett grundläggande socialt villkor i den urbana miljön. Detta klassiska ideal förs dock här in i nya sammanhang som utöver den gängse synen på stadsrummet som en mötesplats för dessa olikheter också ser dessa möten som på ett eller annat sätt produktiva i en mening som överskrider själva mötet i sig. Den urbana kulturens värde består, med detta synsätt, i vilka produktiva processer dessa möten genererar. I konceptet *det fjärde stadsrummet* handlade dessa processer om innovativa idéer som dessa möten kunde ge upphov till och som sedan fortsatte utvecklas genom fortsatt interaktion. I *spontankulturprojektet* formulerades de istället i termer av spontan-kulturellt skapande eller en "transduktiv" process som födde ständigt nya kulturella aktiviteter och uttryck i olika former av deltagardrivna sammanhang. I båda fallen kom stadsrummet härigenom att uppfattas som en produktiv grund, arena eller plattform för kulturella och sociala processer att starta och växa.

För det andra är det tydligt att dessa två projekt, som samtidigt utgjorde meningsskapande diskurser i sig själva, beskrev två exempel på idealtyper för en miljö som uppvisade bäst förutsättningar för dessa processers livaktighet. Skillnaden mellan hur konceptet *det fjärde stadsrummet* å ena sidan beskrev en "mikrovärld" och spontankulturprojektet å andra sidan talade om en särskilt "kreativ miljö" var i sig inte stor. Där emot var projektens respektive applicering av sina idéer på en fysisk plats i Malmö betydelsefull. Det förstnämnda lyfte fram de högprofilerade miljöerna i det omvandlade Västra Hamnen-området som ett ideal och förebild för hur stadsplaneringen skulle arbeta mer förfinat med stödjan- det av en innovativ kultur i Malmös fortsatta utvecklingsarbete. Spontankulturprojektet förde istället fram stadsdelen Möllevången som ett urbant ideal, vilket till stora delar kontrasterade den etablerade föreställ-

ningen om de tillväxtbefrämjande miljöerna i Västra Hamnen som dragloket i Malmös stadsomvandling. Denna form av konkretisering av respektive idéproduktion i skilda delar av staden symboliserar också en betydelsefull skillnad i hur de olika projekten förhöll sig inför dominerande ideologiska anspråk om stadens utveckling.

För det tredje uppvisade debatten som följde på spontankulturprojektets slutrapport en rad underliggande konfliktlinjer som inte kommer till uttryck i de mer svepande beskrivningarna och konventionella synen på urbanitet och urban kultur. I det fallet framkommer också en grundläggande förutsättning att spontaniteten och kreativiteten i staden inte är villkorslös utan omgärdad av ideologiska anspråk om önskade och oönskade former av urbanitet.

Sammantaget visar analysen i det här kapitlet att de många idéerna som är i rörelse om urbanitetens värden också är avhängiga sin ideologiska kontext. Detta kan i synnerhet illustras med synen på stadens *mellanrum* som på ett eller annat sätt berörs i alla de exempel som har redogjorts för i kapitlet.

När ansvariga politiker och tjänstemän i Malmö stad omtalade värdet av vad som händer "mellan husen" och på det sätt som denna uppfattning fördjupades i koncepten *andrastad* och *fjärde stadsrummet* framstod tankarna om *mellanrum* som en utveckling av det ideologiska meningsskapandet kring kunskapsstadens tillväxt. Med utgångspunkt i Västra Hamnen som ett "superrum" för den här typen av urbana processer blev mellanrummen i denna idéproduktion ideologiskt meningsfulla som kontaktytor för innovation och nätverkande i utrymmena mellan de likaledes ideologiskt laddade symbolbyggnaderna i området. Det var i den betydelsen som *det urbana*, och de kulturella värden som detta kännetecknades av, menades utgöra en kapitalform med även direkta ekonomiska värden, vilket skulle utveckla den kreativa ekonomin och stadens tillväxt ytterligare.

Inom spontankulturprojektet förhöll man sig till stadens mellanrum på både likartade och annorlunda sätt. Även här lades tonvikten på kulturen "mellan husen" som en form av produktivitet, vilket ett strategiskt sammanhang kunde verka för att ta tillvara på som en utvecklingsresurs. I projektet beskrevs en kreativ miljö som något som uppstår när ett eller flera kulturella uttryck och/eller sociala rörelser sätts i förbindelse med erfarenheten av en specifik plats – i det här fallet Möllevången, och då

med betoning på det sociala sammanhanget snarare än olika verksamheter och uttryck beroende på hur man definierar spontankultur. Formandet av sådana kreativa miljöer är dock en komplex process som kan innefatta en mängd aktörer som bidrar till platsens meningsproduktion på olika sätt och baserat på olika intressen. Denna process berör egentligen alla slags platser i en historisk förändring (Massey 1995) men blir särskilt explicit i de fall en plats eller miljö blir uppmärksammas som värdefull på ett eller annat sätt utifrån olika utvecklingsidéer (Zukin 2011).

De olika anspråk på mellanrummens betydelse för staden ger uttryck åt hur kulturens urbana värden i stort föreställs, och vilken betydelse de har för stadsförnyelsearbetet. Kommunens roll som aktör skiljer sig dock nämnvärt i dessa fall. Å ena sidan agerar man som pådrivare av de nyliberala utvecklingsprocesserna som innebär en ökad ekonomisering av kulturens värden och de sociala relationerna i stadsrummet. Å andra sidan fungerar man som en medlare eller till och med motverkare av desamma. Det senare relaterar till argumentationen i spontankultursprojektet som behandlade hur kommunen skulle kunna inta en mer aktiv roll för att "tillvarata existerande spontankultur" och "hitta hållbara sätt att främja den" i en mer demokratisk riktning (Malmö stad 2009c:49). Tillsammans med antagandet att spontankulturens utveckling hörde samman med en mer generell utveckling av de sociala relationerna i staden och främjade ett aktivt demokratiskt medborgarskap uppmanades kommunen därmed att agera som en motkraft mot starka kommersiella intressen och andra krafter som riskerade att urholka förutsättningarna för en demokratisk utveckling när de spontankulturellt aktiva, och andra människor, trängdes undan från staden på grund av bristande materiella tillgångar.

Med dessa olika roller för kommunen att förhålla sig till kommer de grundläggande motsättningar i Malmös stadsförnyelsearbete till uttryck, vilka kan härledas till det som tidigare har refererats till som det dubbla åtagandets ideologi – att samtidigt verka för ökad ekonomisk tillväxt och stärkt social välfärd.

Kapitel 7.

Kulturen på plats:

Om stadsomvandling i Norra Sorgenfri

Stadsbyggnadskontoret och kulturförvaltningen i Malmö stad inledde, som tidigare nämnts, ett närmare samarbete under mitten av 00-talet med utgångspunkten att söka överbrygga organisatoriska och idémässiga gränser mellan planerings- och kulturområdet. Syftet med samarbetet formulerades bland annat som "att Kulturförvaltningen i ett tidigt skede ska finnas med i stadsplanearbetet och inte komma in i efterhand" (Malmö stad 2008/2009:24). Idéerna om ett gemensamt perspektiv på kultur och stadsutveckling kom särskilt att appliceras på omvandlingen av det gamla industriområdet Norra Sorgenfri. I det här kapitlet kommer jag att närmare analysera vilka idéer om kulturens värden i stadsutvecklingen som kom till uttryck i anslutning till det före detta industriområdets platsmässiga förutsättningar och tilltänkta omvandling. Det leder till en undersökning av kulturbegreppets användning, konkretisering och i vissa fall materialisering i anslutning till denna specifika plats och hur detta förhöll sig till det ideologiska meningsskapandet om Malmös stadsförnyelse i övrigt.

Planeringsarbetet för Norra Sorgenfris omvandling började ta form 2004 när stadsbyggnadskontoret fick i uppdrag att göra en översyn och låta undersöka möjligheterna för en plan med blandad stadsbebyggelse i området. I aktualiseringen av översiktsplanen 2005 beskrevs området som ett av flera prioriterade omvandlingsprojekt för Malmös utveckling (Malmö stad 2006a). I januari 2006 presenterades ett visionsdokument där de övergripande intentionerna med Norra Sorgenfris omvandling formulerades (Malmö stad 2006c). Drygt två och ett halvt år senare lades

ett första planprogram för området fram (Malmö stad 2008a) som under våren 2010 följdes av tre förvaltningsövergripande delprojekt; *Hållbar stadsförtätning*; *Stadsrum*; och *Struktur och plankvalitéer* (se Malmö stad 2010f). Tillsammans utgjorde de här arbetsprocesserna och dokumenten den inledande fasen av Norra Sorgenfris omvandling. I stora delar uttrycktes i detta arbete likartade idéer om kulturens värden för såväl planeringsprocessen som stadslivets dynamik, vilka hade formulerats tidigare i den förvaltningsöverskridande diskussionen mellan stadsbyggnadskontoret och kulturförvaltningen (se kapitel 5). Även i fortsättningen omtalades i flera dokument omvandlingen, eller "aktiveringen", av Norra Sorgenfri som ett "profilerat samarbetsprojekt" för denna slags diskussion (Malmö stad 2009a:59; 2007f; 2008/2009). I dessa sammanhang omtalades också projektet som något av en motpol till hur omvandlingsarbetet i Västra Hamnen, och senare i Hyllieområdet, hade genomförts. Norra Sorgenfri skulle bli någonting annat, både sett till arbetsformerna och den färdiga stadsbebyggelsen: mindre exklusivt, mer långsiktigt och, framförallt, präglad av större lyhördhet inför, och med en vilja att låta omvandlingen ta tid och förlöpa sakta (Malmö stad 2006c). Projektledaren för omvandlingen av Norra Sorgenfri i dess inledande fas var också samma medarbetare på stadsbyggnadskontoret som varit pådrivande i de diskussioner och projekt om stadsrummet som mötesplats och hur stadsutvecklingen kunde korsbefruktas med ett kulturellt perspektiv, vilka har behandlats i tidigare kapitel (se kapitel 5). Denna personanknytning visade sig vara viktig för hur idéerna om kultur och stadsplanering kom att utvecklas i Malmö under den här tiden. Samtidigt går det också att se att idéproduktionen i de dokument och projekt som omgav den lokala kulturförvaltningens och stadsbyggnadskontorets gemensamma arbete föll väl in i pågående och internationellt omtalade diskurser om kultur och planering. Det gällde också de motsättningar som finns inbegripet i den här diskussionen, och som också avspeglade sig i det lokala utvecklingsarbetet i Malmö.

I den vision om Norra Sorgenfris omvandling som presenterades 2006 framträdde särskilt tre teman, vilka också bildar utgångspunkt för analysen i det här kapitlet.

Det första temat var den geografiska *placeringen* av Norra Sorgenfri som innebar att området kom att uppfattas som en potentiell länk som kunde förena den synbart delade staden. Det andra temat var *delaktighet och samverkan*. Det innebar att planeringen av området skulle ledsagas

av en öppen och dialoginriktad planeringsprocess som skulle låta utvecklingen av området gå långsamt och med lyhördhet inför nya lösningar och röster. Då det i Norra Sorgenfri fanns en närvaro av ett antal kulturproducerande aktörer, samtidigt som området i övrigt uppvisade en förhållandevis låg aktivitet, kom just kulturlivet att fungera som en samtalspart i planeringen av området. Det tredje temat, tätt förknippat med de två tidigare, var *platsbundenhet*. Det innebar att omvandlingen skulle söka ta tillvara och utveckla de funktioner och värden som identifierades i platsens nuvarande utformning och atmosfär. Här kom idéer om kulturens värden för stadsutvecklingen att få en framskjuten roll. Dessa aktualiserades av den redan etablerade närvaron av kulturaktörer på platsen, och då i synnerhet ett par konstnärsdrivna initiativ som bedrev ateljé- och utställningsverksamhet i några av områdets industrifastigheter. Men inriktningen att tillvarata och vidareutveckla de kulturella värden som identifierades och knöts till platsen förstärktes också av stadsbyggnadskontorets och kulturförvaltningens egna drivkrafter att planera området med en stark kulturell profil.

Jag kommer i analysen att behandla dessa särskilda förutsättningar som förelåg inför omvandlingen av Norra Sorgenfri och som drev omvandlingsarbetet framåt. Särskilt fokus läggs på hur de idéer om kulturens värden som företrädades inom planeringen också erbjuder en rad motsägelsefullheter och dilemman, vilket ifrågasätter det till synes villkorslöst goda i att verka i kulturens tjänst.

Norra Sorgenfri som plats

Norra Sorgenfri sträcker sig över ca 45 hektar och var ett av stadens tidigaste industriområden när det byggdes upp under slutet av 1800-talet. På den tiden var Norra Sorgenfri beläget i stadens utkanter och angränsade till ängs- och betesmarker. Med stadens kontinuerliga utbyggnad under 1900-talet kom dock området att få en central placering strax öster om stadskärnan. Den industriella aktiviteten i Norra Sorgenfri sjönk gradvis i takt med nedgången för tillverkningsindustrin från 1960-talet och framåt. Under 1990-talet genomfördes omfattande rivningar i området, som ändå lämnade kvar en del av de äldre industribyggnaderna som klassades som kulturhistoriskt värdefulla (Malmö stad URL4).

Vid inledningen av 2000-talet återfanns en del olika verksamheter i området, t.ex. Migrationsverket och Vägverket, produktutveckling inom läkemedelsindustrin, lokaltrafikens bussgarage, och företagskontor varav Malmö Energis kontor (sedermera Sydkraft och E.ON) vid Nobelvägen var det största. I övrigt förekom en rad olika, mindre företagande och verksamheter: bilverkstäder, konstnärsateljéer, föreningslokaler och enskilda butiker inhysta i byggnader som ursprungligen haft andra funktioner. Generellt betraktades annars området som mer eller mindre övergivet och som plats för en hel del oönskade aktiviteter (Malmö stad 2006b). En byggnadsantikvarisk utredning som genomfördes 2006 gav följande beskrivning:

Norra Sorgenfri är idag, åtminstone bitvis, ett ganska nergånget område. Stora avrivna ytor, förfallna byggnader och en del "skumma verksamheter" gör att området inte har någon hög status. Att Malmös prostitutionstråk finns i området bidrar också till ett dåligt anseende. (Malmö stad 2006b:6)

I anslutning till att planerna för områdets omvandling hade offentliggjorts publicerades hösten 2007 en artikel i Sydsvenskan med rubriken "Sorgenfri förfaller i väntan på nytt" som målade fram områdets karaktär på ett liknande sätt, och där några av aktörerna med insatser i området kom till tals:

I ett gammalt tegelhus på Industrigatan har dörrarna just slagits ut på nytt. I ingångarna ligger klädbylten och tomma mjölkförpackningar. Utanför syns rester av avbrända kopparkablar.

Ägare till tegelhuset som en gång var Alfred Benzon & Co:s kontor är det stora fastighetsbolaget Diligentia. Företaget ville riva huset men stadsbyggnadsnämnden sa nej på inrådan av Malmö kulturmiljö. Nu låter Diligentia det stå tills kommunen gör en plan för området.

– Det är redan förfallet, säger företagets marknadsområdeschef Bo Andersson.

Han säger att uppbrutna fönster och dörrar spikas igen så fort de upptäcks. Men han tycker inte att huset har något värde. Liksom kommunen koncentrerar sig Diligentia på andra områden i stan. (Bergström 2007)

Trots sitt skamfilade yttre utgjorde Norra Sorgenfri ett värdefullt område för stadsförnyelsearbetet. Särskilt på grund av dess centrala läge i stadsmiljön. Det fanns flera anledningar till varför just detta var viktigt. Översiktsplanerna 2000 och 2005 hade pekat ut Sorgenfriområdet som ett prioriterat utvecklingsområde i anslutning till de strategier för en mer attraktiv innerstadsmiljö som lades fram som bärande för utvecklingen av Malmös attraktivitet (Malmö stad 2006a; 2001a). Omvandlingen av industritomterna i Norra Sorgenfri kom därmed att ingå i samma planeringsram som den fortsatta utvecklingen av Västra Hamnen och planeringen av en ny stadsdel i Hyllie-området. I den bemärkelsen var områdets centrala läge en viktig resurs i den övergripande strategin om *mer och bättre innerstad* (se kapitel 5). Sorgenfriområdets utveckling skilde sig dock i förhållande till dessa två andra utvecklingsprojekt. Medan Västra Hamnen och Hyllie framträdde som högprofilerade områden framförallt för näringslivsutveckling och ökad konsumtion beskrevs Norra Sorgenfris framtida utformning i högre utsträckning med betoning på faktorer som boendemiljöns kvaliteter, småskalig omvandling och ett tillvaratagande av (ett fåtal) värdefulla resurser i området. Nybyggnationen i Västra Hamnen och Hyllie grundade sig främst i den slags tillväxtorienterade strategier som genomsyrade stora delar av stadsförnyelsearbetet. Omvandlingen av Norra Sorgenfri växte i högre grad fram mot bakgrund av de brister i resursfördelning och sammanhållning som hade framkommit med allt större tydlighet i takt med stadsförnyelsens fortskridande. Utifrån det perspektivet fick Norra Sorgenfris centrala läge en annan, men minst lika viktig, betydelse.

De ökande skillnaderna i välfärden mellan olika befolkningsgrupper i Malmö som hade uppmärksammas i handlingsprogrammet *Välfärd för alla* (se kapitel 4) fortsatte i stadsbyggnadskontorets arbete att omtolkas i termer av skillnader i rörelsemönster och hur tillgången till stadens offentliga rum skilde sig åt mellan olika befolkningsgrupper (se kapitel 5). Sådana skillnader uppfattades också som avspeglades olika upplevda gränsdragningar i stadsrummet och en tilltagande desintegration mellan stadens olika delar. Denna rumsliga separation bidrog enligt de planeringsidéer som stadsbyggnadskontoret formulerade till en vidare sociokulturell problematik. Den riskerade att skymma förståelsen för andras existens och sätt att leva, vilket i sin tur riskerade leda till ännu mer förstärkta gränsdragningar i staden och ytterligare ökande skillnader mellan stadens invånare (Malmö stad 2007a).

Norra Sorgenfris *geografiska placering* utgjorde därför en viktig faktor och fungerade som en drivkraft i den inledande planeringen eftersom dess centrala läge mellan den äldre stadskärnan och de östra stadsdelarna med större socioekonomisk belastning föreställdes kunna binda samman stadens splittrade delar. Den mer välfärdsinriktade planeringen som stadsbyggnadskontoret förespråkade för att minska tendenserna i Malmös utveckling med ökad segregation och växande sociala och rumsliga klyftor lokaliserades på så sätt till just denna plats. Övergripande målsättningar med planeringen i Malmö att förtäta staden och att ”överbrygga barriärer” för att ”länka samman stadens delområden” (Malmö stad 2008a:68) och ”skapa väl fungerande samband” (Malmö stad 2006c:12) fick således ett mer konkret uttryck i de planer som formulerades för Norra Sorgenfris omvandling. De barriärer man talade om uppfattades vara både fysiska och mentala. Till de förstnämnda räknades bland annat trafikleder, spårområden och stängda industriområden som skar av Sorgenfriområdet från den övriga stadsbebyggelsen. Om sådana barriärer undanröjdes kunde även övriga hinder överbryggas för att främja ”integrationen mellan stadens olika delar” (Malmö stad 2006a:30) och göra innerstaden mer ”tillgänglig som gemensam mötesplats” (Malmö stad 2006a:30).

Härmed aktualiserades de idéer som fanns gällande betydelsen av *stråk* i stadsbilden för att länka samman stadens olika delar. Dels blev de viktiga i den planerade omvandlingen av Norra Sorgenfri sett till områdets placering som en förbindande länk i stort. Dels föreställdes de i mer konkret form där särskilt Industriegatan som löper tvärs genom området i det hänseendet tilldelades en viktig funktion. Man planerade för en utveckling av denna gata som ett huvudstråk med ”handel, publika etableringar och attraktiva rumsbildningar” (Malmö stad 2006a:31). Gatans sträckning och utveckling som huvudgata skulle därigenom koppla Malmös östra delar närmare innerstaden medan området som sådant hade förutsättningar att ”utvecklas till en attraktiv stadsdel med blandad bebyggelse” (Malmö stad 2006a:29).

När stadsbyggnadskontoret 2006 presenterade sin vision om Norra Sorgenfris omvandling utvecklades dessa idéer och korsbefruktades med de mer fördjupade tankarna kring planeringens roll för en mer integrerad och demokratisk stad som omnämnts tidigare och som hade formulerats i både kommungemensamma dokument och av stadsbyggnadskontoret själv i olika skrifter (Malmö stad 2007a; 2007f; 2006a). I det

framtagna visionsdokumentet artikulerades synen på staden som en mötesplats och demokratisk plats i direkt förbindelse med omvandlingen av Norra Sorgenfri:

Många malmöbor vill bo i innerstaden och innerstaden, om den är rätt planerad, kan ha något att erbjuda oavsett ålder, kön och etnicitet. Det är i innerstaden som vi alla på ett självklart sätt kan röra oss och där vi möter olika slags människor. Innerstaden kan sägas vara den mest jämlika platsen i staden medan våra renodlade bostadsområden ofta fungerar segregande. Genom att skapa mer och bättre innerstad kan detta bidra till en långsiktig hållbar utveckling avseende integrationsfrågor. Omvandlingen av Sorgenfris industriområde kan komma att få en viktig roll i detta sammanhang. (Malmö stad 2006c:5)

Innerstaden bör fungera som mötesplats för alla Malmös invånare. Här finns aktiviteter, platser och stråk som lockar alla. Genom att olika grupper av människor ser varandra och möts i innerstaden underlättas positiv integration och en gemensam identitet som malmöbo etableras. För att fungera som en god mötesplats för stadens invånare bör innerstaden innehålla en mängd varierade och attraktiva funktioner. (Malmö stad 2006c:9)

Tillgängligheten till det offentliga rummet är grundläggande för den demokratiska staden. De offentliga torgen och gatorna tillhör oss alla och ger möjlighet till möten och samtal. Olika grupper av människor kan här samsas på samma plats men av olika anledning. Närheten till "de andra" främjar förståelse och integration. (Malmö stad 2006c:12)

Visionens funktion var självfallet, liksom i alla andra fall, att föreställa sig någonting bortom det nuvarande. Men områdets geografiska läge gjorde också att den faktiska platsen var betydelsefull. Placeringen mellan två särhållna delar av staden var viktig såväl i geografisk, materiell som symbolisk mening:

Sorgenfris industriområde kan sägas vara ett symbolområde för Östra Innerstadens utveckling. Området i sig har stora och många förutsättningar för att skapa nya spännande miljöer och de östvästliga stråken genom området kan bidra till att knyta de östliga och västliga delarna av staden närmre varandra. (Malmö stad 2006c:5)

I visionen, liksom i senare plandokument, betonades denna stora potential som området besatt i och med dess placering mellan innerstaden och östra Malmö. En placering som ibland också kom att benämnas med den mer symboliskt laddade benämningen ”mellan det historiska centrum och Rosengård” (Malmö stad 2012b:5; 2008a:22), där stadsdelen Rosengård som så ofta förr fungerade som tecknet för underprivilegierade områden i stort (se t.ex. Ristilammi 1994). Stråket som planerades längs Industrigatan sades vara så pass betydelsefullt att dess omvandling och utveckling borde ges högsta prioritet och föregå den övriga omvandlingen:

Det kommer att ta tid att planera hela området från väster till öster men vi menar att för Industrigatan, som är ett viktigt stråk genom området, skall det göras en särskilt detaljplan alternativt stråkplan. Det är viktigt att markera detta stråks betydelse genom att genomföra hela stråkets omvandling tidigt. Även om områdena intill omvandlas först om tio år. (Malmö stad 2006c:18)

Industrigatan blir tillsammans med Östra Farmvägen de två viktigaste urbana stråken i Norra Sorgenfri och spelar därmed en avgörande roll för det kommersiella, kulturella och sociala livet i området. Det är viktigt att tidigt i processen lyfta stråken, deras utformning och utveckling, för att skapa en arena för det sociala livet. (Malmö stad 2008a:28)

Norra Sorgenfri fungerade på så sätt som en konkretisering och platsmässig projektyta för de planeringsidéer som strävade efter en mer jämlik, integrerad, demokratisk och hållbar stadsutveckling. På samma gång var områdets omvandling också ingripnen i den övergripande strategin om *mer och bättre innerstad* som hade förordats i översiktsplanerna 2000 och 2005 och som till stor del grundade sig på andra utvecklingsidéer än dessa. Norra Sorgenfris geografiska läge bildade således utgångspunkt för två sammanfallande planeringsidéer som kan relateras till det ideologiska meningsskapandet om kommunens dubbla åtagande. Dels att i sin framtida utformning, med innerstadens täta urbana struktur som förebild, utveckla och utvidga innerstadsmiljön, motsvarande föreställningarna om staden som ett tillväxtrum. Dels, som en aspekt av denna förtätning, också förtäta sambanden mellan stadens olika delområden och utifrån välfärdsrättsska motiv öka det sociala spelet och skapa bättre livsvillkor för alla malmöbor. Med dessa förutsättningar kom området, och planeringen av detta, att också bilda plats

för den typ av problematik som analysen tidigare har påvisat i förhållande till det dubbla åtagandets ideologi (se kapitel 4 och 5).

Stadsomvandling, samverkan och kultur

En annan viktig utgångspunkt i omvandlingen av Norra Sorgenfri var att områdets omvandling skulle tillåtas att ta form efter hand och växa fram långsamt (Malmö stad 2006c). Denna infallsvinkel berodde på flera faktorer knutna till dels områdets förutsättningar, dels till hur man ville att omvandlingen skulle ske. En faktor var att man ville att omvandlingen av Norra Sorgenfri planeringsmässigt skulle skilja sig från utvecklingen av Västra Hamnen och den stundande utbyggnaden i Hyllie-området. Visionen för Norra Sorgenfri förespråkade mindre detaljstyrning i planeringen och en större acceptans för det oplanerade som, om det gavs tid, kunde utvecklas till något värdefullt för platsens fortsatta utformning. Viljan att låta omvandlingen ske i ett mer långsamt tempo än i de andra prioriterade utvecklingsprojekten var också ett led i den tanke om kultur som ett planeringsverktyg och medel för utvecklingen av en plats som samtidigt diskuterades i stadsbyggnadskontorets och kulturförvaltningens ingångna samarbete (se kapitel 5). Som del i denna diskussion lades också tonvikt på ökad delaktighet och samverkan i planeringsprocessen, med fler aktörer, intressenter och perspektiv som förväntades berika planeringen och stärka dess platsmässiga anknytning.

Dessa faktorer sammanföll i arbetet med Norra Sorgenfri utifrån de specifika förutsättningar som rådde på platsen. Dels kom uppmärksamheten härmed riktas mot de många intressenterna i området, med uppmot 40 olika markägare, och hur flera olika förvaltningsområden i samverkan kunde utveckla planeringen. Dels intresserade man sig för hur de verksamheter och aktiviteter som pågick i det annars stort sett övergivna området kunde lyftas in i planeringen och ges plats i omvandlingen. Hit räknades närvaron av konst- och kulturproducenter av olika slag, föreningsliv och småföretagande, vilket gjorde att omvandlingen av Norra Sorgenfri från början kom att planeras ihop med kulturfrågor i både bredare och snävare mening (Malmö stad 2012b; 2008a; 2006c).

Det stora antalet mark- och fastighetsägare i området gjorde dialog och samverkan i planeringen nödvändig för att försöka finna gemensamma vägar till en sammanhållen omvandling. Inte minst eftersom att

man från stadsbyggnadskontoret menade att alla dessa olika privata aktörer uppvisade ”högst varierande utgångspunkter för sitt ägande” (Malmö stad 2006c:16), vilket innebar svårigheter att driva igenom omvandlingen med ett helhetsperspektiv. Kommunens egna markinnehav i området var egentligen begränsat till kvarteret Spårvägen där länstrafikens gamla bussgarage låg. Bussgaraget var planerat att tas ur bruk under 2008 vilket i visionen 2006 angavs som en förutsättning för att påbörja den fysiska omvandlingen (Malmö stad 2006c). Det var också hit det mesta av det inledande arbetet med att utveckla området förlades eftersom att kommunen då kunde använda sitt planmonopol för att styra och driva igenom omvandlingsprocessen (Malmö stad 2008a; 2006c; se även Samuelsson 2016; Anjou 2008).

Förutom samverkan med de privata mark- och fastighetsägarna skulle omvandlingsarbetet i Norra Sorgenfri, enligt de riktlinjer som drogs upp, ske genom ett fördjupat och tvärgående samarbete över de kommunala förvaltningsgränserna. Utöver de traditionella samarbetsparterna inom kommunen, som t.ex. tekniska nämnden och gatukontoret, gavs i denna planeringsprocess stort utrymme åt samarbetet mellan stadsbyggnadskontoret och kulturförvaltningen.

En annan viktig aktör som efter hand kom att ingå i samtalet om Norra Sorgenfris omvandling var samverkansorganisationen ISU (Institutet för hållbar stadsutveckling). ISU bildades 2007 av Malmö stad tillsammans med Malmö högskola med syftet att sammanföra kunskap och praktik i främjandet av hållbar stadsutveckling i Malmö. En betydande del av ISU:s arbete kom att beröra frågan hur det går att se på just *kultur* i förhållande till *hållbar stadsutveckling*. Med förebild i den globala diskurs som etablerade sig under inledningen av 00-talet om kultur som en fjärde dimension av hållbarhetsbegreppet och som komplement till hållbarhetens ekonomiska, ekologiska och sociala aspekter (se t.ex. UCLG 2010; 2004; SKL 2009b; Hawkes 2001) kom ISU från och med 2011 att få det formella politiska mandatet av kommunstyrelsen att ”pröva kulturen som en fjärde dimension för en hållbar stadsutveckling” i Malmö, vilket sedan följts upp i ett antal projekt och skrifter (se t.ex. Brag, Möller, Hellström Reimer & Davis 2014; Malmö stad 2012b; 2011d). Norra Sorgenfri-området hamnade från början i fokus för detta perspektiv med motiveringen att det samlade ett stort antal kulturaktörer samtidigt som det visade stor potential för fortsatt utveckling. I formulerandet av kulturens del i en hållbar stadsutveckling återkopplade ISU i sitt arbete

också till den rumsliga föreställningen av Norra Sorgenfri som en länk mellan innerstaden och de östra ytterområdena. Därigenom kom också kultur att ges en framskjuten position i den strategiska planeringen för att minska de sociogeografiska skillnaderna i staden (Malmö stad 2012b; 2011d).

Men det var inte bara den förvaltningsöverskridande samverkan som framhölls som viktig för Norra Sorgenfris omvandling. Utvecklingen av området skulle enligt visionen också ledsagas av att uppmuntra lokala krafter genom medborgarengagemang i öppna samrådsformer och en kontinuerlig dialog med de aktörer som redan var verksamma i området (Malmö stad 2008a; 2006c). Mot bakgrund av de idéer som formulerades om kulturens roll gavs särskild uppmärksamhet åt konst- och kulturproducenterna som var verksamma i området. Dessa framhölls som en viktig samtalspart i planeringsprocessen inte bara på grund av sin faktiska närvaro i ett till stora delar annars inaktivt område men också för att de fungerade som förebilder för hur man från planeringens håll tänkte sig en utveckling av Norra Sorgenfri som ett framtida kreativt centrum. Den föreliggande kulturproduktionen i området kunde därför hållas fram som en ledstjärna och genom att söka locka ytterligare kulturaktörer hit hoppades man aktivera området i än större utsträckning med denna inriktning och på så sätt dra igång omvandlingsprocessen. De ansvariga planerarna sökte tidigt upp dessa närvarande kulturproducenter för att starta en dialog och genomförde kartläggningar av den pågående kulturverksamheten i området (Malmö stad 2006c). Ett senare exempel på hur man ville både realisera och främja denna form av samverkan var *Kulturkartan*, där samverkan med de befintliga konst- och kulturproducenterna och den övergripande strategin att med hjälp av kulturella resurser få igång områdets omvandling förenades.

Exemplet Kulturkartan

Kulturkartan var i sig självt ett samarbetsprojekt mellan kulturförvaltningen, stadsbyggnadskontoret och ISU. Projektet syftade till att synliggöra de befintliga kulturaktörernas närvaro i området, men framförallt att möjliggöra och koordinera ytterligare kulturella evenemang och aktiviteter i Norra Sorgenfri med mer temporär karaktär. *Kulturkartan* lyftes fram som ett resultat av de visioner och önskemål om områdets omvandling som hade utarbetats i tidigare planer, workshops och dialoger

med byggherrar, andra intressenter och medborgare. Som en del av värdesättandet av de kulturella resurserna i området hade det i dessa dokument och diskussioner framkommit en samsyn kring att temporära arrangemang och aktiviteter kunde ge en ökad "medvetenhet" om området och stärka dess attraktivitet under det att planeringsprocessen fortsatte (Malmö stad 2012b; 2012c; 2008a; 2006c; Malmö stad URL 5). Med hjälp av *Kulturkartan* skulle dessa planer anta en mer konkret form (Malmö stad 2012b). Dess syfte förklarades primärt vara "att ta fram ett material som kan underlätta kommunikationen genom att visa på möjligheter, engagemang och deltagande från byggherrar och staden" (Malmö stad 2012b:29). De befintliga kulturaktörerna var påtänkta som en viktig målgrupp för projektet, men materialet riktade sig "till alla som är intresserade av att genomföra temporära aktiviteter i Norra Sorgenfri" (Malmö stad 2012b:29).

Vid *Kulturkartans* lansering i juni 2012 presenterades sex platser, utmärkta på en karta, där fastighetsägare hade godkänt nyttjandet av mark och fastigheter för temporära arrangemang och aktiviteter. Förutom den kommunalt ägda marken i kvarteret Spårvägen, där det gamla bussgaraget huserade i de stora Båghallarna, angavs också ateljékollektivet Cirkulationscentralens gemensamma ytor, konferenslokalen och matsalen i E-ON:s kontor som redan var utsmyckade av en del konstverk, en cykelled mellan kvarteren Ugnen och Grytan längre bort i området, en plats kallad Solväggen som var en gavel på en lagerbyggnad i söderläge utmed järnvägen i öster, samt en del av den stora avrivna tomten i kvarteret Brännaren som populärt omtalades som Stäppen på grund av den vildvuxna vegetationen som växte på den annars karga och mycket förorenade marken som tidigare industriverksamheter hade lämnat efter sig (Malmö stad URL 5).

Kulturkartan var en konkretisering av tankegångar som hade formulerats tidigare i omvandlingsplanerna om självdrivna initiativ som uppstod mer eller mindre spontant i området. Visionen 2006 hade angett att de avrivna tomternas "spontanutveckling" var ett värdefullt inslag i omvandlingen och att "attraktioner som uppstår spontant" därför borde stödjas (Malmö stad 2006c:10). Det fanns således en vilja att lyfta fram de spontana och *autentiska* kvaliteterna av platsen och hur dessa uppstod och förändrades genom olika kreativa initiativ hos enskilda människor och grupper i staden (se även kapitel 6). Därigenom lokali-

serades till Sorgenfriområdet en del av de tankar som uttrycktes av stadsbyggnadskontoret också i andra sammanhang och som berörde hur ett mer autentiskt stadsutvecklingsarbete kunde ske genom att större hänsyn togs till de egna värderingarna och praktikerna som människor skapar i förbindelse med en plats (Malmö stad 2007f). En sådan inriktning placerar också in planeringen av Norra Sorgenfri i en större förändringsprocess inom stadsplaneringen där prioriteringen av det offentliga tillhandahållandet av faciliteter och utbud i viss mån träder tillbaka till förmån för ideella och entreprenöriella initiativ i det lokala stadsrummet (se t.ex. Evans 2009; Olsson 2008; Mommaas 2004).

Stadsomvandling och platsbundenhet

En tydlig utgångspunkt i planeringsarbetet var att omvandlingen av Norra Sorgenfri skulle ta vara på befintliga aktiviteter, verksamheter och fysiska förutsättningar i området. Det handlade inte om att "göra något helt nytt från noll" (Malmö stad 2006c:6), vilket även önskemålen om stärkt samverkan och delaktighet i planeringsprocessen vittnade om.

Den förenings- och småföretagarverksamhet som hade uppstått i de gamla industrifastigheterna efter hand som de ursprungliga verksamheterna hade försvunnit pekades ut som "en stor tillgång" inför områdets omvandling mot en attraktiv stadsmiljö som borde tas tillvara på (Malmö stad 2006c:9). De gav enligt visionen området en karaktär av "brokighet", "småskalighet" och "variation" som ansågs värdefull och viktig för hur man föreställde sig den framtida nya stadsdelen (Malmö stad 2006c:9). Uppmärksamheten som riktades mot de konstnärliga och kulturella verksamheter som pågick i några av de före detta industrifastigheterna var symptomatisk i det här fallet. Dessa, i synnerhet, kom att fungera som representant för förekomsten av den kreativitet och initiativförmåga som ägde rum bakom områdets nergångna yttre och som det enligt omvandlingsplanerna var värdefullt att bibehålla eftersom det "genererar liv och attraktivitet åt hela området" (Malmö stad 2008a:66). Det var också i det här sammanhanget som *Kulturkartan* framkom som ett redskap för att ta tillvara på den kreativitet som man hade identifierat på platsen och därtill främja ytterligare kulturella initiativ som skulle aktivera området i väntan på den fortsatta omvandlingen.

Denna tidsaspekt – före någonting – är viktig i sammanhanget, därför den sätter fingret på en grundläggande problematik som planeringen av Norra Sorgenfri var ställd inför genom sin strävan att ta tillvara på platsens kulturella resurser. Redan tidigt i diskussionerna kring konst- och kulturproducenternas närvaro i området och dess värde för omvandlingen kom frågan upp om vilka möjligheter som fanns för dem att finnas kvar i takt med att området förnyades. Härmed uppenbarades en möjlig konfliktlinje mellan de olika aktörerna som, mer eller mindre aktivt, var involverade i planeringsprocessen. Denna tangerar diskussionen om gentrifiering som ofta uppstår i samband med omvandlingen av områden som Norra Sorgenfri till nya eller upprustade boende- och livsmiljöer där de som tidigare bebott eller på annat sätt varit aktiva på en plats tenderar att trängas bort från platsen i takt med att nya boende- och konsumtionsmönster etableras (se t.ex. Stahre 2017; Holgersson & Thörn 2014; Evans 2009; Smith 1996; Zukin 1996). Men problematiken berör också kulturella värden (Deutsche & Ryan 1984), inkluderat förutsättningarna för olika former av kulturproduktion och dess position i förhållande till den officiella stadsplaneringens idéproduktion och inriktning (Pratt 2018; Mommaas 2004; Ley 2003). Flera exempel vittnar om hur detta utspelade sig i planeringen av Norra Sorgenfri under andra hälften av 00-talet. Men det går också att spåra dessa tendenser bakåt i tiden, bundet till samma plats.

Exemplet Läderfabriken, Addo och Cirkulationscentralen

Industriområdet Norra Sorgenfri hade varit plats för konstnärsdrivna initiativ under en längre tid innan de fick uppmärksamhet i omvandlingsprocessen. 1987 startades av några konstnärer ateljéhuset Läderfabriken i en av de övergivna industribyggnaderna i området. Ett trettiotal konstnärer ingick i det ateljékollektiv som man byggde upp, vilket förutom de egna ateljéerna också huserade en utställningsverksamhet som ställde ut konstnärer från både det lokala konstlivet och från övriga Norden och Europa (Söderholm 2009). I en historisk överblick av Skånes konstarenor placerar Carolina Söderholm in Läderfabriken som del i en ”kreativ brytpunkt” under 1980-talets mitt, när en ny generation konstnärer tog plats efter dem som varit tongivande i det politiserade 1970-talets konstliv och som innebar att ”en våg av konstnärsdrivna initiativ växte fram” som del i detta positionsövertagande (Söderholm 2009:51).

Denna position kan i sin tur också kopplas till en parallell, och ibland överlappande, utveckling som kulturella och politiska rörelser genomgick under samma period. Medan en del av 1970-talets samhällskritik innebar att vända sig bort från stadsmiljön växte under 1980-talet nya grupper fram som i stor utsträckning opererade i den urbana miljön och som på olika sätt använde sig av stadsrummet som en arena, antingen det handlade om att använda det offentliga stadsrummet som samlingsplats och uppehållsrum (i brist på andra tillgängliga lokaler) eller mer aktivistiskt drivna aktioner som exempelvis husockupationer (se t.ex. Thörn 2013). En paradoxal tendens i denna utveckling, som är spårbar i efterhand, var att dessa gruppers befolkande av stadsrummet kom att fungera som en faktor i städernas gradvisa omvandling från nedgångna till attraktiva urbana miljöer, en tendens som slog igenom i takt med att den politiska orienteringen förändrades och dessa gruppers motståndshandlingar alltmer tynade bort (Thörn 2010).

För grundarna av Läderfabriken handlade det om att skapa ett forum för en ny konstdiskussion, influerad av de nya rörelserna i samtidskonsten men samtidigt med ett avståndstagande inför den kommersiella konstmarknadens pågående hausse under slutet av 1980-talet (se kapitel 1). På samma gång fungerade verksamheten också som ett svar gentemot det lokala kulturpolitiska klimatet. Trötta på vad man ansåg vara ”kulturpolitikernas uppenbara handlingsförlamning” (Bengtsson & Dacke 1989) såg man sig tvungen att på egen hand sörja för fler ateljéutrymmen i Malmö, ett behov som man menade hade varit akut under många år. Trots en hel del uppmärksamhet inom de konstnärliga kretsarna i såväl det lokala konstlivet och internationellt samt en förhållandevis framskjuten plats i Malmös kulturliv, bredvid de kommersiella galleriernas uppsving och det gryende talet om Malmö som en konst- och kulturstad (se kapitel 1), blev ateljéhuset Läderfabriken kortlivat. Två år efter starten sade den privata fastighetsägaren upp kontraktet eftersom fastigheten var planerad att rivas (vilket dock aldrig skedde, men 1996 brann byggnaden ner). Då hade det under en tid redan pågått en infekterad diskussion mellan konstnärerna på Läderfabriken och kommunen kring möjligheterna till en omlokalisering av verksamheten.

De styrande socialdemokraterna förordade istället en annan lösning i den gamla räknemaskinsfabriken ADDO som också fanns i området. Lösningen innebar att ett nytt ateljéstödsystem infördes som gav ett fyr-

tional konstnärer subventionerad ateljéhyra i ADDO-huset. Läderfabrikens grundare liksom många andra konstnärer i Malmö motsatte sig utan framgång förslaget. Man hade hellre velat utveckla det självorganiserade initiativet än att på detta sätt infogas i den kommunala strukturen och såg det dessutom som en alltför begränsad lösning i och med att det endast var de konstnärer som fick plats i huset som kunde få tillgång till stödet (Söderholm 2009). Ateljéverksamheten i ADDO-huset startade 1990 och förblev fram till att stödsystemet ändrades 2008 den enda subventionerade ateljéföreningen i Malmö (se även nedan under "Konst som pådrivare och broms för utveckling").

ADDO var en av de konstnärliga verksamheter som gavs uppmärksamhet i kommunens planer för Norra Sorgenfris omvandling när dessa började formuleras i och med visionsdokumentet som presenterades 2006. En annan var det konstnärsdrivna forumet Cirkulationscentralen som startade 2004 och som likt ADDO fungerade som en ateljéförening med ca 25 ateljéer till förfogade. Utöver detta bedrev man även publik verksamhet i form av utställningar och olika typer av workshopar och sammankomster. När Cirkulationscentralen etablerade sig i Norra Sorgenfri i mitten av 00-talet var det under en tid då konstscenen likt 1980-talet genomgick förändringar som ledde till en ny våg av konstnärsdrivna och självorganiserade initiativ (Söderholm 2009).

I Malmö hade ett par år in på det nya millenniet ett flertal nya konstnärsdrivna gallerier, utställningsrum, ateljéföreningar, andra plattformar och distributionskanaler startats som skapade nya förutsättningar för konstnärer och konstförmedlare att arbeta i staden (Karlsson 2010; Söderholm 2009). Delvis kan utvecklingen förklaras som en motreaktion mot institutionernas dominans av Malmös konstliv under 1990-talet. Jämfört med exempelvis teaterområdet kan dock relationen mellan det fria konstlivet och institutionerna, liksom relationen mellan kommersiella och icke-kommersiella aktörer på konstscenen, ses som mindre konfliktorienterad även om positioneringarna under vissa perioder har framstått som mer betydelsefulla än under andra (Söderholm 2009). Tydligt var dock att dessa nystartade, konstnärsdrivna initiativ hade mer eller mindre starka förgreningar till Konsthögskolan och andra institutionella lokala sammanhang som t.ex. utställningsverksamheten och kurerandet på Rooseum, vilka under den här perioden till stora delar sammanföll med och kompletterade, snarare än kontrasterade, det fria

konstlivets arbetssätt och inriktning (Söderholm 2009; Esche & Stenbeck 2007). Konsthögskolans verksamhet, som vid det här laget hade varit igång under dryga tio år i Malmö, betraktades också som en viktig influens för det lokala fria konstlivet, men inte bara sett till själva konstskapandet och utbildandet av professionella konstnärer. Mer och mer frekvent kom identifieringen av det lokala konstlivet i Malmö att sammanfogas med berättelsen om stadens omvandling som etablerade en diskurs om synergieffekterna mellan Konsthögskolan och stadens pånyttfödelse efter 1990-talets krisår (Malmö stad 2013c). Värdet av att de utexaminerade konsthögskolestudenterna stannade kvar i staden efter sin utbildning och bedrev sin verksamhet i Malmö kom till uttryck i sammanhang både innanför och utanför konstområdet. De bands samman av den övergripande tanken om ett Malmö, tidigare präglad av en ”instängd stämning” i såväl konstklimatet som i en bredare kulturell mening, som numera lockade till sig en mängd kreativa impulser som gick hand i hand med en attraktiv stadsutveckling (Billgren 2013:21).

Kultur som attraktion

Utöver nämnda exempel återfanns vid mitten av 00-talet också andra nystartade ateljéföreningar, gallerier och utställningsrum vid sidan av de redan etablerade i Norra Sorgenfri. I plandokumentet räknade man med att ett 100-tal konstnärer var verksamma i området (Malmö stad 2008a; 2006b). En kartläggning av ISU, som sade sig arbeta utifrån en bredare kultursyn, räknade med att antalet kulturaktörer i Norra Sorgenfri kunde uppgå till närmare 300 (Malmö stad 2012b). I detta fall uppfattades kulturaktörer som en yrkesroll och/eller identitet inom såväl det etablerade kulturområdet som de nya kreativa verksamheterna och näringarna inom bland annat design och medieproduktion (Malmö stad 2012b). Konsekvent påtalades det hur dessa kulturella och kreativa verksamheter borde betraktas som förelöpare till en positiv omvandling av det nedgångna industriområdet. I planprogrammen menades konstnärernas närvaro tillsammans med andra kreativa verksamheter utgöra en identitetsmarkör för området och utgöra en del av platsens ”själ” (Malmö stad 2008a:66). Från planeringshorisonten såg man dessa aktörer som en viktig resurs som bidrog till att stärka Norra Sorgenfris ”image” och ”attraktivitet” som framtida verksamhets- och boendemiljö (Malmö stad 2008a:13).

Diskussionerna om kultur i omvandlingsarbetet orienterade sig mycket kring dess värde som platsmässig *attraktivitet*. I flera fall blev de kulturverksamheter som fanns i området, liksom de som föreställdes finnas i framtiden, beskrivna som just "attraktioner". Därigenom sattes fokus inte så mycket på aktiviteten i sig utan hur pass den attraherade uppmärksamhet utifrån. Inte i vilken grad den genererade ett gemensamt kulturellt och/eller socialt värde bland de som engagerat sig i aktiviteten från början, utan hur den kunde "locka många besökare" till platsen och därigenom också "underlätta för möten mellan många olika människor" (Malmö 2006c:10). I planprogrammet betonades i linje med ett sådant resonemang att man särskilt ville stödja initiativ som "får en positiv respons från allmänheten" (Malmö stad 2008a:13). På samma sätt betraktades tillfälliga aktiviteter i området som "attraktioner som uppstår spontant", vilka var värdefulla för att "locka besökare" och "för att vända den bild av området som nedgången som finns idag." (Malmö stad 2008a:42) Även verksamheter och aktiviteter som var av kortsiktig och mindre spontan karaktär innefattades av detta synsätt, vilket bland annat inbegrep de konstnärer som var verksamma i området:

Möjligheterna att skapa intressanta och nyskapande kulturevenemang i Norra Sorgenfri är stora genom att många fastigheter för tillfället är obebyggda, särskilt i områdets västra del, i anslutning till Nobelvägen. Det finns därför öppna ytor som kan användas för utomhusarrangemang av tillfällig eller mera långsiktig karaktär. Lokaliseringen i den västra delen medför ökad möjlighet till exponering för förbipasserande och skapar därmed ett intresse för området. Den stora gruppen bildkonstnärer som har ateljéer och utställningslokaler i området gör dessutom inriktningen mot bildkonstprojekt utomhus särskilt intressant. Området innehåller också en stor mängd gamla industribyggnader som kan användas som lokaler för både bildkonstprojekt och kulturarrangemang som befinner sig i gränslandet mellan scenkonst och bildkonst. (Malmö stad 2008a:23)

Planprogrammet kom härmed att förespråka en liknande strategi att med olika kulturevenemang "av tillfällig eller mera långsiktig karaktär", aktivera området som senare plockades upp i projektet *Kulturkartan*. I båda fallen framkom en syn på kultur som en platsbunden resurs som kunde betraktas som förelöpare för omvandlingsprocessen. Därigenom hade de båda också det gemensamt att konst- och kulturproduktionen i området kom att värderas baserat på dess grad av synlighet.

För det första i förhållande till hur pass mycket synlighet den själv skapade. I citatet ovan föreställs exempelvis konst- och kulturproduktionen använda sig av platsens ”öppna ytor” för att därigenom ges god ”exponeering” och skapa intresse hos förbipasserande och locka besökare. Skapandet som sker inomhus i ateljéerna blir i sammanhanget närmast betraktat som något introvert. Genom att flyttas utomhus blir konsten och kulturen mer synlig och mer intresseväckande. Dessutom förs i citatet bildkonsten samman med scenkonsten vars expressiva karaktär i det här fallet inte enbart tänks kunna fylla de gamla industrifastigheterna med innehåll men också iscensätta området i stort som en attraktiv plats.

För det andra förstärktes detta perspektiv genom de kopplingar som gjordes mellan kulturens synlighet och själva *platsens* synliggörande. Det fanns en strävan från de ansvariga planerarna att omvandlingsarbetet skulle annonseras tydligt och i ett tidigt skede av processen för att göra malmöbor och exploatörer uppmärksamma på kommunens planer och för att visa ”stark uppslutning och vilja” (Malmö stad 2006c:18). Det handlade om att hitta samarbetsformer mellan kommunen och de privata fastighetsägarna för att skapa en gemensam marknadsföring ”om de möjligheter området kan erbjuda” riktad till allmänheten och till särskilda aktörer med intresse i den fortsatta exploateringen (Malmö stad 2008a:66).

Särskilt viktigt sades det vara att kommunicera ut de ”unika kvaliteter som kan uppnås i området till följd av bl.a. variation och småskalighet” (Malmö stad 2008a:65), en kvalitet som platsens kulturaktörer menades ha del i skapandet av. Områdets attraktivitet skulle därmed öka, vilket i sin tur genererade ”hög betalningsvilja” (Malmö stad 2008a:66): ”Detta förutsätter då att områdets unika kvaliteter är kända för de som efterfrågar nya bostäder, d v s att delar av området byggts ut enligt tankarna i detta program och fått ett positivt renommé. I avvaktan på detta är det viktigt att genom marknadsföring sprida information om områdets tänkta kvaliteter.” (Malmö stad 2008a:66)

Mot denna bakgrund framkommer det tydligt att tillvaratagandet av närvaron av kulturella verksamheter och andra kreativa initiativ i området var det som bildade de kulturella resurserna för de ansvariga planerarna och som togs upp i produktionen av platsens attraktivitet. Kulturens värden ingick på så sätt i en samtidig betraktelse av *platsens* värde. I takt med att omvandlingsprocessen fortlöpte blev det dock också tydligt att denna värdering blev alltmer avhängig en mer övergripande

kapitalproduktion som lokaliserades till Norra Sorgenfri, vilken till stor del utmanade de ursprungliga idéerna om kulturens värden som hade formulerats i de första planerna för området.

Konst som pådrivare och broms för utveckling

Samtidigt som planerna för omvandlingen värdesatte de befintliga kulturverksamheterna i området fanns också vetskapen att deras förutsättningar kunde komma att ändras i takt med att omvandlingen fortgick:

I området finns stora obebyggda områden och äldre industrilokaler som kan vara lämpliga att använda till kultur-, fritids-, eller andra aktiviteter. Eftersom så mycket av marken i Norra Sorgenfri är privatägd krävs kreativa lösningar för sådan verksamhet. (Malmö stad 2008a:24)

När området exploateras finns risk att de hyror som idag är låga stiger så att det blir svårt för vissa verksamheter att finnas kvar. Samtidigt skulle detta riskera att innebära att mycket av områdets ”själ” försvinner. Strategier för hur och var sådana verksamheter kan finnas kvar i ett långsiktigt perspektiv bör tas fram. (Malmö stad 2008a:66)

Även på kulturförvaltningen gavs uppmärksamhet åt de eventuella svårigheter som kunde uppstå för konstnärer och andra kulturskapare i och med att stadsområden som Norra Sorgenfri var satta i förändring:

För närvarande har Malmö fortfarande ett relativt högt bestånd av centralt belägna industrilokaler med relativt låga hyror. Många av konstnärerna som söker ateljéstipendium är organiserade i ateljéföreningar i denna typ av lokaler och ateljéstipendier ses som relevant i förhållande till dessa möjligheter att ha ateljé i Malmö. Över tid kan denna situation komma att förändras och det är därför viktigt att kontinuerligt stämma av och utvärdera systemet med ateljéstipendier för att säkerställa att man behåller denna relevans i förhållande till hyresmarknaden. (Malmö stad 2011e:11)

Citatet ovan återfinns i kulturförvaltningens utvärdering av det nya kommunala ateljéstipendiet som infördes 2008. Förändringen jämfört med det tidigare systemet var att man övergick till ett individualiserat och stipendieliknande stöd som inte var bundet till medlemskap i ADDO eller

någon annan ateljéförening (Malmö stad 2011e). I och med detta upphörde kommunens tidigare hyressubventionering av hyran i ADDO-huset och stödet knöts inte längre till denna specifika fastighet. Vetskapen om att flertalet av stadens fria kulturverksamheter var inhysta i liknande lokaler, med förtjänsten att erbjuda relativt låga hyror, följdes dock inte av någon vidare diskussion eller beredskap för hur man från kommunens sida skulle handskas med dessa frågor. I dialogen som fördes med de befintliga konstnärliga och kulturella verksamheterna kring Norra Sorgenfris utveckling framkom det att kulturaktörernas främsta krav var låga hyreskostnader, vilket var grundskälet till varför de placerat sig i området från början. Men några garantier av det slaget kunde kommunen inte lämna i ett sådant skede (Madureira & Baeten 2016).

Tjänstemännen på både kulturförvaltningen och stadsbyggnadskontoret uttryckte en kännedom och medvetenhet kring de inbyggda motsättningarna i omvandlingen av Norra Sorgenfri. Såväl platsens kulturella dynamik och de enskilda konst- och kulturverksamheterna kunde påverkas negativt om förutsättningarna för att utöva en kreativ men inte ekonomiskt stabil eller lönande verksamhet inte längre fanns tillgängliga i samma utsträckning. Men konkreta lösningar för att bearbeta denna problematik blev aldrig formulerade, förutom noteringar om behovet av ett strategiskt förhållningssätt och uppföljning. Sådana markeringar framträder dock snarare som ett förbehåll inför problemet än att adressera problemets förlopp som sådant. Dessutom bortsåg man i stort från den eventuella inverkan som man själv hade på denna process genom sättet man i de egna förvaltningarna arbetade med utvecklingsfrågorna. Snarast uppfattades problematiken i huvudsak befinna sig utanför det egna handlingsutrymmet, driven av andra och till stora delar oidentifierbara krafter.

Denna problematik tangerar till stora delar en diskussion om gentrifieringsprocessen, dvs. den process som benämner en sociokulturell förändring av en plats som sker tillsammans med förändringar i ekonomiska förutsättningar, boende, aktivitet och produktion och konsumtion på samma plats. Ofta är utgångspunkten för den här diskussionen specifikt förändringar i boendestrukturen. I takt med att en plats uppfattas som mer värdefull än i ett tidigare skede till följd av, mer eller mindre aktivt styrda, utvecklingsprocesser stiger boendekostnaderna på denna plats i enlighet med bland annat fastighetsmarknadens förmåga att omvandla attraktivitet till ekonomiskt kapital. Med beaktande av att det i

princip inte fanns några boende i Norra Sorgenfri när omvandlingsarbetet påbörjades och den gängse uppfattningen om platsens ”tomhet” är det inte helt problemfritt att tala om gentrifiering i det här fallet eftersom det råder en stor avsaknad av de materiella faktorer som gentrifieringen oftast mäts i. Det fanns dock en tydlig uppfattning i den diskussion som framträdde i omvandlingen av området – hos såväl de kommunala tjänstemännen som de närvarande kulturaktörerna själva – att det värde som de befintliga konst- och kulturverksamheterna i området bidrog med för platsens både befintliga beskaffenhet och visionen om en framtida utformning grep in i en sådan utvecklingsproblematik. Ibland omtalades denna specifikt som en gentrifieringsproblematik (se t.ex. Malmö stad 2014c; 2012b), men oftast hölls diskussionen på ett mer generellt plan om själva dilemmat kring kulturens värde för platsen, utan att peka ut det som specifikt inbegripet i en gentrifieringsprocess.

Kulturbegreppet som gummiband och svängrem

Idéerna om kulturens värden som kom till uttryck i samband med planeringen för Norra Sorgenfris omvandling bör förhållas till såväl gängse idéer om kulturens värden i ett sammanhang av stadsutveckling som till de särskilda förutsättningar som förelåg gällande den aktuella platsen. I båda fallen uppvisar idéproduktionen betydelsefulla spänningsförhållanden mellan olika perspektiv på kultur och dess tillskrivna värden.

Ett begrepp som fick stor internationell spridning kring millennieskiftet och som förespråkade en förstärkt samverkan mellan kulturfrågor och stadsutvecklingsprocesser var *cultural planning* (Evans 2001; Ghilardi 2001a; Bianchini 1999). Begreppet fick under 00-talet ett alltmer tydligt strategiskt och metodiskt ramverk fäst kring sig och spreds i denna form som ett planeringsverktyg också bland svenska kommuner och regioner (Lundberg & Hjorth 2011; Lindkvist & Månsson 2008). Även i Malmö fick det fäste, vilket bland annat kom till uttryck i artikeln *Planera med kultur!* som förekom i kulturförvaltningens årsberättelse 2007, skriven av medarbetare på stadsbyggnadskontoret (se kapitel 5). Ett par år tidigare hade stadsbyggnadskontoret dessutom bjudit in en av de mest internationellt tongivande forskarna inom fältet, Lia Ghilardi, att arbeta nära kommunen i stadsutvecklingsfrågor (se t.ex. Malmö stad 2004e).

Från policyhåll användes *cultural planning* som ett sätt att länka samman kulturområdet och planeringspraktiken i ett mer processinriktat arbetssätt. Det tillvägagångssätt som förespråkades innebar bland annat ett bredare perspektiv på kulturfrågorna och det kulturpolitiska området, och som i större utsträckning uppmärksammade kulturens värden tillsammans med människors olika behov, aktiviteter, erfarenheter och upplevelser i den lokala miljön. Därmed hoppades man också kunna stärka förutsättningarna för en demokratisk planeringsprocess och nå grupper av befolkningen som man tidigare hade haft svårt att nå ut till i stadsutvecklingsarbetet. I den bemärkelsen var *cultural planning* som diskurs och tänkt praktik väl förankrat i den mer välfärdsinriktade planeringen som stadsbyggnadskontoret i Malmö förespråkade i delar av sitt stadsförnyelsearbete (se kapitel 5). Ihop med andra närliggande diskurser om kulturens värden i stadsutvecklingssammanhang är det dock mindre tydligt huruvida idéerna inom *cultural planning* leder till en mer demokratisk stadsutveckling än de kultursatsningar som görs utifrån tillväxtorienterade motiv då de olika idéerna om kulturens värden ofta flyter in i varandra.

Framhållandet av konstnärernas närvaro och förekomsten av andra kreativa verksamheter i Norra Sorgenfri lutade sig till stora delar mot de perspektiv som förekommer inom *cultural planning*. I terminologin som används av förespråkarna för denna metod förekommer ofta en syn på de kulturella värden, aktiviteter och verksamheter som identifieras kring en plats som denna plats "själ" (Lundberg & Hjorth 2011). Samma språkbruk var förekommande också i planeringsdokumenten för Norra Sorgenfri där de närvarande kulturverksamheterna i området, förutom att beskrivas som bildande just platsens "själ", också förklarades ha en "identitetsskapande" funktion för platsens utveckling (Malmö stad 2008a:66, 13). De idémässiga förbindelserna mellan omvandlingen av Norra Sorgenfri och diskursen om *cultural planning* var också tydliga sett till artikeln *Planera med kultur!* i kulturförvaltningens årsberättelse 2007 som lyfte fram behovet av en större känslighet inför olika kulturella värden i planeringsprocessen med betoning på de som "finns på plats" och som "ger området en egen identitet" (Malmö stad 2007f:10). Genom att ta tillvara på dessa, som det då blir, "resurser" för en plats utveckling hoppades man leda vägen mot ett "lokalt omhändertagande av stadsrummet" (Malmö stad 2007f:13) där de värden som inledningsvis identifierades som konstitutiva också förblir konstituerande för platsen.

I grunden var detta ett synsätt som såg på *förändring* parallellt med *beständighet* eftersom de initialt identifierade kvaliteterna eller drivkrafterna tänktes bli permanenta om planeringen uppfyller sitt syfte. Framhållandet av de kulturella verksamheternas och aktiviteternas *tillfälliga* värde i Norra Sorgenfri kontrasterade dock en sådan strävan. Plandokumentens önskan om fler publika kulturevenemang i området för att öka dess synlighet innebar mer än ett användande av platsens kulturproduktion i marknadsföringssyften. Det bidrog med sitt språkbruk också till att sätta de kulturella verksamheterna i området i förbindelse till den betydelse av tillfällig och begränsad händelse som ordet *evenemang* betecknar. Sådana konnotationer förstärktes genom *Kulturkartan* som uteslutande förhöll sig till möjligheterna att skapa plats i Sorgenfriområdet för *temporära* aktiviteter. Dessa kunde förvisso vara av vilken karaktär som helst och uppmuntrade till att fler kulturutövare än de som redan fanns närvarande i området skulle utnyttja den befintliga miljön för sitt skapande. Kopplingarna till de redan befintliga kulturella verksamheterna var dock starka. Ateljéföreningen Cirkulationscentralen som hade etablerat sig i området flera år tidigare var både en av platserna som ingick bland de som *Kulturkartan* märkte ut för tillfälliga kulturarrangemang och själva platsen för projektets lansering (Malmö stad 2012c; Malmö stad URL5).

Genom dessa former och praktiker kom det strategiska användandet av platsen för temporära kulturaktiviteter också att spilla över till hur man föreställde sig de kulturella verksamheterna och aktiviteterna i stort. I relation till de beröringspunkter som omvandlingen av Norra Sorgenfri uppvisade, i förhållande till *cultural planning*, sågs de kulturella verksamheterna, aktiviteterna och värdena som kunde knytas till platsen onekligen som resurser för platsens utveckling. Sett till plandokumentens markeringar om behovet att finna lösningar på hur de identifierade kulturverksamheterna kunde bevaras i området fanns det också i grunden en förhoppning om att de självorganiserade konst- och kulturföreningarna kunde bevaras i området. I detta syfte sökte också stadsbyggnadskontoret och andra drivande kommunala aktörer i planeringsarbetet etablera en långsiktig dialog med dessa kulturaktörer.

Den kontinuerliga förmedlingen av Norra Sorgenfri som plats för temporära kulturarrangemang och -evenemang inom ramen för omvandlingsprocessen kom dock samtidigt att lägga fokus på en kulturproduktion som bidrog till förändring, men utan att det fanns en grund för

beständighet. Som ett par av de kommunala tjänstemännen gav uttryck för framstår bevarandet av kulturverksamheterna i takt med omvandlingen som en omöjlig ekvation. Mot den bakgrunden var *Kulturkartan* ett intressant projekt som genom att godta premisserna för gentrifieringens utvecklingsförlopp upprättade ett tillfälligt spelutrymme för olika former av kulturproduktion. Samtidigt som man gjorde detta innebar det också upprättandet av ett kommunikationsverktyg och policyramverk som inte bara reproducerade ett förgivettagande kring kulturproduktionens del i gentrifieringsprocessen, men som också aktivt producerade samma bevekelsegrunder för gentrifieringen av området som man på annat håll sökte motverka.

Motsägelsefullheten ökade också genom att det var just de verksamheter som räknades in i områdets kulturella och kreativa profil som kom att utgöra fokus för diskussionen om gentrifiering. Å ena sidan betraktades platsens kulturella och kreativa verksamheter som en positiv och viktig drivkraft för omvandlingen av det avrivna industriområdets förvandling till en ny livlig stadsdel. Å andra sidan betraktades bevarandet av samma verksamheter som en garant för att en del av den förväntade utvecklingen skulle bromsas och att området därigenom skulle behålla sin grad av autenticitet och ursprungliga kulturella profil. Den paradoxala argumentationen relaterade till två olika sidor av den kommunala planeringen. Dels att skapa en attraktiv vision av områdets framtida utformning så att de många privata mark- och fastighetsägarna och byggherrarna skulle se lönsamheten i att investera i Norra Sorgenfris utveckling. Dels att söka uppfylla kommunens målsättningar om ett stadsrum som främjade mångfald och diversifiering i platsens sociala sammansättning för att utjämna de sociala skillnader som identifierades i staden och som led i att överbrygga även den rumsliga åtskillnaden som man menade avspeglade en sådan polarisering. I båda fallen uppstod dock dilemman.

Områdets markstruktur gjorde att kommunen var beroende av de privata exploatörernas engagemang och agerande för att omvandlingen verkligen skulle komma igång. Men dessa väntade på kommunen att agera först för att minimera finansiella risktaganden (Madureira & Baeten 2016). I den problematiken var handlingsutrymmet för de kulturaktörer som huserade i området begränsat. I det andra fallet värdesattes platsens kulturaktörer i förhållande till planeringens mål om ett område präglad av diversifiering, blandning och funktion som mötesplats. Dessa värdeord kom att framhållas som motverkande faktorer i förhållande till

en utveckling som annars befarades utarma platsens kulturella värden. Genom denna diskussion blev *konstnärerna* representanter för ett, som det formulerades, mer socialt hållbart stadsbyggande (se t.ex. Malmö stad 2012b). Återkommande blev ”konstnärernas” fortsatta närvaro i Norra Sorgenfri också det gängse svaret på hur en utveckling möjligen kunde begränsas mot att platsens kulturella värden gick förlorade i områdets framtida utveckling, även om det inte presenterades några lösningar för hur detta skulle ske i praktiken (Madureira & Baeten 2016).

Den centrala rollen som tilldelades de verksamma konstnärerna i området innebar också en motsägelsefullhet i själva diskursen om områdets kulturella profil. I enlighet med perspektivet som lånades in från *cultural planning* omfattades planeringen av Norra Sorgenfri av ett brett kulturbegrepp i planeringsstadiet. Anammandet av denna metods terminologi i beskrivningarna av områdets ”själ” och ”identitet” innebar, likt metoden föreskriver, en utgångspunkt i den sociala produktionen av en plats och hur denna skapas genom de mellanmänskliga relationerna och aktiviteterna som kringgärdar platsen.

Genom denna ansats kom kulturbegreppet till viss del att uppgå i strategierna för att främja ökad rörelsefrihet och social diversifiering i stadsrummet. Som en del i breddningen av kulturbegreppet framhölls initialt i planeringen av området fler och andra kulturformer än de som traditionellt ingår i den sektoriellt definierade kulturpolitiken.

De konstnärsdrivna verksamheterna i Sorgenfriområdet omnämndes förvisso som en del av platsens identitet redan i planeringens inledningsfas. I visionsdokumentet 2006 innefattade dock det kulturella perspektivet också andra självorganiserade initiativ i området. Exempelvis framhölls den skatepark som några skateboardentusiaster själva hade anlagt på ödetomten kallad Stäppen som en typ av spontant uppkommen attraktion i området (Malmö stad 2006c). Även det aktiva föreningslivet i området betonades som en resurs för platsen, då ett flertal samlingslokaler för bland annat olika invandrarföreningar huserade i de gamla industrifastigheterna (Malmö stad 2006c). Visionsdokumentet föreställde sig också ett Norra Sorgenfri i framtiden som profilerade sig med en mängd olika matkulturer, odlingar och kultur- och fritidsaktiviteter som inte ingår i den traditionella kultursektorn (Malmö stad 2006c) men som däremot finner sig tillrätta i den utvidgning av kulturbegreppet som väglett diskursen om *cultural planning* (se t.ex. Bianchini 1999).

I takt med att planeringen av området fortskred koncentrerades dock kulturperspektivet alltmer till att handla om konstnärernas närvaro i området, medan det bredare föreningslivet blev allt mindre synligt i förmedlingen av områdets identitet. ISU:s kartläggning av kulturaktörer i området 2011 breddade förvisso kulturbegreppet mot att uppmärksamma kreativa företag och verksamheter utanför den snävare kultursektorn med stöd i diskursen om den kreativa ekonomin och dess påtalade förgreningar i kulturområdet, men valde å andra sidan att inte kontakta och ta med t.ex. områdets invandrarföreningar i sin inventering (Malmö stad 2012b). Ett annat exempel på en kulturverksamhet som inte räknades in i kartläggningen var aktivitetshuset Utkanten som huserade i området under tre år fram till 2011 och som fungerade som bland annat konsertsal, verkstad och möteslokal drivet av autonoma vänstergrupper (Utkanten 2012). Utelämnandet av Utkanten i det här sammanhanget pekar på en annan intressant aspekt, nämligen en typ av politisk-ideologisk konflikt mellan intressen som även om de utspelar sig kring idéer om kulturens värden sällan ingår i de diskurser och förhållnings-sätt om kultur och stadsutveckling som har fått genomslagskraft inom samhällsplaneringen. I de fall som de idémässiga skiljelinjerna mellan dominerande krafter och systemkritiska grupper, som i fallet med Utkanten, leder till konfrontation töms de allt som oftast på sitt kulturella innehåll för att istället uppstå som juridiska eller rättsliga frågor. Sådant var exempelvis fallet även gällande uppståndelsen som projektet om spontankultur orsakade med sitt påpekande om evenemang på så kallade svartklubbar (se kapitel 6). Gällande Utkanten kom deras position som kulturverksamhet att överskuggas av en diskussion om tillstånd och legala överträdelser efter att polisen genomförde en razzia 2009 efter misstankar om brott mot alkohollagen och även beslagtogs ett antal datorer och annan utrustning som sades ha använts för illegala hackeraktiviteter (Palmkvist 2009). Som en följd av detta förnyades inte Utkantens hyresavtal med den privata fastighetsägaren när detta löpte ut 2011 (Mikkelsen 2011).

ISU:s fallstudie av Norra Sorgenfri var en del i det politiska uppdraget att pröva kulturen som en fjärde dimension av hållbar stadsutveckling. Sett till vilket kulturbegrepp man här laborerade med kom dock tonvikten mindre att läggas på vad kulturområdet bidrog med i förhållande till den sociala sammansättningen i staden, vilket var det perspektiv som

mycket av stadsbyggnadskontorets strategier uppehöll sig vid. Den tänjbara definitionen av "kulturaktör" som kartläggningen använde sig av knöt snarare den konstnärliga produktionen närmare olika former av kreativ företagsamhet än den sociala distributionen av kulturella resurser, vilket oftast varit fallet inom den här typen av diskussion på det både explicita och implicita kulturpolitiska området (se t.ex. Ellmeier 2003; Karlsson & Lekvall 2002). Medan detta öppnade för nya perspektiv in- nebar den här kartläggningen att kulturdiskussionen rörande Norra Sorgenfri kom att handla mer om verksamhetssättet hos de identifierade kulturaktörerna och mindre om vem som tog del av och deltog i den kulturella produktionen. Begreppet "kulturaktörer" lade under sig en mängd skiftande professioner och verksamheter som gemensamt framhölls som representanter för en produktionsomställning mot en ekonomi driven av kreativitet och självföretagande (Malmö stad 2012b). Härigenom knöt man också an till den utbredda diskursen om den kreativa staden och i synnerhet Richard Floridas inflytelserika teori om den kreativa klassen (Florida 2006).

Floridas koncept, som också hade fungerat som ett inspirerande inspel till det första visionsdokumentet om Norra Sorgenfris omvandling (Malmö stad 2006c), vilade på det elastiska samlingsbegreppet *kreativ klass* som på motsvarande sätt som ISU:s användning av begreppet *kulturaktör* sammanband traditionella konstnärliga och kulturella professioner med andra mer marknadsdrivna yrken och verksamheter (vilket också skedde i andra konceptualiseringar och kartläggningar av utvecklingen inom kreativa och kulturella näringar, se kapitel 3). I plandokumenten och kommunikationen om Sorgenfriområdets omvandling går det också att se att uppmärksamheten, som riktades mot de verkamma konstnärerna i området, gjordes tillsammans med ord som ingår i den kreativa ekonomins diskurs om transformation: kreativitet, småskalighet, innovation (Malmö stad 2012c; 2008a; Malmö stad URL5).

Trots den påfallande tänjbarheten i kulturbegreppet rådde en viss beständighet i att det var konstnärerna i Sorgenfriområdet som gavs den mest centrala rollen för platsens omvandling, oavsett om det kom att gälla dess värde som sammanhållande kitt och mötesplats, eller som grundfaktor för etablerandet av en typ av platsmässig innovationskultur (se kapitel 5). Ana Mafalda Madureira och Guy Baeten har iakttagit hur gentrifieringsdiskussionen kring Norra Sorgenfri kom att snävas in till

en fråga om konstnärernas vara eller inte vara i området när omvandlingen tagit fart (Madureira & Baeten 2016; se även Brag, Möller, Hellström Reimer & Davis 2014). På motsvarande sätt förelåg det en kontinuerlig, om än motsägelsefull, inskärpning av kulturperspektivet som sådant, där den kulturella profileringen av Norra Sorgenfri i slutändan bestod i de närvarande konstnärernas värde för platsen.

Kulturen försvinner?

De konkreta förutsättningarna i exemplet Norra Sorgenfri och frågan om kulturens värden förhåller sig till en tendens under slutet av 00-talet att tänka kring kultur och kreativitet i relation till stadsutveckling i delvis nya banor. Vid sidan av planeringen för attraktiva miljöer för kulturkonsumtion riktades i flera städer runt om i Europa intresset mot att låta områden som Norra Sorgenfri utvecklas med hjälp av kulturella och kreativa verksamheter utanför det offentligas egentliga räckvidd (se t.ex. Pradel-Miquel 2017; Lange 2011; Vickery 2011; Bayliss 2004; Mommas 2004). I jämförelse framstår det sistnämnda som just en mer autentisk form av kultur- och platsproduktion med större förankring i lokalsamhället, mer "äkta" och "genuin" än vad som är fallet med mer spektakulära kultursatsningar. Idéerna som formulerades av stadsplanerna i Malmö kring att planera med kultur handlade just om detta, att se "kultur i planering [som] en väg bort från märkesarkitektur som något påklippt till att förkroppsliga de värden som faktiskt finns och kan utvecklas i staden" (Malmö stad 2007f:13). I visionen av Norra Sorgenfris framtida utformning återkom denna idé formulerad med ett visst avståndstagande från stadsomvandlingsarbetet som hade skett i Västra Hamnen. "Allt måste inte planeras i detalj" (Malmö stad 2006c:10) var en vägledning till att låta stadsomvandlingen ske mer organiskt. I den autentiska profileringen av Sorgenfriområdet ingick också att attrahera människor med andra medel än de spektakulära miljöerna som Västra Hamnen representerade (Madureira 2014). De kulturella strategierna för Norra Sorgenfri skulle vara "unika" men "folkliga snarare än finkulturella" och "ha en bred acceptans och förankring" (Malmö stad 2006c:10).

Strävan efter autenticitet i stadsbyggandet är dock komplext, därför att själva uppfattningen om autenticitet varken är klar eller tydlig. Dels innefattar begreppet en betydelse av *ursprunglighet* som kan uppfattas

med stor allmängiltighet. Men å andra sidan sker det konstant olika former av vad Sharon Zukin kallar "nystarter" som förändrar t.ex. en plats autenticitet genom att olika generationer, samhällsgrupper eller rörelser approprierar platsen och tillskriver den sina egna autentiska värden som skiljer sig från andras (Zukin 2011). Autenticitet blir därför betraktat av Zukin som "en kulturell typ av makt över rummet" som fungerar både inneslutande och uteslutande baserat på vilka värden som blir uppfattade som autentiska eller inte (Zukin 2011:15).

Sådana förhållanden problematiserar naturligtvis stadsplaneringens önskemål om att främja en autentisk kultur eftersom man då själv ingår som aktör i detta värdeskapande och gör särskilda maktanspråk rörande autenticitetens gränser. Identifieringen av de befintliga konstnärssamhetersna i området var ett led i strävan efter att stärka platsbundenheten, och därmed autenticiteten, i utvecklingsarbetet i Norra Sorgenfri (Andersson 2010). Denna identifikation av platsens kulturella resurser innebar dock i sig självt ett medel för utövandet av den typ av kulturell makt över rummet som Zukin talar om. Inskärpningen av det kulturella perspektivet i planeringsarbetet till att koncentrera sig på just konstnärerna i området var från kommunens sida ett sätt att försöka konkretisera idéerna om kulturens värde för planeringen. Men det fungerade också som ett inspel i förhandlingen kring platsens autenticitet där kommunen planerade för en nystart av området som innebar nya förutsättningar för konstnärerna i området. Inte bara sett till deras möjlighet att fortsätta vara verksamma på platsen i takt med att området omvandlades. Det innebar också en omförhandling av platsens autenticitet eftersom den autenticitet som konstnärerna själva under längre tid hade tillskrivit platsen härigenom kom att utmanas av planeringens autenticitetsanspråk med väldigt annorlunda bevekelsegrunder.

I det specifika fallet med Norra Sorgenfri framkom sådana skillnader alltmer tydligt ju längre planeringsarbetet pågick. Svårigheterna med områdets markägarstruktur innebar tillsammans med andra faktorer, såsom återverkningarna av finanskrisen 2008 på den kommunala budgeten (Holgersen 2017) och organisationsmässiga förändringar i planarbetet, att omvandlingen av Norra Sorgenfri blev en mycket utdragen process. Det dröjde närmare tio år tills den fysiska omvandlingen började ta fart. Byggstarten skedde 2016 i kvarteret Spårvägen där kommunen stod

som markägare. Då kvarstod fortfarande olösta problem med markanvändningen i flera av de andra kvarteren i området där kommunen inte ägde mark (se t.ex. Hartley 2017; Satz 2017; Pedersen 2016).

Flera av de tidigare närvarande kulturverksamheterna i Norra Sorgenfri hade under detta förlopp lämnat platsen och istället etablerat sig i Sorgenfriområdets östra delar. Ställda inför allt sämre utsikter att kunna fortsätta vara verksamma i Norra Sorgenfri i takt med att omvandlingsarbetet realiserades sökte sig under 2015 flera av konstnärerna i området till nya lokaler i bostadsområdet Östra Sorgenfri. Det kommunala bostadsbolaget MKB erbjöd här generösa hyresvillkor för konst- och kulturverksamheter i sina lokaler som ett led i att genom kulturaktiviteter öka den sociala tryggheten i detta boendeområde. I snabb följd etablerade sig framförallt konstgallerier i området (se t.ex. Reuterswärd 2020; Gillberg & Frennesson 2017; Gillberg 2016). Bland dessa fanns Cirkulationscentralen som varit en av de mest framträdande aktörerna i de tidigare utvecklingsplanerna för Norra Sorgenfri men som nu inte längre såg någon möjlig lösning för en fortsatt existens i den delen av Sorgenfriområdet.

Under samma period skiftade också karaktären i planeringsdiskussionerna kring Norra Sorgenfris omvandling. I takt med att byggstarten i området närmade sig och den ekonomiska lönsamheten i att exploatera området ökade upplevde de ansvariga planerarna det som allt svårare att få gehör för den ursprungliga visionen för området (Svensson 2013). Bland annat förändrades planernas skala. Fastigheterna kom att byggas nästan dubbelt så stora som först hade angivits, vilket innebar att en del av visionen om arkitektonisk småskalighet och variation gick förlorad.

Förändringarna i platsens värdeladdning kan också ses som del i en ideologisk omförhandling av vilken betydelse platsen hade i det övergripande stadsförnyelsearbetet. Projektledaren som var med och drev igenom den ursprungliga visionen för Norra Sorgenfris omvandling berättade efter att hon hade lämnat sitt uppdrag att den frihet som hon hade upplevt i planeringsarbetet när detta inleddes, och ett par år framåt, blev allt mindre ju längre omvandlingsprojektet fortskred (Svensson 2013). En bidragande orsak till detta var kommunens koncentration under flera år på de stora utbyggnadsprojekten i Västra Hamnen och Hyllie som inledningsvis överskuggade omvandlingen av Norra Sorgenfri sett till ekonomiska resurser och politisk prestige, men som därigenom också fick

projektledaren att känna att hon gavs så gott som "fria händer" i planeringsarbetet (Svensson 2013:33; se även Pedersen 2014).

I skuggan av de högprofilerade tillväxtsatsningarna kunde alltså diskussionen om småskalig omvandling, vårdandet av platsens kulturella resurser och den välfärdsinriktade planeringen med ett kulturperspektiv få utrymme och utvecklas relativt oförhindrat och med små krav på visade resultat. Men när Norra Sorgenfri väl trädde ut ur denna skugga krymptes det här utrymmet alltmer.

Avslutande reflektioner

En viktig bakgrund till planeringen av Norra Sorgenfris omvandling utgjordes av det samarbete som utvecklades i Malmö stad mellan stadsbyggnadskontoret och kulturförvaltningen under mitten av 00-talet vilket strävade efter att låta korsbefrukta planeringsområdet med kulturella perspektiv och vice versa. Norra Sorgenfri fungerade som en projektsyta för de idéer som frammanades ur samarbetet och plockade därigenom ned dessa idéer till att handla om en faktisk (om än tillika föreställd) plats. Detta gjorde att idéerna om kulturens värden för stadsutvecklingen fick en tydligare platsmässig anknytning, även om planeringen av området under lång tid utspelade sig på en helt igenom idémässig grund utan att några tydliga fysiska eller andra materiella förändringar skedde på platsen.

En platsmässig aspekt som var synnerligen framträdande var Norra Sorgenfris geografiska läge. Områdets placering mellan innerstaden och de östra delarna av Malmö med en högre social belastning innebar att platsen fick en strategiskt viktig betydelse att i sin framtida utformning kunna överbrygga de barriärer mellan olika delar av staden som kunde iakttas och som identifierades ihop med stora skillnader i livsbetingelser mellan olika befolkningsgrupper i Malmö. Med denna utgångspunkt var planeringen av Norra Sorgenfri inledningsvis väl situerad i stadsbyggnadskontorets tolkning av det kommunala handlingsprogrammet *Välfärd för alla*, vars förespråkande av utjämningsåtgärder för att minska de sociala skillnaderna bland Malmös befolkning kom att formuleras av stadsbyggnadskontoret som insatser i stadsplaneringen i linje med ett mer uttalat välfärdsinriktat perspektiv, vilket också delades av kulturförvaltningen, för att stärka de demokratiska förutsättningarna i staden

även i rumsliga avseenden. Bland de föreslagna insatserna återfanns bland annat bildandet av stråk för att skapa rörelse genom området, men också för att genom stråkdragningen skapa tydliga förbindelser mellan de olika delarna av staden som nu var separerade.

Analysen visar dock hur dessa idéer om välfärd omförhandlades genom det ideologiska meningsskapande som det så kallade dubbla åtagandet innebär. Omvandlingen var i högsta grad också del i den övergripande strategin om *mer och bättre innerstad* och dess bärande idéer om ekonomisk tillväxt som prioriterad utvecklingsfaktor.

Denna dubbelhet avspeglade sig också i de idéer om kulturens värden i omvandlingen som kom till uttryck genom planeringsprocessen. Dessa formulerades både kring kulturens – i bred bemärkelse – sociala värden för ökad delaktighet och sammanhållning, och kulturens – då i snävare betydelse – attraktionskraft och värde att skapa uppmärksamhet bland allmänheten, betalningsvilja hos potentiella framtida inflyttare och intresse att exploatera området hos markägare och byggherrar.

Den största delen av idéerna om kulturens värden kom dock att riktas in mot de befintliga eller tilltänkta kulturella resurser som de ansvariga planerarna iakttog på platsen. De i området närvarande konstnärerna och andra kulturskapare utgjorde i den bemärkelsen viktiga aktörer i sammanhanget som också blev betraktade som de som kunde bidra till att uppnå de övergripande idéerna om kulturens värden som framhölls – gemenskap och attraktivitet – genom sina verksamheter.

Ett sätt från planerarnas sida att söka uppnå dessa effekter var genom att utveckla en mer utökad samverkan och dialog mellan olika aktörer och intressenter i planeringsprocessen. Dialogen med de befintliga konst- och kulturproducenterna i området förflöt dock inte utan oenigheter. De olika intressena för områdets utveckling kunde inte med lätthet sammanfogas. Synen på kulturaktörernas roll som pionjärer för platsens omvandling kunde förvisso harmoniseras med dessa aktörers egen strategi att söka sig till denna plats för möjligheten att starta upp nya verksamheter, vilket de låga hyreskostnaderna i det befintliga, nedgångna, fastighetsbeståndet tillät. Men det uppstod tydliga skiljelinjer kring frågan om vilka framtida möjligheter som kunde finnas att fortsätta verka i området i takt med att omvandlingsarbetet fortgick. Även om kommunen till viss del sanktionerade deras och andra kulturaktörers närvaro genom projekt som *Kulturkartan* och det kontinuerliga framhållandet av deras värde som identitetsmarkör för platsens befintliga och framtida

karaktär var dessa sanktioner av tillfällig art och utan garantier för en fortsatt närvaro i området efterhand som omvandlingen fortgick. Även om planeringsdokumenten och involverade tjänstemän uppvisade en införståddhet i denna problematik var det också tydligt att man hade svårt att formulera någon gångbar strategi för att balansera fastighetsägarnas och byggherrarnas exploateringsmöjligheter och den ursprungligen identifierade kreativitetens bibehållande i området.

Den grundläggande strävan från de ansvariga planerarnas sida att omvandla Norra Sorgenfri, med kultur som drivkraft, utvecklade sig på detta och andra sätt till ett dilemma och bildade i sig själv en utvecklingsproblematik. Bakom dessa oenigheter som utspelade sig kring frågan om de befintliga konst- och kulturskaparnas närvaro på platsen och möjlighet att fortsätta sin verksamhet i området i framtiden fanns också andra och större motsättningar i hur kommunen och andra aktörer förhöll sig till kulturens värden i stadsutvecklingen. En av dessa motsättningar utspelade sig i användningen av själva kulturbegreppet. Återkommande snävades uppfattningen om kultur in på de befintliga konst- och kulturutövarna på platsen. I de fall som begreppet *kulturaktör* utvidgades, gjordes detta i riktning mot att innesluta aktörer och verksamheter inom kreativa arbeten och näringar som ingick i den tillväxtdominerade diskursen om en kreativ ekonomi. Användningen av kulturbegreppet i de olika fallen var såväl inneslutande som uteslutande. Samtidigt bidrog kartläggningarna som gjordes av platsens kultur till att upprätta gränser mellan vad som räknades som värdefulla kulturella resurser för platsens utveckling och vad som inte ingick i detta.

Omvandlingen av Norra Sorgenfri utgjorde ett konkret uttryck för diskussionerna om kulturens värden i Malmös stadsförnyelsearbete. Samtidigt överskuggades denna konkretisering under många år av en i första hand *imaginär* rumsproduktion eftersom omvandlingen under lång tid förblev helt idébaserad utan att avspegla sig i några större materiella eller fysiska förändringar i området. Som analysen har visat var den idémässiga och symboliska produktionen av platsen motsägelsefull i sig själv. Allteftersom utvecklingsarbetet sakta fortgick framkom också ännu fler motsättningar. Det inledningsvis så starka kulturperspektivet hamnade alltmer på kollisionskurs med den materiella omvandlingen och dess bakomliggande ekonomiska intressen.

Förutom de inneboende spänningarna som rådde mellan olika idéer om kulturens värden för platsens utveckling präglades alltså Norra Sorgenfri också av de större motsättningarna mellan stadsförnyelsearbetets välfärdsrättmässiga respektive tillväxträttmässiga ideologiska motiv, där de förstnämnda villkorades av de senare. Detta tyder på att det framhållna kulturperspektivet kan äga en mycket framskjuten plats i stadsutvecklingen under specifika förhållanden, men att denna position försvagas avsevärt ställt inför andra, mer dominerande, krafter i den materiella och symboliska produktionen av staden.

DEL III

Idéer om kulturens värden som ideologiskt meningsskapande

I den här avhandlingen har jag strävat efter att med ett kritiskt perspektiv skapa en ökad förståelse för vilka idéer om kulturens värden som framkom i samband med Malmös stadsförnyelsearbete under perioden 1990–2012. Min analys har varit koncentrerad på den meningsproduktion som kommit till uttryck i kommunala texter och policydokument och som på olika sätt har berört idéer om kulturens värden i Malmös stadsutveckling. Det analyserade materialet har sin upprinnelse i både explicita och implicita kulturpolitiska sammanhang, vilket speglar ansatsen i avhandlingen att studera ett utvidgat kulturpolitiskt fält som samlar fler aktörer, och fler idéer om kulturens värden, än de som redan är etablerade på det explicit kulturpolitiska området. Materialet har tolkats kritiskt och kontextualiserats på ett sätt som uppfattar den fulla betydelsen av såväl explicita som implicita kulturpolitiska utsagor i relation till stadsförnyelsearbetet i stort.

Det har visat sig att idéerna om kulturens värden har varit både många och flertydiga i det här sammanhanget. Det har också visat sig att det under vissa tillfällen och förhållanden har uppstått samförstånd mellan olika aktörer inom stadsförnyelsearbetet kring några av de här idéerna. En del föreställningar om kulturens värden har därigenom ibland fått större genomslag, fungerat mer ideologiskt meningsfulla, samlat fler resurser och genererat ett större politiskt engagemang än andra. Lika ofta har dock olika idéer om kulturens värden stått i motsättning till varandra och gett uttryck för en stor motsägelsefullhet i föreställningarna om vad kultur är, varför den är värdefull, och på vilka sätt kulturen kan, och bör, fungera som en resurs i stadsförnyelsearbetet. Genom den kritiska analysen har jag visat att de mönster av samförstånd och motsättningar som framträtt står i förbindelse med föreställningar

av mer genomgripande art om ”kulturen” och ”staden”, och att dessa förhåller sig på olika sätt inför stadsförnyelsearbetets materiella och symboliska drivkrafter.

Den sistnämnda, utvidgade, tolkningen av idéer om kulturens värden är avgörande för den ideologikritiska analysram som omger den här avhandlingen. Med denna följer att ökad förståelse för idéer om kulturens värden nås genom att betrakta dessa idéer i termer av ideologi och som del i en ideologisk process med stor betydelse för samhällets utformning. *Ideologi* betecknar här en social process betingad av en kontinuerlig kamp om vilka idéer som har möjlighet att utöva inflytande på samhällets utveckling och vilka som inte har det. En viktig del i analysen har varit att genom kontextualisering tolka produktionen av idéer i ett socialt och politiskt sammanhang där dessa förhållanden och förbindelser hamnar i blickfånget. De framkomna idéerna om kulturens värden har därför analyserats i relation till det, i övergripande mening, politiska sammanhang som utgjorde Malmös stadsförnyelsearbete under nämnda tidsperiod.

Det här kapitlet inleds med en kortare sammanfattning av de mest centrala resultaten i analysen. Därefter följer en utvidgad tolkning av den ideologiska innebörden hos dessa centrala meningsstrider om kulturens värden. Tolkningen utgår från den ideologikritiska analysram som diskuterades fram i teorikapitlet. Genom det ideologikritiska perspektivet utvecklas förståelsen, dels för att idéerna om kulturens värden är en del i ett ideologiskt meningsskapande, dels för hur detta meningsskapande går till. Kapitlet avslutas med en reflektion över det kulturpolitiska forskningsfältet i anslutning till avhandlingens centrala resultat och teoretiska slutsatser och pekar mot bakgrund av dessa mot nya möjliga forskningsfrågor.

Idéer om kulturens värden i Malmös stadsomvandling 1990–2012

Analysen visar att idéer om kultur har fått en alltmer inflytelserik position i stadsförnyelseprocesserna som ägt rum i Malmö de senaste decennierna. På samma gång står det klart att den här utvecklingen är långt ifrån enhetlig eller självklar i sin meningsproduktion. Den kronologiska

framställningen visar att det utkristalliserar sig en del förhållandevis distinkta idéströmningar kring kulturens värden inom stadsförnyelsearbetet, och att dessa i perioder hade ett relativt starkt genomslag i diskussionen om Malmös utveckling. Medan det idémässiga innehållet i dessa perioder av genomslag varierar kan det konstateras att de sammantaget kännetecknas av framväxten av idémässiga gemenskaper där flertalet aktörer på flera områden – internationellt, nationellt, regionalt och lokalt – ibland sammanfaller i likartade idéer om kulturens värden. Samtidigt står det också klart att när nya idéer av det här slaget växer fram så ersätter de inte på något enkelt sätt ett äldre tankegod. Istället bildar de nya lager av betydelser gällande kulturens värden och bygger därmed på en redan befintlig komplexitet i den kulturpolitiska diskussionen. Därmed skapar nya idéer ytterligare friktionsytor mellan olika förväntningar på kulturen. Etablerade synsätt omvandlas och nya synsätt uppstår i en blandning av olika perspektiv.

I *figur 1* redovisas de huvudsakliga resultaten som har framkommit i avhandlingens olika kapitel. Figuren visar de kulturformer, tematik, diskurser och centrala begrepp och utvecklingsprocesser som analysen har identifierat som särskilt betydelsefulla under de tidsperioder som kapitlen är indelade i. Genom att läsa figuren horisontellt går det att se hur olika idéer om kulturens värden har etablerats, skiftat eller förblivit centrala över tid inom olika områden, och på olika nivåer i stadsförnyelsearbetet. Genom att läsa den vertikalt visar sig hur idéer om kulturens värden har varit både samstämmiga och motstridiga över dessa områden och nivåer under särskilda tidsperioder i stadsförnyelsearbetet.

I kapitel 1, 2 och 3 framkom hur nya idéer om kulturens värden fick fäste i Malmö under 1990-talet och en bit in på det nya millenniet. Dessa idéer kontrasterade på flera sätt mot såväl etablerade kulturpolitiska idéer som invanda mönster i gestaltningen av Malmö som tidigare industri- och arbetarstad. I huvudsak utgjordes dessa nya idéer av en syn på kulturområdet som en möjlig resurs för ökad ekonomisk tillväxt och för en förändrad identitet för Malmö och malmöborna. Vid inledningen av 1990-talet fokuserades i synnerhet stadens kulturinstitutioner som då var föremål för en rad insatser med målsättningar att skapa förnyelse i det konstnärliga innehållet, en mer effektiv organisation och att profilera Malmö som en framskjuten kulturstad. Under andra hälften av 90-talet och under 2000-talets första år kompletterades den här strävan med idéer om kulturen som ett område för framtida professioner och markn-

	Kapitel 1: Kultur- staden Malmö tar form	ca 1990– 1997	Kapitel 2: Visionen om det nya Malmö	ca 1994– 1998	Kapitel 3: Från upplevelse industri till upp- levelsestad	ca 2001– 2004	Kapitel 4: Det dubbla åtagandet	Kapitel 5: Rum för tillväxt och rum för välfärd	Kapitel 6: Kulturen mellan husen	ca 2005– 2009	Kapitel 7: Kulturen på plats	ca 2006– 2012
Kultur	Kultur- institutioner	Kultur- institutioner; Kulturindus- trier	Kultur- institutioner; Fria kultur- livet, Kultur som upplevelse	Kultur- institutioner; Kultur som levnadssätt och identitet	Stadskultur; Kultur som offentligt liv; Kultur som förhöjd livsstil	Urban Kultur; Spontan- kultur	Kultur som platsresurs; Konstnärer; Kultur- evenemang					
Idéer om kulturens värden	Utveckling; Profilering; Identitets- bildning	Utveckling; Profilering; Identitets- bildning	Profilering; Kulturen del av ny sektor och ny ekonomi	Mötesplats; Samman- hang; Delaktighet	Estetisering; Attraktivitet Mötesplats; Offentlighet; Polarisering /integrering	Urbanitet; Utbyte; Kreativitet; Produktivitet; Deltagande	Kultur som tillgång för plats- utveckling					
Explicit Kultur- politik	Estetisk förnyelse; Kulturell omställning	Kulturell, teknologisk och symbolisk omställning	Återta föregångsroll som utvecklings- faktor	Kultur som mötesplats; Mångfald; Samman- hållning; Vidgat deltagande; Kultur som välfärd	Kultur som stads- planering; Kultur som mötesplats; Integration och välfärd	Kultur som stads- mässighet; Nya kulturella initiativ; Kultur utanför kul- tursektorn	Kultur som lokalisering; Kultur som stads- planering; Konst som resurs					

Implicit kulturpolitik	Kultur som lokaliseringsfaktor och identitet; Kulturstad	Kultur som resurs för urban omvandling; Kunskapsstad	Konsumtion; Kultur som upplevelse av staden och del av stadsvarumärke	Etnisk och universell kultur; Kultur som välfärd och tillväxt	Planering med kultur; Förändring av innerstaden; Andra åtgärder i ytterområden	Kultur som urban motor, förtäring, kreativitet, produktivitet, attraktivitet och tillväxt	Planering med och för Kultur; Överbrygga polarisering; Skapa aktivitet och attraktivitet
Dominant ideologiskt meningsskapande	Urban omvandling genom kultur och ekonomisk tillväxt	Urban omvandling genom föreställningar om framtiden och ekonomisk tillväxt	Kulturella strategier, nätverksstyrning, upplevelser, attraktivitet och ekonomisk tillväxt	Det dubbla åtagandet: Ökad ekonomisk tillväxt och stärkt social välfärd, och kulturell integritet	Staden som tillväxtrum och välfärd; Den delade staden som problem och tillgång	Stadens urbana karaktär som kapital för omvandling och ekonomisk tillväxt	Kultur som planeringsverktyg, drivkraft och utvecklingsresurs
Konfliktytor	Tradition vs. Förnyelse; Institutionskultur vs. Fri kultur; Konstlivet; Konstpolitik vs. Kulturpolitik; Autonomi vs. Centralisering	Kultursektor vs. Näringsliv; Avpolitiseringskultur; Symbolisk produktion; Globalt vs. Lokalt	Kultursektor vs. Upplevelseindustrin/ekonomi; Kulturform vs. Arrangemang; Attraktivitet vs. Välfärd; Besökare vs. Medborgare	Etnicitet vs. Universalitet; Tillväxt vs. Välfärd; Tillväxt och välfärd för alla vs. Tillväxt och välfärd för några	Tillväxt vs. Välfärd; Innerstad vs. Ytterområde; Integration vs. Desintegration; Inneslutning vs. Uteslutning i staden	Tillväxt vs. Välfärd; Styrning vs. Organisk utveckling; Tillåten vs. Otillåten Kultur; Kultursektor vs. Kulturell utvidgning	Förestäld plats vs. Faktisk plats; Varaktighet vs. Tillfällighet; Inkludering vs. Uträngning

Figur 1. Idéer om kulturens värden i Malmös stadsförnyelsearbete 1990–2012, sammanställning av huvudsakliga resultat.

ader tillsammans med satsningar på IT-teknik, kunskapsintensiva branscher och en ökande upplevelsekonsumtion. Det innebar samtidigt att kulturpolitiska kärnområden vid sidan av institutionskulturen, så som barn- och ungdomskulturen, amatörkultur, den fria kulturen och tillgängligheten för i övrigt resurssvaga samhällsgrupper till kulturlivet, hamnade i skymundan av idéerna om kulturen som ett möjligt tillväxtområde.

I kapitel 4 behandlades vilka idéer om kulturens värden som förekom i olika sammanhang i anslutning till kommunens handlingsprogram *Välfärd för alla – det dubbla åtagandet* som pågick under en fyraårsperiod med start 2004. Handlingsprogrammet adresserade i stort de ökade skillnaderna som kunde iakttas i Malmö mellan olika befolkningsgrupper. Det presenterades som en kraftsamling för välfärdsfrågorna och skulle motsvara den politiska samlingen, som hade etablerats i en tidigare fas av stadsförnyelsearbetet, runt strategier för ökad ekonomisk tillväxt, vilket man menade hade fört Malmö ur den värsta krissituationen och skapat förutsättningar för att nu ta ett helhetsgrepp kring den sociala välfärden. Ett återförstärkt välfärdsperspektiv kunde också märkas av i den kulturpolitiska diskussionen, både inom och vid sidan av *Välfärd för alla*, där mångfald och deltagande i kulturlivet fördes fram som bärande idéer för en mer socialt orienterad kulturpolitik. De välfärdsrättsliga motiven framställdes delvis som värdemässigt och politiskt meningsfulla i sig själva men relaterades även, ibland direkt uttalat, ibland mindre tydligt, till fortsatta insatser för att öka den ekonomiska tillväxten. Därmed uppfyllde den kulturpolitiska diskussionen också intentionen med det så kallade dubbla åtagandet, att tänka samman välfärd och tillväxt i det lokala utvecklingsarbetet. Det här innebar att förstärkningen av välfärdspolitiken samtidigt betydde en naturalisering av kommunens åtaganden för att skapa ekonomisk tillväxt, och att välfärdsfrågorna på ett mer explicit sätt än tidigare blev direkt avhängiga de idéer och insatser som kommunen framställde för att öka den ekonomiska tillväxten.

Kapitel 5, 6 och 7 visade hur förhandlingen om välfärd och tillväxt kom till uttryck i olika förställningar om stadens rum och idéer om urban kultur. De ökande skillnaderna i levnadsvillkor mellan olika befolkningsgrupper som uppmärksammades i *Välfärd för alla* blev härigenom översatta till en rumslig problematik som tog sig uttryck i en ökande segregation och olika slags hinder för människors rörelsefrihet och möten i

stadsrummet. I kapitel 5 behandlades de tankar som fanns inom stadsplaneringen att "hela" staden, såväl fysiskt som mentalt. Kultur i olika former ansågs spela en stor roll för en sådan utveckling. Dels i form av att kulturområdet beskrevs som en viktig mötesplats för människor med olika slags bakgrunder, erfarenheter och levnadssituationer. Dels mer långsiktigt, som del av den övergripande stadsplaneringsprocessen, som ett verktyg i arbetet med att överbrygga de barriärer som iaktogs mellan olika stadsdelar och befolkningsgrupper. Kulturfrågor och planeringsidéer samlades också i några avseenden i en gemensam organisatorisk struktur, vilket bland annat grundlade många idéer om kulturens värden i fallet med det tidigare industriområdet Norra Sorgenfris omvandling som var föremål för analys i kapitel 7. Samtidigt inhämtades många idéer om kulturens värden i det urbana sammanhanget från aktörer och strömningar utanför den kommunala organisationen. Exempelen i kapitel 6 om *andrastaden*, *det fjärde stadsrummet* och *spontankultur* ger alla uttryck för hur kommunen knöt till sig andra aktörer, tänkesätt och idéer om urbanitet för att utveckla stadsförnyelsearbetet i delvis nya riktningar. Genomgången visar dock att det i spännvidden av idéer om kulturens värden fortsatt finns grundläggande motsättningar i de politiska motiven för hur kulturen äger inflytande på stadens utveckling, och vice versa.

En ideologikritisk förståelse av idéer om kulturens värden

I avhandlingens syfte ingår att skapa ökad förståelse för idéer om kulturens värden i en politisk kontext. Ökad förståelse i ett sådant här sammanhang innebär att undersöka dessa idéer som del i ett ideologiskt meningsskapande med stor betydelse för samhällets utformande. Genom den ideologikritiska analysen tolkas betydelsen av idéer om kulturens värden i ljuset av vilka politiska och ekonomiska faktorer som är med och bidrar till att vissa idéer framstår som mer ideologiskt meningsfulla än andra inom en viss kontext. Den ideologikritiska analysens främsta styrka är alltså att den visar hur samhällets materiella aspekter samverkar med den symboliska produktionen av idéer, och vice versa. Den traditionella ideologikritiken har förvisso gett företräde åt en syn på de ma-

teriella faktorerna som en determinerande kraft för samhällets idéproduktion. Den här avhandlingen har en annan syn på denna relation. I teorikapitlet presenterades fem fruktbara utgångspunkter för en reflexiv ideologikritik som uppfattar förhållandet mellan materiella och symboliska aspekter av samhällsproduktionen som mer dynamisk och växelverkande. Genom ett sådant perspektiv framträder den ideologikritiska analysen som mer sammansatt och komplex, då den betraktar idéer och symboliska former som meningsfulla i sig och med en inneboende kraft att forma hur samhället utvecklas, men samtidigt tar i beaktande att de materiella förhållandena och villkoren i samhället *också* är med och bidrar till idéernas meningsskapande och betydelse för hur samhället *ter sig* i ett specifikt sammanhang.

Med hjälp av de fem punkterna diskuteras nedan den ideologiska innebörden av idéerna om kulturens värden som har analyserats fram i fallstudien av Malmös stadsförnyelsearbete. De fem punkterna formuleras här som teoretiska slutsatser utifrån de resultat som har framkommit i undersökningen, men hänger tätt samman med de generella utgångspunkterna för reflexiv ideologikritik som diskuterades i teoriavsnittet: 1) Kulturens värden som ideologiproduktion; 2) Kulturens värden som politiskt meningsskapande; 3) Kulturens värden som interpellation och verklighetseffekt; 4) Kulturens asymmetriska värden; samt 5) Kulturens värden som ideologisk dominans och makt.

1. Kulturens värden som ideologiproduktion

Ideologi har här skrivits fram som ett begrepp för hur symboliska former som idéer, språk samt representationer utgör en konstituerande kraft i samhällsproduktionen. Därigenom betraktas de symboliska formerna, och ideologin i sig, som del av de materiella betingelserna och villkoren för våra levnadsförhållanden. Denna ömsesidighet mellan symboliska former och materiella krafter är betydelsefull och central för analysen. Utgångspunkten är att relationen och samspelet mellan dessa två kategorier bör betraktas som en helhet; den helhet som Raymond Williams refererade till som den totala materiella sociala betydelseprocessen som verkligheten består av (Williams 1980).

I den här bemärkelsen är en stad, eller någon annan existensform, i lika hög grad symboliskt och materiellt skapad. Föreställningarna om en stad, och de symboliska formerna som används för att ge dessa uttryck,

är så till vida lika verkliga som exempelvis stadens fysiska struktur, faktiska antal arbetstillfällen, totala produktionskapacitet eller ekonomiska struktur (se t.ex. Waitt 2006; Østerberg 2000; Zukin 1995).

Föreställningarna om Malmö och stadens identitet har framträtt på olika sätt under den analyserade perioden. Profileringen av *kulturstaden* under 1990-talets inledning var en identitetskonstruktion som tog sin utgångspunkt i det etablerade kulturområdet och den explicita kulturpolitiken för att frammana en specifik identitet åt staden och dess medborgare i en situation när det tycktes finnas få andra resurser till hands och staden uppfattades som uttömd på både ekonomisk och kulturell kraft. Senare motsvarigheter som exempelvis *kunskapsstaden*, *staden med kulturprofil* och *upplevelsestaden* som framträder i andra kapitel skiljer sig inte från profileringen av kulturstaden i sin strävan att konstruera en identitet åt staden. Dessa beteckningar ger uttryck åt idéer om Malmö som stad som, även om de uppvisar mindre variationer i sitt diskursiva innehåll, samtliga är ideologiskt betydelsefulla genom att föreställa sig och representera staden med en särskild identitet och värde fäst vid sig. Oavsett om dessa symboliska representationer har någon direkt motsvarighet i stadens materiella struktur bildar de tillsammans ett lapptäcke av olika betydelser och meningslager som på ett mycket påfallande sätt bidrar till hur staden utformas också fysiskt, hur olika former av produktion och aktivitet värderas, och hur människor, nära eller på avstånd, upplever Malmö som plats.

Williams menade att det är en vanligt förekommande missuppfattning när det gäller olika former av symboliska representationer att dessa träder in "i andra hand" som en gestaltning av något redan, "i första hand", existerande. Tvärtom, ansåg Williams, är alla dessa gestaltningar, berättelser, redogörelser och idéer om verkligheten i själva verket handlingar genom vilka verkligheten kontinuerligt skapas och omskapas (Williams 1976:10f.). Härigenom lyfte Williams fram föreställningsförmågan, och de symboliska formernas, betydelse och sprängkraft i både ontologisk och ideologisk mening.

Representationerna av Malmö är inte något yttre påfört, vars värde enkelt kan avgöras utifrån sin riktighet i förhållande till den stad som finns. Analysen handlar istället om att närmare förstå kampen om de symboliska representationerna och dess kraft att forma, och omforma, den upplevda verkligheten. I det här fallet handlar det om att förstå på

vilka grunder en specifik symbolisk representation av Malmö anses värdefull på ett specifikt fält, och i vilken uträkning denna är förankrad i ett politiskt sammanhang med kraft att forma Malmö till en sådan stad.

Idéer om kulturens värden är i det här sammanhanget centralt. Genom tillskrivandet av värden till kulturbegreppet framhålls i den symboliska produktionen av staden vilken slags kultur som anses viktig och betydelsefull för utvecklingen av den stad man menar att Malmö borde vara. Det gäller såväl för *kultur* i sin mest allomfattande betydelse *levnadssätt*, som för framhållandet av *specifika former av kultur*, särskilda kulturuttryck, aktiviteter och verksamheter. Men det är framförallt i sättet som det upprättas ett mer eller mindre givet förhållande mellan dessa två nivåer som idéerna om kulturens värden är ideologiskt verksamma. Förhållandet är ömsesidigt. Idéerna om stadens kultur i vidare mening, dvs. föreställningarna om livet i staden och dess mellanmänniskliga relationer, bildar grund för värderingen av specifika kulturformer, vilka i sin tur fungerar som representanter och kan skapa grogrund för vilken kultur i vidare bemärkelse som man vill ska präglade den stad som man föreställer sig.

Den här infallsvinkeln har direkt koppling till hur det går att uppfatta det kulturpolitiska området. I såväl explicit som implicit mening lutar sig kulturpolitiken ständigt mot dessa två "register" i kulturbegreppet, det bredare och det smalare (Miller & Yúdice 2002). Oftast fokuseras det senare i den explicita kulturpolitiken, vilken bygger på en utpekande definition om vilka områden i samhället som ska sorteras in under det kulturpolitiska sakområdet (Karlsson 2003). Men denna avgränsning beror likaledes på värdet hos de utpekade områdena att betraktas som särskilt betydelsefulla "yttringar" av de kulturella "mönster" och hur de betingar samhällslivet i stort (jfr SOU 2009: I:13). Det kan därför konstateras att kulturpolitikens ideologiska dimension i synnerhet består i de antaganden som görs om förbindelserna mellan sådana "yttringar" och "mönster" (jfr Miller & Yúdice 2002). Beroende på vilka förbindelser som upprättas leder det till olika former av kulturpolitisk organisering. Denna praktiska innebörd av kulturpolitiken har alltså samtidigt att göra med dess ideologiska grundantaganden om kulturens värden.

Analysen har visat hur förbindelser mellan särskilda kulturyttringar och livsmönster har uppfattats och formulerats inom ramen för Malmö stadsförnyelsearbete. Dessa uppvisar både beständigheter och variat-

ioner, dels i sitt innehåll, dels beroende på olika tidsskeden och sammanhang, dels utifrån vilken position i stadsförnyelsearbetet som tillskrivandet av värden till kulturen sker. Beständigheten märks framförallt i relation till det bredare kulturbegreppet där det över tid går att se en förhållandevis stark gemensam drivkraft i stadsförnyelsearbetet kring kulturen som en uppbygglig kraft för stadens identitet. Denna samsyn kontrasteras dock av variationerna som gör sig gällande beroende på vilka kulturformer som blir framhållna som särskilt värdefulla och på vilka grunder.

Bevekelsegrunderna skiljer sig också åt om man ser till den explicita kulturpolitikens områden och aktörer eller de implicita kulturpolitiska antagandena. Beständigheterna och variationerna faller i flera avseenden tillbaka på såväl olika formella ansvars- och organisationsfrågor som olika idésystem, vilka tillsammans bildar olika utgångspunkter för idéer om kulturens värden i stadsförnyelsearbetet. Genom att analysera de explicita och implicita formerna av kulturpolitik tillsammans framträder det kulturpolitiska området som mer dynamiskt och stridbart än vad som vanligen är fallet när enbart den explicita kulturpolitiken fokuseras. När kulturpolitiken är indragen i ett sammanhang av urban förnyelse öppnar sig nya legitimeringsgrunder och symboliska betydelser för den explicita kulturpolitiken att formulera idéer om kulturens värden kring. Samtidigt tvingas den i detta sammanhang att förhandla om tolkningsutrymme och genomslag med andra idéer om kulturens värden som är kontextuellt annorlunda och har sin upprinnelse i sammanhang som i många avseenden befinner sig utanför den etablerade kulturpolitikens mål och idéer (jfr Johannisson 2006; 2003). Det kontextuella sammanhanget har stor betydelse för beständigheten och variationerna ifråga om idéer om kulturens värden, därför att det utgör ett sammanhang där explicita och implicita kulturpolitiska idéer på ett tydligt sätt möter varandra i gemensamma projekt som både kan uppvisa samsyn och konflikter ifråga om kulturen värden. Den ideologikritiska analysen besvarar vidare *varför* dessa idéer om kulturens värden blir ideologiskt meningsfulla och motstridiga under vissa specifika förhållanden.

2. Kulturens värden som politiskt meningsskapande

I och med att analysen är förlagd till ett urbant förnyelsearbete blir idéerna om kulturens värden tolkade som del av en stadsplaneringsprocess. Det här perspektivet ger, som redan har berörts, en speciell innebörd åt den teoretiska utgångspunkten att symboliska former som idéer, berättelser, representationer osv. utgör reellt formande krafter i samhällskonstruktionen. Stadsplaneringens själva livsnerv innebär att skapa och förmedla ideologiskt meningsfulla framtidsberättelser utifrån hur en stad uppfattas vara, och hur den bör utvecklas (jfr Mukhtar-Landgren 2012). Detta sker, som analysen har visat, på en mängd olika sätt, med den gemensamma drivkraften att söka forma och omforma den ”verkliga” staden genom produktionen av idéer och symboliska former.

Berättelsen om (eller *bilden av*) Malmö framträder genomgående i avhandlingen som ett viktigt medel i stadsförnyelsearbetet. Berättelsens kraft ligger i dess förmåga att genom ord och bilder (inre bilder eller faktiska gestaltningar) framkalla vad som är, eller skulle kunna vara, verkligt. I mångt och mycket är det denna verklighetseffekt hos föreställningsförmågan som Williams omtalar, men som här alltså fungerar som ett redskap hos förnyelseaktörerna inom den kommunala organisationen att omforma Malmö som stad. Berättelsen fungerar i den här meningen också som ett sätt att skapa *nya* verkligheter, där nästa berättelse kan ta vid var den förra slutade. I det läget kan denna startpunkt uppfattas som en reell verklighet, även om den i stora delar var framkallad av innehållet i en tidigare berättelse. Det som var målet för den förra berättelsen utgör alltså utgångspunkt för berättelsen som följer.

Den här processen av meningsskapande är kontinuerligt närvarande i stadsförnyelsearbetet, oavsett om den symboliska produktionen av staden ges en specifik benämning, som *kulturstad* eller *kunskapsstad*, eller om det sker mindre explicit som del i föreställningarna om stadens utveckling. Profileringsarna av Malmö som kulturstad och kunskapsstad, som behandlas särskilt i de två första empiriska kapitlen, är goda exempel då de tydligt ger uttryck för en viss föreställning och uppvisar både likheter och olikheter i sina idéer om kulturens värden. De två diskurserna hade mycket framträdande idéer om kultur som en stark utvecklingskraft för staden, och den symboliska idéproduktionen hos båda diskurserna blev också tydligt materialiserade i flera aspekter av materiell produktion. Kulturstaden i form av betydande omorganisationer på sta-

dens kulturinstitutioner samt de renoveringsarbeten och nya byggprojekt som sjuösettes på kulturområdet, t.ex. Hipp och det nya stadsbiblioteket. Kunskapsstaden i form av den ekonomiska omfördelningen av allmänna medel och investeringarna i Västra Hamnen-området, den nya högskolan och Öresundsbron.

De inbördes skillnaderna var dock avgörande för den ideologiska meningsproduktionen i de här två diskurserna. Kulturstaden byggdes i huvudsak upp av idén om konstnärlig förnyelse på stadens kulturinstitutioner. I den bemärkelsen var dess idéer om kulturens värden förankrade i ett förhållandevis traditionellt kulturbegrepp, även om det kulturpolitiska sammanhanget delvis förändrades mot en fråga om *stadens* identitet och utveckling. Kunskapsstaden innebar en utvidgning av denna urbana kontext, men utifrån ett delvis annat kulturbegrepp. Genom att främst hämta sin näring ifrån samtida föreställningar om en ny ekonomi placerades idéerna om kulturens värden här in i ett sammanhang som i huvudsak betraktade kulturproduktion i skenet av hela den produktionsomställning som industrisamhället hade genomgått.

Kulturbegreppet utvidgades därigenom mot att innefatta i princip all form av aktivitet som skilde sig från industrisamhällets produktionsformer (jfr Zukin 1995). Samtidigt blev det ett alltmer osynligt begrepp i takt med att de värden som tidigare hade tillskrivits kulturområdet övertogs av andra verksamheter som föreföll mer i framkant av utvecklingen och som värdesattes högre i förhållande till den nya ekonomins produktions- och konsumtionsmönster. Inte minst visade sig detta i försöken att efter hand koppla an det traditionella kulturområdet till denna nya ekonomiska struktur, bland annat genom att omtala kulturverksamheterna som del i den framväxande upplevelseindustrin och peka på kulturens olika ekonomiska spridningseffekter inom t.ex. turism, näringsliv och produktutveckling.

Framhållandet av vissa särskilda värden av kultur är del i det politiska meningsskapandet om hur samhället ser ut och i vilken riktning det borde utvecklas. I samklang med andra politiska och ekonomiska drivkrafter kan några dominerande idéer om kulturens värden under särskilda förhållanden därför växa sig starkare, och framkomma som mer meningsfulla, än andra. Meningsfullheten uppstår så till vida delvis på bekostnad av att andra idéer om kulturens värden och idéer om samhället trängs undan, ändras i sin innebörd eller töms på mening.

Meningsförskjutningarna kring kulturens värden i diskurserna om Malmö som *kulturstad* och *kunskapsstad* visar på en sådan utveckling. Profileringen av Malmö som kulturstad framkom som ideologiskt meningsfull i ett skede när de styrande i staden – till stor del i brist på andra alternativ – vände sig till kulturområdet som en resurs för omvandlingen av det socialt och ekonomiskt avmattade Malmö vid 1990-talets inledning. Omvandlingskraften i denna idéproduktion avtog dock i takt med ekonomiska och politiska förändringar som istället kom att representeras genom delvis andra idéer om kulturens värden som hade större ideologisk relevans i det nya sammanhang som växte fram.

Ideologins meningsskapande är alltså en samverkande process mellan materiella och symboliska krafter. De materiella utvecklingskrafterna har stor betydelse för vilka idéer om kulturens värden som kommer fram och hur de utvecklas. Men idéproduktionen är i sin tur grundläggande för meningsproduktionen om de materiella krafternas betydelse och verkan. Idéerna om kulturens värden är i den meningen medskapande till – inte en avspeglning av – hur det verkliga Malmö ter sig i takt med stadens materiella omvandling.

Dåvarande chefen för Malmö Konsthall vid 1990-talets inledning, Sune Nordgren, visade med tydlighet denna innebörd genom att frammana Malmö som *kulturstad* genom att helt sonika prata om staden i dessa termer. Det här exemplet är dock ofullständigt om det inte samtidigt tar hänsyn till den omgärdande kontexten där ett sådant yttrande blir verkligt ideologiskt meningsfullt. Det är detta som den ideologikritiska infallsvinkeln gör gällande, att idéernas fulla mening, i egenskap av ideologiproduktion, också måste sökas i det aktuella politiska och ekonomiska sammanhanget som de formuleras inom. Detta sammanhang är enligt analysen inte en *överbestämmande*, men däremot *medbestämmande* faktor för ett yttrande som Nordgrens, och för idéproduktionen och de symboliska formerna som representationerna av Malmö innehåller i stort. Den symboliska produktionen av staden innehar så till vida en formande och omformande kraft i förhållande till den "verkliga" staden som växer fram, men denna kraft är avhängig i vilken utsträckning den ger uttryck åt, samspelar med, och har återverkan på de övriga krafterna som existerar i den politiska och ekonomiska kontexten.

3. Kulturens värden som interpellation och verklighetseffekt

En ytterligare aspekt av hur de symboliska och de materiella processerna samverkar i det ideologiska meningsskapandet är att se till ideologins *uttryck* och dess *effekter*. Ideologins uttryck är kort sagt de symboliska former genom vilka ideologin visar sig, representeras och kommer till tals. Dessa uttryck är likt alla symboliska former kodade på särskilda sätt och lutar sig mot en slags "underförstådd mening" (Eagleton 1991) som bidrar till att de framträder med en eller flera särskilda betydelser bland alla de möjliga uttolkningar som hade kunnat låta sig göras. Det finns således också en ideologisk *effekt* inrymt i detta meningsskapande som innebär att språkliga, eller andra symboliska, uttryck under specifika förhållanden gör sig mer meningsfulla än andra, och att dessa därigenom bidrar till att forma ett särskilt sätt att omtala olika sakförhållanden. Då ideologin är ett meningsskapande av politisk art innebär det också att dessa effekter ger avtryck i den materiella produktionen av samhället. Ideologiska uttryck anspelar på så vis på särskilda, underförstådda *politiska* sakförhållanden, maktförhållanden och uppfattningar om fördelningen av samhällets resurser. Genom att uppmärksamma vilka politiska avtryck som eftersträvas i det ideologiska meningsskapandet betonas den djupare ideologiska processen där skiljaktiga uttryck också framträder som ideologiskt samstämmiga.

På det här sättet var representationerna av Malmö som kulturstad och kunskapsstad, vid sidan av de olikheter som har påtalats, förbundna i en övergripande ideologisk omvandling som tog fart i Malmö under 1990-talet. Det avgörande ideologiska antagandet i båda fallen var att idéerna om ett nytt slags levnadssätt i form av ett öppnare förhållningssätt inför omvärlden och nya kulturella impulser bland malmöborna förväntades uppnås genom pådrivandet av en rad omorganiseringar i den kommunala strukturen. Sättet att omtala "den gamla stadsteatern" vid inledningen av 1990-talet var så till vida ideologiskt meningsfullt inte bara i termer av att förespråka konstnärlig förnyelse, men också för att motivera rekonstruktionen av stadsteaterns organisation som skedde i flera steg under den perioden och som hade som målsättning att öka den institutionella, liksom den individuella, flexibiliteten. Denna utveckling vilade i sin tur på en idé om kulturens, i synnerhet kulturinstitutionernas, lyskraft och värde som lokaliseringsfaktor. Malmö skulle växa, bildligt och bokstavligt. Uttrycken som senare användes för att "låta Malmö

växa mot havet”, och som var motivet för att omvandla de kustnära landområdena till nya attraktiva miljöer, byggde på samma slags symboliska representation men med ännu större politiskt avtryck. Omvandlingen av hamnområdena, som i flera avseenden betraktades som startskottet och lokomotivet för Malmös framtida utveckling, genomfördes dels med hjälp av omfattande omlokaliseringar av allmänna medel och resurser, dels genom stärkta intressegemenskaper mellan kommunen och andra inflytelserika aktörer i den lokala utvecklingen. Dessa förändringar blev också, som analysen har visat, vägledande för det fortsatta utvecklingsarbetet. Både i fråga om hur utvecklingsarbetet organiserades, med en mer entreprenöriell inriktning på kommunens verksamheter att vara drivande i tillväxtfrämjande utvecklingsprojekt, och i fråga om utvecklingens själva ideologiska innehåll.

Ett annat signifikativt exempel för en sådan övergripande ideologisk process i stadsförnyelsearbetet var under mitten av 00-talet och det avtryck som tillväxtideologin utövade på hur kommunens välfärdsåtaganden kom att omformuleras. I handlingsprogrammet *Välfärd för alla* slogs det fast att den sociala välfärden bland malmöborna var avhängig fortsatta investeringar för ökad tillväxt. Härigenom etablerades ideologin om *det dubbla åtagandet* som bidrog till att förbinda idéer om tillväxt med idéer om välfärd på nya och starkare sätt. I egenskap av centralt styrdokument var handlingsprogrammet tvingande för alla kommunens förvaltningar att värdera och redogöra för sin verksamhet i termer av tillväxt och välfärd. Även om det framkom kritik mot delar av handlingsprogrammet, och att det i efterhand mer eller mindre har trängts undan i omvandlingsberättelsen (Holgersen 2017), har analysen visat hur dess grundläggande ideologiska meningsskapande, att sammanbinda stadens tillväxt och välfärd, har genomsyrat det fortsatta stadsförnyelsearbetet och varit avgörande för produktionen av idéer om kulturens värden. I synnerhet har ideologin om det dubbla åtagandet gett effekten att de motsättningar som annars kunde tänkas föreligga mellan dessa två förpliktelser, att skapa ekonomisk tillväxt och social välfärd, har neutraliserats. På grundval av den premiss som etablerades i samband med handlingsprogrammet, *ingen tillväxt – ingen välfärd*, framkommer i analysen flertalet uttryck för hur staden på en och samma gång produceras för både en abstrakt yttre marknad och med en inre tänkt gemenskap bland malmöborna för ögonen.

I ideologiproduktionen ingår det som Althusser kallar *interpellationer*, dvs. olika former av "anrop" till de subjekt som ideologin vill övertyga om sin trovärdighet (Althusser 1976). När det handlar om stadsförnyelsearbetet i Malmö utgör malmöborna en särskilt viktig grupp i det avseendet. Genom att anropa malmöborna i stadsförnyelsearbetets olika visioner och praktiker fogas människorna i staden in i detta sammanhang och tilldelas en position i förhållande till stadens utveckling. Den ideologiska processen som interpellationen stödjer sig på innebär dock att det till synes allmänna anropet från de styrande i staden till malmöborna också innehåller särskilda villkor och förhållningssätt kring hur man som malmöbo bör tänka och känna inför stadens utveckling.

När kommuniststyrelsens dåvarande ordförande Ilmar Reepalu utropade att han tyckte att alla malmöbor kunde glädjas och känna stolthet över att "deras stad" rönte uppmärksamhet "ute i världen" i samband med att Turning Torso mottog ett internationellt byggnadspris 2005 var det samtidigt en tydlig uppmaning till de boende i staden att också erkänna värdet hos de idéer om stadsutvecklingen som har lett fram till denna punkt. I det ingår bland annat erkännandet av den materiella omfördelningen av stadens resurser som den här typen av stadsutvecklingsprojekt innebär, vilket gör gällande att det finns ett allmänintresse i att bygga staden för de bättre bemedlade samhällssegmenten. Exklusiva utvecklingsprojekt förväntas med det här tänkesättet tillkomma *allas* nytta genom ekonomiska nedsippringseffekter i form av ökade kommunala skatteintäkter och stärkt köpkraft i staden. Men det ideologiska meningsskapandet bygger också på en symbolisk nedsippring som integrerar *alla* i ett i flera avseenden elitstyrt projekt. Stadens attraktiva identitet förväntas sippra ned till de bredare lagren som en känsla av framgång och bildar i den meningen också den referenspunkt mot vilken stadens välmående uppfattas och mäts.

Interpellationer av det här slaget är en primär beståndsdel i så gott som all form av politisk kommunikation och finns följaktligen också inrymda i de flesta av anspråken som görs på kulturen som ett medel för stadens utveckling. Uppmärksamhet måste därför ges till i vilket sammanhang subjekten interPELLERAS, dvs. vilket ideologiskt innehåll som är knutet till de föreställningar som görs om t.ex. kulturen som en utvecklingsfaktor. Vilka materiella villkor ingår i den verklighet som ideologin föreställer sig? Vad förväntas de ideologiska subjekten tänka, känna och hur bör de agera utifrån ideologins utsiktspunkt?

De många anspråken på kulturens värde som attraktionskraft och främjande för stadens ekonomiska tillväxt framträder med en särskild ideologisk tyngd under den analyserade perioden. I enlighet med det som har benämnts det dubbla åtagandets ideologi är dessa idéer också tätt förknippade med genomgripande förändringar i välfärdspolitiken, och i dess förlängning ett omformande av medborgarskapets förutsättningar. Formandet av den lokala kulturen och identiteten tar därmed sin utgångspunkt i den föreställda stad som produceras för att göra Malmö konkurrensmässigt ifråga om nya företagsetableringar, attraktiv arbetskraft och internationell uppmärksamhet. Det är med andra ord Malmös attraktionskraft, *utifrån sett*, som också ligger till grund för hur de i staden boendes självbild och identitet värderas. De boende i staden interPELLERAS med uppmaningen att se sin egen stad i ljuset av den utåtriktade bilden som projiceras med anspråk på global konkurrenskraft och som syftar till att attrahera nya människor och företag med potential att öka den ekonomiska tillväxten i staden. Förutom att igenkänna detta värde av en attraktiv stad förväntas malmöborna dessutom värdera sin egen upplevelse av staden med samma mått. Den lokala gemenskapen, och förutsättningarna för delaktighet i formandet av denna, är i det här ideologiska meningsskapandet därmed villkorat av hur pass värdefull den är i förhållande till en *utifrån sett* attraktiv stad.

4. Kulturens asymmetriska värden

Den viktigaste punkten för analysen är inte att påvisa en dominerande ideologisk strömning i alla led av Malmö stadsförnyelsearbete. Snarare syftar det ideologikritiska perspektivet till att bringa ljus över de många motsättningarna som finns i den här processen mellan olika idéer om kulturens värden, och vilken roll de kan tänkas spela i stadsutvecklingen. Den här infallsvinkeln tar bland annat sin utgångspunkt i Williams beskrivningar av den ständigt förekommande asymmetrin i hur idéer och kulturströmningar växer fram (Williams 1995; 1980). Alltmedan symmetri i form av överensstämmande mönster och likvärdiga betydelser är viktiga för förståelsen av det ideologiska meningsskapandet, inte minst då ideologin i sig själv aktivt upprättar sådana förbindelser, är det lika viktigt att ge uppmärksamhet åt de fall eller aspekter som *inte* sammanfaller med den dominerande ideologins premisser. Genom att vid sidan av dominansens verkningar också söka uttryck för diskontinuiteter och

inneboende spänningsförhållanden i det ideologiska meningsskapandet blir den ideologikritiska analysen mer dynamisk och mindre förutsägbar.

Analysen har lyft fram flera skiljaktigheter bland vilka idéer om kulturens värden som har framträtt i Malmös stadsförnyelsearbete, och att dessa skapar betydelsefulla motsättningar i stadsutvecklingsprocessen. Variationerna märks i olika sammanhang och på flera nivåer. Dels i produktionen av idéer om kulturens värden inom den explicita kulturpolitikens område och i implicita kulturpolitiska argumentationer. Dels i vilka föreställningar om staden som dessa olika idéer om kulturens värden är med och skapar.

I det förstnämnda fallet visar de olika idéerna om kulturens värden som framkommer på en viktig förutsättning för kulturpolitikens utveckling som går utöver det konkreta fallet med Malmös stadsförnyelsearbete. Dessa asymmetrier får därmed betydelse för gestaltningen av kulturpolitikens mest bärande idétraditioner, såväl i historisk bemärkelse som mer samtida. Den moderna kulturpolitiken kan svepande delas in i åtminstone tre förhållandevis distinkta perioder som var och en uppvisar skiljaktiga bevekelsegrunder, eller ”rationaler”, för kulturpolitiska insatser. En välkänd uppställning i den nordiska kontexten är den som Dorte Skot-Hansen gör med den *humanistiska* rationalen som ledsagade det tidiga 1900-talets bildningsidealism och folkrörelsernas strävanden efter att demokratisera de bildade klassernas kultur, den *sociologiska* rationalen som under 1960- och 1970-talen betonade det egna skapandet och värdet av vidgat deltagande i kulturlivet, samt den *instrumentella* som motiverar den marknadsorienterade och tillväxtbetonade diskurs som växer sig stark under 1990-talet (Skot-Hansen 1999; se även Johannisson 2006). Andra periodiseringar förekommer som till viss del skiljer sig från denna (se t.ex. Frenander 2005; Löfgren 1994), men huvuddragen i Skot-Hansens uppställning överskrider de flesta variationerna. Denna fungerar just som en schematisk överblick för vad som förefaller vara markanta övergångar i den kulturpolitiska argumentationen över tid. Därigenom förmedlas en tydlig utvecklingslinje där synen på kulturområdet från kulturpolitisk horisont har skiftat från att främst innefatta humanistiska perspektiv på kultur som bildning, via sociologiska perspektiv på kultur som välfärd och delaktighet till att handla om ekonomiska perspektiv på kultur som tillväxt. Till dessa kan möjligen också en fjärde fas läggas till som växt fram under 2000-talet tillsammans med

inflytelserika diskurser om kulturella perspektiv på hållbar samhällsutveckling (se t.ex. Kangas, Duxbury & De Beukelaer 2018; Birkeland 2007; Skot-Hansen 1999).

Mindre uppmärksammat är Skot-Hansens påpekande att det i denna utveckling också kontinuerligt sker glidningar mellan de olika rationalerna (Skot-Hansen 1999; se även Nilsson 2003). Vad som tidigare varit dominerande ersätts inte enkelt av någonting nytt. Snarare breder sig nya perspektiv ut över äldre, krokar i, och upprättar förbindelser mellan sig och dessa som förefaller givna. I det fallet är det alltså en utveckling som inte förs framåt av brytningar, utan glidningar, vilket är en central poäng i analysen som här har gjorts. En sådan framställning återfinns också i Williams kulturanalys och hans syn på kulturell utveckling som ett byggande av lager mellan dominerande, kvarlevande och framträngande kulturella former (Williams 1980). Dessa lager befinner sig i ständig förhandling om utrymme och betydelse vilken driver på en kulturell och samhällelig utveckling som varken kan sägas vara enhetlig eller på förhand given.

Ett sådant perspektiv är av stor vikt för förståelsen av den ideologiska aspekten av idéer om kulturens värden i Malmös stadsförnyelsearbete. Särskilt för motsättningarna i det som har benämnts det dubbla åtagandets ideologi som etableras under 00-talet i det kommunala utvecklingsarbetet och som aktivt söker sammanfoga välfärdsfrågorna och tillväxtfrågorna i ett ömsesidigt förhållande. Som analysen har visat skedde på kulturpolitikens område en motsvarande sammanfogning mellan de etablerade välfärdsrättsliga anspråk på kulturen som format kulturpolitiken som område sedan 1970-talet och de senare idéerna om kulturens värde för städers attraktivitet, ökad turism och företagsetableringar som växte fram under 1990-talet. Alltmedan det ideologiska meningsskapandet kring det dubbla åtagandet sökte etablera ett självklart förhållande mellan dessa olika idéer om kulturens värden visar analysen också att det fanns flera lager av motsättningar i sådana framställningar.

Bland annat fanns det inom ramen för handlingsprogrammet *Välfärd för alla* oenigheter i synen på kulturens värden i fråga om både välfärd och tillväxt mellan de kulturpolitiska idéer som kulturnämnden och kulturförvaltningen gav uttryck för, å ena sidan, och de som kommunstyrelsen, å andra sidan, lyfte fram. Men sådana oenigheter återfinns i varierande stor grad i hela den kontextuella produktion av idéer om kul-

turens värden som stadsförnyelsearbetet utgjorde. I synnerhet där explicita och implicita kulturpolitiska argumentationer sammanfördes i olika sammanhang som grundade sig i ideologiproduktionen rörande stadens välfärd och tillväxt.

Som analysen har visat förgrenar sig diskussionerna kring välfärdsfrågorna och tillväxtfrågorna också i skiljaktiga ideologiska föreställningar om stadens rum och de mellanmänniskliga relationerna i staden i förhållande till dessa urbana föreställningar. I detta avseende har idéerna om kulturens värden varit delaktiga i att forma Malmö som en delad stad i såväl symbolisk som fysisk mening. I ena änden, som en materialisering av tillväxtideologin, de prestigefyllda områdena i Västra Hamnen och Hyllie och den "förbättrade" innerstadsmiljön. I den andra änden de socioekonomiskt utsatta ytterområdena vars utsatthet blir än mer påtaglig, och som tycks kräva allt fler välfärdsinsatser, i takt med att den övriga staden infogas i tillväxtideologins praktiker och symboliska former. I de försök som har gjorts att överbrygga dessa skillnader och "hela" staden har själva det offentliga stadsrummet bildat en annan slags projektyta för idéer om kulturens värden. Även dessa förhåller sig till olika ideologiska förhållningssätt och bevekelsegrunder för kulturens värden i stadsutvecklingen. Det förekommer stora likheter i uppfattningarna om stadsmiljön som en arena för möten och utbyten i flera av de diskussioner och projekt som har uppmärksamats i analysen: *mer och bättre innerstad, staden som mötesplats, andrastaden, det fjärde stadsrummet* och även *spontankultur*. Men dessa uppvisar också grundläggande motsättningar i sina vidhängande idéer om kulturens värden för de urbana processerna vars innebörd i stort kan sorteras in under tillväxtideologins eller välfärdsideologins meningsskapande. Även i det kanske mest uttalat kulturellt präglade omvandlingsprojektet i stadsförnyelsearbetet, Norra Sorgenfri-området, skapade de olika föreställningarna om kulturens värde i termer av välfärd och tillväxt ett spänningsförhållande i relation till vilken slags plats man planerade för skulle växa fram på de avrivna industritomterna, och hur omvandlingen skulle ske i termer av inblandade aktörer och resurser.

I alla dessa nämnda fall leds i slutändan huvudfrågan om kulturens värden bort från kulturen själv. Åtminstone i termer av att det inte är skiljaktigheterna i vilket kulturbegrepp som dessa idéer anspelar på som är avgörande för dess genomslag och inflytande. Snarare beror detta på utifrån vilken utsiktspunkt som värdet av kulturen, vilken som än avses,

formuleras och vem som besitter makten att driva på de ideologiska processer som sådana idéer vilar på, samt hur stort avtryck det ideologiska meningsskapandet har på samhällets materiella struktur.

5. Kulturens värden som ideologisk dominans och makt

Den sista punkten för den ideologikritiska analysen är den kanske mest övergripande och har att göra med ideologins dominans och makt. I enlighet med hur ideologibegreppets innehåll här har formulerats bedriver den ideologiska dominansen och makten inflytande på såväl politiska och kulturella aspekter av samhällsproduktionen, och är i den meningen kontinuerligt närvarande och delaktig i kampen om hegemoni i samhället. Som politisk aspekt är det ideologiska meningsskapandet medverkande i att forma den speciella fördelningen av inflytande, resurser och mening i samhällsprocessen. Som kulturell aspekt både inrymmer och överstiger det ideologiska meningsskapandet sådana lager av makt- och resursfördelning (Williams 1980).

Ideologibegreppet är, likt kulturbegreppet, dubbelbottnat. I några avseenden betecknar dessa begrepp system för idéer och betydelser med tydliga ramar för identifikation, vilka formellt och påtagligt skapar mening åt samhällets utformande och utveckling. I andra avseenden betecknar begreppen istället någonting ofullständigt och olikformigt som del i en process som förändrar fastlagda idésystem och meningsstrukturer (jfr Williams 1980). Därmed kan ideologin såväl som kulturen utifrån det här perspektivet betraktas som motstridiga områden som både bekräftar och motsätter sig dominansens och maktens verkningar i samhället. Ideologins dominans och makt breder ut sig över hela det betydelsesystem som är med och formar samhällets ekonomiska, politiska och symboliska maktförhållanden. Men den innehåller också de många meningsbärande asymmetrierna som kampen om hegemoni är uppbyggd kring och som gör det här betydelsesystemet kontingent snarare än koherent, motstridigt snarare än samstämmigt (se t.ex. Hall & O'Shea 2013; Massey 2012).

Med det här perspektivet har idéerna om kulturens värden inom ramen för Malmös stadsförnyelsearbete visats vara viktiga beståndsdelar i den pågående ideologiska meningsstriden om Malmö som stad. Det kan också konstateras att de olika idéerna om kulturen både har varit med

och burit upp, men också motsatt sig, de dominerande krafterna i stadsförnyelseprocessen. De många lager av ideologiskt meningsskapande som idéerna om kulturens värden utgörs av har i den bemärkelsen bildat mönster av såväl ideologisk samsyn som konflikt inom den kommunala strukturen och i förhållande till det urbana sammanhanget. Dessa mönster ger i sin tur uttryck för symmetrier och asymmetrier i den hegemoniska maktformationen. Symmetrierna är kort sagt de mönster av samförstånd som visats mellan idéer om kulturens värden och dominansens verkningar i vilken riktning stadens utveckling rör sig mot. Asymmetrierna är dels innehållsliga, sett till skiljaktigheterna i de olika idéerna om kulturens värde som har formulerats inom stadsförnyelsearbetet. Dels faller de tillbaka på de hierarkier som existerar i politikens inre uppbyggnad, vilket ger olika aktörer olika handlingsutrymmen och positioner i förhållande till vilka idéer som förefaller mest inflytelserika.

Kulturpolitikens område framträder ur det här perspektivet som en betydelsefull konfliktyta där kampen om hegemoni över samhällets utveckling utspelar sig i form av en pågående strid om politiskt och kulturellt meningsskapande. Analysen har visat att idéer om kulturens värden formas av dominerande idéströmningar och krafter i samhället. Men också att de i sin tur är med och formar dessa dominerande idéer om samhället, och är med och skapar förutsättningar för dominansens genomslag i den materiella samhällsproduktionen. Analysen har dock även visat att idéerna om kulturens värden på det studerade kulturpolitiska fältet är långt ifrån enhetliga, och att det kulturpolitiska området därigenom också ger uttryck för motsättningarna i samhällets idéproduktion och den ideologiska dominansens verkningskraft.

Genom att se på idéer om kulturens värden som en form av ideologiproduktion framträder dessa idéer som betydelsefulla och viktiga i politisk bemärkelse. För att påvisa denna betydelse behöver dock idéernas politiska implikationer synliggöras. Detta har varit avgörande för den ideologikritiska analysen, och är en angelägen punkt eftersom det ingår i det ideologiska meningsskapandet att dölja, snarare än att framhäva, på vilka grundläggande politiska förutsättningar dess antaganden vilar. Genom att ge uttryck för och anspela på redan etablerade föreställningar om kulturens värden framträder en meningsfullhet hos denna idéproduktion som samtidigt undanhåller andra viktiga betingelser för dess meningsskapande. Det här sker inom den explicita kulturpolitiken såväl

som inom de implicita formerna av kulturpolitik som här har analyserats. Ideologiproduktionen inom vart och ett av dessa områden skapar sina betydelser utifrån de historiska och samtida föreställningarna om kulturens värden som föreligger och som är med och bidrar till varje områdes funktionssätt och legitimitet. I dessa betydelsesystem återfinns också både symmetrier i form av idémässigt samförstånd, och asymmetrier i form av inre motsättningar som det ideologiska meningsskapandet kontinuerligt behandlar.

Den explicita kulturpolitiken har exempelvis under lång tid legitimerats genom formandet av en *kulturpolitikens kultur* med en given position och betydelse i samhällsproduktionen, samtidigt som kulturbegreppet kan uppenbara sig i en rad skilda betydelser med inre motsägelsefullheter inom det egna området (Beckman 2011). I takt med utvidgningen av det kulturpolitiska området mot mer implicita kulturpolitiska sammanhang blir motsägelsefullheterna fler och mer omfattande, och till synes svårare för den explicita kulturpolitiken att behandla. Inte minst därför att en stor del av de nya och inflytelserika idéerna om kulturens värden hämtar mycket av sin näring från områden som näringslivsutveckling och kommersiella praktiker som tidigare inte har haft någon given plats i den etablerade kulturpolitiken (Johannisson 2006; 2003). Makten över kulturbegreppets användning och kulturens värden är därmed också inbegripen i frågan om makten över de samhälleliga förhållandena, och står i direkt förbindelse till vilka möjligheter som olika idéer förfogar över att omvandla samhället i den form som man föreställer sig.

Genom den ideologikritiska analysen har de här motsägelsefullheterna, men också samstämmigheterna, kring kulturbegreppet och kulturens värden blivit belysta som en sådan politisk meningsstrid. Särskilt har det framkommit en strid mellan föreställningar om ekonomisk tillväxt och social välfärd i staden. Olika idéer om kulturens värden har föreslagit olika symboliska och materiella insatser för att stärka det ena eller det andra området, och har därigenom varit med och format en riktning för det politiska arbetet att driva stadsförnyelseprocessen i en viss riktning. Ideologiproduktionen har också bidragit till att symboliskt och materiellt sammanföra de två områdena, och har därigenom försvårat för annan meningsproduktion än att tillväxt- och välfärdsfrågorna hör ihop som en enhet.

Satsningar på det ena området kan då legitimeras genom att hänvisa till potentiella goda effekter på det andra området, något som så gott som

uteslutande har gjorts med tillväxten som primärt, och välfärden som sekundärt, område. Åtminstone i de fall då idéer om kulturens värden har kopplats på stadsförnyelsearbetets i övrigt dominerande ideologiska meningsskapande. Med det ideologikritiska perspektivet har analysen satt ljus på de motsättningar som finns mellan olika idéer om kulturens värden och bidragit till en ökad förståelse för den spänningsfyllda dynamiken som har utspelat sig mellan kulturpolitik och stadsutvecklingspolitik i Malmö under den studerade tidsperioden.

Malmö som kulturstad/Stadskultur i Malmö

Malmö stadsutveckling har de senaste decennierna varit föremål för ett flertal analyser med den gemensamma utgångspunkten att stadens omvandling under 1990-talet och framåt reflekterar många betydelsefulla förändringsprocesser i det senmoderna samhället (se t.ex. Holgersen 2017; Pries 2017; Mukhtar-Landgren 2012; Möllerström 2011; Danne-stam 2009; Billing & Stigendal 1994). Förvånansvärt lite har dock skrivits om kulturområdets eller kulturpolitikens position i det här sammanhanget. I de fall som det har gjorts, har analysen bara undantagsvis rört sig utanför ett specifikt kulturfält eller ett kulturpolitiskt sakområde. Det innebär att stadsomvandlingens omgärdande politiska och ekonomiska kontext tenderar att bli inte mycket mer än en bakgrund till kulturens och kulturpolitikens utvecklingsprocesser (se t.ex. Carlsson 2013; Wittrock 2011). Den här avhandlingen syftar till kontextualisering med en djupare innebörd, att förhålla den lokala kulturpolitikens idéproduktion på en jämbördig nivå till genomgripande ideologiska föreställningar om såväl kultur som samhälle som har haft stor återkoppling på hur Malmö stadsutveckling har formats. Därigenom är kontexten mer betydelsefull än som bakgrund till den kulturpolitiska utvecklingen eftersom idéer om kulturens värden i såväl explicit som implicit kulturpolitisk mening läses samman som beståndsdelar i det större ideologiska sammanhang som utgörs av Malmö stadsförnyelsearbete. Genom att på detta sätt analysera idéerna om kulturens värden har avhandlingen visat dels hur omvandlingens processer och dynamik ter sig specifikt i förhållandet mellan kultur och politik, dels belyst hur detta förhållande är viktigt för förståelsen av Malmö utveckling.

Holgersen (2017) har beskrivit Malmö som ett ”standard–exceptionellt” fall när det kommer till de senaste decenniernas utveckling inom stadsutveckling och samhällsplanering. *Standard* därför att Malmö omvandling är närmast schablonmässig i förhållande till den samtida utvecklingen i många städer i Europa och annorstädes. De bärande komponenterna för omvandlingen har också varit de allra mest storskaliga, i såväl materiell som symbolisk mening, och de allra mest synliga: högprofile-rad arkitektur, nya arenabyggen för idrott och underhållning, investeringar för att etablera ett nytt tjänstebaserat och kreativt näringsliv, turismsatsningar, större exklusiva kontorsmiljöer, köpcentrum, gallerior och andra tilltalande konsumtionsmiljöer, och ett nytt iögonfallande kongress- och konserthus. Allt medan dessa komponenter i mångt och mycket har standardiserats i de senaste decenniernas urbana utveckling, och därtill etablerat en *standardberättelse* om samtida stadsomvandling, har omvandlingen i Malmö i vissa avseenden även varit till synes *exceptionell*. Det gäller i fråga om omfattning, utsträckning och med vilken övertygelse och ihärdighet som stadsförnyelsearbetet har genomförts i en så pass liten stad som Malmö är i en internationell jämförelse. Den täta skalan har också bidragit till att omvandlingen, och spåren av densamma, har varit exceptionellt märkbara i stadens fysiska utformning och sociala geografi (Holgersen 2017).

Det finns motsvarigheter till en sådan beskrivning i ett längre historiskt perspektiv av Malmös utveckling. Genom att vara plats för det socialdemokratiska arbetarpartiets bildande och de första socialdemokratiska föreningarna och institutionella inrättningarna under 1880- och 1890-talen intog Malmö en föregångsroll för det svenska socialdemokratiska samhällsbygget (Nyzell 2009; Billing & Stigendal 1994; Tidman 1981). Den här positionen befästes i form av ett 67 år långt, obrutet socialdemokratiskt kommunstyre efter införandet av allmän rösträtt i stadsfullmäktigevalen 1919 (Billing & Stigendal 1994). Malmö framstår med denna historiska utveckling också som ett ”standard–exceptionellt” fall när det gäller att representera inte bara arbetarrörelsens etablering i det borgerliga samhället, utan också det socialdemokratiska folkhemsbygget, det politiska konsensusökandet och samförståndet mellan politik och näringsliv, som utgjorde ryggraden i den svenska samhällsmodellen fram till välfärdsstatens begynnande kris under 1970-talet (Billing & Sti-

gental 1994). Den här utvecklingen har för övrigt också lämnat stora avtryck också på etablerandet och utformandet av den svenska kulturpolitiken, vilket har nämnts tidigare.

Mot denna bakgrund har gestaltningen av Malmös senare omvandling ofta reducerats till en förvandling från det ena till det andra. Ett motiv som har använts både av de aktörer som har varit drivande i stadsförnyelsearbetet och av forskare som har beskrivit detsamma (Baeten 2011; Möllerström 2011; Ghilardi 2006). Malmö har på detta sätt också blivit populärt porträtterad som en "standard–exceptionell" stad för utvecklingstendenserna i det svenska samhället, både på gott och på ont (Åberg 2017; Svensson 2011). Standard därför den politiska, ekonomiska och sociala utvecklingen i Sverige så tydligt kan avläsas i Malmös lokala förhållanden. Exceptionell därför ingen annan stans tycks tendenserna och kontrasterna som ringar in utveckling vara så uppenbara som de är i Malmö.

Det är lockande att gestalta den kulturpolitiska utvecklingen i Malmö som jag har analyserat på samma sätt. Det framkommer i analysen en standardartad utveckling i förhållande till vilka idéer om kulturens värden som fick fäste i Malmös stadsförnyelsearbete kring 1990-talet och hur dessa både reproducerades och omtolkades i takt med att omvandlingsarbetet fortgick. I synnerhet gäller detta genomslaget för sådana idéströmningar som riktade in sig på kulturens attraktionsvärden och ekonomiska spridningseffekter i det urbana sammanhanget och som spreds internationellt från 1980-talet och framåt. Sådana idéer fick stor betydelse för hur profileringen av Malmö som kulturstad tedde sig under 1990-talets inledning, liksom det hade ett stort värde för andra städer runt om i Europa som befann sig i en likartad problematisk situation i efterdyningarna av industrisamhällets gradvisa sammanbrott, och städernas påföljande kriser. Detsamma kan generellt sägas gälla även för de senare framväxande diskurserna på det (explicita och implicita) kulturpolitiska fältet. Idéer om kulturindustrier, upplevelseindustrier, kulturen som ekonomisk *och* social kraft i stadslivet, de symboliska värdena av kultur vid platsomvandlingar och för stadsplaneringen i stort, kulturens roll i hållbar stadsutveckling osv. tecknar sammantaget en idéutveckling kring kulturens värden som följer en väldigt tydlig utvecklingslinje med internationell spridning. Denna överensstämmer också i stora drag med en mer övergripande diskurs och föreställning om stadsplane-

ringens teori och praktik i den våg av urbanisering som beskrivs i avhandlingen, liksom i förhållande till den generella ideologiska utvecklingen under samma tid.

Etableringen av de tillväxtinriktade idéerna om kulturens värden under åren kring 1990 samspelar med en samtidig etablering av den nyliberala ideologins omtolkning av samhällsinstitutionernas sätt att organiseras och fungera. Idéerna om kulturens ekonomiska värden hade också starka förgreningar i den stora omvandlingen av den kapitalistiska ekonomin mot en mer tjänste- och symbolladdad produktion och konsumtion, vilken bland mycket annat bidrog till att intensifiera den spekulativa marknadsekonomis verkningar på en rad olika samhälls- och livsområden och genererade nya förhållningssätt till kulturens position i samhällsproduktionen. I senare faser av idéproduktionen om kulturens värden omformas sådana ideologiska antaganden delvis, i takt med nya formulerade krav på deltagande och integration i samhällskroppen. Detta formulerades bland annat som behovet av ökad social sammanhållning och delaktighet och tog sig uttryck i kulturdiskussionen som nya krav och möjligheter för kulturlivet att på olika sätt fungera som en offentlig mötesplats. Den här typen av omtolkningar tycktes dock inte i grunden ifrågasätta de materiella och symboliska grunderna av de identifierade samhällsklyftor som härmed skulle överbryggas. Åtminstone inte i den grad att den förda nyliberala tillväxtpolitiken skulle omdefinieras på annat sätt än att den *också* skulle sörja för att generera ökad social välfärd. Det här kom tydligt till uttryck i det handlingsprogram om välfärd för alla som flera gånger har omnämnts här, och som bar den för sammanhanget signifikativa underrubriken *det dubbla åtagandet*, syftande till att den offentliga politiken – inbegripet kulturpolitiken – skulle stärka förutsättningarna för *både* den ekonomiska tillväxten *och* den sociala välfärden. Även om handlingsprogrammet som sådant fick kritik och sedermera till stora delar trängdes bort ur kommunens förnyelsearbete har, som analysen i den här avhandlingen visar, denna ideologiska föreställning i allra högsta grad levt vidare och fortsatt varit bärande för det ideologiska meningsskapandet om kulturens värden för stadens utveckling.

De här utvecklingsmönstren märks också i vilka kulturformer som de olika idéerna om kulturens värden har varit koncentrerade på. De stora kulturinstitutionernas framskjutna position i Malmös kulturliv under 1990-talet var, förutom att vara förankrade i stadens kulturhistoria

som sådan, värdefulla för den argumentation om kulturens lyskraft som slog igenom brett vid den här tiden, dock inbegripet att dessa typer av institutioner krävde nya organisationsformer. Andra idéer om kulturindustrier och upplevelseindustrier öppnade upp för nya slags kulturformer i skärningspunkten av näringslivsutveckling, teknologiska innovationer och ett mer flexibelt och entreprenörsdrivet arbetsliv, vilket gav plats för andra slags kulturella initiativ och verksamheter i gestaltningen av Malmös kulturliv.

Den ovan nämnda omtolkningen av tillväxtidéerna skapade förutsättning för, eller skapades i förutsättning av, den nyare formen av kulturinstitutioner som i Malmö utgjordes av exempelvis Garaget, Malmö Sommarscen eller Stapelbäddsparken, där det sociala värdet av att utgöra en öppen mötesplats var en minst lika stor kvalitetsmarkör som det, i snävare bemärkelse, kulturella innehållet, oavsett om det som i det här fallet rörde sig om ett stadsdelsbibliotek, föreställningar och konserter på spelplatser i stadens offentliga miljö, en flexibel utställnings- och verkstads/kontorsyta.

I takt med att idéer om kulturens värden alltmer jämkades samman med nygamla föreställningar om stadslivets heterogenitet och funktion som smältdegel av olika impulser och människor kom även det mer småskaliga, fria och spontana kulturlivet alltmer i fokus för stadsförnyelse-diskussionerna. De semi-professionella konstnärsgrupperna, mindre teatrarna och kulturföreningarna har tillsammans med gräsrotsrörelser och andra former av småskaliga kreativa initiativ efterhand getts en allt mer framskjuten position i gestaltningen av Malmö som stad. Från stadsförnyelsearbetets horisont har dessa kulturformer betraktats som värdefulla inslag, till och med som en resurs, för den fortsatta utvecklingen av Malmö som den vitala, dynamiska, kreativa och intressanta urbana plats som visionerna om staden föreställer sig. Det står dock också klart att denna stadskultur har varit, och fortsatt är, konstant utsatt för en mängd olika, och i många fall motstridiga, ideologiska anspråk på kulturens värden.

Det är ett långt steg från de beskrivningar som finns om Malmös kulturliv före den samtida situationen som tecknas ovan. Den här utvecklingen kan utan tvekan förefalla exceptionell och ger tecken om att förändringarna inom det kulturpolitiska området i Malmö är minst lika påfallande och omfattande som stadens omvandling i stort under den här tidsperioden. Även om det i en sådan framställning finns tydliga tecken

på att kulturen har getts en alltmer framskjuten position i stadsutvecklingsprocessen har avhandlingen också visat att det finns många, och inbördes väldigt skiftande, idéer om kulturens värden i det här sammanhanget. Det har också visat sig att det inte kan tas för givet att den här uppmärksamheten som riktas mot kulturens värden på något självklart sätt skulle vara gynnsamt eller stärkande för varken kulturområdets eller kulturpolitikens relevans och position i samhällsutvecklingen. Snarare kan det sägas att dessa samhällsområden är ställda under samma förhandling som samhällspolitikerna i stort när det ideologiska meningsskapandet kring kulturen och staden förskjuts på sådana sätt som det har gjort i Malmös stadsförnyelsearbete. I den här situationen råder såväl samförstånd som motsättningar i förhållandet mellan kulturpolitik och andra politiskt meningsfulla idéer om kulturens värden.

Avhandlingen har med sin kontextuella ansats visat att utvecklingen inom Malmös kulturpolitik bör förstås i ett större sammanhang. Analysen har tydligt visat att idéerna om kulturens värden som fick fäste i Malmös stadsförnyelsearbete präglades av generella utvecklingsmönster och idéer som sträcker sig långt utanför de lokala förhållandenas räckvidd. Givet den exceptionella omvandlingen i Malmö visade sig genomslaget och uttrycken för de här såväl materiella som symboliska formerna av förändring med en särskild tyngd och mening. Samtidigt har analysen också pekat på betydelsen av den lokala kontexten för hur globalt präglade utvecklingsmönster och internationella idéströmningar antar konkreta former, förhandlas och anpassas till lokala förhållanden för att bli ideologiskt meningsfulla. Som redan omnämnts är dynamiken mellan olika utvecklingskrafter och idéer, i den här frågan även om skala, nödvändig att reflektera över för att skapa en ökad förståelse för utvecklingens villkor och riktning. Genom det här perspektivet har ett spänningsförhållande mellan olika idéer om kulturens värden i Malmös stadsförnyelsearbete framträtt. Gestaltningen av Malmös omvandling från det ena till det andra har därmed både nyanserats och gjorts mer komplex.

Kulturpolitikens ideologiska dimension

De mönster av ideologiskt samförstånd och motsättningar som analysen har visat i relation till de olika idéerna om kulturens värden har dock bäring även i andra sammanhang och får stor betydelse för kulturpolitiken

som forskningsfält. Genom det ideologikritiska perspektivet framträder kulturpolitiken som ett signifikant område för förståelsen av samhällets politiska och ideologiska dimensioner i stort. Med en sådan infallsvinkel riktas analysen delvis bort från kulturen i sig, och de svårigheter som kulturbegreppet är behäftat med i den kulturpolitiska diskursen, för att snarare koncentreras på vilka värden av politisk och ideologisk karaktär som kulturen tillskrivs och på vilka sätt dessa värden tänks vara verk-samma i samhällsutvecklingen. Idéerna om kulturens värden uppfattas i den bemärkelsen som del i ett ideologiskt meningsskapande, sett till hur kulturpolitiken är med och upprättar tänkta förbindelser mellan hur kultur är med och formar specifika utvecklingslinjer i samhället.

Genom att kritiskt analysera dessa förbindelser synliggörs både idéernas själva innehåll och vilka politiska implikationer de inrymmer i termer av exempelvis resursfördelning, delaktighet och människors samhällsvillkor. Då analysen är inriktad på att göra de politiska implikationerna explicita medverkar den också själv till att upprätta sådana förbindelser när det ideologiska meningsskapandet snarast bidrar till att dölja på vilka förutsättningar av politisk art som förbindelserna vilar på. Den ideologikritiska analysen synliggör alltså meningsbärande förbindelser som inte tidigare varit tydliga.

Analysen tar således utgångspunkt i en grundläggande syn på idéer om kulturens värden som de symboliska former som bildar kulturpolitikens ideologiska dimension och som utgör en verksam kraft som är med och formar samhällsutvecklingen. Kulturpolitikens ideologiska dimension uppfattas härigenom som direkt inbäddad i den politiska produktionen och reproduktionen av samhället och samhällets sociala relationer (jfr Eagleton 2001; Williams 1995; 1980). Det innebär, i sin tur, en syn på det kulturpolitiska området som dynamiskt uppbyggt av en rad olika idéer om kulturens värden med olika ideologiska innebörder som är både samstämmiga och motstridiga i sitt meningsskapande. Den här dynamiken har analyserats bland annat i termer av explicit och implicit kulturpolitik, vilket understryker att det finns olika grader av närhet och distans inför den etablerade kulturpolitikens idéer och praktiker bland de idéer om kulturens värden som framträder.

Med detta perspektiv kan kulturpolitikens omdaning i stort uppmärksammas i ljuset av de genomgripande förändringarna av politik, ekonomi och kultur som gestaltas i avhandlingen. Modernitetens differentieringsprocesser, uppdelningarna och gränsdragningarna mellan

olika aspekter, sfärer och former av praktiker inom den samhälleliga produktionen, formade under lång tid ett samhälle där kultur och idéerna om kulturens värden i flera avseenden formulerades som någonting skilt från, och i motsättning med, samhällets materiella drivkrafter (Frenander 2005). I samma process kom kulturpolitiken gradvis att lösas från övriga områden i statsapparaten och offentligheten. Först som del av bildningsarbetet och den själsliga utvecklingen tillsammans med kyrko- och skolfrågorna. Senare som ett eget sak- och politikområde i samband med kulturpropositionen 1974.

I den efterföljande utvecklingen av det senmoderna, postindustriella samhället kan en lika genomgående, men motsatt, de-differentieringsprocess iakttagas. Tidigare gränser mellan politik, ekonomi och kultur har lösts upp med allt större acceleration och i allt mer komplexa sammanhang (Fornäs 2012; Fornäs m.fl. 2007; McGuigan 2004; Hall 1997; Zukin 1995; Lash & Urry 1994; Jameson 1986). I denna situation får idéer om kulturens värden inom och utanför den etablerade kulturpolitiken delvis andra betydelser och formerar sig inom samhällskroppen på andra sätt än tidigare.

Från det kulturpolitiska perspektivet som avhandlingen rör sig inom har den här kontexten beskrivits bland annat som utvecklingen av en "kulturpolitik av andra ordningen" (Nilsson 2003). Denna, och liknande beskrivningar, ger uttryck för en potentiellt framflyttad position för den explicita kulturpolitikens del, men också att kulturfrågorna och det kulturpolitiska tolkningsföretagandet har spridits över fler områden och aktörer (Svensson & Tomson (red.) 2016; Bjurström, Fredriksson & Möller 2013; Beckman 2010). Med dessa förflyttningar blir kulturområdet, som analysen har visat, också föremål för andra idéer om kulturens värden än de som varit inarbetade under längre tid inom kulturpolitiken.

Som det har visat sig i flera av de utvecklingsprojekt, visioner och policydiskussioner som analysen har uppehållit sig vid, framträder denna "kulturpolitik av andra ordningen" sällan i direkt anslutning till den explicita kulturpolitikens område. Snarare visar den sig som en del i andra ord, begrepp, företeelser och sammansättningar som kulturutveckling, kultursatsningar, kulturstrategier osv. (Nilsson 2003; se även Gibson & Stevenson 2004). Dessa diskurser framträder ofta (men inte uteslutande) tillsammans med urbana konnotationer och bygger, som i Malmös fall, på stadsförnyelsearbeten av mer genomgripande slag. Det

är snarare regel än undantag att de idéer om kulturens värden som kommer till uttryck i dessa processer har sin utgångspunkt i en kontext utanför det etablerade kulturområdet och kulturpolitiken. Drivkraften att föra in kulturen i detta sammanhang präglas då till stor del av ekonomiska bevekelsegrunder snarare än förankrade i vare sig kulturområdets villkor eller kulturpolitikens etablerade jämlikhetssträvanden (jfr Johansson 2006).

Det innebär att tolkningsföreträdet och den drivande kraften oftast tillhör de aktörer som traditionellt befinner sig närmare näringslivet och marknadskrafterna och som i större utsträckning har en aktiv del i den ideologiska omförhandlingen vilken gett dessa krafter ett ökat utrymme. Redogörelserna för en "kulturpolitik av andra ordningen" tenderar dock att förbise denna djupare ideologiska innebörd. Snarare framhävs den typ av nätverksorganiserade samarbeten som bygger upp en sådan kulturpolitik som konsensusorienterad. De olikheter i perspektiv och förhållningssätt som råder inför kulturen som begrepp och praktik vägs i dessa framställningar upp genom att framhålla nätverksorganisationen som jämbördig, vilken har "erkännandet av pluralismen som en självklar grund" och där alla aktörer "måste acceptera att det finns andra kunskapsperspektiv än deras eget" (Nilsson 2003:467). I likartade ordalag framförde den statliga kulturutredningen 2009 tanken på att kulturpolitiken i högre utsträckning än tidigare skulle verka som "aspektpolitik" i förhållande till andra sakområden (SOU 2009:16), vilket visar att den här diskussionen har förts, och fortsätter föras, i olika sammanhang och på olika nivåer i den offentliga debatten.

Avhandlingen lyfter således fram diskussionerna om kulturens värden som en konfliktyta mellan dels explicita och implicita kulturpolitiska idéer, dels mellan olika ideologiska grundantaganden av politisk art som är med och bidrar till de här idéernas ideologiska meningsskapande. Kulturpolitikens utvidgning innebär alltså att kulturpolitikens idéer om kulturens värden utmanas av andra aktörer och områden som dels besitter större symboliska och materiella resurser, dels innehar större ideologisk genomslagskraft.

Avhandlingen bidrar på det här sättet till den kulturpolitiska forskningen genom att bredda det kulturpolitiska perspektivet mot en analys av explicita och implicita former av kulturpolitik tillsammans. Genom den kritiska analysramen öppnar det här perspektivet upp för att förstå kulturpolitiken som mer politiskt och ideologiskt driven än vad som är

brukligt i såväl kulturpolitikforskningen som i den kulturpolitiska praktiken. Särskilt ifrågasätts en vanlig uppfattning hos föreställningarna om en "kulturpolitik av andra ordningen", och liknande diskurser, med en kulturpolitisk diskussion i form av ett konsensusinriktat, ömsesidigt utbyte av idéer om kulturens värden mellan olika aktörer utan några idémässiga eller politiska motsättningar. Istället kan det framhållas hur kulturpolitiken i såväl explicit som implicit mening ingår i forandet av en övergripande politisk samhällsdiskussion som innehåller en rad omstridda gränsdragningar och motsättningar, vilka olika idéer om kulturens värden föreställer sig på olika sätt, och som har olika, ej symmetriska, ideologiska betydelser fästa vid sig.

Det ideologikritiska projektet i avhandlingen innebär i grund och botten en *rekontextualisering* av det kulturpolitiska forskningsfältet som syftar till att kritiskt reflektera kring de till synes neutrala anspråken på kulturens värden. Med den här utgångspunkten betraktas de istället som någonting i högsta grad partiskt och politiskt. I synnerhet har analysen pekat på hur idéer om kulturens värden utifrån en explicit såväl som implicit kulturpolitisk horisont formar sig i ett samtida kraftfält där välfärdsideologiska antaganden om kulturens värden för social utjämning och demokrati stöts mot tillväxtideologiska anspråk om kultur som lokaliseringfaktor, attraktionskraft och främjande för nya ekonomiskt värdefulla produktions- och konsumtionsmönster.

Den ideologikritiska analysen har också visat att studiet av kulturpolitik kan och bör verka emancipatoriskt (jfr Miller & Yúdice 2002). Detta genom att ta sin utgångspunkt i att kulturpolitiken utöver sin funktionella roll i samhällsuppbyggnaden också inbegriper ideologiska motiv och maktmässiga aspekter som är formade av, och i sin tur är med och formar, samhällets beskaffenhet (McGuigan 2004). Med min kritiska infallsvinkel på ämnet, och blottläggandet av vilka idéer och krafter som är i rörelse i denna uppbyggnad, har jag syftat till att producera ny kunskap som tjänar till progressiv social förändring, såväl inom som utanför kulturpolitikens huvudsakliga kunskapsområde (jfr Miller & Yúdice 2002).

Med fokus på kulturpolitikens ideologiska dimension öppnar avhandlingen vidare upp för en rad nya potentiella forskningsfrågor och fält att undersöka. Avhandlingens urbanpolitiska sammanhang visar att staden som arena erbjuder en mängd exempel på hur olika aktörer med olika drivkrafter och motiv kämpar om inflytande och utrymme på ett brett definierat kulturfält. De urbana livsvillkoren utmärker sig i de här

sammanhangen med sin mångfald och kontrastriktighet i fråga om kulturella uttryck och sociala processer, men också genom att vara föremål för många starka politiska och ekonomiska intressen som innebär såväl möjligheter som begränsningar för kulturproduktion och socialt meningsskapande. Som sådan arena utgör staden en, bland flera andra möjliga, kontexter där den typ av gränsstrider mellan kulturpolitiken och andra politiska meningssystem som här är i fokus utspelar sig. Vidare skulle frågan om kulturens värden kunna undersökas i en mer aktörsnära studie, företrädesvis genom kvalitativa intervjuer och etnografiskt arbete. En sådan studie skulle ge insikter i hur de här gränsdragningarna identifieras av olika aktörer och hur förhandlingarna kring dessa gränser ter sig mer konkret. Det skulle exempelvis vara intressant att närmare studera hur olika föreningsdrivna kulturverksamheter resonerar om sin plats innanför eller utanför det kulturpolitiska sammanhanget, eller hur explicita och implicita kulturpolitiska aktörer i mer specifika fall förhåller sig till varandras målsättningar och idéer om kultur.

Samtidigt kan kulturpolitikens gränser med fördel fortsätta att undersökas även på den idémässiga nivån i såväl lokala, regionala, nationella och internationella sammanhang.

Nya stridigheter kring kulturpolitikens innehåll och gränsdragningar uppstår kontinuerligt i olika sammanhang. Ett iögonfallande exempel är de senaste årens politisering av kulturfrågorna som uppstått i samband med allt mer högljudda populistiska utlåtanden om vilken kultur som bör ta emot offentligt stöd och vilken som inte borde göra det. Ideologiska anspråk av det här slaget, som tydligt tar avstånd ifrån och ifrågasätter den grundmurade principen om armslängd avstånd mellan politiken och kulturfältet, har inte tidigare hörts i den kulturpolitiska diskussionen i den omfattning som nu utspelar sig i den politiska debatten. Detta har i sin tur väckt starka motreaktioner, både i form av försvar av rådande kulturpolitiska idéer och som förslag på förändringar som ytterligare skulle stärka kulturpolitikens motståndskraft i förhållande till antidemokratiska strömningar och värdekonserveratismens censurskap.

Den här utvecklingen har bidragit till att tydliggöra flera motsättningar inom det kulturpolitiska området som annars tenderar att förbli dolda eller förträngda i den kulturpolitiska diskussionen. Den visar också att argument om kulturens autonomi och egenvärde i grund och botten vilar på en ideologisk dimension som inte enkelt kan förstås som ett upp-rop för kulturen för kulturens skull, utan som har mer att göra med idéer

kring samhälle och demokrati. Utan tvivel är det mot denna bakgrund fruktbart att fortsätta att analysera idéer om kulturens värden, som del av ett ideologiskt meningsskapande kring samhällets utformning och utveckling, med en analys som tar sin utgångspunkt i ett konfliktperspektiv och som belyser de inneboende, liksom de uttryckta, ideologiska motsättningarna som utspelar sig i den kulturpolitiska debatten.

Ett nästa steg kunde vara att närmare analysera de idealbilder som framträder på kulturfältet i bred bemärkelse med betoning på dess klassmässiga aspekter. Det råder litet tvivel om att de synbart växande ojämlikheterna i samhällsvillkoren formerar sig kring både länge varaktiga och nyare klassförhållanden. Det märks också inom en rad samhällsvetenskapliga discipliner det senaste årtiondet att klassperspektivet åter har aktualiserats som nödvändigt för att förstå de politiska och ekonomiska grunderna för samhällets ojämlika utveckling. Det här perspektivet är viktigt också för kulturpolitikforskningen. Inte minst mot bakgrund av den förhärskande, men så ofta outtalade, medelklasspositionen utifrån vilken större delen av idéerna om kulturens värden formuleras i politiska sammanhang, vilket också den här avhandlingens material ger tydliga uttryck för.

Det kan slutligen konstateras att jag följaktligen förespråkar en ansats att studera kulturpolitiken som ett fält där det som omger kulturen och idéerna om kulturens värden ges en framträdande roll i analysen. Den senaste tidens utveckling, som här har berörts, signalerar tydligt att det finns behov av kritiska studier av det ideologiska meningsskapandet inom, och i anslutning till, den kulturpolitiska diskussionen. Med den kritiska ansatsen kan denna ideologiska dimension av kulturpolitiken blottläggas i termer av vilka politiska och ekonomiska strukturer som är medskapande till olika idéer om kulturens värden, samt vad dessa har för betydelse i fråga om att stödja dessa idéers genomslag, eller kringskära dess möjligheter att bidra till reell förändring av samhällets fortsatta utveckling.

English Summary

Cultural City/City Culture: Ideas about values of culture in Malmö's urban regeneration 1990–2012.

This dissertation is a critical exploration in the production of ideas around culture's role in urban development. Its empirical study comprises an analysis of urban regeneration strategies in the city of Malmö, Sweden, between 1990–2012, with particular focus on ideas about culture and its values represented in these strategies.

Malmö is the third largest city in Sweden with a population of approximately 347,000 (2020). From its status in the 1990s as a socially and economically exhausted industrial city, Malmö has seemingly successfully emerged as a dynamic and creative postindustrial urban metropolis. Meanwhile the city is marked by enduring social fragmentation, high unemployment and crime rates, unjust economic conditions and segregation. Malmö's transformation has been characterized as a “standard–exceptional” case of contemporary urban redevelopment (cf. Holgersen 2014). The transformational story itself, from industrial decline to postindustrial success (even though sullied by social problems), conjures up a “standard” narrative of urban metamorphosis in the wake of capitalism's global restructuring and the rise of urban neoliberalization in the 21st century. The “exceptional” aspect of Malmö's redevelopment lies in the scope and size of these changes, and the extent to which they have unfolded in a relatively small and peripheral city as Malmö (Holgersen 2014).

Several previous studies have highlighted important political aspects in Malmö's redevelopment, many of which are grounded in a neoliberal, entrepreneurial turn within local governance and urban planning (cf. Pries 2017; Holgersen 2014; Mukhtar-Landgren 2012; Baeten 2011; Möllerström 2011; Dannestam 2009). However, there has been little attention paid to the *cultural* aspects of this development, particularly how the politics of urban regeneration, with both its progress and problems,

is intertwined with the production of ideas through *cultural policy*, which is the focus in this thesis.

Cultural policy is understood here as a political field in both explicit and implicit terms (cf. Ahearne 2009). In addition to its explicit, nominal role within the (local) state, cultural policy is also formulated and shaped in other political arenas and contexts, with implications for the ways cultural affairs are acknowledged, valued, managed and regulated. The focal point of analysis in this dissertation – *ideas about values of culture* – is deliberately chosen for the sake of broadening the notion of cultural policy in this sense, and to integrate explicit and implicit policies addressing culture into a singular context. There are evidently innumerable ideas of this sort at hand, manifested by the vast variation in the use of the term “culture”, as well as the many potential values at play in various discourses. It is therefore crucial to approach ideas about values of culture *contextually* in order to acknowledge the specific sets of meanings attached to a certain idea, within a certain context. In this case the political context of urban regeneration is crucial, as it brings to the case of Malmö’s urban renewal a set of conditions and connotations to this specific formulation and interpretation of ideas about culture’s value.

The *general aim* of this dissertation is to gain a deepened understanding concerning ideas about values of culture within a context of urban politics and societal development. In order to pursue this aim I deploy critical textual analysis of policy documents and other municipal texts that in different ways have expressed ideas regarding values of culture within the frame of the city’s urban regeneration strategies. The empirical material includes texts from both those areas within the municipal organization that are explicitly concerned with cultural affairs and others that are more implicit in their affiliation to matters of culture and cultural policy. As part of the textual analysis, I use contextualization and critical reflection in order to connect the different values being ascribed to culture during this period to the overall meaning-production of *the city*, its renewal, growth and challenges. In this way ideas about values of culture are regarded equally as ideas about the city, and society in general. The analysis thereby highlights ideas about values of culture as a means to represent and shape societal development. As such, I argue that ideas about values of culture in this context are best acknowledged as a form of ideological meaning-production within an extended field of cul-

tural policy, which take shape in relation to other consonant, or conflictual, ideas and developing forces in society. The thesis is thus a contribution to a strand of research bridging cultural policies and critical analysis of urban political processes. Following this, I address *two central research questions*:

- Which ideas about values of culture appear in the context of urban regeneration strategies in Malmö during the period 1990-2012, and which patterns of consensus and/or conflict does these ideas entail and represent?
- How can ideas about values of culture be acknowledged as a form of ideological meaning-production, both in the specific case of Malmö's regeneration and within cultural policies and societal development at large?

The *first part* of the dissertation presents the background and context for my inquiry into the role of ideas about values of culture in Malmö's urban renewal process. This is followed by a review and discussion of central themes in the development of cultural policies in both Sweden and an international context, and how cultural policy research has emerged in relation to these developmental processes. I argue for at least three significant points of consideration: 1) The need to recognize the broadening field of cultural policy by acknowledging both its explicit and implicit aspects, including how these aspects are organized in different areas within society and in different sets of political contexts. 2) The need for a more politically engaged course of research that is concerned with the wider political and ideological dimension of policy-making, a realm of inquiry that is particularly relevant concerning how cultural policies are often represented as more or less detached from ideological conflicts (cf. Frenander 2005). 3) The need to connect issues of cultural policy to issues of place, particularly the *politics* of place. The proliferation of place-related cultural strategies manifested in concepts like the *creative city*, the *creative class*, *place-marketing*, *place-making*, and *cultural planning* have spurred this need considerably, as such concepts have directed the governance of culture into new settings and ideological contexts.

In the *theory section*, I discuss five possible points of departure for a constructive critical analysis of ideology. These points revolve around 1) *The concept of ideology and its ontological and epistemological foundations*, where I argue that the emphasis within traditional ideology critique on material conditions for determining societal development needs to be combined with an understanding of symbolic forms as co-creating the way society is shaped and under what conditions. This means that I regard ideology as a concept for how symbolic forms, such as language and representations, construct an active force in the creation and shaping of society that operates together with (though not passively reflecting) the material circumstances and existing power relations of society. 2) *The social and political significance of ideology*, with which I mean there is an built-in political dimension in the social production of meaning that constitutes ideology. This conveys a set of mechanisms of exclusion and inclusion which is decisive for which ideas, experiences, perspectives and values have influence over the way society develops. 3) *The function and effect of ideology*, which highlights the critical endeavor of ideology critique to understand *how* the production of ideological meaning manifests and its potential effects on the ways society, and reality as such, is experienced. What is perceived as possible, or not, in terms of societal development and how are the members of a included or excluded from these possibilities? 4) *The asymmetrical meaning-production in ideology*, which means that ideology as a concept and process ought to be regarded as a more multifaceted and irregular system of ideas than traditionally conveyed in traditional ideology critique. 5) *Ideological power and hegemony*, which, in accordance with a more nuanced view of ideology as a system of meaning entailing both consensual ideas and inherent contradictions, enables an understanding of ideological meaning-production as an ongoing struggle for domination within discourses on the value of culture and the representation of society at large.

This analytical framework enables me to analyze ideas about values of culture as a social process of ideological meaning-production, which is deeply embedded in the symbolic and material struggle for power and influence over society, its organization and development. The production of ideas about values of culture in the context of urban development in Malmö is as such critically analyzed as part of the political dynamics in the city. While it is significant to identify how some of these ideas appear

allied with dominant political power, and therefore seem more influential in shaping a hegemonic understanding for the city's development, it is equally important to recognize the asymmetries present in this particular production of ideas and meanings. Some ideas about values of culture in this context illustrate inherent tensions, inconsistencies and antagonisms in the formation of cultural policies, and the urban regeneration process at large. These differences and contradictions also form part of the analysis in order to highlight the many layers of meaning present in discussions about culture's social and developmental value, as well as to grasp the complexity of societal development at large.

The *second part* of the dissertation comprises the empirical study. The seven empirical chapters are organized chronologically as well as thematically. Besides conveying the timeline of Malmö's urban regeneration process, each chapter identifies specific themes or projects that at certain times, and under certain conditions, appear ideologically significant for the representation of the city's ongoing development.

Figure 1 presents an overview of the primary findings in the empirical material. It illustrates which forms of culture, premises, discourses, central phrases and development processes appear especially meaningful and significant to the case study. By reading the figure horizontally, it is possible to see how different ideas of culture, and its values, have been established, shifted or remained central over time within different areas, and levels, in Malmö's urban redevelopment strategies. By reading it vertically, it becomes visible how ideas on culture, and its values, have been both concordant and divergent between these different areas and levels during specific periods throughout the course of urban redevelopment.

Chapter 1, 2 and 3 illustrate how new ideas pertaining to culture's values were established in Malmö during the 1990s and the first years of the new millennium. These diverged in many ways from both traditional views on cultural policy and from ubiquitous representations of Malmö as a former industrial and working class city. All together they composed a new perspective on culture as a potential resource for increased economic growth and a pathway for a fresh identity for the city and its inhabitants - less deprived, more attractive. In the early 1990s it was particularly the public art institutions that were seen as vehicles for this revitalization. Meanwhile the institutional framework was subjected to measures that aimed to spur artistic renewal, install more effective organizations and market Malmö as a renowned cultural city. Other tradi-

	Chapter 1: Forming Malmö as a Cultural City ca 1990– 1997	Chapter 2: The Vision of New Malmö ca 1994– 1998	Chapter 3: From Ex- perience Industry to Experience City ca 2001– 2004	Chapter 4: The Dou- ble Com- mitment ca 2004– 2010	Chapter 5: Spaces for Economic Growth and spaces for Social Welfare ca 2000– 2006	Chapter 6: Culture In- between the Houses ca 2005– 2009	Chapter 7: Culture in Place ca 2006– 2012
Culture	Art institutions	Art institutions; Cultural in- dustries	Art institu- tions; Non-in- stitutional cul- ture; Culture as experience	Cultural insti- tutions; Cul- ture as a whole way of life and iden- tity	City culture; Culture as public life; Culture as en- hanced life- style	Urban culture; Spontaneous culture	Culture as place-specific resource; Art- ists; Cultural events
Ideas about the values of culture	Development; Promotion; Identity mak- ing	Development; Promotion; Identity mak- ing	Promotion; Culture part of new sector and new econ- omy	Meeting place; Cohesion; Participation	Aestheticiza- tion; Attrac- tiveness; Meeting pla- ce; Disintegra- tion/integra- tion	Urbanity; Ex- change; Crea- tivity; Produc- tivity; Partici- pation	Culture as as- set for place regeneration
Cultural policy ex- plicit	Aesthetic re- newal; Cultural conversion	Cultural, tech- nological and symbolical conversion	Regain Cul- ture's role as precursor for regeneration	Culture as meeting place; Diversity; Unifying; Broadened participation; Culture as so- cial welfare	Cultural as city planning; Culture as meeting place; Integration and social welfare	Culture as cityness; New cultural initia- tives; Culture outside of the cultural sector	Culture as localization; Culture as city planning; Art as resource

Cultural policy implicit	Culture as (economic) localization and identity; Cultural City	Culture as resource for urban regeneration; City of Knowledge	Consumption; Culture as experiencing the city and part of city-branding	Ethnic and universal culture; Culture as social welfare and economic growth	Cultural planning; Enhancement of inner city areas; Other plans and arrangements for outskirts	Culture as urban engine, density, creativity, productivity, attractiveness and economic growth	Urban planning with and for culture; Bridging polarization; Generation activity and attractiveness
Dominant ideological meaning-production.	Urban regeneration through Culture and economic growth.	Urban regeneration through images of the future and economic growth	Urban regeneration through strategy, networking government, experiences, attractiveness and economic growth	The double commitment; Increased economic growth for strengthening social welfare and cultural integration	City as space for economic growth and social welfare; The divided city as problem and asset	The city's urban character as capital for urban regeneration and economic growth	Culture as planning tool, driving force and resource for development
Areas of conflict	Tradition vs. Renewal; Institutional culture vs. Non-institutional culture; Art policies vs. Cultural policies; Autonomy vs. Centralization	Cultural sector vs. Business; Depoliticization vs. Symbolical production; Global vs. Local	Cultural sector vs. The experience in industry/economy; Cultural form vs. Culture as event; Attractiveness vs. Social welfare; Visitor vs. Citizen	Ethnicity vs. Universality; Economic growth vs. Social welfare; Growth and welfare for all vs. Growth and welfare for some	Economic growth vs. Social welfare; Inner city vs. Outskirts; Integration vs. Disintegration; Inclusion vs. Exclusion from public urban life	Economic growth vs. Social welfare; Strategic vs. Organic growth; Favorable vs. Unfavorable culture; Cultural sector vs. Cultural extension	Imagined place vs. Actual place; Durability vs. Temporality; Inclusion vs. Displacement; Participation vs. Attractiveness

Figure 1. Ideas about the values of culture in Malmö's urban renewal 1990-2012, summary of main findings.

tional core areas in cultural policies (e.g. children's and youth culture, amateur culture, subsidized non-institutional culture and cultural participation among less resourceful groups in society) were less prominent in these cultural strategies. During the second half of the 1990s and the first years of the 2000s, this shift was completed with ideas on culture as an area for future professions and markets, in relation to investments in ICT, knowledge-based services and an experience economy. This widened understanding of culture eventually shifted away from the expectation of the Arts as a catalyst for Malmö's regeneration. The promotion of Malmö as a cultural city was furthermore displaced by a vision on Malmö as a knowledge city. The latter became a platform for more far-reaching strategies in the reshaping of the city and the politics of regeneration. Heavily influenced by a neoliberal regeneration scheme, ideas around values of culture were less concerned with the traditional cultural sector or cultural participation and more geared towards strategies for economic growth, like attracting high-income inhabitants and localizing financial capital in Malmö.

Chapter 4 analyzes ideas about values of culture expressed, in different set of contexts, in relation to the municipal policy act *Welfare for all – The double commitment*, which was enacted from 2004 until 2008. The policy act addressed the growing differences and inequalities within Malmö's population. According to its framing, the policy was meant to manifest the same kind of strength and commitment within the municipal organization as the previous investments and strategies for economic growth had displayed, but this time the commitment would be directed towards the city's social welfare. It was stated also that it was this prior drive for increasing the city's growth and attractiveness that had secured the municipality's capability to now act on the growing differences and inequalities within the local community. A reinforced discourse on social welfare also took shape in discussions on cultural policy, both within and alongside *Welfare for all*. Cultural diversity, involvement and participation in local cultural life were emphasized as key elements in a more socially-oriented cultural policy. City officials and politicians acknowledged these motifs of cultural and social welfare as important and meaningful in their own right. I argue in this chapter, however, that the ideas around welfare put forth in the policy was also explicitly related to sustained investments and strategies for economic growth. Local cultural policy-making thus perfectly enacted the overarching intention of the so-

called *double commitment*, i.e. to mutually associate social welfare and economic growth in urban regeneration strategies. This meant that the stated re-commitment to social welfare actually led to the naturalization of the municipality's commitment to increased economic growth. Matters of social welfare thus became directly intertwined with those ideas and investments leading the pro-growth agenda in Malmö's regeneration strategies.

Chapters 5, 6 and 7 demonstrate how various imaginaries of Malmö's public space and ideas about urban culture renegotiated this intimate relationship between welfare and growth. The growing differences in living conditions within Malmö's population highlighted in *Welfare for all* translated into a real spatial problem, manifesting as increased segregation and different sets of barriers that impeded people's movements and possibilities for encounters in public space. In chapter 5, I discuss how the city planning office debated ways to make the city "whole", physically and mentally, during the second half of the 2000s. Culture, in a variety of forms, was considered a key aspect of this kind of development in two ways. First, in the sense that the cultural sector was described as an important meeting place for people with different social and ethnic backgrounds, experiences and life situations. Secondly, as a more long-term matter, the cultural sector was seen as part of the general regeneration process, as a tool for working towards bridging those barriers identified as separating different parts of the city and their respective societal groups. To some extent did cultural policy and urban planning also conjoin in formal cooperation within the municipal organization, e.g. in the regeneration of the derelict industrial area Norra Sorgenfri where many of these ideas about values of culture were discussed (see chapter 7). Meanwhile many other ideas, similar and divergent, about values of culture within an urban setting were brought into Malmö's regeneration strategies from agents and currents outside of the municipality's own organization. Three examples of this sort are discussed in chapter 6: *Malmö as a second-tier city*, *the concept of the 4th urban space*, and *the Laboratory for Spontaneous Culture*. These concepts and projects jointly called for a more fine-tuned understanding of the social and cultural relations in-between the physical settings of urban spaces. In this respect, they all represented a direction in Malmö's urban regeneration strategies in the years around 2010 towards new ways of thinking around urban culture, adopted by the municipality in collaboration with

external actors. At the same time there were crucial divergences between these different ideas regarding their scope, aims and ideological meaning-production. The first two connected to, and deepened, the pro-growth agenda established in conjunction with the waterfront development in the Western Harbor area and the ambition to attract high-income inhabitants and business to the city. *The Laboratory for Spontaneous Culture* held a different perspective and instead turned its attention towards the multicultural, socio-economically blended, city district Möllevången as the ideal type of urban space for cultural renewal and social development. Instead of promoting innovation and economic growth as urban culture's most valuable outcome, the project leaders in the Spontaneous Culture project suggested a view on these interpersonal urban relations and encounters as a form of *socially meaningful relationship* and, as such, a path towards fostering a more active citizenship. I argue that these concepts and projects represent yet another aspect of the ideological meaning-production concerning the municipality's *double commitment*, which in this case is expressed through divergent appreciations of urban culture and its proposed values, outcomes and effects.

Overall, the empirical study shows that ideas about culture, and its values, have gained an increasingly influential position in urban regeneration strategies in Malmö. It is at the same time clear that these ideas about culture's role for development is far from unified or self-evident. The chronology demonstrates some rather distinct sets of ideas about values of culture during this period, and highlights that these sets of ideas, or discourses, at times have relatively strongly impacted the urban redevelopment schemes in Malmö. The distinctiveness of these discourses relates to their ability to gather multiple agents of power, from different fields, sectors and scales – internationally, nationally, regionally and locally. Meanwhile it is obvious that such discourses and sets of ideas about values of culture do not simply replace older ideas. Rather, they build new layers of meaning around the value of culture and thereby continually add to the prevailing complexity within cultural policy. Thus, new ideas also create further friction between different hopes and aspirations regarding culture's role in societal development. Already established views and ideas are renegotiated, and new ones appear, in an

amalgamation of different perspectives. In turn, these patterns of convergent and divergent ideas represent ideological negotiations in the construction of society.

The *third and final part* of the dissertation reflects further on the central question about ideas about values of culture as ideological meaning-production, both in regards to the case of Malmö's redevelopment and for cultural policies in general. The concluding arguments of the analysis relate to the five aspects of ideology discussed in the theory section.

1) *Values of culture are ideologically significant* in the sense that the different sets of values that are ascribed to different concepts of culture illuminate which cultural forms are appreciated as more, or less, important to a specific vision of societal development. As demonstrated in the case of Malmö, ideas about values of culture range from addressing culture in the broadest meaning as a way of life, to focusing on specific forms of cultural production and activities. The ideological dimension in question is particularly unfolding in the forging of connections between these two registers of culture and the meaning attributed to their relation. The overall idea of culture as an edifying force for the city's sense of identity and way of life appears to unite many different strategies, projects and agents throughout Malmö's renewal process. This shared understanding of the role of culture is contrasted, however, by the many different ideas around which forms of culture lead to successful redevelopment, and the conflicting ideological assumptions about *why* these specific forms of culture were especially valuable. Some of these differences can be traced back to the inherent different structures, traditions and systems of ideas that distinguish cultural policy as an *explicit* political field from those policy-discussions that more *implicitly* address the field of culture, and cultural policies, as part of urban regeneration strategies. However, focusing on the different rationales about why some forms of culture are regarded as valuable for a specific way of life to emerge in the city, it may be observed that those changeable sets of ideas are less determined by the formal structures of cultural policies and are more ideologically contested.

2) *Values of culture are politically meaningful* in the sense that they entail the power of symbolic forms to shape, and reshape, the notion of society. Telling the story about *how* the city is transforming, *why* it is

transforming and in which way it *should* transform (and not), has evidently been a powerful instrument for the municipality in changing the way Malmö as a city is envisioned and experienced. The promotion of specific values of culture is part of this ideological meaning-production around how society is experienced and in which direction it is thought to progress. Aligned with other political and economic forces of development dominant ideas about values of culture, under certain conditions, can appear to be more ideologically meaningful than others. What emerges as politically and ideologically meaningful is thus an interactive, dynamic process, which is dependent on the harmonization of material and symbolic forces of development. Material conditions play a central role in determining which ideas about values of culture emerge. Meanwhile such ideas are fundamental in determining which meanings are *ascribed to* those material conditions, their significance and how they come to work in the production of society. The answer to the question about which ideas regarding values of culture have been most prominent within Malmö's regeneration process is therefore dependent on the contextual approach, which interprets the meaning of ideas in the wider context of the material and symbolic conditions evolving in the city's redevelopment.

3) *The real effects of values of culture* stem from the aforementioned contextual interpretation. The many different values ascribed to culture within the regeneration process in Malmö imply various suggestions for how the city should develop. These representations in turn implicate different notions of the public *good* and how political resources and public funds should be allocated accordingly. The claims that culture would support the city's power to attract external recognition and capital have dominated many strategies for regeneration in Malmö. These ideas are deeply intertwined with the coinciding remodeling of welfare policies within local governance, which the thesis identifies as the establishment of an *ideology of the double commitment*. Within this ideological formation exist ideas about social welfare reformulated as intricately interlinked with ideas about economic growth. The notion of the city and the value of the city's culture have as such been greatly influenced by the neoliberal concept of interurban competition and the strategies implemented to enforce Malmö's competitiveness for localizing new businesses, new inhabitants and creating attractive job opportunities. In other words, the intended attractiveness in outward representations of

Malmö also becomes an *inward* projection for the city's inhabitants to identify with, and the apparently clear measure of the city's well-being and social welfare. Ideas ascribing potential economic value to culture function equally as a sign of, and justification for, these conditions. Their real ideological effects are found in the way they sustain the continuous reconfiguration of local governance, and their role in the deepening of the ideological meaning-production around social welfare and economic growth.

4) *The asymmetries in ideas about values of culture* are an important part of the analysis, intended to shed light on the many contradicting notions on culture, and its proposed values, within the regeneration process in Malmö. Focusing not only on patterns of ideological consensus on some ideas regarding the value of culture and dominant forces of development, but recognizing also the inconsistencies and ideological contradictions inherent to discussions on the value of culture, makes the critical analysis less predictable and more complex. The dynamics between explicit and implicit areas of cultural policy are part of these contradictions, as they revolve around different systems of knowledge. The production of ideas about values of culture within explicit cultural policies are in themselves built around changing notions about the concepts of culture and society. The widening of policy discussions around culture in the face of the political and economic development that the thesis addresses have nevertheless shaped new patterns of ideological meaning-production within both explicit and implicit contexts of cultural policy-making. In several strategies and projects analyzed in this thesis, the stated ideas about values of culture appear not only myriad, but also seemingly ambiguous and inherently incompatible. By highlighting these ambiguities and contestations, the analysis has sought to expose the political dynamics in urban governance as well as the power relations illustrated in the different ideological conceptualizations of "culture" and "the city".

5) *Ideological dominance and power* is the most all-encompassing concept regarding how ideas about values of culture operates as a form of ideological meaning-production. In many respects it acts as the capstone to the aspects of ideology discussed above by asserting the workings of dominance and power in the meaning-production around culture in urban regeneration. The different ideas about values of culture in the case of Malmö's regeneration have proven to be significant components

in the ongoing ideological struggle for how the city is, and should be, unfolding. It is obvious, too, that different ideas about values of culture have sustained, but also contradicted, dominant ideas and forces of development within the renewal process. The many layers of ideological meaning-production inherent in the ideas about values of culture represent patterns of both ideological consensus and conflict in the municipal organization, as well as in the structures of urban politics. These patterns in turn represent symmetries and asymmetries of meaning and power in the formations of hegemony. Symmetries, in this case, are the patterns of consensus that have been demonstrated between ideas about values of culture and the dominant ideas about which direction the city is developing. Asymmetries are partly located in the shifting ideas formulated within the process of urban regeneration, and also partly attached to those hierarchies within the political structure that provide different agents with different scopes of action in relation to those ideas which appear most dominant.

From this perspective, the field of cultural policy emerges as a significant area of hegemonic conflict. The analysis shows that dominant ideas and power relations in society have shaped ideas about values of culture in the case of Malmö's regeneration. These ideas, in turn, help shape dominant powers and the conditions under which dominant powers become hegemonic in the production of society, both materially and symbolically. The analysis has furthermore demonstrated that ideas about values of culture within the field of cultural policy is far from unified and that the field of cultural policy therefore also serves as an arena for contradicting ideas, and conflicting ideological thought, in the production of society at large.

Käll- och litteraturförteckning

- Aagedal, O., Egeland H. & Villa M. (2009). *Lokalt kulturliv i endring*. Oslo: Norsk kulturråd/Fagbokforlaget.
- Ahearne, J. (2009). "Cultural Policy Explicit and Implicit: A Distinction and Some Uses". *International Journal of Cultural Policy*, 15 (2). Sid. 141–153.
- Alasuutari, P. (2009). "Art and Cultural Policy in the World Culture of the Moderns". *What about cultural policy? Interdisciplinary perspectives on culture and politics*. Red. M. Pyykkönnen, N. Simanainen & S. Sokke. Helsinki/Jyväskylä: Minerva. Sid. 99–116.
- Algotson, S. & Daal, C. (2007). *Mötesplatser för upplevelseindustrin: metoder för samproduktion av kunskaps- och kompetensutveckling*. Stockholm: KK-stiftelsen.
- Allelin, M., Kallifatides, M., Sjöberg, S. & Skyrman, V. (2021). "Välfärdsmodellens omvandling: det privata kapitalets utvidgning i den offentliga sektorn". *Klass i Sverige: ojämlikheten, makten och politiken i det 21:a århundradet*. Red. D. Suhonen, G. Therborn & J. Weithz. Lund: Arkiv förlag. Sid. 147–180.
- Almquist, K. (1999). *Blandade upplevelser: en förstudie om svensk upplevelseindustris möjligheter, med förslag till åtgärder*. Stockholm: KK-stiftelsen.
- Altheide, D. L. & Snow, R. P. (1979). *Media logic*. Beverly Hills: Sage.
- Althusser, L. (1968). *För Marx*. Staffanstorp: Cavefors.
- Althusser, L. (1976). "Ideologi och ideologiska statsapparater (Noter för en undersökning)". *Filosofi från proletär klasståndpunkt*. Red. G. Therborn. Staffanstorp: Cavefors.

- Alvesson, M. & Sköldberg, K. (1994). *Tolkning och reflektion: vetenskapsfilosofi och kvalitativ metod*. Lund: Studentlitteratur.
- Alvesson, M. & Deetz, S. (2000). *Kritisk samhällsvetenskaplig metod*. Lund: Studentlitteratur.
- Anderson, P. (1984). *Om den västerländska marxismen*. Lund: Arkiv.
- Andersson, I., Johansson, R. & Larsson, G. (2013). *Malmö 1914: en stad inför språnget till det moderna*. Malmö: Mezzo Media i samarbete med Institutet för studier i Malmös historia (IMH) och Malmö stad.
- Andersson, N. (2004). "Ideologi som erfarenhet. E.P. Thompson och Louis Althusser om politisk förändring". *Sociala konflikter och kulturella processer: historia med människor i centrum*. Red. N. Andersson, L. Berggren, & M. Greiff. Malmö: Lärarutbildningen, Malmö högskola. Sid. 220–247.
- Andersson, P. & Lindau, J. (1998). *Den nya kulturrevolutionen*. Stockholm: Atlas.
- Andersson, R. & Molina, I. (2003). "Racialization and Migration in Urban Segregation Processes. Key issues for critical geographers". *Voices from the North - new trends in Nordic human geography*. Red. J. Öhman & K. Simonsen. Aldershot: Ashgate. Sid. 261–282.
- Andersson, R. (2007). "Från den improduktiva bohemen till den kreativa entreprenören". *Fronesis*, 24. Sid. 166–173.
- Andersson, S. (1987). *Det organiserade folknöjet: en studie kring de svenska folkparkerna 1890-1930-talet*. Diss. Lund: Lunds universitet.
- Andersson, Å. E. & Strömquist, U. (1988). *K-samhällets framtid*. Stockholm: Prisma.
- Andersson, Å. E. & Mancheno-Gren, A. (2003). "Fasta ensembler eller festivaler?". *Kulturen i kunskapssamhället: Om kultursektorns tillväxt och kulturpolitikens utmaningar*. Red. S. Sörlin. Stockholm: SISTER. Sid. 163–176.
- Anheier, H. K., Isar, Y. R. & Hoelscher, M. (red.) (2012). *Cities, cultural policy and governance*. Los Angeles: Sage.
- Antoni, R. & Mellander, C. (2013). "Stadens kultur och tillväxt". Fastighetsägarna och SOM-institutet.
URL:
<https://www.fastighetsagarna.se/globalassets/rapporter/gfrs->

- Aronczyk, M. & Powers, D. (2010). "Introduction: Blowing up the brand". *Blowing up the brand: critical perspectives on promotional culture*. Red. M. Aronczyk & D. Powers. New York: P. Lang. Sid. 1–26.
- Aronsson, L., Bjälesjö, J. & Johansson, S. (red.) (2007). *Kulturell ekonomi. Skapandet av värden, platser och identiteter i upplevelsesamhället*. Lund. Studentlitteratur.
- Arvidsson, A. (2011). "Creativity, brands, finance and beyond: Notes towards a theoretical perspective on city branding". *Brands and branding geographies*. Red. A. Pike. Cheltenham: Edward Elgar. Sid. 305–323.
- Aspelin, K. (1975). *Textens dimensioner: problem och perspektiv i litteraturstudiet*. Stockholm: PAN/Norstedt.
- Axelsson, B. & Fornäs, J. (red.) (2007). *Kulturstudier i Sverige*. Stockholm: Studentlitteratur.
- Baeten, G. (2011). "Normalising Neoliberal planning: the case of the Hyllie urban development project in Malmö, Sweden". *Contradictions of neoliberal planning: cities, policies and politics*. Red. T. Taşan-Kok & G. Baeten. Springer: Berlin. Sid. 21–42.
- Baeten, G., Berg, L. D. & Lund Hansen, A. (2015). "Introduction: neoliberalism and post-welfare Nordic states in transition". *Geografiska annaler B*, 97 (3). Sid. 209–212.
- Bakke, M. (2006). "Kulturpolitikk og velferdspolitik". *Nordisk kulturpolitisk tidskrift*, 9 (1). Sid. 81–104.
- Banks, M. (2009). "Fit and working again? The instrumental leisure of the 'creative class'". *Environment and planning A*, 41 (3). Sid. 668–681.
- Barrett, M. (1994). "Ideology, Politics, Hegemony: From Gramsci to Laclau and Mouffe". *Mapping ideology*. Red. S. Žižek. London: Verso. Sid. 235–264.
- Barthes, R. (1970). *Mytologier*. Staffanstorps: Cavefors.
- Bauman, Z. (2000). *På spaning efter politiken*. Göteborg: Daidalos.
- Bauman, Z. (2001). "Uses and disuses of urban space". *Organizing Metropolitan Space and Discourse*. Red. B. Czarniawska & R. Solli. Malmö: Liber. Sid. 15–32.

- Baumol, W. J. & Bowen, W. G. (1993[1966]). *Performing arts - the economic dilemma: a study of problems common to theater, opera, music and dance*. Aldershot: Gregg Revivals.
- Bayliss, D. (2004). "Denmark's Creative Potential: The Role of Culture within Danish Urban Development Strategies". *International journal of cultural policy*, 10 (1). Sid. 5–28.
- Beckman, S. (2003). "Hur stor är kulturproduktionen?". *Kulturen i kunskapssamhället: Om kultursektorns tillväxt och kulturpolitikens utmaningar*. Red. S. Sörlin. Stockholm: SISTER. Sid. 39–56.
- Beckman, S. (2008). "Inledning". *Kultursverige 2009: problemanalys och kulturstatistik*. Red. S. Beckman & S. Månsson. Linköping: Sörlins förlag. Sid. 7–11.
- Beckman, S. (2010). "Kultur som tillväxtresurs och bildning. Brytningar i kulturpolitiken". *Astrid Lindgrens världar i Vimmerby. En studie om kulturarv och samhällsutveckling*. Red. L. Jonsson. Lund: Nordic Academic Press. Sid. 121–132.
- Beckman, S. (2011). "Kultur". *Perspektiv på turism och resande: begrepp för en kritisk turismanalys*. Red. J. Syssner. Lund: Studentlitteratur. Sid. 119–145.
- Belfiore, E. (2004). "Auditing culture: The subsidised cultural sector in the new public management". *International journal of cultural policy* 10 (2). Sid. 183–202.
- Belfiore, E. & Bennett, O. (2007). "Rethinking the Social Impacts of the Arts". *International journal of cultural policy*, 13 (2). Sid. 135–151.
- Belfiore, E. (2009). "On bullshit in cultural policy practice and research: notes from the British case". *International journal of cultural policy*, 15 (3). Sid. 343–359.
- Bell, D. (1960). *The end of ideology: on the exhaustion of political ideas in the fifties*. Glencoe: Free Press.
- Bell, D. (1999[1973]). *The Coming of post-industrial society: a venture in social forecasting*. New York: Basic Books.
- Bell, D. (1986). "Kapitalismens kulturella motsägelser: modernismen som förförare". *Postmoderna tider?*. Red. M. Löfgren, A. Molander & M. Arvidsson. Stockholm: Norstedt. Sid. 235–259.
- Bell, D. & Jayne, M. (red.) (2006). *Small cities: urban experience beyond the metropolis*. London: Routledge.

- Bengtsson, Å. M. & Dacke, P. (1989). *Läderfabriken Malmö 1987–1989*. Lund: Propexus.
- Benhabib, S. (2004). *Jämlikhet och mångfald: demokrati och medborgarskap i en global tidsålder*. Göteborg: Daidalos.
- Bennett, T. (2001). "Cultural policy – issues of culture and governance". *Culture, society and market: the Swedish research seminar held at Sigtuna, January 24–25, 2000*. Red. F. Snickars. Stockholm: Statens kulturråd. Sid. 13–28.
- Berg, P. O. (2001). "The Summoning of the Øresund Region". *Organizing Metropolitan Space and Discourse*. Red. B. Czarniawska & R. Solli. Malmö: Liber. Sid. 175–191.
- Berg, P. O., Linde-Laursen, A. & Löfgren, O. (red.) (2002). *Öresundsbron på uppmärksamhetens marknad: Regionbyggare i evenemangsbranschen*. Lund: Studentlitteratur.
- Berggren, L. & Johansson, R. (2020). "I Turning Torsos tidevarv". *Malmö stads historia del 9 1990-2020: Band 1*. Red. R. Johansson m.fl. Malmö: Kira förlag. Sid. 13–34.
- Berglez, P. (2019). "Kritisk diskursanalys". *Metoder i medie- och kommunikationsvetenskap*. Red. M. Ekström & B. Johansson. Lund: Studentlitteratur. Sid. 225–254.
- Bergman, J. (2010). *Kulturfolk eller folkkultur?: 1968, kulturarbetarna och demokratin*. Stockholm: Stockholms universitet.
- Bergström, G. & Boréus, K. (2012). "Idé- och ideologianalys". *Textens mening och makt: metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys*. Red. G. Bergström & K. Boréus. Lund: Studentlitteratur. Sid. 139–176.
- Bianchini, F. (1999). "Cultural planning for urban sustainability". *City and culture: cultural processes and urban sustainability*. Red. L. Nyström & C. Fudge. Karlskrona: Stadsmiljörådet. Sid. 34–51.
- Bianchini, F. & Ghilardi, L. (2007). "Thinking culturally about place". *Place branding and public diplomacy*, 3 (4). Sid. 280–286
- Bille, T. (2009). "Oplevelseøkonomiens betydning i økonomien og kulturpolitikken". *Nordisk kulturpolitisk tidskrift*, 12 (1). Sid. 93–112.
- Bille, T. (2010). *Creativity at work: the Nordic approach to the experience economy – does it make sense?*. Copenhagen Business School/Handelshøjskolen.

- Bille, T. (2013). "How to develop a region through culture and creativity. The foundation Cultiva in Kristiansand". *The value of arts and culture for regional development - a Scandinavian Perspective*. Red. L. Lindeborg & L. Lindkvist. London: Routledge. Sid. 161–179.
- Billgren, T. (2013). "Mamö i Norden, Norden i Malmö – ett samtal kring konsten och samtiden". *Malmö Nordic 2013*. Malmö stad. Sid. 21–25.
- Billing, P. (1991). *Hundra år i folkets tjänst: Malmö folkets park 1891-1991. Jubileumsskrift*. Malmö: Malmö socialdemokratiska föreningen.
- Billing, P. & Stigendal, M. (1994). *Hegemonins decennier: lärdomar från Malmö om den svenska modellen*. Diss. Lund: Lunds universitet.
- Billing, P. (2000). *Skilda världar?: Malmös 1990-tal i ett kort historiskt perspektiv*. Malmö: Malmö stad.
- Birkeland, I. (2007). "Culture, cultural policy and ecological sustainability". *Nordisk kulturpolitisk tidskrift*, 10 (2). Sid. 82–112.
- Bjurström, E. (2008a). "Cultural policy and the meaning of modern and post-modern taste, with concluding remarks on the case of Sweden". *International journal of cultural policy*, 14 (1). Sid. 65–78.
- Bjurström, E. (2008b). "Kulturpolitik i globaliseringens tidevarv". *Kultursverige 2009: problemanalys och kulturstatistik*. Red. S. Beckman & S. Månsson. Linköping: Sörlins förlag. Sid. 80–84.
- Bjurström, E., Fredriksson, M. & Möller, P. (2013). *Den nya kulturekonomin: kreativ ekonomi, kulturellt entreprenörskap och platsmarknadsföring i Norrköping*. Norrköping: Centrum för kommunstrategiska studier, Linköpings universitet.
- Bjurström, E. (2016). *Det moderna smakspelet: tid, smak, mode*. Stockholm: Carlsson.
- Blomgren, R. (2008). "Från hot till möjlighet: om kulturindustrin och kulturpolitiken". *Kultursverige 2009: problemanalys och kulturstatistik*. Red. S. Beckman & S. Månsson. Linköping: Sörlins förlag. Sid. 20–24.
- Boo1 *framtidstaden: Europeisk bomässa och utställning i Malmö 2001*. (1999). Malmö: Svenska Boprojekt.
- Boo1 *katalog 1* (2001). *Hemma: Berättelser på en bomässa*. Red. S. Eriksson. Malmö: Boo1.

- Boo1 katalog 2* (2001). *Vision: Art exhibitions*. Red. L. Ercolino. Malmö: Boo1.
- Boo1 katalog 3* (2001). *Ute på Boo1*. Red. Å. Friberg, A-S. Högborg & A. Persson. Malmö: Boo1
- Bohman, S. (1985). *Arbetarkultur och kultiverade arbetare: en studie av arbetarrörelsens musik*. Diss. Stockholm: Stockholms universitet.
- Borén, T. & Young, C. (2017). "Artists and Creative City Policy: Resistance, the Mundane and Engagement in Stockholm, Sweden". *City, Culture and Society*, 8. Sid. 21–26.
- Bourdieu, P. (1984). *Distinction: A social critique of the judgement of taste*. London: Routledge.
- Bourdieu, P. (1993). *The field of cultural production: essays on art and literature*. Cambridge: Polity.
- Bradley, A. & Hall, T. (2006). "The festival phenomenon: Festivals, events and the promotion of small urban areas". *Small cities: Urban experience beyond the metropolis*. Red. D. Bell & M. Jayne. London: Routledge. Sid. 77–90.
- Brag, A., Möller, P., Hellström Reimer, M. & Davis, W. (2014). *Kultur som fjärde dimension av hållbar stadsutveckling: idékatalog*. Malmö: Malmö Högskola.
- Brenner N. (1998). "Between fixity and motion: Accumulation, territorial organization and the historical geography of spatial scales". *Environment and Planning D: Society and Space*, 16 (4). Sid. 459–481.
- Brenner, N. (1999). "Globalisation and reterritorialisation: the re-scaling of urban governance in the European Union". *Urban Studies*, 36 (3). Sid. 431–451.
- Brenner, N. & Theodore, N. (2002). "Cities and the geography of 'actually existing neoliberalism'". *Spaces of neoliberalism: urban restructuring in North America and Western Europe*. Red. N. Brenner & N. Theodore. Malden, Mass.: Blackwell. Sid. 1–32.
- Brenner, N. (2012). "What is critical urban theory?". *Cities for People, not for Profit: Critical Urban Theory and the Right to the City*. Red. P. Marcuse & M. Mayer. Abingdon, Oxon: Routledge. Sid. 11–23.

- Brenner, N., Marcuse, P. & Mayer, M. (red.) (2012). *Cities for People, not for Profit: Critical Urban Theory and the Right to the City*. Abingdon, Oxon: Routledge.
- Brusman, M. (2008). *Den verkliga staden?: Norrköpings innerstad mellan urbana idéer och lokala identiteter*. Diss. Linköping: Linköpings universitet.
- Brusman, M. (2012). "Kultursamverkan och hållbar stadsutveckling: kulturen som aspektpolitik i samhällsplaneringen". *Under konstruktion. Effekter av kultursamverkansmodellen 2010–2012*. Red. T. Harding & C. Nathanson. Sveriges Kommuner och Landsting. Sid. 99–110.
- Butler, J. (2000). "Restaging the universal: Hegemony and the limits of formalism". *Contingency, hegemony, universality: contemporary dialogues on the left*. Red. J. Butler, E. Laclau & S. Žižek. London: Verso. Sid. 11–43.
- Cardoso, R. V. & Meijers, E. J. (2016). "Contrasts between first-tier and second-tier cities in Europe: a functional perspective". *European planning studies*, 24 (5). Sid. 996–1015.
- Carlsson, H. (2013). *Den nya stadens bibliotek: om teknik, förnuft och känsla i gestaltningen av kunskaps- och upplevelsestadens folkbibliotek*. Diss. Lund : Lunds universitet.
- Castells, M. (2000). *The Information age: Economy, society and culture. Vol. 1: The rise of the network society*. Malden: Blackwell.
- Caves, R. E. (2000). *Creative industries: contracts between art and commerce*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Chaney, D. C. (1994). *The cultural turn: scene-setting essays on contemporary cultural history*. London: Routledge.
- Chatterton, P. (2000). "Will the real creative city please stand up?". *City*, 4 (3). Sid. 390–397.
- Chatterton, P. & Unsworth, R. (2004). "Making space for culture(s) in Boomtown. Some alternative futures for development, ownership and participation in Leeds city centre". *Local Economy*, 19 (4). Sid. 361–379.
- Claesson, R. (2014). "Bilderna av Rosengård från ett kommunalt perspektiv: Självbilder, fysisk miljö och investeringar". *Strategier för att hela en delad stad. Samordnad stadsutveckling i Malmö*. Red. C. Listerborn m.fl. Malmö högskola: Urbana studier.

- Clarén, U., Erlandsson, Y. & Larsén, C. (2019). *Opera! Musikal! Konsert! Malmö Opera och Musikteater 1994–2019*. Malmö: Kira förlag.
- Clavier, B. & Kauppinen, A. (2014). "Art for integration: Political rationalities and technologies of governmentalisation in the city of Malmö". *Multiculturalism and the arts in European cities*. Red. M. Martiniello. London: Routledge. Sid. 23–38.
- Coleman, R. (2004). *Reclaiming the streets: Surveillance, social control and the city*. Cullompton: Willan.
- Čopić, V. (2009). "Ideological background of empirical ignorance". *Cultural Trends*, 18 (2). Sid. 85–202.
- Crang, M. & Thrift, N. (red.) (2000). *Thinking space*. London: Routledge.
- Dahlqvist, U. & Melin, F. (2010). *Varumärken i offentlig tjänst*. Malmö: Liber.
- Dalman, E. (red.) (2001). *Boo1-staden: byggnaderna, planen, processen, hållbarheten*. Stockholm: Svensk byggtjänst.
- Dalman, E. & Sandstedt, E. (2005). "För vilka var Västra hamnen tänkt?". *Boo1 - hållbar framtidsstad: lärdomar och erfarenheter*. Red. B. Persson. Stockholm: Formas. Sid. 73–80.
- Dannestam, T. (2005). "America's Cup och omformuleringens politik". Artikel presenterad vid Statsvetenskapliga förbundet årsmöte. Lund. URL: <https://portal.research.lu.se/portal/files/6316923/602689.PDF> (2021-07-07)
- Dannestam, T. (2009). *Stadspolitik i Malmö: Politikens meningsskapande och materialitet*. Diss. Lund: Lunds universitet.
- Dannestam, T. (2010). "Strategiskt arbete med Malmös attraktionskraft genom nätverksorganisering". *Insikt nr 2: Malmös attraktionskraft*. Malmö stad. Stadskontoret. Sid. 60–73.
- Davenport, T. H. & Beck, J. C. (2001). *The attention economy: understanding the new currency of business*. Boston, Mass.: Harvard Business School Press.
- DCMS (1998). *Creative industries mapping document. Creative industries task force*. London: UK Department for Culture, Media and Sport.

- De Beukelaer, C. (2021). "Friction in the Creative City". *Open Cultural Studies*, 5 (1). Sid. 40–53.
- Deutsche, R. & Ryan, C. G. (1984). "The fine art of gentrification". *October*, 31. Sid. 91–111.
- Downey, J., Titley, G. & Toynbee, J. (2014). "Ideology critique: The challenge for media studies". *Media, Culture & Society*, 36 (6). Sid. 878–887.
- Duelund, P. (red.) (2003). *The nordic cultural model*. Copenhagen: Nordic Cultural Institute.
- Eagleton, T. (1991). *Ideology: an introduction*. London: Verso.
- Eagleton, T. (2001). *En essä om kultur*. Göteborg: Daidalos.
- Egeland, H. (2007). *Det ekte, det gode og det coole: Södra teatern og den dialogiske formasjonen av mangfoldsdiskursen*. Diss. Linköping: Linköpings universitet.
- Ehn, B. & Klein, B. (1994). *Från erfarenhet till text: om kulturvetenskaplig reflexivitet*. Stockholm: Carlsson.
- Ehn, B. & Löfgren, O. (2012). *Kulturanalytiska verktyg*. Malmö: Gleerup.
- Ek, R. (2003). *Öresundsregion - bli till!: de geografiska visionernas diskursiva rytmer*. Diss. Lund: Lunds universitet.
- Ek, R. (2007). "Malmö och America's Cup: Det koloniala evenemanget". *Plats som produkt: Kommersialisering och paketering*. Red. R. Ek & J. Hultman. Lund: Studentlitteratur. Sid. 95–110.
- Ekström, M. & Larsson, L. (2010). "Inledning". *Metoder i kommunikationsvetenskap*. Red. M. Ekström & L. Larsson. Lund: Studentlitteratur. Sid. 13–24.
- Elander, I. (red.) (2001). *Den motsägelsefulla staden: Vardagsliv och urbana regimer*. Lund: Studentlitteratur.
- Ellmeier, A. (2003). "Cultural entrepreneurialism: on the changing relationship between the arts, culture and employment". *International journal of cultural policy*, 9 (1). Sid. 3–16.
- Engberg, J. (2004). "Hvad er kulturpolitik?". *Nordisk kulturpolitisk tidskrift*, 7 (1). Sid. 24–42.
- Engel, A. M. (1982). *Teater i Folkets park 1905–1980: arbetarrörelsen, folkparkerna och den folkliga teatern : en kulturpolitisk studie*. Diss. Stockholm: Stockholms universitet.

- Engels, F. (1893). "Brev till F. Mehring. London 14 juli 1893".
URL:
https://www.marxists.org/svenska/marx/brev/1893_07_14.htm
(2021-06-08)
- Enocksson, M. & Tibell, L. (2019). *I väntan på kulturpolitik: en rapport om kulturpolitik i det tjugoförsta århundradet*. Stockholm: Arena idé.
URL:<https://e-arkiv.arbark.se/publikt/7362/organisationstryck/2019/12-enocksson.pdf> (2021-06-10)
- Ermann, U. (2011). "Consumer Capitalism and Brand Fetishism: The Case of Fashion Brands in Bulgaria". *Brands and branding geographies*. Red. A. Pike. Cheltenham: Edward Elgar. Sid. 107–124.
- Esche, C. & Stenbeck, K. (2007). *There's gonna be some trouble: the five year Rooseum book 2001–2006*. Malmö: Rooseum.
- Esping-Andersen, G. (1990). *The three worlds of welfare capitalism*. Cambridge: Polity.
- Esping-Andersen, G. (1994). "Jämlikhet, effektivitet och makt". *Den svenska modellen*. Red. P. Thullberg & K. Östberg. Sid. 75–106.
- Evans, G. (2001). *Cultural planning: an urban renaissance?*. London: Routledge.
- Evans, G. (2003). "Hard-branding the cultural city – from Prado to Prada". *International journal of urban and regional research*, 27 (2). Sid. 417–440.
- Evans, G. (2009). "From cultural quarters to creative clusters – Creative spaces in the new city economy". *Cultural quarters and urban transformation: International perspectives*. Red. M. Legnér & D. Ponzini. Klintehamn: Gotlandica förlag. Sid. 34–61.
- Fainstein, S. (2010). *The just city*. Ithaca: Cornell University Press.
- Fairclough, N. (1995). *Critical discourse analysis: the critical study of language*. London: Longman.
- Falkheimer, J. & Heide, M. (2003). *Reflexiv kommunikation: nya tankar för strategiska kommunikatörer*. Malmö: Liber.
- Falkheimer, J. & Jansson, A. (red.) (2006). *Geographies of communication: the spatial turn in media studies*. Göteborg: Nordicom.

- Featherstone, M. (1994). *Kultur, kropp och konsumtion*. Stockholm: B. Östlings bokförl. Symposion.
- Fink, H. (1988). "Et hyperkomplekst begreb. Kultur, kulturbegreb og kulturel relativisme I". *Kulturbegrebets kulturhistorie*. Red. H. Hauge & H. Horstbøll. Århus: Aarhus Universitetsforlag. Sid. 9–23.
- Florida, R. (2002). *The rise of the creative class: and how it's transforming work, leisure, community and everyday life*. New York: Basic Books
- Florida, R. (2006). *Den kreativa klassens framväxt*. Göteborg: Daidalos.
- Florida, R. (2017). *The new urban crisis: how our cities are increasing inequality, deepening segregation, and failing the middle class--and what we can do about it*. New York: Basic Books.
- Forkert, K. (2013). *Artistic lives: A study of creativity in two European cities*. Surrey: Ashgate.
- Fornäs, J. m .fl. (2007). *Culture unbound: dimensions of culturalisation*. Norrköping: Tema Q. Linköpings universitet.
- Fornäs, J. (2008). "Networks in borderlands: Movements, public spheres and subcultures as innovators of creativity governance". *Nordisk kulturpolitisk tidskrift*, 11 (1). Sid. 55–69.
- Fornäs, J. (2012). *Kultur*. Malmö: Liber.
- Forsemalm, J. (2004) "Vems är staden?". *Urbanitetens omvandlingar: Kultur och identitet i den postindustriella staden*. Red. T. Johansson & O. Sernhede. Göteborg: Daidalos. Sid. 141–162.
- Forser, T. (1999). "Demokrati på teatern". *Demokratins estetik. Demokratiutredningen*. Stockholm: Fritze. Sid. 199–225.
- Forser, T. (2007). "Institutioner, fria grupper och teatervanor". *Ny svensk teaterhistoria 3 1900-talets teater*. Red. T. Forser & S. Å. Heed. Hedemora: Gidlund. Sid. 425–504.
- Frankelius, P. & Utbult, M. (2009). *Den innovativa kommunen: lärdomar från åtta kommuner och relevant forskning*. Stockholm: Sveriges kommuner och landsting.
- Franzén, M. (2000). "Det offentliga rummet: renässans eller förfall?". *Stadens etik*. Red. B. Bergman & A. von Schéele. Stockholm: Boinstitutet.

- Franzén, M., Hertting, N. & Thörn, C. (2016). *Stad till salu: entreprenörsurbanismen och det offentliga rummets värde*. Göteborg: Daidalos.
- Frenander, A. (2005). *Kulturpolitiken som kulturpolitikens stora problem. Diskussionen om svensk kulturpolitik under 1900-talet*. Hedemora: Gidlunds förlag.
- Frenander, A. (2007). "No Discord, or, An Area Without Significant Political Stakes? Some reflections on Swedish post-war cultural policy discourse". *International journal of cultural policy*, 13 (4). Sid. 393–406.
- Frenander, A. (2009). "Kulturpolitik som uppvisning: Megaevenemang i Sverige under 1900-talet". Paper presenterat vid den fjärde nordiska kulturpolitiska konferensen i Jyväskylä, Finland 19–21 augusti 2009.
URL:<https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:886929/FULLTEXT01.pdf> (2021-06-23)
- Frenander, A. (2011a). "Svensk kulturpolitik under 1900-talet: Kulturpolitik – vad är det?". *Arkitekter på armlängds avstånd?: att studera kulturpolitik*. Red. A. Frenander. Borås: Valfrid. Sid. 1–14.
- Frenander, A. (2011b). "Kulturpolitikens förvaltningsnivåer". *Arkitekter på armlängds avstånd?: att studera kulturpolitik*. Red. A. Frenander. Borås: Valfrid. Sid. 15–30.
- Fukuyama, F. (1992). *Historiens slut och den sista människan*. Stockholm: Norstedt.
- Färgfabriken. (2007). *Malmö 2050*.
URL: <https://fargfabriken.se/sv/arkiv/item/451-00-arkiv-artikel-mall> (2021-06-23)
- Gamble, A. (2001). "Neo-liberalism". *Capital and class*, 25 (1). Sid. 127–134.
- Garcia, B. (2004a). "Cultural Policy and Urban Regeneration in Western European cities: lessons from experience, prospects for the future". *Local economy*, 19 (4). Sid. 312–326.
- Garcia, B. (2004b). "Urban regeneration, arts programming and major events: Glasgow 1990, Sydney 2000 and Barcelona 2004". *International journal of cultural policy*, 10 (1). Sid. 103–118.
- Garnham, N. (2005). "From cultural to creative industries". *International journal of cultural policy*, 11 (1). Sid. 15–29.

- Gemzöe, L., Lindgren, A-L. & Fornäs, J. (2006). *Två kulturstäder: kultur och politik på lokala arenor*. Linköpings universitet/Centrum för kommunstrategiska studier.
- Gentili, B. (2014). *Framtiden börjar i det förflutna: en bok om Malmö stadsbibliotek*. Malmö: Kira.
- Gertten, M. (1992). "Den alternativa kulturen". *Malmö stads historia del 6 1939–1990*. Red. O. Bjurling m. fl. Malmö: Malmö stad. Sid. 371–386.
- Ghilardi, L. (2001a). "Cultural planning and cultural diversity". *Differing diversities: Transversal study on the theme of cultural policy and cultural diversity*. Red. T. Bennett. Council of Europe publishing. Strasbourg. Cultural policy and action department. Sid. 116–127.
- Ghilardi, L. (2006). "Identity by invocation or by design? How planning is conjuring up a new identity for Malmö". *Urban mindscapes of Europe*. Red. G. Weiss-Sussex & F. Bianchini. Amsterdam: Rodopi. Sid. 275–286.
- Gibson, C. R. (2008). "Creative arts, people and places: which policy directions?". *Making meaning, making money: Directions for the arts and cultural industries in the creative Age*. Red. L. M. Anderson & K. Oakley. Newcastle upon Tyne, UK: Cambridge Scholars Publishing. Sid. 42–56.
- Gibson, L. & Stevenson, D. (2004). "Urban space and the uses of culture". *International Journal of Cultural Policy*, 10 (1). Sid. 1–4.
- Gilje, N. & Grimen, H. (2007). *Samhällsvetenskapernas förutsättningar*. Göteborg: Daidalos.
- Gramsci, A. (1967). *En kollektiv intellektuell*. Staffanstorp: Cavefors.
- Granberg, M. (2004). *Från lokal välfärdsstat till stadspolitik: politiska processer mellan demokrati och effektivitet: Vision Mälarstaden och Östra hamnen i Västerås*. Diss. Örebro: Örebro universitet.
- Gray, C. (2007). "Commodification and Instrumentality in Cultural Policy". *International Journal of cultural policy*, 13 (2). Sid. 203–215.
- Gray, N. (2010). "The tyranny of rent", *Variant*, 37. Sid. 37–43.
URL: http://www.variant.org.uk/37_38texts/13RentTyranny.html
(2021-06-23)

- Gren, M., Hallin, P-O. & Molina, I. (red.) (2000). *Kulturens plats - maktens rum*. Eslöv: B. Östlings bokförl. Symposion.
- Grodach, C. (2008). "Museums as urban catalysts: The role of urban design in flagship cultural development". *Journal of urban design*, 13 (2). Sid. 195–212.
- Grodach, C. & Silver, D. (red.) (2013). *The Politics of Urban Cultural Policy Global Perspectives*. Abingdon : Routledge.
- Grundberg Wolodarski, K. (2011). *Den döende dandyn: om konstsamlaren Fredrik Roos*. Stockholm: Natur & kultur.
- Grönlund, B. (2005). "Stadsplan för ett bra stadsliv". *Boo1 - hållbar framtidsstad: lärdomar och erfarenheter*. Red. B. Persson. Stockholm: Formas. Sid. 31–40.
- Gullander, S. (2005). *Att leva på sin talang: kreatörers behov av entreprenörskap*. Stockholm: KK-stiftelsen.
- Gullberg, H. (1954). "Tonfall från Malmö". *Ett bildverk om Malmö*. Foto: E. Liljeröth. Bildtext: B. Widerberg. Text: L. Tomner & O. Helander. Kulturhistoriska bildtexter: L. Ljungberg. Inledning: H. Gullberg. Malmö: Allhems förlag. Sid. 7–11.
- Gullberg, H. (1970[1944]). "Prolog till En midsommarnattsdröm i Malmö". *Thalia 25: ett kvartssekel med Malmö stadsteater*. Red. R. Gustafson. Malmö: Sydsvenska dagbladet. Sid. 9–11.
- Gunnarsson, G. (1970). "August Palm – några levnadsdata". *August Palm: Ur en agitators liv*. A. Palm. Stockholm: Prisma. Sid. 9–11.
- Gustafsson, J. (2021). "Spatial, financial and ideological trajectories of public housing in Malmö, Sweden. *Housing, theory and society*, 38 (1). Sid. 95–114.
- Gustafsson, M-T. & Johannesson, L. (2016). "Betydelsen av etnografi för studier av politik". *Introduktion till politisk etnografi: metoder för statsvetare*. Red. M-T. Gustafsson & L. Johannesson. Malmö: Gleerup. Sid. 13–42.
- Gustavsson, K. (2007). "Efterord". *Antonio Gramsci: Brev från fängelset*. Red. C-G. Ekerwald. Stockholm: Ruin.
- Hagström, B. & Petersson, H. (2000). *Stadsdelarnas Malmö: en demokratiutvärdering*. Lund: Lunds universitet. Statsvetenskapliga institutionen.
- Hall, S. (1982). "The rediscovery of 'ideology': Return of the repressed in media studies". *Culture, Society and the Media*. Red. T. Bennett, J.

- Curran, M. Gurevitch, & J. Wollacott. London: Routledge. Sid. 56–90.
- Hall, S. (1996). "The problem of ideology: Marxism without guarantees". *Stuart Hall: critical dialogues in cultural studies*. Red. D. Morley, K-H. Chen, & S. Hall. London: Routledge. Sid. 25–46.
- Hall, S. (1997). "The centrality of culture: Notes on the cultural revolutions of our times". *Media and cultural regulation*. Red. K. Thompson. Thousand Oaks, CA: Sage. Sid. 208–238.
- Hall, S, & O'Shea, A. (2013). "Common-sense neoliberalism". *Soundings: A Journal of Politics and Culture*, 55 (13). Sid. 9–25.
- Hall, S., Massey, D. & Rustin, M. (red.) (2015). *After neoliberalism? The Kilburn manifesto*. London: Lawrence and Wishart Ltd.
- Hall, T. & Hubbard, P. (red.) (1998). *The entrepreneurial city: Geographies of politics, regime and representation*. Chichester: Wiley.
- Hall, T. (2006). *Urban geography*. Routledge contemporary human geography series. London: Routledge.
- Hannerz, U. (1980). *Exploring the city: Inquiries toward an urban anthropology*. New York: Columbia Univ. Press.
- Hansen, C. (2019). *Solidarity in diversity: activism as a pathway of migrant emplacement in Malmö*. Diss. Malmö: Malmö universitet.
- Harding, T. (2007). *Nationalising culture: the reorganisation of national culture in Swedish cultural policy 1970–2002*. Diss. Linköping: Linköpings universitet.
- Harding, T. (2012). *Framtidens civilsamhälle*. Underlagsrapport 3 till framtidskommissionen. Statsrådsberedningen. Regeringskansliet. Stockholm.
- Harding, T. & Nathanson, C. (red.) (2012). *Under konstruktion. Effekter av kultursamverkansmodellen 2010–2012*. Sveriges Kommuner och Landsting.
- Hardt, M. & Negri, A. (2003). *Imperiet*. Göteborg: Glänta Produktion.
- Harris, A. (2011). "Branding Hoxton: Cultural landscapes of post-industrial London". *Brands and branding geographies*. Red. A. Pike. Cheltenham: Edward Elgar. Sid. 187–199.
- Hartley, J. (red.) (2005). *Creative industries*. Malden, Mass.: Blackwell Pub.

- Hartman, J. (1998). *Vetenskapligt tänkande: från kunskapsteori till metodteori*. Lund: Studentlitteratur.
- Harvey, D. (1989). "From managerialism to entrepreneurialism: The transformation in urban governance in late capitalism". *Geografiska annaler B*, 71 (1). Sid. 3–17.
- Harvey, D. (1997). *The condition of Postmodernity*. Oxford: Blackwell.
- Harvey, D. (2005). *A brief history of neoliberalism*. Oxford: Oxford University Press.
- Hawkes, J. (2001). *The fourth pillar of sustainability: Culture's essential role in public planning*. Melbourne: Common Ground.
- Healy, K. (2002). "What's new for culture in the new economy?". *Journal of Arts Management, Law and Society*, 32 (2). Sid. 86–103.
- Hedin, K., Clark, E., Lundholm E. & Malmberg, G. (2011). "Neoliberalization of housing in Sweden: Gentrification, filtering, and social polarization". *Annals of the Association of American Geographers*, 102 (2). Sid. 1–21.
- Hellström, A. & Nilsson, T. (2010). "'We are the good guys': Ideological positioning of the nationalist party Sverigedemokraterna in contemporary Swedish politics". *Ethnicities*, 10 (1). Sid. 55–76.
- Hellström Reimer, M., Cory, E. & Möller, P. (2020). *Translocality and translocal subjectivities: a research overview across the fields of migration, culture and urban studies*. Mistra Urban Futures Report 2020:4.
URL:
https://www.mistraurbanfutures.org/sites/mistraurbanfutures.org/files/Translocality_2020-4-final.pdf (2021-06-23)
- Henningsen, E. & Stavrum, H. (2014). *Kulturpolitikkforskning i Norden. En kunnskapsoversikt*. TF-rapport nr. 334. Bø: Telemarksforsking.
URL:<https://openarchive.usn.no/usn-xmloi/handle/11250/2439559> (2021-06-23)
- Hermelin, B. (2000). "Ekonomiska realiteter eller kulturella fantasier". *Kulturens plats - maktens rum*. Red. M. Gren, P-O. Hallin, & I. Molina. Eslöv: B. Östlings bokförl. Symposion. Sid. 198–214.
- Hesmondhalgh, D. & Pratt, A. (2005). "Cultural Industries and Cultural Policy". *International journal of cultural policy*, 11 (1). Sid. 1–13.

- Hesmondhalgh, D. J. (2008). "Cultural and creative industries". *The SAGE handbook of cultural analysis*. Red. T. Bennett & J. Frow. Thousand Oaks, CA: Sage. Sid. 553–569.
- Hillman-Chartrand, H. & McCaughey, C. (1989) "The arm's length principle and the arts: an international perspective – past, present and future". *Who's to pay for the arts? The international search for models of arts support*. Red. M. Cummings & M. Schuster. New York: ACA Books. Sid. 43–80.
- Holgersen, S. (2014). *The rise (and fall?) of post-industrial Malmö: investigations of city-crisis dialectics*. Diss. Lund: Lunds universitet.
- Holgersen, S. (2017). *Staden och kapitalet: Malmö i krisernas tid*. Göteborg: Daidalos.
- Holgersson, H. & Thörn, C. (red.) (2014). *Gentrifiering*. Lund: Studentlitteratur.
- Holmberg, I. M. (2006). *På stadens yta: om historiseringen av Haga*. Diss. Göteborg: Göteborgs universitet.
- Holmström, B. (1989). "Krogbråk och triangeldrama: huvudbiblioteksdiskussioner i Malmö under nio årtionden". *Svenska biblioteksbyggnader: från förvaring till mötesplats. En festskrift till Lars Tynell*. Red. L. Olsson. Sid. 116–140.
- Horkheimer, M. (1972[1937]). "Traditional and Critical Theory". *Critical theory: selected essays*. New York: Continuum.
- Hoogland, R. (2005). *Spelet om teaterpolitiken: Det svenska regionteatersystemet - från statligt initiativ till lokal realitet*. Diss. Stockholm: Stockholms universitet.
- Howkins, J. (2002). *The creative economy: How people make money from ideas*. London: Penguin.
- Hutton, T. A. (2004). "Post-industrialism, post-modernism and the reproduction of Vancouver's central area: Retheorising the 21st-century City". *Urban Studies*, 41 (10). Sid. 1953–1982.
- Hylland, O. M. (2009). "Om egenverdi. Et forsøk på en kritisk begrepsanalyse". *Nordisk kulturpolitisk tidskrift*, 12 (2). Sid. 8–25.
- Högdahl, E. (2003). *Göra gata: om gränser och kryphål på Möllevången och i Kapstaden*. Diss. Lund: Lunds universitet.

- Höijer, B. (2007). "A socio-cognitive perspective on ideological horizons in meaning-making". *Ideological horizons in media and citizen discourses: theoretical and methodological approaches*. Red. B. Höijer. Göteborg: Nordicom. Sid. 33–50.
- Isar, Y. R. (2008). "Cultural policy: issues and interrogations in an international perspective". *Kultursverige 2009: problemanalys och kulturstatistik*. Red. S. Beckman & S. Månsson. Linköping: Sörlins förlag. Sid. 74–79.
- Isin, E. F. (2002). "City, democracy and citizenship: Historical images, contemporary practices". *Handbook of citizenship studies*. Red. E. F. Isin & B. S. Turner. London: Sage. Sid. 305–316.
- Jacobs, J. (2005[1961]). *Den amerikanska storstadens liv och förfall*. Göteborg: Daidalos.
- Jacobsson, B. (2014). *Kulturpolitik: styrning på avstånd*. Lund: Studentlitteratur.
- Jakobsson, M. (2009). *Från industrier till upplevelser: en studie av symbolisk och materiell omvandling i Bergslagen*. Diss. Örebro: Örebro universitet.
- Jameson, F. (1986). "Postmodernismen eller senkapitalismens kulturella logik". *Postmoderna tider?*. Red. M. Löfgren, A. Molander & M. Arvidsson. Stockholm: Norstedt. Sid. 260–326.
- Jameson, F. (1994). *Det politiskt omedvetna*. Stockholm: B. Östlings bokförl. Symposion.
- Jansson, A. (2006). "Den föreställda staden? Produktionen av Boo1. Framtidsstaden som socialt och imaginärt rum". *Storstadens omvandlingar: Postindustrialism, globalisering och migration: Göteborg och Malmö*. Red. O. Sernhede & T. Johansson. Göteborg: Daidalos. Sid. 87–128.
- Jensen, O. B. (2007). "Culture stories: Understanding cultural urban branding". *Planning Theory*, 6 (3). Sid. 211–236.
- Jensen, R. (1999). *The dream society: How the coming shift from information to imagination will transform your business*. New York: McGraw-Hill.
- Johannisson, J. (2003). "Lokal kulturpolitik - ett senmodernt identitetsprojekt?". *Kulturen i kunskapssamhället: Om kultursektorns tillväxt och kulturpolitikens utmaningar*. Red. S. Sörlin. Stockholm: SISTER. Sid. 139–160.

- Johannisson, J. (2006). *Det lokala möter världen: kulturpolitiskt förändringsarbete i 1990-talets Göteborg*. Diss. Göteborg: Göteborgs universitet.
- Johannisson, J. (2009). "A Sense of Place? Tracing a Spatial Approach to Cultural Policy". *What about cultural policy? Interdisciplinary perspectives on culture and politics*. Red. M. Pykkönnen, N. Simanainen & S. Sokke. Helsinki/Jyväskylä: Minerva. Sid. 173–192.
- Johannisson, J. (2010). *Förändringar i kulturpolitikens geografi*. Stockholm: Statens kulturråd.
- Johannisson, J. (2012). "Att planera kultur: Konst, tillgänglighet och regionutveckling i 16 kulturplaner". *Under konstruktion. Effekter av kultursamverkansmodellen 2010–2012*. Red. T. Harding & C. Nathanson. Sveriges Kommuner och Landsting. Sid. 65–75.
- Johannisson, J. (2014). "Kulturpolitik i samverkan. Om lokal variation och regional enhet". *Samverkan är vårt förnamn: En nulägesanalys av kommunala strategier för kultur i Västra Götalandsregionen*. Västra Götalandsregionen. Kultur i Väst. Sid. 40–46.
- URL:<http://hb.diva-portal.org/smash/get/diva2:870119/FULLTEXT01.pdf> (2021-06-23)
- Johansson, R. (2015). "Malmö högskola bildas kring en vision". *Malmö högskola tar form*. Red. R. Johansson. Malmö: Malmö högskola. Mezzo Media
- Jones, P. & Wilks-Heeg, S. (2004). "Capitalising culture: Liverpool 2008". *Local Economy*, 19 (4). Sid. 341–360.
- Jonsson, K. (2002). "Vad var kulturdemokrati? Linjer i det tidiga 1960-talets debatt om en demokratisk kultursyn". *Nordisk kulturpolitisk tidskrift*, 1. Sid. 183–212.
- Judd, D. & Swanstrom, T. (2008). *City politics: The political economy of urban America*. New York: Pearson Longman.
- Järetorp, J. & Levén, U. (red.) (1998). *Rooseum: 1988–1998*. Malmö: Rooseum.
- Kalleberg, R. (1972). "En introduktion till Frankfurtskolans vetenskapsteori". *Positivism, marxism, kritisk teori: riktningar inom modern vetenskapsfilosofi*. Red. I. Johansson, R. Kalleberg, S-E. Liedman & K. Aspelin. Stockholm: PAN/Norstedt. Sid. 113–139.

- Kangas, A., Duxbury, N. & De Beukelaer, C. (red.) (2018). *Cultural policies for sustainable development*. Abingdon, Oxon: Routledge.
- Karlsson, D. (2003). *En chimär av endrätt: ideologiska dimensioner i kommunal kulturpolitik*. Diss. Göteborg: Göteborgs universitet.
- Karlsson, D. & Lekvall, L. (2002). *Den ofrivillige företagaren. En studie av kultur, ekonomi och företagande*. Göteborg: Nätverkstan/Kultur Väst.
- Karlsson, D. (2010). *En kulturutredning: pengar, konst och politik*. Göteborg: Glänta produktion.
- KEA (2006). *The economy of culture in Europe*. European Commission. Directorate-General for Education and Culture. Bryssel.
- Khakee, A. (2000). *Samhällsplanering: nya mål, perspektiv och förutsättningar*. Lund: Studentlitteratur.
- Kings, L. (2011). *Till det lokals försvar: civilsamhället i den urbana periferin*. Diss. Stockholm : Stockholms universitet.
- KK-stiftelsen (2001). *Aha Sweden! Om svensk upplevelseindustri och början på något nytt*. Stockholm: KK-stiftelsen.
- KK-stiftelsen (2003). *Upplevelseindustrin 2003: Statistik och jämförelser*. Stockholm: KK-stiftelsen.
- KK-stiftelsen (2008). *Upplevelseindustrin: kapitel ett : en utställning om en industris födelse, uppväxt och tillväxt*. Stockholm: KK-stiftelsen.
- Kleberg, C-J. & Forsell, T. (2019). *Har kulturpolitiken lyckats?*. Stockholm: Kulturkontoret Stockholm.
- Klockar Linder, M. (2014). *Kulturpolitik: formeringen av en modern kategori*. Diss. Uppsala: Uppsala universitet.
- Kolmodin, A. (2008). *Kreativ tillväxt: en rapport om kreativa näringar i politik och statistik*. Östersund: Institutet för tillväxtpolitiska studier.
- Korpi, W. (1994). "Den svenska arbetarrörelsens förutsättningar och strategier". *Den svenska modellen*. Red. P. Thullberg & K. Östberg. Lund: Studentlitteratur. Sid. 11–26
- Krätke, S. (2012). "The new urban growth ideology of 'creative cities'". *Cities for People, not for Profit: Critical Urban Theory and the Right to the City*. Red. N. Brenner, P. Marcuse & M. Mayer. Abingdon, Oxon: Routledge. Sid. 138–149.

- Kärrholm, M. (2011). "The scaling of sustainable urban form: A case of scale-related issues and sustainable planning in Malmö, Sweden". *European planning studies*, 19 (1). Sid. 97–112.
- Köping Olsson, A-S., Lantz, J. & Stenström, E. (2008). "Kulturens ekonomisering". *Kultursverige 2009: problemanalys och kulturstatistik*. Red. S. Beckman & S. Månsson. Linköping: Sörlins förlag. Sid. 85–89.
- Laclau, E. & Mouffe, C. (2001). *Hegemony and socialist strategy: towards a radical democratic politics*. London: Verso.
- Landry, C. & Bianchini, F. (1995). *The creative city*. London: Demos.
- Landry, C. (2000). *The Creative City: A Toolkit for Urban Innovators*. London: Earthscan.
- Landstingsförbundet (1991). *Offensiv regional kulturpolitik*. Stockholm: Landstingsförb.
- Landstingsförbundet (1994). *Regionalt folkstyre för utveckling, livsmiljö och välfärd*. Stockholm: Regionprogrammet, Landstingsförb.
- Lange, B. (2011). "Re-scaling governance in Berlin's creative economy". *Culture Unbound*, 3. Sid. 187–208.
- Larner, W. (2003). "Neoliberalism?". *Environment and planning D: Society and space*, 21. Sid. 509–512.
- Larrain, J. (1996). "Stuart Hall and the marxist concept of ideology". *Stuart Hall: critical dialogues in cultural studies*. Red. D. Morley, K-H. Chen, & S. Hall. London: Routledge. Sid. 25–46.
- Larsson, C. (2011). "Från industristad till kunskapsstad". *Urbana perspektiv. En jubileumsskrift*. Red. M. D. Manner & C. Rolfsson-Jansson. Malmö. ISU. Sid. 23–27.
- Larsson, C. (2001). "Visionen blir en konkret detaljplan". *Boo1-staden: byggnaderna, planen, processen, hållbarheten*. Red. E. Dalman. Stockholm: Svensk byggtjänst. Sid. 44–47.
- Larsson, T. (2003). "Cultural policy in Sweden". *The Nordic cultural model*. Red. P. Duelund. Copenhagen: Nordic Cultural Institute. Sid. 181–251.
- Lash, S. & Urry, J. (1987). *The end of organized capitalism*. Cambridge: Polity.
- Lash, S. & Urry, J. (1994). *Economies of Signs & Space*. London: Sage.

- Ledin, J. & Moberg, U. (2019). "Språklig analys av text". *Metoder i medie- och kommunikationsvetenskap*. Red. M. Ekström & B. Johansson. Lund: Studentlitteratur. Sid. 193–224.
- Lefebvre, H. (2005). *The critique of everyday life: From modernity to modernism (towards a metaphilosophy of daily life)*. London: Verso.
- Legnér, M. (2009). "Regeneration, quarterization and historic preservation in urban Sweden: Norrköping 1970–2010". *Cultural quarters and urban transformation: international perspectives*. Red. M. Legnér & D. Ponzini. Klintehamn: Gotlandica förlag. Sid. 122–161.
- Lewis, J. & Miller, T. (2003). "Introduction". *Critical cultural policy studies: a reader*. Red. J. Lewis & T. Miller. Oxford: Blackwell. Sid. 1–10.
- Lewis, N. (2011). "Packaging political projects in geographical imaginaires: The rise of nation branding". *Brands and branding geographies*. Red. A. Pike. Cheltenham: Edward Elgar. Sid. 264–288.
- Ley, D. (2003). "Artists, aestheticisation and the field of gentrification". *Urban Studies*, 40 (12). Sid. 2527–2544.
- Liedman, S-E. (1977). *Motsatsernas spel: Friedrich Engels' filosofi och 1800-talets vetenskaper. Vol. 2*. Lund: Cavefors.
- Liedman, S-E. (1999). *I skuggan av framtiden: modernitetens idéhistoria*. Stockholm: Bonnier.
- Liedman, S-E. (2015). *Karl Marx: en biografi*. Stockholm: Bonnier.
- Lindahl, G. (1993). "Den kreativa staden". *Stadsbruk: Essäer till stadens försvar*. Red. B. OH. Johansson. Stockholm: Carlsson. Sid. 122–164.
- Lindeborg, L. (1997). *Regionfrågan i Sverige*. Stockholm: Landstingsförb.
- Lindeborg, L. (1991). *Kultur som lokaliseringsfaktor: Erfarenheter från Tyskland*. Stockholm: Allmänna Förlaget.
- Lindeborg, L. & Lindkvist, L. (red.) (2010). *Kulturens kraft för regional utveckling*. Stockholm: SNS Förlag.
- Lindkvist, L. & Månsson, E. (2008). "Cultural planning: om att se på en plats med nya glasögon". *Kultursverige 2009: problemanalys och kulturstatistik*. Red. S. Beckman & S. Månsson. Linköping: Sörlins förlag. Sid. 25–30.

- Lindroth, B. (1970). "Målen för den statliga kulturpolitiken". *Idéer i kulturpolitiken: studier utgivna av kulturrådet*. Red. E. Gamby, B. Lindroth & S. Nilsson. Stockholm: Allmänna förl. Sid. 71–132.
- Lindsköld, L. (2013). *Betydelsen av kvalitet: en studie av diskursen om statens stöd till ny, svensk skönlitteratur 1975–2009*. Diss. Borås: Högskolan i Borås.
- Lindsköld, L. (2015). "Contradicting cultural policy: A comparative study of the cultural policy of the Scandinavian radical right". *Nordisk kulturpolitisk tidskrift*, 18 (1). Sid. 8–27.
- Lindstedt, I. (2017). *Forskningens hantverk*. Lund: Studentlitteratur.
- Listerborn, C. (2017). "The flagship concept of the '4th urban environment'. Branding and visioning in Malmö, Sweden". *Planning theory & practice*, 18 (1). Sid. 11–33.
- Lundberg, K. & Hjorth, C. (2011). *Att fånga platsens själ: handbok i cultural planning*. Stockholm: SKL Kommentus media.
- Lysgård, H. K. (2013). "The definition of culture in culture-based urban development strategies: antagonisms in the construction of a culture-based development discourse". *International journal of cultural policy*, 19 (2). Sid. 182–200.
- Lähdesmäki, T. (2013). "Identity politics of the European Capital of Culture initiative and the audience reception of cultural events compared". *Nordisk kulturpolitisk tidsskrift*, 16 (2). Sid. 340–365.
- Löfgren, O., Berg, P. O. & Linde-Laursen, A. (red.) (2000). *Invoking a transnational metropolis: the making of the Øresund Region*. Lund: Studentlitteratur.
- Macleod, G. (2002). "From urban entrepreneurialism to a 'revanchist city'? On the spatial injustices of Glasgow's renaissance". *Antipode*, 34 (3). Sid. 602–624.
- MacLeod, G., Raco, M. & Ward, K. (2003). "Negotiating the contemporary city: Introduction". *Urban Studies*, 40 (9). Sid. 1655–1671.
- Madureira, A. M. (2014). *(Re)acting the city: physical planning practices and challenges in urban development projects of the entrepreneurial city*. Diss. Karlskrona: Blekinge Tekniska Högskola.
- Madureira, A. M. & Baeten, G. (2016). "By invitation only: uses and users of the 'entrepreneurial city'". *International planning studies*, 21 (4). Sid. 362–376.

- Malanga, S. (2004). "The curse of the creative class". *City Journal*, Winter. Sid. 36–45.
URL: <https://www.city-journal.org/html/curse-creative-class-12491.html> (2021-05-31)
- Malmsten, B. (1994). "Den kommunala förvaltningen i Malmö". *Malmö stads historia del 7 1939–1990*. Red. O. Bjurling m. fl. Malmö: Malmö stad. Sid. 203–356.
- Malmöns framtid i Öresundsregionen* (2000). Institutet för fremtidsforskning. Malmö: Malmö stad.
- Mangset, P. (2009). "The arm's length principle and the art funding system: A comparative approach". *What about cultural policy? Interdisciplinary perspectives on culture and politics*. Red. M. Pyykkönen, N. Simanainen & S. Sokke. Helsinki/Jyväskylä: Minerva. Sid. 273–298.
- Mangset, P. (2011). "Kulturpolitiska modeller i Västeuropa". *Arkitekter på armlängds avstånd?: att studera kulturpolitik*. Red. A. Frenander. Borås: Valfrid. Sid. 51–73.
- Markusen, A., Lee, Y. S. & DiGiovanna, S. (red.) (1999). *Second tier cities: Rapid growth beyond the metropolis*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Markusen, A. (2006). "Urban development and the politics of a creative class: evidence from a study of artists". *Environment and planning A*, 38 (10). Sid. 1921–1940.
- Marx, K. (1997[1867]). *Kapitalet: Kritik av den politiska ekonomin. Första boken*. Lund: Arkiv Zenit.
- Marx, K. och Engels, F. (2003[1845-46]). "Den tyska ideologin". *Karl Marx: Texter i urval*. Red. S-E. Liedman & B. Linnell. Stockholm: Ordfront.
- Marx, K. (2003[1859]). "Till kritiken av den politiska ekonomin". *Karl Marx: Texter i urval*. Red. S-E. Liedman & B. Linnell. Stockholm: Ordfront.
- Massey, D. (1995). "Places and their pasts". *History Workshop Journal*, 39. Sid. 182–192.
- Massey, D. (2005). *For Space*. London: Sage.
- Massey, D. (2012). "Ideology and economics in the present moment". *The neoliberal crisis*. Red. J. Rutherford & S. Davison. London: Lawrence Wishart/Soundings. Sid. 97–107.

- Matarasso, F. (1997). *Use or ornament: The social impact of participation in the arts*. Comedia: Stroud.
- Mayer, M. (1994). "Post-fordist city politics". *Post-fordism: A Reader*. Red. A. Amin. Oxford: Blackwell. Sid. 316–337.
- McGuigan, J. (1996). *Culture and the public sphere*. London: Routledge.
- McGuigan, J. (2004). *Rethinking cultural policy*. Maidenhead: Open University Press.
- McGuigan, J. (2005). "Neo-liberalism, culture and policy". *International journal of cultural policy*, 11 (3). Sid. 229–241.
- McGuigan, J. (2009). "Doing a Florida thing: The creative class thesis and cultural policy". *International journal of cultural policy*, 15 (3). Sid. 291–300.
- McGuigan, J. (2014). "The neoliberal self". *Culture Unbound* 6 (1). Sid. 223–240.
- McLean, H. E. (2014). "Cracks in the creative city: The contradictions of community arts practice". *International journal of urban and regional research*, 38 (6). Sid. 2156–2173.
- McRobbie, A. (2016). *Be creative: making a living in the new culture industries*. Cambridge: Polity Press.
- Mercer, C. (2009). "Convergence, creative industries and civil society: Towards a new agenda for cultural policy and cultural studies". *Culture Unbound*, 1. Sid. 179–204.
- Milekic, G. (1999). *Sagan om Unga Teatern i Malmö 1970–1992*. Diss. Lund: Lunds universitet.
- Miles, M. & Miles, S. (2004). *Consuming cities*. New York: Palgrave Macmillan.
- Miles, S. & Paddison, R. (2005). "Introduction: The rise and rise of culture-led urban regeneration". *Urban Studies* 42 (5/6). Sid. 833–839.
- Miller, T. & Yúdice, G. (2002). *Cultural Policy*. London: Sage.
- Mitchell, D. (2003). *The right to the city: Social justice and the fight for public space*. New York: Guilford Press.
- Mommaas, H. (2004). "Cultural cluster and the post-industrial city: Towards the remapping of urban cultural policy". *Urban Studies*, 41 (3). Sid. 507–532.

- Montgomery, J. (2003). "Cultural quarters as mechanisms for urban regeneration. Part I: Conceptualising cultural quarters". *Planning, practice & research*, 18 (4). Sid. 293–306.
- Mooney, G. (2004). "Cultural policy as urban transformation? Critical reflections on Glasgow, European city of culture 1990". *Local Economy*, 19 (4). Sid. 327–340.
- Mouffe, C. (2008). *Om det politiska*. Hägersten: Tankekraft.
- Mukhtar-Landgren, D. (2008). "Entreprenörstaden: Postindustriella Malmö öppnas upp och stängs ner". *Den bästa av världar? Beträktelser över en postpolitisk samtid*. Red. M. Tesfahuney & M. Dahlstedt. Hägersten: Tankekraft. Sid. 222–247.
- Mukhtar-Landgren, D. (2009). "Om gammalt och nytt i marknadsföringen av staden." *Governance på svenska*. Red. G. Hedlund & S. Montin. Stockholm: Santérus Academic Press Sweden. Sid. 129–157.
- Mukhtar-Landgren, D. (2012). *Planering för framsteg och gemenskap: om den kommunala utvecklingsplaneringens idémässiga förutsättningar*. Diss. Lund : Lunds university
- Mukhtar-Landgren, D. (2020). "Staden, framstegstanken och dess sociala klyftor". *Malmö stads historia del 9 1990–2020: Band 1*. Red. R. Johansson m. fl. Malmö: Kira förlag. Sid. 73–78.
- Munkhammar, J. & Sanandaji, N. (2008). *Kreativitet och konkurrenskraft – en kritisk granskning av rådande teorier om urban utveckling*. Stockholms Handelskammare. Rapport 2008:2.
- Myerscough, J. (1990). *Statlig kulturpolitik i Sverige: Rapport från en europeisk expertgrupp*. Kulturpolitik i Europa, 2:2. Stockholm: Allmänna förlaget.
- Möller, P. (2020). "Kulturpolitiken i Malmö". *Malmö stads historia del 9 1990–2020: Band 2*. Red. R. Johansson m. fl. Malmö: Kira förlag. Sid. 83–110.
- Möllerström, V. (2011). *Malmö's omvandling: från arbetarstad till kunskapsstad. En diskursanalytisk studie av Malmö's förnyelse*. Diss. Lund: Lunds universitet.
- Möllevången NU (2001). Programtidning för bo-i-stad expo, alternativ bomässa i Malmö 25 maj–3 juni 2001.
- Nielsen, H. K. (1993). *Kultur og modernitet*. Århus: Aarhus Universitetsforlag.

- Nielsen, H. K. (2006). "The technocratisation of the field of cultural policy and the role of critical research". *Nordisk kulturpolitisk tidskrift*, 1. Sid. 183–198.
- Nielsén, T. (2006). *FUNK – En tillväxtmodell för upplevelseindustrin*. Stockholm: KK-stiftelsen.
- Nilsson, A., Palm, L. & Persson, B. (2005). "Miljökommunikation – skapar intresse och sprider kunskap". *Boo1 - hållbar framtidsstad: lärdomar och erfarenheter*. Red. B. Persson. Stockholm: Formas. Sid. 63–72.
- Nilsson, A. (2020). "Stad och näringsliv i omvandling". *Malmö stads historia del 9 1990–2020: Band 1*. Red. R. Johansson m. fl. Malmö: Kira förlag. Sid. 157–191.
- Nilsson, I., Andersson, K. & Lindhe, S. (2020). "Politik och förvaltning i en växande stad". *Malmö stads historia del 9 1990–2020: Band 1*. Red. R. Johansson m. fl. Malmö: Kira förlag. Sid. 37–69.
- Nilsson, M. (2010). "From 'industrial' to 'colorful'". *MIM working paper series*, 10:2. Malmö högskola.
- Nilsson, S. (1981). *Vägen till kulturpolitiken: kulturen och samhällsförändringen*. Stockholm: Liber.
- Nilsson, S. (1993). *Alla pengar går till Stockholm: Om de statliga kulturutgifterna i de tre storstadsregionerna*. Malmö stad, Landstinget Kristianstads län, Malmöhus läns Landsting.
- Nilsson, S. (1999). *Kulturens vägar: kultur och kulturpolitik i Sverige*. Malmö: Polyvalent.
- Nilsson, S. (2003). *Kulturens nya vägar*. Malmö: Polyvalent.
- Nohrstedt, S. A. (2007). "Ideological horizons. Outline of a theory on hegemony in news discourse". *Ideological horizons in media and citizen discourses: theoretical and methodological approaches*. Red. B. Höijer. Göteborg: Nordicom. Sid. 11–31.
- Nordgren, S. (1991). "Förord". *Sydneytt. Malmö konsthall 30 november 1991–19 januari 1992*. Red. A. Rosdahl. Utställningskatalog.
- Nordström, B. (2008). *Infrastruktur för framgångsrik amatörkultur*. Rapport. Amatörkulturens samrådsgrupp, ax. Stockholm.
- Nylander, J. (2008). *Kulturskymning inställd*. Stockholm: Timbro.
- Nyzell, S. (2005). *Arbetarnas Möllevången och Möllevångskravallerna 1926*. Malmö: Malmö museer.

- Nyzell, S. (2009). *"Striden ägde rum i Malmö": Möllevångskravallerna 1926. En studie av politiskt våld i mellankrigstidens Sverige*. Diss. Lund: Lunds universitet.
- O'Brien, D. (2014). *Cultural policy: Management, value and modernity in the creative industries*. London: Routledge.
- O'Brien, D. & Matthews, P. (red.) (2016). *After urban regeneration: Communities, policy and place*. Bristol University Press.
- Oldenburg, R. (1989). *The great good place: Cafés, coffee shops, community centers, beauty parlors, general stores, bars, hangouts, and how they get you through the day*. New York: Paragon House.
- Ollén, J. (1985). *Ny tid för Malmö: Om ett annat sätt att sköta en stad*. Malmö: Malmö stad.
- Olsson, L. (2008). *Den självorganiserade staden: appropriation av offentliga rum i Rinkeby*. Diss. Lund: Lunds universitet.
- Olsson, M. (2001). "Vägen till Boo1". *Boo1-staden: byggnaderna, planen, processen, hållbarheten*. Red. E. Dalman. Stockholm: Svensk byggtjänst. Sid. 16–19.
- Onsér-Franzén, J. (1999). *En strimma av hopp: en studie om tjänstemän, kulturpolitiska idéer och kommunal vardagsverklighet*. Mölndal: HumTek.
- O'Regan, T. (2001). "Cultural policy: Rejuvenate or wither". Griffith University.
URL:<https://research-repository.griffith.edu.au/bitstream/handle/10072/368690/oregan01.PDF?sequence=1> (2021-06-23)
- Oudenampsen, M. (2007). "Back to the future of the creative city: An archaeological approach to Amsterdam's creative redevelopment. *MyCreativity reader: A critique of creative industries*. Red. G. Lovink & N. Rossiter. Amsterdam: Institute of network cultures. Sid. 165–176.
- Palonen, E. (2010). "Multi-level cultural policy and politics of european capitals of culture". *Nordisk kulturpolitisk tidskrift*, 13 (1). Sid. 87–108.
- Parkinson, M. & Bianchini, F. (red.) (1993). *Cultural policy and urban regeneration: the West European experience*. Manchester: Manchester Univ. Press.

- Peck, J. & Tickell, A. (2002). "Neoliberalizing space". *Spaces of neoliberalism: Urban restructuring in North America and Western Europe*. Red. N. Brenner & N. Theodore. Malden, Mass.: Blackwell. Sid. 33–57.
- Peck, J. (2007). "Kreativitet som lösningen på allt". *Fronesis*, 24. Sid. 174–191.
- Persson, B. (red.) (2005). *Boo1 - hållbar framtidsstad: lärdomar och erfarenheter*. Stockholm: Formas.
- Persson, B. & Dalman, E. (2005). "Satsning på hållbar stadsutveckling". *Boo1 - hållbar framtidsstad: lärdomar och erfarenheter*. Red. B. Persson. Stockholm: Formas. Sid. 7–15.
- Piketty, T. (2020). *Kapitalet och ideologin*. Stockholm: Mondial.
- Pine, J. B. & Gilmore, J. H. (1999). *The experience economy: Work is theatre & every Business a stage*. Boston: Harvard Business School Press.
- Ponnert, O. (2009). *Norra Grängesbergsgatan: Lätt Malmös coolaste gata*. Malmö: Fickludd.
- Pradel-Miquel, M. (2017). "Kiezkulturnetz vs. Kreativquartier: Social innovation and economic development in two neighbourhoods of Berlin". *City, Culture and Society*, 8. Sid. 13–19.
- Pratt, A. C. (2011). "The cultural contradictions of the creative city", *City, Culture and Society*, 2 (3). Sid. 123–130.
- Pratt, A. C. (2018). "Gentrification, artists and the cultural economy". *Handbook of gentrification studies*. Red. L. Lees & M. Phillips. Cheltenham and Northampton, MA: Edward Elgar Publishing. Sid. 346–362.
- Prendergast, C. (2000). *The triangle of representation*. New York: Columbia Univ. Press.
- Pries, J. (2017). *Social neoliberalism through urban planning: bureaucratic formations and contradictions in Malmö since 1985*. Diss. Lund: Lunds universitet.
- Ranby, H. (1992). "Stadsplanering och arkitektur efter 1820". *Malmö stads historia del 6 1939–1990*. Red. O. Bjurling m. fl. Malmö: Malmö stad. Sid. 12–156.
- Ray, L. & Sayer, A. (red.) (1999). *Culture and Economy After the Cultural Turn*. London: Sage.

- Reepalu, I. (2001). "Hållbart föredöme?". *Boo1-staden: byggnaderna, planen, processen, hållbarheten*. Red. E. Dalman. Stockholm: Svensk byggtjänst. Sid. 8–15.
- Reich, R. B. (1991). *The work of nations: Capitalism in the 21st century*. New York: Knopf.
- Reuterswärd, M. (2020). "Malmö som konstmetropol". *Malmö stads historia del 9 1990–2020: Band 2*. Red. R. Johansson m. fl. Malmö: Kira förlag. Sid. 139–154.
- Ringby, P. (1995). *Avantgardeteater och modernitet: Pistolteatern och det svenska teaterlivet från 1950-tal till 60-tal*. Gideå: Vildros.
- Ristilammi, P-M. (1994). *Rosengård och den svarta poesin: en studie av modern annorlundahet*. Diss. Lund: Lunds Universitet.
- Ristilammi, P-M. (2003). *Mim och verklighet: en studie av stadens gränser*. Eslöv: B. Östlings bokförl. Symposion.
- Ristilammi, P-M. (2020). "Malmö i världen – planeringstrender". *Malmö stads historia del 9 1990–2020: Band 1*. Red. R. Johansson m. fl. Malmö: Kira förlag. Sid. 87–94.
- Romein, A & Trip J. J. (2013). "Notes of discord: Urban cultural policy in the confrontational city". *The politics of urban cultural policy*. Red. C. Grodach & D. Silver. London & New York: Routledge. Sid. 54–68.
- Rorty, R. (1998). *Philosophical papers Vol. 3 Truth and progress*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Rosberg, G. (2020). "Hållbar stadsutveckling, rörlighetens förutsättningar". *Malmö stads historia del 9 1990–2020: Band 1*. Red. R. Johansson m. fl. Malmö: Kira förlag. Sid. 273–286.
- Rosdahl, A. (1991). "Sydneytt 2". *Sydneytt. Malmö konsthall 30 november 1991–19 januari 1992*. Red. A. Rosdahl. Utställningskatalog.
- Rynell, E. & Åberg, L. (red.) (1977). *Spela för livet: fria kulturgrupper inför 80-talet*. Stockholm: LiberFörlag.
- Salonen, T. (2011). "Desintegration och hållbar stadsutveckling". *Hela staden: social hållbarhet eller desintegration?*. Red. T. Salonen. Umeå: Borea. Sid. 335–347.
- Salonen, T. (2020). "Social omvandling och segregation". *Malmö stads historia del 9 1990–2020: Band 1*. Red. R. Johansson m. fl. Malmö: Kira förlag. Sid. 99–132.

- Saltzman, K. (red.) (2009). *Mellanrummens möjligheter: studier av föränderliga landskap*. Göteborg: Makadam.
- Sassen, S. (1999). *Globalization and its discontents: essays on the new mobility of people and money*. New York: New Press.
- Sauter, W. (1996). "60-talets optimistiska revolt: en länk i teaterns avantgarde". *Svenska teaterhändelser 1946–1996*. Red. L. Hammergren, K. Helander & W. Sauter. Stockholm: Natur och Kultur. Sid. 166–202.
- Schuster, J. M. (2002). *Informing cultural policy: the research and information infrastructure*. New Brunswick, NJ: Center for Urban Policy Research.
- Scott, A. J. (2001). "Capitalism, cities, and the production of symbolic forms". *Transactions of the institute of British Geographers*, 26 (1). Sid. 11–23.
- Scott, A. J. (2006). "Creative cities: conceptual issues and policy questions". *Journal of urban affairs*, 28 (1). Sid. 1–17.
- Scullion, A. & García, B. (2005). "What is cultural policy research?". *International Journal of Cultural Policy*, 11 (2). Sid. 113–127.
- Sennett, R (1990). *The conscience of the eye. The design and social life of cities*. New York: Alfred A. Knopf.
- Sennett, R. (1992[1977]). *The fall of public man*. New York: W. W. Norton & Co.
- Sennett, R. (2007). *Den nya kapitalismens kultur*. Stockholm: Atlas.
- Sernhede, O. & Johansson, T. (2006). "Den industriella epoken: Göteborg och Malmö. En bakgrund". *Storstadens omvandlingar: Postindustrialism, globalisering och migration: Göteborg och Malmö*. Red. O. Sernhede & T. Johansson. Göteborg: Daidalos. Sid. 23–38.
- Sernhede, O. (2004). "Förorten som exil: Loïc J. D. Wacquant och postindustriella fattigdomsmönster". *Urbanitetens omvandlingar: Kultur och identitet i den postindustriella staden*. Red. T. Johansson & O. Sernhede. Göteborg: Daidalos. Sid. 109–124.
- Shipley, R. (2000). "The origin and development of vision and visioning in planning". *International planning studies*, 5 (2). Sid. 225–236.
- Short, J. R. & Kim, Y-H. (1998) "Urban crises/urban representations: Selling the city in difficult times". *The Entrepreneurial City*:

- Geographies of politics, regime and representation*. Red. T. Hall & P. Hubbard. Chichester: Wiley. Sid. 55–75.
- Silvanto S., Linko, M. & Cantell, T. (2008) "From enlightenment to experience: cultural centres in Helsinki neighbourhoods". *International journal of cultural policy*, 14 (2). Sid. 165–178.
- Singh, J. P. (2010). "Global cultural policies and power". *International cultural policies and power*. Red. J. P. Singh. Basingstoke: Palgrave Macmillan. Sid. 1–15.
- Sjögren, H. (1994). *Konst & nöje. Malmö stadsteater 1944–1994*. Höganäs: Bra böcker
- Skot-Hansen, D. (1998). *Holstebro i verden - verden i Holstebro: Kulturpolitik og -debat fra tresserne til i dag*. Århus: Klim.
- Skot-Hansen, D. (1999). "Kultur til tiden – strategier i den lokale kulturpolitik". *Nordisk kulturpolitisk tidskrift*, 1. Sid. 7–27.
- Skot-Hansen, D. (2008). "The City as a stage – but for whom? The challenges of the experience economy to cultural and urban planning". *Nordic journal of architectural research*, 20 (1). Sid. 11–19.
- Skot-Hansen, D. (2009). "Whose city? Planning for creativity and cultural diversity". *What about cultural policy? Interdisciplinary perspectives on culture and politics*. Red. M. Pyykkönen, N. Simanainen & S. Sokke. Helsinki/Jyväskylä: Minerva. Sid. 193–208.
- Sloterdijk, P. (1988). *Kritik av det cyniska förnuftet*. Stockholm: Alba.
- Smiding, B. (2006). *Den stora mekanismen - i Holm/Møllers Vasasagan*. Diss. Lund: Lunds universitet.
- Smith, N. (1996). *The new urban frontier: gentrification and the revanchist city*. London: Routledge.
- Solhjell, D. (2005). "Når fikk Norge en kulturpolitikk? Et debattinnlegg mot den konvensjonelle visdom". *Nordisk kulturpolitisk tidskrift*, 8 (2). Sid. 143–155.
- Sparks, C. (1996). "Stuart Hall, cultural studies and marxism". *Stuart Hall: critical dialogues in cultural studies*. Red. D. Morley, K-H. Chen & S. Hall. London: Routledge. Sid. 71–101.
- Stahre, U. (2007). *Den globala staden: Stockholms nutida stadsomvandling och sociala rörelser*. Stockholm: Atlas.

- Stenelo, L-G. & Norrving, B. (red.) (1993). *Lokal makt*. Lund: Lund Univ. Press.
- Stenström, E. (2008), "What turn will cultural policy take? The renewal of the Swedish model". *International journal of cultural policy*, 14 (1). Sid. 25–35.
- Stenström, J. (2020). "Från stadsteater till centrum för opera och musik". *Malmö stads historia del 9 1990–2020: Band 2*. Red. R. Johansson m. fl. Malmö: Kira förlag. Sid. 183–191.
- Stevenson, D. (1998). *Agendas in place: urban and cultural planning for cities and regions*. Rockhampton, Qld: Central Queensland University.
- Stevenson, D. (2003). *Cities and urban cultures*. Maidenhead: Open University Press.
- Stevenson, D. (2004). "'Civic gold' rush: Cultural planning and the politics of the third way". *International journal of cultural policy*, 10 (1). Sid. 119–131.
- Stigendal, M. (1996). *Varför finns Malmö?: krisen i ett historiskt perspektiv*. Malmö: Malmö stad.
- Stigendal, M. (2007). *Allt som inte flyter: Fosies potentialer – Malmös problem*. Malmö: Urbana studier, Malmö högskola.
- Stigendal, M. (2012). *Malmö – från kvantitets- till kvalitetskunskapsstad*. Ett diskussionsunderlag framtaget för Kommission för ett socialt hållbart Malmö. Malmö: Malmö stad.
- Stigendal, M. (2021). "En fråga om klass i framtidsstaden Malmö". *Klass i Sverige: ojämlikheten, makten och politiken i det 21:a århundradet*. Red. D. Suhonen, G. Therborn & J. Weithz. Lund: Arkiv förlag. Sid. 313–343.
- Storey, J. (2001). *Cultural theory and popular culture: an introduction*. Harlow: Prentice Hall.
- Strömberg, T. & Elander, I. (2001). "Från lokala välfärdsregimer till fragmenterade partnerskap". *Den motsägelsefulla staden: Vardagsliv och urbana regimer*. Red. I. Elander. Lund: Studentlitteratur. Sid. 171–200.
- Stubbergaard, Y. (2007). "Föreställningar om en gränslös Öresundsregion". *Öresundsgränser – Rörelser, möten och vision i tid och rum*. Red. F. Nilsson, H. Sanders & Y. Stubbergaard. Göteborg: Makadam. Sid. 249–284.

- Sundgren, P. (2007). *Kulturen och arbetarrörelsen: kulturpolitiska strävanden från August Palm till Tage Erlander*. Diss. Stockholm: Stockholms universitet.
- Sunnercrantz, L. (2021). "Hur högern vann debatten: Nyliberal hegemoni i privatiseringsfrågan". *Klass i Sverige: ojämlikheten, makten och politiken i det 21:a århundradet*. Red. D. Suhonen, G. Therborn & J. Weithz. Lund: Arkiv förlag. Sid. 181–201.
- Svensson, A. & Lundberg, K. (red.) (1996). *Kultur som resurs: om den lokala kulturpolitikens möjligheter*. Stockholm: Svenska kommunförb.
- Svensson, J. & Tomson, K. (red.) (2016). *Kampen om kulturen: idéer och förändring på det kulturpolitiska fältet*. Lund: Studentlitteratur.
- Svensson, P. (1993b). Kulturbyggaren i Malmö. *Råd att ha eller råd att vara utan. En studie i kulturens plats i den kommunala omstöpningen*. Rapport från Statens Kulturråd 1993:3. Sid. 66–68.
- Svensson, P. (2011). *Malmö: världens svenskaste stad : en oauktoriserad biografi*. Stockholm: Weyler.
- Swedner, H. (1969). "Teatern och publiken: Några kommentarer till en undersökning". *Thalia 25: ett kvartssekel med Malmö stadsteater*. Red. R. Gustafson. Malmö: Sydsvenska dagbladet. Sid. 137–141.
- Swedner, H. (1971). *Om finkultur och minoriteter: tio essayer*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Syssner, J. (2010). "Place branding from a multi-level perspective". *Place branding and public diplomacy*, 6 (1). Sid. 36–48.
- Syssner, J. (2012). *Världens bästa plats? Platsmarknadsföring, makt och medborgarskap*. Lund: Nordic Academic Press.
- Söderholm, C. (2009). "Skånes konstliv och dess fria aktörer 1968–2008: ett försök till en överblick". *Parallell historia: Skånes konstarenor 1968-2008*. Red. C. Lindh, E. Reichert & E. Tzotzi. Malmö: Signal. s. 40–63.
- Sörlin, S. (2003). "Kunskapssamhället och kulturen". *Kulturen i kunskapssamhället: Om kultursektorns tillväxt och kulturpolitikens utmaningar*. Red. S. Sörlin. Stockholm: SISTER. Sid. 13–38.
- Taşan-Kok, T. & Baeten, G. (red.) (2011). *Contradictions of neoliberal planning: cities, policies and politics*. Springer: Berlin.

- Tesfahuney, T. & Dahlstedt, M. (2008). "Tärningen är kastad! Entreprenörialism, kasinosamhället och postpolitikens moral". *Den bästa av världar? Beträktelser över en postpolitisk samtid*. Red. M. Tesfahuney & M. Dahlstedt. Hägersten: Tankekraft. Sid 30–72.
- Tham, K. (2001). "Stad för mångfald och möten". *Boo1-staden: byggnaderna, planen, processen, hållbarheten*. Red. E. Dalman. Stockholm: Svensk byggtjänst. Sid. 36–41.
- Therborn, G. (2008[1978]). *What does the ruling class do when it rules: State apparatuses and state power under feudalism, capitalism and socialism*. London: Verso.
- Therborn, G. (2018). *Kapitalet, överheten och alla vi andra: kKlassamhället i Sverige – det rådande och det kommande*. Lund: Arkiv förlag.
- Thompson, J. B. (1990). *Ideology and modern culture: Critical social theory in the era of mass communication*. Cambridge: Polity.
- Thompson, J. B. (1995). *The media and modernity: a social theory of the media*. Cambridge: Polity Press.
- Thrift, N. (1999). "Capitalism's cultural turn", *Culture and economy after the cultural turn*. Red. L. Ray & A. Sayer. London: Sage. Sid. 135–161.
- Throsby, D. (2008). "A new 'moment' for cultural policy?". *Making meaning, making money: directions for the arts and cultural industries in the creative age*. Red. L. Andersen & K. Oakley. Newcastle: Cambridge Scholars. Sid. 2–17.
- Thörn, C. (2006). "Kampen om staden och offentlighetens omvandling". *Storstadens omvandlingar: Postindustrialism, globalisering och migration: Göteborg och Malmö*. Red. O. Sernhede & T. Johansson. Göteborg: Daidalos. Sid. 303–316.
- Thörn, H. (2002). *Globaliseringens dimensioner: nationalstat, världssamhälle, demokrati och sociala rörelser*. Stockholm: Atlas.
- Thörn, H. (2010). "Proletärer, proggare och punkare". *Göteborg utforskat. Studier av en stad i förändring*. Red. H. Holgersson, C. Thörn, H. Thörn & M. Wahlström. Göteborg: Glänta produktion. Sid. 33–39.
- Thörn, H, Wasshede, C & Nilson, T. (red.) 2011. *Space for Alternative Urbanisms? Christiania 1971–2011*. Göteborg, Gidlunds Förlag.

- Thörn, H. (2013). *Stad i rörelse: stadsomvandlingen och striderna om Haga och Christiania*. Stockholm: Atlas akademi.
- Tidman, Y. (1981). *Det var här det började: Glimtar ur arbetarrörelsens historia i Malmö*. Malmö: Malmö arbetarekommun.
- Tingsten, H. (1966). *Från idéer till idyll: Den lyckliga demokratien*. Stockholm: Norstedt.
- Toffler, A. (1971). *Framtidschocken*. Stockholm: Bonnier.
- Tomson, K. (2016). "KK-stiftelsens satsning på upplevelseindustrin: ett nytt perspektiv på kultur och kulturpolitik". *Kampen om kulturen: Idéer och förändring på det kulturpolitiska fältet*. Red. J. Svensson & K. Tomson. Lund: Studentlitteratur. Sid. 95–120.
- Tretter, E. (2009). "The cultures of capitalism: Glasgow and the monopoly of culture". *Antipode*, 41 (1). Sid. 111–132.
- Tunström, M. (2009). *På spaning efter den goda staden: om konstruktioner av ideal och problem i svensk stadsbyggnadskommunikation*. Diss. Örebro: Örebro universitet.
- Tykesson, T. L. & Magnusson Staaf, B. (2009). *Malmö i skimmer och skugga: Stadsbyggnad & arkitektur 1945–2005*. Malmö: Architectus Verborum i samarbete med Malmö Stadsbyggnadskontor.
- Urban, S. (2005). *Att ordna staden: den nya storstadspolitiken växer fram*. Diss. Stockholm: Stockholms universitet.
- Utkanten (2012). *En ny värld i våra hjärtan: Erfarenheter från tre år med Utkanten*. Malmö.
- Vall, N. (2007). *Cities in decline? A comparative history of Malmö and Newcastle after 1945*. Malmö: Malmö högskola.
- Valli, C. (2015). "When cultural workers become an urban social movement: Political subjectification and alternative cultural production in the Macao movement, Milan". *Environment and planning A*, 47 (3). Sid. 643–659.
- Van Dijk, T. A. (1998). *Ideology: a multidisciplinary approach*. London: Sage.
- Vestheim, G. (2003). "Kulturpolitik, demokrati og legitimitet". *Kulturen i kunskapsamhället: Om kultursektorns tillväxt och kulturpolitikens utmaningar*. Red. S. Sörlin. Stockholm: SISTER. Sid. 255–281.

- Vestheim, G. (2008). "All kulturpolitikk er instrumentell". *Kultursverige 2009: problemanalys och kulturstatistik*. Red. S. Beckman & S. Månsson. Linköping: Sörlins förlag. Sid. 56–63.
- Vestheim, G. (2009). "The Autonomy of Culture and the Arts – From the Early Bourgeois Era to Late Modern 'Runaway World'". *What about cultural policy? Interdisciplinary perspectives on culture and politics*. Red. M. Pyykkönen, N. Simanainen & S. Sokke. Helsinki/Jyväskylä: Minerva. Sid. 31–53.
- Vickery, J. (2011). *Beyond the creative city: Cultural policy in an age of scarcity*. Birmingham: MADE centre for placemaking. University of Warwick.
- Viirman, A. & Johannisson, J. (2008). "Makten över kulturpolitiken". *Kultursverige 2009: problemanalys och kulturstatistik*. Red. S. Beckman & S. Månsson. Linköping: Sörlins förlag. Sid. 15–19.
- Viklund, J. (2014). "Retorisk kritik – en introduktion". *Retorisk kritik: teori och metod i retorisk analys*. Red. J. Viklund, P. Mehrens & O. Fischer. Ödåkra: Retorikförlaget. Sid. 13–35.
- Vulovic, J. (2013). *Reform eller revolt: Litterär propaganda i socialdemokratisk, kommunistisk och nationalsocialistisk press*. Lund: Ellerström.
- Wacquant, L. J. D. (2009). *Punishing the poor: The neoliberal government of social insecurity*. Durham, N.C.: Duke University Press.
- Wahlström, B. (2004). *Guide till upplevelsesamhället: Från musik & museer till sushi & spa*. Enskede: TPB.
- Waitt, G. (2006). "Creative small cities: cityscapes, power and the arts". *Small Cities: Urban Experience beyond the Metropolis*. Red. D. Bell & M. Jayne. London: Routledge. Sid. 169–184.
- Warf, B. & Arias, S. (red.) (2009). *The spatial turn: interdisciplinary perspectives*. London: Routledge.
- Wernick, A. (1991). *Promotional culture: Advertising, ideology and symbolic expression*. London: Sage Publications.
- Westling, B. (2020). "En scen i förändring". *Malmö stads historia del 9 1990–2020: Band 2*. Red. R. Johansson m. fl. Malmö: Kira förlag. Sid. 163–181.

- Wharton, C., Fenwick, J. & Fawcett H. (2010). "Public policy in the part city: The spectacle of culture, gender, and locality". *International journal of public administration*, 33 (14). Sid. 779–789.
- Wikhall, M. (2003). "Kultur och regional attraktivitet". *Kulturen i kunskapssamhället: Om kulturektors tillväxt och kulturpolitikens utmaningar*. Red. S. Sörlin. Stockholm: SISTER. Sid. 99–120.
- Williams, R. (1963). *Culture and society: 1780–1950*. Harmondsworth: Penguin books.
- Williams, R. (1976). *Communications*. 3. ed. Harmondsworth: Penguin.
- Williams, R. (1980). *Marx och kulturen: En diskussion kring marxistisk kultur- och litteraturteori*. Stockholm: Bonnier.
- Williams, R. (1984). "State culture and beyond". *Culture and the State*. Red. L. Apignanesi. London: Institute of Contemporary Arts. Sid. 3–5.
- Williams, R. (1995). *The sociology of culture*. Chicago: Univ. of Chicago Press.
- Williams, R. (2005[1970]). "A hundred years of culture and anarchy". *Culture and materialism: Selected essays*. London: Verso. Sid. 3–8.
- Williams, R. (2007a[1981]). "Politics and policies. The case of the Arts Council". *Politics of modernism: Against the new conformists*. London: Verso. Sid. 141–150.
- Williams, R. (2007b[1985]). "Metropolitan perceptions and the emergence of modernism". *Politics of modernism: Against the new conformists*. London: Verso. Sid. 37–48.
- Winther Jørgensen, M. & Phillips, L. (2000). *Diskursanalys som teori och metod*. Lund: Studentlitteratur.
- Wirmark, M. (1976). *Nuteater: Dokument från och analys av 70-talets gruppteater*. Stockholm: Rabén & Sjögren.
- Wittrock, H. (2011). *Säg inte mötesplats! Teater och integration i ord och handling*. Diss. Lund: Lunds universitet.
- Worpole, K. & Greenhalgh, L. (1999). *The richness of cities: Urban policy in a new landscape – final report*. Comedia: Stroud.
- Wu, C. (1998). "Embracing the enterprise culture: Art institutions since the 1980s". *New Left Review*, 230. Sid. 28–57.

- Young, I. M. (1990). *Justice and the politics of difference*. Princeton, N.J.: Princeton Univ. Press.
- Žižek, S. (1994). "Introduction: The spectre of ideology". *Mapping ideology*. Red. S. Žižek. London: Verso. Sid. 1–33.
- Žižek, S. (2001). *Ideologins sublima objekt*. Göteborg: Glänta produktion.
- Zukin, S. (1982). *Loft living: Culture and capital in urban change*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Zukin, S. (1995). *The culture of cities*. Oxford: Blackwell.
- Zukin, S. (1996). "Space and symbols in an age of decline". *Re-presenting the city: ethnicity, capital and culture in the twenty-first century metropolis*. Red. A. D. King. Basingstoke: Macmillan. Sid. 43–59.
- Zukin, S. (2011). *Naken stad: autentiska urbana platser liv och förfall*. Göteborg: Daidalos.
- Åberg, L. (2017). *Framtidsstaden: Om Sverige imorgon blir som Malmö idag, hur blir Sverige då?*. Stockholm: Karneval.
- Öhrström, B. (2006). "Urban och ekonomisk utveckling. Platsbaserade strategier i den postindustriella staden". *Storstadens omvandlingar: Postindustrialism, globalisering och migration: Göteborg och Malmö*. Red. O. Sernhede & T. Johansson. Göteborg: Daidalos. Sid. 41–86.
- Østbye, H. (2004). *Metodbok för medievetenskap*. Malmö: Liber ekonomi.
- Østerberg, D. (1977). *Förståelseformer: Ett filosofiskt bidrag*. Göteborg: Korpen.
- Østerberg, D. (2000). *Stadens illusioner: en sociomateriell tolkning av Oslo*. Göteborg: Korpen.

Malmö stad

- Malmö stad (1991a). *Malmö kommunfullmäktiges protokoll 17-18 december 1991:14*.
- Malmö stad (1991b). *Malmö kommunfullmäktiges protokoll 31 januari 1991:1*.
- Malmö stad (1991c). *Budget 1992*. Malmö kommunfullmäktiges handlingar bihang nr 800/91.

- Malmö stad (1995). *Stadsdelsfullmäktige i Malmö*. Malmö kommunstyrelse 1995-05-31, Bilaga A.
- Malmö stad (1996a). *Projekt Malmö 2000. Samlingsrapport*
- Malmö stad (1996b). *Vision 2015 – Om Malmös framtid*.
- Malmö stad (1996c). *Malmö – vision 2015*. Tidning med fiktivt utgivningsår 2015.
- Malmö stad (1996d). *Malmös kulturvision: Malmö, kulturen och framtiden*. Sven Nilsson
- Malmö stad (1996e) *Attraktion: ett nutidsporträtt av kulturstaden Malmö*. Almgren, Olof (red.) Malmö: Malmö stadsbibl.
- Malmö stad (1997). *Kulturpolitiskt program för Malmö kommun*. Malmö kommunfullmäktiges handlingar bihang 1997:52.
- Malmö stad (2000). *Stadsrum för morgondagen: gestaltning av Framtidsstaden Boo1*. Gatukontoret/Fastighetskontoret.
- Malmö stad (2001a). *Översiktsplan för Malmö 2000*. Stadsbyggnadskontoret.
- Malmö stad (2001b). *Malmö – kunskapsstaden med den skarpa kulturprofilen: Idé och diskussionsunderlag för en ny kulturstrategi*. Christer Persson, Stadskontoret och Börje Svensson, Kulturförvaltningen.
- Malmö stad (2002a). *Visioner och profiler i Malmös kulturliv*. Rapport och utredning av Stefan Ersgård. Kulturförvaltningen.
- Malmö stad (2002b[1999]). *Kvalitetsprogram Boo1: Framtidsstaden*. Reviderad version. Stadsbyggnadskontoret.
- Malmö stad (2003a). *Uppföljning av visioner och profiler i Malmös kulturliv*. Rapport och utredning av Stefan Ersgård. Kulturförvaltningen.
- Malmö stad (2003b). *Storstadssatningen i Malmö, framtidsscenario 2003*.
- Malmö stad (2003c). *Rapport om djupintervjuer, Välfärd för alla*.
- Malmö stad (2004a). *Välfärd för alla - det dubbla åtagandet*. Handlingsplan.
- Malmö stad (2004b). *Mål och strategier. Dialog-pm 2004:1. Aktualisering av Översiktsplan 2000*.

- Malmö stad (2004c). *Mer och bättre innerstad. Dialog-pm 2004:10. Aktualisering av Översiktsplan 2000.*
- Malmö stad (2004d). *Mötesplats Malmö Marknadsplan 2004*
- Malmö stad (2004e). *Planering i Malmö 2004:2.* Stadsbyggnadskontoret.
- Malmö stad (2005a). *Vision, huvudmål, ledstjärnor och verksamhetsidé för kulturen i Malmö.* Kulturnämnden.
- Malmö stad (2005b). *Arkitekturguide Västra Hamnen.* Stadsbyggnadskontoret.
- Malmö stad (2005c). *Yttrande över handlingsplan Valfärd för alla.* Kulturnämnden.
- Malmö stad (2005d). *Planer & strategier för Västra Hamnen.* Stadsbyggnadskontoret.
- Malmö stad (2005e). *Bo Noll Ett – Samhällsekoniskt sett.* Rapport av Inregia på uppdrag av stadsbyggnadskontoret.
- Malmö stad (2005f). *Planering i Malmö 2005:2.* Stadsbyggnadskontoret.
- Malmö stad (2006a). *Malmö 2005. Aktualisering och komplettering av Malmös översiktsplan.* Antagen februari 2006.
- Malmö stad (2006b). *Norra Sorgenfri: Kulturhistoriskt underlag inför planprogram.* Byggnadsantikvarisk utredning. Malmö kulturmiljö.
- Malmö stad (2006c). *Vision Norra Sorgenfri. Inför omvandling och planarbete.* Stadsbyggnadskontoret.
- Malmö stad (2006d). *Malmökulturen 2006.* Kulturförvaltningen.
- Malmö stad (2006e). *Temperaturtagning Valfärd för alla.* Rapport av P. Rohmée.
- Malmö stad (2006f). *Utvecklingsplan för Möllevångens stadsmiljö.* Gatukontoret.
- Malmö stad (2007a). *Möten i staden: Om vikten av att se den andre i vardagen.* Dialog-PM 2006:1.
- Malmö stad (2007b). *Mångfald i Malmös kulturliv.* Malmö Museer.
- Malmö stad (2007c). *Plan för vidgat deltagande i Malmös kulturverksamhet.* Kulturnämnden.

- Malmö stad (2007d). *Plan för barn och ungdomskulturen*. Kulturnämnden.
- Malmö stad (2007e). *Årsanalys 2007*. Kulturnämnden.
- Malmö stad (2007f). *Malmökulturen 2007*. Kulturförvaltningen.
- Malmö stad (2007g). *Samrådsredogörelse. Dialog-pm 2006:1 "Möten i Staden – om vikten av att se den andre i vardagen"*. Stadsbyggnadskontoret.
- Malmö stad (2007h). *Planering i Malmö 2007:2*. Stadsbyggnadskontoret.
- Malmö stad (2007i). *Förslag till Laboratorium för spontankultur*. Kulturnämnden.
- Malmö stad (2007j). *Förslag till Laboratorium för spontankultur. Tjänsteutlåtande*. Stadskontoret.
- Malmö stad (2007k). *Reservation. Ärende 28. Ang: Förslag till Laboratorium för spontankultur*. Kommunstyrelsen.
- Malmö stad (2008a). *Norra Sorgenfri planprogram*. Pp 6020. Stadsbyggnadskontoret.
- Malmö stad (2008b). *Plattform för kunskapsstaden Malmö*. Stadsbyggnadskontoret.
- Malmö stad (2008/2009). *Malmökulturen 2008/2009*. Kulturförvaltningen.
- Malmö stad (2009a). *Välfärd för alla – det dubbla åtagandet. Slutrapport*
- Malmö stad (2009b). *Det fjärde stadsrummet – Värdebaserad stadsutveckling*. Stadsbyggnadskontoret.
- Malmö stad (2009c). *Laboratorium för spontankultur. Slutrapport*. Red. A. Arvidsson & D. Tjäder. Kulturnämnden
- Malmö stad (2010a). *Strategiska programområden 2007–2010. Rapport*. Kulturnämnden.
- Malmö stad (2010b). *Redovisning av arbetet med strategiska program för vidgat deltagande*. Kulturnämnden.
- Malmö stad (2010c). *Malmökulturen 2010*. Kulturförvaltningen.
- Malmö stad (2010d). *Utvärdering av Kulturexpressen*. Kulturförvaltningen.

- Malmö stad (2010e). *Hållbar framtid*. Budget 2010.
- Malmö stad (2010f). *Planering i Malmö 2011:1*. Stadsbyggnadskontoret.
- Malmö stad (2011a). *Planering i Malmö 2011:2*. Stadsbyggnadskontoret.
- Malmö stad (2011b). *Mötesplats Malmö. En strategi för destinationen Malmö 2011–2015*.
- Malmö stad (2011c). *Planprogram Varusstaden*. Pp 6030. Stadsbyggnadskontoret.
- Malmö stad (2011d). *Planering i Malmö 2011:3*. Stadsbyggnadskontoret.
- Malmö stad (2011e). *Utvärdering av ateljéstipendier för konstnärer i Malmö 2008–2011*. Kulturförvaltningen.
- Malmö stad (2012a). *Vision Västra Hamnen*. Stadsbyggnadskontoret.
- Malmö stad (2012b). *Att pröva kulturen som en fjärde dimension för en hållbar stadsutveckling*. Kulturrapport 2011. ISU – Institutet för hållbar stadsutveckling.
- Malmö stad (2012c). *Lansering av Kulturkartan*. Pressmeddelande. ISU
- Malmö stad (2013a). *Kommission för ett socialt hållbart Malmö: Malmöns väg mot en hållbar framtid. Hälsa, välfärd och rättvisa*. Red. M. Stigendal & P-O. Östergren.
- Malmö stad (2013b). *Det fjärde stadsrummet i teori och praktik: Västra Hamnen 2.0*. Stadsbyggnadskontoret.
- Malmö stad (2013c). *Malmö Nordic 2013*. Kulturförvaltningen.
- Malmö stad (2014a). *Översiktsplan 2014*.
- Malmö stad (2014b). *The Line. Atlas*. Stadsbyggnadskontoret i samarbete med ISU Malmö.
- Malmö stad (2014c). *KLTR 2014*. Kulturförvaltningen.
- Malmö stad (2015). *Kulturstrategi 2014–2020*. Kulturförvaltningen.
- Malmö stad (2017). *Handlingsplan för kulturstrategi 2016–2018*. Kulturförvaltningen.
- Malmö stad (2021a). *Sofielunds verksamhetsområde år 2040*. Planprogram 6053. Samrådshandling. Stadsbyggnadskontoret.
- Malmö stad (2021b). Information om planprogram 6053. Sofielunds verksamhetsområde.

URL: <https://malmo.se/Bo-och-leva/Bygga-och-bo/Detaljplaner/Planprogram/Pp-6053-Sofielunds-verksamhetsomrade.html> (2021-06-24)

Offenligt tryck, övrigt

Enköpings kommun (2016). *Kulturpolitiskt program för Enköpings kommun*. Upplevelsenämnden 2016.

Karlstad kommun (2013). *Strategisk plan och budget 2014-2016*. Kultur- och fritidsnämnden.

Kungl. Maj:ts prop. 1974:28. *Den statliga kulturpolitiken 1*. Stockholm: Riksdagen.

Linköpings kommun (2016). *Utvecklingsplan för Linköpings innerstad*. Tillägg till Översiktsplan för staden Linköping.

Myndigheten för kulturanalys (2012). *Kulturanalys 2012*.

Myndigheten för kulturanalys (2017). *Kulturvanor. Socioekonomiska analyser och tidstrender*. Kulturfakta 2017:2.

Regeringens proposition 1975:20. *Den statliga kulturpolitiken 2*. Stockholm: Riksdagen.

Regeringens proposition 1975/1976:135. *Den statliga kulturpolitiken 3*. Stockholm: Riksdagen.

Regeringens proposition 1995/1996:25. *En politik för arbete, trygghet och utveckling*. Stockholm: Riksdagen.

Regeringens proposition 1996/1997:3. *Kulturpolitik*. Stockholm: Riksdagen.

Regeringens proposition 2009/2019:3. *Tid för kultur*. Stockholm: Riksdagen.

SKL (2009a). *Portföljmodell, aspektpolitik och prioriteringar*: Sveriges Kommuner och Landstings enkät om kulturutredningen 2009 med analys av Tobias Nielsén QNB Analys & Kommunikation AB.

SKL (2009b). *Kultur i det hållbara samhället*. Positionspapper.

SOU 1972:66. *Ny kulturpolitik*. Stockholm.

SOU 1991:71. *Teaterns kostnadsutveckling 1975–1990 med särskilda studier av Operan, Dramaten och Riksteatern*. Betänkande av teaterkostnadsutredningen. Stockholm.

- SOU 1995:27. *Regional framtid*. Slutbetänkande av regionberedningen. Stockholm.
- SOU 1995:84. *Kulturpolitikens inriktning*. Stockholm.
- SOU 1995:85. *Tjugo års kulturpolitik 1974-1994*. Stockholm.
- SOU 1996:36. *Högskolan i Malmö*. Betänkande av kommittén för en ny högskola i Malmö. Stockholm.
- SOU 1996:120. *Högskolan i Malmö*. Slutbetänkande av kommittén för en ny högskola i Malmö. Stockholm.
- SOU 1998:25. *Tre städer: En storstadspolitik för hela landet*. Slutbetänkande av Storstadskommittén. Stockholm.
- SOU 2000:118. *Ja jag vill leva jag vill dö i Norden*. Slutbetänkande. Sverige Forum för världskultur. Stockholm.
- SOU 2005:91. *Agenda för mångkultur: programförklaring och kalendarium för Mångkulturåret 2006*. Delbetänkande av Kommittén för samordning av Mångkulturåret 2006. Stockholm.
- SOU 2007:50. *Mångfald är framtiden*. Slutbetänkande av Kommittén för samordning av Mångkulturåret 2006. Stockholm.
- SOU 2009:16. *Betänkande av Kulturutredningen, del I-III: Grundanalys, Förnyelseprogram Kulturpolitikens arkitektur*. Stockholm.
- SOU 2010:11. *Spela samman – en ny modell för statens stöd till regional kulturverksamhet*. Stockholm.
- Sverige behöver fler kulturella centra* (1994). Göteborgs stad, Malmö stad & Umeå kommun.
- UCLG (2004). *Agenda 21 for culture*. United cities and local governments – Committee on culture.
- UCLG (2010). *Culture: Fourth pillar of sustainable development*. United cities and local governments – Committee on culture.
- Utveckling Västerås (2018). *Utveckling Västerås 2018-2022. Samarbetsprogram*.

Tidningsartiklar, fackpress och övriga tidskrifter

- Abrahamsson, M. (2009). Spontankultur istället för att ändra på lagen. *Svenska Dagbladet* den 4 februari 2009.

- Albrektson, B. O. (2001). Kultur i Malmö. *DIKforum* 2001:14.
- Almerud, P. (1991a). Bra klimat för bildkonst. *DIK Forum* 1991:15.
- Almerud, P. (1991b). Kulturnämnd – garant eller tvångströja?. *DIK Forum* 1991:15.
- Andersson, J. (2010). Territorialdefinieringar. Kring gerillaodlingar, skejtramper, konstnärsateljéer och stadsplanering i ett framväxande Malmö. *Subaltern* 2010:2. Sid. 96–100.
- Andersson, P. (1990). Rubrikmakare Engqvist får en idé. *Expressen* den 9 december 1990.
- Anjou, M. (2008). Bussgaragen ska bli Malmös nya dragplåster. *Sydsvenskan* den 26 februari 2008.
- Arbsjö, K. (2009). Hallå där! Vad är spontankultur?. *Sydsvenskan* den 13 mars 2009.
- Area (2001). Hela Malmö? Temanummer om Boo1. *Area: Tidskrift om landskapsarkitektur* 2001:2.
- Arnborg, B. & Schön, M. (1998a). Från samförstånd till polarisering. *Svenska Dagbladet* den 1 februari 1998.
- Arnborg, B. & Schön, M. (1998b). Bengt Madsen: ”Det gäller för Malmös kultur att överleva fram till år 2004”. *Svenska Dagbladet* den 2 februari 1998.
- Arnborg, B. & Schön, M. (1998c). Anna Brandoné: ”Det är mer känslor i kulturpolitik än jag trott”. *Svenska Dagbladet* den 1 februari 1998.
- Bengt-Påhlsson, J. (1990). Kultursatsningen är en stor bluff. *Sydsvenskan* den 23 oktober 1990. Debattinlägg.
- Bergström, B-M. (1990). De borgerliga lovar stoppa DC-förslaget. *Sydsvenskan* den 12 oktober 1990.
- Bergström, B-M. (2005). Satsning på segeltävling får hård kritik. *Sydsvenskan* den 20 januari 2005.
- Bergström, B-M. (2007). Förfall i väntan på nyt liv. *Sydsvenskan* den 26 november 2007.
- Bergström, C. (2009). Svar till Peter Österlin (m). *Sydsvenskan* den 17 mars 2009. Debattinlägg.
- Björck, A. (1999). Mer ögonfröjd än tankeförmering. *Göteborgs-Posten* den 8 december 1999.

- Björklqvist, A. (1994). Försäljare som satsar på kultur. *Tidningen Vi* 1994:37.
- Borggren, I. (1997). Fullsatta salonger räcker inte. Malmökulturen: Politikerna skjuter till 15 miljoner kronor om staten bidrar med lika mycket. *Dagens Nyheter* den 30 april 1997.
- Edling, S. (1997). Slaget om kulturen i Malmö. *Tidningen Vi* 1997:15/16.
- Engqvist, L. (1990). Den goda staden som vision och strategi. *Arbetet* den 6 juli 1990.
- Ericson, G. (1997). Teatrar i kris. *Kommunaktuellt* 1997:33.
- Eriksson, B. (1994). Svensk politik(opol). *Moderna tider* september 1994.
- Francke, M. & Theander, M. (1993/1994). Johan talar. *Nöjesguiden Malmö* 1993/1994: 12/1.
- Fürstenberg, C. (2001). Börje Svensson vill göra Malmö till ledande kulturstad. *Sydsvenskan* den 6 juni 2001.
- Gentele, J. (1990). Nu får Malmö en ny teater. *Svenska Dagbladet* den 3 december 1990.
- Ghilardi, L. (2001b). "Boo1's need for Möllevången". *Area* 2001:2. Sid 60–61.
- Gillberg, J. (2016). Båstadgatan blir gallerigata. *Sydsvenskan* den 21 februari 2016.
- Gillberg, J. & Frennesson, P. (2017). Brokig skara sätter färg på nya Rehab. *Sydsvenskan* den 20 januari 2017.
- Gillberg, J. (2017). Konsthall på gata ska få bort langare. *Sydsvenskan* den 27 november 2017.
- Gislén, Y. (1995). Vi möblerar om hela staden. *Nöjesguiden Malmö* 1995:4.
- Gullbring, L. (2001). Möllan. *Area* 2001:2. Sid. 46-47.
- Gustafsson, A. (1990). Poetisk Aniara för barn. Teater 23 behöver akut stöd. *Sydsvenskan* den 12 oktober 1990.
- Haidl, K. (2009). Spontanhyllan. Ta lärdom av smeten. *Sydsvenskan* den 27 augusti 2009.
- Hallemar, D. (2005a). "Den uppblåsta giftgröna grodan på parkeringen vid Tullinløkka i Oslo kollapsar. Förändringen är nästan momentan. Luften går ur, kvar ligger ett ihopsjunket skal av grön mjuk plast."

- Intervju med Sune Nordgren, chef för Nationalmuseet för konst i Oslo. *Arkitekten* oktober 2005.
- Hallemar, D. (2005b). "Malmö XL". *Arkitekten* maj 2005.
- Hansson, M. (2000). När drömmarna kom till Malmö. *Sydsvenskan* den 1 juli 2000.
- Hartley, K. (2017). Ödetomten blir utsikt några år till för de nyinflyttade. *Sydsvenskan* den 26 februari 2017.
- HD (1997). Kulturpolitik – en lyx?. *Helsingborgs Dagblad* den 13 september 1997.
- Hedvall, B. (1992). Malmö i kulturtäten. *Expressen* den 10 augusti 1992.
- Hedqvist, H. (1990a). Biblioteket nyckelfråga i Malmö: Lars Engqvist vänder sig mot Europa med miljardsatsning på kulturen. *Svenska Dagbladet* den 29 november 1990.
- Hedqvist, H. (1990b). Här får konsten rejält svängrum: Malmös kulturella miljardsatsning lockar konstnärer på båda sidor Sundet. *Svenska Dagbladet* den 5 december 1990.
- Hellström, G. (1994). Sune Nordgren – chef för Malmö Konsthall ... öppnade och höll på att få sparken. *Konstvärlden* 1994:5
- Hellström Reimer, M. (2009). Spontanitet bortom sprit. *Sydsvenskan* den 11 februari 2009.
- Hemer, O. (1998). Myten om högskolans kulturmiljoner. Lars Engqvist har med sin rundhanta löftespolitik gjort Malmö högskola en björntjänst. *Sydsvenskan* den 26 september 1998.
- Hingström, A. (1998). Kris på gång i Malmös kulturliv. *Arbetet* den 13 september 1998.
- Hoogland, R. (2000). Kulturskymningens stad?. *Teatertidningen* 2000:1.
- Hårde, M. (1990). Kultursatsningen i Malmö en förhandlingsfråga. *Byggindustrin* 1990:39.
- Hårde, U. (1991). Malmö på gång. *Arkitektur* 1991:1.
- Hårde, U. (1996). Malmö – Framtid med eftertanke. *Arkitektur* 1996:3.
- Hägglund, K. (1991). Lokalen lika mycket som gruppen är centrum för dagens unga teatermäniskor. *Entré* 1991:1.
- Ivarsson, D. & Persson, A. (2015). Slutnota för konserthuset: 1,3 miljarder. *Sydsvenskan* den 24 maj 2015.

- Jönsson, D. (1998). Malmö efter guldåldern. *Sydsvenskan* den 26 september 1998.
- Karlsson, L. (2010). På spaning efter den alternativa konstscenen. *Konstperspektiv* 2010:2.
- Kask, P-J. (1990). "Återupprätta visionen om den goda staden". *Aktuellt i politiken* 1990:5.
- Kasvi, L. & Ringman, M. (1997). Delad stad. Här lockas riksdagen till Malmö. *Aftonbladet* den 24 mars 1997.
- Larsson, L. (1997). Malmödramatik. *Expressen* den 28 april 1997.
- Leijonhufvud, S. (1990a). Enighet i kontrasternas stad. *Svenska Dagbladet* den 9 december 1990.
- Leijonhufvud, S. (1990b). "Orealistisk kulturidé": M-ledare i Malmö tycker Engqvists plan döljer kostnader. *Svenska Dagbladet* den 6 december 1990.
- Lindgren Strömbäck, K. (1993). "'Kulturstaden' Malmö glömmer barnen". *Kommunaktuellt* 1993:38.
- Lysander, P. & Pleijel, A. (1973). "Utvecklingens krav". *Ord & Bild*, 82 (4). Sid. 162–170.
- Löfgren, M. (1994). "Några stolpar: Kultur, politik, civilisation". *Ord & Bild*, 103 (4). Sid. 4-13.
- Magnusson, E. (1996). Malmös kultur är i farozonen. *Sydsvenskan* den 14 april 1996.
- Malaise, Y. (1993). Malmö tar täten i Teater-Sverige. *Dagens Nyheter* den 15 september 1993.
- Malmberg, J. & Krutmeijer, M. (2006). Malmös fria kulturrevolution. *Helsingborgs Dagblad* den 5 februari 2006.
- Mikkelsen, J. (2011). Vänsterautonoma Utkanten får flytta från lokal. *Sydsvenskan* den 16 februari 2011.
- Moreno, F. (2010). Moderat kritik mot spontankultur. *Sydsvenskan* den 8 april 2010.
- Naumann, C. (1994). "En varningssignal". Malmö måste betala för sin kultur, menar Sune Nordgren. *Dagens Nyheter* den 30 juni.
- Nilsson, N. G. (1990). Malmös miljardklipp. *Sydsvenskan* den 12 oktober 1990.

- Nilsson, N. G. (1996). Kultur drivs av debatt – inte av visioner. *Sydsvenskan* den 8 juni 1996.
- Nilsson, S. (2006a). Sven Nilsson om vägen till det nya Malmö (1). *Sydsvenskan* den 16 februari 2006.
- Nilsson, S. (2006b). Sven Nilsson om vägen till det nya Malmö (2). *Sydsvenskan* den 17 februari 2006.
- Olsson, M. (2006). Malmö's omvandling från industristad till kunskapsstad. *PLAN* 2006:4.
- Palmkvist, J. (2009). Polisrazzian mot Utkanten: Datorer beslagtagna i aktivisthuset. *Sydsvenskan* den 30 november 2009.
- Pedersen, H. (2006). Flumprojekt – Fp sågar röd-grön budget. *Sydsvenskan* den 8 november 2006.
- Pedersen, H. (2009a). Reepalu tog ett steg tillbaka. *Sydsvenskan* den 30 april 2009.
- Pedersen, H. (2009b). Spontansatsning kallas ”skojeri”. *Sydsvenskan* den 22 maj 2009.
- Pedersen, H. (2014). Nya tankar om bussgaragen. *Sydsvenskan* den 25 november 2014.
- Pedersen, H. (2016). Ett nytt östra Malmö ser dagens ljus. *Sydsvenskan* den 10 februari 2016.
- Rabe, A. (1997). Kommunalrådet och den obekväme stadsbibliotekarien. *BBL* 1997:5.
- Reepalu, I. (2005). America's Cup ger välfärd. *Kvällsposten* den 18 februari 2005. Debattinlägg.
- Reepalu, I. (2007). ”Malmö – en stad man talar om”. Bilaga ”Kreativa Malmö” från Malmö stad. *Dagens Industri* oktober 2007.
- Ring, L. & Åström, L. (1997). ”På vår scen ska samtiden formuleras”. Malmö satsar framsynt på nya teatergrupper för att framstå som ung och pigg kulturstad. *Svenska Dagbladet* den 3 februari 1997.
- Rothstein, E. (1990). Kulturmiljard ska lyfta Malmö. *Sydsvenskan* den 12 oktober 1990.
- Rothstein, E. (1994). Enighet med tydliga skiljelinjer. *Sydsvenskan* den 11 september 1994.

- Rubin, B. (1997). Kulturen stärks i Malmö. Högskolan får ett lyft. Tre nya utbildningar för konst och kommunikation. *Dagens Nyheter* den 13 oktober 1997.
- Samuelsson, J. (2016). Sorgenfris första kvarter börjar få sin form. *Sydsvenskan* den 11 september 2016.
- Satz, L. (2017). Malmö köper mark för att få plats med ny skola. *Sydsvenskan* den 27 april 2017.
- Sjögren, H. (2000). Blir Malmö någonsin en kulturstad?. *Arbetet* den 28 september 2000. Debattinlägg.
- SkD (2009a). Kommunens utredare vill göra klubbar lagliga. *Skånska Dagbladet* den 9 februari 2009.
- SkD (2009b). Debatt om oenighet i blockens budgetar. *Skånska Dagbladet* den 16 juni 2009.
- Skawonius, B. (1993). Här är kultur inget problem. *Dagens nyheter* den 15 september 1993.
- Sommar, I. (2003). "Malmoe metropolis". *Forum* 2003:1.
- Spjuth, A. (1990). Stäng inte in den fria kulturen. *Sydsvenskan* den 12 juni 1990. Debattinlägg.
- Stjernfeldt Jammeh, K. & Sandell, J. (2021). Ebo gör integrationen här i Malmö svårare. *Aftonbladet* den 4 maj 2021.
- Strand, E. (2017). Kameror ska övervaka kvarter dygnet runt. *Sydsvenskan* den 11 oktober 2017.
- Svensson, J. (2013). De jagar nyckeln till staden. *Arkitektur* 2013:5. Sid. 28-37.
- Svensson, P. (1993a). Teatercheferna. Det finns de som kallar dem slaktarna på Malmö stadsteater. *Månadsjournalen* 1993:3, 24-27.
- Svensson, P. (1997a). Löss i fanans veck. *Expressen* den 7 juni 1997.
- Svensson, P. (1997b). Junitomten. Per Svensson bevittnar nästa akt i Malmös kulturpolitiska tragikomed. *Expressen* den 13 juni 1997.
- SDS (1990). Engqvists egotripp. *Sydsvenskan* den 12 oktober 1990. Ledare.
- Theander, M. (1994). Epilog: från Fredman till Hipp på 15 år. *Nöjesguiden Malmö* 1994:8.
- Tovoté, C. (1997). Äntligen lyser Ljusets kalender i Malmö! *BBL* 1997:5.

- TT (1990). Malmö får kultur för en miljard. *TT* den 11 oktober 1990.
- TT (1994). Plan för bättre barnkultur i Malmö. *TT* den 26 januari 1994.
- TT (1996). Sparkrav på fem miljoner för malmökulturen. *TT* den 3 december 1996.
- TT (1997a). Krassare kulturekonomi i Malmö. *TT* den 21 augusti 1997.
- TT (1997b). Kulturchefer hotar avgå efter besparingsförslag. *TT* den 31 januari 1997.
- TT (1997c). Högskolan köper tjänster för miljonbelopp av malmöteatrar. *TT* den 9 oktober 1997.
- TT (1998a). Krisstöd till Folkoperan och Malmöteatrar. *TT* den 15 januari 1998.
- TT (1998b). "Malmös position som kulturstad befast". *TT* den 15 januari 1998.
- TT (2009). Svartklubbar resurs för kulturen. *TT* den 3 februari 2009.
- Tyrstrup, K. (1990). Lars Engqvist – En fara för Malmö. *Sydsvenskan* den 29 oktober 1990. Debattinlägg.
- Waltenberg, L. (1992a). Kärv höst väntar Malmös konstliv. *Sydsvenskan* den 7 september 1992.
- Waltenberg, L. (1992b). Konstnärer till attack: Banker dumpar priserna. *Sydsvenskan* den 8 september 1992.
- Waltenberg, L. (1993). Kulturråd som nått oanade höjder. *Sydsvenskan* den 4 juli 1993.
- Waltenberg, L. (2000). "För mycket prat om ekonomi". *Sydsvenskan* den 29 mars 2000.
- Waaranderä, I. (1994). Oviss framtid för teaterstaden Malmö. *Dagens Nyheter* den 14 november 1994.
- Waaranderä, I. (1997). Makten under en hatt. Strid avgjord. Malmö museer, Stadsbiblioteket och Konsthallen upphör som självständiga förvaltningar. *Dagens Nyheter* den 17 april 1997.
- Westerberg, O. (2009). Seriösa svartklubbar kan få alkoholtillstånd: "Det sämsta ärende jag sett". *Sydsvenskan* den 3 februari 2009.
- Wiktorsson, Å. (1990). Brobyggarna ska få betala kultursatsning. *Arbetet* den 11 oktober 1990.

- Zern, L. (1993). Malmömodellen räcker huvudstan lång näsa. *Dagens Nyheter* den 15 september 1993.
- Örbäck, J. (1986). Kulturskymning. Det borgerliga godtycket tar över i Malmö. *Arbetet* den 19 december 1986. Debattinlägg.
- Örbäck, J. (1987). Sämre villkor för kulturen i Malmö. *Sydsvenskan* den 15 oktober 1987. Debattinlägg.

Internetkällor

Malmö stad (URL1).

<http://malmo.se/Stadsplanering--trafik/Stadsplanering--visioner/Malmos-stadsmiljo/Arkitektur-i-Malmo/Alla-byggnader/Turning-Torso.html> (2015-03-19)

Malmö stad (URL2).

<http://www.malmo.se/Medborgare/Stadsplanering--trafik/Stadsplanering--visioner/Utbyggnadsomraden/Vastra-Hamnen/Bo01/Projekt-inom-Bo01/Turning-Torso.html> (2011-07-18)

Malmö stad (URL3).

http://www.malmo.se/arkiv/nyhetsarkiv/nyhetergamla/ilmarreep_aluomprisettillturningtorso.5.33aee30d103b8f159168000114525.html (2008-05-06)

Malmö stad (URL4).

<https://malmo.se/sorgenfri> (2021-07-06)

Malmö stad (URL5).

<https://malmo.se/Medborgare/Stadsplanering--trafik/Stadsplanering--visioner/Utbyggnadsomraden/Norra-Sorgenfri/Kulturkartan.html> (2014-05-05)

SKTF (2010). "Malmö årets kulturkommun 2011". Pressmeddelande. <https://vision.se/Opinion/Pressmeddelanden/SKTFs-pressmeddelande/2010/Malmo-blev-2011-ars-Kulturkommun/> (2021-06-24)

Stena Fastigheter (2017). "Stena Fastigheter deltar i samarbete för att göra Malmö till en mer inkluderande stad". Pressmeddelande 28 november 2017.

https://www.mynewsdesk.com/se/stena_fastigheter/pressreleases/stena-fastigheter-deltar-i-samarbete-foer-att-goera-malmoe-till-en-mer-inkluderande-stad-2304618 (2021-07-11)

Radio och övrig media:

Gertten, F. (2005). *Sossen, arkitekten och det skruvade huset*. Dokumentärfilm av Fredrik Gertten. WG Film.

SR (2009a). En ny kulturform eller bara trams?. *Sveriges Radio P1 Nya vågen* den 7 april 2009.

URL: <https://sverigesradio.se/avsnitt/83171> (2021-07-05)

SR (2009b). Legaliserade svartklubbar väcker motstånd. *Sveriges Radio P4* den 3 februari 2009.

URL: <https://sverigesradio.se/artikel/2609878> (2021-07-05)

SR (2009c). Samhällsbygge eller trams?. *Sveriges Radio P1 Studio Ett* den 26 februari 2009.

URL: <https://sverigesradio.se/artikel/2660568> (2021-07-05)

Otryckt material:

HSB (2005). Turning Torso. Otryckt informationsblad.

Presentation av Tema Kultur och samhälle

Tema Kultur och samhälle (Tema Q) bedriver problemorienterad kulturvetenskaplig forskning i skärningspunkten mellan humaniora och samhällsvetenskap. Med betoning på ett kritiskt och analytiskt grundperspektiv, inkluderar forskningen såväl samtida som historiska ämnen och studier som betraktar kultur som tecken, representation eller som ett verksamhetsområde påverkat av ekonomi, juridik och politik. Tema Q utgör en del av Institutionen för kultur och samhälle (IKOS) vid Linköpings universitet.

Culture Studies (Tema Q) conducts problem-oriented cultural science research at the intersection of the humanities and social sciences. Grounded in a critical and analytical understanding of culture, research includes both contemporary and historical topics and studies that focus both on culture as representation or as an area of activity influenced by economics, law and politics. Tema Q is part of the larger Department of Culture and Society (IKOS) at Linköping University.

Avhandlingar vid

Tema Kultur och samhälle:

Lindaräng, Ingemar: *Ett jubileum i tiden. Birgittajubileet 2003 som historiebruk*. Licentiatavhandling, 2005.

Johansson, Carina: *Mellan ruinromantik och partyfabrik? En etnografisk studie av Visby i bild, berättelse, fantasi och minne*. Licentiatavhandling, 2006.

Hillström, Magdalena: *Ansvar för kulturarvet. Studier i formeringen av det kulturhistoriska museiväsendet i Sverige med särskild inriktning på Nordiska museets etablering 1870-1920*. Doktorsavhandling, 2006.

Gunnarsson, Andreas: *Genetik i fiktion*. Licentiatavhandling, 2006.

Seifarth, Sofia: *Råd i radion: Modernisering, allmänhet och expertis 1939-1968*. Doktorsavhandling, 2007.

Lindaräng, Ingemar: *Helgonbruk i moderniseringstider. Bruket av Birgitta- och Olavstraditionerna i samband med minnesfiranden i Sverige och Norge 1891-2005*. Doktorsavhandling, 2007.

Harding, Tobias: *Nationalising Culture: The Reorganisation of National Culture in Swedish Cultural Policy 1970-2002*. Doktorsavhandling, 2007.

Egeland, Helene: *Det ekte, det gode og det coole. Södra Teatern og den dialogiske formasjonen av mangfoldsdiskursen*. Doktorsavhandling, 2007.

Kverndokk, Kyrre: *Pilegrim, turist og elev. Norske skoleturer til døds- og konsentrasjonsleirer*. Doktorsavhandling, 2007.

Kåks, Helena: *Mellan erfarenhet och förväntan: Betydelser av att bli vuxen i ungdomars livsberättelser*. Doktorsavhandling, 2007.

Brusman, Mats: *Den verkliga staden?: Norrköpings innerstad mellan urbana idéer och lokala identiteter*. Doktorsavhandling, 2008.

- Eskilsson, Anna: *På plats i historien. Studier av hembygdsföreningar på 2000-talet*. Doktorsavhandling, 2008.
- Holt, Kristoffer: *Publicisten Ivar Harrie. Ideologi, offentlighetsdebatt och idékritik i Expressen 1944-1960*. Doktorsavhandling, 2008.
- Andersson, Ragnar: *Flernivåstyrning av komplexa mål genom nätverk. Implementering av integrationspolicy i ett regionalt partnerskap för tillväxt 1998-2004*. Licentiatavhandling, 2008.
- Nyblom, Andreas: *Ryktbarhetens ansikte: Verner von Heidenstam, medierna och personkulten i sekelskiftets Sverige*. Doktorsavhandling, 2008.
- Rindzeviciute, Egle: *Constructing Soviet Cultural Policy: Cybernetics and Governance in Lithuania after World War II*. Doktorsavhandling, 2008.
- Nilsson, Micael: *Genusregim i förändring. Jämställdhet och makt i kommunal politik mellan åren 1970 och 2006*. Doktorsavhandling, 2008.
- Andersson, Joakim: *Skilda världar. Samtida föreställningar om kulturarvsplatser", den 21 november*. Doktorsavhandling, 2008.
- Jarlbrink, Johan: *Det våras för journalisten: Symboler och handlingsmönster för den svenska pressens medarbetare från 1870-tal till 1930-tal*. Doktorsavhandling, 2009.
- Ivarsson Lilieblad, Björn: *Moulin Rouge på svenska - Varietéunderhållning i Stockholm 1870-1920*. Doktorsavhandling, 2009.
- Johansson, Carina: *Visby visuellt: Föreställningar om en plats med utgångspunkt i bilder och kulturarv*. Doktorsavhandling, 2009.
- Werner, Ann: *Smittsamt – En kulturstudie av musikbruk bland tonårstjejer*. Doktorsavhandling, 2009.
- Wänström, Johan: *Samråd om Ostlänken. Raka spåret mot en bättre demokrati? Medborgarinflytande i svensk samhällsplanering*. Doktorsavhandling, 2009.
- Lee, Jenny: *The Market Hall Revisited. Cultures of Consumption in Urban Food Retail during the Long twentieth century*. Doktorsavhandling, 2009.
- Fredriksson, Martin: *Skapandets rätt. Ett kulturvetenskapligt perspektiv på den svenska upphovsrättens historia*. Doktorsavhandling, 2010.

- Gruber, Göran: *Medeltider. Samtida mobiliseringsprocesser kring det förflutnas värden*. Doktorsavhandling, 2010.
- Andersson, Ragnar: *Mainstreaming av integration, om översättning av policy och nätverksstyrning med förhinder i den regionala utvecklingspolitiken, 1998-2007*. Doktorsavhandling, 2011.
- Grip, Björn: *Samhällsförändring och det ömtåliga hjärtat: En analys av samhälle, ohälsa och hjärtdödlighet i Linköping och Norrköping från 1950-tal till 2000-tal*. Licentiatuppsats, 2012.
- Källstrand, Gustav: *Medaljens framsida. Nobelpriset i pressen 1897-1911*. Doktorsavhandling, 2012.
- Dahlin, Johanna: *Kriget är inte över förrän den sista soldaten är begravnen. Minnesarbete och gemenskap kring andra världskriget i S:t Petersburg med omnejd*. Doktorsavhandling, 2012.
- Gilboa Runnvik, Ann-Charlotte: *Rum, rytm och resande. Genusperspektiv på järnvägsstationer*. Doktorsavhandling 2014.
- Johansson, Marit: *Livet i en verdensarvby. En casestudie av diskussioner og omstridte verdier i Angra do Heroísmo, Asorene* : Doktorsavhandling 2015.
- Grip, Björn: *Den ojämlika dödligheten. Hjärtdödlighet och samhällsutveckling i två städer*: Doktorsavhandling 2016.
- Landgraf, Svante: *Fångenskap och flykt. Om frihetstemat i svensk barndomsskildring, reseskildring och science fiction decennierna kring 1970* : Doktorsavhandling 2016.
- Lindström, Sofia: *(Un)bearable freedom. Exploring the becoming of the artist in education, work and family life*: Doktorsavhandling 2016.
- Wagrell, Kristin, *The Common Sense of forgetting; Interrogating the Policy-Process of the Living History Forum's Testimonial Archive, 1997-2016*. Licentiatexamen 2017.
- Karlsson, Mattis: *Discovering Denisova*. Licentiatexamen 2017.
- Peterson, Erik: *Vadstena krigsmanshus En studie av den svenska kronans inrättning för sårade och gamla soldater cirka 1640-1780*. Doktorsavhandling 2017.
- Marcus, Gustaf: *Paria: brottslingen och normaliseringen av människan i Strindbergs, Hanssons och Geijerstams författarskap*. Doktorsavhandling 2018.

- Wagrell, Kristin: *"Chorus of the Saved": Constructing the Holocaust Survivor in Swedish Public Discourse, 1943-1966*. Doktorsavhandling 2020.
- Hodén, Tintin: *"Motsättningarnas museum: Samproduktionen av museeideal i den offentliga debatten om moderna museet 1972-2013*. Doktorsavhandling 2020.
- Wulf Torstensson, Matilda: *"Kärlekens paradis: Konflikten mellan kärlek och konst i Henrik och Märta Tikkanens litterära dialog"*. Doktorsavhandling 2021.

TEMA KULTUR OCH SAMHÄLLE

Linköping Studies in Arts and Sciences No. 821, 2021
Institutionen för Kultur och samhälle (IKOS)

Linköping University
SE-581 83 Linköping, Sweden

www.liu.se